بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1066
HALK KİTAPLARI: 243

Bu eserin içeriği
Din İşleri Yüksek Kurulu
tarafından hazırlanmıştır.

Yayın Yönetmeni
Cafer Tayyar DOYMAZ

Yayın Koordinatörü
Önder ÖZKAN

Tashih
Kürşat ASLAN

Grafik & Tasarım
Ali ÇINKI

Baskı
Sarıyıldız Matbaacılık
İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi
1358 Sokak No: 31 OSTİM Ankara
Tel: 0312 395 99 95

11. Baskı, Ankara Mayıs 2024

ISBN 978-625-435-700-8
2024-06-Y-0003-1066
Sertifika No: 46325

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı
01.03.2017/19

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: 0312 294 43 93 Faks: 0312 294 42 57
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye Daire Başkanlığı
Tel: 0312 295 71 53 - 295 71 56 Faks: 0312 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU

FETVALAR

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ İLAVELİ BASKI

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 47

İTİKAT

ALLAH'A İMAN 53

1. "Esmâ-i Hüsnâ" ne demektir? 53
2. Allah'ın 99 ismi hakkında bilgi verir misiniz? 53
3. "İsm-i A'zam" ne demektir? 59
4. "Allah" ismi yerine "Tanrı" kelimesini kullanmak caiz midir? 60
5. "Mevlânâ" kelimesi ne anlama gelir? Allah, Peygamber ve insanlar için bu ifadenin kullanılması doğru olur mu? 61
6. Çocuklara Allah için kullanılan isimler verilir mi? 61
7. Allah nerededir? 62
8. "Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh olması" ne anlama gelir? 62
9. Camiler için kullanılan "Allah'ın evleri" ifadesi Allah'a bir mekân isnat etme anlamı taşır mı? 63
10. Müslüman olduğu bilinen bir kimseyi tekfir etmenin hükmü nedir? 63

MELEKLERE İMAN VE CİNLER 65

11. Meleklerin varlığı nasıl ispat edilir? 65
12. "Kirâmen Kâtibîn" ne demektir? 65
13. "Cin" diye bir varlık var mıdır? 66
14. Cinler ve şeytanlar insanlara zarar verebilir mi? 66

KİTAPLARA İMAN 68

15. Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği hâliyle korunmuş olduğunun delilleri nelerdir? 68
16. Yazının icadından önce Allah tarafından gönderilmiş olan kitap veya sahîfeler hakkında bilgi verir misiniz? 69

PEYGAMBERLERE İMAN 70

17. Her topluluğa peygamber gönderilmiş midir ve peygamberlerin sayısı kaçtır? 70
18. Önceki semâvî dinler İslâm diye adlandırılabilir mi? 71

19. Mucize nedir ve çeşitleri nelerdir? Hz. Peygamber'in ne tür mucizeleri vardır? 72
20. Kerâmet nedir, nasıl anlaşılmalıdır? 74
21. Hz. Peygamber'den sonra Allah'ın özel olarak seçtiği veya görevlendirdiği kişi ya da grup var mıdır? 75
22. Günahsız insan var mıdır? 76

AHİRET, ÖLÜM, KABİR VE KIYAMET **78**

23. "Âhir Zaman" ne demektir? Biz âhir zamanda mı yaşıyoruz? 78
24. "Berzah Hayatı" ne demektir? 78
25. Kabir azabı var mıdır? 78
26. Ölümü temenni etmek caiz midir? 79
27. Ölünün arkasından ağlamak ve yas tutmak caiz midir? 79
28. Salgın hastalıklar kıyamet alameti midir? 80

KADER VE KAZA **83**

29. Kader ve kazaya inanmak iman esası mıdır? 83
31. Kader değişir mi? 85
32. Müslüman'ın afetlere bakışı nasıl olmalıdır? 85
33. "Allah böyle yazmış, ben ne yapayım?" demek doğru mudur? 88

BİDAT VE HURAFELER/BÜYÜ VE SİHİR **89**

34. Sihir veya büyü yapmanın ve yaptırmanın dinî hükmü nedir? 89
35. Büyü ve sihirden korunmak için ne yapılmalıdır? 90
36. Göz değmesine karşı nazar boncuğu takmak caiz midir? 91
37. Muska kullanmak caiz midir? 92
38. Yoga yapmanın hükmü nedir? 92
39. Reenkarnasyon inancının İslâm'da yeri var mıdır? 93

TAHARET/TEMİZLİK

ABDEST **97**

40. Abdest nedir ve nasıl alınır? 97
41. Abdest alırken niyet etmek farz mıdır? 98
42. Hades (hükmî kirlilik) ve hadesten taharet ne demektir? 98
43. Mezhepler arasında abdestin farzları konusunda farklılık var mıdır? 99
44. Abdestin sadece farzlarıyla yetinildiğinde abdest geçerli olur mu? 99
45. Abdest alırken belli duaları okumak şart mıdır? 99

46. Misvak kullanmanın hükmü nedir? Dişlerin fırçalanması misvak kullanmak yerine geçer mi? 100
47. İdrarını yapan bir kimse abdest almadan önce bir miktar beklemeli midir? 100
48. Boya, oje, ruj ve jöle gibi maddeler abdest ve gusle engel olur mu? 101
49. Tedavi maksadı ile cilde sürülen ilaç vb. maddeler abdeste engel olur mu? 101
50. Gözdeki lens abdest ve gusle engel midir? 102
51. Diş dolgusu yaptırmak, kaplatmak veya dişe tel taktırmak abdest ve gusle engel olur mu? Bu işlemler cünüp veya âdetli iken yapılabilir mi? 102
52. Abdest alırken başörtüsünün üzerinden baş mesh edilebilir mi? 102
53. Abdestli olup olmadığını unutan ya da abdestinden şüphe eden bir kimse ne yapmalıdır? 103
54. Namazda veya namaz dışında ağlamak abdesti bozar mı? 103
55. Abdest suyunun elbiseye sıçramasının sakıncası var mıdır? 103
56. Bayılma veya aklı yitirme abdesti bozar mı? 103
57. Diş eti kanaması abdesti bozar mı? 103
58. Uyumak abdesti bozar mı? 104
59. Karşı cinse dokunmak abdesti bozar mı? 104
60. Kulak akıntısı abdesti bozar mı? 104
61. Tenya ve benzeri bağırsak kurtları abdesti bozar mı? 104
62. Kusmak abdesti bozar mı? 104
63. Trombosit vermek abdesti bozar mı? 105
64. Protez göz veya gözden akan iltihap abdesti bozar mı? 105
65. Periton diyalizine giren hastanın abdesti bozulur mu? 106
66. Ağız veya burun ameliyatı olan bir kimse nasıl abdest alır? 106
67. Hanefî mezhebine mensup bir kimsenin bir yeri kanarsa abdest konusunda Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi? 107
68. Abdest alabileceği uygun bir ortam bulamayan kadın, teyemmüm ederek namazını kılabilir mi? 107

ABDEST VE TEMİZLİKLE İLGİLİ DİĞER KONULAR 107

69. Abdest alan kimseye selâm verilebilir mi? 107
70. Kurumuş necasetin elbiseye değmesi ile elbise kirlenmiş olur mu? 107
71. Elbiseye bulaşan bebek kusmuğu namaza engel olur mu? 108
72. Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması caiz midir? 108

ÖZÜR HÂLİ 108

73. Özür hâli ne demektir ve özür sahibi kimse ne zaman abdest alır? 108
74. Özür sahibi kimsenin sabah namazı vaktinde veya güneş doğduktan sonra aldığı abdest ne zamana kadar devam eder? 109
75. Özür sahibinin elbise veya bedenine bulaşan özür kaynaklı necaset namaza engel midir? 110

76. İdrar torbası kullanan hastalar özür sahibi hükmüne girer mi? 110
77. Kalın bağırsak ameliyatından dolayı abdestini tutamayan kimsenin durumu nedir? 111
78. Hemoroid/basur hastalığı sebebiyle meydana gelen kanamadan dolayı abdest bozulur mu? 111
79. Kolostomi (kalın bağırsağın ameliyatla karın ön duvarına ağızlaştırılması) ameliyatı geçiren kişi abdest konusunda nasıl hareket etmelidir? 112
80. Özür sahibi bir kimse cemaate namaz kıldırabilir mi? 113

MESH **113**

81. Mest üzerine mesh nasıl yapılır ve bunun şartları nelerdir? 113
82. Abdest aldıktan sonra giyilen meste ayrıca mesh etmek gerekir mi? 114
83. Çıplak ayak üzerine mesh edilebilir mi? 114
84. Mest üzerine giyilen çoraplara mesh edilebilir mi? 115
85. Çizme veya bot üzerine mesh caiz midir? 115
86. Varis çorabı üzerine mesh yapılabilir mi? 115
87. Çorap üzerine mesh etmek caiz midir? 116
88. Abdestli iken mestlerin çıkarılıp giyilmesi abdesti bozar mı? 116
89. Bedeninde veya bir uzvunda sargı, alçı ya da yara bulunan kimse nasıl abdest alır? 117
90. Özür sahibi bir kimse için mest üzerine meshin müddeti ne kadardır? 117

GUSÜL **118**

91. Gusül (boy abdesti) ne zaman gereklidir ve sünnete uygun gusül abdesti nasıl alınır? 118
92. Oruçlu bir kimsenin guslederken ağza ve burna su vermesinin ölçüsü nedir? 118
93. Besmele ve niyet unutulduğunda gusül veya abdest sahih olur mu? 119
94. Abdest veya gusül alırken konuşmanın sakıncası var mıdır? 119
95. Guslederken suyun küpe deliklerine ulaşması şart mıdır? 119
96. İhtilam olmak guslü gerektirir mi? 119
97. Sezaryen yöntemi ile doğum yaptıktan sonra gusül gerekir mi? 120
98. Akupunktur bantları abdest veya gusle engel midir? 120
99. Gusülden sonra tekrar abdest almak gerekir mi? 120
100. Gusül veya abdest esnasında vesveseye düşen kişi ne yapmalıdır? 121
101. Cünüp olarak uyumak, yemek ve içmekte bir sakınca var mıdır? 121
102. Aklî dengesi yerinde olmayan kişi gusül ile mükellef midir? 121
103. Cünüp olan kimse yıkanmak için su ve uygun bir yer bulamazsa ne yapar? 122

TEYEMMÜM **122**

104. Teyemmüm nedir, nasıl yapılır, teyemmümü bozan şeyler nelerdir? 122
105. Hangi durumlarda abdest yerine teyemmüm yapılır? 122

106. Su mevcut olduğu hâlde abdest alıncaya kadar namaz vaktinin çıkmasından endişe eden kişi teyemmümle namaz kılabilir mi? 123
107. Hapsedilmiş olan kimse, temiz su veya teyemmüm edecek temiz toprak bulamayınca namazını nasıl kılar? 124

KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER **124**

108. Âdet görmesi gecikmiş kızlar ne zaman mükellef olurlar? 124
109. Kadınlardan gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı? 124
110. Kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde yapamayacakları şeyler nelerdir? 125
111. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm'e dokunabilir mi? 126
112. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi? 126
113. Âdetli veya lohusa kadın camiye girebilir mi? 127
114. Kadınlar âdetli veya lohusa iken dua edebilirler mi? 128
115. Âdetli kadınların, cenazenin yanında bulunmaları ve kabir ziyareti yapmaları caiz midir? 128
116. Âdet kanaması on günden fazla süren bir kadın ibadetlerini yerine getirmede nasıl hareket etmelidir? 128
117. Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan bir kadının âdeti nasıl belirlenir? 129
118. Âdet geciktirici ilaç kullanıp kesik kesik leke gören bir kadın âdetli sayılır mı? 129
119. Âdet döneminden önce başlayan lekelenmenin hükmü nedir? 130
120. Cünüp iken âdet olan bir kadının ayrıca gusletmesi gerekir mi? 130
121. Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir? 130
122. Lohusalık süresi ne kadardır? Bu sürede yapılamayan ibadetlerin durumu nedir? 131
123. Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi? 132
124. Âdeti bittikten sonra on beş gün geçmeden yeniden kanaması başlayan bir kadın ibadetlerine devam edebilir mi? 132
125. Rahim ameliyatı sebebiyle veya rahmin alınmasından sonra gelen kanama ibadete engel midir? 132
126. Düşük yapan bir kadından gelen kanın hükmü nedir? 133
127. Dış gebelik sürecinde görülen kanın hükmü nedir? 133
128. Dış gebeliğin sonlandırılmasının ardından görülen kanın hükmü nedir? 134
129. Boş gebelik sürecinde ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir? 134
130. Mol gebelik (üzüm gebeliği) esnasında ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir? 134
131. Menopoza geçiş döneminde kanaması olan bir kadın ibadetlerini nasıl yerine getirir? 135

132. Menopoz dönemindeki kanamalarda ibadetler nasıl yerine getirilir? 135
133. Bir kadının jinekolojik muayene olması ya da rahim ultrasonu çektirmesi guslü gerektirir mi? 136
134. Cünüp iken bebek emzirilebilir mi? 136
135. Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi? 136
136. Âdet döneminde, lohusalıkta yahut cünüpken genel vücut temizliği yapmakta bir sakınca var mıdır? 136

NAMAZ

137. İbadet ne demektir ve kaç kısma ayrılır? 141
138. Namaz ibadeti Hz. Peygamber'den önce de var mıydı? 142
139. Müslüman'dan namaz ibadeti ne zaman ve hangi hâllerde düşer? 142
141. Namaz kılmamanın mazereti olabilir mi? 143

NAMAZIN FARZLARI **144**

142. Sabah namazı imsak vaktinin girmesiyle kılınabilir mi? 144
143. "Asr-ı evvel" ve "asr-ı sani" ne demektir? 145
144. İkindi namazının vakti ne zaman başlar ve ne zaman sona erer? 145
145. Akşam namazı ne zamana kadar kılınır? 146
146. Yatsı namazı ne zamana kadar kılınabilir? 147
147. Kılınmakta olan namaz henüz tamamlanmadan önce vakit çıkarsa bu namaz bozulur mu? 147
148. Kerâhat vakitlerinde namaz kılmanın yasak olmasının sebebi ve hikmeti nedir? 148
149. Vakitlerin oluşmadığı yerlerde namazlar nasıl kılınır? 149
150. Namazlar cem edilmek (birleştirilmek) suretiyle kılınabilir mi? 149
151. Namazda niyet sadece kalben yapılsa yeterli olur mu? Kılınan namaza farz ya da sünnet diye niyet etmek gerekir mi? 150
152. Kıbleye doğru yönelmeden kılınan namaz geçerli olur mu? 151
153. Kıblesinde hata tespit edilen camilerle ilgili ne yapmak gerekir? 151
154. Kadınlar başları açık olarak namaz kılabilirler mi? 152
155. Kıraatin bazı namazlarda açık bazılarında gizli olmasının sebebi nedir? 152
156. Namazda sûrelerin Türkçe tercümesi okunabilir mi? 153
157. Namazda kıraati, Mushaf'a bakarak yapmak caiz midir? 156
158. Namazda okunması farz olan kıraati, dudakları kıpırdatmadan, sadece zihinden geçirmekle namaz sahih olur mu? 156
159. İşitme engelliler namaz kılarken kıraat ve tesbîhâtı nasıl yaparlar? 156
160. Namazda sadece Fâtiha okumakla, farz olan kıraat yerine gelir mi? 156

NAMAZIN VACİPLERİ 157

161. Namazda ta'dîl-i erkânın hükmü nedir? 157
162. Tek başına namaz kılan bir kimse kıraati, gizli olması gereken namazlarda sesli yaparsa namazı sahih olur mu? 157
163. Şâfiî mezhebinden olan birinin sabah namazında kunût duası okumasının hükmü nedir? Hanefî imama uyarak sabah namazı kıldığında bu duayı okumazsa namazı geçerli midir? 158
164. Secdede burnun yere değmesinin hükmü nedir? Burun yere değmeden kılınan namaz geçerli midir? 158
165. Farz namazlarda ilk oturuşu unutan kimse namazını nasıl tamamlar? 158
166. Namazda kavme ve celsenin hükmü nedir, ne kadar beklemek gerekir? 158
167. Son oturuşu yaptıktan sonra selâm vermeden namazdan çıkan bir kimsenin namazı geçerli midir? 159
168. Namazdan çıkarken verilen selâmın hükmü nedir? 160

NAMAZIN SÜNNETLERİ VE ADABI 160

169. İftitah tekbirinde elleri kaldırmanın hükmü nedir? 160
170. Namaz kılarken kıyamda ayaklar arası açıklık ne kadar olmalıdır? 161
171. Namazlarda Sübhâneke okurken "ve celle senâüke" kısmı niçin okunmaz? 161
172. Namazda Fâtiha sûresi okunduğunda "âmîn" demenin hükmü nedir? 161
173. Namazda Fâtiha'dan sonra okunacak âyet veya sûreler için besmele çekilir mi? 162
174. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında Fâtiha'dan sonra niçin başka âyet veya sûre okunmaz? 162
175. İlk iki rek'atta okunan âyetlerin veya sûrelerin sonraki rek'atlarda tekrarlanmasının hükmü nedir? 162
176. Erkeklerin namazda başlarını örtmeleri gerekir mi? 163
177. Erkeklerin kolu kıvrık veya kısa kollu gömlek ile namaz kılmaları caiz midir? 163
178. Kadınlar namazda ellerini erkekler gibi bağlayabilirler mi? 163
179. Mescid-i Haram'da namaz kılarken kıyam hâlinde nereye bakılmalıdır? 164
180. Namazda huşû için nelere dikkat edilmelidir? 164
181. Kadınlar çıplak ayakla namaz kılabilirler mi? 164
182. Erkeklerin çorapsız namaz kılmaları caiz midir? 165
183. İş elbisesi ile namaz kılınabilir mi? 165

NAMAZI BOZAN ŞEYLER 165

184. Gülmek namazı bozar mı? 165
185. Kıraat hataları namazı bozar mı? 166
186. Namazda harfleri yerli yerince çıkarmamakla namaz bozulur mu? 167
187. Namaz kılarken dünyevî düşüncelere dalmak namazı bozar mı? 167

188. Namazda örtülmesi gereken bir yeri açılan kişinin namazı bozulur mu? 168
189. Namaz kılanın önünden geçilmesi namazı bozar mı? 168
190. Rükûya veya secdeye giderken pantolonu çekmek/elbiseyi düzeltmek namazı bozar mı? 169
191. Namaza ait olmayan bir hareketi, bir özre dayanmaksızın çokça yapmanın hükmü nedir? 169
192. Son rek'atı kıldığını zannederek teşehhütte bulunup selâm veren kimse namazını nasıl tamamlar? 170
193. Namaz hangi hâllerde bozulabilir? 170
194. Namaz kılarken anne-babanın seslenmesi durumunda namaz bozulmalı mıdır? 171
195. Cemaatle namaz kılınırken bayılan, hastalanıp düşen, kalp krizi geçiren birine müdahale etmek için namazı bozmak caiz midir? 171
196. Namaz kıldıktan sonra iç çamaşırda ıslaklık görülmesi durumunda ne yapılmalıdır? 172
197. Secdede ayakların yerden kesilmesi namaza zarar verir mi? 172
198. Sarhoşken namaz kılınabilir mi? 173

NAMAZDA MEKRUH OLAN FİİLLER 173

199. Ön safta boşluk varken arkada saf tutulabilir mi? 173
200. Cemaatle namaz kılarken müezzinlik yapanların, müezzin mahfilinde tek başına namaz kılmaları uygun mudur? 174
201. Tuvalet ihtiyacı varken namaz kılmak caiz midir? 174
202. Namazda sûreleri Mushaf'taki sıraya göre okumanın hükmü nedir? 174
203. Üzerinde resim olan elbiseyle namaz kılınabilir mi? 175

NAMAZLARIN KAZASI 176

204. Kaza namazının delili nedir? 176
205. Mekruh vakitler hangileridir? Hangi vakitlerde kaza ve hangi vakitlerde nâfile namaz kılınmaz? 177
206. İmsak vakti ile güneşin doğuşu arasında sabah namazının sünneti dışında kaza veya nâfile namaz kılmak caiz midir? 178
207. Kaza namazına nasıl niyet edilir? 178
208. Bir namaz hem kaza hem sünnet niyeti ile kılınabilir mi? 179
209. Kaza namazı borcu olan kimse sünnet namazları kılabilir mi? 179
210. Hangi namazlar kaza edilir? 179
211. Vaktinde kılınmayan namaz daha sonra kaza edildiğinde, namazı kazaya bırakma günahı da affedilmiş olur mu? 180
212. Namaz borcu olan kişilerin yerine başkaları bu namazları kılabilir mi? 180
213. Kazaya kalan namazlar cemaatle kılınabilir mi? 180
214. Kaza namazı kılınırken ezân okunursa kaza namazına devam edilebilir mi? 181

215. Kaza edilecek namazlar arasında bir sıra takip etmek şart mıdır? 181
216. Kazaya kalan namaz, yeni vakit girdiğinde, o vaktin namazından önce kılınabilir mi? 182
217. Namaz vakti girdiği hâlde namazı kılmadan âdet görmeye başlayan kadın o vaktin namazını kaza eder mi? 182

NAFİLE NAMAZLAR 182

218. Farz namazlarla birlikte kılınan sünnet namazların dayanağı nedir? 182
219. Vakit namazlarının farzlarıyla birlikte kılınan sünnetleri terk etmenin sakıncası var mıdır? 183
220. Nâfile namazları camide mi yoksa evde mi kılmak daha faziletlidir? 183
221. Sağlık ve güvenlik gibi alanlarda çalışan bir kimse namazların sadece farzını kılıp, sünnetleri terk edebilir mi? 184
222. Cemaate yetişmek için sabah namazının sünneti terk edilebilir mi? 184
223. Öğle ve yatsının son sünnetleri dört rek'at olarak kılınabilir mi? 185
224. İkindi namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünnetinin birinci oturuşlarında niçin "salli" ve "bârik" ve üçüncü rek'atın başında "sübhâneke" duaları okunur? 185
225. Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlarda kaç rek'atta selâm vermek daha faziletlidir? 186
226. Hâcet namazı nasıl kılınır? 186
227. Tahiyyetü'l-mescid namazının hükmü nedir? Kerâhet vakitlerinde kılınması caiz midir? 187
228. Kur'ân okunurken camiye giren bir kimse, "tahiyyetü'l-mescid" namazını kılabilir mi? 188
229. Tesbih namazı nasıl kılınır? 188
230. Tesbih namazı cemaatle kılınabilir mi? 189
231. Evvâbîn namazı nedir ve nasıl kılınır? 189
232. Teheccüd namazı nasıl kılınır? 190
233. Kuşluk (duhâ) namazı ne zaman ve nasıl kılınır? 191
234. İstihâre namazı nasıl kılınır? İstihâre nasıl yapılır? 191
235. "Kabir-nur" namazı diye bir namaz var mıdır? 192
236. Kul hakkı namazı var mıdır? 192
237. Muharrem ayına özgü bir namaz ve oruç var mıdır? 193
238. Kandil gecelerine ait özel bir namaz veya ibadet şekli var mıdır? Mübarek geceleri nasıl değerlendirmek gerekir? 194
239. Şükür secdesi nasıl yerine getirilir? 194

EZÂN, KÂMET VE TESBİHAT 195

240. Ezân ve kâmet nedir? Ne zaman ve nasıl meşru kılınmıştır? 195
241. Ezân Arapça dışında başka dillerde okunabilir mi? 196

242. Namaz vaktini bildirmek için CD, kaset vb. kayıtlardan ezân okunabilir mi? 196
243. İmam kâmet getirebilir mi? 197
244. Cemaatle namazda kâmet yapacak kişinin özellikleri nelerdir? Çocuklar kâmet yapabilirler mi? 197
245. Cemaatle namazda kâmet yapılırken ne zaman ayağa kalkılır? 197
246. Kâmet bitmeden imam namaza başlayabilir mi? 198
247. Müezzinin kâmet yaparken yürümesinin hükmü nedir? 198
248. Kâmetten sonra ezân duası okunabilir mi? 198
249. Cemaate yetişemeyen kimse camide tek başına namaz kılarken kâmet getirmeli midir? 199
250. Ezân ve kâmet cümleleri ikişer kere mi, birer kere mi okunmalıdır? 199
251. Kaza namazlarında ezân ve kâmet gerekir mi? 200
252. Hangi namazlardan sonra tesbîhât yapılır? 200
253. Namazlardan sonra tesbîhât nasıl yapılır? 201
254. Farz namazlardan sonra "estağfirullâh" demenin dayanağı nedir? 201
255. Namazdan sonraki tesbîhâtın müezzin eşliğinde yapılmasının hükmü nedir? 202
256. Tesbîhât yapmadan camiden çıkmak caiz midir? 202
257. İkindi namazından sonra aşır okumak bid'at mıdır? 202
258. Namazdan sonra Âyetü'l-kürsî okumanın hükmü nedir? 203
259. Sesli olarak okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek zorunlu mudur; böyle bir durumda namaz kılınabilir mi? 203
260. Salânın anlamı ve dindeki yeri nedir? 204

İMAMET VE CEMAAT **205**

261. Vakit namazlarını cemaatle kılmanın hükmü nedir? 205
262. İmamın, kendisine uyan kadınlar için ayrıca niyet etmesi gerekir mi? Kendi başına namaz kılan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyabilir mi? 206
263. İmama uyan kimse nasıl niyet eder? 206
264. Farz, vâcip ve nâfile namazların hangileri cemaatle, hangileri tek başına kılınmalıdır? 206
265. Bir farz namazı kılmış veya kıldırmış olan kimse aynı namaz için başka bir cemaate namaz kıldırabilir mi? 207
266. Kadın, kadınlara namaz kıldırabilir mi? 207
267. Kadınlar erkeklere namaz kıldırabilir mi? 208
268. Büyük günah işleyen kişinin namaz kıldırması caiz midir? 208
269. Kur'ân okuyamayan, okuyabilene namaz kıldırabilir mi? 209
270. Kekeme olan kimse başkalarına namaz kıldırabilir mi? 209
271. Harfleri doğru telaffuz edemeyen kişi namaz kıldırabilir mi? 209

272. Kollarından biri veya her ikisi bulunmayan kimse namaz kıldırabilir mi? 209
273. Başka mezhepten olan bir imamın arkasında namaz kılınabilir mi? 210
274. İmamdan farklı bir mekânda bulunan kişi, ses bağlantısıyla imama uyabilir mi? 210
275. Radyo, televizyon, telefon ve bilgisayar gibi iletişim araçları vasıtasıyla farklı bir mekânda bulunan imama uyulmasının hükmü nedir? 211
276. Müdrik, mesbûk, lâhik ne demektir? Bunlar namazlarını nasıl kılarlar? 212
277. İmama uyan bir kimse Fâtiha okuyabilir mi? 213
278. İmam son oturuşu yapmadan ayağa kalkarsa cemaat ne yapmalıdır? 214
279. Cemaatle namaz kılarken ön safta meydana gelen boşluğu doldurmak için öndeki safa yürümek caiz midir? 214
280. Mescid-i Haram'da kadınların ve erkeklerin aynı safta namaz kılmaları caiz midir? 214
281. Mescid-i Haram'da cemaatle namaz kılarken imamın hizasından önde olanların namazları geçerli olur mu? 215
282. Namazda abdesti bozulan imam nasıl hareket etmelidir? 215
283. Cemaatle namaz kılan bir kimsenin abdesti bozulursa ne yapmalıdır? 216
284. Cemaatten olmayan bir kimsenin imamın yanlışını düzeltmesi namazı bozar mı? 216
285. Namazdan sonra camide musafaha yapılması bidat mıdır? 217
286. Din hizmetleri karşılığında maaş alınabilir mi? Maaşlı görevlilerin arkasında namaz kılınabilir mi? 217

CUMA VE BAYRAM NAMAZI **218**

287. Cuma namazının hükmü nedir? 218
288. Cuma namazı kaç rek'attır? 218
289. Zuhr-i âhir namazı nedir? Bu namazı kılmak gerekir mi? 219
290. Cuma namazının sahih olması için şehirde kılınması şart mıdır? 219
291. Cuma namazı en az kaç kişiyle kılınabilir? 220
292. Cuma namazında iç ezânı okumanın hükmü nedir? 221
293. Büluğa ermeyen çocukların hutbe okuması caiz midir? 221
294. Hutbede Hz. Peygamber'in adı geçtiğinde salavât getirilebilir mi; yapılan duaya âmin denilebilir mi? 221
295. Hutbede Türkçe dua edilebilir mi? 222
296. Cuma hutbesinde yapılan duaya 'âmîn' demek caiz midir? 222
298. Cuma namazına selâmdan önce yetişen kimse, selâmdan sonra kılmadığı rek'atları nasıl kılmalıdır? 223
299. Kadınların cuma namazı kılmaları zorunlu mudur? 224
300. Cumaya gitmeyen kadın veya erkekler cuma namazı kılınmadan önce öğle namazı kılabilirler mi? 224
301. Açık alanlarda cuma namazı kılınabilir mi? 225

302. İş yeri ve apartman altındaki mescitlerde cuma namazı kılınabilir mi? 225
303. Cemaatin çoğalması için cuma namazı geciktirilebilir mi? 225
304. Cuma günü ve cuma namazı vaktinde çalışmanın ve bu vakitte elde edilen kazancın hükmü nedir? 226
305. İş vaktinin cumaya denk gelmesi, cuma namazını kılmamak için geçerli bir mazeret midir? 226
306. Aralıksız çalışan iş yerlerindeki kişiler cuma namazlarına nöbetleşe gidebilirler mi? 227
307. Cezaevinde mahkûm olan şahsın cuma namazını kıldırması caiz midir? 228
308. Salgın ve elverişsiz hava şartlarında bir camide birden fazla cuma namazı kılınmasının hükmü nedir? 228
309. Teşrik tekbirlerinin dinî hükmü nedir, bu tekbirleri kimler ne zaman getirir? 229
310. Kadınlar bayram namazı ile sorumlu mudur? 229

SEFERÎLİK VE NAMAZ **229**

311. Seferî sayılma bakımından bulunulan yerleri ifade eden vatan-ı aslî, vatan-ı ikâmet ve vatan-ı süknâ ne demektir? 229
312. Seferîliğin başlangıcı nasıl belirlenir? 230
313. Seferî olan kişi namaz kıldırabilir mi? 231
314. Seferî olan bir kimse mukim imamın arkasında namazını nasıl kılar? 231
315. Seferî iken kılınamayan dört rek'atlı namazların kazası nasıl yapılır? 231
316. Gemiyle seyahat edenler namazlarını nasıl kılarlar? 232
317. Ulaşım araçlarında farz veya nâfile namazlar kılınabilir mi? 232
318. Çalışmak üzere bir şehre giden fakat ailesini oraya götürmeyen kimse namazlarını seferî mi yoksa mukim olarak mı kılar? 233
319. İş gereği hafta içi başka bir şehirde çalışıp hafta sonları evine dönen kişi çalıştığı yerde seferî olur mu? 234
320. Birden çok yerde evi olan bir kimse, buralara gittiğinde seferî olur mu? 234
321. Anne babasının yaşadığı beldeye giden kişi seferî olur mu? 234

VİTİR NAMAZI **235**

322. Vitir namazı nedir, nasıl kılınır? 235
323. Vitir namazının delili nedir? 235
324. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir alırken eller niçin kaldırılır? 236
325. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir almayı unutan kimse ne yapmalıdır? 236
326. Vitir namazında kunut duasını okumayı unutan kimse namazını nasıl tamamlar? 236
327. Kunut duasını bilmeyen bir kimse ne yapar? 236

TERAVİH NAMAZI 237

328. Teravih namazının hükmü ve mahiyeti nedir? 237
329. Teravih namazının vakti ne zamandır? Yatsı namazını kılmadan önce teravih kılınsa geçerli olur mu? 238
330. Teravih namazı kaç rek'attır? 238
331. Teravih namazı tek niyetle kılınabilir mi? 239
332. Teravih namazını cemaatle kılmanın hükmü nedir? 239
333. Kadınlar teravih namazını camide kılabilirler mi? 240

HASTA NAMAZI 241

334. Abdest ve teyemmüme güç yetiremeyen kişi nasıl namaz kılar? 241
335. Dizlerinde rahatsızlığı olanların sandalyede namaz kılması caiz midir? 241
336. Hamile bir kadın namaz kılarken zorlanmakta ise namazlarını oturarak veya îmâ ile kılabilir mi? 242
337. Bitkisel hayatta olan insandan namaz ve oruç ibadetleri düşer mi? 243
338. Îmâ ile namaz nasıl kılınır? Gözle îmâ ederek namaz kılınabilir mi? 243

SEHİV SECDESİ VE TİLAVET SECDESİ 245

339. Hangi sebeplerle sehiv secdesi yapmak gerekir? Sehiv secdesi nasıl yapılır? 245
340. Namazda kaç rek'at kıldığı konusunda tereddüt eden kimse ne yapmalıdır? 245
341. Birinci oturuşu son oturuş sanarak selâm veren kimse ne yapar? 246
342. Namazda son oturuşu yapmadan ayağa kalkan kişi ne yapmalıdır? 246
343. Farz namazların ilk oturuşunda tahiyyât okunduktan sonra "Allahümme salli alâ Muhammed" demek sehiv secdesi gerektirir mi? 247
344. İmam farz namazların ilk iki rek'atında Fâtiha'dan sonra bir sûre veya âyet okumamışsa ne yapması gerekir? 247
345. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında sûre veya âyet okuyana sehiv secdesi gerekir mi? 247
346. Sehiv secdesini yapmayı unutan kişinin ne yapması gerekir? 247
347. Namazın dışında veya namazda tilavet secdesi nasıl yapılır? 248
348. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlerken secde âyeti geçerse tilâvet secdesi yapmak gerekir mi? 248

NAMAZLA İLGİLİ DİĞER KONULAR 249

349. Vakit namazlarının sünneti ile farzı arasında başka bir şeyle meşgul olmanın sakıncası var mıdır? 249
350. Farz ve sünnet namaz arasında abdest bozulursa önceki kılınan namazın iadesi gerekir mi? 249
351. Kâbe'nin içinde namaz kılınır mı? 249
352. Kılınış bakımından kadınların namazı ile erkeklerin namazı arasında ne gibi farklar bulunmaktadır? 249

353. İş yerinde namaz kılmasına müsaade edilmeyen kimse namazını îmâ ile kılabilir mi? 250
354. Mesai içerisinde kılınan vakit namazından dolayı kul hakkı çiğnenmiş olur mu? 251
355. Bir kimse namaz kılmayan eşinden dolayı sorumlu mudur? 251

CENAZE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER 252

356. Cenaze namazının hükmü nedir? 252
357. Cenaze namazını kılmanın belli bir vakti var mıdır? Cenazenin defni geciktirilebilir mi? 253
358. Cenaze namazı nasıl kılınır? 253
359. Cenaze namazında tekbirlerin fazla veya eksik alınması hâlinde ne yapılmalıdır? 254
360. Birden fazla cenaze için tek bir namaz kılınabilir mi? 254
361. Vefat eden kişiye birden fazla cenaze namazı kılınabilir mi? 254
362. Gıyâbî cenaze namazı kılınabilir mi? 255
363. Cenaze namazı ayakkabı ile kılınabilir mi? 255
364. Cenaze namazına katılan kadınların saf düzeni nasıl olmalıdır? 255
365. Cenaze namazı cami içerisinde kılınabilir mi? 256
366. Cenaze namazı teyemmüm ile kılınabilir mi? 256
367. İntihar edenin cenaze namazı kılınır mı? 256

CENAZE VE KABİRLE İLGİLİ DİĞER KONULAR 257

368. Cenaze için salâ vermenin hükmü nedir? 257
369. Cenazeyi yıkamanın hükmü nedir? Yıkanmadan defnedilmiş cenazenin kabirden çıkarılıp yıkanması gerekir mi? 257
370. Cenaze nasıl kefenlenir? Cenaze kefenlenmeden elbisesiyle gömülebilir mi? 258
371. Cenazenin bulunduğu yerde Kur'ân okunabilir mi? 258
372. Yıkanıp kefenlendikten sonra cenazenin yüzünü açıp bakmak caiz midir? 259
373. Kişi öldüğü yerden başka bir yere götürülüp defnedilebilir mi? 259
374. Bir mezara birden fazla cenaze defnedilir mi? 259
375. Çok katlı mezar yapılması dinen uygun mudur? 260
376. Defnedilmiş cenaze kabirden çıkarılıp başka bir yere nakledilebilir mi? 260
377. Kıbleye yönelik olarak defnedilmediği sonradan anlaşılan bir cenaze için herhangi bir işlem yapılır mı? 260
378. Ameliyatla kesilen bacak veya kol gibi vücut azalarının defin işlemi olur mu? 261
379. Gayrimüslim bir kimse Müslüman mezarlığına veya Müslüman bir kimse gayrimüslim mezarlığına defnedilebilir mi? 261
380. Ölüyü tezkiye etmenin anlamı ve hükmü nedir? 261
381. Telkin nedir, nasıl yapılır ve dinî hükmü nedir? 262

382. Ölen bir kişi, hayatta olanların hâllerinden haberdar olabilir mi? 262
383. Gayrimüslimlerin cenaze törenlerine katılmak dinen uygun mudur? 263
384. Müslüman'ın cenaze merasimine gayrimüslimler katılabilir mi? 263
385. Taziyenin hükmü nedir? 263
387. Cenaze sahiplerinin, merasime katılanlara yemek vb. ikramlarda bulunması uygun mudur? 264
389. Cenazenin yıkanması ve defni konusunda yapılan vasiyet bağlayıcı mıdır? 265
391. Yapılan hayrın veya okunan Kur'ân'ın sevabı ölen kimseye bağışlanabilir mi? 266
392. Ölünün ardından yapılan yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gecesi gibi uygulamaların dinî dayanağı var mıdır? 267
393. Devir ve ıskatın dinimizde yeri var mıdır? 267
394. Cenazenin defin esnasında alkış tutulması, slogan atılması ve ıslık çalınması caiz midir? 268
395. Cenazeye çelenk veya çiçek göndermek dinî açıdan uygun mudur? 269
396. Kabir veya türbe yaptırmanın hükmü nedir? 269
397. Kabir ziyaretinin adabı nedir? 269
398. Kadınlar kabir ziyaretinde bulunabilirler mi? 270
399. Kadınlar âdet hâlinde iken kabir ziyareti yapılabilir mi? 271
400. Kabir üzerine oturmak günah mıdır? 271
401. Kabirlerin üzerinden yol geçirilebilir mi? 271

ZEKÂT VE SADAKA-İ FITIR

ZEKÂTIN MAHİYETİ, HÜKMÜ VE ZEKÂTA TÂBİ MALLAR 275

402. Zekât nedir? 275
403. Zekâtın farz kılınmasındaki hikmetler nelerdir? 275
404. Zekât kimlere farzdır? Geçerli olmasının şartları nelerdir? 277
405. Havaic-i asliyye (temel ihtiyaçlar) nelerdir? 277
406. Zekât hesaplanırken hangi borçlar düşülür? 278
407. İhtiyaç için kullanılan araç-gereç ve malzemelere zekât düşer mi? 279
408. Babası ile birlikte oturan kimse zekât ile mükellef midir? 279
409. Büluğ çağına ermemiş zengin çocukların malından zekât vermek gerekir mi? 279
410. Bir öğrencinin burs olarak aldığı para nisap miktarına ulaşırsa zekât vermesi gerekir mi? 279
411. Kira gelirleri zekâta tâbi midir? 280

412. Ticaret amaçlı alınıp satılan taşınmaz mallar için zekât vermek gerekir mi? 280
413. Ticaret malının zekâtı nasıl hesaplanır? 280
414. Ticaret malının zekâtı kendi cinsinden ödenebilir mi? 281
415. Kâğıt paraların/banknotların zekâtı verilir mi? 281
416. Altının nisabı ve birbirinden farklı ayarlardaki altınların zekâtında hangi ölçü esas alınır? 281
417. Farklı ayarlarda altını bulunan kimse zekâtını nasıl hesaplar? 282
418. Altın ticareti yapan bir kimse zekâtını nasıl verir? 282
419. Paraların ve ticaret mallarının nisabında ölçü alınacak altının ayarı ne olmalıdır? 283
420. Gümüşün zekât nisabı nedir? 284
421. Kadınların, ziynet eşyasından zekât vermeleri gerekir mi? 284
422. Hayvanların zekâtı, para olarak da verilebilir mi? 284
423. Emlakçı, kendi mülkiyetindeki gayrimenkullerin zekâtını vermekle yükümlü müdür? 285
424. Üretim araçları için zekât vermek gerekir mi? 285
425. Hisse senetleri için zekât vermek gerekir mi? 285
426. Şirket ortakları nasıl zekât verirler? 285

ÖŞÜR **286**

427. Öşür ne anlama gelir, dinî dayanağı nedir? 286
428. Toprak ürünlerinin zekâtı nasıl verilir? 287
429. Çay ve pancar gibi ürünlerden zekât vermek gerekir mi? 287
430. Öşrü verilen mahsul elden çıkarılmayıp muhafaza edilirse ve üzerinden bir sene geçerse, bu mahsule yeniden zekât ve öşür gerekir mi? 287
431. Kamış ve ot gibi kendiliğinden yetişen ürünler için öşür gerekir mi? 288
432. Telef olan ürünün öşrünün verilmesi gerekir mi? 288
433. Ürün elde etmek için yapılan masraflar, öşür verilirken dikkate alınır mı? 288
434. Ekilmesi için başkasına verilen tarlanın öşrü kim tarafından verilir? 289

ZEKÂTLA İLGİLİ DİĞER KONULAR **290**

435. Vergi, zekât yerine geçer mi? 290
436. Gayrimeşru yolla sağlanan kazançtan zekât vermek gerekir mi? 290
437. Alacağın zekâtını vermek gerekir mi? 290
438. Vadeli alacağa dair bir çek veya senet zekât olarak verilebilir mi? 291
439. Zekât vermenin belirli bir zamanı var mıdır? 291
440. Zekât vekâlet, havâle, EFT vb. yollarla ödenebilir mi? 291
441. Zekât taksitle ödenebilir mi? 292
442. Zekât, vaktinden önce verilebilir mi? 292

443. Önceki yıllara ait zekâtını vermeyen bir kimse daha sonra zekât borçlarını nasıl öder? 292
444. Zekât yükümlüsü bir kimse, zekâtını vermeden fakir düşse ve vefat etse, zekât sorumluluğu kalkar mı? 292
445. Zekât malının hayır kurumlarınca nemalandırılması caiz midir? 293

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER 294

446. Zekât kimlere verilir? 294
447. Zekât kimlere verilmez? 295
448. Sütanne ve sütbabaya zekât verilir mi? 295
449. Fakir kardeşe zekât verilebilir mi? 295
450. Üvey anne, üvey baba ve üvey çocuklara zekât verilebilir mi? 296
451. Damat ve geline zekât verilebilir mi? 296
452. Kayınvalide ve kayınpedere zekât verilebilir mi? 296
453. Evlat edinilen (bakımı üstlenilen) çocuğa zekât verilebilir mi? 296
454. Geçimini maaş veya ücretle sağlayanlara zekât verilebilir mi? 296
455. Zekât âyetinde geçen "fî sebîlillah"ın kapsamına okullar, Kur'ân kursları, camiler ve benzeri hayır kurumları girer mi? 297
456. Sivil toplum kuruluşlarına zekât verilebilir mi? 297
457. Fakir ve yoksul kimselerin tedavilerini yaptıran vakıf, dernek gibi kuruluşlara zekât verilebilir mi? 298
458. İçki, kumar gibi haramları işleyen kimseye zekât ya da fitre verilebilir mi? 299
459. Gayrimüslimlere zekât verilebilir mi? 299
460. Sünnet ettirmek veya evlendirmek için fakire harcanan para zekât yerine geçer mi? 299
461. Ramazan ayında belediye, dernek veya vakıflarca hazırlanan iftar yemekleri, aşevlerinde dağıtılan yemekler zekât ve fitre yerine geçer mi? 299
462. Fakir kiracıdan alınacak kira bedeli, alınmayarak zekâta sayılabilir mi? 300
463. Hastanelere alınan sağlık cihazları zekât yerine geçer mi? 300
464. Ağaç dikme kampanyası için harcanan paralar zekât yerine geçer mi? 300
465. Bir firma, çalışanlarına dağıttığı yardımları zekât yerine sayabilir mi? 301
466. Zekât verilen kişinin zengin olduğu ortaya çıkarsa ne yapmak gerekir? 301
467. İşveren çalışanının maaşını zekâtından verebilir mi? 302
468. Zekât birden fazla kişiye taksim edilerek verilebilir mi? 302
469. Bir organizasyonun kurban hesabına, kurbanın eti muhtaçlara dağıtılmak üzere para yatırmakla zekât verilmiş olur mu? 302
470. Fakir insanların yaşadığı bölgelerde "su kuyusu" açılması için bir hayır kurumuna yapılan bağış, zekât yerine geçer mi? 302
471. Yetimlere yardım kampanyası düzenleyen bir kuruluşa bu amaçla yapılan bağış, zekât yerine geçer mi? 302
472. Depremzedelere zekât verilmesi caiz midir? 303

473. Afetzedeler için zekât parasıyla barınma yerleri (konteyner, çadır, konut) yapılması caiz midir? 304

SADAKA-İ FITIR 304

474. Fıtır sadakası nedir ve ne zaman verilir? 304
475. Kimler fıtır sadakası vermekle yükümlüdür? 305
476. Fıtır sadakası kimlere verilebilir, kimlere verilemez? 305
477. Fıtır sadakasının buğday, arpa, hurma veya üzüm olarak verilmesi zorunlu mudur? 306
478. Fıtır sadakası cami inşaatı için verilebilir mi? 306
479. Vaktinde verilmeyen fıtır sadakası borcu nasıl ödenir? 306
480. Yurt dışında yaşayan kişi, fıtır sadakasını bulunduğu ülke şartlarına göre mi yoksa Türkiye şartlarına göre mi verir? 307
481. Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesinin askıda ekmek uygulaması yoluyla verilmesi caiz midir? 307

ORUÇ

ORUCUN MAHİYETİ VE ÇEŞİTLERİ 311

482. Oruç tutmakla yükümlü olmanın şartları nedir? 311
483. Oruç tutmamayı mübah kılan mazeretler nelerdir? 311
484. Oruca başlamak için hilalin görülmesi şart mıdır? 313
485. Ramazan'ı karşılamak için oruç tutulur mu? 314
486. Oruca ne zaman ve nasıl niyet edilir? 315
487. İmsak nedir? Ne zaman başlar? Sabah ezânı okunmaya başladığında yeme içmeye kısa bir süre devam edilebilir mi? 315
488. Sahur yemeğinin dindeki önemi nedir? 316
489. Şevval orucunun hükmü nedir? Ramazan'da tutulamayan oruçlar Şevval orucu niyetiyle tutulabilir mi? 316
490. Zilhicce'nin ilk on gününün fazileti nedir? 317
491. Zilhicce ayında ve Arefe gününde oruç tutmanın fazileti nedir? 317
492. Muharrem ayının fazileti ve bu ayda, özellikle de 10 Muharrem'de oruç tutmanın hükmü nedir? 318
493. Üç ayların dindeki yeri ve bu aylarda oruç tutmanın hükmü nedir? 319
494. Kandillerde oruç tutmayla ilgili dinî bir gereklilik var mıdır? 319
495. Kandillerde oruç tutmak isteyen kişi, kandil gecesinin olduğu günde mi, bir gün sonrasında mı oruç tutmalıdır? 320
496. Dâvûd orucu nedir? 320
497. Eyyâm-ı biyd (aydınlık günler) orucu ne zaman tutulur ve önemi nedir? 320

498. Adak orucu nasıl tutulur? 321
499. Oruç tutulması yasak olan günler hangileridir? 321
500. Bayram günlerinde oruç tutulur mu? 322
501. Cuma günleri oruç tutmanın hükmü nedir? 323

ORUCUN BOZULMASI, KAZASI VE KEFFÂRETİ 323

502. Orucu bozup sadece kazayı gerektiren durumlar nelerdir? 323
503. Orucu bozup hem kaza hem de keffâret gerektiren durumlar nelerdir? 324
504. Eşlerin oruçlu iken ilişkilerinin sınırı ne olmalıdır? 325
505. Oruçluyken elle tatmin olan kimsenin orucu bozulur mu? 325
506. Oruca niyetlenen bir kadın gün içinde âdet görmeye başlarsa ne yapmalıdır? 325
507. Ağız kokusunu önlemek için ağız spreyi kullanmak veya sakız çiğnemek oruca zarar verir mi? 326
508. Endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak orucu bozar mı? 326
509. Makat ultrasonu ve transvajinal işlemler orucu bozar mı? 326
510. Anestezi orucu bozar mı? 327
511. Kulağın yıkattırılması orucu bozar mı? 327
512. Fitil kullanmak, lavman yaptırmak orucu bozar mı? 327
513. Diyaliz uygulamalarında oruç bozulur mu? 328
514. Aşı olmak veya iğne yaptırmak orucu bozar mı? 329
515. Oruçlu iken kan vermek ve vücuda kan almak orucu bozar mı? 329
516. Trombosit temini için kan vermek orucu bozar mı? 330
517. Diş tedavisi yaptırmak orucu bozar mı? 330
518. Diş kanaması ve diş yarasından çıkan kanın tükürük ile yutulması orucu bozar mı? 330
519. Diş fırçalamak orucu bozar mı? 331
520. Kusmak orucu bozar mı? 331
521. Oruçlu kimse abdest alırken hata ile boğazına su kaçırırsa orucu bozulur mu? 331
522. Ramazan'da oruçluyken yolculuğa çıkan kimse, yolculuk sebebi ile orucunu bozarsa ne gerekir? 332
523. Sigara veya keyif verici madde kullanmak orucu bozar mı? 332
524. Kazaya kalan Ramazan oruçlarının belli bir sürede tutulma zorunluluğu var mıdır? 333
525. Kişinin çok sayıda kaza orucu varsa nasıl tutmalıdır? 333
526. Bozulan vâcip ve nâfile oruçların kazası gerekir mi? 334
527. Akşam ezânının yanlışlıkla bir-iki dakika erken okunmasından dolayı orucunu açan kimsenin ne yapması gerekir? 334
528. Orucu kasten bozmanın hükmü nedir? 334

529. Keffâret orucu tutan bir kimse yolculuğa çıktığında, keffâret orucuna ara verebilir mi? 335
530. Oruç keffâreti tutan bir kadın âdet dönemi esnasında tutamadığı günler için ne yapmalıdır? 335
531. Ramazan aylarında birden fazla oruç bozulması durumunda bu oruçların her biri için ayrı ayrı keffâret gerekir mi? 335

ORUCU BOZMAYAN HALLER **336**

532. Unutarak yemek içmek orucu bozar mı? 336
533. Unutarak yiyen kişiye oruçlu olduğunun hatırlatılması gerekir mi? 336
534. Cünüp iken tutulan oruç geçerli midir? 336
535. Oruçlu iken ihtilam olmanın veya cünüp olarak sabahlamanın hükmü nedir? 336
536. Ağda veya epilasyon yaptırmak oruca engel olur mu? 337
537. Makyaj yapmak ve saç boyamak orucu bozar mı? 337
538. Nikotin bandı orucu bozar mı? 337
539. Oruçlu iken böbrek taşı kırdırmak orucu bozar mı? 337
540. Şeker hastalarının uyguladıkları insülin iğnesi orucu bozar mı? 337
541. Damardan verilen radyoaktif madde orucu bozar mı? 338
542. Göz damlası orucu bozar mı? 338
543. Kulak damlası orucu bozar mı? 338
544. Burun damlası orucu bozar mı? 339
545. Anjiyo yaptırmak orucu bozar mı? 339
546. Biyopsi yaptırmak orucu bozar mı? 339
547. İdrar kanalının görüntülenmesi, kanala ilaç akıtılması orucu bozar mı? 339
548. Kalp hastalarının kullandıkları dilaltı hapı orucu bozar mı? 340
549. Akupunktur tedavisi orucu bozar mı? 340
550. Merhem ve ilaçlı bant kullanmak orucu bozar mı? 340
551. Astım hastalarının kullandığı ilaçlı sprey orucu bozar mı? 340
552. Yıkanmak orucu bozar mı? 341
553. Denize girmekle oruç bozulur mu? 341
554. Ramazan orucu tutmaya başlayan bir kimse daha sonraki günlerde oruç tutmaktan vazgeçerse ne gerekir? 341
555. Haram olan bir fiilin işlenmesi, oruca zarar verir mi? 342

FİDYE VE ISKÂT **342**

556. Tutmadığı oruçları kaza etmeden oruç tutamayacak hâle gelen kimse ne yapmalıdır? 342
557. Fidye nedir, hangi durumlarda gerekir? 343
558. Oruç fidyesi nasıl ödenir? 344

559. Oruç fidyesi kimlere verilebilir? 344
560. Oruç tutacak gücü olduğu hâlde tutmayan bir kimse, bu oruçlarının fidyesini vererek oruç borcundan kurtulmuş olur mu? 344
561. Fidye verme gücü olmayan kişiler ne yapmalıdırlar? 345
562. Iskât-ı savm ne demektir? 345

RAMAZAN VE ORUÇLA İLGİLİ DİĞER KONULAR **346**

563. Ramazan ayını ve bayramı başka ülkelerde geçirenler, o ülkelerin hesaplarının/takvimlerinin Türkiye'den farklı olması hâlinde bayramlarını Türkiye'ye göre mi, bulundukları ülkeye göre mi yapmalıdırlar? 346
564. Kutup bölgelerinde oruç nasıl tutulur? 347
565. Uçakla seyahat eden oruçlu kişi iftarını nereye göre yapar? 347
566. Mesleği gereği sürekli olarak yolcu olan kişi namaz ve oruç ibadetlerini nasıl yerine getirebilir? 347
567. Ramazan ayında lokanta işletmek caiz midir? 348
568. Ramazan gecelerinde eşlerin cinsel ilişkide bulunması caiz midir? 348
569. Ramazan'da oruçlu iken gündüzü uyuyarak geçirmenin oruca zararı var mıdır? 349
570. Çalışanların iş verimini düşürmesi endişesiyle oruç tutmamaları caiz midir? 349
571. Uzman bir doktorun oruç tutmamasını önerdiği kimse ne yapmalıdır? 349
572. Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde oruç tutabilirler mi? 350
573. Kadınlar gebelik dönemlerinde oruç tutabilirler mi? 350
574. Düşük yapan bir kadın oruç tutabilir mi? 351
575. Düzensiz âdet kanaması olan bir kadın oruçlarını nasıl tutmalıdır? 351
576. İtikâf nedir, nasıl yapılır? 352
577. Kadir Gecesinin tayini hakkındaki rivâyetler nasıl anlaşılmalıdır? 352

HAC VE UMRE

HACCIN FARZİYETİ VE ÇEŞİTLERİ **357**

578. Hac ayları hangileridir? 357
579. Hac kimlere farzdır? 357
580. İmkân bulup Kâbe'yi gören veya umre yapan kişiye hac farz olur mu? 358
581. Hac ibadetinin ifası için nisap miktarı mala sahip olma şartı var mıdır? 358
582. Çocuklarını bırakacak güvenli bir yeri olmayan kimsenin hacca gitmesi farz mıdır? 359
583. Evlenme çağında bekâr çocuğu bulunan kişi hacca gitmeyi erteleyebilir mi? 359
584. Borçlanarak hacca gitmek doğru mudur? 359
585. Bankada vadeli hesapta bekletilen para ile hac yapılır mı? 360

586. İfrad haccı ne demektir ve nasıl yapılır? 360
587. Temettu haccı ne demektir ve nasıl yapılır? 360
588. Kıran haccı ne demektir, nasıl yapılır? 360
589. Temettu haccı yapacak kişinin, umreyi yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girinceye kadar başka bir umre yapması caiz midir? 361
590. Kudüm tavafını yapan kişi, ifrad haccını temettu veya kırana çevirebilir mi? 361
591. Kıran haccına niyet eden kişi, tavaf ve sa'y yapmadan niyetini değiştirip temettu haccına dönüştürebilir mi? 361
592. Temettu haccı için umreye niyet eden kişi, haccını kırana dönüştürebilir mi? 361
593. Temettu veya kıran haccına niyet eden bir kimse kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutabilir mi? 362
594. Mekke'ye dışarıdan gelenlerin Arafat vakfesinden önce veya sonra Mekke'de bulundukları süre içinde seferîlik durumları nedir? 362
595. Kurban Bayramı'nın Suudi Arabistan'da Türkiye'den önce veya sonra başlaması hâlinde yapılan hac ibadeti geçerli olur mu? 363
596. Hacca görevli olarak giden kişinin hac borcu düşer mi? 363
597. Hac ibadeti üzerine farz olan bir kimse, bu vazifesini yapmadan vefat ederse, vârisleri bu durumda ne yapmalıdırlar? 364
598. Kur'a sistemi dışında hacca gidebilmek için farklı yöntemlere başvurmak caiz midir? 364
599. Hac ve umre görevlerini yaparken belli duaları okumanın hükmü nedir? 364
600. Hacca giderken helallik almanın dinî hükmü nedir? 365
601. Hac yapan kimsenin bütün günahlarının affedileceğine dair rivâyetler sahih midir? 365
602. Hacc-ı ekber ve hacc-ı asğar ne demektir? 366
603. Veda haccı ve veda hutbesi nedir? 367
604. Kurban Bayramı günlerinde umre yapılabilir mi? 367
605. Mekke ve Medine'nin kutsallığına inanarak oralardan toprak veya taş getirmenin bir sakıncası var mıdır? 368
606. Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmanın hükmü nedir? 368

İHRAM VE MÎKÂT **369**

607. Her umre için mîkâta gitmek gerekir mi? 369
608. Âfâkîler Cidde'de ihrama girebilir mi? 369
609. İhram namazının hükmü nedir? 370
610. İhramsız olarak Mekke'ye girmenin hükmü nedir? 370
611. Umre yapmak üzere ihrama girip Mekke'ye gelen kişi sağlık sorunları sebebiyle umresini erteleyebilir mi? 370
612. Umre ihramına girdiği hâlde, tavaf ve sa'y yapmadan elbise giyen kişinin ne yapması gerekir? 371

613. İhramlı kimsenin dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda ne yapması gerekir? 371
614. İhrama girmiş olan bir kişi hasta olduğu için tavaf ve sa'y yapmadan bir gün süreyle elbise giyerse ne yapması gerekir? 371
615. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişiye ne gerekir? 372
616. Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir? 372
617. İhramlı iken saç tıraşı olan veya kasık ya da koltuk altlarındaki tüyleri temizleyen kişiye ne gerekir? 372
618. İhramlı iken sakal tıraşı olan kişinin ne yapması gerekir? 373
619. İhramlının tırnak kesmesinin veya kopmak üzere olan bir tırnağı koparmasının hükmü nedir? 373
620. Hacda kurban kesmeden önce saç tıraşı olana ceza gerekir mi? 373
621. Umre tavafını yapıp sa'yini tamamlamadan saç tıraş olup ihramdan çıkan kişinin ne yapması gerekir? 374
622. Tavaf yapmaksızın sa'y yapan ve saç tıraşı olup ihramdan çıkan kimsenin ne yapması gerekir? 374
623. Tavaf ve sa'y yapmadan saç tıraşı olup ihramdan çıkan kimsenin ne yapması gerekir? 375
624. Umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saç tıraş olmayı unutan kimse ne yapmalıdır? 375
625. Tavaf ve sa'yi yapıp saç tıraş olmayı geciktiren kişiye herhangi bir ceza gerekir mi? 375
626. İhramdan çıkma aşamasına gelen bir kimseyi ihramlı olan bir kişi saç tıraşı edebilir mi? 375
627. Vakti geldiğinde sakal tıraşı ile ihramdan çıkılır mı? 376
628. İhramlının saç kremi vb. şeyleri kullanmasının hükmü nedir? 376
629. İhramlı kimse banyo yaparken ve çamaşır yıkarken sabun veya deterjan kullanabilir mi? 376
630. İhramlı kişinin giymesi gereken ayakkabı nasıl olmalıdır? Bu kimse ökçesi kemerli terlik giyebilir mi? 377
631. Kıran haccına niyet etmiş olan kimse, ihram yasağı işlediği takdirde ceza miktarı değişir mi? 377
632. Bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kişiye ne gerekir? 377
633. Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihram yasaklarını ihlal etmenin hükmü nedir? 378
634. İhram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem dışında ödenmesi caiz midir? 378
635. Temettu haccı yapan kişi, umresini tamamlayıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girmeden nâfile bir tavafın ardından haccın sa'yini yapabilir mi? 379

636. Harem sınırları içerisindeki kişinin Hill bölgesine gitmeden bulunduğu yerden umre için ihrama girmesinin hükmü nedir? 379

TAVAF VE SA'Y 380

637. Tavaf nedir ve kaç çeşit tavaf vardır? 380
638. Ziyaret tavafı ihramsız yapılabilir mi? 382
639. Tavafın şavtlarının eksik yapılması durumunda ne gerekir? 382
640. Tavaf esnasında abdesti bozulan kişinin ne yapması gerekir? 382
641. Harem-i Şerif'e girip çıkarken veya tavaf yaparken eli bir kadına değen kimsenin abdesti bozulur mu? 382
642. Umre tavafını yaparken abdesti bozulan, fakat abdestinin hangi şavtta bozulduğunu bilmeden hem tavafı hem de sa'yi tamamlayan kimsenin ne yapması gerekir? 383
643. Umre tavafını abdestsiz yapan veya yaparken abdesti bozulan ve yeniden abdest almadan tavafa devam edip tamamlayan kişinin ne yapması gerekir? 383
644. Umre veya ziyaret tavafı esnasında eli, burnu veya başka bir yeri kanayan bir Hanefî, o esnada Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi? 383
645. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılınabilir mi? 384
646. Tavaf, geri geri yürüyerek yapılırsa geçerli olur mu? 384
647. Tavaf namazı nerede kılınır? 384
648. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf yapılabilir mi? 384
649. Tavaf namazını kılmadan birkaç defa tavaf yapmak doğru olur mu? 384
650. Sabah namazından sonra tavaf namazı kılınır mı? 385
651. Hac veya umre için Mekke'de bulunanlar, umre yaptıktan sonra kalan günlerde yeni bir umre yapmayı mı, yoksa bunun yerine nâfile tavafı mı tercih etmelidirler? 385
652. Sa'yin şavtlarını eksik yapan kişiye ne gerekir? 385
653. Sa'y esnasında abdesti bozulan kişi ne yapmalıdır? 385
654. Bir mazereti olmadığı hâlde tekerlekli sandalyeye binerek tavaf ve sa'y yapan kimsenin tavaf ve sa'yi geçerli midir? 386
655. Sa'yden sonra kılınması gereken bir namaz var mıdır? 386
656. Umrenin tavaf ve sa'yini tamamlayan ancak henüz tıraş olup ihramdan çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunan eşlere ne gerekir? 386
657. Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapamayacak duruma gelen kişiye ne gerekir? 386
658. Hacer-i Esved'in selâmlanması ve öpülmesinin hikmeti nedir? Bunların yapılmaması ibadete halel getirir mi? 387

HACDA ŞEYTAN TAŞLAMA VE KURBAN KESME 388

659. Akabe cemresi bayramın ilk günü gece yarısından önce taşlanabilir mi? 388
660. Vaktinde atılamayan taşların kazası nasıl yapılır? 388

661. Mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kimsenin ne yapması gerekir? 389
662. Hacda kurban ne zaman kesilir? 389
663. Hacca giden kişinin hacla ilgili kurbanları memleketinde kesilebilir mi? 390
664. Hac ibadetini yapan kişi, ayrıca memleketinde de kurban kesmekle yükümlü müdür? 390
665. Müzdelife vakfesini yaptıktan sonra mazeret sebebiyle Akabe cemresine taş atmadan tıraş olan kişi ihramdan çıkmış sayılır mı? 391

HACCA BEDEL GÖNDERMEK **391**

666. Vekâlet yoluyla hac yapılabilir mi? Şartları nelerdir? 391
667. Hacca gitmemiş bir kimse, başkasının yerine vekil (bedel) olarak hacca gidebilir mi? 392
668. Bir kimse aynı yıl içinde hem kendisi için asaleten hem de başkası için vekâleten hac yapabilir mi? 393
669. Hac yapmaya sağlık nedeniyle gücü yetmeyen kişi, vekâleten hac yaptırmak yerine, bu parayı sadaka olarak vermekle hac sorumluluğundan kurtulur mu? 393
670. Hacca bedel gönderilirken, vekilin, bedel gönderen kişinin kendi memleketinden gitmesi şart mıdır? Mekke veya Medine'de yaşayan biri vekil olarak tutulabilir mi? 393
671. Arafat'tan önce komada olup ölmek üzere olan hacı adayı için bulunduğu yerden bedel tayin edilebilir mi? 394
672. Bedel hac için gelen kimse hangi hacca niyet etmelidir? 394
673. Temettu haccı yapmak üzere vekil olan kimse, umreyi kendisi için yaparsa ne gerekir? 394
674. Bedel olarak hacca giden kişi kendi adına udhiye kurbanı kesmeli midir? 395
675. Hacca görevli gidip, masrafları ilgili kurum tarafından karşılanan görevli aynı zamanda başkası adına vekâleten hac yapabilir mi? 395

HAC VE UMREDE KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER **396**

676. Evli bir kadın, kocasının iznini almadan veya yanında mahremi olmadan hac veya umreye gidebilir mi? 396
677. Menopoza geçiş ve menopoz dönemindeki kadından gelen kanamalar, hac veya umre görevlerinin yerine getirilmesine engel olur mu? 396
678. Bir kadın, âdetli veya lohusa olduğu için ihrama girmeden mîkâtı geçip Mekke'ye girerse ne yapmalıdır? 397
679. Temettu haccına niyet eden bir kadın, özel hâli sebebiyle umresini yapamazsa, doğrudan Arafat'a çıkabilir mi? 397
680. Âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın, Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp ihramdan çıkabilir mi? 398

681. Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavaf gibi ibadetleri yapabilir mi? 398
682. Âdetli ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp, saçını keserek ihramdan çıkan kadının ne yapması gerekir? 399
683. Normal âdeti bittiği hâlde âdetin azami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın daha sonra leke görürse ne yapması gerekir? 399
684. Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi? 400
685. Kafilesi Mekke'den ayrılacak olan bir kadının âdet hâli sebebiyle "veda tavafı" yapamaması durumunda ceza gerekir mi? 401
686. Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir? 401
687. Bir kadın ihramlı iken elbise değiştirebilir mi? 401
688. Kadınlar ihramdan çıkmak için saçlarının ne kadarını kesmelidirler? 401

KURBAN

KURBANIN MAHİYETİ VE HÜKMÜ **405**

689. Kurban ibadetinin mahiyeti ve hükmü nedir? 405
690. Kurbanın dinî dayanağı nedir? 405
691. Kimler kurban kesmekle yükümlüdür? 406
692. Günümüzde kurban ibadetiyle yükümlü olmak için gümüşün nisabını ölçü almak uygun mudur? 406
693. Ailede zengin olan karı-kocadan her birinin ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi? Evde aile reisinin kurban kesmesi ile zengin olan öteki aile fertlerinden kurban vecibesi düşer mi? 407
694. Yolcunun kurban kesmesi gerekir mi? 407
695. Kurban kesim vakti ne zaman başlar ve biter? 408
696. Kurban keserken nelere dikkat edilmelidir? 408
697. Kurban keserken Allah'ın isminin anılmasının, besmele çekilmesinin hükmü nedir? Kesim sırasında hangi dualar okunabilir? 408
698. Kurbanlık hayvanı elektrik veya narkozla bayıltarak kesmek caiz midir? 409
699. Kurban kestikten sonra namaz kılmak gerekir mi? 410
700. Kurban eti nasıl değerlendirilmelidir? 410
701. Kurban derisi nasıl değerlendirilmelidir? 410
702. Bir hayvanın yenilmeyecek yerleri nerelerdir? Bu organların ne yapılması gerekir? 411
703. Kurban kesen kasaba ücret vermek caiz midir? Kurban etinin bir kısmı veya derisi kesim ücreti olarak verilebilir mi? 411

704. Kurbanın eti, derisi ve bağırsakları gibi kısımlarının kurban sahibi tarafından satılması caiz midir? 411
705. Kişi beslediği ve kurban olarak kesmeyi kararlaştırdığı bir hayvanın sütünden veya gücünden yararlanabilir mi? 412
706. Kurban kesmek yerine sadaka vermekle bu ibadet yerine getirilmiş olur mu? 412
707. Akîka, adak, udhiye ve nâfile kurbanlar için aynı büyükbaş hayvana ortak olunabilir mi? 413
708. Dişi ya da erkek hayvandan hangisinin kurban edilmesi daha faziletlidir? 413
709. Kurban Bayramı günü kurban kesilmeden önce bir şey yememenin dinî dayanağı var mıdır? 414
710. Kesilen kurbanın kanından alna sürülmesi dinimizde var mıdır? 414

KURBAN ÇEŞİTLERİ **414**

711. Akîka kurbanı nedir? 414
712. Şükür kurbanı ne demektir? 415
713. Ölü kurbanı diye bir kurban çeşidi var mıdır? 415
714. Kişiler bir araya gelerek Hz. Peygamber adına kurban kesebilirler mi? 416

KURBAN KESEN İLE İLGİLİ KONULAR **416**

715. Hz. Peygamber bizzat kurban kesmiş midir? 416
716. Abdestsiz olarak kurban kesilebilir mi? 417
717. Müslüman olmayan kişinin kestiği kurbanın eti yenir mi? 417
718. Kredi kartıyla kurban satın almak caiz midir? 417
719. Banka kredisiyle kurban kesilebilir mi? 417
720. Taksitle kurban alınabilir mi? 418
721. Gayrimeşru yolla kazanılan parayla kurban kesilebilir mi? 418
722. Bir kimsenin, oğlunun veya bir başkasının bağışladığı para ile kurban alıp kesmesi durumunda bu, kurban sayılır mı? 418
723. Bir özür sebebiyle vaktinde kesilemeyen kurbanların fakir ve zengin için hükmü nedir? 418
724. Kurbanın satıldıktan sonra satıcının elinde emaneten dururken ölmesi veya başka bir sebeple kesilememesi durumunda ne yapılmalıdır? 419
725. Satın alınan kurbanlığın ölmesi durumunda ne yapılmalıdır? 420
726. İhmal sebebi ile kurban kesmeyen kimse ne yapmalıdır? 420
727. Kurban kesmek üzere vekil kılınan kişinin kurbanı kesmediği öğrenilirse ne yapılması gerekir? 420
728. İki büyükbaş hayvanın yediden fazla kişi tarafından hisseleri belirlenmeksizin kurban edilmesi ve kesildikten sonra etlerin karışık bir şekilde bölünerek hissedarlara dağıtılması hâlinde, yapılan bu işlem caiz olur mu? 420

729. Kurbanlık olarak satın alınan hayvana, daha sonra başkaları ortak edilebilir mi? 421
730. Kurbanlık olarak alınan büyükbaş hayvana birden fazla hisse ile ortak olan birinin, kendisine ait hisselere sonradan bir başkasını dâhil etmesi caiz midir? 421
731. Vekâlet yoluyla kurban kesilebilir mi? Kişinin bulunduğu şehir veya ülke dışında vekâletle kurban kestirmesinin hükmü nedir? 421
732. Vekâletle kurban organizasyonlarında uyulması gereken esas ve şartlar nelerdir? 422
733. Kurban kesim işlemi yapan kuruluşların, bir kurbanın aynı miktardaki hisselerini farklı fiyata satmaları, kesilen kurbana zarar verir mi? 424
734. Kurbanlık hayvanın satış usûlleri ve kilogram birim fiyatı üzerinden kurban alım-satımının hükmü nedir? 424
735. Vekâletle Kurban organizasyonu yapan kuruluşların kurban etlerini satması caiz midir? 425
736. Vekâleten kurban kesen hayır kurumları dağıtamadıkları ve telef olma ihtimali olan etleri daha sonra mislini almak üzere kasaplara verebilirler mi? 426

KURBANLIK HAYVANLA İLGİLİ KUSURLAR 426

737. Kurban edilecek hayvanlar hangi nitelikleri taşımalıdır? 426
738. Kurbanlık hayvanların yaşlarında aranacak olan asgari sınır nedir? 427
739. Sığırların iki yaşına gelmeden kurban edilmesi caiz olur mu? 427
740. İki yaşını bitirmeyen ancak kapak atmış olan sığır cinsi büyükbaş hayvanların kurban edilmeleri caiz midir? 428
741. Kulağı kesik veya delinmiş hayvanlar kurban olur mu? 428
742. Kuyruksuz veya kuyruğu kesik koyunlar kurban edilebilir mi? 429
743. Kısırlaştırılmış hayvanlar kurban edilebilir mi? 429
744. Memeleri kusurlu olan hayvan kurban edilebilir mi? 429
745. Doğuştan boynuzu olmayan veya boynuzları kırık olan ya da doğumdan sonra boynuzları elektrikle köreltilen hayvanlar kurban olarak kesilebilir mi? 429
746. Kesimden önce kusuru tespit edilemeyen bir hayvanın, kurban edildikten sonra hasta olduğunun anlaşılması ve etinin yenilmeyeceğine dair uzmanlarca karar verilmesi hâlinde, kurban dinen geçerli midir? 430
747. Kurbanlık hayvanların gebeliğinin önlenmesi veya sonlandırılması ya da iğdiş edilmesi caiz midir? 430
748. Gebe hayvanın kurban edilmesi caiz midir? Kurbanlık hayvanın kurban edilmeden önce doğurması durumunda ne yapılmalıdır? 430
749. Sun'î tohumlama yoluyla üretilen hayvanların kurban olarak kesilmesinde bir sakınca var mıdır? 431

ADAK VE YEMİN

ADAK 435

750. Adak nedir, dindeki yeri nedir? 435
751. Adakla ilgili şartlar nelerdir? 436
752. Güç yetirilemeyecek bir şey adamak geçerli olur mu? 437
753. Adak kurbanı kesmenin hükmü nedir? Etinden kimler yiyemez? 437
754. Adak kurbanı düğün vb. toplantılarda ikram edilebilir mi? 438
755. Adak kurbanında bulunması gereken nitelikler nelerdir? 438
756. Adak kurbanı ne zaman kesilmelidir? 439
757. Kurban kesmeyi adayan bir kimse bu adaktan vazgeçebilir mi? 439
758. Bir koç kurban etmeyi adayan kişi mutlaka koç mu kesmelidir? Bir büyükbaş hayvana ortak olabilir mi? 439
760. "Çocuğum sağ-salim doğarsa bir kurban keseceğim" diye adakta bulunan kimsenin ikiz çocuğu olursa, kaç kurban kesmelidir? 440
761. İki veya daha fazla kişi tek bir konu hakkında kurban adasalar, hepsinin de ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi? 440
762. Belirli bir hayır kurumuna veya fakire yardım yapmayı adayan kimse, başka bir hayır kurumuna veya fakire yardım yaparsa adağı yerine gelmiş olur mu? 441
763. Türbelere adakta bulunulabilir mi? 441
764. Bir yıl veya daha fazla süreyle oruç tutmayı adamanın hükmü nedir? 441
765. Birden çok oruç tutmayı adayan kimsenin bu oruçları peş peşe tutması şart mıdır? 442
766. Zaman veya mekân belirleyerek yapılan adaklarda, bu belirleme bağlayıcı mıdır? Belirlenmiş bir adak başka bir ibadet türü ile yerine getirilebilir mi? 442
767. Lokma döktürüp dağıtacağım, yemek yedireceğim gibi sözler adak sayılır mı? 443

YEMİN VE KEFFÂRETİ 444

768. Yemin ne demektir, dinî hükmü nedir? 444
769. Kaç çeşit yemin vardır? 444
770. Ağız alışkanlığı ile yerli yersiz edilen yeminin hükmü nedir? 445
771. Yemin keffâreti nasıl yerine getirilir? 446
772. Yemin keffâretini yerine getirmekten aciz olan kimse ne yapmalıdır? 446
773. Bozulan her bir yemin için ayrı ayrı mı yoksa hepsi için bir keffâret mi ödenmelidir? 446
774. Yemin keffâreti ödeyen bir kimse, aynı konuda tekrar yemin eder ve yeminini yine bozarsa, bunun için de yeni bir keffâret ödemeli midir? 447

775. Dinî bir emri yerine getirmemeye veya bir haramı işlemeye yemin eden kişi ne yapmalıdır? 448
776. Eşinin evine gitmeyeceğine yemin eden bir kadının ne yapması gerekir? 448
777. "Sana sütümü helal etmem, hakkımı helal etmem" şeklinde söylenen sözler yemin sayılır mı? 448
778. Bir kimse "şöyle yaparsam Allah'ı inkâr etmiş olayım", "kâfir olayım" veya "dinden çıkmış olayım" derse bunun hükmü nedir? 449
779. "Şart olsun" sözünü kullanmanın hükmü nedir? 449
780. Bir kişi, içinden yemin etse veya bir şey adasa; bu durumda yemin ve adak hükümleri oluşur mu? 449

DUA, TÖVBE ve ZİKİR

DUA 453

781. Duanın önemi nedir ve dua nasıl yapılmalıdır? 453
782. Duaların kabul olması için ön şartlar var mıdır? 453
783. Kur'ân-ı Kerim'de geçen dua âyetlerinin muhtevası nedir? 455
784. Her zaman dua edilebilir mi, dua için belirlenmiş özel vakitler var mıdır? 460
785. Yatarak dua etmekte bir sakınca var mıdır? 461
786. Duada ellerin durumu nasıl olmalıdır? Duadan sonra elleri yüze sürmenin dayanağı var mıdır? 462
787. Duaların sonunda söylenen "âmin" sözü ne anlama gelir; bunun dinî dayanağı nedir? 462
788. Dua ve zikir sesli mi, yoksa sessiz mi yapılmalıdır? 463
789. Dua ederken 'Allah'ım! Peygamberimizin hürmetine dualarımızı kabul eyle' demek caiz midir? 463
790. Fiilî dua ne demektir? 464
791. Ezân duasının dinî hükmü nedir ve nasıl yapılır? 465
792. Ezân duasını camilerde açıktan okumakta bir sakınca var mıdır? 466
793. Ezân ile kâmet arasında yapılan duanın kabul olacağına dair rivâyet var mıdır? 466
794. "İsm-i a'zam" duası diye bir dua var mıdır? 466
795. Salât-ü selâm nedir? Hz. Peygamber'e nasıl ve hangi lafızlarla salât-ü selâm getirilir? 467
796. Salât-ı münciye, salât-ı tefrîciye dualarının dinî dayanağı var mıdır? 468
797. Nazardan nasıl korunulur, nazar duası var mıdır? 469
798. Yağmur duası nedir? Nasıl yapılır? 469
799. Çocuğu dünyaya gelen bir kimse ne yapmalı ve nasıl dua etmelidir? 470
800. Kenzü'l-arş isminde me'sûr (rivâyet edilen) bir dua var mıdır? 470

801. Karınca duası diye bir dua var mıdır? 471
802. Çevirgel/döngel duası diye bir dua var mıdır? 471
803. Cinlerin insanlara zararı olur mu? Bunların zararını engellemek için hangi dualar okunur? 471
804. Safer ayının uğursuz ve musibet ayı olduğu söylentisi doğru mudur? Bu aya özel ibadet ya da dua var mıdır? 472
805. Vesvese sebebiyle zihne gelen kötü sözlerden dolayı insan günahkâr olur mu? Bunlardan kurtulmak için bir dua var mıdır? 472
806. Dua-kader ilişkisi nedir, duanın eceli değiştirdiği, belaları uzaklaştırdığı sözü ne anlama gelmektedir? 474
807. Duada tevessül ne demektir? Duada vesilenin dinî dayanağı var mıdır? 474
808. Gayrimüslimlere dua etmek, rahmet okumak, istiğfar etmek caiz midir? 475

TÖVBE 476

809. Tövbenin dindeki yeri nedir, nasıl tövbe edilir? 476
810. Tövbe ederken hangi dualar okunmalıdır? 477
811. İstiğfar duası nedir? 478

ZİKİR 478

812. Yetmiş bin kelime-i tevhid okumanın dinî dayanağı var mıdır? 478
813. 4444 gibi belli sayıda zikir çekme uygulamasının dinî bir dayanağı var mıdır? 479
814. Mevlid-i şerif okumanın dinî hükmü nedir? 479

KUR'ÂN-I KERÎM

815. Kur'ân-ı Kerîm'de kaç âyet bulunmaktadır? 483
816. Kur'ân'da yer alan âyet ve sûrelerin tertibi nasıl yapılmıştır? 483
817. Kur'ân-ı Kerîm'e abdestsiz dokunmak caiz midir? 484
818. Abdestsiz olan bir kimse ezberden Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi? 485
819. Sabah namazı vakti çıktıktan sonra işrak vaktine kadar Kur'ân-ı Kerîm okumak, zikir ve dua gibi ibadetlerle meşgul olmak mekruh mudur? 485
820. Kur'ân-ı Kerîm'i yavaş veya hızlı okumanın ölçüsü ne olmalıdır? 486
821. Arapçada ötreli harfin ü veya u seslerinden hangisiyle okunması gerekir? 487
822. Kur'ân-ı Kerîm'i latin harfleriyle okumak doğru mudur ve bu şekilde hatim yapılabilir mi? 487
823. Kur'ân'ı makamlı okumanın hükmü nedir? 488
824. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlemek kişiye sevap kazandırır mı? 488

825. Televizyon, radyo veya başka bir cihazdan mukâbele dinlemekle hatim yapılmış olur mu? 488
826. Meal okumak hatim yerine geçer mi? 488
827. Cüz dağıtılarak hatim yapılması mümkün müdür? Dağıtılan cüzlerin bir kısmının hatim duasından sonra okunmuş olması hâlinde hatim geçerli midir? 489
828. Şifa niyetiyle Kur'ân okumak ve okutmak caiz midir? 490
829. Allah'ın izniyle şifa bulmak veya kötülüklerden korunmak amacıyla yapılan "rukye" caiz midir? 490
830. Kur'ân okuma karşılığında ücret almak caiz midir? 491
831. Muska, dinî kitap ve üzerinde Allah yazısı olan takılarla tuvalete vb. yerlere girmek caiz midir? 492
832. Secde âyetlerinin mealini okuyan kişinin tilavet secdesi yapması gerekir mi? 492
833. Cep telefonu ve bilgisayar gibi cihazlardan Kur'ân okurken abdestli olmak gerekir mi? 492
834. Yatarak Kur'ân okuma ve dinlemede sakınca var mıdır? 492
835. Kur'ân-ı Kerîm tilavetini, telefon zil sesi olarak ayarlamak caiz midir? 493
836. Okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemenin hükmü nedir? İnsanların başka işlerle meşgul olduğu bir ortamda açıktan Kur'ân-ı Kerîm okunabilir mi? 493
837. Eski ve yıpranmış olan Mushaf, meal ve tefsir kitapları ne yapılmalıdır? 494
838. Satır arası/satır altı yöntemle Kur'ân-ı Kerîm meali yazımı ve basımı caiz midir? 494
839. Latin harfleriyle yazılan Mushafların basımı caiz midir? 496

AİLE HAYATI

EVLİLİK ÖNCESİ 499

841. Evlenme teklifi yapılan bir kadına bir başkasının teklifte bulunması caiz midir? 499
842. Nişanlıların rahat görüşebilmek için dinî nikâh kıymaları uygun mudur? 499
843. Nişan sırasında kıyılan nikâh, nişanın bozulmasıyla sona erer mi? 500

EVLİLİK (NİKÂH) 501

844. Evlenmenin dinî hükmü nedir? 501
845. Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar kimlerdir? 502
846. Kişi hangi akrabaları ile evlenemez? 503
847. Müslüman erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir mi? 503
848. Müslüman kadın gayrimüslim bir erkekle evlenebilir mi? 504
849. Nikâhın tescili şart mıdır? 504

850. Resmî nikâh kıydıran kimse ayrıca dinî nikâh kıydırmalı mıdır? 504
851. Nikâhta şahitliğin hükmü nedir? 505
852. Gizli nikâhın hükmü nedir? 506
853. Tehdit altında yapılan nikâh geçerli midir? 506
854. Mehir ne demektir? Çeşitleri nelerdir? 506
855. Kadın hangi durumlarda mehir alamaz? 507
856. Mehrini eşine bağışlayan kadın daha sonra bu bağışından dönebilir mi? 508
857. Mehri ödenmeden ölen kadının mehrinin hükmü nedir? 508
858. Kadın mehir olarak mal olmayan bir şey isteyebilir mi? 508
859. İki bayram arasında evlenmek caiz midir? 509
860. Kayıp olup da hayatta olup olmadığı bilinmeyen bir kişinin eşi başkasıyla evlenebilir mi? 509
861. Baba çocuğunu evlendirmekle yükümlü müdür? 510
862. Otuz iki farzı bilmeyen bir kişinin nikâhı geçersiz olur mu? 511
863. Âdetli iken nikâh kıydırılabilir mi? 511
864. Ehl-i kitaptan olan kadının nikâhı nasıl kıyılır? Şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları caiz midir? 511
866. Mazeretsiz olarak cuma namazına üst üste üç defa gitmeyenin nikâhı düşer mi? 512
867. Hz. Peygamber'in çok evliliği nasıl izah edilmektedir? 512
868. "Müt'a nikâhı" ne demektir, hükmü nedir? 513
869. Düğünde eğlenmenin hükmü nedir? 514

SÜT EMZİRME (RADÂ') 515

870. Süt haramlığının delili nedir? Süt akrabalığının oluşma şartları nelerdir? 515
872. Bir kadının kendi çocukları dışında farklı doğumlarda emzirdikleri arasında sütkardeşliği olur mu? 516
873. "Süt bankası"ndan alınan sütle süt hısımlığı oluşur mu? Süt bankasındaki sütlerin karışmış olması hükmü etkiler mi? 516
874. Bir kadının sütünün inek, koyun veya keçi sütü ile karıştırılıp bir çocuğa içirilmesiyle süt hısımlığı gerçekleşmiş olur mu? 517
875. Göze veya kulağa damlatılan sütten dolayı süt akrabalığı meydana gelir mi? 517
876. Süt sebebiyle oluşan mahremiyette ölçü nedir? 517
877. Bir kimse sütbabasının diğer hanımından olan çocuğuyla evlenebilir mi? 517
878. Bir kimse kardeşinin sütkardeşiyle evlenebilir mi? 518
879. Sütkardeş oldukları evlendikten sonra anlaşılan çiftlerin durumu ne olacaktır? 518
880. Ücretle sütanne tutmak caiz midir? 519
881. Bir kimsenin sütannesine karşı ne gibi görevleri vardır? 519

882. Gayrimüslim kadının, bir Müslümanın çocuğunu emzirmesinde sakınca var mıdır? 520

BOŞANMA (TALÂK) **520**

884. Boşanma esnasında şahit bulundurmak gerekir mi? 521
885. 'Boşarım' demekle boşanma meydana gelir mi? 521
886. Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir? 521
887. Boşama anlamına gelebilecek kinayeli sözlerle boşanma meydana gelir mi? 522
888. Kadının, "ben ayrılmak istiyorum." deyip, erkeğin de "peki" demesiyle boşama meydana gelir mi? 523
889. Boşamada kullanılan sözler dille söylenmeden zihinden geçirilmekle boşama gerçekleşir mi? 523
890. Boşamadığı hâlde yalan beyanda bulunarak eşini boşadığını söylemenin hükmü nedir? 523
891. Niyeti boşama olmadığı hâlde eşe karşı tehdit unsuru olarak boşama sözlerini kullanma hâlinde boşanma gerçekleşir mi? 524
892. Bir erkek hanımına "Sen benim anam bacımsın" derse, bu boşama olur mu? 524
893. Zifaf olmadan boşamanın hükmü nedir? 524
894. Bir kimse henüz zifafa girmeden önce karısına peş peşe üç kere "seni boşadım/boş ol" veya tek seferde "üç talakla boşsun/boşadım" derse bu durumda kaç boşama meydana gelir? 525
895. Öfkeli iken yapılan boşama geçerli midir? 525
896. Sarhoş iken yapılan boşama geçerli midir? 526
897. Baskı ve tehdit (ikrah) altında boşama geçerli midir? 526
898. Âdet döneminde olan kadını boşamak geçerli midir? 527
899. Şizofreni hastasının boşaması geçerli midir? Kadın böyle bir eşten boşanabilir mi? 527
900. Resmî nikâhı bulunmayan evli bir kadın nasıl boşanabilir? 527
901. Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi? 528
902. Geçimsizlik, kadın için bir boşanma sebebi sayılır mı? 529
903. Bir kimsenin, çocuğu olmayacağını bildiği hâlde bunu evleneceği kimseden gizlemesi diğer eş için boşanma sebebi sayılır mı? 530
904. Çocuk sahibi olamamak boşanma sebebi sayılır mı? 530
905. Mahkeme kararıyla boşanan eşler, dinen de boşanmış olurlar mı? 530
906. Dinen gerçekleşen boşamadan sonra mahkemede verilen boşanma kararı yeni bir talâk sayılır mı? 531
907. Kişinin eşini boşadığını değişik zaman ve mekânlarda başkalarına söylemesi ayrı bir boşama sayılır mı? 531
908. Dinden çıkmayı gerektiren sözleri (elfaz-ı küfrü) söylemenin nikâha etkisi nedir? 531

909. Dil alışkanlığıyla Allah, Kur'ân ve din gibi kutsal değerlere küfretmek nikâha zarar verir mi? 532
910. Birbirleriyle uzun süre görüşmeyen eşlerin nikâhları zarar görür mü? 532
911. Maddî çıkar elde etmek için boşanmak caiz midir? 532
912. Mahkeme sonuçlanmadan önce boşanma davasından vazgeçilirse evliliği sürdürmenin bir sakıncası olur mu? 533
913. İddet ne demektir? İddet süreleri ne kadardır? 533
914. Bâin talakla boşanıp iddet beklemekte olan bir kadını yeniden boşamak geçerli midir? 534
915. Bir veya iki talakla boşanmış olan bir kadın iddet süresinin sona ermesinden sonra başka bir erkekle evlenebilir mi? 534
916. Boşanan eşler birbirleriyle yeniden evlenebilir mi? 534
917. Bâin talâkla boşanan kadın başka bir erkekle evlenebilir mi? 535
918. Düğünlerde verilen hediyeler boşanma durumunda kime kalır? 535
919. Şarta bağlı boşamanın hükmü nedir? 535

NAFAKA VE TAZMİNAT **536**

920. Boşanan kadının malî hakları nelerdir? 536
921. Boşanma davası uzun süre sonuçlanmayan kadının aldığı nafaka helal midir? 537
922. Boşanmadan sonra çocukların bakım hakkı kime aittir? 537
923. Boşanmadan sonra çocukların nafakası kime aittir? 539
924. Bir erkek evli olmayan kız kardeşine bakmakla yükümlü müdür? 539

EVLAT EDİNME **540**

925. Koruyucu aile olmanın hükmü nedir? 540
926. Koruyucu aile kapsamında himayeye alınan çocuklar için devletin ödediği paranın alınmasında dinen bir sakınca var mıdır? 541

VASİYET, MİRAS VE VAKIF

VASİYET **545**

927. Vasiyet ve hükmü nedir? 545
928. İnsanın hayatta iken, çocukları arasında ayrım yaparak birine veya bazılarına mal varlığının tamamını veya bir kısmını bağışlaması caiz midir? 546
929. Baba, diğerlerini mahrum edip sadece bir oğluna bağışta bulunmuşsa, oğul bundan sorumlu olur mu, ne yapması gerekir? 547
930. Çocukları olan bir kişi, malını torunlarına vasiyet edebilir mi? 547
931. Akrabalık ilişkilerini kesecek bir vasiyet uygulanabilir mi? 548

932. Eşinin kabrine defnedilmeyi vasiyet eden kişinin bu vasiyetini yerine getirmek gerekir mi? 548
933. Ruhuna hatim okunması için vasiyette bulunan bir kimsenin vasiyetini yerine getirmek zorunlu mudur? 548
934. Bir kimse, yerine haccedilmesini vasiyet ederse ne yapılır? 549
935. Belli bir hayra harcanmak üzere vasiyet edilen paranın/malın başka bir yere kullanılması caiz midir? 549
936. Kişinin, bütün mallarını eşine vasiyet etmesi caiz midir? 550
937. Kişi, bakımını üstlendiği (evlat edindiği) çocuğa bütün malını bağışlayabilir mi? 550

MİRAS **551**

939. İslâm miras hükümlerine uymamanın sorumluluğu var mıdır? 551
940. Ölenin geride bıraktığı mallar (tereke) hangi işlemlerden sonra mirasçılarına intikal eder? 551
941. Mirası paylaşmayı geciktirmek sakıncalı mıdır? 552
942. Ölen kimsenin anne-babasının mirastaki payı nedir? 552
943. Kadının mirastaki durumu nedir? 553
944. Ölen kimsenin çocukları ve karısı varsa kardeşine miras düşer mi? 554
945. Dede yetimi (babası dedesinden önce vefat eden çocuk) dedesinin ölümü üzerine ona mirasçı olur mu? 554
946. Taşınmaz mallar miras kaldığında kız ve erkek evlat bunları eşit olarak mı paylaşırlar? 555
947. Vârislerden biri diğeri lehine mirastan feragat edebilir mi? 555
948. Kişi kendi miras payını başkasına verebilir mi? 556
949. Mirasçılar mirastan mahrum edilebilir mi? 556
950. Başkasına evlatlık olarak verilen kişinin öz babasından miras hakkı var mıdır? 556
951. Haram kazançlarla alınan mallar kişinin ölümünden sonra mirasçılara helal olur mu? 557
952. Emekli maaşı miras malı sayılır mı? 557
953. Baba hayatta iken malını mirasçıları arasında bölüştürse, vefat ettikten sonra vârisler bu taksime uymak zorunda mıdır? 558
954. Yeğenini evlat edinen ve resmiyette tek vâris olarak onu bırakan kimsenin vefatından sonra ölenin kardeşleri dinen bu maldan hak alabilirler mi? 558
955. Nikâhlandıktan sonra zifaf gerçekleşmeden ölen kişiye eşi mirasçı olur mu? 558
956. Trafik kazasıyla mûrisinin ölümüne sebep olan kimse ona vâris olabilir mi? 559
957. Müslüman gayrimüslime mirasçı olabilir mi? Din ayrılığı mirasa engel midir? 559
958. Evli bir kadın, kendisine ailesinden kalan mirası kocasına danışmadan istediği gibi kullanabilir mi? 560

959. Küçük yaşta iken babası vefat eden çocuğa mirastaki payı ne zaman teslim edilir? 560
960. Kişinin mal varlığında ölümünden sonra meydana gelen artış mirasa dâhil midir? 560
961. Eşi ölüp tekrar evlenen bir kimse, önceki eşi zamanında elde ettiği mallardan sonraki eşini mahrum edebilir mi? 560
962. Baba çocuklarının bir kısmını evlendirdikten sonra vefat ederse bekâr kalan çocukları, mirastaki hisselerine ek olarak terekeden evlenme masraflarını karşılama hakkına sahip olurlar mı? 561
963. Üvey annelerinin nüfusuna kayıtlı çocuklar ona mirasçı olabilirler mi? 561
964. Bir kadın, "Vefatımdan sonra kocam evlenirse malıma vâris olmasın" diye vasiyette bulunabilir mi? 562
965. Babadan kalan mal taksim edilirken bu malın kazanılmasında ya da korunmasında emeği olan evlada taksimde ayrıcalık tanınabilir mi? 562
966. Ölen kişi mallarını eşiyle beraber çalışıp kazanmış ise bu durumda hayatta kalan eşin hakkı nedir? 563
967. Borçlu olarak ölen kimsenin borcu nasıl ödenir? 563

VAKIF **564**

968. Bir vakfa ait olup resmî tescili bulunmayan gayrimenkuller hakkında dinen ne yapılması gerekir? 564
969. Kişinin mallarını tümüyle vakfetmesi caiz midir? 565
970. Bir kimse hayatta iken mülkünü bir hayır kurumuna bağışlasa, ölümünden sonra çocukları bu bağışı iptal ettirebilirler mi? 566
971. Önceden mezarlık olan bir alana cami veya başka bina yapılabilir mi? 566
972. Camideki eski halıları veya diğer kullanılmayan eşyayı satarak caminin ihtiyaçları için kullanmak caiz midir? 567

HELALLER ve HARAMLAR

SOSYAL HAYAT **571**

973. Selâmlaşmanın İslâm dinindeki yeri ve hükmü nedir? 571
974. Kul hakkının önemi nedir ve ihlali durumunda nasıl ödenir? 572
975. Kadın şahsi ihtiyacını karşılamak için kocasının parasını rızası olmadan alabilir mi? 573
976. Ölen yakınının maaşını alabilmek için resmen boşanan ama evliliğini dinî nikâhla devam ettirenlerin aldıkları bu maaşlar helal midir? 573
977. Sakal bırakmanın ve kesmenin dinî hükmü nedir? 574
979. Kadınların ve erkeklerin saçlarını boyamaları caiz midir? 575
980. Define aramak ve bulunduğunda sahiplenmek caiz midir? 576

981. Buluntu eşya (lukata) ile ilgili hükümler nelerdir? 576
982. Spor müsabakaları üzerinden bahis oynamak caiz midir? 577
983. Piyango, toto, loto, iddia vb. şans oyunları oynamanın dinî hükmü nedir? 577
984. Yarışmalarda elde edilecek ödülleri almak caiz midir? 578
985. Market ve mağazalarda alışveriş karşılığında verilen çekiliş kuponlarına çıkan hediyeler helal midir? 578
986. İslâm'ın müziğe bakışı nasıldır? 578
987. Erkeğin bakımını yapan kadının bu erkeğin mahrem yerlerine bakmasının hükmü nedir? 579
988. Hayvanların kısırlaştırılması caiz midir? 579
989. Herhangi bir sebeple kovandaki fazla ana arıların veya bunların larvalarının itlaf edilmesi caiz midir? 580
990. Hasta olan ve tedavisi yapılamayan kedi, köpek gibi hayvanların veteriner tarafından uyutulması caiz midir? 580
991. Sol elle yemek yemekte bir sakınca var mıdır? 581
992. Mezarlıktaki ağaç, ot vb. bitkileri kesmek caiz midir? 581

HELAL ÜRÜN VE HİZMET **582**

993. Eti yenilip yenilmeyen hayvanların tespiti neye göre yapılmıştır? 582
994. Kara hayvanlarından eti yenilip yenilmeyenler hangileridir? 582
995. At eti helal midir? 583
996. Yengeç, ıstakoz, karides, kalamar ve midye gibi deniz ürünleri yenir mi? 584
997. Kesilen tavukların içleri temizlenmeden sıcak suya sokularak yolum yapılması hâlinde etlerinin yenilmesi caiz midir? 586
998. Bir hayvanın etinin helal olabilmesi için kesim nasıl olmalıdır? 586
999. Hayvan kesecek kimselerde bulunması gereken şartlar nelerdir? 587
1000. Ehl-i kitabın yemeklerini ve kestiği hayvanların etini yemek caiz midir? 587

TIP ve SAĞLIK

1001. Organ nakli ve bağışı caiz midir? 591
1002. Ötanazi caiz midir? 592
1003. Kullanılması veya yenilmesi haram bir maddenin ya da bunlardan imal edilen ilaçların tedavide kullanılması caiz midir? 593
1004. Domuz kalp kapağının insan kalbine takılması caiz midir? 593
1005. Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmak caiz midir? 593
1006. Doğal gebelikte yumurta çatlatma iğnesi yaptırmak caiz midir? 594
1007. Doğum kontrolünün dinî hükmü nedir? 594
1008. Gebeliği engellemek için vazektomi, kordon bağlatma vb. yöntemlerin uygulanması caiz midir? 595

1009. Kürtaj yaptırmak caiz midir? 595
1010. Çoğul gebeliklerde ceninlerden bir ya da birkaçının hayatının sonlandırılması caiz midir? 595
1011. Henüz sütten kesilmemiş bebeği olan bir kadın yeniden hamile olursa bebeği emzirmeye devam edebilir mi? 596
1012. Dövme yaptırmak caiz midir? 596
1013. Botoks yaptırmak caiz midir? 596
1014. Saç ektirmek ve peruk kullanmak caiz midir? 597
1015. Diş tedavisinde altın kullanmak caiz midir? 597
1017. Erkek doktora jinekolojik muayene olmak caiz midir? 598
1018. Toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamak kul ve kamu hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir mi? 599
1019. Erkek çocukları sünnet ettirmenin hükmü nedir? 599
1020. Küçük yaşta sünnet olamayan veya sonradan Müslüman olan yetişkin erkeklerin sünnet olması gerekli midir? 600
1021. Yeni doğan bebeğin sünnet ettirilmesinde dinen bir sakınca var mıdır? 600

TİCARİ HAYAT

ALIŞVERİŞ 603

1022. Ticarette kâr haddi var mıdır? 603
1023. İslâm'ın haram kıldığı şeylerin gayrimüslimlere satışı caiz midir? 603
1024. Yapılan akitlerin kayda geçirilmesi zorunlu mudur? 604
1025. Bir malın taksitli olarak birden fazla fiyatla satışa sunulması caiz midir? 605
1026. Yapılan bir alım-satım akdi hiçbir sebep olmaksızın tarafların karşılıklı rızası ile feshedilebilir mi? 606
1027. Para peşin, mal vadeli olarak yapılan satım akdi (selem) caiz midir? 607
1028. Müşterinin, görmeden satın aldığı bir malı daha sonra gördüğünde, alışveriş akdini feshetme hakkı var mıdır? 607
1029. Taraflar belli bir süre içerisinde alım-satım akdini bozmayı şart koşabilirler mi? 608
1030. Satıcı malın niteliklerini gizler veya yanlış beyanda bulunursa, alışveriş akdi gerçekleştikten sonra bunun farkına varan müşteri ne yapabilir? 608
1031. Satın alınan bir malda müşterinin yanında (mülkünde) bir kusur meydana gelir ayrıca önceden bir kusurunun da olduğu anlaşılırsa müşteri bu malı geri verebilir mi? 609
1032. Müşteri, aralarından birini satın almak amacıyla götürdüğü birkaç maldan birini seçme hakkına sahip midir? 609
1033. Akit yapanlardan birisi tarafından fark verilmesi kaydıyla aynı cinsten iki malın takas edilmesi caiz midir? 609

1034. Satıcı, belirli bir müddet ücretsiz kullanmak şartıyla evini veya aracını satabilir mi? 609
1035. Henüz olgunlaşmamış sebze ve meyvenin satışı caiz midir? 610
1036. Henüz hasat edilmemiş ziraî ürünlerin bir kısmının istisna edilerek satılması caiz midir? 610
1037. Yaş çayın işlenmiş kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında satılması caiz midir? 611
1039. Anason, haşhaş, kenevir vb. bitkileri yetiştirmenin veya ticaretini yapmanın dinî hükmü nedir? 612
1040. Ticarî amaçla domuz yetiştirip satmak caiz midir? 612
1041. Sucuk ve sosis gibi ürünlerin imalatında kullanılmak üzere domuz bağırsağının alım-satımını yapmak caiz midir? 613
1042. İcra yolu ile satışa sunulan malların satın alınması caiz midir? 613
1043. Alışverişte karaborsacılığın (ihtikâr) hükmü nedir ve hangi tür mallar ihtikâr kapsamına girer? 613
1044. Demir, çimento, mazot ve un gibi mislî (standart) bir malın fiyatı belirlenmeden sadece miktarı kaydedilerek veresiye satışı (isticrâr) caiz midir? 614

KİRA **615**

1045. Kira akdi tek taraflı olarak feshedilebilir mi? 615
1046. Bir kimse kiraladığı taşınır veya taşınmaz bir malı sahibinin izni olmadan üçüncü bir şahsa kiralayabilir veya kullandırabilir mi? 616
1047. Kira akdinde süre veya ücret belirlenmemişse taraflar neye göre hareket ederler? 616
1048. Kiralanan bir mal karşılığında depozito vermek caiz midir? 616
1049. Bir evi belli bir süre için peşin parayla kiralayıp süresi dolmadan evden çıkan kişi, oturmadığı günlerin kirasını geri alabilir mi? 617
1050. Kiralanan bir tarladan kuraklık, dolu, sel vb. nedenlerle ürün alınamadığı durumlarda, tarla sahibine yine de kira ödenmesi gerekir mi? 617
1051. Dinen haram olan işlemler için bir gayrimenkulün kiraya verilmesi caiz midir? 618

BORÇ (KARZ) **618**

1052. Standart nitelikli olmayan (kıyemî) mallar borç olarak alınıp verilebilir mi? 618
1053. Borç ilişkilerinde takas (mahsuplaşma) caiz midir? 619
1054. Altının karz/borç verilmesi caiz midir? 619
1055. Paranın değerinde artma veya azalma olması hâlinde karz (ödünç) veya alışveriş sonucu oluşan borçlar nasıl ödenir? 620

1056. Yardımlaşma sandığından borç olarak alınan para geri ödenirken bir fazlalık ödenmesi caiz midir? 620
1057. Vadeli satış veya borçlanma (istikraz) akdinde borçlanılan para birimi yerine başka bir para biriminin ödenmesi caiz midir? 621
1058. Kadınların kendi aralarında yaptıkları "gün" adı verilen toplantılarda topladıkları paraları dönüşümlü olarak almaları caiz midir? 621
1059. Kişinin bir borca kefil olması karşılığında ücret alması caiz midir? 621
1060. Bir borcun EFT ve havâle gibi yollarla gönderilmesi karşılığında ücret ödenmesi caiz midir? 622
1061. Kişinin borcunu ikinci bir şahsa devretmesi caiz midir? 622

FAİZ, KREDİ, KREDİ KARTI, BORSA VE SİGORTA 623

1062. Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde bankanın yaptığı hizmet karşılığında iş yeri sahiplerinden komisyon alması faiz olur mu? 623
1063. Ön ödemeli banka kartlarının kullanılması caiz midir? 623
1064. Kredi kartı ile altın satışı caiz midir? 623
1065. Kredi kartı ile yapılan taksitli alışverişlerde peşin fiyata göre bir miktar fazla ücret ödenmesi caiz midir? 624
1066. Banka kredisi almaya aracılık eden kişinin komisyon alması helal olur mu? 624
1067. Bireysel emeklilik sistemi caiz midir? 625
1068. Banka promosyonu caiz midir? 625
1069. Hac ve umre ibadetlerini yerine getirirken mal ve hizmet satın alımlarını kredi kartı ile peşin yahut taksitli olarak yapmanın dinî hükmü nedir? 626

GÜNCEL TİCARİ MESELELER 626

1070. Çek, senet vb. kıymetli evrakın bedelinde indirim yapma karşılığında, gününden önce üçüncü şahıslara kırdırarak tahsili caiz midir? 626
1071. Kapora caiz midir? Alışverişten vazgeçilmesi hâlinde kaporanın geri verilmesi gerekir mi? 626
1072. İnternetten program, yazılım, kitap, müzik vb. indirmek ve bunları kullanmak helal midir? 628
1073. Başkasına ait bir markayı izinsiz kullanmak, bunun ticaretini yapmak, para kazanmak dinen caiz olur mu? 629
1074. Leasing (Finansal kiralama) sistemi ile alışveriş caiz midir? 629
1075. Sosyal medya platformlarından kazanç elde etmek caiz midir? 629
1076. Elektronik ürün senedi (ELÜS) alıp-satmak caiz midir? 630

DİĞER SÖZLEŞMELER 631

1077. Ödünç alınan malın iade masrafları kime aittir? 631
1078. Yanında emanet mal bulunan kişi o maldan yararlanabilir mi? 631

1079. Kendisine bir şey emanet edilen kişi emanet malı koruması karşılığında ücret talep edebilir mi? 631
1080. Emanet bırakılan bir şey, sahibinin izni olmadan başka birisine emanet edilebilir mi? 632
1081. Bir mal ya da ürünü belli bir fiyattan satmak üzere vekil kılınan kişi, bu malı daha yüksek bir fiyata satabilir mi? 632
1082. Ortaklardan birinin şirket malından (hibe ve sadaka gibi) teberruda bulunması, ödünç veya zekât vermesi caiz midir? 632
1083. Alkol ve diğer haram ürünlerin satıldığı bir iş yerinde çalışmak caiz midir? 633
1084. Mahkemenin hükmettiği tazminatı almak caiz midir? 633
1085. Mahkemenin hükme bağladığı kan bedelini almak caiz midir? 633
1086. Kıdem tazminatı almak caiz midir? 634

KAYNAKÇA **637**

ÖN SÖZ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla.

Kitabıyla doğru yola ulaştıran, Resûlü'nün sünnetiyle iyiyi ve güzeli öğreten, böylece dünya ve ahiret saadetinin yolunu gösteren Yüce Allah'a hamd olsun! Güzel örnekliğiyle İslâm'ın hükümlerini ve hikmetlerini en güzel şekilde açıklayan âlemlere rahmet Peygamber Efendimize, âline, ashâbına ve onların yolunu takip edenlere salât ve selâm olsun!

Günlük hayatta kendisine gerekli olan dinî bilgiyi öğrenmek her Müslüman'a farzdır. Yapılan her iş farz, vâcip, sünnet, mübah, haram, mekruh gibi dinî hükümlerden birinin kapsamında yer aldığından Müslüman'ın hayatında din çerçevesi dışında kalan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple sergilenen tutum ve davranışların dinî niteliğinin bilinmesi, hayatın dine uygun bir şekilde yaşanabilmesi için zorunludur. İşte geniş anlamıyla "kişinin dinî hak ve yükümlülüklerini bilmesi" şeklinde tanımlanan fıkıh ilmi, tarihî süreç içerisinde bu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve hayatı dinî ölçülere göre yaşamayı mümkün hâle getirmiştir.

Değişen hayat şartları içinde çözüm bekleyen yeni meselelerin ortaya çıkması, ictihad ehliyetine sahip âlimleri, söz konusu meselelere çözüm aramaya sevk etmiştir. Müctehid âlimlerin ürettiği bu çözümlerin ve ictihadî yaklaşımların adı olan fetva, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden itibaren Müslümanların dinî hayatının düzenlenmesi ve yönlendirilmesinde etkili olmuş ve fıkhın güncelliğinin muhafazasında önemli rol oynamıştır.

Hayatın, teknoloji, tıp, ekonomi gibi alanlardaki gelişmelerle hızla değiştiği günümüzde fetva kurumuna duyulan ihtiyaç daha da yoğun bir

şekilde hissedilmektedir. Bu itibarla İslâm âleminde modern dönemde ortaya çıkan karmaşık meselelere çözüm bulacak ortak akılla çalışan fetva kurumlarının varlığı kaçınılmaz olmuştur.

Din İşleri Yüksek Kurulu, 1924 yılında Hey'et-i Müşâvere adıyla kurulduğu günden bu yana ortaya çıkan yeni meselelerin dinî hükmünü tespite çalışmış ve insanımızın dinî konulardaki güvenilir mercii olagelmiştir.

Kurula devlet kurumlarından sade vatandaşlara varıncaya kadar toplumun her kesiminden soru yöneltilmektedir. Bu soruların önemli bir kısmını, daha önce fakihler tarafından ele alınan ve hükümleri verilen meseleler oluşturmaktadır. Genellikle konu hakkındaki görüşlerin, ihtiyaca göre güncellenerek nakledildiği bu fetvalarda esasen halkımızın ağırlıklı olarak mensubu bulunduğu Hanefî mezhebinin ictihadları esas alınmakta, bununla birlikte duruma göre diğer mezheplere ait görüş ve ictihadlara da başvurulmaktadır. Klasik meselelerin yanı sıra geleneksel fıkıh kaynaklarında hükmü bulunmayan pek çok güncel meseleyi de ele alan Kurul, söz konusu meseleler hakkında görüş oluştururken aslî deliller yanında maslahat ve zaruret ilkeleri ile örf ve âdet gibi tali delilleri de esas almakta, ihtiyaca göre alan uzmanlarının bilgi ve tecrübelerine başvurmaktadır. Ayrıca İslâm ülkelerindeki fıkıh meclislerinin ulaştıkları sonuçları da takip etmektedir.

Kurul, kolaylaştırıcı bir usûl benimseme, birleştirici bir dil kullanma, fıkıh mirasını önemseme ve onlardan imkân dâhilinde istifade etme gibi ilke ve esasları benimser. Dinî konulardaki bazı münferit veya şâz görüşleri gündeme getirmekten ve örfe dayalı ya da bir olgunun tespiti sadedinde kayıt altına alınmış ifadeleri İslâm'ın değişmez kuralları gibi takdim etmekten kaçınır.

Elinizdeki eser; Kurul'un öteden beri verdiği fetvalardan oluşan arşiv müktesebatının baştan sona taranıp seçilenlerin, hüküm, üslup ve delilleri bakımından ele alınarak gerekli güncellemelerle yeniden yazılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kitap, öncelikle gerek Kurul bünyesinde gerekse Müftülüklerde dinî soruları cevaplandırmakla görevli personel arasında söylem birliğinin sağlanması, Diyanet Akademisi bünyesinde eğitim gören kursiyerlerin yararlanması ve daha sonra da halkın istifade etmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Kitapta, ilmihal konularının yanında halkımızın ihtiyaç duyabileceği genel fıkhî meseleler de yer almaktadır. Bunlar; İtikad, Taharet, Namaz, Zekât ve Sadaka-i Fıtır, Oruç, Hac ve Umre, Kurban, Adak ve Yemin, Dua, Tövbe ve Zikir, Kur'ân-ı Kerîm, Aile Hayatı, Vasiyet, Miras ve Vakıf, Helaller ve Haramlar, Sosyal Hayat, Helal Ürün ve Hizmet, Tıp ve Sağlık ve Ticarî Hayat ana başlıkları altında toplanmıştır. Kitaptaki fetvaların bir kısmı, herkesi ilgilendiren genel hükümleri ihtiva ederken diğer bir kısmı da hastalık, özür gibi özel durumlarla ilgili hükümleri içermektedir.

1086 fetvadan oluşan bu eser, Kurul üyeleri ile uzman ve uzman yardımcılarının uzun ve titiz çalışmaları sonunda vücut bulmuştur. Bu baskıya bazı fetvalar ilave edilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Kitabın, halkımızın ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sunmasını temenni eder hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan niyaz ederiz.

Din İşleri Yüksek Kurulu
Ankara, 2024

İTİKAD

İTİKAD

ALLAH'A İMAN

1. "Esmâ-i Hüsnâ" ne demektir?

İsmin çoğulu olan "esmâ" kelimesi ile "en güzel" anlamındaki "hüsnâ" kelimesinin oluşturduğu bir sıfat tamlaması olan "esmâ-i hüsnâ", "en güzel isimler" anlamında Yüce Allah'ın isimleri için kullanılan bir terimdir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur."* (Tâhâ, 20/8); *"...En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O galiptir, hikmet sahibidir."* (el-Haşr, 59/24) mealindeki âyetlerde ifade edildiği gibi en güzel isimler Allah'a mahsustur. Çünkü bütün kemâl ve yetkinliklerin sahibi O'dur. O'nun isimleri en yüce ve mutlak üstünlük ifade eden kutsal nitelemelerdir.

Allah Teâlâ'nın (c.c.) Kur'ân'da ve sahih hadislerde geçen pek çok ismi vardır. Kul bu isimleri öğrenerek Allah'ı tanır, O'nu sever ve gerçek kul olur. Kur'ân'da, *"En güzel isimler Allah'ındır. O hâlde O'na o güzel isimlerle dua edin..."* (el-A'râf, 7/180) buyrularak esmâ-i hüsnâ ile dua ve niyazda bulunulması istenmiştir. Esmâ-i hüsnânın birden fazla olması, işaret ettiği zâtın birden çok olmasını gerektirmez, bütün isimler o tek zâta delâlet eder: *"De ki: İster Allah deyin ister Rahmân deyin, hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na aittir."* (el-İsrâ, 17/110)

2. Allah'ın 99 ismi hakkında bilgi verir misiniz?

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde, Yüce Allah'ın 99 isminden söz ederek bu isimleri sayan ve ezberleyen kimselerin cennete gireceğini

haber vermiştir. (Buhârî, De'avât, 68, [6410]; Müslim, Zikir, 5-6 [2677]) Hadislerde geçen "saymak" (ihsâ) ve "ezberlemek" (hıfz) ile maksat Allah'ı güzel isimleriyle tanımak ve O'na iman, ibadet ve itaat etmektir.

Allah'ın isimleri 99 ile sınırlı olmayıp bunların dışında başka isimleri de vardır. Söz konusu hadiste 99 sayısının zikredilmesi, sınırlama anlamında değil, bu isimlerin Allah'ın en meşhur isimleri olması sebebiyledir.

Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivâyet ettikleri hadiste bu doksan dokuz isim tek tek sayılmıştır. (Tirmizî, De'avât, 83 [3507]; İbn Mâce, Duâ, 10 [3861]) Bu isimler şunlardır:

Allah (اللَّهُ): Tek yaratıcının özel ismi, varlığı zorunlu olan, bütün kemâl sıfatları kendisinde toplayan hakiki ma'bûd.

er-Rahmân (الرَّحْمنُ): Sonsuz merhametiyle lütuf ve ihsanda bulunan.

er-Rahîm (الرَّحِيمُ): Rahmetiyle hey şeyi kuşatan.

el-Melik(الْمَلِكُ): Bütün varlıkların sahibi/hükümdârı.

el-Kuddûs (الْقُدُّوسُ): Eksiklik ve kusurlardan münezzeh/uzak olan, bütün kemâl sıfatları kendisinde toplayan.

es-Selâm (السَّلاَمُ): Esenlik ve selâmet veren, yaratılmışlara özgü değişikliklerden ve yok oluştan münezzeh olan.

el-Mü'min (الْمُؤْمِنُ): Bütün mahlûkâta emniyet/güven veren ve kendisine güvenilen.

el-Müheymin (الْمُهَيْمِنُ) : Kâinatın bütün işlerini gözetip yöneten, her şeyi hükmü altına alan.

el-Azîz (الْعَزِيزُ): Ulu, galip, her şeye üstün gelen izzet sahibi.

el-Cebbâr (الْجَبَّارُ): Dilediğini yaptırma gücüne sahip olan, her şeyi tasarrufu altına alan ve irâdesini her durumda yürüten.

el-Mütekebbir (الْمُتَكَبِّرُ) : Büyüklüğünü izhar eden, son derece ulu, yüce.

el-Hâlik (الْخَالِقُ): Her şeyin yaratıcısı, hikmeti gereği her şeyi ölçülü yaratan.

el-Bâri' (الْبَارِئُ): Yoktan yaratan, maddesi ve örneği olmadan îcat eden.

el-Musavvir (الْمُصَوِّرُ)**:** Varlığa şekil ve sûret veren.

el-Gaffâr (الْغَفَّارُ)**:** Kusur ve günahları örten, çokça bağışlayan.

el-Kahhâr (الْقَهَّارُ)**:** Yenilmeyen, dilediğini yerine getiren, kendisine her şeyin boyun eğdiği yegâne kudret ve tasarruf sahibi.

el-Vehhâb (الْوَهَّابُ)**:** Karşılıksız olarak çokça nimet veren ve ihsanda bulunan.

er-Rezzâk (الرَّزَّاقُ)**:** Maddî ve manevî bol rızık veren, her türlü rızık imkânlarını yaratan.

el-Fettâh (الْفَتَّاحُ)**:** Hayır kapılarını açan, hükmüyle adaleti sağlayan.

el-Alîm (الْعَلِيمُ)**:** İlmi her şeyi kuşatan.

el-Kâbız (الْقَابِضُ)**:** Her şeyi teslim alan, hikmeti gereği rızkı ve her türlü nimeti ölçülü veren, eceli gelenlerin ruhlarını teslim alan.

el-Bâsıt (الْبَاسِطُ)**:** Rızkı ve her türlü rızık imkânını genişleten, ömürleri uzatan.

el-Hâfıd (الْخَافِضُ)**:** Kâfirleri ve zalimleri alçaltan.

er-Râfi` (الرَّافِعُ)**:** Müminleri yükselten, izzetli ve şerefli kılan.

el-Muizz (الْمُعِزُّ)**:** Yücelten, güçlü ve aziz kılan.

el-Müzill (الْمُذِلُّ)**:** Boyun eğdiren, değersiz kılan.

es-Semî` (السَّمِيعُ)**:** Her şeyi işiten.

el-Basîr (الْبَصِيرُ)**:** Her şeyi gören.

el-Hakem (الْحَكَمُ)**:** Nihai hükmü veren.

el-Adl (الْعَدْلُ)**:** Adaletli, her şeyi yerli yerinde yapan.

el-Latîf (اللَّطِيفُ)**:** En gizli ve ince hususları dahi bilen, lütufta bulunan, zâtı duyularla algılanamayan, fiillerini rıfk ile gerçekleştiren.

el-Habîr (الْخَبِيرُ)**:** Gizli ve açık her şeyden haberdar olan, dilediğini haber veren.

el-Halîm (الْحَلِيمُ)**:** Sabırlı, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen, kudreti olduğu hâlde hemen cezalandırmayan.

el-Azîm (الْعَظِيمُ)**:** Zât ve sıfatları bakımından pek yüce olan, azametli olan.

el-Gafûr (الْغَفُورُ)**:** Çok affedici ve bağışlayıcı olan.

eş-Şekûr (الشَّكُورُ)**:** Yapılan iyi amellerin karşılığını bolca veren.

el-Aliyy (الْعَلِيُّ)**:** Yücelik ve hükümranlıkta kendisine eşit veya kendisinden daha üstün bir varlık bulunmayan.

el-Kebîr (الْكَبِيرُ)**:** Zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinemeyecek kadar büyük ve ulu olan.

el-Hafîz (الْحَفِيظُ)**:** Her şey gözetiminde olan, koruyan ve kâinatı dengede tutan.

el-Mukît (الْمُقِيتُ)**:** Mahlukatın gıdasını yaratıp veren, güç yetiren ve koruyup gözeten.

el-Hasîb (الْحَسِيبُ)**:** Hesaba çeken, her şeyin neticesini bilen.

el-Celîl (الْجَلِيلُ)**:** Hiçbir kayıt ve kıyas kabul etmeksizin azamet sahibi, kıymeti ve mertebesi en yüce olan.

el-Kerîm (الْكَرِيمُ)**:** Çok cömert, nimet ve ihsanı bol olan.

er-Rakîb (الرَّقِيبُ)**:** Gözeten, koruyan ve bütün işler murakabesi/kontrolü altında olan.

el-Mücîb (الْمُجِيبُ)**:** Dua ve dilekleri kabul eden.

el-Vâsi` (الْوَاسِعُ)**:** İlmi, rahmeti ve kudreti her şeyi kuşatan.

el-Hakîm (الْحَكِيمُ)**:** Her işi, emri ve yasağı yerli yerinde olan.

el-Vedûd (الْوَدُودُ)**:** Müminleri seven ve onlar tarafından da sevilen.

el-Mecîd (الْمَجِيدُ)**:** Her türlü eksiklikten münezzeh, lütuf ve ikramı bol olan.

el-Bâis (الْبَاعِثُ)**:** Ölüleri dirilten, peygamberler gönderen.

eş-Şehîd (الشَّهِيدُ)**:** Her şeye muttali olan, kendisine hiçbir şey gizli kalmayan.

el-Hakk (الْحَقُّ)**:** Bizzat ve sürekli olarak var olan, varlığı kendinden olan, uluhiyet ve rububiyeti gerçek olan.

el-Vekîl (الْوَكِيلُ)**:** Bütün yaratıkların işlerinin görülmesinde güvenilip dayanılan, bu konuda tam yeterli olan.

el-Kavî (الْقَوِيُّ)**:** Gücü ve kuvveti her şeye yeten.

el-Metîn (الْمَتِينُ)**:** Âcizliği, zafiyeti ve güçsüzlüğü olmayan, güçlü olan.

el-Velî (الْوَلِيُّ)**:** Müminlere dost ve yardımcı olan.

el-Hamîd (الْحَمِيدُ)**:** Çok övülen, bütün övgülere ve övgülerin en yücesine layık olan.

el-Muhsî (الْمُحْصِي)**:** Gizli ve âşikâr her şeyin ölçü ve sayısını bütün ayrıntılarıyla bilen.

el-Mübdi' (الْمُبْدِئُ)**:** Her şeyi yoktan var eden.

el-Muîd (الْمُعِيدُ)**:** Varlıkları ölümlerinden sonra tekrar yaratan.

el-Muhyî (الْمُحْيِي)**:** Hayat veren, yaşatan ve dirilten.

el-Mümît (الْمُمِيتُ)**:** Öldüren, canları kabzeden.

el-Hayy (الْحَيُّ)**:** Ezelî ve ebedî olarak diri ve ölümsüz olan.

el-Kayyûm (الْقَيُّومُ)**:** Varlığı kendinden olan, her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden.

el-Vâcid (الْوَاجِدُ)**:** Her şeyi bilen, hiçbir şeye muhtaç olmayan, emrini ve isteğini daima gerçekleştiren.

el-Mâcid (الْمَاجِدُ)**:** Şânı yüce ve sonsuz kerem sahibi olan.

el-Vâhid (الْوَاحِدُ)**:** Bir, tek, yegâne varlık; zâtında, ilah ve rab oluşunda ortağı olmayan.

es-Samed (الصَّمَدُ)**:** Herkesin kendisine muhtaç olduğu, kendisi ise kimseye muhtaç olmayan, ezelî ve ebedî olan.

el-Kâdir (الْقَادِرُ)**:** Her şeye gücü yeten.

el-Muktedir (الْمُقْتَدِرُ)**:** Güç ve kuvvetinde hiçbir sınır olmayan.

el-Mukaddim (الْمُقَدِّمُ)**:** Hikmeti gereği istediğini öne alan, ileri geçiren.

el-Muahhir (الْمُؤَخِّرُ)**:** Hikmeti gereği dilediğini geriye bırakan.

el-Evvel (الأَوَّلُ)**:** Varlığının başlangıcı olmayan, ezelî olan.

el-Âhir (الآخِرُ)**:** Varlığının sonu olmayan, ebedî olan.

ez-Zâhir (الظَّاهِرُ)**:** Varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından varlığı açık olan.

el-Bâtın (الْبَاطِنُ)**:** Zâtı itibarıyla gizli olan, bütün gizlilikleri bilen.

el-Vâlî (الْوَالِى)**:** Kâinatı yöneten, onlar için gerekli olan her şeyi üstlenen.

el-Müteâlî (الْمُتَعَالِى)**:** Noksanlıklardan berî, aşkın ve yüce olan.

el-Berr (الْبَرُّ)**:** Çokça iyilik eden.

et-Tevvâb (التَّوَّابُ)**:** Kullarını tövbelerini kabul eden.

el-Müntakım (الْمُنْتَقِمُ)**:** Suçluları yaptıklarına karşılık cezalandıran.

el-Afüvv (الْعَفُوُّ)**:** Çokça affeden.

er-Raûf (الرَّؤُوفُ)**:** Merhameti ve şefkati çok olan.

Mâlikü'l-mülk (مَالِكُ الْمُلْكِ) **:** Mülkün gerçek sahibi, tüm mevcûdâtı idare eden.

Zü'l-celâli ve'l-ikrâm (ذُو الْجَلَالِ وَالإِكْرَامِ) **:** Sonsuz yücelik ve ikram sahibi olan.

el-Muksit (الْمُقْسِطُ)**:** Adaleti gerçekleştiren, hakkaniyetle hükmeden.

el-Câmi' (الْجَامِعُ)**:** Dünya ve ahirette bütün mahlûkâtı bir araya getirme kudretine sahip olan.

el-Ganî (الْغَنِيُّ)**:** Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan.

el-Muğnî (الْمُغْنِى)**:** İhtiyaçtan kurtaran zengin kılan.

el-Mâni` (الْمَانِعُ)**:** Hikmeti gereği engel koyan, mâni olan.

ed-Dârr (الضَّارُّ)**:** Hikmeti gereği elem ve zarar verici şeyleri yaratan.

en-Nâfi` (النَّافِعُ)**:** Hayrı ve faydayı yaratan ve veren.

en-Nûr (النُّورُ)**:** Nurlandıran, her şeyi aydınlatan, kalplere nur ve iman veren.

el-Hâdî (الْهَادِى)**:** Doğru yolu gösteren, hidâyete erdiren.

el-Bedî` (الْبَدِيعُ)**:** Örneksiz ve benzersiz olarak yoktan yaratan.

el-Bâkî (الْبَاقِى)**:** Varlığı sürekli olan, ebedî, sonsuz olan.

el-Vâris (الْوَارِثُ)**:** Varlığının sonunun bulunmaması vasfıyla kâinatın gerçek sahibi.

er-Reşîd (الرَّشِيدُ)**:** Yol gösteren, her işi isabetli olan.

es-Sabûr (الصَّبُورُ)**:** Günahkârları hemen cezalandırmayıp onlara mühlet tanıyan.

هُوَ اللَّهُ الَّذِى لا إِلَهَ إِلا هُوَ الرَّحْمنُ الرَّحِيمُ المَلِكُ القُدُّوسُ السَّلَامُ المُؤْمِنُ المُهَيْمِنُ العَزِيزُ الجَبَّارُ المُتَكَبِّرُ الخَالِقُ البَارِئُ المُصَوِّرُ الغَفَّارُ القَهَّارُ الوَهَّابُ الرَّزَّاقُ الفَتَّاحُ العَلِيمُ القَابِضُ البَاسِطُ الخَافِضُ الرَّافِعُ المُعِزُّ المُذِلُّ السَّمِيعُ البَصِيرُ الحَكَمُ العَدْلُ اللَّطِيفُ الخَبِيرُ الحَلِيمُ العَظِيمُ الغَفُورُ الشَّكُورُ العَلِيُّ الكَبِيرُ الحَفِيظُ المُقِيتُ الحَسِيبُ الجَلِيلُ الكَرِيمُ الرَّقِيبُ المُجِيبُ الوَاسِعُ الحَكِيمُ الوَدُودُ المَجِيدُ البَاعِثُ الشَّهِيدُ الحَقُّ الوَكِيلُ القَوِيُّ المَتِينُ الوَلِيُّ الحَمِيدُ المُحْصِى المُبْدِئُ المُعِيدُ المُحْيِي المُمِيتُ الحَيُّ القَيُّومُ الوَاجِدُ المَاجِدُ الوَاحِدُ الصَّمَدُ القَادِرُ المُقْتَدِرُ المُقَدِّمُ المُؤَخِّرُ الأَوَّلُ الآخِرُ الظَّاهِرُ البَاطِنُ الوَالِى المُتَعَالِى البَرُّ التَّوَّابُ المُنْتَقِمُ العَفُوُّ الرَّؤُوفُ مَالِكُ المُلْكِ ذُو الجَلَالِ وَالإِكْرَامِ، المُقْسِطُ الجَامِعُ الغَنِيُّ المُغْنِى المَانِعُ الضَّارُّ النَّافِعُ النُّورُ الهَادِى البَدِيعُ البَاقِى الوَارِثُ الرَّشِيدُ الصَّبُورُ.

3. “İsm-i A‘zam” ne demektir?

İsm-i A‘zam, sözlükte “en büyük isim” anlamına gelmektedir. Terim olarak Allah’ın (c.c.) en güzel isimleri içerisinde yer alan bazı isimler için kullanılmıştır. İslâm âlimlerinin bir kısmı, Allah’ın isimlerinin tamamının, fazilet ve üstünlük bakımından eşit derecede olduğunu kabul etmiş, diğer bir kısmı ise hadisleri göz önünde bulundurarak bazı isimlerin diğerlerinden daha büyük ve faziletli olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bazı hadislerinde İsm-i A‘zamdan bahsedilmekte, bu isimle dua edildiği zaman duanın mutlaka kabul edileceği bildirilmektedir. (bk. Tirmizî, De‘avât, 64-65, 100 [3475-3476, 3544]; Ebû Dâvûd, Tefrî‘u ebvâbi’l-vitr, 23 [1493]) Fakat Allah’ın en büyük isminin hangisi olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu hadislerin bir kısmında “Allah” ismi, bir kısmında ise “Rahmân, Rahîm” (esirgeyen, bağışlayan), “Hay Kayyûm” (diri ve her şeyi ayakta tutan), “Zü’l-celâli ve’l-ikrâm” (ululuk ve ikram sahibi) isimleri Allah’ın en büyük ismi olarak belirtilmektedir.

Konuyla ilgili bir hadis şöyledir: *“Resûlullah (s.a.s.), bir kişinin şöyle dua ettiğini işitti: ‘Allah’ım, şehadet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allah’sın, birsin,*

Samed'sin (hiçbir şeye ihtiyacın yoktur, her şey sana muhtaçtır), senden çocuk olmadı (kimsenin babası olmadın), doğmadın (kimsenin çocuğu olmadın), bir eşin ve benzerin yoktur." Bunun üzerine Efendimiz (s.a.s.) buyurdular: *"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun ki bu kimse, Allah'tan İsm-i A'zâm'ı ile talepte bulundu. Şunu bilin ki kim İsm-i A'zâm'la dua ederse Allah ona icabet eder, kim onunla talepte bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir."* (Tirmizî, De'avât, 64 [3475]) Başka bir hadis meali de şöyledir: "Bir adam şöyle dua etmiştir: *"Ey Allah'ım, hamdler sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur. Sen semâvât ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hay ve Kayyûm'sun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin). Bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!"* (Bu duayı işiten) Resûlullah (s.a.s.) sordu: *"Bu adam neyi vesile kılarak dua ediyor, biliyor musunuz?" "Allah ve Resûlü daha iyi bilir?"* diye cevap verdiler. Resûlullah şöyle devam etti: *"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o, Allah'a, İsm-i A'zâm'ı ile dua etti. O İsm-i A'zâm ki onunla dua edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir."* (Nesâî, Sehiv, 58 [1300]; bk. Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 23 [1495])

4. "Allah" ismi yerine "Tanrı" kelimesini kullanmak caiz midir?

"Tanrı" kelimesi, Arapça "ilâh" kelimesinin karşılığıdır. "İlâh" kelimesi "kendisine tapınılan varlık" anlamına geldiğinden zaman zaman Allah Teâlâ (c.c.) için kullanıldığı gibi insanların Allah'tan başka taptıkları varlıklar için de kullanılır. "Allah" lafza-i celâli ise bizzat Allah Teâlâ'nın kendisini ifade eden özel ismidir. Bu bakımdan, kelâm âlimlerine göre "Allah" kelimesi, Cenâb-ı Hakk'ın yüce zâtına ve bütün kemâl sıfatlarına delâlet eden özel ismidir. Hiçbir dilde bu kelimenin ifade ettiği özel manayı kapsayacak bir kelime bulunmamaktadır. Öte yandan "Allah" kelimesi bütün Müslümanlar için tevhid inancını temsil eden ortak bir bağ niteliğindedir. Bu sebeple Müslümanların, ibadet ettikleri tek yaratıcılarını "Allah" diye anmaları daha doğru olur. Dolayısıyla "Allah" bu adla veya "esmâ-i hüsnâ" adı verilen 99 isminden biriyle anılmalıdır. Bununla birlikte dinimizin bildirdiği mutlak kemâl sahibi, noksanlardan münezzeh olan Yüce Allah'ı "Tanrı" kelimesi ile ifade etmek de İslâm inancına aykırı olmaz. Nitekim İslâm toplumlarında "Hudâ", "Yezdân", "Çalap" ve "Mevlâ" gibi kelimeler de kullanılmıştır.

5. "Mevlânâ" kelimesi ne anlama gelir? Allah, Peygamber ve insanlar için bu ifadenin kullanılması doğru olur mu?

Mevlâ sözlükte; "Rab, efendi, dost, arkadaş, yardımcı, sahip ve malik, köle azat eden, azat olmuş köle, bir işi gören, idare eden" gibi birçok farklı anlama gelir. Allah'a izafe edildiğinde "sevme, koruma, yardım etme, tasarruf ve himayesi altında bulundurma" gibi anlamları öne çıkar. Mevlâ kelimesinde asıl olan mana, sevgi ve manevî yakınlıktır. (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye,* "vly" md.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* "vly" md.)

Mevlâ kelimesi, Kur'ân'da hem Allah için hem de insanlar için kullanılmıştır. Bu kelime, ***"Biliniz ki Allah sizin mevlânızdır (sahibinizdir). O ne güzel mevlâ (sahip) ve ne güzel yardımcıdır!"*** (el-Enfâl, 8/40) ve ***"Sen bizim mevlâmızsın."*** (el-Bakara, 2/286) âyetlerinde Allah (c.c.) için; ***"O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz."*** (ed-Duhân, 44/41) âyetinde ise insan için kullanılmıştır. Çeşitli hadislerde de "mevlâ", Allah'ın isimlerinden biri olarak zikredilmiştir: ***"Allah bizim Mevlâ'mızdır."*** (Buhârî, Cihâd, 164 [3039]; Megâzî, 17 [4043])

Buna göre "mevlâ" kelimesinin sonuna eklenen ve "bizim" anlamına gelen "nâ" zamiri ile birleşerek oluşan "mevlânâ" ifadesi; hem Allah hem Peygamber (s.a.s.) hem de insanlar için kullanılabilir.

Allah için "Mevlânâ" denildiği zaman "Rabbimiz, sahibimiz"; Peygamber (s.a.s.) veya insanlar için denildiği zaman ise "dostumuz" veya "efendimiz" anlamları kastedilmiş olur.

6. Çocuklara Allah için kullanılan isimler verilir mi?

Anne-babanın çocuğuna karşı görevlerinden birisi de ona güzel isim vermektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadisinde insanların kıyamet günü isimleri ile çağrılacağını belirterek ***"(Çocuklarınıza) güzel isim koyunuz."*** (Ebû Dâvûd, Edeb, 68 [4948]) buyurmuştur.

Allah'a has isimler ise aynı lafızla çocuklara verilmemelidir. Şayet çocuklara bu isimler verilecekse başına "kul" anlamına gelen "abd" kelimesi eklenerek "Abdullah" (Allah'ın kulu), "Abdurrahmân" (Rahmân'ın kulu), "Abdurrezzâk" (Rezzâk'ın kulu), "Abdülhâlık" (Hâlık'ın kulu) şeklinde verilmelidir.

Allah Teâlâ'nın "esmâ-i hüsnâ"sından "Kerîm, Latîf, Raûf, Mümin…" gibi isimler ise Allah'ın dışında kulların da vasıflandığı müşterek isimler

olduğundan Allah'a has olmayan bu isimler çocuklara ad olarak verilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 6/417)

7. Allah nerededir?

Zaman ve mekân Allah tarafından yaratılmış olup sınırlılık ifade eder. Bu nedenle zaman ya da mekânla sınırlı olmak yaratılmışlara ait bir özelliktir. Allah ise yaratıcıdır. Dolayısıyla Allah zaman yahut mekânla sınırlı olacak şekilde ifade edilemez.

Zaman ve mekândan münezzeh olarak Allah Teâlâ her daim kullarına yakın ve onlarla beraberdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu anlamı ifade eden pek çok âyet vardır; *"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O hâlde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulabilsinler."* (el-Bakara, 2/186), *"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."* (Kâf, 50/16), *"O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ edendir... Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür."* (el-Hadîd, 57/4)

"Rahmân Arş'a istiva etmiştir." (Tâhâ, 20/5) gibi müteşâbih âyetlerden yola çıkarak Allah'ın gökte olduğu şeklinde yapılan yorumlar, İslâm âlimlerinin geneli tarafından kabul görmemiştir. Zira bu ve benzeri âyetlerin anlamları müteşâbih olup Allah'ın yüceliğini ifade etmektedir. Her ne kadar sıfatlarıyla Allah Teâlâ'yı bilsek de O (c.c.), zâtı itibarıyla idrak ve tasavvurumuzun ötesindedir. İnanan kimseye düşen, O'nun insana şah damarından daha yakın olduğu bilinciyle hareket etmesi, iman ve amelleriyle Rabbine yönelip kulluk görevini yerine getirmeye çalışmasıdır.

8. "Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh olması" ne anlama gelir?

Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh oluşu, O'nun varlığının hiçbir şekilde zaman ve mekânla sınırlandırılmaması demektir. Zira zaman ve mekân mahlûk yani "yaratılmıştır". Allah ise yaratıcıdır. Dolayısıyla O, yaratılmışlara has özelliklerden münezzeh yani uzaktır. Biraz daha açarak ifade etmek gerekirse yaratılmış olan varlıklar bir zaman ve mekânda var olurlar. Zaman, varlıklardaki hareketliliğin birimsel olarak ifade edilmesi olup varlıktan ayrı bir şey değildir. Sonuçta bu da mahlûk

yani yaratılmış bir şeydir. Allah ise her şeyi var eden yaratandır. (el-En'âm, 6/102) *"O gökleri ve yeri yaratandır…"* (Fâtır, 45/1) O hâlde Allah, her çeşit zaman ve mekân sınırlandırmalarından uzaktır.

9. Camiler için kullanılan "Allah'ın evleri" ifadesi Allah'a bir mekân isnat etme anlamı taşır mı?

"Allah'ın evi" terkibinin Arapça karşılığı "Beytullah" olup Kâbe hakkında kullanılan bir ifadedir. "Beyt"ten maksat, Kâbe'dir. *"İbrahim ve İsmail'e; 'Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi temiz tutun' diye emretmiştik."* (el-Bakara, 2/125) âyetinde de ev kelimesi Allah'ın zâtına izafe edilmiştir.

Kâbe'ye Beytullah (Allah'ın evi) denilmesi, Allah'a (c.c.) ibadet etmek için yeryüzünde yapılan ilk mabed olması, insanların hidâyeti ve putperestliğin yıkılıp tevhid inancının yerleşmesi için gönderilmiş olan Hanîf dininin sembolü ve bütün Müslümanların namazlarında yöneldikleri yer olması gibi sebeplere dayanır. Allah, *"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabed), Mekke'deki (Kâbe) dir."* (Âl-i İmran, 3/96) buyurarak onun şerefini yüceltmiştir. Allah için ibadete mahsus olan tüm camiler ve mescitler için de "Allah'ın evi" terkibi kullanılır. Nitekim bir hadis-i şerifte; *"Yeryüzünde Allah'ın evleri; mescitlerdir. Oraya gelene Allah Teâlâ ikramda bulunur."* (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 10/161 [10324]) buyurulmaktadır.

Bu itibarla "Allah'ın evi" tabirinden Allah için ibadet edilen yer anlaşılmalı, asla Allah'a isnat edilen bir mekân anlaşılmamalıdır. Çünkü Allah (c.c.) zaman ve mekândan münezzehtir. O, bir mekânda olan değil, bütün mekânları kuşatmış olandır. Zaman ve mekân mahlûk/yaratılmıştır. Allah ise yaratıcıdır. Dolayısıyla O, yaratılmışlara has özelliklerden münezzehtir, yani uzaktır.

10. Müslüman olduğu bilinen bir kimseyi tekfir etmenin hükmü nedir?

Tekfir, Müslüman olduğu bilinen bir kimsenin kâfir olduğuna hükmetmektir. Kur'ân ve Hz. Peygamber (s.a.s.), bireylere Müslüman olduğu bilinen hiç kimseyi tekfir etme yetkisi vermemiştir. Nitekim âyet-i kerîmede *"Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek 'Sen mümin değilsin' demeyin…"* (en-Nisâ, 4/94) buyurulmaktadır.

Ayrıca bir hadis-i şerifte Kelime-i Tevhid'i söyleyenlerin ve kıbleye yönelip namaz kılanların Müslüman kabul edileceği, Allah (c.c.) ve Resûlü'nün (s.a.s.) koruması altında olacağı ifade edilmektedir. (Buhârî, Salât, 28 [391]) İslâm tarihinde tekfir söylemiyle ilk defa ortaya çıkan fırka, Hâricîlerdir. Nitekim bu grup, Hz. Ali (r.a.) başta olmak üzere pek çok sahabiyi kâfir olmakla itham etmişlerdir. (Eş'arî, *el-İbâne,* 2/337) Günümüzde de bazı kişi ve gruplar, kendilerine muhalif olarak gördükleri herkesi ve zümreyi tekfir eden bir tutuma sahiptirler.

Tekfir konusunda İslâm'ın temel yaklaşımı, kendisini Müslüman olarak tanımlayan bir kişiyi küfre nispet etmemektir. Nitekim Kur'ân ve Sünnet'i anlama ve uygulama bakımından Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabenin yolundan yürüyen, İslâm'ın ana bünyesi olan Ehl-i sünnete göre Ehl-i Kıble tekfir edilemez. Bir kimseye Müslüman isminin verilmesi, onun Ehl-i Kıble oluşu ve Kelime-i Tevhid'i tasdik etmesiyle ilgilidir. Yani "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullah" düsturunu benimseyen ve dile getiren herkes mümindir. Bu kimse, dinin emir ve yasakları konusunda ihmalkâr davransa da İslâm dışında görülemez ve küfürle itham edilemez.

Tekfir meselesinde öncelikle dikkate alınması gereken esaslardan biri şudur: Bir fiil veya sözün "küfür" kapsamına girmesiyle, bu tür fiilleri işleyen veya sözleri söyleyen kimse hakkında "kâfir" hükmü verilmesi aynı şey değildir. Bu bağlamda bazı kaynaklarda yer alan "şu fiil/söz küfrü gerektirir" gibi ifadeler, belli bir şahsı nitelemek için değil, yapılan fiili vasfetmek ve bundan sakındırmak içindir. Dolayısıyla kişinin, dinin zorunlu olarak bilinen esaslarından birisini veya birkaçını inkâr ettiğini kendi irâde ve rızasıyla açıkça beyan etmedikçe kâfir olduğuna hükmedilemez. Zira küfre götüren söz ya da davranışların bir kimsede hata ve cehalet gibi sebeplerle görülmesi, söz konusu kişiyi dinden çıkarmaz.

Tekfirle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de tevil konusudur. Kur'ân âyetlerine getirilen yorum ve tevil, tüm eksikliklerden münezzeh olan Allah'tan başka bir ilahın varlığını kabul etme, Allah'ın bazı insanların şahsına hulul ettiğine inanma, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini inkâr etme; katî delillerle sabit olan haramları helal sayma ya da şer'î yükümlülükleri kaldırma gibi dinin zorunlu olarak bilinen hüküm ve esaslarının dışına çıkmadığı veya bunları alay konusu etmediği sürece tekfir sebebi olarak görülemez. Bu itibarla İslâm âlimleri

bu hususu, "tenzilin inkârı küfürdür, tevili değil" şeklinde bir ilke hâline getirmişlerdir. Öte yandan tekfirin dinî ve hukukî pek çok ciddi sonuçları olduğundan dolayı bu konuda hüküm vermek bireylerin yetki ve sorumluluğuna bırakılmamıştır.

MELEKLERE İMAN VE CİNLER

11. Meleklerin varlığı nasıl ispat edilir?

Melekler, gözlem ve deneye dayanan pozitif bilimlerin ilgi alanı dışında kalan ve duyularla algılanamayan varlıklardır. Onların gözle ve diğer duyu organlarıyla algılanamaz varlıklar oluşu, inkâr edilmelerine gerekçe olamaz. Pozitif bilimlerin ilgi alanı dışında kalan ve duyu organlarıyla algılanamayan nice varlıkların mevcudiyetine inanıldığı bir gerçektir. Esasen insan aklı meleklerin varlığını reddetmez, bunu mümkün görür.

Bu konuda, kesin bilgi veren, anlamı açık çok sayıda âyet ve hadis bulunmaktadır. Bunlar meleklerin varlığı konusunda müminlerde hiçbir şüphe bırakmaz. Meleklerin varlığı ile ilgili bazı deliller şöyle sıralanabilir:

a) Bütün peygamberler getirdikleri mesajda meleklerin varlığını bildirmişlerdir. Bütün ilahi dinlerde melek inancı vardır.

b) Allah'ın kelamı olduğunda hiçbir şüphe olmayan Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin varlığına ve özelliklerine ilişkin onlarca âyet bulunmaktadır. (bk. el-Bakara, 2/30-34; Hûd, 11/69-70; el-Hicr, 15/28-29; Fâtır, 35/1; ez-Zâriyât, 51/24-28; en-Necm, 53/5; et-Tahrîm, 66/6)

c) Hayatı boyunca hiçbir zaman yalan söylememiş olan Hz. Peygamber (s.a.s.) pek çok hadisinde meleklerden, onların özelliklerinden ve kimi zaman onları gördüğünden bahsetmiştir. (bk. Müslim, Zühd, 60 [2996])

d) Yüce Yaratıcı'nın makro ve mikro âlemde yarattığı varlıklardaki eşsiz güzellik ve mükemmelliği görüp değerlendiren ve bu suretle Allah'ı (c.c.) tesbih ederek yücelten özel varlıkların bulunması aklın kabul edeceği bir hususdur.

12. "Kirâmen Kâtibîn" ne demektir?

"Değerli yazıcılar" anlamına gelen "kirâmen kâtibîn", insanların yanlarında bulunan ve onların yaptıkları işleri amel defterine yazmakla görevli

olan melekler demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Hâlbuki sizin üstünüzde hakiki bekçiler ve çok değerli yazıcılar (Kirâmen Kâtibîn) vardır ki, onlar ne yaparsanız bilirler."* (el-İnfitâr, 82/11-12) "Hafaza", "rakîb-atîd" melekleri de denilen bu meleklerin belirtilen yazma görevinden başka ahiret günü hesap sırasında yapılan işlere şahitlik edecekleri de âyetlerde şu şekilde bildirilmektedir: *"Sûr'a üfürülecek. İşte bu, önceden bildirilen tehdidin gerçekleşeceği gündür. Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir."* (Kâf, 50/20-21) Diğer taraftan İslâm âlimleri söz konusu meleklerin yazma daha doğrusu kayda alma görevini nasıl yaptıkları konusunda kesin bir şey söylenemeyeceğini beyan etmişlerdir.

13. "Cin" diye bir varlık var mıdır?

Cin, sözlükte "örtülü ve gizli varlık, görünmeyen şey" anlamındadır. İnsanın duyu organlarıyla idrak edilemeyen bu varlıkların mahiyetleri konusunda fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Cinlerin varlığı ve mahiyetlerine dair bilgiler ancak vahiy yoluyla bilinir.

Kur'ân-ı Kerîm'de cinlerin alevli/dumansız, yalın ateşten yaratıldıkları zikredilir. (bk. el-Hicr, 15/27; er-Rahmân, 55/15) Ayrıca Kur'ân'da "Cin sûresi" adıyla bir sûre mevcut olup daha birçok âyette ve sahih hadislerde cinlerden bahsedilmektedir. Bu bakımdan cinlerin varlığı gerçek olup her müminin buna inanması gerekir.

Cinler görünmeyen bir boyutta oldukları için onların yaşayış tarzı, insanlarla ilişkileri gibi konularda vahyin bildirdiği dışında kesin yargılarda bulunmak mümkün değildir. Öte yandan cinler "mutlak gaybı" da bilemezler. Zira mutlak gaybın bilgisi sadece Allah'a aittir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur: *"Süleyman'ın canını aldığımızda onun öldüğünü asâsını yiyen bir kurtçuk onlara (cinlere) gösterdi. Onun yere yığılmasıyla cinler anladılar ki eğer gaybı bilmiş olsalardı (içerisinde bulunduklan) aşağılayıcı azap içerisinde kalmaya devam etmezlerdi."* (Sebe', 34/14)

Zâriyât sûresinin 56. âyetinde ise cinlerin de insanlar gibi Allah'ı bilip ona ibadet etmekle sorumlu oldukları belirtilmiştir.

14. Cinler ve şeytanlar insanlara zarar verebilir mi?

Cinler de insanlar gibi sorumlu varlıklar olarak yaratılmışlardır. (ez-Zâriyât, 51/56) Allah'a inanıp O'na ibadet eden, iyi amel sahibi olan cinler

olduğu gibi insanlara zarar vermek isteyen ve onları iman ve güzel amelden alıkoymaya çalışan kâfir cinler de vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de insan ve cinlerin şeytanlarından söz edilir: *"İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. O hâlde onları iftiralarıyla baş başa bırak."* (el-En'âm, 6/112) Bu âyette işaret edildiği üzere şeytan işi amel işleyen cinlere şeytan denmektedir. Şeytanların başı olan İblis'in cinlerden olduğu Kehf sûresinin 50. âyetinde şöyle ifade edilir: *"Hani biz meleklere, 'Âdem için saygı ile eğilin' demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandır. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!"*

Genel olarak Kur'ân-ı Kerîm'e, özel olarak da Türkçe meallerini zikrettiğimiz bu iki âyete bakıldığında şeytanların ve dolayısıyla cinlerin kötülerinin insanlara zarar vermek istemeleri öncelikle inanç ve amel bakımındandır. Zira Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açıklamalarına göre şeytan ve şeytan işi ameller işleyen cinlerin düşmanlığı ancak insanları aldatmak ve kötülüğe teşvik etmek suretiyle olmakta, maddî ve fizikî bir zarar vermeden söz edilmemektedir. Bunun için Yüce Allah, *"Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır."* (el-Bakara, 2/208) buyurmuştur. Burada şeytanın adımlarını izlememekten maksadın şeytanların ve cinlerin vesvesesine kapılarak kötü ameller işlememek olduğu açıktır. Cin sûresinin 6. âyetinde şöyle buyrulmaktadır: *"Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı da cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı."* Bu âyette açıklandığı üzere cinlerin insanlara zarar vermesi Yüce Allah'ın açık ikazına rağmen insanların cinlere sığınıp onlarla iletişim kurma ve medet umma hevesleri yüzündendir. Bunun için Felak ve Nâs sûrelerinde bu duruma işaret edilerek insanların, cinlerin ve her türlü yaratığın şerrinden ve vesvesesinden her şeyin Rabbi olan Yüce Allah'a sığınmaları teşvik edilmiştir. Bu demektir ki gerçekten Allah'a iman edenler üzerinde şeytanların ve cinlerin hâkimiyeti, bir baskı kurması ve zarar vermesi söz konusu değildir. Şeytanın ve cinlerden şeytanların hâkimiyeti ve zararı sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar için söz konusudur. (bk. en-Nahl, 16/99-100)

Bu bakımdan müminlerin cin ve insan şeytanların her türlü şerrinden ve zarar vermesinden Allah'a (c.c.) sığınması ve onlardan korkmaması gerekir. Onlara hiçbir şekilde meyletmeyen ve irâdesini sadece hak ve hakikat doğrultusunda kullanan kimseler cin ve şeytanlardan gelebilecek her türlü etki ve zarardan korunmuş olurlar.

KİTAPLARA İMAN

15. Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği hâliyle korunmuş olduğunun delilleri nelerdir?

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Yaratıcı'nın kıyamete kadar gelecek bütün insanlara indirdiği son ilahi mesajıdır. O, bu yüce kelâmı indirmiş ve koruyacağını bizatihi şu âyetiyle ifade etmiştir: *"Şüphesiz o zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."* (el-Hicr, 15/9) Bu ilahi beyan, onun indirildiği hâliyle korunmuş olduğunun müminler için en büyük güvencesidir. Nitekim bu ilahi muhafazanın bir gereği olarak Kur'ân-ı Kerîm inzâl olmaya başladığında bir taraftan yazılırken diğer taraftan da ezberlenmiş; özellikle namazlarda olmak üzere sürekli okunmuş, ayrıca Müslümanların inanç, ibadet ve sosyal hayatlarına kaynaklık etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, ilk indiği andan itibaren Hz. Peygamber ve bazı sahabiler tarafından tamamen, diğerleri tarafından da kısmen ezberlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm bu şekilde ezberlenerek ve yazılarak nesilden nesile yalan üzerinde ittifak etmeleri mümkün olmayacak şekilde çok kişi tarafından günümüze kadar nakledilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında çeşitli malzemeler üzerine yazılmış olan Kur'ân âyet ve sûreleri onun vefatını müteakip Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde komisyon tarafından bir araya getirilerek bir Mushaf oluşturulmuştur. Hz. Osman döneminde de diğer bir komisyon tarafından bu ilk Mushaf esas alınarak çoğaltılan Kur'ân nüshaları Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Bahreyn ve Yemen'e gönderilmiştir. Bu dönemden sonra Müslümanlar, bu nüshalara göre pek çok Kur'ân nüshası yazmış ve Kur'ân-ı Kerîm hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Elimizde bulunan en eski Kur'ân nüshaları ile günümüzdeki Mushaflar arasında

herhangi bir fark bulunmaması da bunu göstermektedir. (bk. Maşalı, "Mushaf", *DİA,* 31/242-248)

16. Yazının icadından önce Allah tarafından gönderilmiş olan kitap veya sahîfeler hakkında bilgi verir misiniz?

Allah Teâlâ kullarını hidâyete sevk eden bilgileri, emir ve yasaklarını peygamberlerine gönderdiği vahiy yoluyla bildirmiştir. (eş-Şûra, 42/51) İlk insan Hz. Âdem (a.s.) ile başlayan nübüvvet, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) ile tamamlanmıştır. İman esaslarından biri de peygamberlere indirilen kitaplara inanmaktır. Kitaplara iman, Allah (c.c.) tarafından bazı peygamberlere kitaplar indirildiğine ve bu kitapların içeriğinin tümüyle doğru ve gerçek olduğuna inanmak demektir. Kur'ân-ı Kerîm bize tek bir kitaba yani sadece Kur'ân'a değil, Allah nezdinden gönderilen bütün kitaplara inanmamızı emretmektedir. (el-Bakara, 2/4) Kitap kelimesi her ne kadar indirilen vahyin yazılı metnini ifade etse de bununla birlikte istiare yoluyla metnin sözlü şekli için de kullanılmıştır. Dolayısıyla Allah kelâmının sözlü şekline de kitap denilir. (Râğıb, *Müfredât,* "ktb" md.) Kur'ân-ı Kerîm'de kitap ile aynı anlamda kullanılan kelimelerden biri de suhuftur. Suhuf kelimesi "sahîfe" kelimesinin çoğulu olup İslâm öncesi dönemde kitapla eş anlamlı olarak kullanılmasının yanında mektup, hukukî sözleşme, şiir, hitabe ya da bir araya getirilmiş sözleri nitelemek için de kullanılmaktaydı. Yazıya geçirilsin veya geçirilmesin Yüce Allah'ın indirdiği tüm kitap ve sahîfeler ilahi vahye dayanmaktadır.

Günümüzde ulaşılan bilimsel veriler doğrultusunda yazının, M.Ö. 3500 yıllarında Sümerler tarafından icat edildiği kabul edilmektedir. Bu bilgi, arkeolojik bulgulara ve bilimin imkânlar dâhilinde ulaşabildiği diğer verilere dayanmaktadır. Ancak bu durum Sümerlerden önce kesin olarak yazının olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu itibarla yazının tarihçesine ait bu bilgiler esas alınarak vahye dayalı kutsal kitapların kayda geçirilmesiyle ilgili kesin bir hüküm vermek doğru değildir.

Dört büyük kitabın nazil olduğu dönemde yazının var olduğu kesin olarak bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak geçen bu kitapların dışında, Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. Musa'ya (a.s.) sahîfeler/suhuf verildiği (el-'A'lâ, 87/19) açıkça geçmekte olup onların yaşadığı devir de aynı şekilde yazının var olduğu zamana denk gelmektedir. Bununla birlikte insanlık

tarihinin başlangıcından itibaren bilgi, yazı dışında sözlü aktarım gibi yöntemlerle muhafaza edilmiştir. Bu itibarla Hz. Âdem (a.s.) , Hz. Şît (a.s.) ve Hz. İdris (a.s.) gibi erken dönemde yaşayan peygamberlere indirildiği kabul edilen sahîfelerin şifahen aktarılmış olmaları yeterlidir. Zira elimizde, yazının var olduğu dönemlerde dahi peygamberlerin kendilerine indirilen kutsal kitapları iki kapak arasında toplayarak günümüzdeki kitap formatına soktuklarına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Netice itibarıyla peygamberlere indirilen vahiylerin, levhaların, sahîfelerin, zikirlerin ve kitapların günümüz kitap ve kitapçık algısından hareketle yazıya geçirilip iki kapak arasında toplanma zarureti olduğunu aksi hâlde onların kitap hüviyeti kazanamayacaklarını düşünmek doğru değildir. Bu minvalde onlarla yazının icadı arasında bir bağlantı kurma gereği de bulunmamaktadır. Şu hâlde kutsal kitapları ve sahîfeleri, lafızları ile insanlara tebliğ edilmek üzere peygamberlere indirilen vahiyler mecmuası olarak algılamak isabetli olacaktır.

PEYGAMBERLERE İMAN

17. Her topluluğa peygamber gönderilmiş midir ve peygamberlerin sayısı kaçtır?

Kur'ân-ı Kerîm, ilk peygamber Hz. Âdem'den (a.s.) son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kadar pek çok peygamberin gelip geçtiğini ve her kavme Allah'ın peygamber gönderdiğini bize haber vermektedir. (Yûnus, 10/47; en-Nahl, 16/63; Fâtır, 35/24) Bu bağlamda *"Ey Muhammed! Andolsun, senden önceki topluluklara da peygamber gönderdik."* (el-Hicr, 15/10) ve *"Andolsun biz, her ümmete, 'Allah'a kulluk edin, tağuttan kaçının' diye peygamber gönderdik…"* (en-Nahl, 16/36) buyurulmaktadır. Bu âyetler tarihî süreç içerisinde Yüce Allah'ın (c.c.) genel anlamda insanoğlunu peygambersiz bırakmadığını gösterir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan *"Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edici değiliz."* (el-İsrâ, 17/15) ve *"Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var."* (el-Mü'min, 40/78) âyetleri de açık bir şekilde gönderilen peygamberlerin sayısının

Kur'ân'da zikredilen 25 peygamberle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte peygamberlerin sayısıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur.

18. Önceki semâvî dinler İslâm diye adlandırılabilir mi?

İslâm; Allah'a (c.c.) teslim olmak, boyun eğmek ve itaat etmek manasına gelir. Kur'ân'a göre İslâm; kişinin kendisini yalnız Allah'a teslim etmesi, O'na kul olması ve O'na ibadet etmesi demektir. Tevhidin gereği de budur. Bu anlamıyla İslâm; sadece son peygamber olan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) getirdiği dinden ibaret değil, bütün peygamberlerin getirdiği bir inanç sistemidir. Bu bakımdan insanlığı temel iman esaslarına davet açısından peygamberlerin tamamının vazifesi aynıdır. Buna göre, bütün peygamberlerin ilk daveti tevhiddir. Çünkü tevhid, Hak yoluna girmenin başlangıcı ve Allah'a inanmanın ilk basamağıdır. Cenâb-ı Hak gönderdiği her peygambere, ümmetini tevhide davet etmesini şöyle emretmiştir: *"Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: 'Benden başka ilâh yoktur; şu hâlde bana kulluk edin.' diye vahyetmiş olmayalım."* (el-Enbiyâ, 21/25)

Peygamberlik, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le (a.s.) başlamış, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile son bulmuştur. Dolayısıyla Allah'ın peygamberler aracılığıyla farklı zamanlarda gönderdiği dinin esası aynıdır ve hepsine "İslâm", müntesiplerine de "Müslüman" denilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm bunu açıkça ifade etmektedir: *"Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'ân'da Müslüman diye isimlendirdi."* (el-Hac, 22/78)

"İbrahim, ne Yahudi, ne de Hristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru Müslüman idi." (Âl-i İmran, 3/67) âyetinde Hz. İbrahim (a.s.) için Müslüman ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca *"Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakup'a ve torunlarına indirilene, Musa'ya ve İsa'ya verilen ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene iman ettik. Onlar arasında bir ayrım yapmayız, biz de Müslümanlarız, deyin."* (el-Bakara, 2/136) âyetinde de peygamberlerin mesajının temelde bir ve aynı olduğu ve bunun da İslâm'dan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Ancak bugünkü hâliyle Yahudilik ve Hristiyanlık peygamberlere indiği şekliyle muhafaza edilemediği için bu dinlere bu hâliyle İslâm denilemez. Esas itibarıyla hak dinin temel prensiplerinde değişiklik yoktur. Fakat Yüce Allah (c.c.) zaman içinde ibadetlerin şekillerinde ve muamelata dair hükümlerde bazı değişiklikler yapmıştır. Yahudi ve Hristiyanlara

gayrimüslim denmesi onların Allah (c.c.) tarafından, İslâm'ın son peygamberi Hz. Muhammed'e ve onunla gönderilen dine inanmamaları sebebiyledir.

19. Mucize nedir ve çeşitleri nelerdir? Hz. Peygamber'in ne tür mucizeleri vardır?

Mucize, nübüvvet/peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermek amacıyla Allah (c.c.) tarafından yaratılan ve nitelikleri bakımından insanları benzerini getirmekten âciz bırakan olağanüstü hadisedir. (Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muġnî,* 15/199)

İslâm âlimleri hem Hz. Muhammed'in (s.a.s.), hem de diğer peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeleri idrak edilmeleri açısından aklî, hissî ve haberî; amaçları bakımından ise hidâyet, yardım ve helak mucizeleri şeklinde sınıflandırmışlardır.

Aklî mucizeye en büyük örnek Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân her çağdaki akıl sahibi insana hitap eden, akıllara durgunluk veren, başkalarının benzerini meydana getirmekten âciz kaldıkları büyük ve ebedî bir mucizedir. Bu gerçek Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade edilir: *"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın."* (el-Bakara, 2/23) Hz. Peygamber (s.a.s.) de Kur'ân'ın en büyük mucize olduğunu bir hadisinde şöyle ifade etmiştir: *"Bütün peygamberlere, kendi dönemlerinde yaşayan insanların iman edeceği birtakım mucizeler verilmiştir. Hiç şüphesiz bana ihsan edilen en büyük mucize, Allah'ın vahyettiği Kur'ân'dır."* (Buhârî, İ'tisâm, 1 [7274]; Müslim, Îmân, 239 [152])

İnsanların duyularına hitap eden harikulade olaylara hissî mucizeler denilir. Hz. Sâlih'in (a.s.) devesi (Hûd 11/64-68), Hz. Musa'nın (a.s.) asâsının yılana dönüşmesi ve elinin parıltılı bir ışık vermesi (el-A'râf 7/106-108), Hz. İsa'nın (a.s.) kuş şekline soktuğu çamuru canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alaca hastalığına tutulanları iyileştirmesi (Âl-i İmrân, 3/49; el-Mâide, 5/110) gibi örnekler hissî mucizelerdendir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) asıl mucizesi Kur'ân-ı Kerîm olmakla birlikte ona hissî mucizeler de verilmiştir. Bedir Savaşı'nda meleklerin Müslümanlara yardım etmesi (Âl-i İmrân, 3/122-123; el-Enfâl, 8/9-10) hadisesi

Kur'ân'da zikredilen hissî mucizelerden biridir. Resûlullah'ın az bir yiyecekle birçok insanı doyurması, az miktardaki suyu çoğaltması, hurma kütüğünün inlemesi (Buhârî, Menâkıb, 25 [3572, 3578, 3583]) olayları da hadislerde zikredilen hissî mucizeler arasında yer almaktadır.

Peygamberlerin Allah'tan gelen vahye dayanarak verdikleri gaybî haberlere, haberî mucize denilmektedir. İsyankâr toplumların başlarına geleceğini önceden bildirdikleri felaketlerin aynen vuku bulması, Hz. İsa'nın (a.s.), muhataplarının evlerinde ne yiyip ne biriktirdiklerini haber vermesi (Âl-i İmrân, 3/49), Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) Bizanslılar'ın İranlılar'ı savaşta mağlup edeceğini (er-Rûm, 30/1-4) ve Kisrâ'nın saltanatının yıkılacağını (Buhârî, Menâkıb, 25 [3619]) bildirmesi bu tür mucizelerdendir.

Meydan okuma şartı çerçevesinde inkârcıların gözü önünde ve onları acze düşürecek şekilde zuhur eden mucizelere hidâyet mucizeleri denilmektedir. Bu tür mucizeler insanların kanaatleri üzerinde etkili olup ön yargıdan uzak kimselere fayda verir. Hz. Sâlih'in devesi, (Hûd 11/64-68) Hz. Musa'nın asâsı ile parıltılı eli (el-A'râf 7/106-108), Hz. İsa'nın şifa mucizesi (el-Mâide, 5/110) ve Hz. Muhammed'in Kur'ân mucizesi bunlar arasında sayılır. (el-Bakara, 2/23-24) Sadece Kur'ân okuyup Müslüman olan pek çok kişi olduğu gibi Hz. Musa'nın asâsının yılana dönüşüp sihirbazların yaptığı diğer yılanları yutması sonucu sihirbazların imana gelmeleri gibi olaylar bunlardandır.

Müminlerin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak zuhur eden ilahi yardımlar da yardım/nusret mucizeleridir. Hz. Musa'nın İsrailoğulları için Allah'ın emriyle kayadan su çıkarması, (el-Bakara, 2/60) kavmine gökten kudret helvası ve bıldırcın gönderilmesi, onların gölgelenmesi için bulut getirilmesi, (el-A'râf 7/160) Hz. İsa'ya gökten yiyecek dolu bir sofra indirilmesi, (el-Mâide 5/112-115) Bedir ve Hendek gazvelerinde meleklerin Müslümanlara yardım etmesi, (Âl-i İmrân 3/123-127; el-Ahzâb 33/9) çeşitli münasebetlerle suyun çoğalması ve yemeğin bereketlenmesi (Buhârî, Menâkıb, 25) bu türdendir.

İnkârda ısrar eden kavimlerin cezalandırılmasına yönelik mucizeler de helak mucizesidir. Kur'ân'daki açıklamalara göre helak mucizelerinin şiddetli fırtına, korkunç bir gürültü, tûfan, zelzele gibi tabiî âfetler tarzında gerçekleştiği (el-Ankebût, 29/40) görülmektedir. Nûh kavminin tufanla (el-Ankebût, 29/14), Semûd, Âd ve Medyen halkının korkunç bir

gürültüyle (Sâd, 38/13-15), Lût kavminin yaşadığı şehrin altının üstüne getirilip başlarına taş yağdırılmasıyla (Hûd, 11/82-83, el-Kamer, 54/), Firavun ve ordusunun ise denizde boğulmak suretiyle (eş-Şuarâ, 26/66) helak edilmesi bunlardandır. Peygamberlerin birçok delil ve mucizesine rağmen inanmamakta ısrar eden inkârcıların helak edilmesi, Allah'ın bir kanunudur. Helak mucizeleri aynı zamanda sonraki nesiller için bir uyarı ve ibret vesilesidir.

20. Kerâmet nedir, nasıl anlaşılmalıdır?

Sözlükte "değer, kıymet, iyi, ahlaklı ve cömert olmak" gibi anlamlara gelen kerâmet kelimesi terim olarak "mümin ve takva sahibi kimselerde ortaya çıkan ve Allah'ın lütfu olan olağanüstü hâller" şeklinde tanımlanır. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* "vly" 12/510; Cürcânî, *Ta'rifât,* "vly" 184)

Kur'ân-ı Kerîm'de kerâmet kavramı doğrudan geçmemekle birlikte, peygamber olmadıkları hâlde bazı iyi kullar hakkında harikulade olaylardan söz edilmektedir. (el-Kehf, 18/16-26; en-Neml, 27/40) Bu âyetlerden hareketle İslâm âlimleri, salih kulların kerâmetini hak olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte onlar, kerâmeti herhangi bir kimsenin velî oluşunun kesin kanıtı olarak kabul etmemişlerdir. Tasavvuf erbabı da kerâmeti gizlenmesi gereken bir sır olarak görmüşlerdir. (bk. Rifâî, *el-Burhânü'l-müeyyed,* 24, 121; Topaloğlu, *Emâlî Şerhi,* 75-76)

Kerâmet, kerâmet sahibinin masum (günahsız ve hatasız) olduğunu veya gaybı bildiğini göstermez. Aksi bir iddia naslarla bağdaşmayan ve itikadi açıdan da tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir durumdur. Çünkü gaybı bilen sadece Allah'tır. (el-En'âm, 6/59; en-Neml, 27/65; el-Cin, 72/26-27) Öte yandan İslâm inancına göre, günah işlemekten uzak kalmak anlamına gelen "ismet" sıfatı, vahyin kontrolünde oldukları için sadece peygamberlere ait bir vasıftır. Dolayısıyla velîler için böyle bir masumiyet söz konusu değildir.

İslâm âlimleri ve mutasavvıflara göre; en üstün kerâmet, istikamettir. İstikamet, her hâlinde şer'i şerife riâyet etmek, güzel ahlak ve doğruluktan ayrılmamaktır. Güzel ahlak, iyilikseverlik, diğerkâmlık ve cömertlik gibi vasıflar, mümine verilmiş en üstün özelliklerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ın bütün müminlerin dostu/velisi olduğunun vurgulanması (Âl-i İmrân, 3/68) bu hususa bir işaret olarak görülebilir.

Gerek âyetlerde gerekse hadislerde Allah'ın (c.c.) bazı salih kullarına olağanüstü nitelikte lütuflarda bulunduğu ifade edilmektedir. Bu lütuf belli bir zaman ve belli şahıslarla da sınırlı değildir. Bununla birlikte kerâmetin Allah'ın azametinin, lütuf ve kereminin bir delili olduğu ve kerâmet lütfedilen kişilerin olağanüstü sıfatlara sahip kişiler olmadıkları hususu unutulmamalıdır. Ayrıca Allah'ın kudretinde olan bir şeyin, kişilerin irâdesinde olduğunu kabul etmek itikadî açıdan da doğru değildir. Hiç şüphe yok ki herkes için temel ölçü, istikamet üzere yaşamaktır. Diğer taraftan, neyin kerâmet sayılıp sayılmayacağı hususunda kesin ve objektif bir ölçü olmadığı için konu, tarihte ve günümüzde daima istismara ve suistimale açık bir konu olmuştur. Unutulmamalıdır ki kişinin olağanüstü olarak değerlendirdiği her hâl, kerâmet olmayabilir. Dolayısıyla kerâmet iddialarına değil kişinin istikametine itibar edilmelidir.

21. Hz. Peygamber'den sonra Allah'ın özel olarak seçtiği veya görevlendirdiği kişi ya da grup var mıdır?

Seçilmiş ya da seçkin kavramı, yaratıcı tarafından özel olarak belirlendiğine, görevlendirildiğine, diğerlerinden üstün kılındığına ve kurtuluşa erdiğine inanılan kişi ya da grupları nitelemek için kullanılır. Bu düşünceye bütün eski kültürlerde ve dinlerde rastlanmaktadır.

İslâm tarihinin belli dönemlerinde de seçilmişlik zannına kapılan kişi veya gruplardan bahsetmek mümkündür. Bunlar kendilerinin seçkin olduklarını ifade ederken kurtuluşun da yalnızca kendilerine tâbi olmak ve kendi çatıları altında bulunmakla gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Oysa Kur'ân-ı Kerîm'de, seçilmiş olma iddiasının temelde Ehl-i Kitab tarafından dile getirildiği belirtilmekte ve onların bu tutumu şöyle eleştirilmektedir: *"Yahudiler ve Hristiyanlar, 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız' dediler. De ki: 'Öyleyse Allah günahlarınızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor?' Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız…"* (el-Mâide, 5/18); *"… Başka insanlar değil de yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şayet sözünüze sâdıksanız haydi ölümü temenni edin!..."* (el-Cum'a, 62/6) Hak, adalet ve sorumluluk gibi vasıfların dinin temel umdelerini oluşturduğu İslâm'a göre, bahsedilen şekliyle hiçbir kişi ve zümre için seçilmişlikten ve kurtuluştan söz etmek mümkün değildir. Zira İslâm'a göre, Allah'ın (c.c.) bizzat seçerek risalet görevini verdiği peygamberler

(el-En'âm, 6/124; eş-Şûrâ, 42/13) dışında hiç kimse ya da grup özel bir seçilmişlik konumuna sahip değildir. Herkes kul olarak eşittir ve kendi yapıp ettiklerinden sorumludur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) sevgili kızına, *"Ey Peygamber'in kızı Fatıma! Allah'ın (azabından) kendini koru! Senin için ben bir şey yapamam."* (Buhârî, Vesâyâ, 11 [2753], Tefsir, 26 [4771]; Müslim, Îmân, 351) diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. Mü'min için dinî konularda Kur'ân ve sünnete uymak, bunların rehberliğinde ictihad etmek ya da ictihad eden âlimlere tâbi olmak dışında bir yol yoktur. Nitekim bir hadis-i şerifte âlimlerin bu yönü hakkında şöyle buyrulmuştur: *"... Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler altın ve gümüşü miras bırakmazlar; sadece ilmi miras bırakırlar. O mirası alan kimse, bol nasip ve kısmet almış olur."* (Ebû Dâvûd, İlim, 1 [3641]; Tirmizî, İlim, 19 [2682]) Burada Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra özel olarak herhangi bir kişi ya da gruba yer verilmemiş; aksine müminlerin, nebevî mirasa sahip çıkmaları teşvik edilmiştir.

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.s.), kurtuluşa erenlerin kimler olacağı sorusuna "*el-Cemâa*" (İbn Mâce, Fiten, 17 [3992]) başka bir rivâyette de "*Benim ve ashâbımın yolundan gidenler.*" (Tirmizî, İman, 18 [2641]) cevabını vermiştir. Buradan kurtuluşa eren kimselerin (fırka-i nâciye) Hz. Peygamber'in sünnetine tâbi olup ashâbının izinden giden, diğer bir deyişle İslâm'ın ana yolundan ayrılmayan büyük çoğunluk olduğu anlaşılır. İslâm âlimleri bu büyük çoğunluğu "sevâd-ı a'zam" nitelemesiyle ifade etmişlerdir. Bu niteleme; herhangi bir özel kişi ya da grubu değil, İslâm'ın temel inanç esaslarına gönülden inanan bütün Müslümanları kapsamaktadır.

Sonuç itibarıyla İslâm dini, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra herhangi bir kimsenin veya grubun Allah (c.c.) tarafından seçildiği ve görevlendirildiği iddiasını benimsemez. Aksine dinimiz iyilik yolunda insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden Müslümanları ve onların başlıca niteliklerini ortaya koymakta, bunun dışındaki her türlü dışlayıcı yaklaşımı reddetmektedir.

22. Günahsız insan var mıdır?

Günah, ilahi emir ve yasaklara aykırı tutum ve davranışlar anlamına gelir. Mahiyeti ve boyutları değişmekle birlikte günah mefhumu tüm dinlerde vardır. Günah, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde; "ism", "zenb", "vizr", "cünâh", "hûb" ve "seyyie" gibi farklı sözcüklerle ifade edilmiştir.

Her insan iyilik veya kötülük yapabilecek özellikte yaratılmıştır. (bk. eş-Şems, 91/8) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ***"Her insan hata eder, hata edenlerin en hayırlıları ise tövbe edenlerdir."*** (Tirmizî, Kıyamet, 49 [2499]; İbn Mâce, Zühd, 30 [4251]) şeklindeki beyanı, insanların günah işleme ve hata yapma özelliğine sahip olduğu gerçeğinin açık bir ifadesidir. Aynı doğrultuda Hz. Peygamber'in (s.a.s.); ***"Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah günah işleyen ve günahlarından tövbe ve istiğfar eden bir topluluk yaratır da onları bağışlardı."*** (Müslim, Tevbe, 9, 10 [2748]) ifadeleri de oldukça anlamlıdır. Hadis-i şerif, insanın mutlak olarak hatasız, kusursuz ve günahsız olamayacağını vurgulamaktadır. Şüphesiz bu ifadeler, günah işlemeye bir teşvik olmayıp aksine insanın doğasını açıklayan ve kendisini tanımasını sağlayan birer hatırlatma ve uyarıdır. Nitekim pek çok âyet ve hadiste insanın günahlardan ve Allah'ın (c.c.) yasaklarını çiğnemekten sakınması emredilmiştir.

İslâm inancında peygamberler dışında "masum" yani günah işlemekten korunmuş kimse yoktur. Bu sebeple herhangi bir kimsenin günahsız olduğunu kabul etmek İslâm inancına aykırı bir durumdur. Zira günahtan korunmuşluk anlamına gelen "ismet sıfatı" sadece peygamberlere aittir.

İslâm âlimleri, peygamberlerin birer beşer olmaları hasebiyle zelle olarak tabir edilen küçük hatalar işleyebilecekleri, ancak peygamberlik görevlerine zarar verecek türden hatalara ve günahlara düşmekten korundukları üzerinde ittifak etmişlerdir. Diğer yandan İslâm dininde, Hristiyan teolojisinde olduğu gibi "aslî günah" anlayışı yoktur. Zira hiç kimse doğuştan günahkâr sayılmaz. İslâm'da, herkes kendi günahından sorumludur. ***"Hiçbir kimse başkasının günahını yüklenmez."*** (el-En'âm, 6/164; en-Necm, 52/38-39) âyet-i kerîmesi bu hususu ifade etmekte ve işlenen günahtan ancak onu işleyenin sorumlu tutulacağını belirtmektedir.

İslâm'da, herhangi bir soydan gelmekten veya başka bir sebepten dolayı günahtan korunmuş olduğu kabul edilen kişi ya da zümre yoktur. Dinî konularda topluma rehberlik eden âlimler de günahtan korunmuş değildir. Onların görevi İslâm'ın inanç, ibadet, ahlak ve muamelat esaslarını insanlara hatırlatmak ve gerektiğinde ictihad ederek Müslümanların amelî hayatını düzenlemelerine katkı sağlamaktır. Bu bağlamdaki ictihadları isabetli olabileceği gibi hataya da açıktır.

Sonuç olarak masûmiyet sadece peygamberlere özgü bir korunmayı ifade etmektedir. Bunun dışında, herhangi bir kimse ya da grubun hatadan veya günahtan korunmuş olduğu kabulü veya iddiası İslâm inanç esaslarına aykırıdır.

AHİRET, ÖLÜM, KABİR VE KIYAMET

23. "Âhir Zaman" ne demektir? Biz âhir zamanda mı yaşıyoruz?

"Âhir zaman", dünya hayatının kıyamet kopmadan önceki son dilimi anlamında kullanılan bir kavramdır. İslâm inancına göre, âlemin başlangıcı olduğu gibi sonu da vardır. Ancak bu sonun ne zaman gerçekleşeceğini bilmek insanın bilgisi dışındadır. İnsanın ömrü gibi âlemin ömrünü belirleme hususundaki bilgi de Cenâb-ı Hakk'a aittir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçek şöyle dile getirilmektedir: *"Kıyametin ne zaman kopacağını sana sorarlar. De ki: 'Onun bilgisi sadece Rabbimin nezdindedir. Onun vaktini kendisinden başka kimse açıklayamaz' ..."* (el-A'râf, 7/187); *"Kıyametin ne zaman kopacağını bilmek, ancak Allah'a aittir."* (Lokmân, 31/34) Diğer taraftan Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra elçi gönderilmeyeceği için ona "âhir zaman peygamberi", ümmetine de "âhir zaman ümmeti" denmiştir. Bu anlamda biz âhir zamanda yaşamaktayız.

24. "Berzah Hayatı" ne demektir?

Berzah, sözlükte "iki şey arasındaki engel, perde ve ayırıcı sınır" demektir. Dinî ıstılahtaki karşılığı ise "ölümden sonra başlayan ve mahşerdeki dirilişe kadar devam edecek olan kabir hayatı"dır. *"Onların önlerinde ise yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır."* (el-Mü'minûn, 23/100) âyetinde geçen "Berzah" ile de kastedilen budur. Buna göre ölen herkes berzah âlemine girecektir.

25. Kabir azabı var mıdır?

Duyular ve akıl yürütme vasıtasıyla bilinemeyip vahiy yoluyla sabit olan gaybî konulardan biri de kabir azabıdır. Bu husus bazı âyetlerin işareti, (Mü'min, 40/46) çeşitli hadislerin de açık beyanlarıyla (Buhârî, Cenâiz, 86) bilinmektedir. Bir hadis-i şerifte, *"Kabir, ahiret duraklarının ilkidir.*

Bir kimse eğer o duraktan kurtulursa sonraki durakları daha kolay geçer. Kurtulamazsa, sonrakileri geçmek daha zor olacaktır." (Tirmizî, Zühd, 5 [2308]) buyrularak ölümle ahiret hayatının başladığı ifade edilmiştir. İnsan öldükten sonra kabre konulunca, Münker ve Nekir adında iki melek kendisine gelerek soru soracaklar, iman ve güzel amel sahipleri bu sorulara doğru cevaplar verecekler ve kendilerine cennet kapıları açılarak cennet gösterilecektir. Kâfir ve münafıklar ise bu sorulara doğru cevap veremeyecek, onlara da cehennem kapıları açılacak ve cehennem gösterilecektir. Kâfirler ve münafıklar kabirde acı ve sıkıntı içinde azap görürlerken müminler nimetler içerisinde mutlu ve sıkıntısız bir hayat süreceklerdir. (Tirmizî, Cenâiz, 71 [1071-1072]) Bu sebepledir ki Resûl-i Ekrem (s.a.s.) pek çok kez kabir azabından koruması için Allah'a (c.c.) niyazda bulunmuştur. (Buhârî, Ezân, 149 [832]; Müslim, Küsûf [903], 8, Cenâiz, 85 [963]; Ebû Dâvûd, Salât, 152 [880])

26. Ölümü temenni etmek caiz midir?

Bir mümin ne kadar sıkıntı çekerse çeksin ölümü temenni etmemelidir. Çünkü sıkıntılar da ilahi imtihanın bir gereği olup sabreden insanlar büyük ecir kazanırlar. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Sizden hiçbiriniz başına gelen bir sıkıntıdan ötürü ölümü asla temenni etmesin. Şayet ölümü istercesine olağanüstü bir darlık içinde kalırsa, o zaman şöyle desin: 'Allah'ım! Benim için yaşamak hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat, benim için ölüm hayırlı olduğu vakit de beni öldür."* (Buhârî, De'avât, 30 [6351]; Merdâ 19 [5671]; De'avât, 30 [6351]; Müslim, Zikir, 10 [2680])

27. Ölünün arkasından ağlamak ve yas tutmak caiz midir?

Ölüm sebebiyle bir insanın üzülmesi, hüzünlenmesi, kederli bir hâl alması normaldir. Hatta acısını açığa vurup sessizce ağlaması ve gözyaşı dökmesinde bir sakınca yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de oğlu İbrahim'in, kızının ve kızının çocuğunun vefatlarında gözlerinden yaşlar akıtarak sessizce ağlamıştır. (Buhârî, Cenâiz, 32, 43 [1284, 1303]) Bunun yanında Allah'ın takdirine karşı çıkmanın ve câhiliye döneminde olduğu gibi yaka-paça yırtarak ağlamanın doğru olmadığını da beyan etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) küçükken vefat eden oğlu İbrahim'in ardından *"…Göz ağlar, kalp üzülür, fakat Rabbimizin razı olmayacağı*

söz söylemeyiz." (Buhârî, Cenâiz, 43 [1303]) buyurması, bu konuda müminler için bir örneklik teşkil eder.

28. Salgın hastalıklar kıyamet alameti midir?

Dünya hayatının sona ermesi demek olan kıyametin ne zaman kopacağını sadece Yüce Allah bilir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hakikat şöyle yer alır: *"Sana 'Ne zaman gelip çatacak?' diye kıyamet saatini sorarlar. De ki: 'Onun hakkındaki bilgi sadece Rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."* (el-A'râf, 7/187) Meşhur Cibrîl hadisinde de Hz. Peygamber (s.a.s.), Cebrail'in "*Kıyamet ne zaman kopacak?*" sorusu üzerine "*Sorulan, sorandan daha iyi bilmemektedir.*" diye cevap vermiştir. (Müslim, İmân, 1 [93]) Bunun anlamı ne Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ne de Cebrail'in bu sorunun cevabını bildiğidir.

Kıyamet alametleri, kıyametin kopmasından önce meydana gelecek fiziki, toplumsal veya ahlaki nitelikli olayları ve belirtileri ifade eder. Kur'ân'da bu alametler arasında Ye'cûc ve Me'cûc'ün gelişinden (el-Enbiyâ, 21/96), dâbbetü'l-arzın çıkışından (en-Neml, 27/82), göğün insanları saracak bir duman (duhân) yayacağından (ed-Duhân, 44/10-11) ve ayın yarılmasından (el-Kamer, 54/1) bahsedilir. Ayrıca kıyamet alametleri şeklinde bir belirleme yapılmamakla birlikte, kıyametin kopuşu esnasında gerçekleşecek kozmik ve harikulade olaylar ve o anın dehşeti ile ilgili pek çok anlatım yer alır. Bu çerçevede göğün yarılması, dağ ve tepelerin yok edilerek yerin dümdüz hâle getirilmesi, güneşin dürülüp kararması, yıldızların dökülüp sönmesi ve denizlerin kaynatılması (el-İnşikâk 84/1-2; et-Tekvîr, 81/1-6) gibi olağanüstü kozmik değişimler anlatılır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) son peygamber olarak gönderilişi, âlimlerin azalması, cehaletin, fuhşun ve içki kullanımının artması ile fitnenin ve öldürmenin yaygınlaşması gibi hususlar da hadislerde sıklıkla sayılan alametler arasında yer alır. (Buhârî, Nikâh, 111 [5231]; Fiten, 5 [7062]; Rikâk, 39 [6504]; Cizye, 15 [3176]; Müslim, Fiten, 18, [7257]; Ebû Dâvûd, Fiten, 1 [4255])

Âyet ve hadislerde kıyamet alametlerinin açıklanmasındaki amaç, insanları umutsuzluğa düşürmek değil, kesin bir gerçek olan kıyamet

ve ebedî mutluluk yurdu ahireti hatırlatarak onlara bir farkındalık kazandırmak ve sorumluluk bilinci içinde yaşamaları gerektiğini hatırlatmaktır.

Âyet ve hadislerde belirli bir hastalığın kıyamet alameti olduğuna dair kesin bir bilgi yer almaz. Aksine kaynaklarımızda veba veya tâun kelimeleriyle ifade edilen ve bazı ümmetlerin cezalandırıldığı bir azap türü olan salgınların belirli zaman aralıklarıyla gidip gelen hastalıklar olduğu vurgulanır. (Buhârî, Hıyel, 13, [6974]; Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 54 [3473]; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 5/201, [22094]) Ayrıca bu hastalıklara sabredip karantina kurallarına uyan müminler için bir rahmet vesilesi olduğu ve bu nedenle ölenlerin de şehit sevabı alacağı nakledilmiştir. (Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 54 [3474]) Dolayısıyla salgın hastalıklar, bir yönüyle ilahi hikmetin ve imtihanın gereği, diğer bir yönüyle de insanların çevreye ve doğaya verdiği zararlar nedeniyle ortaya çıkan küresel bir musibet olarak görülebilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm insana endişe ve korku veren çeşitli hastalıkların, afetlerin ve benzeri durumların insan için bir imtihan vesilesi olduğunu açıkça ifade eder. (el-Bakara 2/155)

Salgın hastalıkların kıyamet alameti olarak değerlendirilmesi düşüncesi, kıyamet alametleriyle ilgili bazı rivâyetlerde yer alan, ölümlerin hızlı ve yaygın hâle gelerek artmasından bahseden ifadelerin yorumlarından kaynaklanır. Bu şekilde yorumlanan en yaygın sahih hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) altı kıyamet alametini sayar. Bu alametler arasında bazı âlimler tarafından salgın hastalık olarak yorumlanan madde, Buhârî rivâyetine göre ***"Koyunları yakalayan kuâs hastalığı gibi sizi yakalayan mûtân"*** şeklinde geçer. (Buhârî, Cizye, 15 [3176]; Ayrıca bk. İbn Mâce, Fiten, 25 [4042]; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir,* 18/40- 41 [70]; 18/41-42 [71]; 18/42 [72]; 18/64 [119]) Sened açısından sahih olarak değerlendirilen diğer bir rivâyette anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.s.), kıyamet kopmadan önce "mûtân-ı şedîd"in gerçekleşeceğini ve akabinde senelerce depremler meydana geleceğini haber vermiştir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 4/105 [17089]; Dârimî, *Sünen*, 1/43 [55]; İbn Hibbân, *Sahîh,* 15/180 [6777])

Söz konusu hadisler incelendiğinde kıyamet alametleri arasında sayılan altı maddeden biri olarak "mûtân"ın gerçekleşeceği bilgisinin sahih bir ahad haber şeklinde bize ulaştığı görülmektedir. Diğer taraftan rivâyetler her ne kadar isnad açısından sahih olsa da metin

açısından birçok farklılık barındırmaktadır. Bununla birlikte rivâyetlerin ortak noktası, bu alametin "kûas" gibi bir hastalık sonucu çokça ölüme (mûtân) neden olmasıdır. "Mûtân" kelimesi ölüm veya çokça meydana gelen ölüm anlamına gelir. (Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* "mvt"; Aynî, *'Umde,* 15/99) "Kuâs" ise sözlüklerde koyunlara bulaşan ve onları çok kısa sürede öldüren bir hastalık olarak tarif edilir. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* "k'as"; Aynî, *'Umde,* 15/100) Aslında sürü hayvanlarında ölüme neden bir hastalık olan "kuâs"ın, hadiste insan için kullanılması, hızlı bir şekilde ölüme neden olmasındaki benzerlikten dolayıdır. (Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh,* 8/3411; Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî,* 13/140)

Hadiste hızlı ve çok sayıda ölümün kıyamet alametlerinden biri olduğu anlatılmaktadır. Fakat bunun bir hastalıktan mı yoksa fitne vb. karışıklığın neden olduğu savaş veya katilden mi kaynaklandığı açık değildir. Diğer taraftan pek çok hadiste vebâ veya tâun kelimeleri kullanılmasına rağmen söz konusu hadiste bu kelimelerin yerine "mevt" veya "mûtân"ın tercih edilmesi böyle bir sınırlandırmanın uygun olmadığını göstermektedir. Burada "Amvas" salgını hakkında Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrah arasındaki tâuna dair konuşmaları hatırlamak gerekir. Bu rivâyette, ordularıyla Şam'a yaklaşan Hz. Ömer'in, veba haberini alması üzerine muhacir ve ensarla istişare ederek Ebû Ubeyde'nin itirazlarına rağmen geri döndüğünden bahsedilir. Ensar ve muhacirlerle uzun müzakerelerin yapıldığından bahseden bu rivâyette dikkat çeken husus, hiçbir sahabinin tâunu kıyamet alameti olarak değerlendirmemiş olmasıdır. (Müslim, Selâm, 98 [5784]; Muvatta', Câmî, 22)

Âyet ve hadislerdeki kıyamet alametlerine yönelik ifadeleri dünyada meydana gelen müşahhas olaylarla birebir ilişkilendirmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla salgın hastalıkları insana dünyadaki amacını ve sorumluluklarını hatırlatıcı, tarihin her döneminde meydana gelen imtihan gereği bir olay şeklinde değerlendirmek hem Kur'ân hem de Sünnet açısından daha doğru bir yaklaşım olarak gözükmektedir. Bu imtihanda insana düşen görev, dünya hayatının geçici olduğu şuuruyla birlikte gerekli tedbirlere riâyet etmektir. Zira insanlar üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmediği için salgınlar daha fazla yayılmakta ve insanlık daha çok zarar görmektedir. Bu tarz her olayı kesin olarak kıyamet alameti saymak, insanların kendi sorumluluklarını göz ardı

etmelerine, onları umutsuzluğa sevk etmeye ve alametleri gerekmediği hâlde çoğaltmaya neden olabilir.

Kur'ân ve Sünnet, kıyametin muhakkak gerçekleşeceğini ve ardından ebedî hayatın başlayacağını bildirmiş, insanları bu hususta uyarmış ve yaşamlarını buna göre düzenlemelerini istemiştir. Müslüman'a düşen, kıyametin vaktini tespit etmek değil, kıyametin ne zaman kopacağını soran bir sahabiye Hz. Peygamber'in (s.a.s.) verdiği cevapta olduğu gibi (Buhârî, Edeb, 96 [6171]), kıyamet ve sonrası için ne hazırlık yaptığını sorgulamak ve sorumluluklarını elinden geldiğince yerine getirmeye çalışmaktır.

KADER VE KAZA

29. Kader ve kazaya inanmak iman esası mıdır?

Kader ve kaza, her şeyin Allah'ın belli ve düzen içerisinde yarattığı ve takdir ettiğine delâlet eden âyetlerin yanı sıra ilahi ilmin olmuş ve olacak tüm varlık ve olayları kuşattığını belirten âyetlerde de vurgulanmıştır. Bu âyetlerin bir kısmında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"...O'nun katında her şey bir ölçü (miktar) iledir."* (er-Ra'd, 13/8); *"...Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir."* (el-Furkân, 25/2); *"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez..."* (et-Tevbe, 9/51)

Bu âyetlerden başka Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, -kulun tercihi ile irtibatlı olarak- dilediğini dalalette bırakıp dilediğini hidâyete erdirdiğini, insanların ölümlerini O'nun takdir ettiğini bildiren âyetler de (bk. ez-Zümer, 39/62; es-Sâffât, 37/96; el-A`râf, 7/178; el-Vâkıa, 56/60) kapsam açısından kâinatta her şeyin belli bir kadere bağlı bulunduğu, bunun da Allah Teâlâ tarafından belirlendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de "Cibrîl hadisi" diye bilinen hadiste, kaderi, iman edilmesi gereken şeyler arasında saymıştır. Bu hadise göre Cebrail (a.s.), Peygamberimize, *"İman nedir?"* diye sormuş, o da, *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerriyle kadere inanmandır."* (bk. Müslim, Îmân, 1 [8]; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15 [4695]; Tirmîzî, Îmân, 4 [2610]) cevabını vermiştir.

Ehl-i sünnet âlimleri belirtilen âyetler ve Hz. Peygamber'in hadisleri çerçevesinde kader ve kazaya inanmayı iman esaslarından saymışlardır.

30. Âmentü'de yer alan "Hayır ve şer Allah'tandır" ifadesinin açılımı nedir?

"Hayır ve şer Allah'tandır" demek, bunları yaratanın Allah olduğunu dile getirmektir. Bu ifade, Allah'tan başka yaratıcı olmadığını belirtmek ve vurgulamak içindir. Meselenin insana bakan yönü ise hayır ve şerri kulun cüz'î irâdesi ile tercih etmesidir. Bundan dolayı da insanlar iyi ve kötü bütün davranışlarından sorumludur.

"Âmentü" esaslarında ifade edildiği üzere her Müslüman kadere, hayır ve şerrin Allah tarafından yaratıldığına inanır. Çünkü âlemde her şey O'nun irâde, takdir ve kudreti altındadır. Âlemde O'ndan başka gerçek mülk ve kudret sahibi, tasarruf yetkisi olan bir başka varlık yoktur. Ancak Allah'ın hayra rızası vardır, şerre ise rızası yoktur. Hayrı seçen kişi mükâfat, şerri seçen ise ceza görecektir. Şerrin Allah'tan olması, kulun fiilinin meydana gelmesi için Allah'ın yaratmasının devreye girmesi demektir. Yoksa Allah, kulların kötü fiilleri yapmalarından razı/hoşnut olmaz ve şerri de emretmez.

Yüce Allah (c.c.), mutlak anlamda hikmetli ve düzenli iş yapan yegâne varlıktır. O'nun şerri yaratmasında da birtakım hikmetler vardır. Canlı ölüden, iyi kötüden, hayır şerden ayırt edilebilsin diye Allah eşyayı zıtlarıyla birlikte yaratmıştır. Ayrıca insana şer ve kötü şeylerden korunma yollarını göstermiş, şerden sakınma güç ve kudretini vermiştir. Dünyada şer olmasa hayrın manası anlaşılamaz ve bu dünyanın imtihan dünyası olma vasfı ve hikmeti gerçekleşemezdi. Şer, Allah'ın adalet ve hikmeti gereği veya kendisinden sonra gelecek bir hayra vasıta olmak ya da daha kötü bir şerri defetmek için yaratılmıştır.

Allah'ın (c.c.) kudreti ile meydana gelen her işte gerek birey gerek toplum için birtakım faydalar bulunabilir. Bizim şer veya hayır olarak gördüğümüz her şey sonucu itibarıyla gördüğümüz gibi olmayabilir. Bir âyette bu husus şöyle açıklanmaktadır: *"Umulur ki, hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırdır. Ve yine umulur ki, sevdiğiniz bir şey de sizin için şerdir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir."* (el-Bakara, 2/216)

31. Kader değişir mi?

İnsan, kaderinin ne olduğunu bilmemektedir. Dolayısıyla insana düşen Allah'ın verdiği akıl, irâde ve imkânlar çerçevesinde görevini en iyi şekilde yapma şevki ve gayreti içinde olmasıdır. Allah, ezelî ilmiyle herşeyi bildiği için O'nun ilminde ise bir değişiklik olmaz.

Kaderin değişmesinden bahsettiğimizde insanın kendi irâdî fiillerini tercih ve yönlendirilmesini ifade etmiş oluruz. İnsan kaderini bilmediği için ve eylemlerini kendi irâde ve tercihi ile gerçekleştirdiğinden dolayı kaderi de böylece şekillendirmiş olur. Sadakanın belayı defedeceğini, sıla-i rahim yapmanın ömrü uzatacağını belirten hadisler işte bu anlamı ifade etmektedir. Bu durumda dahi Allah'ın ezelî ilminde bir değişiklik olmamaktadır.

32. Müslüman'ın afetlere bakışı nasıl olmalıdır?

Kâinattaki her varlık Yüce Allah tarafından belli bir düzen, gaye ve hikmete dayalı olarak yaratılmıştır. Tabiatın işleyişinden gezegenlerin hareketlerine kadar her şey Yüce Yaratıcının takdir ettiği belli bir ölçüye ve bir nizama göre varlığını sürdürmektedir. (Yûnus, 10/5; el-Kamer, 54/49) Bu nizam ve işleyiş içerisinde özel bir statüsü olan insan, akıl nimeti başta olmak üzere pek çok üstün kabiliyetle donatılmış ve vahye muhatap kılınarak diğer varlıklar arasında ayrıcalıklı bir konuma yükseltilmiştir. İnsanın yeryüzündeki en temel vazifesi, varoluşunun gaye ve hikmetini idrak ederek buna uygun bir hayat sürdürmeye gayret etmektir. Bu amaçla insan, Allah Teâlâ'ya samimiyetle bağlanıp iman ederek iyi, güzel ve sağlam işler yapmalı; hayatı boyunca adalet, iyilik ve merhamet gibi temel insani değerlerden ayrılmamalıdır. Nitekim İslâm'ın önemli kavramlarından olan "ihsan" ve "itkan", insanın işini en iyi, en sağlam ve en güzel şekilde yapmasını ifade eder. Dünya hayatında insanın Rabbine, kendisine ve içinde yaşadığı topluma karşı olduğu gibi tabiata karşı da çeşitli sorumlulukları vardır. Bu durum insana, öncelikle tabiatın bir nimet ve emanet olduğu bilinciyle, onu tahrip ve ifsat etmeden hareket etme sorumluluğu yükler. Zira söz konusu sorumluluk ihmal edilip tabiata zarar verecek işler yapıldığında bunun olumsuz sonuçları yine insana dönecektir. (er-Rûm, 30/41)

Bugün dünya çapında yaygınlık gösteren kuraklık, sel vb. felaketlerin bir sebebi de insanoğlunun tabiata karşı tamahkâr ve hoyratça

davranışlar sergilemesidir. İnsan, tabiatla ilişkisinde Allah'ın evrene yerleştirdiği kanunlara uygun hareket etmek ve gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Yerleşim yerlerinin inşa ve imarında doğal afet riskini hesaba katmak, zemin, malzeme ve inşa teknikleri başta olmak üzere gerekli tüm iş ve işlemleri söz konusu kurallara göre planlamak bu sorumluluğun kaçınılmaz bir gereğidir. Zira tabiatın işleyişini dikkate almayan yapılanmalar afet risklerini beraberinde getirmektedir. Aklı, irâdesi, inancı, vicdanı ve başka hiçbir canlıda bulunmayan kabiliyetleri, insanoğlunu her konuda olduğu gibi tabiatla ilişkisinde de sorumlu kılmaktadır. İnsanın bu bilinçle hareket etmesi ve gücünün yettiği hususlarda üzerine düşeni hakkıyla yaparak gerekli tedbirleri alması Yüce Allah'ın emridir. Dolayısıyla afetleri ve meydana gelen acı neticelerini, insan irâde ve sorumluluğunu yok sayarak tamamen kadere yüklemek doğru değildir.

Hiçbir acının, hüznün ve meşakkatin olmadığı tek yer, ebedî mutluluk yurdu olan cennettir. Bu bakımdan dünyanın, insanın hiç üzülmediği, yorulmadığı, problemlerle karşılaşmadığı, sadece iyilik ve güzelliklerle dolu bir yer olduğu düşüncesi hayatın gerçekliğine uygun değildir. Nitekim insanoğlu tabiatın doğal işleyişinden kaynaklanan birtakım afet ve sıkıntılarla karşılaşabileceği gibi kendi ihmal ve hatalarının acı neticeleriyle de yüzleşmek durumunda kalabilmektedir.

İnsanoğlu dünyada ebedî hayatına hazırlanacağı bir imtihan sürecindedir. İnsanın bilme ve irâde etme özgürlüğü gibi kabiliyetlerine binaen muhatap olduğu bu süreç, aynı zamanda, ona anlamlı bir hayat sürdürme imkânı sunmaktadır. İnsan yaşadıklarını doğru değerlendirerek başına gelen hadiselerden ibret almalıdır. Doğal afetlere maruz kaldığında da dersler çıkarmalı, sorumluluklarını hatırlamalı, maddî ve manevî alanda yapması gerekenlere yönelmelidir.

İnsan, bir arada yaşamanın gereği olarak başkaları tarafından yapılan hataların sonuçlarıyla da karşı karşıya kalabilir. Böyle bir durum karşısında sergilediği tavır biçiminden sorumludur. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: ***"Hanginizin daha iyi işler yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O'dur"*** (el-Mülk, 67/2); ***"Her canlı ölümü tadacaktır. Sizi hem iyi hem de kötü durumlarla deneriz; sonunda bize döneceksiniz."*** (el-Enbiyâ, 21/35)

Dünya imtihanında başarılı olabilmenin yolu, afet ve musibetler karşısında serinkanlı tutum ve davranışlar sergilemekten geçer. Başına gelen sıkıntı ve ıstıraplara sabredip en güzel şekilde mücadele edenler, ahirette büyük bir mükâfata, ebedî bir huzur ve refaha kavuşacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de *"Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir."* (ez-Zümer, 39/10) buyrulur. Ancak musibetler karşısında sabretmek, hiçbir şey yapmadan sadece beklemek ve sıkıntılara çaresizce katlanmak değildir. Aksine sabırlı davranmak, başa gelen olay karşısında metanet göstermek ve isyana düşmeden olumsuz neticeleri gidermek için azim ve kararlılık göstermektir. Bu gibi durumlarda yapılacak en önemli ve öncelikli şey, afetlerden zarar gören insanların maddî ve manevî yaralarının sarılması ve acılarının hafifletilmesi için elden gelen bütün gayretin sarf edilmesidir. Müslüman'ın başına gelen hadiseler karşısında metanet ve sabır göstermesi, ebedî nimetlere kavuşmasının da vesilesidir. Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.) *"Müminin durumu ne hoştur! Her hâli kendisi için hayırlıdır ve bu durum yalnız mümine mahsustur. Bir güzellik kendisine verildiğinde şükreder; bu onun için hayır olur; başına bir sıkıntı geldiğinde ise sabreder; bu da onun için hayır olur."* (Müslim, Zühd, 64 [2999]) buyurmuştur.

Yüce Allah'ın kullarına karşı rahmet ve merhameti sınırsızdır. Bu bakımdan Müslüman, başına gelen afet ve hastalık gibi zor ve sıkıntılı hadiselerin Allah'ın rahmetiyle karşılık bulacağını bilmelidir. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli vesilelerle kullarını sınayacağını haber verirken, bu süreçleri Allah'a yönelerek sabır ve teslimiyetle karşılayanları şöyle müjdelemektedir: *"İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir."* (el-Bakara, 2/155) Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.s.), mümini inciten ve kendisine sıkıntı veren her hadisenin onun arınmasına ve ahiretteki derecesinin yükselmesine vesile olacağını haber vermiştir. (Müslim, Birr, 52 [2573]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1 [3089]) Allah Resûlü (s.a.s.) ayrıca, afetlerde hayatını kaybeden müminlerin şehit hükmünde olduğunu müjdelemektedir. (Müslim, Birr, 52 [2573]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1 [3089])

Bütün bunların yanında zor zamanlarda dua, niyaz ve yakarışlarla manevî duyguları güçlendirmek ve geleceğe dair umudu korumak büyük önem taşımaktadır. Nitekim Yüce Rabbimiz, *"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben (onlara) yakınım, bana dua*

ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm." (el-Bakara, 2/186) buyurarak her durumda kullarını kendisine yönelmeye davet etmektedir. Zira dua insanı teskin ederek maneviyatını besler, zorluklar karşısında dayanıklılığını artırır ve onun Allah katındaki değerini yüceltir.

Sonuç olarak müminlere düşen görev, zor zamanları sabır ve metanetle karşılamak, dünyanın neresinde olursa olsun afet ve musibetlere maruz kalanlara yardım etmek için seferber olmak, afetlerin ortaya çıkardığı acıları azaltıp yaraları sarmaya gayret etmek ve bir daha bu tür afetlere maruz kalmamak için beşeri planda atılması gereken adımları atarak elden gelen her türlü tedbiri almaktır.

33. "Allah böyle yazmış, ben ne yapayım?" demek doğru mudur?

Kader ve kazaya inanmak iman esaslarındandır. Ancak insanlar kaderi bahane ederek kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar. Bir insanın, "Allah böyle yazmış, alın yazım buymuş, ben ne yapayım?" diyerek günah işlemesi uygun olmayacağı gibi günah işledikten sonra kaderi bahane ederek kendisini suçsuz sayması da doğru olmaz.

Kul sorumluluk doğuran fiilleri irâde edendir ama yaratan değildir; zira yaratmak Allah'a (c.c.) mahsustur. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah, her şeyin yaratıcısıdır."* (el-En'âm, 6/102) buyurulmaktadır. Her şeyin yaratıcısının Allah olması, bizim sorumluluktan kaçarak kötü ve yanlış işleri Allah'a havâle etmemize yol açmamalıdır. Bu, kader inancını istismar etmek olur. Ayrıca kader ve kazaya güvenip çalışmayı bırakmak, olumlu sonucun sağlanması ya da olumsuz sonuçların önlenmesi için gerekli sebeplere sarılmamak ve tedbirleri almamak, İslâm'ın kader anlayışı ile bağdaşmaz. Zira Allah, her şeyi birtakım sebeplere bağlamıştır. İnsan bu sebepleri yerine getirirse Allah (c.c.) da o sebeplerin sonucunu yaratır. Bu ilahi bir kanundur ve kaderdir.

Sonuç olarak insanların, sorumluluk alanlarına giren meselelerde "Ben ne yapayım, kaderim böyle" demesi doğru değildir. İnsan, Allah'ın sorumluluk yüklediği alanda özgür bırakıldığı için inancından ve yapıp ettiklerinden hesaba çekilecektir.

BİDAT VE HURAFELER/BÜYÜ VE SİHİR

34. Sihir veya büyü yapmanın ve yaptırmanın dinî hükmü nedir?

Sihir kavramı iki anlamda kullanılmaktadır:

Birincisi; cinler veya tabiatüstü olduğuna inanılan güçlerle yakınlık kurduğunu iddia ederek ve/veya gizli güçler atfedilen kemikler, cisimler, şekiller ve isimler gibi bazı nesneleri kullanarak iksir, tılsım, efsun vb. şeyler yapmak suretiyle ortaya koyulan işlerdir.

İkincisi ise; el çabukluğu, göz boyama, renk ve duyu yanıltması, yaldızlı sözler söyleme, çeşitli ilaç, kimyasallar, teknik aletler kullanma gibi yollarla insanlarda farklı bir algı oluşturmayı amaçlayan işlemlerdir. İslâm geleneğinde bu tür uygulamalar da sihir kavramıyla ifade edilmektedir.

Türkçede, sihir ve büyü kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Kadim toplumlarda yaygın olmakla beraber tarihin her döneminde insanların ilgisini çeken ve varlığını devam ettiren sihrin, yukarıda ifade edilen unsurları kullanarak birine iyilik ya da kötülük etmek veya onu zararlardan korumak, maddî-manevî bir menfaat sağlamak gibi amaçlarla yapıldığı görülmektedir.

İslâm dini, sihirle uğraşmayı büyük günahlar arasında sayarak yasaklamıştır. (Buhârî, Tıb, 48 [5764]) Kur'ân-ı Kerîm, sihirle uğraşanların ahirette nasibi bulunmadığını ve onların şerrinden Allah'a sığınılması gerektiğini ifade etmiştir. (el-Bakara, 2/102; el-Felak, 113/4) Zira şeytan, cinler, ruhlar ve yıldızlar gibi varlık veya nesnelere Allah'ın kudreti üstünde bir güç nispet eden, onlarda olağanüstü bilgi ve güç iddiası varsayan bütün sihir türleri, İslâm'ın tevhid ve tevekkül inancına aykırı olup kişiyi şirke kadar götürebilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde, o günkü uygulamalardan biri olan düğüm yapıp sonra ona üflemek suretiyle sihir yapanların şirk koşmuş olduklarını ve nazar gibi etkilerden korunmak amacıyla bazı nesnelere sığınanların, Allah'ın yardımından mahrum kaldıklarını beyan etmektedir. (Nesâî, Muhârebe, 19 [4084]) Zira Müslüman'ın, kendisini her an koruyan, gözeten, dualarına icabet eden ilahi kudreti bırakıp Allah'ın verdiğinden başka bir gücü olmayan âciz varlıklara sığınması, İslâm'ın ilkelerine aykırı bir davranıştır.

Bunların dışındaki göz bağcılığı, el çabukluğu, telkin gibi çeşitli beceri, teknik ve yöntemlerin kullanılması suretiyle insanları yanıltmaya, aldatmaya, zarara uğratmaya ve maddî-manevî yönden istismar etmeye yönelik davranışlar ise günahtır. Bununla birlikte el çabukluğu ya da göz boyama gibi usûlleri kullanarak sadece insanları eğlendirmek maksadıyla yapılan gösteriler dinen sakıncalı bir unsur barındırmadığı sürece bu kapsamda değerlendirilmez.

Sonuç olarak müminlerin sihir veya büyü kapsamında değerlendirilecek her türlü davranıştan özenle kaçınması ve bu tür işlerle meşgul olanlara asla itibar etmemesi, sihirbazların, cinci ve üfürükçülerin tuzağına düşmemesi gerekir. Sihre maruz kaldığını düşünen kişiler, çare olarak alacakları tıbbi destek yanında, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) öğrettiği dualarla Allah'a (c.c.) sığınmalıdır.

35. Büyü ve sihirden korunmak için ne yapılmalıdır?

İslâm dini, büyük günahlar arasında saydığı sihri şiddetle yasaklamış, Kur'ân-ı Kerîm'de sihir yapanların ahiretten nasibi olmadığı ve bunu yapanların şerrinden Allah'a sığınılması gerektiği vurgulanmıştır. (el-Bakara, 2/102; el-Felak, 113/4) Hz. Peygamber (s.a.s.) de sihir yapmayı yedi büyük günah arasında saymıştır. (Buhârî, Vesâyâ, 23 [2766]; Hudûd, 44 [6857]; Müslim, Îmân, 145 [89])

Cahiliye devrinde sihir/büyü çok yaygındı. Cincilik, kâhinlik, yıldızlardan hüküm çıkarmak, fal oklarına başvurmak, iplere düğüm atıp üflemek gibi işlemler yapılırdı. Müşrikler bu durumun da etkisiyle işi, Kur'ân'ın bir sihir eseri olduğunu ileri sürmeye kadar vardırmışlardı. (Sâd, 38/4; ez-Zârîyât, 51/52)

Sihre ve büyüye karşı en etkili çözüm, Allah'a sığınmak ve O'na güvenmektir. Hz. Peygamber (s.a.s.), her şeyin şerrinden Allah'a sığınarak sürekli Felak ve Nâs sûreleri ile Âyetü'l-kürsî'yi okumuştur. (Buhârî, Vekâlet, 10 [2311]; Fezâilü'l-Kur'ân, 10, 14 [5010, 5016-5017]) Ayrıca o, torunları Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin'i (r.a.) nazar, büyü ve benzeri olumsuzluklardan korumak için şu duayı okumuştur:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ

"Her türlü şeytan ve zehirli haşarattan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım." (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371]) Bunun yanında sihre maruz kaldığını düşünen bir kimsenin, şifayı Allah'tan umarak güvendiği insanlara müracaatla kendisine Kur'ân okutması ve dua ettirmesinde bir sakınca yoktur. Din İşleri Yüksek Kurulu 28 Eylül 1979 tarih ve 1883 sayılı kararında Cenâb-ı Hak'tan şifa umarak hastalara Kur'ân-ı Kerîm ve şifa ile ilgili dualar okumanın caiz, halkı kandırmak ve gaipten haber vermek amacıyla üfürükçülük yapmanın ise dinen yasak olduğunu belirtmiştir.

36. Göz değmesine karşı nazar boncuğu takmak caiz midir?

Nazarın mahiyeti ve keyfiyeti kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı kimselerin bakışlarıyla olumsuz etkiler meydana getirebildikleri dinen de kabul edilmektedir. Bir hadis-i şerifte, *"(Nazardan) Allah'a sığının, çünkü nazar (göz değmesi) haktır."* (İbn Mâce, Tıb, 32 [3508]) buyurulmaktadır. Resûlullah'ın (s.a.s.) nazar değmesine karşı Âyetü'l-kürsî ile İhlâs ve Muavvizeteyn (Felak, Nâs) sûrelerini okuduğu; ashâbına da bunları okumalarını tavsiye ettiği; göz değmesinden kurtulmak için ayrıca doğrudan Allah Teâlâ'ya (c.c.) yakardığı rivâyet edilmektedir. (bk. Buhârî, Tıb, 32-38 [5735-5742]; Tirmizî, Tıb, 16 [2058]; İbn Mâce, Tıb, 32-36 [3508-3525]; Kâmil Miras, *Tecrîd Tercemesi,* 12/90)

Nazar konusunda Hz. Peygamber'in tavsiyelerini uyguladıktan sonra sonucu Yüce Allah'tan beklemek İslâm inancının gereğidir. Dinimizde nihai etkiyi Allah'tan başkasına atfeden tutum, davranış ve inanışlar yasaklanmıştır. Bu sebeple nazar boncuğu ve benzeri şeylerin, bunlardan medet ummak amacıyla boyuna veya herhangi bir yere takılması caiz değildir. Bu tür davranışlarda bulunanlar hakkında Resûlullah (s.a.s.), *"Kim nazarlık takarsa Allah onun işini tamama erdirmesin."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/154 [17440]) buyurmuştur. Diğer bir hadiste ise nazarlık takan ve nazarlığa koruyucu etki atfeden kimsenin Allah'a ortak koşmuş olacağı ifade edilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/156 [17458]) Nazardan korunmak için böyle hurafeleri terk edip Hz. Peygamber'in öğrettiği duaları yapmak gerekir. (bk. Buhârî, Tıb, 32-38 [5735-5742]; Tirmizî, Tıb, 16 [2058]; İbn Mâce, Tıb, 32-36 [3508-3525]; Kâmil Miras, *Tecrîd Tercemesi,* 12/90) Bu çerçevede Felak ve Nâs sûreleri yanında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) torunlarına yaptığı şu dua

da okunmalıdır: *"Her türlü şeytan ve zehirli haşarattan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım."* (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371])

37. Muska kullanmak caiz midir?

Muska; hastalık, göz değmesi, afetten korunmak veya kurtulmak gibi amaçlarla insanların yanlarında taşıdıkları, içinde bazı âyet, hadis ve duaların yazılı bulunduğu metindir. Çoğunlukla koruyucu bir malzemeye sarılı olarak kullanılır.

Korku ve nazardan korunmak, bazı hastalıklardan şifa bulmak için dua etmek, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler okumak, caizdir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 9 [5007]; Müslim, Selâm, 65-66 [2201]; İbn Mâce, Tıb, 35-36 [3517-3525]) Âyet ve dua gibi metinlerin bir şeye yazılıp insanların bedenlerine asılması veya iliştirilmesi konusunda Hz. Peygamber'den bir rivâyet yoktur. Ancak Abdullah b. Amr, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Sizden biriniz uykuda korkarsa 'Allah'ın gazab ve azabından ve kullarının şerrinden, şeytanların vesvesesinden ve yanıma gelmelerinden, eksikliği olmayan Allah'ın sözlerine sığınırım.' desin. O takdirde, hiçbir şey ona zarar vermez."* buyurduğunu bildirmiş ve kendisi de bu duayı temyiz çağına gelen çocuklarına öğretip, temyiz çağına gelmeyen çocukları için yazıp boyunlarına asmıştır. (Ebû Dâvûd, Tıb, 19 [3893]; Tirmizî, De'avât, 94 [3528])

Bazı âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlerin yazılıp muska yapılarak takılmasında bir sakınca görmemektedir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 7/241; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/58) Bununla birlikte muskadan medet umma, onu koruyucu olarak algılama, Allah'tan (c.c.) beklenilecek şeyleri muskadan bekleme gibi olumsuzluklara sebep olacaksa muska kullanılması caiz değildir. Bu bağlamda insanların duygularını istismar edenlere karşı da uyanık olunmalıdır.

38. Yoga yapmanın hükmü nedir?

Yoga, Hinduizm ve Budizm'de kişiye birtakım ilahi bilgiler ve yetenekler kazandırarak onun arınmasına ve hakikate ulaşmasına aracı olması amacıyla uygulanan bir yöntemdir.

Son yıllarda ülkemizde bedensel egzersiz ve psikolojik terapi faaliyetleri görünümünde yaygınlaşan yoga merkezlerinin önemli bir kısmı kendilerini bu dinlerden ayrıştırarak bağımsız yoga uygulayıcısı oldukları

söylemiyle faaliyet göstermektedirler. Ancak yoganın dinî bir yönünün bulunmadığı ve zihinsel arınmayı amaçlayan alıştırmalar olduğu söylemi tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Hint dinlerinde yoga, dinî bir uygulama olarak varlığını sürdürmektedir. (Tümer, "Brahmanizm", *DİA,* 6/331)

Buna göre bir Müslüman'ın, başka bir dinin inanç ve ibadetlerine dayandığını bilerek yoga yapması caiz değildir. Zira bir Müslüman'ın İslâm'ın inanç esaslarını ve temel prensiplerini göz ardı etmesi, başka dinlere ve inançlara ait ibadet şekillerinden medet umması ve bunları benimsemesi düşünülemez.

39. Reenkarnasyon inancının İslâm'da yeri var mıdır?

Ruh göçü ya da tenasüh olarak ifade edilen reenkarnasyon; ölen bir kimsenin ruhunun bir başka varlığa geçmesi (hulûl) anlamına gelir. Daha çok Hint coğrafyasında zemin bulan ruh göçü inancına göre ruh, ölümle birlikte yok olmayıp başka bir bedende yaşamaya devam eder. Ruh göçü inancının, Hint kültüründeki ölümsüzlük düşüncesi ve kast sisteminden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da ise bir kimsenin ölümüyle ruhunun başka bir varlıkta yeniden bedenleneceği inancı yer almaz. Bununla birlikte ruh göçü inancı, kültürel etkileşimin bir neticesi olarak bu dinlerin bazı aşırı fırkalarına ve bâtınî grupların içerisine sirâyet etmiştir.

Ruhun ve ölümden sonraki hayatın mahiyet ve keyfiyeti, gaybî konulardan olup akıl yürütmeyle bilinemez. Bu tür konularda ancak bir Peygamber'in haber vermesiyle kesin bir yargıya varılabilir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde "ruh göçü" ve benzeri bir anlayışı doğrulayan ya da buna işaret eden bir delil yoktur. Aksine Kur'ân-ı Kerîm'de, ölen bir kimsenin dünyaya tekrar geri dönemeyeceği açıkça ifade edilmiştir: *"Onlardan birine ölüm gelince; 'Rabbim, beni terk ettiğim dünyaya geri çevir, belki yapmayıp noksan bıraktığımı tamamlar, iyi işler işlerim', der. Hayır, bu onun kendi sözüdür. Diriltilecekleri güne kadar arkalarında [geriye dönmekten alıkoyan] bir engel (berzah) vardır."* (el-Mü'minûn, 23/99-100; Ayrıca bk. el-En'âm, 7/27-28)

Sonuç olarak; İslâm'a göre "ruh göçü" ya da ölümden sonra ruhun başka bir bedene intikali, diğer bir varlıkta yeniden doğması veya bedenlenmesi inancı batıldır.

TAHARET
TEMİZLİK

TAHARET/TEMİZLİK

ABDEST

40. Abdest nedir ve nasıl alınır?

Abdest, bazı ibadetleri yapabilmek için dirseklerle beraber el ve kolların, yüzün ve aşık kemikleri ile beraber ayakların yıkanması ve başın mesh edilmesinden ibaret hususi bir temizliktir.

Abdestle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı mesh edin ve aşık kemikleri ile beraber ayaklarınızı yıkayın… Eğer su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin."* (el-Mâide, 5/6) buyrulur. Hz. Peygamber (s.a.s.), abdestin nasıl alınacağını Müslümanlara fiilî olarak gösterdiği gibi (İbn Mâce, Tahâret, 47 [419]; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/16) abdestsiz olarak kılınacak hiçbir namazın Allah (c.c.) katında kabul olunmayacağını da ifade etmiştir. (Buhârî, Vudû', 2 [135]; Müslim, Tahâret, 2 [225]; İbn Mâce, Tahâret, 47 [419])

Farzları, sünnetleri ve adabına riâyet edilerek abdest şöyle alınır:

Niyet edilir ve besmele çekilir. Önce eller bileklere kadar ve parmak araları da hilallenerek/ovuşturularak üç defa yıkanır. Abdest azalarında suyun temasına engel maddeler varsa imkân ölçüsünde temizlenir. Parmaktaki yüzük oynatılır. Sağ el ile üç defa ağza su verilerek ağız temizliği sağlanır. Aynı şekilde üç defa burna su verilerek burun temizlenir. Ardından yüz üç kere yıkanır. Sonra dirsekle birlikte sağ kol üç defa ve aynı şekilde sol kol üç defa yıkanır. Sağ el ıslatılarak avuç ve parmakların içiyle başın dörtte biri veya tamamı bir defa mesh edilir. Eller tekrar ıslatılarak başparmakla kulağın dışı, şehadet parmağı veya serçe parmakla

içi mesh edildikten sonra her iki elin arkasıyla boyun mesh edilir. Önce sağ, sonra sol ayak, parmak uçlarından başlanarak topuk ve aşık kemikleri de dâhil olmak üzere yıkanır. Suyun parmak aralarına ulaşmasına özen gösterilir. (Buhârî, Vudû', 22-24 [157-159]; Müslim, Tahâret, 3-6 [226-227]; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/23-25; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 19-21)

41. Abdest alırken niyet etmek farz mıdır?

Abdest alırken niyet etmek, Hanefî mezhebine göre sünnet, diğer üç mezhebe göre farzdır. Hanefîler, abdest âyeti olarak bilinen âyette (el-Mâide, 5/6) emredilen fiiller arasında niyetin bulunmayışını delil olarak alırlar. Öte yandan abdest gibi namazın şartlarından olan 'necasetten taharet' ile 'setr-i avret'te niyetin zorunlu olmayışı ve abdestin bazı ibadetlere bir vesile olup kendi başına müstakil bir ibadet sayılmayışı da Hanefîlere göre abdestte niyetin farz olmadığını gösterir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/19-20; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/16; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu Bâbi'l-'İnâye*, 1/55-56)

Diğer mezhepler ise Cenâb-ı Hakk'ın *"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti."* (el-Beyyine, 98/5) âyeti ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Bütün ameller niyetlere bağlıdır…"* (Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1 [1]; Müslim, İmâre, 155 [1907]) hadisinden hareketle her ibadette olduğu gibi abdestte de niyet etmenin farz olduğunu söylemişlerdir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/167; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/15; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/82)

42. Hades (hükmî kirlilik) ve hadesten taharet ne demektir?

Dinî literatürde hades, abdestsizlik, cünüplük, hayız veya nifas hâline verilen isimdir. Bu durum, kişinin bazı ibadetleri yapmasına engel teşkil eder. (Buhârî, Vudû', 2 [135]; Müslim, Tahâret, 2 [225]; Meydânî, el-Lübâb, 1/5)

Hades, büyük hades ve küçük hades olmak üzere ikiye ayrılır. Cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikler büyük hades, abdestsiz olma hâli ise küçük hadestir. (Meydânî, *el-Lübâb*, 1/5)

Büyük hades gusül ile küçük hades ise abdest ile giderilir. Suyun bulunmaması veya bulunduğu hâlde kullanma imkânının olmaması hâlinde hem büyük hem de küçük hades, teyemmüm ile giderilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/44,45)

43. Mezhepler arasında abdestin farzları konusunda farklılık var mıdır?

Hanefîlere göre abdestin farzları, Kur'ân-ı Kerîm'de (el-Mâide, 5/6) ifade edildiği üzere; yüzü yıkamak, kolları dirseklerle birlikte yıkamak, başı mesh etmek, ayakları topuklarla birlikte yıkamaktır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/7)

Şâfiîlere göre bu şartlara ilaveten, abdeste niyet etmek ve tertip (abdest organları yıkanırken âyetteki sırayı gözetmek) de farzdır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/167-180)

Hanbelîler, tertibi ve bir görüşlerinde organların ara verilmeden art arda yıkanmasını (muvâlâtı) (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/100,101); Mâlikîler ise niyet ve abdest organlarının art arda yıkanması yanında, organların yıkanırken ovulmasını da abdestin farzlarından sayarlar. (Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 1/120)

Abdestin ittifak edilen farzlarının ayrıntılarıyla ilgili de mezhepler arasında bazı farklılıklar vardır. Hanbelîlere göre yüzü yıkamanın kapsamına ağza ve burna su vermek dâhildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/87, 88) Aynı şekilde hem Mâlikîler hem de Hanbelîlerce tercih edilen görüşe göre başın tamamını mesh etmek farzdır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/92-94; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 1/124-125)

44. Abdestin sadece farzlarıyla yetinildiğinde abdest geçerli olur mu?

Bir Müslüman'ın, yerine getirmekle yükümlü olduğu herhangi bir ibadetin sorumluluğundan kurtulması için o ibadetin farzlarını ve vâciplerini yerine getirmesi yeterlidir. Dolayısıyla abdestin farzlarını yapmak abdestin sahih olması için yeterlidir. Ancak sünnetler, farzlarda meydana gelebilecek eksiklikleri tamamladığı gibi elde edilecek sevabın artmasına vesile olur. Bu bakımdan abdest alırken sünnetleri kasten terk etmek mekruhtur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/103-104)

45. Abdest alırken belli duaları okumak şart mıdır?

Bazı kaynaklarda abdest alırken her organın yıkanması sırasında ayrı ayrı okunacak dualara yer verilir. (Nevevî, *el-Ezkâr*, 75-76) Fakat sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.s.), abdest alırken özel bir dua yapmamıştır. Dolayısıyla güzel anlamlar içeriyor olsa da abdest sırasında bu duaların okunması şart değildir. Bununla birlikte okumasında da bir sakınca yoktur.

Sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.s.) abdestin bitiminde,

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ

"*(Ben, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun tek olup ortağı bulunmadığına şahitlik ederim. Yine şahitlik ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ım! Beni tövbe edenlerden ve temizlenenlerden eyle)* duasını okuyan kimse için cennetin sekiz kapısının açılacağını ve dilediği kapıdan içeri girmesine izin verileceğini müjdelemiştir." (Tirmizî, Tahâret, 41 [55])

46. Misvak kullanmanın hükmü nedir? Dişlerin fırçalanması misvak kullanmak yerine geçer mi?

Abdest alırken misvak ve benzeri bir şeyle ağız ve diş temizliğini yapmak sünnettir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/8) Zira bu temizlik fıtrattan sayılmaktadır. (Müslim, Tahâret, 56 [261]) Allah Resûlü (s.a.s.) bir hadislerinde, *"Ümmetime ağır gelmesinden (meşakkat) endişe etmeseydim, onlara her namaz vaktinde dişlerini misvakla temizlemelerini emrederdim."* (İbn Mâce, Tahâret, 7 [287]; bk. Buhârî, Temennî, 9 [7240]; Müslim, Tahâret, 42 [252] 7) buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasında ağız ve diş temizliği asıl olup, o dönemde diş temizliğinde misvak kullanılmaktaydı. Bugün misvak yerine diş fırçası kullanılmaktadır. Ağız ve diş sağlığı için uygun olan herhangi bir ürünün veya yöntemin kullanılmasıyla bu sünnet yerine getirilmiş olur.

47. İdrarını yapan bir kimse abdest almadan önce bir miktar beklemeli midir?

İstibrâ; abdest bozduktan sonra idrarın tamamen kesildiğini anlamak için bir süre beklemeyi ve bu amaçla bazı davranışlarda bulunmayı ifade eder. İdrar yapıldıktan sonra idrar yollarında kalabilecek damla ve sızıntıların temizlenmesine özen gösterilmesi gerekir. Bu şekilde idrar yollarında tam kurulanma sağlanmışsa abdest alınabilir. Ancak bazen şahsa, şartlara ve yaşa bağlı olarak idrardan sonra idrar kanalında az veya çok sızıntı kalabilir. Bu sızıntıların kesildiğinden emin olunması için bir süre beklemek uygun olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/344)

İdrar yaptıktan sonra istibrâya dikkat etmeden abdest alan kişiden abdestten sonra akıntı gelirse abdesti bozulur ve yeniden abdest alması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17-18) Ayrıca temizlik iyi yapılmadığı takdirde geriye kalan idrar sızıntısı elbiseye bulaşacak ve belli bir orana ulaşacak olursa (avuç ayası kadar bir alanı kaplarsa) namazın sıhhatine engel olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/31)

İdrarın ardından tuvalette temizliğini yaptıktan sonra sızıntısı olmayan kişilerin, beklemeden hemen abdest almalarında bir sakınca yoktur. İstibrâ ve temizlik konusunda gerekli hassasiyeti gösteren kişinin, yersiz düşünce ve vesveseye itibar etmemesi gerekir.

48. Boya, oje, ruj ve jöle gibi maddeler abdest ve gusle engel olur mu?

Gusül veya abdest alırken, yıkanması gereken organların kuru yer kalmayacak şekilde yıkanması gerekir. Aksi hâlde gusül veya abdest geçerli olmaz. Dolayısıyla, gusledecek veya abdest alacak kimsenin bedeninde veya abdest organlarında suyun deriye ulaşmasına engel olacak bir madde bulunmamalıdır. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/73) Ancak mesleğini icra ederken tırnaklarına boya yapışan boyacı veya tırnaklarının arasına çamur girip de çıkartamayan çiftçi ve benzeri meslek sahipleri bundan müstesnadır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/4, 5; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154) Bu kimseler için cilde yapışan ve tırnak aralarında kalan hamur, mum, zamk, boya vb. şeyler abdest ve gusle engel olmaz. Fakat isteğe bağlı olarak vücuda sürülen ya da yapıştırılan ve suyun bedenle temasına engel olan boya, oje, ruj gibi maddeler, bu ruhsatın dışındadır. Böyle maddeler suyun bedenle temasına engel olursa abdest ve gusle de engel olurlar. Bunların abdest veya gusülden önce giderilmesi gerekir. Saça sürülen jöle ise bir tabaka oluşturmadığından abdest ve gusle engel olmaz.

49. Tedavi maksadı ile cilde sürülen ilaç vb. maddeler abdeste engel olur mu?

Abdest alırken yıkanması gereken bir organın üzerine tedavi maksadıyla sürülen ancak tabaka oluşturan merhem vb. maddelerin yıkanması, yapılan tedaviye engel teşkil etmiyorsa, bu organın yıkanması gerekir. Eğer yıkamak zarar veriyorsa, ıslak elle üzerine mesh edilir. Mesh etmek

de zararlı ise o da terk edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/102-281) Bu maddeler suyun deriye ulaşmasına engel bir tabaka oluşturmuyorsa, abdestin geçerliliğine etki etmez.

50. Gözdeki lens abdest ve gusle engel midir?

Gusülde ve abdestte gözün iç kısmını yıkamak farz değildir. Zira gözlerin iç kısmını yıkamakta meşakkat vardır. Ayrıca bu durum gözlere zarar da verebilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/7, 11) Dolayısıyla gözdeki lens, gusle ve abdeste engel değildir.

51. Diş dolgusu yaptırmak, kaplatmak veya dişe tel taktırmak abdest ve gusle engel olur mu? Bu işlemler cünüp veya âdetli iken yapılabilir mi?

Tedavi amacıyla diş dolgusu yaptırmak veya kaplatmak caizdir. Dolgu, kaplama, tel taktırma, implant yaptırma veya sabit protez, abdest ve guslün sıhhatine engel olmaz. Ancak çıkarılıp takılabilen/sabit olmayan dişlerin gusül abdesti esnasında ağzı yıkarken (mazmaza) çıkarılması gerekir.

Diş dolgusu yapıldıktan ve dolguyu korumak için üstü de kaplandıktan sonra, dolgu ve kaplamanın dışı, dişin dış kısmı hükmünü alır. Bu sebeple, ağız yıkanınca, kaplama yapılan dişler de yıkanmış sayılır. Dolayısıyla kişi, tedavi amaçlı olarak dişlerine dolgu veya kaplama yaptırabilir ve abdest ya da gusül alıp, ibadetlerini yapabilir. Söz konusu tedavinin abdestsiz, cünüp veya âdetli iken yapılması da caizdir.

52. Abdest alırken başörtüsünün üzerinden baş mesh edilebilir mi?

Başın mesh edilmiş olması için ıslaklığın başın en az dörtte birine temas etmesi şarttır. Bu sebeple ıslaklığın başa temasını önleyecek nitelikteki başörtüsü, bone, peruk vb. şeyler üzerine yapılan "mesh" geçerli olmaz. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/4-5; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32) Ancak kadınlar abdest alırken başörtülerini çıkartmadan, ellerini başörtülerinin altına sokarak başlarını mesh edebilirler. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) sarığını çıkarmadan, altından elini sokarak başını mesh etmiştir. (Ebû Dâvûd, Tahâre, 57 [150, 153])

53. Abdestli olup olmadığını unutan ya da abdestinden şüphe eden bir kimse ne yapmalıdır?

Bir kimse abdest aldığından emin olduğu hâlde, abdestini bozup bozmadığı konusunda şüpheye düşerse, o kimse abdestli sayılır. Öte yandan abdestini bozduğunu bildiği hâlde, sonradan abdest alıp almadığından şüphe eden kimse ise abdestsiz sayılır. Çünkü kesin olarak bilinen bir şey şüphe ile ortadan kalkmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/11; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/119)

54. Namazda veya namaz dışında ağlamak abdesti bozar mı?

Her ne sebeple olursa olsun namaz dışında ağlamak ve buna bağlı olarak gözden yaş akması abdesti bozmaz. Ancak namaz esnasında, dünyalık bir endişe ile ses çıkararak ağlamak kişinin namazını bozar, abdestini bozmaz. (Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/62) Bununla birlikte namazda Allah korkusu, cennet veya cehennemin hatırlanması vb. nedenlerle ağlamak abdesti bozmayacağı gibi namaza da zarar vermez.

55. Abdest suyunun elbiseye sıçramasının sakıncası var mıdır?

Abdest ve gusülde kullanılmış sulara 'mâ-i musta'mel' (kullanılmış su) denir. 'Kullanılmış su' hükmî kirliliği (hades) giderme özelliğini yitirmiş olsa bile necis sayılmaz. Bu sebeple bu tür sular değdiği yeri kirletmiş olmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/16)

56. Bayılma veya aklı yitirme abdesti bozar mı?

Kısa ya da uzun süre bayılmak, aklı yitirmek, sarhoş olmak veya sara (epilepsi) nöbeti geçirmek gibi aklın algılama gücünü gideren şeylerle abdest bozulur. (bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/53)

57. Diş eti kanaması abdesti bozar mı?

Hanefîlere göre bedendeki bir yaradan çıkıp yaranın dışına akan kan abdesti bozar. Diş etinden çıkan kan ise karıştığı tükürüğün yarısı veya daha fazlası kadar olduğunda abdesti bozar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10)

Şâfiîlere göre ise abdest, sadece ön ve arkadan çıkan şeylerle bozulur. Bunların dışındaki yerlerden gelen sıvılar abdesti bozmaz. Dolayısıyla Şâfiîlere göre diş eti kanamasıyla abdest bozulmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200)

58. Uyumak abdesti bozar mı?

Uykunun abdesti bozmasındaki ölçü, yere sağlam bir surette oturup oturmamaktır. Buna göre yan yatarak uyumak abdesti bozar. Ancak uyku ile uyanıklık arasındaki hâlde veya yere sağlam bir surette oturmuş ve mafsalları gevşememiş bir hâldeyken uyumak abdesti bozmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10) Bu bakımdan mesela ulaşım araçlarında otururak seyahat eden yolcuların, dik otururken koltukta uyumaları durumunda abdestleri bozulmaz.

59. Karşı cinse dokunmak abdesti bozar mı?

Bir erkeğin yabancı bir kadına dokunması, günah olmakla beraber, Hanefî mezhebine göre bu durumda erkeğin de kadının da abdesti bozulmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10) Şâfiî mezhebine göre ise bir kişi karşı cinsten olan ve kendisiyle arasında dinen evlenme engeli bulunmayan bir kimseye arada bir engel olmaksızın dokunursa, her ikisinin de abdesti bozulur. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/183-187) Ancak karşı cinsin saç veya tırnağına dokunmakla abdest bozulmaz.

60. Kulak akıntısı abdesti bozar mı?

Bir ağrı ve sızı olmaksızın kulaktan, göbek ve gözden çıkan akıntı abdesti bozmaz. Ancak akıntı, ağrı ve sızıyla gelirse Hanefîlere göre abdest bozulur. Zira ağrı, yaranın varlığına delildir. Yaradan akan sıvı da abdesti bozar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/147) Şâfiî mezhebine göre ise abdest, sadece ön ve arkadan çıkan şeylerle bozulur. Bunların dışındaki yerlerden gelen sıvılar abdesti bozmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200)

61. Tenya ve benzeri bağırsak kurtları abdesti bozar mı?

Vücuttan çıkan her türlü kan, irin, akıntı, önden ve arkadan çıkan her şey abdesti bozar. Aynı şekilde anüsten (makattan) çıkan tenya ve benzeri kurtlar da abdesti bozar. Çünkü bunlar, necaset mahalli olan yerden çıkmaktadırlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/18)

62. Kusmak abdesti bozar mı?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kusmaktan dolayı abdest aldığı rivâyet edilmiştir. (Tirmizî, Tahâret, 64 [87]) Ancak bunun ağız dolusu olması gerekir.

Ağız dolusu kusulan şey, ister yemek ister safra ister kan olsun abdesti bozar. Balgam ise tükürük hükmünde olup abdesti bozmaz. Ağız dolusu sayılmanın ölçüsü, gelen kusmuğun zorlanmadan tutulamayacak bir durumda olmasıdır. Bulunduğu ortamı değiştirmeden birden fazla kusma hâlinde toplamı ağız dolusu olan kusmukla da abdest bozulur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/12) Şâfiîlere göre ise kusmakla abdest bozulmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200)

63. Trombosit vermek abdesti bozar mı?

Trombosit, kan içinde bulunan ve kanın pıhtılaşmasını sağlayarak kanamayı durduran hücrelerdir. Halk arasında beyaz kan olarak da bilinmektedir. Trombosit iki şekilde elde edilir:

a) Normal kan verme yöntemi ile: Bu yöntemde normal kan vermek söz konusu olduğu için abdest bozulur.

b) Aferez cihazı ile: Bu yöntemde aferez cihazı ile gönüllünün bir kolundan kan alınır, içindeki trombositler ayrılarak diğer koldan gönüllüye geri verilir. Bu yöntemle alınan kan, her ne kadar diğer koldan aynı kişiye geri verilmekte ise de kanın dışarıya çıkması söz konusu olduğundan aynı şekilde abdest bozulur.

Bu hükümler Hanefî mezhebine göredir. Şâfiîlerde ise kan vermekle abdest bozulmaz. (bk. Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/140)

64. Protez göz veya gözden akan iltihap abdesti bozar mı?

Abdestte gözlerin içinin yıkanmasının gerekmediği konusunda, âlimler ittifak etmiştir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/40, 57; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/97; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/369) Bundan dolayı göze takılan protezler abdeste mâni değildir. Göze takılan protezin kendisi abdeste mâni olmadığı gibi gözden gözyaşı gibi dinen temiz olan bir şeyin çıkmasına sebep olması durumunda da abdest bozulmaz. Rivâyette ***"Gözyaşından ve burun akıntısından dolayı abdest gerekmez."*** denilmiştir. (Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/146 [559]) Ancak gözden, dinen necis sayılan kan, irin ve iltihap gibi şeylerin çıkmasıyla Hanefî mezhebine göre abdest bozulur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17)

Şâfiî mezhebine göre ise ön ve arkadan çıkanlar hariç vücudun diğer yerlerinden çıkan şeylerden dolayı abdest bozulmadığı için gözden akan

iltihap, kan vb. sıvılarla da abdest bozulmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/140)

65. Periton diyalizine giren hastanın abdesti bozulur mu?

Periton diyalizi, böbrek yetmezliği hastalığında kullanılan bir tedavi yöntemidir. Bu yöntemle karın boşluğuna bir katater yerleştirilir. Bu kataterden verilen diyaliz sıvıları ile karın boşluğu doldurulur. Karın zarı bir filtre görevi görür. Kandaki zararlı madde ve fazla sıvılar karın boşluğundaki sıvıya geçer. Bu sıvının boşaltılması ile vücutta biriken fazla sıvı ve zehirli maddeler vücuttan atılır.

Yukarıda izah edildiği şekliyle periton diyalizi uygulanan böbrek hastalarının karın boşluğuna verilen ve daha sonra dışarı atılan sıvılar vücuttaki dinen pis sayılan bir nesnenin dışarıya çıkması hükmündedir. Bu itibarla, idrardan korunma hususunda gösterilen titizliğin, bu su için de gösterilmesi gerekir. Mezkûr sıvının anlatıldığı şekilde vücut dışına çıkışı veya çıkarılışı, normal hâllerde vücuttan dışarı çıkan dinen pis bir maddede olduğu gibi abdesti bozar. Elbiseye veya bedene bulaşması hâlinde bu kısmın yıkanması gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/19; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17)

66. Ağız veya burun ameliyatı olan bir kimse nasıl abdest alır?

Abdestte mazmaza ve istinşâkın (ağza ve burna su vermenin) hükmü âlimler arasında tartışmalıdır. Bunun sebebi, ağız ve burnun, yıkanması farz olan yüzden olup olmadığı konusundaki ihtilaftır. Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerin içerisinde bulunduğu cumhura göre, ağza ve burna su vermek abdestin sünnetlerindendir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/16; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/465; Hattâb, *Mevâhib*, 1/245) Hanbelîlerde ise hem abdest hem de gusülde ağza ve burna su vermek farzdır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/88) Bu konuda cumhurun delilleri daha kuvvetli ve isabetlidir. Buna göre abdestte ağzın ve burnun yıkanması sünnet olduğundan, abdest esnasında bir hastalıktan veya ameliyattan dolayı veya sebepsiz olarak ağza ve burna su vermeyi terk eden kimsenin bu davranışı abdestin geçerliliğine engel olmaz.

67. Hanefî mezhebine mensup bir kimsenin bir yeri kanarsa abdest konusunda Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi?

Herhangi bir yeri kanayan Hanefî mezhebine mensup bir kişinin, abdest almada zorluk yaşama, cum'a, cenâze ve bayram namazlarına yetişememe gibi endişelerle Şâfiî mezhebini taklit etmesinde bir sakınca yoktur. Zira mezhepler arasında ihtilaf olan konularda, belli bir mezhebe bağlı kalmak zorunlu olmayıp, mazerete binaen başka bir mezhebin görüşü ile de amel edilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/75)

68. Abdest alabileceği uygun bir ortam bulamayan kadın, teyemmüm ederek namazını kılabilir mi?

Kadın abdest alırken yabancılar tarafından görülmesi haram olan yerleri açılacaksa, kendisi hükmen suyu kullanmaktan aciz kabul edilir ve teyemmüm ederek namazını kılar. Ancak bu durumdaki bir kadın, namaz vaktinin sonuna kadar abdest alabileceği uygun ortamı bekler. Eğer vaktin çıkacağından endişe ederse teyemmüm ederek namazını kılar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154-155, 235; Tahtâvî, *Hâşiye*, 118)

ABDEST VE TEMİZLİKLE İLGİLİ DİĞER KONULAR

69. Abdest alan kimseye selâm verilebilir mi?

Selâm dinimizin çok önem verdiği uygulamalardan birisidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) selâmlaşmanın, Müslümanlar arasında sevginin yayılmasına sebep olacağını bildirmiştir. (Müslim, Îmân, 93 [54]) Ancak selâm verildiği takdirde selâma karşılık veremeyecek durumda olan kimselere selâm vermek uygun değildir. Mesela ezân, Kur'ân-ı Kerîm ve hutbe okuyana, hutbe dinleyenlere selâm vermek mekruh kabul edilmiştir. Abdest de ibadete hazırlık ve bir yönü ile ibadet sayıldığından abdestle meşgul olan kimseye selâm vermemek daha uygundur.

70. Kurumuş necasetin elbiseye değmesi ile elbise kirlenmiş olur mu?

Namazın sahih olması için bedenin, elbisenin ve namaz kılınacak yerin temiz olması gerekir. Dolayısıyla elbiseye veya bedene yapışık olan

kurumuş necasetin bulunması namaza mâni olduğundan temizlenmesi gerekir. Ancak necasetin, elbisede iz bırakmayıp sadece değmiş olması namaza mâni olmaz.

71. Elbiseye bulaşan bebek kusmuğu namaza engel olur mu?

İnsanın midesinden gelen ve ağız dolusu olan kusmuk, necistir. Bebek kusmuğu da buna dâhildir. Bir bebeğin emdikten hemen sonra kusması ve içtiği sütün olduğu gibi geri gelmesi hâlinde bu kusmuk da Hanefî mezhebine göre pistir. Kusmuk, necaset-i ğalîza hükmünde olduğundan bir elbiseye bulaştığında, katı bir hâlde bulaştı ise bir dirhemi, yani yaklaşık 3 gramı geçtiğinde namaza mâni olur. Sıvı bir hâlde bulaştığında ise el ayası kadar olan bir alan veya daha fazlasını kapladığında namaza mâni olur. Bu miktarlardan az gelen kusmuk ise ruhsat kapsamında olup namaza engel olmaz. Ancak insanın bedeninde, elbisesinde veya namaz kılacağı yerde bulunan az veya çok her türlü pisliği temizlemesi namazın ruhuna yakışır bir davranış olduğundan, temizleme imkânı olduğu hâlde az da olsa bu pislikle namaz kılmak mekruhtur. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/202-205; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306, 318-321)

72. Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması caiz midir?

İspirto, kolonya vb. sıvılarla, temizlik amacıyla üretilen alkollü maddelerin içilmesi haram olmakla birlikte (Buhârî, Edeb, 80 [6124]; Müslim, Eşribe, 73 [2003]), temizlikte kullanılmaları caizdir. Namaz kılmadan önce bu ürünlerin sürüldüğü yerlerin yıkanması da gerekmez. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/115; Elmalılı, *Hak Dini*, 2/763-764)

ÖZÜR HÂLİ

73. Özür hâli ne demektir ve özür sahibi kimse ne zaman abdest alır?

Fıkıhta özür kavramının en çok kullanıldığı konuların başında, sürekli devam eden abdest bozucu hâller gelir. Sürekli burun kanaması, idrarını tutamama, sürekli kusma, yellenme, yaranın sürekli kanaması ve akması, kadınların istihaze durumları gibi abdesti bozan ve süreklilik

taşıyan bedenî rahatsızlıklara özür, böyle bir özrü olan kimselere de özür sahibi denir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/28, 29; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/305)

Bir kimsenin ibadet konusunda özür sahibi sayılabilmesi için özrünün, bir namaz vakti içinde abdest alıp namaz kılacak kadar bile kesilmemesi ve her namaz vaktinde en az bir defa tekrarlaması gerekir. Özür hâli, sebebin tam bir namaz vakti süresince kesilmesiyle ortadan kalkar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/305-306)

Özür sahibi kimse Hanefî mezhebine göre her namaz vakti için abdest alır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmiştir. (Buhârî, Vudû', 63 [228]) Özür sahibi, özrü dışında abdesti bozan farklı bir durum meydana gelmedikçe, vakit içinde aldığı abdestle dilediği kadar farz, vâcip, sünnet, kaza namazı, cuma ve bayram namazı kılabilir, Kâbe'yi tavaf edebilir ve Mushaf'a dokunabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34) Ancak özür sahibinin abdesti namaz vaktinin çıkmasıyla bozulur. Dolayısıyla yeni namaz vaktinde tekrar abdest alması gerekir.

Özür sahibi kimsenin abdesti özür hâli dışında abdesti bozan diğer şeylerle bozulur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/28) Mesela idrarını tutamayan ve bu sebeple özür sahibi sayılan kimsenin, burnunun kanamasıyla veya yellenmesiyle abdesti bozulur.

İmam Şâfiî'ye göre özür sahibi kimsenin bir namaz vakti içinde kılacağı her farz namaz için ayrı ayrı abdest alması gerekir. Zira onun abdesti kıldığı namaz bitince son bulmuş olur. Bu abdest ile dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/282)

Mâlikî mezhebine göre özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118)

Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

74. Özür sahibi kimsenin sabah namazı vaktinde veya güneş doğduktan sonra aldığı abdest ne zamana kadar devam eder?

Özür sahibinin abdesti Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre namaz vaktinin çıkması ile bozulur. Buna göre sabah namazı için alınan

abdest sabah namazının vaktinin çıkması (güneşin doğması) ile bozulmuş olur. Ancak sabah namazının vakti içinde özrünün geçici olarak kesildiği bir anda abdest alır ve henüz özrü tekrar ortaya çıkmadan ve abdestini bozacak başka bir şey de meydana gelmeden güneş doğarsa, bu durumda namaz vaktinin çıkmasıyla abdesti bozulmuş olmaz.

Özür sahibi kişi güneş doğduktan sonra aldığı abdestle abdestini bozacak başka bir şey olmadığı sürece, cuma namazı dâhil öğle vaktinin sonuna kadar dilediği namazları kılabilir. Çünkü vakit çıkmamıştır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/29)

Mâlikî mezhebine göre özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

75. Özür sahibinin elbise veya bedenine bulaşan özür kaynaklı necaset namaza engel midir?

İslâm dininde yükümlülükler mükelleflerin güçlerine uygun olarak belirlenmiştir. *"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar."* (el-Bakara, 2/286) âyeti, bu temel ilkeyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İslâm, özür sahiplerinin ibadetlerini yerine getirebilmeleri için birtakım kolaylıklar getirmiştir. Bu çerçevede özür sahibi kimsenin çamaşırına özür yerinden çıkarak bulaşan kan, irin, idrar, cerahat gibi şeyler özür hâli devam ettiği müddetçe namaza engel olmaz. Ancak bunlar alınan birtakım tedbirlerle kişinin çamaşırına veya elbisesine tekrar bulaşmayacaksa, necasetin temizlenmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306-307)

76. İdrar torbası kullanan hastalar özür sahibi hükmüne girer mi?

İdrarını tutamama veya başka rahatsızlıklar sebebi ile idrar torbası kullanmak zorunda kalan kimseler özür sahibi sayılırlar. (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 1/28, 29; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34) Böyle kimseler Hanefî mezhebine göre her vakit için bir abdest almak suretiyle namazlarını kılarlar. Bu abdestle vakit içinde diledikleri kadar farz veya nâfile namaz kılabilirler. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

77. Kalın bağırsak ameliyatından dolayı abdestini tutamayan kimsenin durumu nedir?

Özür sahibi kimsenin çamaşırına özür yerinden çıkarak bulaşan kan, irin, idrar, dışkı, cerahat gibi şeyler özür hâli devam ettiği müddetçe namaza engel değildir. Zira özür hâli devam ettiği için bundan kaçınılması mümkün değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306-307)

Kalın bağırsak ameliyatı olup da sürekli dışkı çıkaran ya da bir namaz vakti hiç kesilmeden dışkı çıkarıp sonra da her namaz vakti bu özrü en az bir kez tekrarlanan kişi özür sahibi sayılır. Böyle kimseler Hanefî mezhebine göre her vakit için bir abdest almak suretiyle namazlarını kılarlar. Bu abdestle vakit içinde diledikleri kadar farz veya nâfile namaz kılabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

78. Hemoroid/basur hastalığı sebebiyle meydana gelen kanamadan dolayı abdest bozulur mu?

Hanefîlere göre hemoroid kanaması ile abdest bozulur. Ancak çıktığı yerin dışına taşmayan kanamalar abdesti bozmaz. Kanamanın sürekli-lik taşıması hâlinde kişi, özür sahibi olur ve özür sahiplerine tanınan kolaylıktan istifade eder. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/9) Şâfiî mezhebine göre ön ve arkadan çıkan kan abdesti bozar. Ön ve arka hariç vücudun başka bir yerinden gelen kanamalar ise abdesti bozmaz. (Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/199)

Dolayısıyla bu mezhebe göre dış basurdan kaynaklanan kanama abdesti bozmazken iç basurdan gelen kan abdesti bozar.

Mâlikî mezhebine göre ise hiçbir kanama abdesti bozmaz. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/40) Bu itibarla Mâlikîlere göre iç veya dış basurdan kaynaklanan kanama abdesti bozmaz. Bir kimsede bulunan basur hastalığının, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

79. Kolostomi (kalın bağırsağın ameliyatla karın ön duvarına ağızlaştırılması) ameliyatı geçiren kişi abdest konusunda nasıl hareket etmelidir?

Kolostomi hastalığında doğrudan karın duvarına yapıştırılan bir torbaya gelen dışkının kontrolsüz bir şekilde boşaltılması söz konusudur. Bu durumda olan hastalar, özür sahibi olarak kabul edilip ibadetlerinde özür sahiplerine tanınan kolaylıklardan yararlanırlar. Abdest dışındaki diğer dinî görevlerde ise özür sahibi olmayan insanlar gibi davranırlar.

Hanefî mezhebine göre özür sahibi, her namaz vakti için abdest alır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmiştir. (Buhârî, Vudû', 63 [228]) Özür sahibi, özrü dışında abdesti bozan farklı bir durum meydana gelmedikçe, vakit içinde aldığı abdestle dilediği kadar farz, vâcip, sünnet, kaza namazı, cuma ve bayram namazı kılabilir, Kâbe'yi tavaf edebilir ve Mushaf'a dokunabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34) Ancak özür sahibinin abdesti namaz vaktinin çıkmasıyla bozulur. Dolayısıyla yeni namaz vaktinde tekrar abdest alması gerekir.

Özür sahibi kimsenin abdesti özür hâli dışında abdesti bozan diğer şeylerle bozulur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/28) Mesela idrarını tutamayan ve bu sebeple özürlü sayılan kimsenin, burnu kanamakla veya yellenmekle abdesti bozulur.

Şâfiîlere göre özürlü kimsenin bir namaz vakti içinde kılacağı her farz namaz için ayrı ayrı abdest alması gerekir. Zira onun abdesti kıldığı namaz bitince son bulmuş olur. Bu abdest ile dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/282)

Mâlikî mezhebine göre özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi

ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye,* 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

Bu noktada ilave edilmelidir ki özürlü kimsenin çamaşırına, özür yerinden çıkarak bulaşan kan, irin, idrar, dışkı, cerahat gibi necis (pis) maddeler namaza engel değildir. Necasetin az veya çok olması hükmü değiştirmez. Özür devam ettiğinden dolayı bundan kaçınılması mümkün değildir. Ancak bu necis maddeler çamaşırına veya elbisesine tekrar bulaşmayacaksa, yıkanması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306-307)

80. Özür sahibi bir kimse cemaate namaz kıldırabilir mi?

Abdest bakımından özür sahibi olan kişi, kendisi gibi özür sahibi olanlara imam olarak namaz kıldırabilir. Fakat bu kişi özür sahibi olmayanlara imam olamaz. Çünkü imamın durumu cemaatin durumundan aşağı olmamalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/58; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/163 vd.) Şâfiîlere göre ise özür sahibi olan kimse, özür sahibi olmayanlara imamlık yapabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/483)

MESH

81. Mest üzerine mesh nasıl yapılır ve bunun şartları nelerdir?

Mest, ayakları bilekleriyle beraber örten belli nitelikteki ayak giysilerine verilen isimdir.

Mestler üzerine meshin caiz olabilmesi için gerekli olan şartlar şunlardır:

a) Ayaklar yıkanarak alınan bir abdestten sonra giyilmiş olması,
b) Ayağa giyilmiş olarak normal bir yürüyüşle yaklaşık 5 km. veya daha fazla yürünecek kadar dayanıklı olması,
c) Mestlerin, ayağa giyildikten sonra bağsız olarak durabilecek kadar sağlam ve kalın olması,
d) Mestlerin her birinde, en küçük ayak parmağının üç katı kadar genişlikte delik bulunmaması,
e) Suyu emerek hemen ayağa geçirmemesi gerekir.

Mesh, bir nevi hükmî temizlik olup; abdestte bir uzvun, ayağa giyilen mestin veya yaraya sarılan sargının üzerine ıslak elle; teyemmümde ise toprağa sürülmüş elle yüz ve kollar üzerine yapılır.

Abdest alırken mestler üzerine mesh etmek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetiyle sabittir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) abdest aldığını ve mestlerinin üzerine mesh ettiğini bildiren birçok rivâyet vardır. (Buhârî, Vudû', 35, 48 [182, 202]; Müslim, Tahâret, 72-73 [272-273])

Abdestli olarak ayağına mest giyen kimse, mest giydikten sonra abdestinin bozulmasından itibaren, mukim ise bir gün, yolcu ise üç gün mestleri üzerine mesh edebilir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) misafir için üç gün üç geceyi, mukim için de bir gün bir geceyi mest üzerine mesh süresi olarak tayin etmiştir. (Müslim, Tahâret, 85 [276])

Mestleri mesh ederek abdest aldıktan sonra, abdestli iken ayağından her iki mestini veya birisini çıkaran bir kişinin, abdestini bozmadan ayaklarını yıkayıp tekrar mestleri giymesi gerekir. Bu kişi abdesti yokken mestlerini çıkarmışsa, tekrar abdest alırken ayaklarını yıkaması gerekir. Meshin süresi dolduğunda, abdestli ise mestleri çıkarıp ayaklarını yıkaması yeterlidir; abdestsiz ise ayağını yıkayarak tam abdest almalıdır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/9)

82. Abdest aldıktan sonra giyilen meste ayrıca mesh etmek gerekir mi?

Abdest aldıktan sonra giyilen meste ayrıca mesh etmek gerekmez. Fakat bu kişi, yeni bir abdest aldığında mestleri üzerine mesh yapar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/24)

83. Çıplak ayak üzerine mesh edilebilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de abdestle ilgili olarak *"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- topuklarla beraber ayaklarınızı yıkayın."* (el-Mâide, 5/6) buyrulmaktadır.

Ehl-i sünnet mezheplerinin tamamı, bu âyet-i kerîmede emredilenlerin; yüzün, dirseklerle birlikte kolların ve topuklarla birlikte ayakların yıkanmasının farz olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteheid*, 1/21-22)

Hz. Peygamber ve ashâbının abdest alırken ayaklarını yıkadıklarına dair tevatür derecesine yakın bir şekilde nakledilen hadisler (Buhârî, Vudû', 7, 24, 28, 38-39, 41-42 [140, 159, 164, 185-186, 191-192]; Müslim, Tahâret, 3-4, 18 [226, 235]; bk. Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 59) ayakları yıkamanın farz olduğuna delildir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), abdest alırken ayaklarını mesh eder gibi yıkayıp da topuklarına su ulaşmayan kişileri gördüğünde, *"Topukları ateşte yanacakların vay hâline!"* (Buhârî, Vudû', 27, 29 [163, 165]; Müslim, Tahâret, 25-30 [240-242]) buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.), abdest alıp da ayağı üzerinde kuru yer kalan birisi yanına geldiğinde ona, *"Dön de abdestini tam al"* (Müslim, Tahâret, 31 [243]) buyurmaları, abdestte ayakların yıkanmasının farz olduğuna delildir.

Yukarıda verilen deliller, abdestte çıplak ayak üzerine mesh etmenin caiz olmadığını göstermektedir.

84. Mest üzerine giyilen çoraplara mesh edilebilir mi?

Mestler üzerine giyilen çoraplar, ince olup üzerine mesh edildiğinde, altına ıslaklığı geçirirse, bunlar üzerine mesh edilmesi caizdir. Islaklık alta geçmediği takdirde mesh gerçekleşmiş olmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32)

85. Çizme veya bot üzerine mesh caiz midir?

Ayakları aşık kemikleri ile birlikte mest gibi örten bot, çizme, potin vb. giyecekler de mest hükmündedir. Bu itibarla bir kimse, abdestli olarak giymiş olduğu çizme veya botların üzerine mesh edebilir ve bunları çıkarmadan namaz kılabilir. Ancak botun veya çizmenin üzerinde ya da altında namaza engel bir pislik varsa bunu temizlemesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/24)

86. Varis çorabı üzerine mesh yapılabilir mi?

Varis tedavisi için ayağa giyilen özel çoraplar, kırık-çıkık üzerindeki sargı hükmündedir. Kırık-çıkık üzerindeki sargıya mesh edilebilir. (İbn Mâce, Tahâret, 134 [657]; Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 1/13-14; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/278) Bu itibarla, abdest alırken varis çoraplarının üzerine mesh edilmesinde bir sakınca yoktur. Fakat ayağın yıkanması gereken yerlerinin bir kısmını örtmeyen bir varis çorabı giyilmişse açık kalan kısımların yıkanması gerekir.

87. Çorap üzerine mesh etmek caiz midir?

İslâm âlimleri, abdest alırken ayağa giyilen deri ve benzeri sert ve dayanıklı maddelerden yapılan mestler üzerine mesh etmenin, Resûlullah'ın (s.a.s.) sünnetiyle sabit olduğu (Buhârî, Vudû', 35, 48 [182, 202]; Müslim, Tahâret, 72-73 [272-273]) konusunda görüş birliği içerisindedirler. Ancak çoraplar üzerine mesh etme konusunda görüş farklılıkları vardır. Bu ihtilaf, öncelikle Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.), çorap ve ayakkabı üzerine mesh ettiğine dair gelen rivâyetlerin sıhhatindeki görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) üzerine mesh ettiği çorapların keyfiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/25-27)

Hanefî mezhebince tercih edilen görüşe göre, şu şartları taşıyan çoraplar üzerine mesh etmek caizdir:

a) Ayağa giyilmiş olarak normal bir yürüyüşle yaklaşık 5 km (en az bir fersah) veya daha fazla yürüyecek kadar dayanıklı olması,
b) Ayağa giyildiğinde bağsız olarak durabilecek kadar sağlam ve kalın olması,
c) Ayakları aşık kemikleriyle beraber örtmesi,
d) Suyu emerek hemen ayağa su geçirmemesi,
e) İçini göstermeyecek kadar kalın olması gerekir.
f) Mestlerin her birinde -ayak parmaklarının küçüğü ile- üç parmak kadar delik, yırtık ve sökük olmaması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm*, 132, 133)

88. Abdestli iken mestlerin çıkarılıp giyilmesi abdesti bozar mı?

Abdestte ayaklarını yıkadıktan sonra mestlerini giyen kimsenin, bu abdesti devam ettiği sürece mestleri çıkarıp giymesiyle abdesti bozulmaz. Mestlerin üzerine mesh etmek suretiyle abdestini tamamladığı durumlarda ise daha sonra mestlerini çıkaracak olursa meshi bozulur. Bu durumda sadece ayaklarını yıkayıp mestlerini giymesiyle abdesti devam eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/31; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/90, 95)

89. Bedeninde veya bir uzvunda sargı, alçı ya da yara bulunan kimse nasıl abdest alır?

Kırılan veya yaralı olan bir organı yıkamak, yaraya zarar verirse veya yaranın iyileşmesini geciktirecek olursa üzerine bağlı olan alçı veya bez sargıya yahut bir şeyle bağlanan pamuğa abdestte veya gusülde bir defa mesh edilir. Sargı üzerine meshin meşruluğu sünnetle sabittir. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: *"Bileklerimden biri kırılmıştı. Peygamber'e (s.a.s.) sordum, o da sargıların üzerine mesh etmemi emretti."* (İbn Mâce, Tahâret, 134 [657] 4)

Vücudun herhangi bir yerinde kırık, çıkık veya yaradan dolayı sargı bulunduğunda, abdest alırken veya guslederken yaraya zarar vermiyorsa bu sargı çözülerek altı yıkanır ve yaranın üstü mesh edilir. Ancak sargının çözülmesinin zararlı olması hâlinde sargı çözülmeden üzerine mesh edilebilir.

Sargının üzerine bir defa mesh edilmesi yeterlidir. Yapılan bu mesh ile o uzuv hükmen yıkanmış olur. Sargının abdestsiz veya cünüp iken sarılmış olması meshe engel olmadığı gibi sargı üzerine meshin belirli bir süresi de yoktur; yara veya kırık iyileşinceye kadar aynı sargı üzerine mesh edilebilir. Bunun da zarar vermesi hâlinde mesh de terk edilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/13-14)

Üzerine mesh ettikten sonra sargının değiştirilmesi veya düşmesi hâlinde, mesh bozulmaz; iade edilmesi de gerekmez. Ancak yaranın iyileşmesi hâlinde, sargı açılmış olsun veya olmasın, mesh bozulur.

Sargı veya alçı eğer abdest veya gusül uzuvlarının çoğunluğunu kaplamış ise abdest almak yerine teyemmüm edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/102, 260, 280 vd.) *"Eğer cünüp iseniz iyice (yıkanıp) temizlenin. Eğer hasta veya seferdeyseniz veya tuvaletten gelmişseniz veya kadınlara dokunmuşsanız (cinsel ilişkiye girmişseniz), su da bulamamışsanız temiz bir toprağa yönelip onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin."* (el-Mâide, 5/6) âyeti bu tür durumlarda teyemmüm edilebileceğini ifade etmektedir.

90. Özür sahibi bir kimse için mest üzerine meshin müddeti ne kadardır?

Özür sahipleri için mest üzerine meshin müddeti tıpkı sağlam kişilerde olduğu gibi mukim için 24 saat, yolcu için 72 saattir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/9; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/270, 271)

GUSÜL

91. Gusül (boy abdesti) ne zaman gereklidir ve sünnete uygun gusül abdesti nasıl alınır?

Gusül; cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilik hâllerinin giderilmesi için ağız ve burun dâhil bütün bedeni yıkamak suretiyle yapılan hususi temizlik demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Eğer cünüp iseniz, iyice temizlenin (yıkanın)."* (en-Nisâ, 4/43; el-Mâide, 5/6) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinde de ihtilam olma veya cinsel ilişki sonucu cünüplük hâlinde veya hayız ve nifas sonrasında gusletmek emredilmiştir. (Buhârî, Gusül, 22, 28 [282, 291]; Müslim, Hayız, 87-88 [348-349]; Ebû Dâvûd, Tahâret, 118, 127 [314, 359])

Gusül abdesti ağza su alıp boğaza kadar çalkalamak, burna su çekmek ve bütün vücudu hiç kuru yer bırakmayacak şekilde yıkamak suretiyle alınır. Burada sayılan işlemler Hanefîlere göre guslün farzlarıdır. Birinin eksik bırakılması hâlinde gusül geçersiz olur. Guslün bu farzlarından başka bir de sünnetleri vardır.

Sünnetleri de yerine getirilerek gusül şöyle alınır:

Gusletmek isteyen kimse niyet ederek besmele çeker. Ellerini yıkar, vücudunda bir necaset/maddî kirlilik var ise onu temizler, avret yerlerini yıkar. Sonra sağ eli ile üç defa ağzına su vererek iyice çalkalar, daha sonra üç defa burnuna su çekerek temizler ve namaz abdesti gibi abdestini tamamlar. Sonra da vücudunun her tarafını iyice yıkar. Guslettiği yerde su birikiyorsa, son olarak ayaklarını yıkayıp guslünü tamamlar.

92. Oruçlu bir kimsenin guslederken ağza ve burna su vermesinin ölçüsü nedir?

Guslederken ağza ve burna su vermek farzdır. Ağza verilen suyu boğaza kadar ulaştırıp çalkalamak ve burna verilen suyu da iyice çekmek sünnettir. Bu hüküm oruçlu olmayan kimseler içindir. Oruçlu olanların, boğaza veya genze su kaçma ihtimali olduğu için böyle yapmaları uygun olmaz. Onlar gusülde ağza ve burna su verirken mübalağa etmeyip abdestte yaptıkları gibi yaparlar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/116, 156)

93. Besmele ve niyet unutulduğunda gusül veya abdest sahih olur mu?

Abdeste ve gusle başlarken niyet etmek ve besmele çekmek sünnettir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/15-17) Bu bakımdan niyet etmeden ve besmele çekmeden alınan abdest ve gusül geçerlidir. Ancak abdest ve gusülden önce besmele ve niyetin unutulması sünnet sevabından mahrum olunmasına neden olur.

Şâfiî mezhebine göre, abdest ve gusülde niyet farz iken, gusle başlarken besmele çekmek ise sünnettir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/166-167, 222; Erdebîlî, *el-Envâr*, 1/69-71)

94. Abdest veya gusül alırken konuşmanın sakıncası var mıdır?

Abdest alırken veya guslederken konuşmak abdeste veya gusle zarar vermez. Ancak bir ihtiyaç olmadıkça konuşmak uygun değildir. Abdest veya gusül almaya başlayan kişi, yaptığı ibadete odaklanmalı, dünyevî meşguliyet, duygu ve düşüncelerden mümkün olduğunca uzaklaşmalıdır. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 1/47)

95. Guslederken suyun küpe deliklerine ulaşması şart mıdır?

Yıkanmasında güçlük ve zahmet olan göz, kapanmış küpe deliği gibi yerleri yıkamak farz değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/152-153) Gusül esnasında, küpelerin ve dar olan yüzüğün oynatılması gerekir. Bu konuda vesveseye kapılarak aşırıya gitmeye gerek yoktur, küpe deliklerinin ovuşturulması guslün geçerli olması için yeterlidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154-155)

96. İhtilam olmak guslü gerektirir mi?

Bir kişi ihtilam olsa ancak uykudan uyandığında üzerinde veya çamaşırında ıslaklık görmese gusletmesi gerekmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/164) Buna karşılık, rüya gördüğünü hatırlamamakla birlikte, uyandığında üzerinde veya çamaşırında ıslaklık görürse gusletmesi gerekir. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 92-93 [236-237; Tirmizî, Tahâret, 82 [113])

Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatır: *"Resûlullah'a, 'Bir kimse uykudan uyandıktan sonra çamaşırında ıslaklık bulsa, ancak ihtilam olduğunu hatırlamasa (yıkanması gerekir mi?)' diye soruldu. O da 'Evet, yıkanmalıdır!' diye cevap verdi. Sonra, ihtilam olduğunu hatırlayıp da ıslaklık*

farketmeyen kimsenin durumu soruldu: 'Ona gusül gerekmez' dedi. Ümmü Süleym (r.a.) sordu: 'Bunu kadın görecek olursa, kadına gusül gerekir mi?' Buna da: 'Evet! Kadınlar, erkekler gibidir' cevabını verdi." (Ebû Dâvûd, Tahâret, 92 [236]; Tirmizî, Tahâret, 82 [113]) Yine Âişe (r.a.) anlatıyor: *"Ümmü Süleym (r.a.), Resûlullah'a (s.a.s.), 'Rüyasında, erkeğin gördüğünü gören kadına, guslün gerekip gerekmeyeceğini sordu. Resûlullah, 'Evet! Islaklığı fark ederse.' cevabını verdi."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 93 [237]; Nesâî, Tahâret, 131 [196]; bk. Müslim, Hayız, 32-33 [313-314]) Dolayısıyla kadınların da erkekler gibi ihtilam olmalarından sonra çamaşırlarında ıslaklık görmeleri hâlinde gusletmeleri gerekir.

97. Sezaryen yöntemi ile doğum yaptıktan sonra gusül gerekir mi?

Sezaryen yöntemi ile çocuk dünyaya getirmek lohusalık açısından normal doğum hükmündedir. Sezaryenden sonra rahimden kan gelmezse kadın ilk fırsatta guslederek lohusalık (nifas) hâlinden temizlenir. Rahimden kan gelirse, kanın kesilmesinden sonra gusletmesi gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/210; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/60-108)

98. Akupunktur bantları abdest veya gusle engel midir?

Akupunktur tedavilerinde kullanılan iğnelerin ve üzerlerindeki bantların tedavi süresince çıkartılıp takılmaları mümkün değilse ya da çok büyük zorluk gerektiriyorsa, kullanılması gerekli olduğu müddetçe gusül ve abdeste mâni olmaz. Bu durumda sargı bezi üzerine mesh hükümleri geçerli olur.

99. Gusülden sonra tekrar abdest almak gerekir mi?

Gusül, abdesti de içerdiğinden abdesti bozacak bir durum meydana gelmedikçe daha sonra ayrıca abdest almaya gerek yoktur. Zira Hz. Âişe, Resûl Ekrem'in (s.a.s.) guslettikten sonra ayrıca namaz abdesti almadığını rivâyet etmiştir. (Ebû Dâvûd, 96 [250]; Tirmizî, Tahâret, 79 [107]) Abdullah b. Ömer de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Hangi abdest gusülden daha umumidir ki!"* (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/371 [13377]) buyurduğunu, dolayısıyla gusülden sonra ayrıca abdest almaya ihtiyaç olmadığını nakletmiştir.

100. Gusül veya abdest esnasında vesveseye düşen kişi ne yapmalıdır?

Vesvese, çeşitli sebeplerle insanın yaşadığı kararsızlık, şüphe ve kuruntu hâlidir. Bu, çoğu kere abdest ve guslün alınıp alınmadığı, tam olup olmadığı ya da bozulup bozulmadığı şüphesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gusül veya abdest alan kişinin vesvese sebebi ile gusül ve abdestini tekrarlaması gerekmez. Hatta kişi bu tür vesveselere itibar etmemeli (İbn Mâce, Tahâret, 48 [421]), içine doğan şüphe ve tereddüt hâllerinin asılsız olduğunu kendine telkin etmeli, ihtiyaç duyulması hâlinde psikolojik tedaviye yönelmeli; ayrıca manevî destek olarak Felak ve Nâs sûrelerini, anlamlarını da düşünerek okuyup bu hâlden kurtulmak için Allah'a dua etmelidir.

101. Cünüp olarak uyumak, yemek ve içmekte bir sakınca var mıdır?

Cünüp olan bir kimse, namaz kılmak ve Kur'ân okumak gibi ibadetleri ve taatleri yerine getiremez. Dolayısıyla, ibadetlerini yapmaya engel olan bu durumdan ilk fırsatta guslederek kurtulmaya çalışmalıdır. Ancak gusletmesi gereken bir kimse ihtiyaç hâlinde, herhangi bir namazın geçmesine sebebiyet vermemek kaydıyla, avret mahallinin temizliğini yaptıktan sonra abdest alarak ya da sadece el ve ağzını yıkayarak uyuyabilir, yiyip içebilir ve başka işlerle meşgul olabilir. (Buhârî, Gusül, 27 [288]; Müslim, Hayız, 21-24 [305-306]) Çünkü cünüplük hâli, abdest veya gusül gerektirmeyen işlerin yapılmasına engel değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), cünüp olmakla müminin necis (maddeten pis) olmayacağını ifade etmiştir. (Buhârî, Gusül, 23 [283]; Müslim, Hayız, 116 [372])

Fakat cünüp birinin namazını kaçıracak şekilde yıkanmayı geciktirmesi haram, elini ağzını yıkamadan yiyip içmesi ise mekruh görülmüştür. Bu itibarla zorunlu bir durum olmadıkça kişi hemen boy abdesti almalı ve bir an önce yıkanıp temizlenmelidir.

102. Aklî dengesi yerinde olmayan kişi gusül ile mükellef midir?

Kişinin dinen sorumlu olması için aklî melekelerinin yerinde olması ve ergenlik çağına ulaşmış olması şarttır. Bu iki niteliği taşıyan herkes, dinen sorumlu kabul edilir.

Aklî dengesi yerinde olmayanlar, bu niteliğe sahip olmadıkları için gusül, abdest, namaz vb. dinî vecibelerle yükümlü değillerdir. (Ebû Dâvûd, Hudûd, 16 [4403]; Tirmizî, Hudûd, 1 [1423]; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4/371-373)

103. Cünüp olan kimse yıkanmak için su ve uygun bir yer bulamazsa ne yapar?

Yıkanmak için su bulamayan veya soğukta gusül abdesti aldığı takdirde hastalanacağı kanaatinde olan ya da gusül abdesti alabileceği uygun bir yer bulamayan cünüp kimse, teyemmüm ederek namazını kılar. Çünkü bu noktada zaruret oluşmuştur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/27; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/20)

TEYEMMÜM

104. Teyemmüm nedir, nasıl yapılır, teyemmümü bozan şeyler nelerdir?

Teyemmüm, su bulunmadığında ya da var olan suyu kullanma imkânı olmadığında abdestsizlik veya cünüplük gibi hükmî kirliliği gidermek amacıyla temiz toprak ya da toprak cinsinden bir şeye sürülen ellerle yüz ve iki kolun mesh edilmesi şeklinde yapılan hükmî temizlik demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Eğer hasta iseniz, yolculukta bulunuyorsanız, tuvaletten gelmiş iseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız da su bulamamışsanız temiz bir toprağa yönelip, onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (teyemmüm edin),"* (en-Nisâ, 4/43; el-Mâide, 5/6) buyurulmaktadır.

Teyemmüm edecek kimse, ne için teyemmüm edeceğine (abdeste veya gusle) niyet eder. Parmakları açık olarak ellerini temiz bir toprağa veya toprak cinsinden bir şeye vurur, ileri ve geri hareket ettirerek kaldırır, hafifçe birbirine vurarak ellerini silkeler. Ellerinin içiyle yüzünün tamamını bir kere mesh eder. Sonra ikinci defa ellerini aynı şekilde toprağa vurur ve sol elin içiyle, dirseğiyle birlikte sağ kolunu mesh eder; daha sonra da sağ elinin içiyle sol kolunu aynı şekilde mesh eder.

Abdesti bozan şeyler teyemmümü de bozar. Ayrıca, abdest veya gusle yetecek suyun bulunması, hastalığın iyileşmesi, suyu kullanabilme imkânının elde edilmesi gibi teyemmüm etmeyi mübah kılan mazeretlerin ortadan kalkması da teyemmümü bozar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/22)

105. Hangi durumlarda abdest yerine teyemmüm yapılır?

Teyemmüm, bazı durumlarda abdest ve gusül yerine geçen istisnai bir uygulama olup ancak belli bir mazeretin bulunması hâlinde yapılabilir.

Abdest ve gusül için su bulunmaz veya bulunur da kullanma imkânı olmazsa her ikisi yerine geçmek üzere teyemmüm yapılır.

Teyemmümün su bulunmadığında yapılabileceği âyet-i kerîmelerde açıkça belirtilmiştir. (en-Nisâ, 4/43; el-Mâide, 5/6) Teyemmümle ilgili hadisler de su bulunamadığında teyemmümün yapılabileceği yönündeki Kur'ân hükmünü teyit etmektedir. Nitekim bir kenara çekilip duran, cemaatle namaza iştirak etmeyen birini gören Resûlullah (s.a.s.), *"Ey falan! Neden cemaate iştirak etmiyorsun?" diye sorduğunda adam, "Ey Allah'ın Resulü, cünüp oldum; su da yok"* deyince Peygamber (s.a.s.), *"Toprağı kullan, o sana yeterlidir."* buyurdular. (Buhârî, Teyemmüm, 9 [348]; Müslim, Mesâcid, 312 [682])

Teyemmüm şu hâllerde yapılır:

a) Abdest veya gusle yetecek miktarda su bulunamaması,
b) Su bulunduğu hâlde, suya ulaşma imkânının olmaması,
c) Su bulunduğu hâlde, havanın çok soğuk oluşu, banyo yapacak yerin bulunmayışı gibi engellerle suyu kullanma imkânının bulunmaması,
d) Sağlık açısından suyun kullanılmasının sakıncalı olması,
e) Yıkandığı veya abdest azalarını yıkadığı takdirde hastalanması, hastalığının artması veya iyileşme süresinin uzaması,
f) Vücudun veya abdest organlarının yarısından fazlasının yara, yanık vb. sebeplerle yıkanamaması.

Uzuvlarının yarısından azında yara olan bir kimse ise sağlam olan organlarını yıkar, yaralı olanları mesh eder. Konu ile ilgili bir rivâyette ifade edildiğine göre, cünüp olan yaralı bir kişiye gusletmesi söylenmiş, o da yıkanmış ve bu sebeple ölmüştür. Haber Resûlullah'a (s.a.s.) ulaşınca, *"Onu öldürmüşler! …Hâlbuki ona, teyemmüm yeterliydi."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 122 [336]) buyurmuştur.

106. Su mevcut olduğu hâlde abdest alıncaya kadar namaz vaktinin çıkmasından endişe eden kişi teyemmümle namaz kılabilir mi?

Abdest alma imkânı varken, cuma namazı ile vakit namazları gibi vaktinde kılınamadığı zaman kaza edilen namazların, vaktin çıkacağı endişesi ile teyemmüm ederek kılınması caiz değildir. Zira abdest alındığı takdirde bu namazlara yetişilemediğinde, cuma namazı yerine öğle namazı, vakit namazı yerine ise kazası kılınır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/29)

Ancak abdest alması hâlinde kılınmakta olan cenaze ve bayram namazlarını kaçırmaktan endişe eden kişi teyemmüm ederek bu namazlara iştirak edebilir.

Mâlikî mezhebinde tercih edilen görüşe göre, abdest alma imkânı varken, abdest veya gusül alındığı takdirde farz namazlardan birinin vakti geçecek ise bu namaz teyemmüm edilerek kılınabilir. (Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devânî*, 1/153, 154)

107. Hapsedilmiş olan kimse, temiz su veya teyemmüm edecek temiz toprak bulamayınca namazını nasıl kılar?

Bir yerde hapsedilen ve abdest alacak su veya teyemmüm yapacak temiz toprak cinsinden bir şey bulamayan kişi, Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre vakte hürmeten namaz kılanların hareketlerini yapar, çıktığında da namazlarını kaza eder. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/50; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/80) Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüş de bu şekildedir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/323) Hanbelîlere göre ise bu hâldeyken namaz kılınabileceğinden daha sonra kaza edilmesi gibi bir durum söz konusu olmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/184)

KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER

108. Âdet görmesi gecikmiş kızlar ne zaman mükellef olurlar?

Dinî hükümlerle mükellef olma, ergen olmakla başlar. Kızlar âdet görmekle büluğa ermiş yani ergen sayılırlar. 15 yaşına kadar ergenliğe ulaşmamış bir kız, 15 yaşını bitirdiği tarihten itibaren hükmen ergen ve mükellef sayılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/95; Tahtâvî, *Hâşiye*, 108; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/408)

109. Kadınlardan gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı?

Aralarında Ebû Hanîfe'nin de bulunduğu İslâm âlimlerinin bir kısmına göre kadından gelen renksiz ve kokusuz akıntı necis olmayıp abdesti de bozmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/166) Nitekim günümüzdeki tıbbi verilere göre sağlıklı her kadından beyaz ve kokusuz bir akıntı (rutûbetü'l-ferc) salgılanması normal bir durum olarak kabul edilmektedir.

Bu akıntı rahimden değil, daha aşağıdan gelmekte, herhangi bir necis madde ile de karışmamaktadır. Bu nedenle temiz kabul edilen akıntı, abdesti bozmadığı gibi bu akıntının çamaşıra bulaşması da namaza engel değildir.

110. Kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde yapamayacakları şeyler nelerdir?

Âdet veya lohusalık hâlindeki kadınlar için bazı özel hükümler vardır. Bu dönemlerinde bulunan kadınlar;

a) Cinsel ilişkide bulunamazlar. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de *"Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir hâldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın…"* (el-Bakara, 2/222) buyurulmaktadır. Dolayısıyla kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi bu dönemlerindeki kadınla cinsel ilişki kurmak da haramdır.

b) Namaz kılamaz ve oruç tutamazlar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), bu durumdaki kadınların oruç tutmayacaklarını ve namaz kılmayacaklarını bildirmiştir. (Buhârî, Hayız, 6 [304]) Âdet ve lohusalık hâlindeki kadınların, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde namaz kılmadıkları ve oruç tutmadıkları konusunda sahabenin ittifakı vardır. Bu konuda müctehidler de görüş birliği içindedir. Bu hâllerde kılınmayan namazlar daha sonra kaza edilmez, tutulmayan Ramazan oruçları ise kaza edilir. Hz. Âişe, âdet hâlinde kılınamayan namazların kaza edilip edilemeyeceğini soran bir kadına *"Resûlullah zamanında âdet döneminden sonra bize oruçları kaza etmemiz emredilir, namazları kaza etmemiz ise emredilmezdi."* (Müslim, Hayız, 67-69 [335]; bk. Buhârî, Hayız, 20 [321]) cevabını vermiştir.

c) Kâbe'yi tavaf edemezler. Hz. Peygamber (s.a.s.), âdet hâli sebebi ile hac yapamayacağından endişe ederek ağlayan Hz. Âişe'ye *"Kâbe'yi tavaf etmek dışında, haccedenlerin yaptığı her şeyi yap."* (Buhârî, Hayız, 1 [294]) buyurmuştur.

d) Gerekmedikçe cami ve mescitlere giremezler. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/13; Mevvâk, et-Tâc, 1/552; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/279)

e) Âdet ve lohusalık hâlindeki kadınların Kur'ân-ı Kerîm'e dokunmaları ve onu okumaları konusunda ise İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

111. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm'e dokunabilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ile Mâlikî mezhebindeki ağırlıklı görüşe göre, âdet, lohusalık veya cünüp hâlindeki kimselerin Mushaf'a dokunmaları caiz değildir. Bu konuda genel olarak *"O, elbette değerli bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir. Âlemlerin Rabbi'nden indirilmedir."* (el-Vâkıa, 56/77-80) âyetleri ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Amr b. Hazm'a yazdığı mektuptaki *"Kur'ân'a temiz olandan başkası dokunmaz."* (Muvatta', Kur'ân, 1) ve *"Cünüp kimse ve âdetli kadın Mushaf'tan hiçbir şeye dokunamaz."* (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152) rivâyetleri delil olarak kullanılmıştır. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/143-144; Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/384; Râfiî, *el-'Azîz*, 1/293; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/106, *el-Kâfî*, 1/135; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/378)

112. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre tıpkı cünüp gibi âdetli veya lohusa kadın da Kur'ân okuyamaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Âdetli kadın ve cünüp olan kimse Kur'ân'dan hiçbir şey okuyamaz."* (Tirmizî, Tahâret, 98 [131]; İbn Mâce, Tahâret, 105 [595-596]) buyurmuştur. Hz. Ali de *"Resûlullah'ı Kur'ân okumaktan cünüplük hâli dışında hiçbir şey alıkoymazdı."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 88 [229]; Nesâî, Tahâret, 171 [266]; İbn Mâce, Tahâret, 105 [594]) demiştir. Farklı bir lafızla gelen rivâyete göre ise Hz. Ali'nin *"Resûlullah cünüp olmadıkça bize Kur'ân okurdu."* (Tirmizî, Tahâret, 111 [146]) dediği rivâyet edilmiştir.

Bu genel yaklaşımın yanında söz konusu üç mezhep içinde bazı ayrıntılı ictihadlar da bulunmaktadır. Hanefî ve Şâfiîler, dua ve zikir kastıyla dua anlamı içeren âyetlerin cünüp, âdet ya da lohusalık hâlinde okunabileceğini; Şâfiîler dili oynatmadan ve telaffuz etmeden Mushaf'ın yüzüne bakarak kalben veya zihnen süzülebileceğini; Hanbelîler ise Kur'ân okuma kastı olmadan besmele, hamdele vb. zikirlerin okunabileceğini söylemişlerdir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/106; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/290)

Mâlikî mezhebinde ise farklı iki görüş bulunmaktadır. (İbnü'l-Cellab, *et-Tefrî'*, 1/39; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/379) Sonraki bazı Mâlikîler, bu iki görüşten âdet hâlindeki kadının eğitim öğretim amacıyla Mushaf'a dokunabileceği ve Kur'ân-ı Kerîm'i okuyabileceği ictihadını tercih etmişlerdir. (Desûkî, *Hâşiye*, 1/174; Ezherî, *Cevâhir*, 1/32)

Günümüzde Kur'ân eğitim ve öğretiminin aksamadan devam edebilmesi için Mâlikî mezhebinin bu görüşüyle amel edilebilir. Bununla birlikte Kur'ân eğitim ve öğretiminin çok değişik yol ve yöntemleri olduğu için âdet ve lohusalık dönemlerindeki kadınların, okuyan kimselere kulak vererek ya da kayıttan dinleyerek kulak eğitimi almaları ve âyetleri kelime kelime bölerek tashih-i hurufa ağırlık vermeleri de uygulanabilecek bir başka yöntemdir. Bu yöntem, ihtilaftan kaçınmak açısından daha ihtiyatlı olabilir.

113. Âdetli veya lohusa kadın camiye girebilir mi?

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre, kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde camiye girmeleri caiz değildir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/13; Mevvâk, et-Tâc, 1/552; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/279)

Âdet ve lohusalık hâlleri, dinimizce hükmen kirlilik sayılmakta ve ibadetlere engel kabul edilmektedir. Camiler de ibadet mekânıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ***"Ben âdetli kadının ve cünüp kimsenin mescide girmesini/mescitte bulunmasını helal görmüyorum."*** (Ebû Dâvûd, Tahâret, 90 [232]; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 2/284 [1327]), ***"Mescit, âdetli kadına ve cünübe helal değildir."*** (İbn Mâce, Tahâret, 126 [645]) buyurmuştur. Bazı âlimler ise ihtiyaç hâlinde örneğin, camideki bir eşyayı almak için âdetli kadının camiye girmesini veya camiden geçen yolun daha yakın olması gibi bir sebeple caminin içinden geçmesini caiz görmüşlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/107; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/279) Hanefîler de ihtiyaç olması hâlinde cünüp kişinin, teyemmüm yapmak şartıyla mescitten geçebileceğini ve orada ihtiyaç oranında kalmasını caiz görmüşlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/38) Hanbelîlerden bir görüşe göre cünüp, âdetli veya lohusa kimseler bu durumda iken namaz abdesti almaları şartıyla mescitte bulunabilirler. (Merdâvî, *el-İnsaf*, 1/347-348) Zâhirîlere göre ise âdetli kadın camiye girebilir ve orada durabilir. (İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/400-402) İhtiyaç hâlinde bu görüşlerle de amel edilebilir.

Âdetli veya lohusa olan kişiler hakkındaki bu hükümler, duvar veya başka bir şeyle çevrilip mescid olarak inşa edilmiş ve içerisinde itikâfın yapılmasının sahih olduğu yerler için geçerlidir. Bu nedenle mescidlerin avlusu ve müştemilatında bulunup da duruma göre imama uyulabilen yerler mescidden farklı değerlendirilmiştir. Bu yerler Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlerden gelen sahih görüşe göre bu konuda mescidin hükümlerine tâbi değildir. (bk. *el-Mevsûâtü'l-fikhiyye*, 5/224)

114. Kadınlar âdetli veya lohusa iken dua edebilirler mi?

Kadınlar âdet veya lohusalık hâllerinde iken dua edebilirler; zikir ve dua anlamı taşıyan âyet-i kerîmeleri okuyabilirler. Bunun yanında, kelime-i şehâdet, kelime-i tevhid, istiğfar, salavât-ı şerîfe getirebilirler. Tefsir, hadis ve fıkıh eserlerini okuyup inceleyebilirler. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/209-211; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/143-144; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/292-293; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/290)

115. Âdetli kadınların, cenazenin yanında bulunmaları ve kabir ziyareti yapmaları caiz midir?

Âdetli olsun veya olmasın kadınların, cenazenin yanında durmaları, açıp yüzüne bakmaları ve kabir ziyaretinde bulunmaları caizdir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/184; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 1/117)

116. Âdet kanaması on günden fazla süren bir kadın ibadetlerini yerine getirmede nasıl hareket etmelidir?

Her kadının âdet gördüğü gün sayısı eşit değildir. Bu süre Hanefîlere göre en az üç, en çok on gündür. Düzenli âdet gören bir kadının normal âdet günlerinden sonra kanaması devam ederse bu kanama on günü geçmediği takdirde tamamı âdet hükmündedir. Ancak on günü geçerse önceki normal âdeti esas alınarak devam eden kısmı istihâze (özür) kabul edilir. Bu kanama ikinci ayda da on günü geçerse bu kadının âdeti on gün olarak değişmiş olur. İki âdet arasındaki temizlik dönemi ise en az on beş gündür. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/218; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/133-134)

Mesela, mutadı altı gün olan bir kadının daha sonraki ayda altıncı günün bitiminde kanaması devam etse, bu durum on günü aşmadıkça

mutat âdeti olan altı güne ilaveten kanamanın devam ettiği günler de âdet döneminden sayılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/28) Fakat aynı kadının bu altı günün bitiminde kanaması devam eder ve bu süre on günü geçer de mesela on iki güne ulaşırsa, bu kadının mutadı, altı gün olarak kabul edilir. Altı günü on iki güne tamamlayan son altı günlük sürede görülen kan, istihâze (özür) sayılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/30) Onuncu günden sonra görülen kan, özür kanı olduğu için kadın bu günlerde namazını kılar, orucunu tutar. Düzenli âdet günleri olan altı günden sonra kılmadığı namazları ve tutmadığı oruçları ise kaza eder.

Mutat âdet süresinden sonra kanamanın devam etmesi ve bu durumun birden fazla tekrarlaması hâlinde dinî hükmün uzman doktorun muayenesinden sonra verilmesi daha uygun olacaktır.

117. Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan bir kadının âdeti nasıl belirlenir?

Hanefî mezhebine göre üç günden az ve on günden fazla devam eden kanamalar âdet değil, istihâze (özür) olarak kabul edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/26-27; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/201) Şâfiî mezhebine göre ise âdetin asgari süresi bir gün, azami süresi on beş gündür. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/278)

Kadın hastalıkları ve doğum uzmanlarının verdiği bilgiye göre; nadiren de olsa kimi kadınların düzenli olarak üç günden az veya on günden fazla kanaması olabilmektedir. Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan kadınların tıbbi muayenenin de bunu desteklemesi hâlinde üç günden az ve on beş güne kadar olan kanamalarını âdet olarak kabul etmeleri uygun olur.

118. Âdet geciktirici ilaç kullanıp kesik kesik leke gören bir kadın âdetli sayılır mı?

Âdet kanamasına etki eden ilaçların kullanımı her zaman kesin çözüm olmayabilir. Bazen bu ilaçlar kanamayı tamamen kesmeyebilir. Bu nedenle, kullanılan ilaçlara rağmen mutat âdet döneminde gelen kanama, âdet kanaması hükmünde kabul edilmektedir.

119. Âdet döneminden önce başlayan lekelenmenin hükmü nedir?

Düzenli âdeti olan bir kadının âdet dönemi öncesinde gördüğü lekelenmeler âdet hükmünde kabul edilir ve o andan itibaren âdet günü sona erene kadar âdetli sayılır. Dolayısıyla lekelenmelerin olduğu günlerde de namaz kılınmaz ve oruç tutulmaz. Ancak on gün geçtiği hâlde kanama devam ediyorsa mutat olan âdetten sonraki kanamalar âdet değil özür kanıdır. Kanaması on günden fazla devam eden bir kadın, "özür sahibi" kimselerin yaptığı şekilde abdest alır ve namazını kılar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/30)

Fıkıh kaynaklarında yer alan genel hüküm bu olmakla birlikte, âdet döneminden önce görülen lekelenmelerin âdet öncesi hormonal değişikliklerden kaynaklandığı bilinir ve doktor kararıyla bunların âdet kanaması olmadığı tespit edilirse, âdet günleri sabit olan kadınların bu günlerinden önce ve sonra görecekleri lekeler, özür kanaması sayılır.

120. Cünüp iken âdet olan bir kadının ayrıca gusletmesi gerekir mi?

Cünüp olup da henüz gusletmeden önce âdet görmeye başlayan bir kadının hemen gusletmesi şart değildir, guslü âdetinin bitimine kadar geciktirebilir. (Haddad, *el-Cevhera*, 1/31-32; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/63) Ancak bu durumdaki kadınların gusül abdesti alması uygun olur.

121. Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?

Devamlı kanaması olan kadının üç hâli vardır:

a) Büluğ (ergenlik) yaşından önce kanaması olan ve büluğa erdikten sonra da kanaması kesintisiz olarak devam eden kızın âdeti, Hanefî mezhebine göre her aydan on gün, temizlik dönemi de yirmi gün kabul edilir. Yani on günü âdet, yirmi günü de istihâze (özür) olarak kabul edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/286) Diğer bazı fakihlere göre ise yaygın olan âdet süresi altı veya yedi gün olduğundan bu durumdaki kadınlar her ayın yedi günü âdet, kalan günleri ise istihâze (özür) hükümlerine göre amel eder. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/396)

b) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden ve geçmişteki âdetini hatırlayan kadın ise; daha önceki âdet ve temizlik hâlindeki mutadını esas alır. Mesela önceden beş gün âdet yirmi gün de temizlik müddeti görüyor idiyse, devamlı kanaması olduğu zaman da

buna göre âdet ve temizlik dönemini takdiren hesaplar. Dolayısıyla her ayın beş günü âdet, yirmi günü de temizlik müddeti kabul edilir.

c) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden, ancak geçmişteki âdetini unutan bir kadının (mütehayyire) durumu ile ilgili fıkıh mezheplerinin farklı görüşleri olmakla birlikte, kadınların genelde gördükleri âdet süresine uygun olması ve günümüz tıbbi verileriyle de desteklenmesi sebebiyle âdetin yedi gün olarak kabul edilmesi uygun olur. Nitekim Hanbelî mezhebi içinde bu yönde görüşler bulunmaktadır. (bk. Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/62-63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/233-236; Desûkî, *Hâşiye*, 1/171; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/289)

Fıkıh kaynaklarındaki hükümler böyle olmakla birlikte günümüzde bir kanamanın âdet kanı olup olmadığı hususundaki tereddütlerin giderilmesinde, uzman doktorların teşhislerinden yararlanılabilir.

122. Lohusalık süresi ne kadardır? Bu sürede yapılamayan ibadetlerin durumu nedir?

Lohusalık, doğum veya düşük yapan ya da kürtaj olan bir kadının belli bir süre gördüğü kanamadır. Bu durumdaki kadına da lohusa denir. Her kadın için farklı lohusalık süreleri olabilir. Bu, kadınların fiziki bünyelerine, kalıtım ve çevre şartlarına göre değişir.

Lohusalık süresinin alt sınırı yoktur. Üst sınır ise Hanefî mezhebine göre kırk; Şâfiî mezhebine göre altmış gündür. Bu üst sınırlar geçtikten sonra görülen kan, lohusalık değil, özür kanıdır. Ayrıca lohusalık günlerindeki kanama bir süre kesilip sonra devam ederse, kanamanın kesildiği günler de lohusalık hâlinden sayılır. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/148; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/294)

Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi bu dönemlerindeki kadınla cinsel ilişki kurmak da haramdır. Ayrıca âdet ve lohusa olan kadınlar namaz kılamaz, oruç tutamaz (Buhârî, Hayız, 6 [304]; Müslim, Hayız, 16, 67-69 [335]) ve Kâbe'yi tavaf edemezler. (Buhârî, Hayız, 1, 7 [294, 305]; Müslim, Hac, 119-120 [1211]) Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde kılamadıkları namazları daha sonra kaza etmezler, ancak tutamadıkları oruçları kaza ederler. (Müslim, Hayız, 67-69 [335])

Kırk gün dolmadan lohusalık kanaması kesilen kadın, boy abdesti alır ve ibadetlerini yapmaya başlar.

123. Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi?

Hamile bir kadının gördüğü kanama âdet değil, istihâze kanıdır. İstihâze kanı, vücudun herhangi bir yerinden akan kan hükmündedir. Bu kanın akmasıyla yalnız abdest bozulur, gusül gerekmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/29-30)

Hamile iken gelen kanamanın süreklilik arz etmesi hâlinde özür hükümleri geçerli olur. Bu durumdaki hamile bir kadın her namaz vaktinin girmesi ile yeni bir abdest alır; başka bir sebeple bozulmadıkça bu abdest o vakit çıkıncaya kadar geçerli olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/29)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/40-41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/116) Dolayısıyla bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

124. Âdeti bittikten sonra on beş gün geçmeden yeniden kanaması başlayan bir kadın ibadetlerine devam edebilir mi?

Fıkıh kaynaklarımıza göre iki âdet arasındaki temizlik müddeti en az on beş gündür. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34) Bu süre dolmadan önce görülen kanama, özür kanaması olup ibadetleri yapmaya engel değildir.

Bununla birlikte, bir âdetin bitiminden sonra on beş gün dolmadan meydana gelen kanamanın âdet kanaması olduğuna dair alanında uzman hekim teşhisi varsa bu teşhis de dikkate alınabilir.

125. Rahim ameliyatı sebebiyle veya rahmin alınmasından sonra gelen kanama ibadete engel midir?

Rahim ameliyatı sebebiyle veya rahmin alınmasından sonra gelen kanama istihâze (özür) hükmünde olup ibadete engel değildir. Dolayısıyla böyle bir kadın, kanaması devam etse bile ibadetlerine hemen başlayabilir. Ancak kanama bir namaz vakti süresince devam edecek olursa kişi özür sahibi olur ve her namaz vakti için yeniden abdest alması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34-35)

Mâlikî mezhebine göre, özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/40-41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/116) Dolayısıyla bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

126. Düşük yapan bir kadından gelen kanın hükmü nedir?

Hanefî ve Hanbelîlere göre; el, ayak veya parmak gibi uzuvları belirmiş olan bir bebek düşüren kadından gelen kan, lohusalık kanıdır. El ve ayak gibi uzuvları belirmeden meydana gelmiş düşükten sonra görülen kan, istihâze (özür) kanıdır. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/253) Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise her durumdaki düşük, lohusalık sebebidir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/323; Desûkî, *Hâşiye*, 1/474)

Mezheplerin verdiği bu hükümlerin, rahimden çıkan şeyin cenin olup olmadığı ancak el-ayak gibi uzuvların belirmesiyle anlaşılabildiği zamanlarda verilmiş olduğu dikkate alınmalıdır. (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 1/43) Günümüzde ise hangi aşamada olursa olsun düşen şeyin cenin olup olmadığı tespit edilebildiği için buna göre davranmak uygun olacaktır. Bu itibarla organları belli olsun ya da olmasın düşenin cenin olduğu bilindiği durumlarda düşükten sonra görülen kan da lohusalık kabul edilmelidir.

127. Dış gebelik sürecinde görülen kanın hükmü nedir?

Uzmanlardan alınan bilgiye göre, döllenmiş yumurtanın rahim içine değil de fallop tüpüne yerleşmesi durumunda oluşan dış gebelikte, zamanla tüpte gelişen embriyo, bölgedeki damarlardan birinin veya birkaçının yırtılmasına ve kanamaya neden olabilir. Rahim içinden olmayıp damar yırtılmasından kaynaklandığı için dış gebelik esnasında görülen kanama istihâze (özür) sayılır.

Özür hâli, kanamanın bir namaz vakti boyunca kesilmeden devam etmesi ve her namaz vaktinde en az bir defa tekrarlaması durumunda meydana gelir. Böyle bir kadın diğer özür sahipleri gibi her namaz vakti için abdest alır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmiştir. (Buhârî, Vudû', 63 [228])

128. Dış gebeliğin sonlandırılmasının ardından görülen kanın hükmü nedir?

Uzmanlardan alınan bilgiye göre, döllenmiş yumurtanın rahim içine değil de fallop tüplerine, nadiren de rahim ağzı ve karın içi gibi farklı bölgelere yerleşmesine dış gebelik denildiği bilinmektedir. Bugünkü tıbbi imkânlarla birkaç haftalık süre içinde fark edilebilecek olan dış gebelik, anne için hayati risk oluşturduğundan çeşitli tıbbi müdahalelerle sonlandırılır. Normal gebelikte rahim içinde meydana gelen değişiklik dış gebelikte de belli ölçüde gerçekleşir. Dış gebelik ameliyatından sonra rahimden gelen kan, özür değil; lohusalık kanıdır. Dolayısıyla bu durumda olan bir kadın lohusalık hükümlerine tâbi olur.

129. Boş gebelik sürecinde ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir?

Boş gebelik, döllenmiş yumurtanın rahim içine yerleştikten sonra gebelik kesesinin oluşup fetüsün oluşmadığı ya da oluşan fetüsün gebeliğin erken aşamasında bir nedenle öldüğü ve eriyerek görülmez hâle geldiği gebelik türüdür. Bu tür gebeliklere "anembriyonik gebelik"; halk arasında da "su gebeliği" adı verilir.

Boş gebelik belirtileri ile normal gebelik belirtileri aynıdır; gebelik testi pozitif çıkar, gebelik hormonları salgılanır ve kadın âdet görmez. Belli bir süre sonra gebelik ya düşükle sonuçlanır ya da tıbbi müdahale ile sonlandırılır.

Buna göre cenin olmasa da cenine ait materyallerin bulunması ve normal gebelikle aynı belirtilerin olması dolayısıyla boş gebelik esnasında görülen kan özür kanı, bu gebeliğin sonlanmasından sonra gelen kan da lohusalık kanı kabul edilir.

130. Mol gebelik (üzüm gebeliği) esnasında ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir?

Halk arasında "üzüm gebeliği" olarak bilinen mol gebeliği; fetüsün hiç gelişmediği veya anormal olarak geliştiği, bebek eşini (plasenta) oluşturacak olan hücrelerin de kontrol dışı çoğalarak rahim içine üzüm taneleri şeklinde yayıldığı bir gebelik türü olup iki türü bulunmaktadır. Çekirdeksiz yumurta hücresinin döllenmesiyle meydana gelen tam

(komplet) mol gebeliğinde fetüs oluşmazken, yumurta hücresinin iki spermle döllenmesiyle meydana gelen kısmi (parsiyel) mol gebeliğinde 69 kromozomlu, yaşama ihtimali bulunmayan bir fetüs oluşmaktadır. Her iki türde de plasental yapılardan salgılanan hamilelik hormonu nedeniyle hastada gebelik belirtileri bulunur ve gebeliğin sonlandırılıp rahmin boşaltılması temel tedavi yöntemidir.

Buna göre cenin olmasa da cenine ait materyallerin bulunması ve normal gebelikle aynı belirtilerin olması dolayısıyla mol gebelik esnasında görülen kan özür kanı, bu gebeliğin sonlanmasından sonra gelen kan da lohusalık kanı kabul edilir.

131. Menopoza geçiş döneminde kanaması olan bir kadın ibadetlerini nasıl yerine getirir?

Fıkıh kaynaklarında, bir kadının hangi yaşta menopoza gireceği hususu ihtilaflı bir konu olmakla birlikte genel olarak elli beş yaş kabul edilmiş, bu yaşı doldurmadıkça kendisinden gelen kanın âdet olduğu belirtilmiştir. Ancak bu hüküm zamanın tıbbi bilgi ve tecrübelerine dayanmaktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/516)

Menopoz, kadınlarda gebe kalma ve doğurma yetisinin sona ermesiyle âdetten kesilme hâli demektir. Menopoz dönemine geçiş sürecinde âdet düzensizlikleri ve âdet günlerinde değişiklikler meydana gelebilir. Uzmanların belirttiğine göre bir kadın kesintisiz bir yıl âdet görmez ise artık menopoza girmiş demektir. Buna göre menopoza geçiş sürecindeki bir kadından gelen kan âdet kanı olarak kabul edilir. Menopoza girmiş bir kadından gelen kan ise özür kanı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla menopoza girdikten sonra görülen kanamalarda özür hükümlerine göre amel edilir.

Menopoza geçiş dönemindeki kadının, bir kadın doğum uzmanına muayene olup, kanamasının âdet kanaması mı yoksa özür mü olduğunu tespit ettirmesi ve ibadetlerini ona göre yapması uygun olur.

132. Menopoz dönemindeki kanamalarda ibadetler nasıl yerine getirilir?

Uzmanların belirttiğine göre menopoz sürecine giren kadın kesintisiz bir yıl âdet görmez ise menopoza girmiş demektir. Menopoz dönemine

giren bir kadından gelen kanamalar, âdet değil istihâze (özür) kanaması olarak kabul edilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 3/200) Buna göre, menopoz dönemine girdikten sonra devamlı kanama gören kadın, her namaz vakti için abdest alır, abdest bozan başka bir hâl meydana gelmedikçe, bu abdestle o vakit içerisinde dilediği kadar namaz kılar ve diğer ibadetleri yapar. Namaz vaktinin çıkmasıyla veya başka abdest bozan bir hâlin meydana gelmesiyle abdesti bozulur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/106-107) Menopoz döneminde görülen kanamanın devamlı olmaması hâlinde ise sadece geldiği anda abdest bozulur.

133. Bir kadının jinekolojik muayene olması ya da rahim ultrasonu çektirmesi guslü gerektirir mi?

Gusül, cinsel ilişkiden veya şehvetle meni gelmesinden/orgazm olmaktan dolayı ya da kadınların âdet ve lohusalık dönemleri bittiği zaman gerekir. Bu sebeple kadın doğum uzmanına jinekolojik muayene olmak ya da rahim ultrasonu çektirmek guslü gerektirmez.

134. Cünüp iken bebek emzirilebilir mi?

Cünüp iken bebeğin emzirilmesi caizdir. Ancak bu durumda olan bir kadının bir an önce gusül abdesti alması uygun olur.

135. Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi?

Fıkıh kaynaklarında tercih edilen görüşe göre vajinal akıntının (rutûbetü'l-ferc) temiz olduğu ifade edilmekte olup (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/166), çamaşıra bulaşması namaza engel değildir. Bu itibarla tampon ya da ped kullanma zorunluluğu yoktur.

136. Âdet döneminde, lohusalıkta yahut cünüpken genel vücut temizliği yapmakta bir sakınca var mıdır?

Bazı fıkıh kaynaklarında âdet, lohusalık ve cünüplük hâlinde gusletmeden saç ve tırnakları kesmenin, koltuk altı ve kasık temizliğinin tenzihen mekruh olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/358) Ancak bu konuda sağlam bir delil bulunmamaktadır. Nitekim diğer bazı

fıkıh kaynaklarında ise yapılan bu değerlendirmenin uygun olmadığı ifade edilmiştir. (Büceyrimî, *Tuhfe*, 1/256; Dimyâtî, *Hâşiyetü i'âneti't-tâlibîn*, 1/77-85)

Bu sebeple âdet, lohusalık ve cünüp hâlinde olanların gusletmeden saç ve tırnaklarını kesmesinde, koltuk altı ve kasık temizliği yapmasında bir sakınca yoktur.

NAMAZ

FETVA

NAMAZ

137. İbadet ne demektir ve kaç kısma ayrılır?

İbadet; "itaat etmek, boyun eğmek, kulluk etmek, tevazu göstermek, ilah edinmek" anlamına gelir. Dinî bir terim olarak ise; "Fiil ve niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a tazim ve yakınlık ifade eden şuurlu itaat" demektir. Allah'a ibadet; itaat etmenin ve saygı göstermenin zirvesidir. Kur'ân'da insanların, Allah'a ibadet için yaratıldıkları, (Zariyât, 51/56) bütün peygamberlerin, insanları Allah'a ibadete davet ettikleri (el-Bakara, 2/83) bildirilmiştir.

Kur'ân'da ibadet kavramı; tevhid, (en-Nisâ, 4/36) itaat, (el-Bakara, 2/172) dua, (el-Mü'min, 40/60) boyun eğmek, (el-Fâtiha, 1/5) iman ve salih amel, (en-Nisâ, 4/172-173) Allah'ı tesbih ve secde, (el-A'râf, 7/206) Allah'ı bilmek ve tanımak (ez-Zâriyât, 51/56) gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu manalardan hareketle ibadet, geniş anlamıyla İslâm'ın emir ve yasaklarını gözetmeyi ve Allah'ın sınırlarını korumayı ifade eder.

Bir davranışın ibadet olabilmesi için; kişide iman, niyet ve ihlas olması gerekir. İbadetin Allah rızası için yapılması ve İslâm'a uygun olması lazım gelir.

Uygulama itibarıyla geniş manada ibadetler dört kısma ayrılır:

a) İman, ihlas, niyet, tefekkür, marifet, sabır, takva gibi kalbî ibadetler.
b) Namaz, oruç, dil ile zikir ve dua, ana-babaya iyilik, insanlara iyi muamele ve sıla-i rahim gibi beden ile yapılan ibadetler.
c) Zekât, sadaka, yakınlara ve fakirlere yardım, Allah yolunda infak gibi mal ve servetle yapılan ibadetler.
d) Hacca gitmek, cihat etmek gibi hem mal hem de beden ile yapılan ibadetler.

138. Namaz ibadeti Hz. Peygamber'den önce de var mıydı?

Kur'ân'da Hz. Muhammed'den (s.a.s.) önceki peygamberlerin de namaz ibadetiyle mükellef kılındıkları belirtilmektedir. (el-Bakara, 2/83; Yûnus, 10/87; Hûd, 11/87; İbrâhim, 14/37, 40; Meryem, 19/30-31, 54-55; Tâhâ, 20/14; el-Enbiyâ, 21/72-73; Lokmân, 31/17)

Âyet-i kerîmelerden, namaz ibadetinin sadece Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmetine has olmayıp, önceki ümmetlerde de var olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı şekilde, önceki ümmetlerin namazlarında da kıyam, rükû ve secde gibi temel rükûnların var olduğu bildirilmekle birlikte, namazın kılınışına dair detaylı açıklamalar mevcut değildir.

139. Müslüman'dan namaz ibadeti ne zaman ve hangi hâllerde düşer?

Akıl sağlığı yerinde olan ve ergenlik çağına ermiş her Müslüman'a namaz farzdır. Bu şartları taşımayan kimse namazla mükellef değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadiste çocuklar ve akıl sağlığı yerinde olmayan kimselerden sorumluluğun kaldırıldığını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Hudûd, 16 [4398]; İbn Mâce, Talâk, 15 [2041])

Bazı durumlarda sağlık sorunu olanlardan da namaz düşer. Hanefîlere göre, sadece başını hareket ettirerek dahi namaz kılmaya gücü yetmeyecek derecede rahatsız olan kimseye bir şey gerekmez. Eğer bu hastalıktan ölürse, kılamadığı namazları kaza etme imkânı bulamadığı için borçsuz olarak Allah'ın huzuruna çıkmış olur. İyileşmesi durumunda; kılamadığı namazları bir günlük (beş vakit) namazı geçmezse, kaza etmesi gerekir. Sayı bundan daha çok olursa sahih olan görüşe göre, o kimseye kaza gerekmez. Baygın kalan kişi için de baygınlık süresine göre aynı hükümler geçerlidir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/106, 107, 108) İmam Şâfiî, bayılmanın tam bir namaz vakti sürmesi hâlinde de kaza gerekmeyeceğini söylemiştir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*,1/314)

Hayatını yatalak olarak geçiren kişi, eğer yataktan kalkıp abdest alamıyorsa veya abdest aldıracak birini bulamıyorsa yanında bulunduracağı tuğla, kiremit veya taş gibi bir madde üzerine teyemmüm eder. Yatağından doğrulmaya ve kıbleye yönelmeye tek başına imkân bulamayan kişi, kendisine yardım edecek kimse de olmadığı takdirde yerinden doğrulmadan, yüzünü çevirebildiği kadar kıbleye çevirerek yattığı yerde namazını îma ile kılar. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/212-213; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/106-107)

Hastalığından dolayı kendi başına teyemmüm edemeyen ve bu konuda kendisine yardım edecek birini de bulamayan kişi kendisini abdestli gibi sayarak isterse namazını îma ile kılar; isterse de kazaya bırakır; iyileşmesi hâlinde kaza eder, iyileşmeme durumunda ise kendisinden yükümlülük düşer. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/168, 172; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 39; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/252-253)

140. Namazların rek'at sayıları ve kılınış şekilleri neye göre belirlenmiştir?

İbadetler tevkîfîdir. Yani hem farz oluş gerekçelerinin hem de uygulamalarının her yönüyle akılla bilinmesi mümkün değildir. İbadetlerle ilgili hususlar Kur'ân'da genel olarak emredilmiş, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasıyla belirgin hâle gelmiştir.

Kur'ân'da, namazların belli vakitlerde farz kılındığı (en-Nisâ, 4/103) ve kıyam, kıraat, rükû ve secde gibi birtakım rükünlerinin olduğu bildirilmiş; söz konusu ibadetin ayrıntıları ve namaz içerisinde yapılması gereken diğer davranışlar ile ilgili hususlar Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile sabit olmuştur. (Buhârî, Ezân, 95 [755-758]; Müslim, Salât, 45 [397]; Mesâcid, 176 [613]) Bütün bunların bir ifadesi olarak da Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Beni namazı nasıl kılarken gördüyseniz siz de öyle kılınız."*** (Buhârî, Ezân, 18 [631]) buyurmuştur. Buna göre namazla ilgili genel hüküm, rükün ve şartlar Kur'ân'la, bunlara ilişkin ayrıntılar ise Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) sünnetiyle belirlenmiştir.

141. Namaz kılmamanın mazereti olabilir mi?

Bilindiği gibi namaz, dinimizin ifasını emrettiği ibadetlerin en önemlisidir. Kelime-i şehâdetten sonra, İslâm binasının üzerine kurulduğu beş esastan birincisidir. Akıllı ve ergenlik çağına ulaşan her Müslüman'ın namaz kılması farzdır. Terk edilmesi ve geciktirmeyi caiz kılan meşru bir mazeret bulunmaksızın vaktinde eda edilmeyip kazaya bırakılması, günahtır. Namaz; uyuyakalmak, unutmak ve baş ile de olsa îma ile kılamayacak kadar hasta olmak gibi meşru bir mazeret bulunmadıkça kazaya bırakılamaz. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Biriniz uyuyakalır veya unutur da bir namazı vaktinde kılamaz ise onu hatırladığı vakit kılsın."*** (Müslim, Mesâcid, 316 [684]; bk. Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 37 [597]) buyurmuştur.

Meşguliyeti çok olmak, aile fertlerinin geçimini sağlamak için yapılan çalışma ve yolculuk gibi durumlar namazın ertelenmesi için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *"Öyle adamlar vardır ki, onları ne bir ticaret, ne bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyabilir. Onlar, dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar."* (en-Nûr, 24/37)

İşverenin veya iş yerinde sorumluluk alan kimsenin, namaz kılmak isteyen memurlarına ve işçilerine, cuma namazını ve beş vakit namazı kılabilme imkânını sağlaması gerekir. Ancak çalışanın da işini aksatmaması ve iş disiplininin korunması açısından işverenin veya amirlerin iznini alması uygun olur. İzin verilmemesine rağmen kılınan namaz geçerlidir. Namaz kılma imkânı bulunmayan bir yerde çalışan kimsenin bu imkânı bulabileceği bir iş araması uygun olur.

Eğer çalışanlar aramalarına rağmen başka bir imkân bulamazlar ise; öğle ile ikindiyi, ya ikindiyi öne alarak öğle vaktinde ya da öğleyi geciktirerek ikindi vaktinde; akşam ile yatsıyı da yatsı vaktine geciktirerek veya yatsıyı akşam vaktine alarak (cem ederek/birleştirerek) kılabilirler. Fakat bunun bir zaruret hükmü olduğunu hatırdan çıkarmazlar.

NAMAZIN FARZLARI

142. Sabah namazı imsak vaktinin girmesiyle kılınabilir mi?

Sabah namazının vakti, tan yerinin ağarması demek olan ikinci fecrin doğmasından başlayarak güneşin doğmasına kadar devam eder. Buna göre imsak vakti, başka bir deyişle oruç yasaklarının başlama vakti, fecr-i sâdıkın oluşması, yani tan yerinin ağarmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Artık (Ramazan gecelerinde) eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Şafağın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için sonra akşama kadar orucu tamamlayın."* (el-Bakara, 2/187) buyrulmaktadır. İmsak ile birlikte sabah namazının vakti girdiğine göre bu vakitte sabah namazı kılınabilir. Bununla birlikte, konuyla ilgili bazı rivâyetlere dayanan Hanefîler, biraz geciktirilerek (isfar vaktinde) kılınmasını daha uygun (müstehap) bulmuşlardır. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/225; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/286; Zeylaî,

Tebyîn, 1/82) Nitekim Peygamber Efendimiz de bunu tavsiye etmiştir. (Tirmizî, Salât, 3 [154])

Sabah namazının vakti, güneşin doğmasına kadar devam eder. Zira Cebrail'in Hz. Peygamber'e (s.a.s.) imamlık ettiğine ilişkin hadise göre Cebrail sabah namazını birinci günde tan yeri ağardığında, ikinci günde de ortalık aydınlanıp güneş doğmasına yakın bir vakitte kıldırmış ve, *"…Bu, senden önceki peygamberlerin (namaz) vaktidir ve (namazlar için) vakit bu iki vaktin arasıdır."* (Ebû Dâvûd, Salât, 2 [393]; Tirmizî, Salât, 1 [149]) demiştir.

143. "Asr-ı evvel" ve "asr-ı sani" ne demektir?

"Asr-ı evvel", ikindi namazının ilk vakti; "asr-ı sânî" ise ikindi namazının ikinci vakti demektir. İkindi namazının vakti, öğle namazının vaktinin sona ermesi ile başlar. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona ereceği, fakihlerin kullandıkları delillerin farklılığı sebebiyle ihtilaflı olduğu için buna bağlı olarak ikindi namazının vaktinin başlayacağı zaman da ihtilaf konusu olmuştur. Buna göre İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile diğer üç mezhep imamına göre güneşin tepe noktasından batıya meyli sırasında oluşan gölge (fey-i zevâl) hariç herhangi bir şeyin gölgesi kendisi kadar olunca öğle namazının vakti bitmiş ve ikindi namazının vakti başlamış olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/40; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/299-300; Desûkî, *Hâşiye*, 1/177; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/271-272) İşte bu vakte "asr-ı evvel" (ikindi namazının ilk vakti) adı verilir.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise öğle namazı vakti, "fey-i zevâl" hariç bir şeyin gölgesi kendisinin iki katı kadar olunca sona erer. Bu vakte ise "asr-ı sânî" (ikindi namazının ikinci vakti) adı verilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/122; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/40; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/79)

Diyanet İşleri Başkanlığı, yayınlamakta olduğu Diyanet Takvimi'nde ikindi namazının vaktini, "asr-ı evvel" esasına göre düzenlemiştir ve namazlar asr-ı evvel ictihadına göre kılınmaktadır.

144. İkindi namazının vakti ne zaman başlar ve ne zaman sona erer?

İkindi namazı vaktinin başlangıcı, öğle namazı vaktinin sona ermesine bağlı olduğu için öğle namazının sona ermesi konusundaki görüş ayrılığı ikindi vaktinin başlamasına da yansımıştır. Dolayısıyla İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed ve diğer mezhep imamlarına göre öğle vakti,

her şeyin gölgesi 'fey-i zevâl' hariç kendisinin bir mislî olduğu zaman biter ve ikindi namazının vakti başlar. Buna asr-ı evvel (ikindi namazının ilk vakti) denir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise öğle vaktinin bitişi, her şeyin gölgesi "fey-i zevâl" hariç kendisinin iki mislî olduğu zaman biter ve ikindi namazının vakti başlar. Buna asr-ı sânî (ikindi namazının ikinci vakti) denir. Diyanet İşleri Başkanlığı takviminde asr-ı evvel uygulaması esas alınmaktadır.

İkindi namazının son vakti güneşin batışından hemen öncedir. Ancak mazeret yoksa bu ana kadar geciktirmemek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), ikindi namazını güneş sararıncaya kadar geciktirip sonra da baştan savma bir şekilde aceleyle kılmayı, münafıkların namazı olarak nitelemiştir. (bk. Müslim, Mesâcid, 195 [622]; Ebû Dâvûd, Salât, 5 [413]) Fakat daha önce kılınamamışsa, güneş batmak üzere de olsa kılınır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/127; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/40; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/80; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/273) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: ***"Güneş batmadan önce ikindi namazından bir rek'ata yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır."*** (Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 28 [579]; Müslim, Mesâcid, 163-165 [608])

Şâfiî mezhebine göre ikindi namazının vakti, kendi içinde "faziletli", "ihtiyarî", "kerâhetsiz cevâz", "kerâhetli cevâz" ve "özür" olmak üzere beşe ayrılır. Özür vakti, sefer veya yağmur gerekçesinden dolayı ikindi namazı ile öğle namazının cem edilmek suretiyle öğle namazı vaktinde kılınmasıdır. Diğerleri ise her şeyin gölgesinin bir buçuk katına çıktığı zamana kadar fazilet, iki misline çıktığı zamana kadar ihtiyarî, ihtiyarî vakitten güneşin sararmasına kadar kerâhetsiz cevaz ve güneşin sararmasından batışına kadar olan zaman aralığını kapsayan kerâhetli cevaz vakitleridir. Bir özür yok iken ikindi namazını kerâhetli cevaz vaktine kadar ertelemek caiz değildir. Bununla birlikte güneşin batışından önce bir rek'at da olsa kılabilen kimse ikindi namazını kılmış olur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/27)

145. Akşam namazı ne zamana kadar kılınır?

Akşam namazının vakti; güneşin batması ile başlayıp, İmam Ebû Hanîfe'ye göre güneşin batışından sonra ufukta kalan aydınlık kayboluncaya kadar devam eder. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Akşam namazı vaktinin başlangıcı güneşin batışı, sonu da ufkun kayboluşudur."*** (Tirmizî, Salât, 2

[151]) buyurmuştur. Bir rivâyette de Hz. Peygamber (s.a.s.), yatsı namazını şafağın kaybolmasından sonra kılmıştır. (Dârekutnî, es-Sünen, 1/495-496 [1037])

Rivâyetlerdeki 'şafak' veya 'ufuk' kelimeleri İmam Ebû Hanîfe'ye göre, kırmızılıktan sonraki beyazlıktır. Ayrıca İmam Ebû Hanîfe bu konuda delil olarak, *"…Akşam namazı vaktinin sonu ufkun kararduğı vakittir."* (bk. Müslim, Mesâcid, 174 [612]) hadisine dayanmıştır.

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'le birlikte diğer mezheplere göre ise akşam namazının son vakti, güneşin batışından sonraki kızıllık gidinceye kadar devam eder. Zira hadisteki şafak güneşin batışından sonraki kızıllıktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Şafak kızıllıktır. O kaybolunca namaz vâcip olur."* (Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/506 [1056]) buyurmuştur.

146. Yatsı namazı ne zamana kadar kılınabilir?

Yatsı namazının vakti, akşam namazının vakti çıktıktan sonra başlar, "imsak" vaktine (tan yerinin ağarmaya başlamasına) kadar devam eder. (Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/159 [957-959]) Yatsı namazı bu süre içinde herhangi bir vakitte kılınabilir. Bununla birlikte bazı âlimler, bütün farz namazlarda olduğu gibi yatsı namazını da vaktinin ilk diliminde kılmanın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tavsiyesi gereğince daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık yine bazı rivâyetlere dayanarak yatsı namazını gecenin biraz ilerleyen diliminde kılmanın daha uygun olduğunu söyleyen âlimler de vardır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/278)

Şâfiî mezhebine göre yatsı namazının vakti batı ufkundaki kızıllığın kaybolmasıyla başlar, tan yerinin ağarmasına kadar devam eder. Ancak bu mezhebe göre yatsı namazının vakti kendi içinde "faziletli", "ihtiyarî", "cevâz" ve "özür" olmak üzere dörde ayrılır. Faziletli vakit, vaktin başında kılınmasıdır. İhtiyarî vakit, gecenin ilk üçte bir vaktidir. Bundan sonra fecre kadarki vakit ise cevaz vaktidir. Bu vakitte yatsı namazını kılmak caiz ise de mekruhtur. Özür vakti ise yatsının cem-i takdim ile kılınacağı akşam namazı vaktidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/31)

147. Kılınmakta olan namaz henüz tamamlanmadan önce vakit çıkarsa bu namaz bozulur mu?

Sabah ve cuma namazı dışında namaz kılarken vaktin çıkmasının o namazı bozmayacağı konusunda âlimler görüş birliği içindedir. Sabah

namazında ise güneş doğarken namaz kılmayı nehy eden hadislere dayanan İmam Ebû Hanîfe, güneşin doğmasının kılınmakta olan namazı bozacağını söylemiştir. Bunun yanında İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed son oturuşta teşehhüd miktarı oturulmuşsa namazın bozulmayacağını ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/122-124; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/386) Diğer mezhepler ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sabah namazının bir rek'atı kılındıktan sonra güneş doğar veya ikindi namazının bir rek'atı kılındıktan sonra güneş batarsa o namazın tamamlanacağını ve geçerli olacağını bildiren hadisine (Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 28 [579]) dayanarak namaz kılarken vaktin çıkmasının o namazı bozmayacağını belirtmişlerdir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteheid*, 1/102-103; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/273) Buna göre sabah namazında ihtilaf bulunmakla birlikte bir vaktin namazı kılınırken diğer vaktin girmesi ile kılınmakta olan namaz bozulmaz.

148. Kerâhat vakitlerinde namaz kılmanın yasak olmasının sebebi ve hikmeti nedir?

Güneşin doğmasından yükselmesine kadar olan zaman diliminde, güneş tam tepe noktasındayken ve güneşin batma zamanında namaz kılmak hadislerde yasaklanmıştır. Bu vakitlere kerâhet vakitleri denilir. Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den şöyle nakledilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.) bize üç vakitte namaz kılmayı veya ölülerimizi defnetmeyi yasakladı: Güneşin doğmasından itibaren (bir veya iki mızrak boyu) yükselmesine kadar, güneşin gökyüzünde tam dik oluşundan (batıya) yönelmesine kadar ve güneşin sararmasından itibaren batmasına kadar."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]; bk. Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10 [1277]; Cenâiz, 55 [3192])

İslâm, Allah'tan başkasına ibadet etmeyi ya da bunu çağrıştıracak bütün tutum ve davranışları yasaklar. Belli vakitlerde namaz kılınmasının yasak veya mekruh olması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira güneşin tam doğuş, tam tepe noktasında ve tam batış hâlinde olduğu zamanlar mecusilerin ibadet vakitleridir. Bu vakitlerde namaz kılmanın yasaklanması veya kısıtlanması, ateşperestlerin ibadet vakitleri ile çakışarak Müslümanların onlara benzememesi amacıyladır. Böylece Müslümanlarda kimlik ve ibadet bilincinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu vakitlerin, namazın kemâl anlamda edasına engel bir özelliğinin

olduğu da belirtilmiştir. (bk. Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 294 [832]; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10 [1276-1277])

149. Vakitlerin oluşmadığı yerlerde namazlar nasıl kılınır?

Vakit, namazın şartlarından birisidir. İslâm bilginleri arasında "vakit, namazın şartıdır" gerekçesiyle vakitlerin teşekkül etmediği yerlerde o vaktin namazının farz olmadığını söyleyenler varsa da, namazın asıl sebebinin ilahi hitap olduğunu esas alarak, bu yörelerde namazların takdirle kılınacağını söyleyen âlimler çoğunluktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/362) Bir rivâyette, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âhır zamanda Deccal geldiğinde bir günün bir yıl, bir günün bir ay ve bir günün de bir hafta gibi olacağını ifade etmesi ve bu günlerde namazların takdir edilerek kılınması gerektiğini belirtmesi (Müslim, Fiten, 110 [2937]), bu görüşün delillerinden birisidir. Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ortaya koyduğu gibi vakit oluşmayan bölge ve zamanlarda namazların, vakitleri takdir ederek kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Anlaşılıyor ki, ilahi hitap, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ve amelî tevatür gereği bütün Müslümanlar, bir günde yani 24 saatte 5 vakit namazla mükelleftirler. Aksi hâlde kutuplarda ve kutuplara yakın bölgelerde olduğu gibi dünyanın bazı yerlerinde yaşayan Müslümanların bir kısmı (altı ay gece altı ay gündüz olduğu için) yılda sadece beş vakit namaz kılacaklardır. Şu hâlde, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, o namazın vakti takdir edilerek kılınır.

150. Namazlar cem edilmek (birleştirilmek) suretiyle kılınabilir mi?

Belirli şartları taşıyan her Müslüman'a günde beş vakit namaz farzdır. Her namaz kendi vakti içinde edâ edilmek üzere farz kılınmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, ***"Namaz, müminler üzerine belli vakitlerde edâ edilmek üzere farz kılınmıştır."*** (en-Nisâ, 4/103) buyurulmaktadır. Bu itibarla normal şartlarda her namazın vaktinde kılınması gerekir. Ancak geçerli bir mazeretin olması durumunda namazlar birleştirilerek (cem' edilerek) kılınabilir.

"İki namazı birleştirmek" anlamına gelen "cem" öğle ile ikindi namazlarının öğle veya ikindi vaktinde; akşam ile yatsı namazlarının da akşam veya yatsı vaktinde birlikte kılınmalarını ifade eder.

Hanefî mezhebine göre cem sadece hacılar için söz konusudur. Arefe (arife) günü Arafat'ta ikindi öne alınarak öğle vaktiyle birlikte (cem-i takdim sureti ile) kılınır. Aynı gün akşam namazı geciktirilerek, Müzdelife'de yatsı vaktinde birlikte (cem-i te'hir) kılınır. Bunun dışında namazları cem ederek kılmak caiz değildir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/127) Diğer mezheplerde (aralarında bazı konularda ihtilaf olmakla birlikte) sefer, yağmur, fırtına gibi mazeretlerle öğle ile ikindiyi veya akşam ile yatsıyı cem-i takdim ya da cem-i tehir yoluyla kılmak caizdir. Bu görüşün delillerinden birisi İbn Abbâs'ın verdiği *"Resûlullah (s.a.s.) Tebûk seferinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kıldı."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 51-53 [705-706]) haberidir. Hanefîler bu ve benzeri hadislerde söz konusu olan cemin, sûrî *(bir namazı vaktin sonunda, takip edeni de vaktin başında peş peşe kılarak, şeklen bir birleştirme)* olduğunu söylerler. (Muvatta', Salât, 203 [Şeybânî Rivâyeti, Bâb: 59]; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/162 [978-980]; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/173-174)

Önemli mazeretlerin bulunduğu durumlarda Hanefî birisi de diğer mezhepleri taklit ederek anılan namazları cem ederek kılabilir. Mesela seferde olmak, imtihan saatiyle çakışmak, doktorun ameliyatta iken namazı vaktinde kılamaması gibi zaruret ve ihtiyaç hâllerinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları, cem-i takdim veya cem-i te'hir ile kılınabilir.

Namazları birleştirerek kılacak kişi, bu namazları peş peşe ve sırasına göre kılar; iki farz arasındaki sünnetleri kılmaz, başka bir şeyle meşgul olmaz. Öğle ile ikindinin farzları, öğle veya ikindi vaktinde; akşam ile yatsının farzları, akşam veya yatsı vaktinde peş peşe, ara vermeden kılınır. Sabah namazı ne yatsı ne de öğle ile birleştirilemediği gibi ikindiyle akşam veya yatsı ile sabah da birleştirilemez.

151. Namazda niyet sadece kalben yapılsa yeterli olur mu? Kılınan namaza farz ya da sünnet diye niyet etmek gerekir mi?

Niyet, namazın şartlarından biridir. Niyet, kalbe ait bir iş olup, kişinin bir şeye karar vermesi, hangi işi ne maksatla yaptığını bilmesi demektir. Namazda muteber olan, kalpteki niyettir. Niyetin dil ile söylenmesi müstehap olmakla birlikte söylenmediğinde de namaz geçerli olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/46) Farz ya da vâcip namaz kılan bir kişinin hangi namazı

kıldığını tayin etmesi gerekir. Sünnet namazlarda ise hangi vaktin sünneti olduğunu belirlemesi şart değildir. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 85)

152. Kıbleye doğru yönelmeden kılınan namaz geçerli olur mu?

Bilerek kıble yönünden başka yöne doğru kılınan namaz geçersiz olur. Kıble yönünü bilmeyen kimse ise araştırma yapar; edindiği bilgi veya kanaate göre namazını kılar. Eğer namazı tamamladıktan sonra hata ettiğini anlarsa, namazı sahih olur. Yeniden kılması gerekmez. Araştırma yaptığı hâlde hatalı tarafa döndüğünü namaz esnasında anlarsa, namaz içinde doğru olan tarafa döner ve namazına devam eder. Herhangi bir araştırma yapmadan veya kimseye sormadan rastgele bir yöne dönüp namaz kılan kimse ise eğer döndüğü o yön, kıble istikameti değilse namazını iade eder. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/435)

153. Kıblesinde hata tespit edilen camilerle ilgili ne yapmak gerekir?

Kıbleye yönelmek (istikbâl-i kıble) namazın farzlarındandır. Kâbe'nin yakınında olup onu görerek namaz kılanların, doğrudan Kâbe'ye yönelmeleri gerekir. İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre Kâbe'den uzakta bulunanların ise Kâbe "istikametine" yönelmeleri yeterlidir. Bu yönelişte esas olan, namaz kılan kişinin yönünün Kâbe'nin bulunduğu "cihet"ten tamamen sapmamış olmasıdır. Buna göre hafif sapmalar namazın sıhhatine zarar vermez. (İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî*, 3/66-68; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/9; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/430) Zira Kâbe veya Kâbe'nin gökyüzüne doğru dikey doğrultusu, kişinin yüz açısı içerisinde kaldığı sürece namaz kılan kişi, kıbleden sapmış sayılmaz. (İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 1/430) Buna göre, namaz kılan kişi, kendisini Kâbe'ye dik olarak bağlayan doğrusal çizgiden, sağa veya sola 45 derece dönmediği sürece Kıble istikametinden tamamen sapmış olmaz ve bu durum namazının sıhhatine engel teşkil etmez.

Bir Müslüman'ın camide namaz kılması hâlinde kıbleyi ayrıca araştırmasına gerek yoktur. Çünkü camiler kıble tespiti yapılarak inşa edilmektedir. Bununla birlikte camilerle ilgili uygulamalarda şu esaslar dikkate alınmalıdır:

a) Günümüzde kıble istikameti tam olarak tespit edilebildiğinden dolayı yeni yapılacak veya yeniden imar edilecek olan camilerin yönlerinin/mihraplarının tam Kâbe istikametinde olacak şekilde yapılması gerekir.

b) Geçmişte yapılan ve daha sonra birebir Kâbe doğrultusunda olmadığı tespit edilen camilerde önceden kılınan namazlar sahihtir. Çünkü bu camilerin kıbleleri, inşa edildikleri devrin şartlarına göre doğru kabul edilmiş olup namazlar da bu kabulle kılınmıştır. Ancak bu sapmanın ruhsat sınırlarının dışında (45 derece ve üzeri) olduğu uzmanlar tarafından tespit edilirse, bu durumun en kısa zamanda ve mümkün olan en uygun yolla düzeltilmesi gerekir. Sapmanın 45 derece ve üzerinde olduğunun tespitinden sonra bilerek o yöne doğru kılınan namazlar sahih değildir.

c) Yetkili merciler tarafından uzmanlarına yaptırılan tespite göre kıblesinde sapma derecesi, ruhsat sınırları içerisinde (45 dereceden az) olan camilerde kılınan namazlar sahihtir. Bununla birlikte cemaat arasında meydana gelebilecek ihtilafları ortadan kaldırmak için imkânlar ölçüsünde cami içi düzenleme ile açı farkının giderilmesi veya mümkün olduğunca azaltılması gerekir.

154. Kadınlar başları açık olarak namaz kılabilirler mi?

Ergenlik çağına ulaşmış bir kadının, mahremi olmayan erkeklerin yanında olduğu gibi namaz kılarken de vücudunun dinen örtülmesi gereken yerlerinin tamamını örtmesi gerekir. Baş da örtülmesi gereken yerlerdendir. Hz. Âişe'den rivâyet edilen bir hadiste Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, ergenlik* çağına *ulaşmış kadının başörtüsüz kıldığı namazını kabul etmez."* (Ebû Dâvûd, Salât, 85 [641]; Tirmizî, Salât, 160 [377]) Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinin evlerinde namaz kılarken başlarını örttüklerini, kendisinin de başı açık namaz kılan genç kızları uyardığını ve büluğa eren kadınların başlarını örterek namazlarını kılmaları gerektiğini bildiren hadisler vardır. (Ebû Dâvûd, Salât, 87) Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanından günümüze kadarki uygulama da böyledir.

155. Kıraatin bazı namazlarda açık bazılarında gizli olmasının sebebi nedir?

İbadetler tevkîfîdir; yani farz oluş gerekçelerinin ve yapılış şekillerinin akılla bilinmesi mümkün değildir. Allah emrettiği için ve Hz. Peygamber (s.a.s.) nasıl yaptıysa öyle eda edilir. Namaz da böyledir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Benim namazı nasıl kıldığımı gördüyseniz siz de öyle kılınız."* (Buhârî, Ezân, 18 [631]) buyurmuştur.

Bu sebeple gündüz kılınan farz namazlarda kıraatin gizli, gece kılınan farz namazlarda ise açıktan olması Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine ve dini ondan öğrenip sonrakilere öğreten sahabe-i kiramın uygulamasına dayanmaktadır. (bk. Buhârî, Ezân, 96-105 [759-774]; Müslim, Salât, 47-48, 149-179, 201 [398, 449-465, 475])

156. Namazda sûrelerin Türkçe tercümesi okunabilir mi?

Namazda sûrelerin Türkçe tercümesinin okunması caiz değildir. Konu ile ilgili olarak, Din İşleri Yüksek Kurulunun 04.12.1997 tarihinde aldığı 103 numaralı kararda şöyle denilmektedir:

Kur'ân-ı Kerîm'in namazda Türkçe tercümesinin okunmasına gelince: Kur'ân-ı Kerîm'de *"Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun."* (el-Müzzemmil, 73/20) buyurulduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) de bütün namazlarda Kur'ân-ı Kerîm okumuş ve namaz kılmayı iyi bilmeyen bir sahabiye namaz kılmayı tarif ederken *"...Sonra Kur'ân'dan hafızanda bulunanlardan kolayına geleni oku."* (Müslim, Salât, 45 [397]) buyurmuştur. Bu itibarla namazda kıraat yani Kur'ân okumak, Kitap, Sünnet ve icma ile sabit bir farzdır. Bilindiği üzere Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Cebrail aracılığı ile indirdiği manaya delâlet eden elfâzın ismidir. Sadece mana olarak değil, Resûlullah'ın (s.a.s.) kalbine lafızları (sözleri) ile indirilmiştir. Bu itibarla bu lafızlardan anlaşılan ve başka lafızlarla ifade edilen mana Kur'ân değildir. Çünkü indirildiği elfâzın dışında, hatta Arapça bile olsa, başka sözlerle ifade edilen mana Cenâb-ı Hakk'ın kelamı değil, mütercimin ondan anladığı yorumdur. Oysa Kur'ân kavramının içeriğinde, sadece mana değil, bir rüknü olarak onun elfâzı da vardır. Nitekim; *"Şüphesiz o, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Onu Rûhu'l-emin (Cebrail), uyarıcılardan olasın diye, senin kalbine apaçık Arap diliyle indirdi."* (eş-Şuarâ, 26/192-195); *"İşte böylece biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik..."* (Tâhâ, 20/113); *"Korunsunlar diye dosdoğru Arapça bir Kur'ân indirdik."* (ez-Zümer, 39/28); *"Bu bilen bir toplum için âyetleri Arapça bir Kur'ân olmak üzere ayrıntılı olarak açıklanmış bir kitaptır."* (Fussilet, 41/3) gibi tam on ayrı yerde (Yûsuf, 12/2; er-Ra'd, 13/37; en-Nahl, 16/103; eş-Şûra, 42/7; ez-Zuhruf, 43/3; el-Ahkâf, 46/12) Kur'ân'ın Arapça olduğunu ifade eden âyetlerden, sadece mananın değil, lafızlarının da Kur'ân kavramının içeriğine dâhil olduğu açık ve kesin bir şekilde

anlaşılmaktadır. Bu sebepledir ki, tercümesine Kur'ân denilemeyeceği ve tercümesinin Kur'ân hükmünde olmadığı konusunda İslâm âlimleri görüş birliği içindedir.

Bilindiği üzere tercüme, bir sözün anlamını başka bir dilde dengi bir sözle aynen ifade etmek demektir. Oysa her dilin, başka dillerde bulunmayan (kendine ait) ifade, üslup ve anlatım özellikleri vardır. Bu yüzden, edebî ve hissî yönü bulunmayan bazı kuru ifadeler dışında, hiçbir tercüme aslının yerini tutamaz ve hiçbir tercümede her bakımdan aslına tam bir uygunluk sağlanamaz. O hâlde, Kur'ân-ı Kerîm gibi ilahi belağat ve i'cazı haiz bir kitabın aslı ile tercümesi arasındaki fark, yaratan ile yaratılan arasındaki fark kadar büyüktür. Çünkü biri yaratan Yüce Allah'ın kelamı; diğeri ise yaratılan kulun âciz beyanı. Hiç böylesi bir tercümenin, Allah kelamının yerine konulması ve onunla aynı hükümde tutulması mümkün olur mu? Kaldı ki, İslâm dini evrensel bir dindir. Değişik dilleri konuşan bütün Müslümanların ibadette ortak bir dili kullanmaları onun evrensel oluşunun bir gereğidir.

Herkesin konuştuğu dil ile ibadet yapmaya kalkışması, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) öğrettiği ve bugüne kadar uygulanagelen şekle ters düşeceği gibi içinden çıkılmaz birtakım tartışmalara da yol açacağı muhakkaktır. Konuya ülkemiz açısından baktığımızda ise böyle bir uygulamanın dışarıda Türkiye aleyhinde, içeride ise devlet aleyhinde bir malzeme olarak kullanılacağı, vatandaşların birlik ve beraberliğini zedeleyeceği, sonuç olarak birtakım huzursuzluklara sebebiyet vereceği dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Türkçe tercüme ile namaz kılmak ve Türkçe dua etmek birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü dua kulun Allah'tan istekte bulunmasıdır. Bunun ise herkesin konuştuğu dil ile yapılmasından daha tabiî bir şey olamaz ve zaten genelde de ülkemizde Türkçe dua yapılmaktadır.

Diğer taraftan, Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli özelliklerinden biri de i'cazıdır. Bir benzerinin ortaya konulması konusunda, Kur'ân bütün insanlığa meydan okumuştur. Bu i'cazın sadece anlamda olduğu söylenemez. Aksine, ***"onun Allah katından indirildiğinde şüpheniz varsa, haydi bir benzerini ortaya koyun"*** anlamındaki tehaddi (meydan okuma) âyetlerinden (el-Bakara, 2/23-24; Yûnus, 10/37-38; Hûd, 11/13; el-İsrâ, 17/88; et-Tûr, 52/33-34) bu özelliğin daha çok lafızla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya toplanıp birbirlerine destek olsalar bile bunu başaramayacaklarını ifade eden İsrâ sûresinin 88. âyet-i kerîmesinden de Kur'ân'ın bir benzerinin yapılamayacağı ve bu itibarla tercümesinin Kelâmullah sayılamayacağı, o hükümde tutulamayacağı ve dolayısıyla namazda tercümesinin okunamayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim 1926 yılında İstanbul Göztepe Camii İmam-Hatibi Cemal Efendi'nin cuma namazında Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe tercümesini okumasıyla ilgili olarak İstanbul Müftülüğü'nün 20 Mart 1926 tarih ve 92-93 sayılı yazısı üzerine, altında Atatürk tarafından göreve getirilen ilk Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi'nin imzası bulunan 9 Ramazan 1324/23 Mart 1926 tarih ve 743 numaralı Müşavere Hey'eti kararında:

"Namazda kıraet-i Kur'ân bi'l-icma farz ve Kur'ân'ın hangi bir lügat ile tercemesine Kur'ân itlakı kezalik bi'l-icma gayr-ı caiz ve namazda kıraet-i Kur'ân mahallinde terceme-i Kur'ân'ın adem-i cevazı da bi'l-umum mezahib fukahasının icmaı ile sabit olduğundan, hilafına mücaseret, namazı vaz'-ı şer'îsinden tağyir ve emr-i dini istihfaf ve mel'abe şekline vaz'ı mutazammın olduğu gibi beyne'l-müslimin iftirak ve ihtilafa ve memlekette fitne hûdusuna bâis olacağından, fiil-i mezbûre mecasereti sabit olan merkûm Cemal Efendinin uhdesindeki vezaif-i ilmiye ve diniyenin ref'i, emr-i zaruri hâlini almış olmakla ol vechile tebligat icrası..." denilmiştir.

Şüphesiz bir Müslüman'ın en azından namazda okuduğu Kur'ân-ı Kerîm metinlerinin anlamlarını bilmesi ve namazda bunları anlayarak ve duyarak okuması son derece önemlidir ve bu zor da değildir. Ancak manasını anlamak, onun hidâyetinden faydalanmak ve Yüce Rabbimizin emir, yasak ve öğütlerinin neler olduğunu öğrenmek için Kur'ân-ı Kerîm'i tercüme etmenin ve bu maksatla meal, tercüme ve tefsirlerini okumanın hükmü başka; bu tercümeleri Kur'ân yerine koymanın ve Kur'ân hükmünde tutmanın hükmü yine başkadır.

Namazda ve ibadet olarak Kur'ân-ı Kerîm, aslî lafızları ile okunur. Yüce Rabbimizin bize olan öğüt, buyruk ve yasaklarını öğrenmek, onun irşadından yararlanmak maksadıyla ise tercüme, meal ve açıklamaları okunur. Bu maksatla Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme, meal ve açıklamalarını okumak da çok sevaptır ve genel anlamı ile ibadettir.

157. Namazda kıraati, Mushaf'a bakarak yapmak caiz midir?

İmam Ebû Hanîfe'ye göre namazda, sûre veya âyetleri Mushaf'a bakarak okumak namazı bozar. İmameyn'e göre ise mekruh olsa da namaz bozulmaz. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/11) Şâfiîlere göre de bir kimse, namazda Fâtiha sûresini Mushaf'a bakarak okursa namazı geçerli olur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/353) Bu konuda ihtiyatlı olan, kişinin namazda kıraati ezberinden yapmasıdır.

158. Namazda okunması farz olan kıraati, dudakları kıpırdatmadan, sadece zihinden geçirmekle namaz sahih olur mu?

Konuşma yetisine sahip kişinin namazda Fâtiha ve diğer sûreleri, dili ve dudağı kıpırdatmaksızın ve ses çıkartmaksızın zihinden geçirmesi okuma (kıraat) sayılmaz. Böyle yapmakla namazın rüknü olan kıraat yerine getirilmiş olmaz. Kişinin kendi duyabileceği bir sesle, fısıldar gibi harfleri yerlerinden çıkartarak ve eğer yanında başkaları varsa onları rahatsız etmeyecek bir şekilde okuması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/55)

159. İşitme engelliler namaz kılarken kıraat ve tesbîhâtı nasıl yaparlar?

İşitme engelliler, ibadetlerle mükellef olma açısından diğer Müslümanlar gibidirler. Dolayısıyla namaz kılmak, oruç tutmak ve diğer ibadetleri eda etmekle mükelleftirler. Namazın farzlarından olan iftitâh tekbiri ve kıraatin normalde telaffuz edilmesi gerekir. Ancak bunu yerine getirme imkânı olmadığı için işitme engellilerin, tekbir ve kıraati içlerinden yapmaları yeterli olup dillerini hareket ettirmeleri gerekmez. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/69; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/481) Çünkü kişi, ancak gücünün yettiğini yapmakla mükelleftir. (el-Bakara, 2/286)

160. Namazda sadece Fâtiha okumakla, farz olan kıraat yerine gelir mi?

Namazda bir miktar Kur'ân okumak farzdır. Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre bu miktar, en az üç kısa âyet veya bu miktarda bir sûre olmalıdır. Özellikle Fâtiha sûresinin okunması vâciptir. Dolayısıyla namazda Fâtiha sûresi okunmakla, hem farz kıraat hem de vâcip yerine getirilmiş olur. Ancak Fâtiha'dan sonra üç kısa âyet veya bu uzunlukta bir sûre okumak da vâciptir. Bu sebeple, farz namazların ilk iki rek'atında, sünnet namazların tüm rek'atlarında Fâtiha'dan sonra sûre ya da birkaç

âyet okumayan kişi vâcibi terk etmiş olur. Unutarak terk edilmesi sehiv secdesini gerektirir. Kasten terk edilmesi hâlinde ise namazın iadesi vâciptir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/458)

Şâfiîlere göre ise kıraat farzının yerine gelmiş olabilmesi için asgari olarak Fâtiha'nın okunması gerekir. Buna ilaveten bir sûre veya birkaç âyet daha okumak ise sünnettir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/353, 361)

NAMAZIN VACİPLERİ

161. Namazda ta'dîl-i erkânın hükmü nedir?

Ta'dîl-i erkân, namazın rükünlerini düzgün, yerli yerinde ve tam yapmak demektir. Ta'dîl-i erkâna yakın anlamda kullanılan "tuma'nîne" kelimesi, yapılmakta olan rükne hakkının verildiğine kanaat getirilmesi hâlini ifade eder. Ta'dîl-i erkân özellikle rükûda, kavmede (rükûdan kalktıktan sonraki duruşta), secdede ve celsede (iki secde arasındaki oturuşta) söz konusu olur. Hanefî mezhebindeki kuvvetli görüşe göre, sayılan dört yerde ta'dîl-i erkân vâciptir. Diğer bazı mezheplere ve Hanefîlerden de İmam Ebû Yûsuf'a göre ise ta'dîl-i erkân farzdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/51; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/464, 465, 472; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/143)

162. Tek başına namaz kılan bir kimse kıraati, gizli olması gereken namazlarda sesli yaparsa namazı sahih olur mu?

Tek başına namaz kılarken öğle ve ikindi namazları ile gündüz kılınan sünnet namazlarda gizli okumak yani kendisi işitebilecek derecede diliyle telaffuz etmek, namazın vâciplerindendir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/81)

Namazın vâciplerinden herhangi birinin bilerek terk edilmesi durumunda namazın yeniden kılınması; unutularak yapılmaması hâlinde ise sehiv secdesi yapılması gerekir. Dolayısıyla gizli okunması gereken yerde, açıktan okuyan kişi, bunu bilerek yapmışsa namazını yeniden kılmalı; farkında olmadan yapmışsa namazın sonunda sehiv secdesi yapmalıdır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/81)

163. Şâfiî mezhebinden olan birinin sabah namazında kunût duası okumasının hükmü nedir? Hanefî imama uyarak sabah namazı kıldığında bu duayı okumazsa namazı geçerli midir?

Şâfiî mezhebinde sabah namazının farzının son rek'atında rükûdan kalktıktan sonra kunût duası okumak kuvvetli sünnetlerdendir. Şâfiî mezhebine mensup olan bir kimse Hanefî bir imama uyduğunda, rükûdan kalktıktan sonra vakit bulursa kunût duasını okur. Eğer okuyacağı kadar bir vakit bulamazsa kunûtu terk eder ve mezhepteki kuvvetli görüşe göre namazın sonunda imamdan ayrı olarak sehiv secdesi yapar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/290) Bununla birlikte sehiv secdesi yapmasa da namazı sahih olur.

164. Secdede burnun yere değmesinin hükmü nedir? Burun yere değmeden kılınan namaz geçerli midir?

Namazın rükünlerinden biri de secdeye varmaktır. Namazda rükûdan sonra, ayaklar, dizler ve ellerle beraber alnı yere koymaya secde denir. Her rek'atta iki secde etmek farzdır. Secdede alın ve burun birlikte yere konmalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/51; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/370; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm*, 254-255) Zira Resûlullah (s.a.s.), namazda secdeye vardığında alnını ve burnunu yere koyar, kollarını yanlarına yapıştırmaz, ellerini de omuz hizasına gelecek şekilde koyardı. (Tirmizî, Salât, 86 [270]) Buna göre özürsüz olarak secdede alnın yere konulup da burnun konulmaması mekruhtur. Bununla birlikte namaz geçerlidir. Alın yere konulmazsa namaz geçersizdir.

165. Farz namazlarda ilk oturuşu unutan kimse namazını nasıl tamamlar?

İlk oturuş, namazın vâciplerindendir. Vâcibin unutulması durumunda son oturuşta sehiv secdesi yapılması gerekir. İlk oturuşun kasten terk edilmesi ise tahrîmen mekruhtur, dolayısıyla namazın iade edilmesi gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/310; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/88)

166. Namazda kavme ve celsenin hükmü nedir, ne kadar beklemek gerekir?

Kavme; namazda rükûdan kalkarken, secdeye gitmeden önce iyice doğrulmak ve en az "Sübhânellah" diyecek kadar ayakta durmak; celse

ise namazda iki secde arasında oturup en az "Sübhânellah" diyecek kadar beklemektir. Celse ve kavme Hanefîlerde bir görüşe göre sünnet, tercih edilen görüşe göre ise vâciptir. Yanılarak terk edilirse sehiv secdesi yapmak gerekir. Bilerek terk edilmesi tahrimen mekruhtur, bu durumda namazın iade edilmesi gerekir. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre ise celse ve kavme farzdır, bunun terk edilmesi ile namaz bozulur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/465; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/22; Nevevî, *Ravza*, 1/223)

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatmaktadır: *"Hz. Peygamber bir gün mescide girdi, peşinden de bir adam gelerek namaz kıldı. Sonra gelip Hz. Peygamber'i selâmladı. O da selâmını aldı ve ona 'dön ve namazını yeniden kıl' dedi. Bu durum üç kez tekrar etti, sonuncusunda şöyle buyurdu: 'Namaz kılacağın zaman tekbir al, sonra Kur'ân'dan bildiğin kolay gelen bir yeri oku, sonra rükûya eğil ve uzuvların yerleşip rahatlayıncaya kadar rükûda kal. Daha sonra rükûdan kalk ve iyice doğrul. Sonra secdeye git ve orada uzuvların yerleşip rahatlayıncaya kadar kal. Daha sonra iyice yerleşinceye kadar otur, sonra tekrar secdeye kapan ve orada uzuvların yerleşip rahatlayıncaya kadar bekle. Bütün namazlarında böyle yap."* (Buhârî, Ezân, 122 [793]; Müslim, Salât, 45 [397])

Bu itibarla namaz kılan kişinin namazını ta'dil-i erkâna riâyet ederek kılması büyük önem arz etmektedir. Ta'dil-i erkân özellikle rükûda, kavmede (rükûdan kalktıktan sonraki duruşta), secdede ve celsede (iki secde arasındaki oturuşta) söz konusu olur. Sonuç itibarıyla, tadili erkân açısından; rükûda, rükûdan doğrulmada, secde ve iki secde aralarında en az bir defa "Sübhânellah" diyecek kadar durmak gerekir. (Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/106)

167. Son oturuşu yaptıktan sonra selâm vermeden namazdan çıkan bir kimsenin namazı geçerli midir?

İmam Ebû Hanîfe'ye göre namaz kılan kişinin, namazın sonunda kendi istek ve irâdesiyle yaptığı bir fiil ile namazdan çıkması gerekir. İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise teşehhüt miktarı (tahiyyâtı okuyacak kadar) oturmakla namaz, rükünleri itibarıyla tamamlanmış olur. Selâm vermese veya kendi isteği ile namaza aykırı bir davranışta bulunmasa bile bu kişinin namazı geçerli olmakla beraber vâcip terk edilmiş olur.

Bu görüş ayrılığının bazı fıkhî sonuçları vardır. Buna göre bir kimse ka'de-i ahîrede (namazdaki son oturuşta) teşehhüt miktarı oturduktan sonra kendi isteği ile namazla bağdaşmayacak bir fiil işlese, mesela kendisine verilen selâmı almak, hapşırana "çok yaşa" veya "yerhamükellâh" demek gibi bir şekilde konuşsa ya da kalkıp gitse adı geçen üç imama göre de namazı sahih olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/60-61; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/104; Bilmen, *İlmihal*, 118) Fakat teşehhüt miktarı oturduktan sonra, kendi isteği dışında bir sebeple namazı bozulsa İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre bu kişinin namazı geçerli, İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise geçerli değildir. Yine son oturuşta, teşehhüt miktarı oturduktan sonra henüz kendi istek ve irâdesiyle namazdan çıkmadan namaz vakti çıksa, bu kişinin namazı İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre sahihtir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise fâsiddir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/127; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/386)

168. Namazdan çıkarken verilen selâmın hükmü nedir?

Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre namazların sonunda önce sağ tarafa, sonra sol tarafa yüz çevirerek selâm vermek vâciptir. Bunun bilerek terk edilmesi namazın tekrar kılınmasını gerektirir. Farkında olmadan terk edilmesi hâlinde ise bir şey gerekmez. Bu selâmda "es-selâmü aleyküm ve rahmetullah" cümlesinin "es-selâm" kısmını söylemek vâcip, "aleyküm ve rahmetullah" kısmını eklemek ise sünnettir. Bir görüşe göre de sağa selâm verilmesi vâcip, sol tarafa selâm verilmesi sünnettir. Namazdan çıkılması, bütün imamlara göre yalnız bir selâm ile olur, bununla namaz biter. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/320; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/125-126) Birinci selâmı vermeyi farz gören Şâfiîlere göre bunun terk edilmesi namazı da iptal eder. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/385)

NAMAZIN SÜNNETLERİ VE ADABI

169. İftitah tekbirinde elleri kaldırmanın hükmü nedir?

İftitah tekbirini alırken, elleri yukarıya kaldırmak sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), bu tekbiri alırken ellerini kaldırmıştır. (Buhârî, Ezân, 84 [736]; Müslim, Salât, 21-22 [390]; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/195-196 [1157-1170]) Hanefî mezhebine göre erkekler iki elini, avuçların iç kısımları kıble

istikametine yönelik olarak ve başparmaklar kulak yumuşakları hizasına gelecek şekilde kaldırırlar. Kadınlar ise omuzlarının hizasına kadar kaldırırlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/48) Diğer mezheplerde erkekler de ellerini omuz hizasına kadar kaldırırlar.

170. Namaz kılarken kıyamda ayaklar arası açıklık ne kadar olmalıdır?

Namazda kıyamda iken iki ayağın arasındaki açıklık konusunda sahih ve sarih bir hadis bulunmadığından, miktarın ne olacağı konusunda İslâm âlimleri farklı görüşler belirtmişlerdir.

Hanefî mezhebine göre kıyamda iki ayağın arası, dört parmak kadar açık bulundurulmalıdır. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 98) Şâfiî mezhebine göre iki ayak arası bir karış kadar açık tutulmalıdır. (Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/146) Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise ayaklar aşırı sayılacak kadar fazlaca açılmamalı, tümüyle de bitiştirilmemelidir. (Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 2/881)

171. Namazlarda Sübhâneke okurken "ve celle senâüke" kısmı niçin okunmaz?

Namazın başında okunan "Sübhâneke" zikri ile ilgili mütevatir veya meşhur hadislerde "ve celle senâüke" ifadesi yer almamaktadır. (Ebû Dâvûd, Salât, 122 [775-776]; Tirmizî, Salât, 65 [242-243]) Bundan dolayı namaz kılan kişi cenaze namazı dışındaki namazlarda bu ifadeyi okumaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/49)

Cenaze namazı ise ölüye dua olduğu için başka duaların da yapılması mümkün olduğu gibi "Sübhaneke" zikrine "Allah'ım, senin şanın yücedir" anlamındaki "ve celle senâuke" ifadesi de eklenebilir. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 584; Mehmet Zihnî, *Nimet-i İslâm*, 427) Zira namaz dışında yapılan bazı zikir ve dualarla ilgili rivâyetlerde bu ifade yer almaktadır.

172. Namazda Fâtiha sûresi okunduğunda "âmîn" demenin hükmü nedir?

"Âmîn", Yüce Allah'ın kabul etmesini temenni etmek amacıyla duanın sonunda söylenen sözdür. Hz. Peygamber (s.a.s.), duanın sonunda "âmîn" denilmesini tavsiye etmiştir. (Buhârî, Ezân, 111 [780]; Müslim, Salât, 72-75 [410])

Hanefî mezhebine göre Fâtiha'nın sonunda "âmîn"in gizli söylenilmesi sünnettir. Bu konuda imam, cemaat ve yalnız başına kılanlar arasında fark yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/493) Şâfiî mezhebine göre ise "âmîn", açık kıraatli namazlarda açıktan, gizli kıraatli namazlarda gizlice söylenir. (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/139-140)

173. Namazda Fâtiha'dan sonra okunacak âyet veya sûreler için besmele çekilir mi?

Namazda her rek'atın başında ve Sübhâneke'den sonra kırâata başlamadan önce besmele çekilir. Fâtiha'dan sonraki zamm-ı sûre için ise ayrıca besmele çekilmez. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/112)

174. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında Fâtiha'dan sonra niçin başka âyet veya sûre okunmaz?

Kur'ân'da ibadetler ayrıntıları belirtilmeksizin emredilmiştir. Farz, vâcip veya nâfile bütün ibadetlerin nasıl ve ne şekilde yapılacağı ise Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenmiştir. Namazın kaç rek'at kılınacağını, nerede ve nasıl kıraat, zikir, tesbih, tahmid veya dua yapılacağını, rükûnun ve secdenin nasıl ve kaçar defa olacağını Hz. Peygamber (s.a.s.) göstermiş ve *"Benim kıldığım* gibi *siz de namazı kılınız."* (Buhârî, Ezân, 18 [631]) buyurmuştur. Yani ibadetler, nasıl emredilmişse o şekilde yapmak ile sorumluyuz.

Farz namazların son iki rek'atında Fâtiha'dan sonra sûre okunmamasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte farzların son iki rek'atında Fâtiha'dan sonra sûre okunursa bu, namaza bir zarar vermez. Hanefî mezhebindeki makbul görüşe göre sehiv secdesi de gerekmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/102; Halebî, *es-Sağîr*, 175)

175. İlk iki rek'atta okunan âyetlerin veya sûrelerin sonraki rek'atlarda tekrarlanmasının hükmü nedir?

Dört rek'atlı sünnet namazlarda her iki rek'at müstakil kabul edildiğinden (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/16-17) birinci ve ikinci rek'atta okunan zamm-ı sûreleri üçüncü ve dördüncü rek'atta da okumak, namaza bir zarar vermez. Ancak bilenlerin başka âyet/sûre okuması daha doğru olur.

176. Erkeklerin namazda başlarını örtmeleri gerekir mi?

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâb-ı kiram, İslâm öncesinde olduğu gibi İslâm'dan sonra da günlük hayatlarında örf ve iklim şartları gereği başlarını örtmüşlerdir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) günlük kıyafeti ile namazlarını kılmış, ibadet için ilave veya bazı özel giysiler giymemiştir. Takke üzerine sarık sardığı gibi sarıksız takke ve takkesiz sarık kullandığı da olmuştur. (bk. Ebû Dâvûd, Libâs, 24 [4078]; Tirmizî, Libâs, 12, 42 [1736, 1784]; İbnü'l-Kayyım, *Zâdü'l-me'âd*, 1/130; Müttakî, *Kenzü'l-'ummâl*, 7/121 [18284-18286])

Bazı âlimler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu uygulamalarını göz önüne alarak namazda erkeklerin başını örtmesini sünnet kabul etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre baş açık namaz kılmak, sünneti terk etmek anlamına geleceğinden tenzîhen mekruh sayılmıştır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/640; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 131) Diğer bazı âlimler ise bunu örf gereği kabul ettiklerinden başı açık namaz kılmakta bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir. (bk. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/489) Sonuç olarak namaz kılarken başın takke, sarık vb. bir şeyle örtülmesi evladır. Bununla birlikte baş açık bir hâlde namaz kılmak da caizdir.

177. Erkeklerin kolu kıvrık veya kısa kollu gömlek ile namaz kılmaları caiz midir?

Namaz kılan kimse, manen, Yüce Allah'ın (c.c.) huzuruna çıkmaktadır. Bu sebeple, kılık kıyafeti düzgün olmalıdır. Eskiden kolları sıvamak kibir alameti sayıldığı için kolu kıvrık namaz kılmak mekruh kabul edilmiştir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/106) Ancak günümüzde böyle bir algı söz konusu değildir. Öte yandan erkeklerin, kısa kollu gömlekle de namaz kılmalarında bir sakınca yoktur. Çünkü bu tutum da, kolları kıvırıp sıvamakta olduğu gibi yadırganacak bir durum olmaktan çıkmıştır.

178. Kadınlar namazda ellerini erkekler gibi bağlayabilirler mi?

Namazda, sağ el sol elin üstüne gelecek şekilde elleri bağlamak sünnettir. (Buhârî, Ezân, 87 [740]; Müslim, Salât, 54 [401]) Ancak bu bağlamanın nerede olacağına dair farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetler ile sahabe ve tâbiîn uygulamalarına bağlı olarak, erkekler bazı mezheplere göre göbek altında, bazı mezheplere göre göğüslerinin üzerinde, bazılarına göre ise göğüs ile göbek arasında ellerini bağlarlar.

Kadınların ellerini bağlaması, namazda elleri bağlamanın sünnet olduğunu kabul eden âlimlerin ittifakına göre, göğsün üzerine bağlama şeklindedir. Bu bağlama şekli, kadınların vücut yapısı bakımından tesettürün ruhuna daha uygun bir davranıştır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/49)

179. Mescid-i Haram'da namaz kılarken kıyam hâlinde nereye bakılmalıdır?

Başka yerlerde olduğu gibi Mescid-i Haram'da namaz kılan kimse de secde edeceği yere bakar. Zira Resûlullah (s.a.s.), namazda kıyam hâlinde secde mahalline bakardı. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/48; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/477) Başını çevirmeden gözünün görüş alanına giren bir noktaya bakmasında da kerâhet yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/64) Buna göre, namaz kılan kimse Kâbe'ye de bakabilir.

180. Namazda huşû için nelere dikkat edilmelidir?

Kur'ân-ı Kerîm'de huşû ile namaz kılmak, müminin ayırıcı niteliklerinden biri olarak zikredilir. (el-Mü'minûn, 23/2) Resûlullah (s.a.s.), *"Namaz gözümün nuru kılındı."* (Nesâî, 'İşratü'n-nisâ, 1 [3939-3940]) buyurarak namazın özel durumuna işaret etmektedir. Namazda huşû; dikkati dağıtacak dış etkenlerden uzak olup kalbin Allah'a (c.c.) bağlanabilmesi ile gerçekleşir. Kişinin iç dünyasında yaşadıkları, düşünceleri namazındaki huşûunu etkiler ve davranışlarına da yansır. Bu sebeple namaz kılarken kişi Allah'ın huzurunda bulunduğunun bilincinde olmalı, zihin ve gönül dünyası ile namaza yönelmeli; sağa sola bakmak, elbisesiyle oynamak ve ta'dîl-i erkâna riâyet etmemek gibi hâl ve hareketlerden kaçınmalıdır. Okuduğu sûre ve zikirlerin anlamına odaklanmaya çalışmalıdır. Bunun yanında namazda iken akla gelen haricî düşüncelerin peşine düşmemeye ve Rabbinin huzurunda olduğunu hatırlayarak zihnini toparlamaya gayret etmelidir.

181. Kadınlar çıplak ayakla namaz kılabilirler mi?

Kadınların ayakları Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre avret mahalli olmadığından, topuklarından yukarısı açık olmamak kaydıyla çorapsız namaz kılabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/45; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/46) Diğer mezheplerde ise kadınlar açısından ayaklar da örtülmesi farz olan

yerlere dâhil olduğundan örtülmesi gerekir. Bu görüşe göre kadının ayakları çıplak olarak kıldığı namaz sahih olmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/431; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/397) İhtiyatlı olan, kadınların namaz kılarken ayaklarını örtmeleridir.

182. Erkeklerin çorapsız namaz kılmaları caiz midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çorapsız olarak namaz kıldırdığı kaynaklarımızda sabittir. (Ebû Dâvûd, Salât, 89 [653]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 66 [1038]) Bu sebeple çorapsız olarak namaz kılmakta bir beis yoktur. Ancak mescitlere çorapsız girmek sağlık, temizlik vb. nedenlerden ötürü örfte hoş karşılanmıyorsa, bundan kaçınmak uygun olur. Çorap giyenlerin de çorapları temiz olmalıdır.

183. İş elbisesi ile namaz kılınabilir mi?

Namazın şartlarından birisi necasetten (pislikten) taharettir. Namaz kılacak kişinin elbisesinde, bedeninde ve namaz kılacağı yerde, kan, idrar, şarap, dışkı gibi namaza mâni necasetler bulunmamalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/36)

İşin cinsine göre iş elbisesinde bulunan badana, boya, madenî yağlar, pas ve benzeri kirler necaset olmadıkları için namazın sıhhatine engel değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/228-248) Ancak namaz için camiye veya mescide gidecek kişinin temiz elbise giymesi Kur'ân-ı Kerîm'in tavsiyesidir. (el-A'râf, 7/31)

NAMAZI BOZAN ŞEYLER

184. Gülmek namazı bozar mı?

Namazda aslolan kulun Rabbinin huzurunda olduğu bilinciyle huşû içerisinde kılınmasıdır. Fakat elde olmayan sebeplerle meydana gelen gülmenin namaza etkisi üç şekilde değerlendirilir:

a) Namazda iken yanındakilerin duyabileceği şekilde sesli olarak gülmek: Bu şekilde gülmekle Hanefîlere göre hem abdest hem de namaz bozulur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/77; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/18) İbn Üsâme'nin babasından naklettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Biz Resûlullah'ın*

peşinde namaz kılarken görme özürlü birisi bir çukura düştü. Biz de adamın hâline güldük. Bunun üzerine Resûlullah yeniden abdest alıp namazı baştan itibaren iade etmemizi emretti." (Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/295-296 [601; Ebû Dâvûd, Merâsîl, 75 [8]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/226 [679])

b) Şâfiîlere göre kahkaha namazı bozsa da abdesti bozmaz. Çünkü namazın dışındayken kahkaha abdesti bozmadığına göre namazdayken de bozmaz. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/140)

c) Namaz kılan kimsenin kendisinin duyabileceği kadar gülmesiyle yalnızca namaz bozulur. Kişinin kendisinin ya da yakınındakinin işitmeyeceği şekilde gülümsemesi namazı da abdesti de bozmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/11)

185. Kıraat hataları namazı bozar mı?

Namazda yapılan kıraat hatalarının (zelletü'l-kâri), namazı bozup bozmayacağı konusunda fakihler birtakım ölçüler getirmişlerdir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Kur'ân, manası değişecek derecede kasten yanlış okunursa namaz bozulur. Hata ile veya unutarak yanlış okunması hâlinde ise;

a) Yanlışlık kelimelerin harekelerinde ise manada bir değişiklik olsa da namaz bozulmaz.

b) Yanlışlık durak yerlerinde yapılırsa; yani durulacak yerde geçilip geçilecek yerde durulursa, manasında değişiklik olup olmadığına bakılmaksızın namaz bozulmaz.

c) Mahreçleri birbirine yakın olan harflerin hata ile birbirinin yerine okunması ile namaz bozulmaz.

d) Mahreçleri yakın olmayan harflerin birbirlerinin yerine okunması durumunda ise mananın değişip değişmediğine bakılır. Buna göre; bir harf değişir de bu değişiklikle kelimenin manası değişmez ve Kur'ân'da da o kelimenin benzeri varsa namaz bozulmaz. Şayet harf değişmekle kelimenin manası bozulmaz ve fakat bu kelimenin bir benzeri Kur'ân'da yoksa İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre namaz bozulmaz, İmam Ebû Yûsuf'a göre bozulur. Eğer harfin değişmesiyle mana değişir ve Kur'ân'da da benzeri yoksa namaz bozulur. Namaz esnasında az veya çok miktarda âyet atlamakla namaz bozulmaz. Bir kimse kıraati, namazı bozacak derecede hatalı yapar ancak geri dönüp hatasını düzeltirse

namazı geçerli olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/78-82; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/630-633)

186. Namazda harfleri yerli yerince çıkarmamakla namaz bozulur mu?

Namazda Kur'ân'dan bir bölüm okumak farzdır. Bu farzın yerine getirilmiş olması için Kur'ân'ın doğru, usûlüne uygun olarak okunması gerekir. Okuyucunun dilinin sürçmesi ve yanılmasına zelletü'l-kâri veya lahn denir.

Namazdaki kıraatlerde sin ve sad gibi mahreç yakınlığı bulunan harflerde, harflerin tam mahrecinden çıkarılamaması durumunda namaz bozulmaz. Mahreç yakınlığı olmamakla birlikte bazı harfler yaygın olarak karıştırıldığı için ayırt etme zorluğu bulunan bu çeşit harflerin birbiri yerine geçirilmesi durumunda birçok fakihe göre namaz bozulmaz. Mesela (ض) harfi yerine (د) ,(ذ) veya (ظ) harflerinin okunması böyledir. Çünkü bu durumlarda zaruret ve kaçınılması mümkün olmayan bir durum (umûm-ı belvâ) vardır. Fakat mahreçleri ayrı harfler birbiri yerine telaffuz edilir de mana değişirse namaz bozulur. Geriye dönüp doğru telaffuz edilirse namaz sahih olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/630)

Şâfiî mezhebine göre ise kişi öğrenmeye gücü ve imkânı olduğu hâlde namazda Fâtiha sûresindeki bir harfi başka bir harf ile değiştirirse kıraatı sahih olmaz. Ancak hemen ardından doğrusunu okursa namazı sahih olur. Bu bağlamda örneğin Fâtiha sûresindeki "وَلَا الضَّالِّينَ" ifadesindeki (ض) harfinin mahrecini öğrenme imkân ve gücüne sahip olan kimse, bu harfin yerine (ظ) harfini söylerse tercih edilen görüşe göre namazı bozulur. Ancak harfin doğru okunuşunu öğrenme imkânı ve gücü yoksa namazı bozulmaz. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/481) Fâtiha sûresi dışındaki diğer sûre veya âyetlerdeki okuyuş ve mahreç hatalarının ise namaza herhangi bir etkisi olmaz.

187. Namaz kılarken dünyevî düşüncelere dalmak namazı bozar mı?

Namaz kılanın huşû ve huzur içerisinde olması esastır. (el-Mü'minûn, 23/2) Mümkün olduğu kadar namaza odaklanmak gerekir. Bunun için Allah Teâlâ'yı (c.c.) görüyormuşçasına (Buhârî, Îmân, 37 [50]; Müslim, Îmân, 5-7 [9-10]) ibadet etmek ve namazı, kılınan son namaz gibi düşünerek O'na yönelmek (İbn Mâce, Zühd, 15 [4171]) tavsiye edilmiştir.

Diğer taraftan namaz kılarken, dünyevî düşüncelerin akla gelmesi, birçok insanın karşılaştığı bir durumdur. Namazda harici düşünceler ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Namaz için ezân okunduğu zaman şeytan, ezânı işitmemek için geriye dönüp olanca hızıyla yellenerek kaçar, ezân bitirildiği zaman gelir. Namaz için kâmet getirilince yine geri dönüp kaçar. Kâmet bitirilince yine gelir, insan ile kalbi arasına sokulur. Filan şeyi hatırla, filan şeyi hatırla, diyerek (namaza başlamadan evvel insanın) hiç de aklında olmayan şeyleri hatırlatır durur. Nihâyet insan kaç rek'at kıldığını bilemez olur. İşte herhangi biriniz kaç rek'at; üç rek'at mı, yoksa dört rek'at mı kıldığını bilmediği zaman, oturur hâlde iki kere secde (sehiv secdesi) etsin."* (Buhârî, Sehiv, 6-7 [1231-1232]; el-'Amelu fi's-salât, 18 [1222]; Müslim, Salât, 16-19 [389])

İslâm âlimleri bu hadis-i şeriften hareketle namazda, akla ve kalbe gelen düşüncelerden dolayı, namazın bozulmayacağını ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/215; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 2/397-398 [861]) Ancak akla gelen dünyevî düşüncelerle meşgul olmamak gerekir. Zira kişinin bu tür düşüncelerden sıyrılmaya çalışmayıp bunlarla meşgul olması, namazın hem çirkinliklerden alıkoyma gücünü hem de sevabını azaltacaktır. Dolayısıyla namazda iken akla gelen haricî düşüncelerin peşine düşmemek ve Allah Teâlâ'nın huzurunda olduğunu hatırlayarak zihni toparlamaya çalışmak gerekir.

188. Namazda örtülmesi gereken bir yeri açılan kişinin namazı bozulur mu?

Gerek tek başına gerekse cemaatle kılınan namaz esnasında örtülmesi gereken bir organ, kişinin irâdesi dışında açılır ve hemen örtülürse namaz bozulmaz. Eğer açılan yer bir organın dörtte biri oranına ulaşmış ve bir rükün eda edilecek (Sübhânellâhi'l-azîm diyecek) kadar açık kalmış ise namaz bozulur. Kendi irâdesi ile bilerek açacak olursa, namaz fasit olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/45)

189. Namaz kılanın önünden geçilmesi namazı bozar mı?

İster kapalı, ister açık alanda olsun zorunlu olmadıkça namaz kılan birisinin önünden geçilmemelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), namaz kılanın önünden geçmektense beklemenin daha hayırlı olacağını belirtmiştir.

(Buhârî, Salât, 101 [510]; Müslim, Salât, 261 [507]) Namaz kılanın da, uygun bir yere durmak veya sütre vb. bir şey koymak suretiyle önünden geçilmemesi için önlem alması gerekir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), önünden insan veya hayvanların geçmesi muhtemel olan bir yerde namaz kılan kişinin önüne sütre (değnek veya başka bir şey) koymasını tavsiye etmektedir. (Müslim, Salât, 241-242 [499]) Sütreyi terk etmek ise mekruhtur.

Namaz kılanın önünden geçen kimse sorumlu olmakla birlikte, önünden geçilen kişinin namazı bozulmaz. Fakat büyük camilerde, namaz kılanın secde mahallinin uzağından geçmek caizdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/217)

Cemaatle kılınan namazlarda, sadece imamın sütre edinmesi yeterlidir; diğerlerinin sütre koyması gerekmez. (Buhârî, Salât, 90 [494-495]) Namaz kılanın önündeki sütrenin ardından geçmekte bir sakınca yoktur.

190. Rükûya veya secdeye giderken pantolonu çekmek/elbiseyi düzeltmek namazı bozar mı?

Kişi namaz kılarken, namaza halel getirecek hareketlerden kaçınmalı, azalarını kontrol ettiği gibi kalbini de Allah'a yöneltmelidir. Namaza aykırı olup 'amel-i kesîr' olarak nitelenen hareketlerin namazda yapılması namazı bozar. Amel-i kalîl denilen, basit hareketler ise namazı bozmaz. Amel-i kesîr için net bir tanım yapma imkânı olmamakla birlikte, tanımlardan birinde dışarıdan gözlemleyen kişide, namazda olunmadığı izlenimini verecek kadar hareket etmek şeklinde izah edilmiştir. Amel-i kalîl ise bunun zıddıdır. Diğer bir tarife göre de iki el ile yapılması âdet olan işler amel-i kesîr, bir el ile yapılan işler ise amel-i kalîldir. Zorunlu olmadıkça pantolonu veya elbiseyi rükûya veya secdeye giderken çekmek, namaz dışı bir işle meşguliyet olduğu ve namazda olması gereken huşûya aykırı düştüğü için mekruhtur, fakat namazı bozmaz. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/215; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/64) Pantolonu veya elbiseyi amel-i kesîr sayılacak bir tarzda çekmek ise namazı bozar.

191. Namaza ait olmayan bir hareketi, bir özre dayanmaksızın çokça yapmanın hükmü nedir?

Namaza ait olmayan bir hareketi, bir özre dayanmaksızın çokça yapmak, yani amel-i kesîr Hanefîlere göre namazı bozar. Amel-i kesîr için

net bir sınır çizmek zordur. Kimi âlimlere göre namazdan olmayan bir hareketi iki elle birden yapmak, kimilerine göre bir hareketi üç defa peş peşe yapmaktır. Tercih edilen diğer görüşe göre ise dışarıdan gözlemleyen kişide, namazda olunmadığı izlenimini verecek bir davranışta bulunmaktır. Bu bakımdan, namazdaki eylemlere benzemeyen ve namazla bağdaşmayan bir davranış, namazda olunmadığı izlenimini veriyorsa amel-i kesîr çerçevesine girer ve namazı bozar. Namaz kılan kişi, namazdaki hareketlerini ve bunların namazını bozup bozmadığını bu açıklamalara göre değerlendirmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/605)

192. Son rek'atı kıldığını zannederek teşehhütte bulunup selâm veren kimse namazını nasıl tamamlar?

Farz veya nâfile namaz kılarken, son rek'attan önceki herhangi bir rek'atın sonunda, bu rek'atları son rek'at zannederek oturup teşehhütte bulunduktan sonra selâm veren bir kimse; şayet göğsünü kıbleden çevirmek, konuşmak ve gülmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunmamışsa, hemen ayağa kalkarak kalan rek'atları tamamlar. Namazın sonunda sehiv secdesi yapar; böylece namazı tamamlanmış olur. Fakat namazda eksik bıraktığı rek'atları tamamlamadan selâm verip namazı bozan bir davranışta bulunmuşsa, namazı başından alarak tekrar kılması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/76; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/311; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/91,92, 558-559)

193. Namaz hangi hâllerde bozulabilir?

Namazı, mazeretsiz bozmak haramdır. Ancak bazı durumlarda namazı bozmak vâcip, bazı durumlarda mübah, bazen de müstehap olur. İnsan canına yönelik bir tehlike karşısında; mesela saldırıya uğrayan, ateşe, suya düşen bir insanın yardım istemesi hâlinde ona yardım etmek maksadıyla namazı bozmak vâcip olur. Bir malın telef olmasını, çalınmasını önlemek gayesiyle namazı bozmak mübahtır. Tek başına namaz kılan bir kişinin, cemaatle namaz kılmanın faziletini kazanmak için namazı keserek farza yetişmesi ise müstehaptır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/654,655)

194. Namaz kılarken anne-babanın seslenmesi durumunda namaz bozulmalı mıdır?

Farz olan bir namazı kılarken anne veya babadan birinin çağırması durumunda ilke olarak namazı bozmak gerekmez. Ancak anne-baba veya başka birisi ciddi bir tehlike veya ihtiyaçtan dolayı kişiden yardım isterlerse, o takdirde kişi namazını bozar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/654,655) Nâfile namaz kılmakta olan bir kimseyi, anne veya babası çağırdığında ise ciddi bir ihtiyaç olmasa bile kişi namazını bozar ve anne-babasına itaat eder. Ancak anne-baba çocuklarının namaz kılmasına karşı olduklarından dolayı ve onun namazını bozmak gayesiyle çağırırlarsa onlara itaat etmek gerekmez. Bu istisna dışındaki hâllerde anne-babaya itaat etmek nâfile namaza devam etmekten önce gelir. Bu hükmün delili ise Cüreyc kıssasıdır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/52) Geçmiş ümmetler zamanında yaşayan bu kimsenin, nâfile namaz kılarken kendisine seslenen annesine cevap vermediğinden annesinin bedduasını aldığı ve birtakım sıkıntılara düştüğü bizzat Hz. Peygamber tarafından haber verilmiştir. (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 48 [3436]; Müslim, Birr, 7-8 [2550])

195. Cemaatle namaz kılınırken bayılan, hastalanıp düşen, kalp krizi geçiren birine müdahale etmek için namazı bozmak caiz midir?

İslâm dini, canın, malın, dinin, aklın ve neslin korunmasını zorunlu saymış, bunları korumaya yönelik her şeyi farz, bunlara zararlı olan her şeyi de haram kılmıştır. (Şâtıbî, ***el-Muvâfakât,*** 1/31 v.d.) İnsan hayatı son derece önemlidir ve korunmalıdır. Namaz da ifa edilmesi gereken dinin beş temel esasından birisidir ve dinin direğidir. (Tirmizî, Îmân, 8 [2616])

Başlanan bir namaz normal hâllerde bozulmaz. Ancak; malı korumak, canı korumak ve önemli olan herhangi bir şeye zarar gelmesini önlemek amacıyla zarurî durumlarda farz veya nâfile namaz bozulabilir. (bk. *el-Fetâva'l-Hindiyye*,1/109) Bazı durumlarda namazı bozmak vâcip, bazı durumlarda mübah, bazen de müstehap olur. İnsan canına yönelik bir tehlike karşısında o insana yardım etmek maksadıyla namazın bozulması vâciptir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/51,52)

Bu itibarla, cemaatle namaz kılınırken bir kişinin bayılması, kalp krizi geçirmesi, denize veya kuyuya düşme tehlikesi geçirmesi vb. durumlarda, yanında namaz kılanların namazlarını bırakıp ona yardımcı olmaları

gerekir. Bu kişiler namazlarını daha sonra iade ederler. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/77) Zira Allah, zaruri durumlarda kul haklarına öncelik verilmesini istemiştir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/186)

196. Namaz kıldıktan sonra iç çamaşırda ıslaklık görülmesi durumunda ne yapılmalıdır?

Küçük abdest bozduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrar damla ve sızıntılarının tamamen kesilmesi için bir süre bekleme, bundan sonra vücuttaki idrar sızıntılarını temizleme işlemine fıkıh dilinde "istibrâ" denilir. Özellikle erkekler açısından istibrâ önemlidir. Şayet özür hâli söz konusu değilse idrar sızıntısı olması durumunda abdest geçerli olmaz. Bunun için de idrarın vücuttan iyice çıkmasını beklemek, bu amaçla biraz hareket etmek, yürümek veya öksürmek gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1, 344-345) Zira Hz. Peygamber, ***"İdrardan sakınınız, çünkü kabir azabının çoğu idrardan sakınmama sebebiyledir."*** (Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/232-233 [464-466]; bk. Buhârî, Vudû', 55 [216]; Müslim, Tahâret, 111 [292]) buyurmuştur.

Bu itibarla istibrâ yaptığı hâlde namaz kıldıktan sonra iç çamaşırında ıslaklık gören kişi bunun idrar olduğunu bilmiyorsa temizlenme sırasında kullandığı temiz sudan kaynaklandığını varsayar ve vesveseye itibar etmez. Hatta kişi vesveseli biri ise istibrâ yaptıktan sonra uzvuna ve çamaşırına az bir temiz su serpmesi ve ileride göreceği ıslaklığı idrara değil, bu suya hamletmesi tavsiye edilmiştir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/252; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/49) Ancak kişi, namazdan sonra çamaşırında gördüğü ıslaklığın, namazdan önce veya namaz esnasında çıkan bir idrar damlası olduğunu biliyor ve çıktığı anı hatırlıyorsa, o takdirde abdestsiz namaz kılmış sayılır. Çünkü idrar yolundan gelen akıntılar abdesti bozar ve abdestsiz kılınan namaz iade edilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17) Ayrıca ıslaklığın boyutları el ayasından daha fazla ise çamaşırını değiştirmesi veya kirlenen kısmı yıkaması gerekir.

197. Secdede ayakların yerden kesilmesi namaza zarar verir mi?

Secdenin sahih ve geçerli olması için secde rüknü yerine gelecek kadar (Sübhânellâhi'l-azîm diyecek kadar) ayak parmaklarından en az birinin yere dokunması gerekir.

Ayak parmaklarının en az birisi bu kadar süre ile yere dokunmazsa secde sahih olmayacağı için namaz da sahih olmaz. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/251; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 87) Secde sahih olacak kadar ayaklar yere temas etmiş ise bunun dışında ayakların yerden kaldırılması namazı bozmaz.

198. Sarhoşken namaz kılınabilir mi?

Öncelikle belirtmek gerekir ki, alkollü içki ve uyuşturucu kullanmak haramdır. Bu sebeple bir Müslüman'ın alkollü içki içmesi ve uyuşturucu kullanması düşünülemez. Ancak her nasılsa bu haramı işleyen kişi, bunun haramlığını inkâr etmedikçe Müslüman'dır. Dolayısıyla ibadetleri yerine getirmekle mükelleftir. Fakat sarhoşluk, kişinin bilincini etkilediği için bu hâlde iken kılınan namaz geçerli olmaz. Allah Teâlâ, ***"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."*** (en-Nisâ, 4/43) buyurmuştur.

Kuşkusuz, dua ve ibadet bir idrak ve şuur işidir. Bunun içindir ki, bütün ibadetlerde Müslüman olma ve büluğ çağına ulaşmanın yanında akıllı olmak şart koşulmuştur. İbadetlerin makbul olması için ibadet niyetiyle ve ihlasla yapılmaları gerekir. Bu sebeple namaz kılacak, oruç tutacak ve dua edecek kimsenin ne dediğini, ne yaptığını bilecek kadar ayık olması, aklının başında olması lazımdır. Bu itibarla haram olmakla birlikte alkol alan veya uyuşturucu kullanan kişi, ne dediğini bilemeyecek kadar sarhoş değilse, bir başka ifadeyle ne yaptığını ve ne okuduğunu bilecek düzeyde bir bilince sahipse namazlarını kılması gerekir. Bunun için belirlenmiş bir süre yoktur.

NAMAZDA MEKRUH OLAN FİİLLER

199. Ön safta boşluk varken arkada saf tutulabilir mi?

Cemaat ile kılınan namazlarda safların tertip ve düzenine riâyet edilmesi namazın adabındandır. İmamın bu konuda gerekli hassasiyeti göstermesi ve gerektiğinde, safların usûlüne uygun şekilde tanzim edilmesi için cemaati uyarması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), namaza başlamadan önce safların düzgün ve sık olmasına dikkat etmiş, saflar arasında boşluk

bırakılmaması hususunda muhtelif vesilelerle ashâbını uyarmıştır. (Buhârî, Ezân, 71-72 [717-719]; Müslim, Salât, 127-128 [436]) Buna göre cemaat ile kılınan namazlarda, ön safta boşluk varken caminin gerisinde imama uyulması sünnete uygun değildir. Bununla birlikte saf haricinde imama uyan kimselerin namazları sahihtir.

200. Cemaatle namaz kılarken müezzinlik yapanların, müezzin mahfilinde tek başına namaz kılmaları uygun mudur?

Cemaatle kılınan namazlarda safların düzgün olması, sık durulması ve aralarda boşluk bırakılmaması gerekir.

Safların tertibi ile ilgili bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurur: *"Saflarınızı düzgün tutun, zira safların düzeltilmesi namazın mükemmelliğini sağlayan şartlardandır."* (Buhârî, Ezân, 74 [723]; Müslim, Salât, 124 [433])

Cami içerisinde imam ile cemaat arasındaki mesafenin fazla olması iktidaya/imama uymaya engel değilse de mazeret olmadıkça bir kişinin saftan ayrı tek başına imama uyması mekruhtur. Buna göre müezzinin saflardan ayrı durması uygun değildir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/216) Ancak mikrofon kullanma ihtiyacı vb. bir mazerete binaen müezzinlerin cami içindeki yerlerinden imama uymalarında bir sakınca yoktur.

201. Tuvalet ihtiyacı varken namaz kılmak caiz midir?

Namaz huşû ve Allah'ın huzurunda bulunma bilinci ile kılınmalıdır. Bu sebeple, namazda dikkati dağıtacak durumların olabildiğince giderilmesi önem arz eder. Onun için mesela vakit daralmamış ise aç bir kimsenin sofra hazırken namaza durması uygun görülmemiştir. Tuvalet ihtiyacı da, namazda huşûyu engelleyen ve dikkati dağıtan bir etki yapacağından bu hâlde iken namaz kılmak mekruhtur. Hz. Peygamber (s.a.s.), idrarı sıkışık durumda olan veya yemek hazırken namaza duran kişinin namazının faziletinin tam olmayacağını belirtmiştir. (Müslim, Mesâcid, 67 [560])

202. Namazda sûreleri Mushaf'taki sıraya göre okumanın hükmü nedir?

Sünnete uygun olan, namazda okunan âyet ve sûrelerin Mushaf'taki sıraya göre okunmasıdır. Bir sûreyi veya âyeti okuduktan sonra, ardından kendinden önceki bir sûreyi veya âyeti okumak tenzîhen

mekruhtur. Fakat bu, namazı geçersiz kılacak veya sehiv secdesi yapmayı gerektirecek bir durum değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546) Burada söz konusu olan tertip, esasında namazın değil tilavetin bir gereğidir. Bu husus sûre ve âyetlerin sırasının insanlar tarafından değil de Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tevkîfen belirlendiği kabulüne dayanmaktadır. Sûrelerin içlerindeki âyetlerin tertibinin tevkîfî olduğunda İslâm âlimleri arasında ittifak vardır. Bununla birlikte sûreler arasındaki tertibin tevkîfî olduğu konusunda ittifak bulunmamaktadır. Bu sebeple namazda, sûrelerin sıraya göre okunması hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Hanefî mezhebinde, hem âyetler hem de sûreler arasında tertibe riâyet edip sırayı takip ederek okumak uygun görülmüştür. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir gece namazında sıraya riâyet etmeden, önce Nisâ sûresini sonra Âl-i İmrân sûresini okuması gibi olayların ise henüz sûreler arasında tertip gerçekleşmeden önceki bir zamanda meydana geldiği belirtilmektedir. (Nevevî, *Şerhu Müslim*, 6/61-62)

Namazda okuma esnasında ilerideki bir yere geçerken, aradaki tek bir sûre veya âyetin atlanması da tenzîhen mekruh kabul edilmiştir. Sonraki rek'atta ileriden okunacaksa, uygun olan, en az iki âyet veya iki sûre atlayarak okumaktır.

Âlimlerden bazıları, sıraya riâyet etmemenin sadece farzlarda tenzîhen mekruh olduğunu, nâfile namazlarda mekruh olmayacağını söylemişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546) Aksi görüşte olanlar ise şunu delil getirmektedirler: Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Bilâl'in (r.a.), namaz kılarken bir sûreden diğerine atladığını duyduğunda, ona, *"Sûreleri olduğu gibi oku"* (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/264 [8818], 6/151 [30259]) buyurmuştur.

Sonuç olarak, namazda sûre ve âyetlerin tertibine riâyet edilmemesi tenzîhen mekruhtur. Bu durum, namazı bozacak ve tekrar kılmayı gerektirecek boyutta bir eksiklik değildir.

203. Üzerinde resim olan elbiseyle namaz kılınabilir mi?

Üzerinde canlı varlıkların resimlerinin bulunduğu elbise ile namaz kılmak mekruhtur. Mümkünse bu elbiseler çıkarıldıktan sonra namaz kılınmalıdır. Böyle bir elbise ile namaz kılınması mekruh olsa da bu şekilde kılınan namaz geçerlidir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/65) Ancak bakanın kolayca fark edemeyeceği şekilde küçük resimler kerâhet kapsamında değildir.

NAMAZLARIN KAZASI

204. Kaza namazının delili nedir?

Kur'ân'da vaktinde kılınamayan namazların kaza edilmesi ile ilgili olarak açık bir ifade bulunmamakla birlikte, Hz. Peygamber (s.a.s.) vaktinde kılamadığı namazları kaza etmiş ve ashâbına da bunu tavsiye etmiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), "*Kim namazı unutursa veya uyuyup kalırsa hatırlayınca onu kılsın. Onun keffâreti ancak budur.*" (Müslim, Mesâcid, 315 [684]; bk. Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 37 [597]) buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.), Hendek savaşı sırasında harbin şiddetlenmesi nedeniyle ikindi namazını kılamamış; bunun üzerine "*Bizi ikindi namazından alıkoydular. Allah da onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun.*" diye beddua etmiş ve ikindi namazını akşam namazı vaktinde kaza etmiştir. (Müslim, Mesâcid, 205 [627]; bk. Buhârî, De'avât, 58 [6396]) Ayrıca Hayber Fethi'nden dönerken, bir yerde konakladıklarında uyuyakalmışlar ve vaktinde kılamadıkları sabah namazını güneş doğduktan sonra kaza etmişlerdir. (Müslim, Mesâcid, 309 [680])

Beş vakit namazın farzı ve vitir namazı kaza edilir. Kazaya kalan sabah namazı, o günün öğle vaktinden önce kaza edilecekse sünneti de kaza edilir. Ayrıca öğle namazının dört rek'atlık ilk sünneti de vakit çıkmadıkça öğlenin farzından sonra kılınır. Öte yandan geçmiş namazlar, kazaya nasıl kaldıysa öyle kılınırlar, yani seferî olarak kaldıysa seferî, mukim olarak kaldıysa mukim gibi kaza edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/63)

Unutma ve uyuma gibi bir mazeret olmaksızın, kasıtlı olarak terk edilen namazların kazası ile ilgili herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Fakat bu kasıtlı olarak terk edilen namazların kazasının gerekmediği anlamına gelmez. Zira Ramazan'da kasıtlı olarak cinsel ilişkiye girerek orucunu bozan kimseye Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hem keffâreti hem de o günkü orucun kazasını emretmesi (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/208 [6944-6945]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/382 [8059-8060]), bir farz ibadetin kasıtlı olarak terk edilmesi durumunda da kazasının gerektiğine delildir. Öte yandan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir mazerete dayalı olarak vaktinde kılamadığı namazları kaza etmesi ve sahabeye de bu yönde emir buyurması dikkate alınacak olursa, mazeretsiz olarak terk edilen namazların kaza edilmesinin öncelikle gerekli olacağı sonucuna ulaşılır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/68)

205. Mekruh vakitler hangileridir? Hangi vakitlerde kaza ve hangi vakitlerde nâfile namaz kılınmaz?

Bazı vakitlerde bir kısım ibadetlerin yapılması yasaklanmıştır. Bu vakitlere kerâhet vakitleri denilir. Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den şöyle nakledilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.) bize üç vakitte namaz kılmayı veya ölülerimizi defnetmeyi yasakladı: Güneşin doğmasından itibaren (bir veya iki mızrak boyu) yükselmesine kadar, güneşin gökyüzünde tam dik oluşundan (batıya) yönelmesine kadar ve güneşin sararmasından itibaren batmasına kadar."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]; bk. Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10 [1277]; Cenâiz, 55 [3192])

Güneş doğarken ve tam tepede iken namaz kılınamaz. Güneşin batmasından önceki kerâhet vaktinde, sadece o günün ikindi namazının farzı kılınabilir. Fakat mazeretsiz olarak ikindi namazını bu vakte kadar geciktirmek mekruhtur.

Bu vakitlerin başlama ve bitiş zamanları mutedil bölgeler itibarıyla şöyledir:

- Güneşin doğmasından itibaren, 40-50 dakika sonrasına kadar,
- Güneşin, tam tepede bulunduğu vakit (Öğle vaktinin girmesine yaklaşık 10 dakika kalmasından öğle vaktinin girmesine kadar),
- Güneş batmazdan önce, gözleri kamaştırmaz hâle gelmesinden, batmasına kadar olan vakit (Güneşin batmasına 40-50 dakika kalmasından itibaren akşam namazı vakti girinceye kadar olan zaman) (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/42)

Bu sayılan kerâhet vakitlerinde kaza namazı, vitir gibi vâcip namaz kılınamadığı gibi kerâhet vaktinden önce hazırlanmış bulunan cenazenin namazı da kılınamaz. Bu vakitlerde hazırlanmış cenazenin namazı ise kılınabilir. Daha önce okunmuş bir secde âyetinden dolayı "tilâvet secdesi" yapılamaz. Ancak kerâhet vaktinde okunan secde âyetinin secdesi, daha sonraya bırakmak efdal olsa da bu vakitte yapılabilir.

Bunların dışında şu vakitlerde de sadece nâfile namaz kılmak mekruhtur:

- Sabah namazının sünneti hariç olmak üzere imsak vakti girdikten sonra, güneş doğuncaya kadar olan sürede,
- İkindi namazını kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar olan sürede,

- Akşam namazı vakti girdiğinde farz kılınmadan önce,
- Cuma günü hatibin minbere çıkmasından sonra (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/269-271)

Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle nakledilmiştir: *"Resûlullah'ı* (s.a.s.) *şöyle derken işittim: Sabah (namazı kılındık)tan sonra, güneş yükselinceye kadar başka namaz yoktur. İkindi (namazın)dan sonra, güneş batıncaya kadar başka namaz yoktur."* (Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 31 [586]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 288 [827])

Şâfiî mezhebine göre ise güneşin doğuşu, tam tepede oluşu ve batışı zamanında sadece nâfile namaz kılmak mekruhtur. Ancak bu vakitlerde farz namazlar, kaza namazları, revâtib sünnetler, tahiyyetü'l-mescid gibi sebepli namazlar kılınabilir. Ayrıca ikindiden sonra güneşin sararasından batışına kadar nâfile namaz kılmak tenzihen mekruhtur. (Nevevî, *Ravza*, 1/192)

206. İmsak vakti ile güneşin doğuşu arasında sabah namazının sünneti dışında kaza veya nâfile namaz kılmak caiz midir?

Bir namazın vakti girdikten sonra öncelikle o vaktin namazını kılmak daha uygun olmakla birlikte, o vaktin namazını kaçırma tehlikesi olmadığı sürece, öncesinde kaza namazı kılınabilir. Buna binaen sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra güneşin doğmasına henüz vakit varsa bu arada kaza namazı kılınabilir.

Fecrin doğuşundan sonra sabah namazının iki rek'at sünneti dışında sünnet ve nâfile namaz kılınmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), namaza olan düşkünlüğüne rağmen fecrin doğuşundan itibaren sabah namazının iki rek'at sünneti dışında namaz kılmamıştır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/40)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sabah namazından sonra güneş bir mızrak boyu oluncaya kadar, ikindi namazından sonra ise güneş batıncaya kadar nâfile namaz kılmayı yasakladığı rivâyet sebebiyle (bk. Buhârî, Mevâkîtu's-salât, 30 [581]; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10 [1276-1277]) sabah namazını kıldıktan sonra nâfile namaz kılmanın mekruh olduğu kabul edilmiştir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/42)

207. Kaza namazına nasıl niyet edilir?

Kaza namazı kılacak olan kişinin kılacağı namazı belirleyerek niyet etmesi asıldır. Fakat üzerinde çok sayıda kaza namazı olan kişi, geçmiş namazları kaza ederken, "Vaktinde kılamadığım ilk sabah/ ilk öğle/ ilk

ikindi/ ilk akşam/ ilk yatsı namazını kılmaya" şeklinde niyet edebileceği gibi " kılamadığım son sabah/ son öğle/ son ikindi/ son akşam/ son yatsı namazını kılmaya" şeklinde de niyet edebilir.

208. Bir namaz hem kaza hem sünnet niyeti ile kılınabilir mi?

Bir namaz hem kaza hem de sünnet niyetiyle kılınamaz. Kılınacak namazın ne olduğu kesin olarak tayin edilerek ona niyetlenilmesi gerekir. Hem kaza namazına, hem de vaktin sünnetine birlikte niyet edilirse bu namaz, kaza namazı olur. Hem kaza namazı hem de vaktin sünneti kılınmış olmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/66)

209. Kaza namazı borcu olan kimse sünnet namazları kılabilir mi?

Kazaya kalmış namazların ilk fırsatta kaza edilmesi esastır. Bununla birlikte Hanefî mezhebine göre, kaza namazı bulunan kimselerin farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan (revâtib) sünnetler ile teheccüd ve kuşluk namazı gibi nâfileleri kılmaları da caizdir.

Şâfiî mezhebinde, kaza namazı borcu olan kimsenin, geçmiş namazlarının hepsini kaza etmeden nâfile namaz kılması caiz değildir. Kaza namazı bulunan kimsenin uyku ve evin geçimi gibi yapması zorunlu olan işler hariç bütün vakitlerini kazaya kalan namazlarını kılmakla geçirmesi gerektiğinden nâfile ile meşgul olamaz. (Dimyâtî, *Hâşiyetü i'âneti't-tâlibîn*, 1/31-32)

210. Hangi namazlar kaza edilir?

Vaktinde kılınmayan beş vakit namazın farzları ile vâcip olan vitir namazı kaza edilir. Kılınmayan sünnetler vakit çıktıktan sonra kaza edilmez. Ancak vaktinde kılınmayan sabah namazı, aynı gün zevâlden önce kaza edildiğinde sünneti ile birlikte kaza edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/65) Çünkü Hz. Peygamber kılamadığı bir sabah namazını öğleden önce kaza ederken, sünnetiyle birlikte kaza etmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 11 [437-438, 443-444])

Bir de öğle namazında cemaate yetişmek için sünneti kılmadan farza başlayan kişi, farzı kıldıktan sonra kılmadığı ilk sünneti de kılar. Bunu, son sünnetten önce kılabileceği gibi sonra da kılabilir.

211. Vaktinde kılınmayan namaz daha sonra kaza edildiğinde, namazı kazaya bırakma günahı da affedilmiş olur mu?

Günlük işler, sanat ve meslekler, aile fertlerinin geçimini sağlamak için yapılan çalışma ve yolculuklar namazın geriye bırakılması için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *"Öyle kimseler vardır ki, onları ne bir ticaret, ne de bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyar. Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşete düşeceği günden korkarlar."* (en-Nûr, 24/37)

Unutmak ve uyuyakalmak gibi meşru bir mazeret olmaksızın namazı kazaya bırakmak büyük günahtır. Bununla birlikte hangi şekilde olursa olsun vaktinde kılınmayan namazların mutlaka kaza edilmesi gerekir. Meşru mazerete dayalı olarak namazını vaktinde kılamayan kimse bundan bir sorumluluk altına girmediği gibi o namazı kaza etmekle borcundan da kurtulur. Peygamber Efendimiz, *"Her kim bir namazı unutur veya ondan gaflet edip uyuyakalırsa, onu hatırladığında hemen kılsın. Onun bundan başka keffâreti yoktur…"* (Müslim, Mesâcid, 315-316 [684]; bk. Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 37 [597]) buyurmuştur.

İhmal ve tembellik sebebi ile namazı vaktinde kılmayan kimse, bu namazı kaza etmekle namaz borcundan kurtulur. Namazı vaktinde kılmamanın vebalinden kurtulmak için ise kişinin tövbe etmesi gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/85)

212. Namaz borcu olan kişilerin yerine başkaları bu namazları kılabilir mi?

Sırf bedenle yerine getirilen ibadetlerde başkasının yerine o ibadeti yapmak geçerli sayılmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/74; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 1/307) Zira herkes kendi amelinin hesabını verecektir. (el-İsrâ, 17/13; Yâsîn, 36/54; et-Tûr, 52/16, 21; el-Müddessir, 74/38) Bu itibarla bir kimse, vefat etmiş veya hayatta olan birinin kılmadığı farz namazları, onun adına kılamaz. Dolayısıyla herkes hayatta ve sağlığı yerinde iken ibadetlerini yerine getirmeye özen göstermeli, Allah'ın huzuruna borçlu olarak gitmemeye gayret etmelidir.

213. Kazaya kalan namazlar cemaatle kılınabilir mi?

İmamla aynı vaktin kaza namazını kılmak kaydı ile kazaya kalan namazlar cemaatle kılınabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/59; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 2/39)

Nitekim Hendek Savaşı'nın zor şartları altında Resûlullah Efendimiz (s.a.s.), namazı kılmaya fırsat bulamamış; bilahare şartlar uygun hâle gelince de kılınamayan bu namazı ashâbı ile birlikte cemaatle kılmışlardır. (Müslim, Mesâcid, 205 [627]) Ayrıca Hayber Fethinden dönerken, bir yerde konakladıklarında uyuyakalmışlar ve vaktinde kılamadıkları sabah namazını güneş doğduktan sonra cemaatle kaza etmişlerdir. (Müslim, Mesâcid, 309 [680])

214. Kaza namazı kılınırken ezân okunursa kaza namazına devam edilebilir mi?

Kaza namazı kılarken herhangi bir vaktin ezânının okunması, kılınmakta olan kaza namazına zarar vermez. Vaktinde kılınamayan namazların kaza edilmesi için belli bir vakit yoktur. Kerâhet vakitleri dışında her zaman kaza namazı kılınabilir. Namaz kılınamayacak olan bu vakitler Ukbe b. Âmir'in rivâyet ettiği hadiste şöyle belirtilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.) bize üç vakitte namaz kılmayı veya ölülerimizi defnetmeyi yasakladı: Güneşin doğmasından itibaren (bir veya iki mızrak boyu) yükselmesine kadar, güneşin gökyüzünde tam dik oluşundan (batıya) yönelmesine kadar ve güneşin sararmasından itibaren batmasına kadar."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]; bk. Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10 [1277] Cenâiz, 55 [3192])

Güneşin batmasından önceki kerâhet vaktinde, sadece o günün ikindi namazının farzı kılınabilir. Fakat mazeretsiz olarak ikindi namazını bu vakte kadar geciktirmek mekruhtur.

215. Kaza edilecek namazlar arasında bir sıra takip etmek şart mıdır?

Kaza edilecek namazlar arasında sıra gözetilip gözetilmeyeceği, bu namazları kılacak kimsenin durumuna göre değişir. Buna göre "sahib-i tertip" olan kimseler yani altı vakit veya daha fazla namaz borcu olmayanlar; vaktinde kılamadıkları namazları ilk namazdan başlayarak sırayla kılarlar, ardından içinde bulundukları vaktin farzını kılarlar. Sahib-i tertip olanlar için bu sıraya uymak Hanefîlere göre vâciptir. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/231; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/429) Sahib-i tertip olmayanların ise kaza namazları için sıraya uyma zorunluluğu yoktur.

216. Kazaya kalan namaz, yeni vakit girdiğinde, o vaktin namazından önce kılınabilir mi?

Namazı kazaya kalan kişinin daha önce kazaya bıraktığı namazlar varsa ve bunların sayısı altıyı bulmamışsa, yani kişi "sahib-i tertip" ise bu kimse önce kazaya kalan namazını, sonra da o vaktin farzını kılmalıdır. Kazaya kalan namazları altı vakit veya daha fazla ise yani kişi "sahib-i tertip" değilse, kaza namazını vakit namazından önce ya da sonra kılabilir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/67; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/64-65)

217. Namaz vakti girdiği hâlde namazı kılmadan âdet görmeye başlayan kadın o vaktin namazını kaza eder mi?

Namaz kılmakla mükellef olan bir kadın, vakit girdiği hâlde henüz namazını kılmadan âdet görürse; Hanefîlere göre artık o vaktin namazını kaza etmekle yükümlü olmaz. Zira namazın edası mükellefe -daha önce kılmamışsa- vaktin sonunda farz olur. Bu açıdan bir kadın temiz olarak yatıp da uyandığı zaman hayız görmeye başladığını anlarsa, uyandığı andan itibaren âdet görmeye başlamış sayılır ve vaktin namazını kılmaz. Buna mukabil hayızlı bir kadın, yatıp da vakit çıktıktan sonra uyandığı zaman temizlenmiş olduğunu anlarsa, ihtiyat olarak yattığı zamandan itibaren temizlenmiş sayılır ve o vaktin namazını kılması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/291)

NAFİLE NAMAZLAR

218. Farz namazlarla birlikte kılınan sünnet namazların dayanağı nedir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz namazların öncesinde ve sonrasında sünnet namazları kılmış ve ümmetine de tavsiye etmiştir. Bundan dolayı vakit namazlarıyla birlikte eda edilen düzenli (revâtib) sünnetler imkânlar ölçüsünde kılınmalıdır. Hz. Muhammed (s.a.s.) bir hadislerinde, *"Her kim öğle namazından önce dört rek'at, sonra iki rek'at, akşamdan sonra iki rek'at, yatsıdan sonra iki rek'at, sabahtan önce de iki rek'at olmak üzere 12 rek'at sünnet/nâfile namaz kılmaya devam ederse, Allah da o kimseye cennette bir köşk inşa eder."* (Tirmizî, Salât, 189 [414]; bk. Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 101 [728]) buyurmuştur. İkindi namazı ile ilgili olarak da *"İkindiden önce*

dört rek'at namaz kılana Allah merhamet etsin." (Ebû Dâvûd, Tatavvu', 8 [1271]; Tirmizî, Salât, 201 [430]) demiştir.

Bir başka hadislerinde de; *"Kıyamet gününde Müslüman kulun ilk hesaba çekileceği şey farz namazdır. Eğer bu namazları tam olarak yerine getirmişse ne güzel. Aksi hâlde şöyle denir: Bakın bakalım, bunun nâfile namazı var mıdır? Eğer nâfile namazları varsa, farzların eksiği bu nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 202 [1425]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 148 [864]) buyurmuştur.

219. Vakit namazlarının farzlarıyla birlikte kılınan sünnetleri terk etmenin sakıncası var mıdır?

Farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan revâtib sünnetler, müekked ve gayrimüekked sünnetler olmak üzere iki kısımdır. Müekked sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sürekli kıldığı fakat bağlayıcı olmadığını göstermek amacıyla bazen terk ettiği; gayrimüekked sünnet ise bazen kıldığı, bazen de terk ettiği sünnet demektir. Gayrimüekked sünnetlere müstehap da denilmektedir. Müekked sünnetleri mazeret olmadan terk etmek doğru değildir. Mazeretsiz terk edilmeleri, 'isâet' yani yanlış ve kusurlu bir davranış olur; ancak azap gerektirmez. Gayrimüekked sünnetler ise mazeret olmadan da bazen terk edilebilirler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/103-104, 474, 478)

220. Nâfile namazları camide mi yoksa evde mi kılmak daha faziletlidir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz namazların cemaatle kılınmasını tavsiye etmiş ve *"Cemaatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir."* (Buhârî, Ezân, 30 [645]; Müslim, Mesâcid, 249-250 [650]) buyurmuştur. Diğer bir hadislerinde ise *"Eğer insanlar yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmanın sevabını bilselerdi emekleyerek de olsa cemaate katılırlardı."* (Buhârî, Ezân, 32 [654]; Müslim, Salât, 129 [437]) buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s.), gerek beş vakit farz namazların öncesinde ve sonrasında, gerekse farz namazlardan ayrı olarak sünnet ve nâfile namaz kılar; sünnet ve nâfile namazların evde kılınmasının daha uygun olacağını belirtirdi. Bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Ey İnsanlar! Evinizde namaz kılınız. Zira farz namaz dışındaki namazların en makbulü, insanın evinde kıldığı namazdır."* (Buhârî, Ezân, 81 [731]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn,

213 [781]) Başka bir hadislerinde ise Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Biriniz farz namazını mescidde kıldığı zaman, o namazından evine de bir pay ayırsın. Zira Allah Teâlâ, bu nâfile namaz sebebiyle evinde hayır yaratır."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 210 [778]) buyurmuş; hatta *"Namazın bir kısmını (yani nâfileleri) evlerinizde kılınız, evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz."* (Buhârî, Salât, 52 [432]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 208 [777]) uyarısında bulunmuştur.

Buna göre, farz namazların sünnetleri dâhil tüm nâfile namazların camide kılınması mümkün olmakla birlikte, evlerde kılınması daha faziletlidir.

221. Sağlık ve güvenlik gibi alanlarda çalışan bir kimse namazların sadece farzını kılıp, sünnetleri terk edebilir mi?

Vakit namazlarının öncesinde ve sonrasında kılınan sünnet namazlar, farz namazlara hazırlayıcı ve bu namazlarda oluşabilecek eksiklikleri tamamlayıcı ibadetler olarak değerlendirilmiş, ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bağlı olmanın bir göstergesi kabul edilmiştir. Bu itibarla bu namazların mümkün oldukça kılınması tavsiye edilmiştir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.) bazı hadis-i şeriflerinde kulun mahşer gününde hesaba çekilirken eksik farz namazlarının, nâfile namazlarla tamamlanacağını beyan etmişlerdir. Ebû Hureyre'nin (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.s.) naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur:

"Kıyamet gününde Müslüman kulun ilk hesaba çekileceği şey farz namazdır. Eğer bu namazları tam olarak yerine getirmişse ne güzel. Aksi hâlde şöyle denir: Bakın bakalım, bunun nâfile namazı var mıdır? Eğer nâfile namazları varsa, farzların eksiği bu nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır." (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 202 [1425]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 148 [864])

Şu hâlde farz namazlar ile birlikte kılınan düzenli nâfileler (revâtib sünnetler) de kılınmalıdır. Önemli mazeretleri olanlar ise alışkanlık hâline getirmemek kaydıyla gerektiğinde bu sünnetleri terk edebilirler.

222. Cemaate yetişmek için sabah namazının sünneti terk edilebilir mi?

Sünnetler içerisinde en kuvvetlisi, sabah namazının farzından önce kılınan iki rek'atlık namazdır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bu namazın çok daha faziletli olduğuna dair, diğer nâfile namazlar hususunda

söylenmeyen sözler varid olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Sabah namazının iki rek'atı, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 96 [725]) buyurmuştur.

Herhangi bir farz namaz için ikâmete başlandığında veya imam namaza başladığında nâfile namaz kılmak mekruh olup, cemaate katılmak gerektiği hâlde, faziletinden dolayı sabah namazının farzından önce kılınan iki rek'atlık sünnet bundan istisna edilmiştir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/297) İmkân olduğunda bu faziletin kaçırılmaması gerekir.

Bu itibarla bir kimse cemaatle kılınan sabah namazının farzının son rek'atına veya bazı görüşlere göre teşehhüdüne yetişebileceğini düşünüyorsa, sünneti kılmalıdır. Buna mukabil kişi, sünnetle meşgul olduğu takdirde farzın tamamını kaçıracağından endişe ederse sünneti terk ederek cemaate katılması gerekir. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 1/448-449; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/56)

223. Öğle ve yatsının son sünnetleri dört rek'at olarak kılınabilir mi?

Öğle ve yatsı namazlarının son sünneti, iki rek'at olarak kılınabileceği gibi dört rek'at olarak da kılınabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) öğle namazının son sünnetini dört rek'at kılmayı tavsiye ettiğine dair rivâyetler bulunduğu gibi (Ebû Dâvûd, Tatavvu', 7 [1269]; Tirmizî, Salât, 200 [426-428]), iki rek'at kıldığı ve tavsiye ettiğine dair rivâyetler de mevcuttur. (Buhârî, Teheccüd, 29, 34 [1172, 1180]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 104 [729]) Ancak iki rek'at kılındığına yönelik rivâyetler daha kuvvetli ve meşhur olduğundan tercih edilmiş ve genel olarak uygulama bu yönde yerleşmiştir.

224. İkindi namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünnetinin birinci oturuşlarında niçin "salli" ve "bârik" ve üçüncü rek'atın başında "sübhâneke" duaları okunur?

Hanefîlerde öğle ile cuma namazlarının ilk sünnetleri hariç genel olarak nâfile namazların her iki rek'atı müstakil bir namaz sayıldığı için ilk oturuşlar da son oturuş konumunda olur. Bunun için ikindi ile yatsı namazlarının farzlarının öncesinde kılınan nâfile namazların ilk oturuşlarında "Salli" ve "Bârik" duaları okunur. Aynı gerekçe ile ilk oturuştan kalktıktan sonra başlanacak rek'atta da "Sübhâneke" okunur. (Bilmen, *İlmihal*, 141-142)

225. Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlarda kaç rek'atta selâm vermek daha faziletlidir?

Gece kılınan nâfile namazlarda iki rek'atta bir, gündüz kılınanlarda ise dört rek'atta bir selâm vermek Hanefîlere göre daha faziletlidir. Gündüz kılınan namazlarda bir selâmla dört rek'attan, gece namazlarında ise tek selâmla sekiz rek'attan fazla nâfile kılmak mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/67-68; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/394) Şâfiîlere göre hem gündüz hem de gece kılınan nâfile namazlarda iki rek'atta bir selâm verilir. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 2/289; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/67)

226. Hâcet namazı nasıl kılınır?

Bir Müslüman, ihtiyacı olan bir şeyi elde etmek için Allah'ın kendisine öğrettiği sebepleri ve kanunları elinden geldiği kadar yerine getirmeye çalışmalı ve sonucunu da Allah'tan beklemelidir. Bununla birlikte ahirete veya dünyaya ait bir dileğin gerçekleşmesi isteği ile Allah rızası için namaz kılması da uygundur. Kılınan bu namaza "Hâcet namazı" denir. Bu konuda Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kişi, ihtiyacı olan bir şeyi Allah'tan veya bir insandan isteyeceği zaman önce güzelce abdest alsın, sonra iki rek'at namaz kılsın. Sonra Allah'ı anıp Resûlullah'a salavât getirsin ve şöyle desin:*

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ الحَلِيمُ الكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ العَرْشِ العَظِيمِ، الحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ العَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ لاَ تَدَعْ لِي ذَنْبًا إِلاَّ غَفَرْتَهُ وَلاَ هَمًّا إِلاَّ فَرَّجْتَهُ وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلاَّ قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

"Hilim ve kerem sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Ulu arşın Rabbi Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini kazandıracak sebepleri, her çeşit iyiliği elde etmeyi ve her türlü günahtan kurtulmayı senden niyaz ediyorum. Affetmediğin hiçbir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Rızana uygun olan her türlü dileğimi kabul buyur!" (Tirmizî, Vitir, 17 [479]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 189 [1384])

Hâcet namazı dört veya iki rek'at olarak kılınabilir. On iki rek'at kılınabileceği şeklinde de rivâyet vardır. Bu namazı dört rek'at kılacak olan kişi, birinci rek'atında Fâtiha sûresinden sonra üç defa Âyetü'l-kürsî, diğer üç rek'atında da birer Fâtiha ile birer İhlas, Felak ve Nâs sûrelerini okur. Sonra da yukarıda zikredilen duayı yapar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/28)

227. Tahiyyetü'l-mescid namazının hükmü nedir? Kerâhet vakitlerinde kılınması caiz midir?

Tahiyyetü'l-mescid namazının, camiye girildiğinde kılınması sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), söz konusu namazla ilgili olarak; *"Sizden biriniz mescide girdiğinde oturmadan iki rek'at namaz kılsın."* (Buhârî, Salât, 60 [444]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 69 [714]) buyurmuştur.

Tahiyyetü'l-mescid namazı Hanefîlere göre iki veya dört, Mâlikîlere göre ise iki rek'at kılınır. Şâfiîlere göre aslolan iki rek'at olmakla birlikte Şâfiî ve Hanbelîler bu niyetle istendiği kadar namaz kılınabileceğini ifade etmişlerdir.

Hanefîler, nâfile namaz kılmanın mekruh sayıldığı vakitlerde tahiyyetü'l-mescid namazının kılınamayacağı kanaatindedir. Şâfiîlere göre tahiyyetü'l-mescid mutlak değil sebebe bağlı nâfile namazlardan olduğu için bu vakitlerde de kılınabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/311)

Ezân okunduğu sırada mescide giren kimsenin bu namazı kılması Hanefîlere göre mekruh iken Şâfiîlere göre mekruh değildir. Ancak müezzin kâmet getirirken veya cemaatle namaza başlandığında mescide giren kişinin tahiyyetü'l-mescid kılmasının mekruh olduğu hususunda fakihler görüş birliği içindedir.

Hanefîler, cuma namazında hatip minberde iken mescide giren kimsenin oturup hutbeyi dinlemesi gerektiğini ve tahiyyetü'l-mescid kılmasının mekruh olduğunu söylemiştir. Şâfiîlere göre ise uzatmamak ve iki rek'atı geçirmemek şartıyla kılınmalıdır.

Mescide giren kişinin, meşguliyet veya kerâhet vaktinin girmesi gibi sebeplerle bu namazı kılamaması durumunda, "Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhü va'llâhü ekber" demesi müstehaptır; bazı âlimler buna "ve lâ havle ve lâ kudrete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azîm" cümlesini de eklemiştir.

Hanefîler, herhangi bir namazı kılmak veya farz namazı cemaatle kılmak suretiyle de mescidin hakkının verileceğini, dolayısıyla en az iki rek'at farz veya nâfile namazı kılmak niyetiyle mescide giren kişinin kıldığı bu namazın, niyet etmese bile tahiyyetü'l-mescid yerine geçeceğini ve onun sevabını da kazanacağını belirtmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/166, 191; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/18)

Mescid-i Harâm'ın tahiyyesi Kâbe'yi tavaf etmektir; tavaf niyetiyle oraya giren hemen tavafa başlamalı, tavaf niyeti olmaksızın giren ise tahiyyetü'l-mescid namazı kılmalıdır.

228. Kur'ân okunurken camiye giren bir kimse, "tahiyyetü'l-mescid" namazını kılabilir mi?

Kur'ân okunurken kişinin zorunlu olmadıkça başka bir işle meşgul olmayıp Kur'ân'ı dinlemesi gerekir. Nitekim, *"Kur'ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki; merhamet olunasınız."* (el-A'râf, 7/204) mealindeki âyet-i kerîmede müminlere, Kur'ân okunurken onun dinlenilmesi emredilmektedir. Ancak Kur'ân dinlemek farz-ı kifâye olduğundan dinleyen başka birileri varsa, tahiyyetü'l-mescid namazı kılmak caizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546, 2/18)

229. Tesbih namazı nasıl kılınır?

Bazı hadis kitaplarında tesbih namazının tarifine dair rivâyetler vardır. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) amcası Abbas'a (r.a.) "*Bak amca, sana tam on faydası olan bir şey öğreteyim; bunu yaparsan günahlarının ilki-sonu, eski-yenisi, bilmeyerek işlediğin-bilerek işlediğin, küçüğü-büyüğü ve gizli yaptığın-açıktan yaptığın on türlü günahını Allah bağışlar.*" diyerek bu namazı tavsiye etmiş ve öğretmiş; Hz. Abbas da bunu her gün yapamayız, deyince Hz. Peygamber, bu namazın haftada bir, ayda bir, yılda bir veya ömürde bir defa kılınmasının da yeterli olacağını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Tatavvu', 14 [1297]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 190 [1387])

Tesbih namazı dört rek'at olup şöyle kılınır: "Allah rızası için tesbih namazı kılmaya" diye niyet edilerek namaza başlanır. Sübhâneke'den sonra 15 kere "Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallahü vallahü ekber" denir. Sonra eûzü besmele çekilir, Fâtiha ve sûre okunduktan sonra 10 kere daha "Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallahü

vallahü ekber" denilir. Bu tesbih, rükûya varınca 10 kere, rükûdan doğrulunca 10 kere, birinci secdede 10 kere, secdeden kalkınca 10 kere, ikinci secdede 10 kere söylenir. Böylece her rek'atta 75 tesbih yapılmış olur. İkinci rek'ata kalkılınca yine önce 15 kere tesbih okunur, ardından besmele çekilip Fâtiha ve sûre okunup 10 kere tesbih getirilir. Kalan rek'atlar aynı şekilde tekrarlanır ve böylece 4 rek'at tamamlanmış ve toplam üç yüz tesbih edilmiş olur.

Tesbih namazı kerâhet vakitlerinde kılınmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/27) Tesbih namazında sehiv secdesini gerektiren bir şey olursa, sehiv secdesi normal olarak yapılır, o secdelerde tesbih namazına özgü tesbîhât yapılmaz. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 361)

230. Tesbih namazı cemaatle kılınabilir mi?

Kaynaklarımız, tesbih namazını cemaatle kılınan nâfile namazlar arasında saymamışlardır. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) de bir uygulama nakledilmediğinden, tesbih namazının cemaatle değil tek başına kılınması uygun olur.

Kaynaklarımızda nâfile namazlardan sadece teravih, küsûf (güneş tutulması) ve bir görüşe göre istiskâ (yağmur duası) namazının cemaatle kılınması meşru görülmüştür. Bunların dışındaki tüm sünnet ve nâfile namazların cemaatle kılınması mekruhtur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/134, 2/144)

231. Evvâbîn namazı nedir ve nasıl kılınır?

'Evvâbîn', tövbe edip Allah'a sığınanlar ve O'na yönelenler anlamına gelir. Hz. Peygamber (s.a.s.), evvâbîn namazının vaktinin kuşluk vakti olduğunu bildirmiştir. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 143-144 [748]) Bunun yanı sıra akşam namazından sonra kılınan nâfile namaz (Tirmizî, Salât, 204 [435]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 113, 185 [1167, 1374]) için de "Evvâbîn namazı" tabiri kullanılmıştır. Hatta fıkıh geleneğinde ve halk arasında bu kullanım daha yaygındır.

Senetleri bakımından zayıf olmakla birlikte Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.) nakledilen *"Kim akşam namazından sonra kötü söz söylemeksizin altı rek'at namaz kılarsa, bu kendisi için on iki senelik ibadete denk tutulur."* (Tirmizî, Salât, 204 [435]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 113, 185 [1167, 1374]) rivâyeti de bazı âlimlerce evvâbîn namazı ile irtibatlandırılmıştır. Ayrıca

Hz. Peygamber'in kendisinin de akşam namazından sonra altı rek'at namaz kıldığı rivâyet edilmiştir. (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/250 [819]; 7/191 [7245]; bk. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 3/525)

Altı rek'atlık bir namaz olan evvâbîn namazı, tek selâmla kılınabileceği gibi ikişer rek'at hâlinde üç selâmla da kılınabilir. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 147-148)

232. Teheccüd namazı nasıl kılınır?

Teheccüd namazı, yatsı namazı ile fecir arasında kılınan gece namazıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim geceleyin uyanır, ailesini de uyandırır ve iki rek'at namaz kılarlarsa, Allah'ı çok zikreden erkekler ile kadınlardan yazılır."* (Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 13 [1451]; Tatavvu', 18 [1309]) Başka bir hadiste de; *"Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece namazıdır."* (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163]) buyurulmuş olması, gece kılınan nâfile namazların gündüz kılınanlardan faziletli olduğuna işaret etmektedir. Bunun gibi sözlü teşvikleri yanında fiilen de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu namazı devamlı kılmaya çalışması, teheccüd namazının bizim için sünnet olduğunu göstermektedir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/24-25) Bazı rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), yatsı namazını kıldıktan sonra vitir namazını kılmadan uyuduğu, gece yarısından sonra uyanıp bir müddet gece namazı kıldıktan sonra vitir namazını ve daha sonra da sabah namazı vakti girince sabah namazını kıldığı belirtilmektedir. (Buhârî, el-'Amelu fi's-salât, 1 [1198]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 182 [763])

Teheccüd namazı kılacak kişi, "Niyet ettim Allah rızası için teheccüd namazı kılmaya" şeklinde niyet edebilir. Teheccüd namazının iki-sekiz rek'at arasında çiftli sayılarda kılınması tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte, dileyen kimse daha fazla da kılabilir. Bu durumda iki rek'atta bir selâm vermek daha faziletli olmakla birlikte, dört rek'atta da selâm verilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/25-26) İki rek'attan fazla kılındığında arada konuşma, yeme içme gibi namaza aykırı davranışlarda bulunulmamışsa, tekrar niyet etmek gerekmez. Dört rek'at olarak kılındığında, ikinci rek'at sonunda teşehhüd için oturulduğunda "tahiyyat"tan sonra "Allahümme salli" ve "Allahümme bârik" okunur. Üçüncü rek'at için ayağa kalkıldığında önce "Sübhâneke" okunur, sonra "Eûzü besmele" çekilir ve Fâtiha sûresi okunur.

233. Kuşluk (duhâ) namazı ne zaman ve nasıl kılınır?

Kuşluk (duhâ) namazı; güneşin doğuşundan yaklaşık 40-50 dakika geçmesinden itibaren öğle vaktine yaklaşık 10 dakika kalıncaya kadar kılınabilen nâfile bir namazdır. Hadis kaynaklarında çokça teşvik edilen duhâ (kuşluk) namazı; iki rek'attan on iki rek'ata kadar kılınabilir. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 78-84 [719 vd.]; Tirmizî, Vitir, 15 [473]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 187 [1380]; Bezzâr, *el-Müsned,* 9/335-336 [3890]; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/112)

234. İstihâre namazı nasıl kılınır? İstihâre nasıl yapılır?

İstihâre, bir kimsenin yapmak istediği bir şeyin kendisi için hayırlı olup olmayacağı konusunda bir işarete kavuşmak maksadıyla yatmadan önce iki rek'at namaz kılarak Allah'a dua etmesidir. İnsanlar, bazen kendileri için önemli bir karar verecekleri veya bir seçim yapacakları zaman dünya ve ahiret bakımından kendileri için hangisinin daha hayırlı olacağını kestiremezler. Bunu anlayabilmek için istişare ederler ve Allah'tan yardım dilerler. Bu bakımdan istihâre, bir bakıma yapılacak işin hayırlı olmasını; hayırlı ise gerçekleşmesini Allah'tan dilemek ve O'ndan yardım istemektir. Hz. Peygamber ashâbına her işte istihâreyi, Kur'ân'ın bir sûresini öğrettiği gibi öğretmiştir. (Buhârî, Teheccüd, 28 [Bâb Başlığı]; De'avât, 48 [6382]; Tevhîd, 10 [7390])

İstihâre namazı mendup olup, birinci rek'atında Fâtiha'dan sonra Kâfirûn sûresi; ikinci rek'atında Fâtiha'dan sonra İhlas sûresi okunur. Namazdan sonra istihâre duası yapılır. Hz. Peygamber, istihârede şöyle dua edilmesini tavsiye etmiştir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ العَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الغُيُوبِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي – أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ – فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي – أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ – فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِي الخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي.

"Allah'ım! Senden, ilminle hakkımda hayırlı olanı bana bildirmeni, kudretinle bana güç vermeni istiyorum. Senin büyük fazlı kereminden ihsan etmeni istiyorum. Senin her şeye gücün yeter, ben ise acizim; sen her şeyi bilensin, ben ise bilmem; çünkü sen bütün gizli şeyleri en iyi bilensin. Allah'ım! Yapmayı düşündüğüm bu iş, benim dinim, hayatım, dünyam ve ahiretim bakımından hakkımda hayırlı olacaksa, bunu bana takdir eyle, onu bana kolaylaştır, uğurlu ve bereketli eyle! Eğer bu iş, benim dinim, yaşayışım, dünyam ve ahiretim bakımından kötü ise onu benden, beni ondan uzaklaştır. Hayır, nerede ise onu bana takdir et ve onunla beni hoşnut eyle!" (Buhârî, Teheccüd, 28 [Bâb Başlığı]; De'avât, 48 [6382]; Tevhîd, 10 [7390])

İbadet ve sevap işlemek gibi iyi olduğu, haram ve günah gibi kötü olduğu kesin olarak bilinen şeylerde istihâre yapılmaz. İstihâre, yapılmasının doğru olup-olmadığında tereddüt edilen şeylerde yapılır ve yedi kere tekrarlanabilir. İstihâreden sonra, insanın gönlüne bir açıklık gelir ve ilk defa kalbe doğan şeyin hayırlı olduğu kabul edilerek ona göre hareket edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/26-27) İstihâreden sonra rüya görmenin ve bu rüyayı iyiye veya kötüye yormanın dayanağı yoktur. İstihâre namazının kılınamaması hâlinde, sadece duası okunmakla yetinilir.

235. "Kabir-nur" namazı diye bir namaz var mıdır?

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâbından 'kabir-nur namazı' adıyla namaz kılındığına dair bir rivâyet bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu niyetle namaz kılmak bid'attır. Ancak kişi istediği vakit nâfile olarak dilediği kadar namaz kılar ve arkasından yapacağı duada kabir azabı ve kabirdeki şerlerden Allah'a sığınabilir. Zira Peygamberimiz (s.a.s.), duada kabir azabından Allah'a sığınmayı tavsiye etmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 86-87 [1372-1377])

236. Kul hakkı namazı var mıdır?

İslâm dininde ibadetler, Allah ve Resûlü tarafından belirlenmiştir. Ne Kur'ân'da ne de Sünnet'te "kul hakkı namazı" diye bir namazdan söz edilmiştir. Kişinin kul hakkından kurtulmasının yolu, hak sahibine hakkını vermesi ve onunla helalleşmesidir. Yaptığı zulüm için de Allah'a tevbe etmelidir.

Kul hakkı konusunda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kimin namus veya herhangi bir konuda (din) kardeşine yaptığı bir haksızlık*

varsa, altın ve gümüşün fayda vermeyeceği (kıyamet günü) gelmeden önce onunla bugünden helalleşsin. (Aksi takdirde) kendisinin sâlih amelleri varsa, yaptığı zulüm miktarınca onlardan (sevabından) alınır (ve hak sahibine verilir). İyilikleri yoksa haksızlık yaptığı kardeşinin günahından alınır ve onun üzerine yüklenir." (Buhârî, Mezâlim, 10 [2449]; Rikâk, 48 [6534])

237. Muharrem ayına özgü bir namaz ve oruç var mıdır?

Mübarek gün ve gecelerde farz, vâcip hükmünde bağlayıcı özel bir ibadet şekli yoktur. Sahih kaynaklarda Muharrem ayına özel bir nâfile namazın olduğuna dair herhangi bir rivâyet mevcut değildir.

Mübarek gün ve gecelerde kaza namazları olanların öncelikle kaza namazlarını kılmaları uygun olur. Ayrıca Kur'ân okumak ve anlamak, dinî eserlerden istifade etmek, zikir ve salavâtla meşgul olmak da unutulmamalıdır.

Muharrem ayı içerisinde oruç tutmak ise müstehaptır. Bu ayın başında, sonunda veya ortasında yani 13, 14, 15'inci günlerinde ya da 9, 10 veya 10 ve 11'inci günlerinde oruç tutulabilir.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ramazan orucu dışında en faziletli oruç, Allah'ın ayı Muharrem'de tutulan oruçtur. Farzlar dışında en faziletli namaz da gece namazıdır."* (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163])

Muharrem ayının 10. gününe, âşûrâ günü denmektedir. Resûlullah (s.a.s.), *"Âşûrâ günü orucunun önceki yılın (küçük) günahlarına keffâret olacağını umarım."* (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]) buyurarak, ümmetine bu günde oruç tutmayı tavsiye etmişlerdir. Âşûrâ günü oruç tutmakla ilgili olarak İbn Abbâs (r.a.) şöyle anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.s.) Medine'ye gelince, Yahûdilerin âşûre günü oruç tuttuklarını gördü. Onlara, 'Bu da ne (niçin oruç tutuyorsunuz)?' diye sordu. 'Bu, salih (hayırlı) bir gündür. Allah, o günde İsrailoğulları'nı düşmanlarından kurtardı. (Şükür olarak) Musa o gün oruç tuttu.' dediler. Resûlullah (s.a.s.) da, 'Ben Musa'ya sizden daha yakınım' buyurup o gün oruç tuttu ve Müslümanlara da tutmalarını tavsiye etti."* (Buhârî, Savm, 69 [2004]; Müslim, Sıyâm, 127-128 [1130])

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde Yahudiler sadece Muharrem ayının 10. (âşûrâ) gününde oruç tuttuklarından, onlarınkine benzememesi için Peygamberimiz (s.a.s.) öncesine veya sonuna bir gün ilave edilerek oruç tutulmasını tavsiye etmiştir. Bazı rivâyetlerde ise bir öncesine ve bir

sonrasına ilave ederek üç gün oruç tutulmasını tavsiye etmiştir. (Bezzâr, *el-Müsned*, 11/399 [5238]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/475 [8406]) Bu nedenle âşûrâ günü oruç tutulurken önemli olan âşûrâ gününü yalnız tutmamaktır. Bir önceki veya sonraki günü ilaveyle iki gün oruç tutulabileceği gibi her ikisini de ilave ederek üç gün de tutulabilir.

238. Kandil gecelerine ait özel bir namaz veya ibadet şekli var mıdır? Mübarek geceleri nasıl değerlendirmek gerekir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), bazı mübarek gün ve gecelerin değerlendirilmesini tavsiye etmiş (Buhârî, Savm, 6 [1901]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 175 [760]; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 4/420 [6676]), kendisi de bizzat değerlendirmiştir. (Tirmizî, Savm, 39 [739]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 191 [1389]; bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/42-43) Ancak bugün ve gecelere ait özel bir namaz veya ibadet şeklinden bahsetmemiştir. Bu bağlamda mübarek gün ve geceleri, bağışlanma ve hayatımıza çekidüzen vermek için fırsat anı olarak görmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla müminler kandil gecelerinde, hayatlarının gidişatını gözden geçirmeli; hata ve günahları için tövbe etmeli, dua ederek, Kur'ân-ı Kerîm okuyup anlamaya çalışarak, kaza veya nâfile namaz kılarak bu fırsatları değerlendirmelidirler.

Kandil gecelerinin gündüzlerinde yani geceyi takip eden ertesi günde oruç tutmak müstehaptır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Şaban'ın on beşinci gecesi (yani berat gecesi) olduğunda o gece ibadet ediniz, gündüzünde de oruç tutunuz. Allah o gece güneşin batmasıyla dünya semasına (rahmeti ile) tecelli eder ve fecir doğana kadar şöyle buyurur: 'Yok mu benden af isteyen onu affedeyim, yok mu benden rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu bir musibete uğrayan ona afiyet vereyim, yok mu isteyen'…"* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 191 [1388]; bk. Tirmizî, Savm, 39 [739]) buyurmuştur.

239. Şükür secdesi nasıl yerine getirilir?

Bir nimete kavuşan veya bir sıkıntıdan kurtulan Müslüman'ın, şükrünü yerine getirmek maksadıyla Allah rızası için yaptığı secdeye 'şükür secdesi' denilir. Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) bir şeye sevindiğinde veya sevindirici bir haberle müjdelendiğinde Allah'a şükretmek için secde ettiği rivâyet edilmiştir. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 172 [2774]; Tirmizî, Siyer, 25 [1578])

Bu secdelerin abdestli olarak yapılacağı konusunda bir hadis bulunmamaktadır. Bazı fakihler namaza kıyas ederek abdesti gerekli görmüşlerdir.

Şükür secdesi şöyle yapılır: Kıbleye dönerek tekbir alıp secdeye varılır, secdede iken tesbîhâtta bulunduktan sonra Allah'a hamd ve şükredilip yine tekbir alarak ayağa kalkılır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/119)

EZÂN, KÂMET VE TESBİHAT

240. Ezân ve kâmet nedir? Ne zaman ve nasıl meşru kılınmıştır?

Ezân ve kâmet, farz namazların sünnetlerindendir. Farz namazlara çağrı için ezân okumanın dayanağı, Kitap ve Sünnet'tir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Siz namaza çağırdığınız zaman onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar."* (el-Mâide, 5/58); *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman hemen Allah'ın zikrine koşun…"* (el-Cum'a, 62/9) Resûlullah (s.a.s.) da *"Namaz vakti geldiğinde içinizden biri ezân okusun."* (Buhârî, Ezân, 17-18, 49 [628, 631, 685]; Müslim, Mesâcid, 292 [674]) buyurmuştur.

Namaz, Mekke döneminde farz kılınmakla birlikte, ezân hicretten sonra uygulamaya konulmuştur. Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebevî'nin inşası tamamlanıp düzenli olarak cemaatle namaz kılınmaya başlanınca, Hz. Peygamber (s.a.s.) vakitlerin girdiğini duyurmak için ne yapılabileceğini arkadaşlarıyla görüşmüş, o esnada Hz. Peygamber'e vahiyle ve içlerinde Hz. Ömer (r.a.) ve Abdullah b. Zeyd'in (r.a.) de bulunduğu bazı sahabilere rüyalarında bugünkü ezânın şekli öğretilmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 27-28 [498-499]; İbn Mâce, Ezân, 1 [706-707]); İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/383)

Ezân, İslâm'ın şiarı (sembolü) olup, müekked bir sünnettir. Ezân aracılığıyla halka hem namaz vaktinin girdiği ilan edilmekte, hem de Allah'ın eşsiz büyüklüğü, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) O'nun kulu ve elçisi olduğu ve namazın kurtuluş yolu olduğu ilan edilmektedir. İmam Muhammed, *"Bir belde halkı tümüyle ezânı terk ederlerse onlarla savaşırım."* (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/146) demiştir.

Kâmet ise farz namazlardan önce, namazın başladığını bildiren ve ezân lafızlarına benzeyen sözlerdir. Ezândan farklı olarak, "hayye

ale'l-felâh" cümlesinden sonra, "kad kâmeti's-salât" cümlesi eklenir. Rivâyetlere göre kâmet de yukarıda ismi geçen sahabilere aynı rüyada öğretilmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 28 [499, 507])

241. Ezân Arapça dışında başka dillerde okunabilir mi?

Sözleri bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile sabit olan ezân, dünyanın neresinde olursa olsun, Müslüman varlığının ve kimliğinin bir göstergesidir. Ezânın, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyedilip uygulandığı özgün şekliyle okunması gerektiği konusunda 15 asırlık bir gelenek ve ittifak söz konusudur. Ezânın asıl amacı, vaktin girdiğini bildirip namaza davet olduğundan değişik dilleri konuşan Müslümanların hepsine bu davetin ulaştırılması, ancak yine hepsinin ortak bilincine hitap etmekle olur ki, bu da ezânın bilinen aslî lafızlarıyla yani Arapça olarak okunmasıyla gerçekleşir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/383) Dolayısıyla ezânın aslî şekli dışında bir dille okunması caiz değildir.

242. Namaz vaktini bildirmek için CD, kaset vb. kayıtlardan ezân okunabilir mi?

Bilindiği gibi "ezân" farz namazlar için okunan özel sözlerdir. Ezân aracılığıyla halka hem namaz vaktinin geldiği ve cemaatle namaz kılınacağı duyurulmuş olmakta, hem de Allah'ın eşsiz büyüklüğü, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği ve namazın kurtuluş vesilesi olduğu ilan edilmektedir. Ezân, namaz vakitlerini ilan olduğuna göre, muayyen kalıplarını muhafaza ve ifade etmek suretiyle bu ilanın, hoparlörle veya hoparlörsüz yapılması arasında dinî açıdan bir fark yoktur.

Bununla birlikte teyp kasetinden veya CD'den ezân okunması İslâm'ın şiarlarından olan ezânı basite almak, ona gereken saygıyı göstermemek anlamına gelir. Ayrıca kayıttan okutulması, Hz. Peygamber'den günümüze kadar gelen teamüle uygun değildir. Onun için ezânın CD veya teypten verilmesinin sakıncasız olduğu söylenemez. Fakihlerin, Kur'ân'ın aks-i sadasının Kur'ân hükmünde sayılmayacağı yönündeki yaklaşımları da bu hükmü desteklemektedir. (Meydânî, *el-Lübâb*, 1/60, 103) Diğer taraftan, ezân sünnettir. Sünnetin mükellefiyeti olan biri tarafından yerine getirilmesi, bu sünnetin tamamlayıcı bir unsurudur.

243. İmam kâmet getirebilir mi?

Kâmet, farz namazların sünnetlerindendir. (Buhârî, Ezân, 2 [605]; Müslim, Salât, 5 [378]) Dolayısıyla terk edilmesi mekruhtur. Zira kâmet, namaza başlamak için bir hazırlık mesabesindedir. Namaza başlanacağını bildiren bir uygulamadır. Bunu görevli bir kimsenin, cemaatten birinin veya imamın yapması hususunda sınırlama yoktur. Dolayısıyla namaz kıldıran bir imamın aynı zamanda kâmet getirmesinde bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/56 vd.)

244. Cemaatle namazda kâmet yapacak kişinin özellikleri nelerdir? Çocuklar kâmet yapabilirler mi?

Kâmet getirecek kişinin hadesten temizlenmiş, âkil ve erkek olması gerekir. Buna göre abdestli olmayan veya cünüp olanın, delinin yahut sarhoşun ve kadının kâmeti mekruh görülmüştür. Kâmet getirenin salih bir kimse olması ise müstehaptır. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 1/268-270; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye,* 1/227)

Kâmet getirecek kişinin en az mümeyyiz (iyiyi kötüden ayırabilir durumda) olması gerekir. Temyiz kabiliyeti ise ortalama 7 yaşında başlar ve büluğa kadar devam eder. Mümeyyiz olmayan küçüğün ezân ve kâmeti geçerli olmaz. Mümeyyiz çocukların okudukları ezân ve getirdikleri kâmet geçerlidir. Bununla birlikte kâmeti, büluğa ermiş bir kimsenin getirmesi daha faziletli görülmüştür. (bk. Serahsî, *el-Mebsût,* 1/138; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/54; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/391-393)

245. Cemaatle namazda kâmet yapılırken ne zaman ayağa kalkılır?

Cemaatle kılınan namazda, cemaatin namaz için ayağa ne zaman kalkacağı hususu, namazın özüyle değil, adap ve müstehaplarıyla ilgilidir.

İmam-ı A'zam'a göre cemaatle namaz kılmak üzere "Kad kâmeti's-salât" yani "namaz başladı" denildiği anda imamın namaza başlaması, namazın adabındandır. İmam, bu hareketi ile müezzinin sözünü doğrulamış olur. Bu ictihada göre imamın ve cemaatin bu cümlenin söylenmesinden önce saf düzenini almaları gerekecektir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,*1/57) Fakat namaza kâmet bittikten sonra başlanılmasında da bir sakınca yoktur. Hatta İmam Ebû Yûsuf ve diğer pek çok müctehide göre, uygun olan budur. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye,* 1/230; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/479)

Hanefî mezhebindeki başka bir görüşe göre ise müezzin "haydi kurtuluşa" anlamına gelen "hayye ale'l-felâh" cümlesini söylediğinde imam ve cemaat ayağa kalkar, (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/321) imam namaza başlar, cemaat da ona uyar.

Şâfiî mezhebine göre ise kâmet bittikten sonra namaz için ayağa kalkmak müstehaptır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/252-253) İmam ayağa kalkmadan yahut henüz gelmeden cemaat namaz için ayağa kalkmamalıdır.

Kâmet yapılırken ne zaman kalkılacağı konusu, ibadetin özüyle değil âdâbıyla ilgili olduğundan, caminin büyüklüğüne, saf düzenini almaya ve namaza imamla birlikte başlamaya göre düşünülmelidir. Normal büyüklükteki cami veya mescidlerde imamın mihraba doğru yürüdüğü görülünce kalkılması daha uygundur. Zira Resûl-i Ekrem (s.a.s.), ***"Namaz için kâmet getirildiğinde beni görmeden ayağa kalkmayın."*** (Buhârî, Ezân, 22 [637]; Müslim, Mesâcid, 156 [604]) buyurmuştur. Buna göre kişi, imamdan çok geri kalmayacak ölçüde ve imam ile birlikte namaza başlayacak şekilde hazır olabileceği kadar bir süre önce yerinden kalkmalıdır. (bk. Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 1/560)

246. Kâmet bitmeden imam namaza başlayabilir mi?

Namazların farz, vâcip ve sünnetlerinin yanı sıra âdâbı da vardır. İmam-ı A'zam'a göre cemaatle namaz kılmak üzere "Kad kâmeti's-salât" yani "namaz başladı" denildiği anda imamın namaza başlaması, namazın âdâbındandır. İmam, bu hareketi ile müezzinin sözünü doğrulamış olur. Fakat namaza kâmet bittikten sonra başlanılmasında da bir sakınca yoktur. Hatta İmam Ebû Yûsuf ile diğer üç mezhep imamına göre, uygun olan budur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/479)

247. Müezzinin kâmet yaparken yürümesinin hükmü nedir?

Kâmet, farz namazlara başlarken söylenen ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasına dayanan bir sünnettir. Onun için gereken saygı ve ağırbaşlılık ihmal edilmemelidir. Bu nedenle kâmet yapan kimsenin bu esnada yürümesi, mekruh kabul edilmiştir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/396)

248. Kâmetten sonra ezân duası okunabilir mi?

Kâmetten sonra ezân duası okuma konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) herhangi bir bilgi ulaşmış değildir. Bu sebeple kâmetten sonra böyle

bir dua ile meşgul olmak uygun görülmemiştir. (Tahtâvî, *Hâşiye,* 190) Ancak kâmet sözleri de namaza başlayana kadar ezân gibi tekrar edilebilir veya kâmet esnasında imam namaza başlamadan başka dualar yapılabilir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 1/273; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/57)

249. Cemaate yetişemeyen kimse camide tek başına namaz kılarken kâmet getirmeli midir?

Düzenli olarak cemaatle beş vakit namaz kılınan camilere o vaktin farz namazını kılmak üzere giren kimselerin, cemaatle veya yalnız başına namaz kılacak olmaları hâlinde tekrar ezân okuyup kâmet getirmelerine gerek yoktur. Düzenli olarak beş vakit namazın kılınmadığı cami ve mescitlerde ise ezân okuyarak ve kâmet getirerek namaz kılmak daha faziletli olup (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye,* 37) sadece kâmetle de yetinilebilir. Hanefîlerin bu yaklaşımına karşılık diğer birçok mezhep, her iki ihtimalde de kâmet getirmenin mendup olduğunu söylemiştir.

250. Ezân ve kâmet cümleleri ikişer kere mi, birer kere mi okunmalıdır?

Kâmet cümlelerinin kaçar sefer okunacağı konusundaki uygulama farklılıkları, bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) farklı rivâyetlerin gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Hanefî mezhebinin yanında Süfyân-ı Sevrî ve İbnü'l-Mübârek gibi diğer bazı âlimler dört sefer okunan baştaki tekbir cümleleri dışındaki ezân ve kâmet cümlelerinin ikişer sefer okunacağını söylemişlerdir. Delil olarak sahabilerden Abdullah b. Zeyd'in ezân ve kâmete dair gördüğü ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de tasdik ettiği rüya rivâyetini gösterirler. Bu rüya ile ilgili rivâyetlerde kâmet ve ezânın başındaki tekbir dört defa, diğer cümleler ise çift olarak zikredilmiştir. Yine şu rivâyeti de delil olarak zikrederler: ***"Resûlullah'ın*** (s.a.s.) ***ezânında ve kâmetinde cümleler çift çift idi."*** (Tirmizî, Salât, 30 [194]; bk. Şeybânî, *el-Âsâr,* 1/105 [62]; Serahsî, *el-Mebsût,* 1/128; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/388)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ezân okunurken, yukarıdaki görüşte olduğu gibi ilk tekbirler dört, diğer cümleler ikişer kere söylenir. Kâmete gelince; bu mezheplere göre baştaki tekbir ile "kad kâmeti's-salât" cümlesi ikişer sefer, diğer cümleler birer sefer söylenir. Mâlikî

mezhebine göre ise kâmette sadece tekbirler ikişer sefer, diğer cümleler birer sefer söylenir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/91-93-94) Bu görüşte olanlar şu rivâyeti delil almışlardır: ***"Resûlullah** (s.a.s.), **Hz. Bilâl'e cümleleri ikişer kere söyleyerek ezân, birer kere söyleyerek de kâmet okumasını emretti."*** (Buhârî, Ezân, 2-3 [605, 607]; Müslim, Salât, 2-3, 5 [378])

251. Kaza namazlarında ezân ve kâmet gerekir mi?

Ezân ve kâmet vaktin değil, namazın sünneti olduğu için kaza namazı kılarken de ezân ve kâmet sünnettir. Ezân ve kâmet terk edilerek kılınan namaz geçerli olmakla birlikte, uygun değildir.

Aynı ortamda birden fazla kaza namazı kılınacaksa, her bir namaz için ayrı ezân okunup kâmet getirilmesi daha faziletli olmakla birlikte, başta bir kere ezân okunup, her bir kaza namazı için ayrı kâmet getirilmesi de yeterlidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/390-391)

252. Hangi namazlardan sonra tesbîhât yapılır?

Farz namazların akabinde yerinden hemen ayrılmayıp istiğfarda bulunmak, "Allahümme ente's-selâmü ve minke's-selâm, tebarekte ya ze'l-celali ve'l-ikram" demek, sonrasında otuz üçer kere "Sübhanallah", "Elhamdülillah", "Allahü ekber" tesbîhâtını yapmak ve bunların dışında diğer bazı dua ve zikirleri okumak sünnettir.

Namazdan sonraki tesbîhâtın pek çok rivâyette farz namazlara mahsus kılınmasından hareketle uygulamalar da bu yönde olmuş; tesbîhât ya farz namazlardan hemen sonra ya da farz namazların ardından kılınan sünnetlerden sonra yapılmıştır. Bunların haricinde müstakil olarak kılınan namazlardan sonra bilinen hâliyle namaz tesbîhâtı yapılmamıştır. Sünnet olmamakla birlikte arzu edenlerin tesbîhâtta bulunmasında da bir engel yoktur.

Farz namazlardan sonra söz konusu olan tesbîhât, Hanefîlere göre, ardından sünnet kılınan öğle, akşam ve yatsı namazlarında sünnetten sonraya bırakılır. Farz ile son sünnet arasında "Allahümme ente's-selâmü ve minke's-selâm, tebarekte ya ze'l-celâli ve'l-ikrâm" denir. Akabinde sünnet bulunmayan sabah ve ikindi namazlarında ise tesbîhât farzdan sonra yapılır. Şâfiîlere göre ise tesbîhât, sünnet kılındıktan sonra değil farz namazların hemen akabinde yapılır.

253. Namazlardan sonra tesbîhât nasıl yapılır?

Namazlardan sonra yapılan tesbîhât ve dualar, namaza dâhil olmasa da makbul ibadetler arasında yer alır. Tesbîhât konusunda Müslümanlara özel tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bizzat kendisi de namazlardan sonra üç kere Allah'a istiğfar eder ve şöyle buyururdu:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ.

"Allah'ım, selâm sensin; selâmet de ancak sendendir. Mübareksin. Ey Celal ve İkram sahibi!" (Tirmizî, Salât, 108 [300]; Nesâî, Sehiv, 81 [1337]; bk. Müslim, Mesâcid, 135 [591])

Namazlardan sonra otuz üçer kere "Sübhanallah", "Elhamdülillah", "Allahu ekber" diyerek Allah'ı anmak da sahih hadislerle tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şerifinde, *"Kim, her namazdan sonra otuz üç defa sübhânallah, otuz üç defa elhamdülillâh, otuz üç defa da Allahü ekber der, sonra da yüze tamamlamak için;*

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

(Allah'tan başka ilâh yoktur; yalnız Allah vardır. O tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O'nun gücü her şeye yeter.) derse, günahları denizköpüğü kadar çok olsa bile affedilir." (Müslim, Mesâcid, 146 [597]) buyurmuştur. Bir başka hadiste de namazlardan sonra otuz üç kez bu tesbîhâtı yapanın derecesine kimsenin ulaşamayacağı belirtilmiştir. (Buhârî, Ezân, 155 [843])

254. Farz namazlardan sonra "estağfirullâh" demenin dayanağı nedir?

Farz namazların peşinden istiğfarda bulunmak sünnettir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) selâm verip namazdan çıkınca üç kere istiğfarda bulunup *"Allâhümme ente's-selâm ve minke's-selâm…"* derdi. (Müslim, Mesâcid, 135 [591])

Getirilen istiğfarla namazdaki eksiklikler için Allah'tan bağışlanma dilenmiş olur. Bu itibarla, kılınan namazın akabinde imam ve cemaatin münferiden "estağfirullâh" demesi sünnete uygun bir davranıştır.

255. Namazdan sonraki tesbîhâtın müezzin eşliğinde yapılmasının hükmü nedir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) döneminde müezzinlikleri ile meşhur olmuş sahabîler vardı. Bilâl-i Habeşî, Abdullah b. Ümmi Mektûm, Sa'd b. 'İz el-Karaz ve Ebû Mahzûre (Semüre b. Mi'yer) bunlardandır. (Nesâî, Ezân, 9-10 [637-640]; İbn Mâce, Ezân, 1-3, 6 [706, 708-711, 713, 715, 730]; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/39-40 [5448, 5449; 5452]) Bu müezzinler namaz vaktinin girdiğini duyurmak için ezân okur, farz namazların öncesinde de kâmet getirirlerdi.

Asr-ı saâdetteki uygulamada müezzinlerin namaz sonrasındaki tesbîhâtı yönettiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat zaman içinde ülkemiz de dâhil olmak üzere bazı bölgelerde bu uygulamanın yerleştiği görülmüştür. Bilmeyenlere rehberlik etmek veya tesbîhâtın ihmal edilmemesini sağlayıp topluca Yüce Allah'ı anarak dua etmekte dinen bir sakınca bulunmadığı için günümüzdeki müezzinlik uygulamasının bid'at olduğu söylenemez.

256. Tesbîhât yapmadan camiden çıkmak caiz midir?

Tesbîhât, münferit olarak yapılabileceği gibi cemaat hâlinde de yapılabilir. Namazdan bağımsız ve yerine getirilmesi müstehap bir taat olduğu için tesbîhâtın terk edilmesi namaz için bir eksiklik sayılmaz. Bu bakımdan namaz kılındıktan sonra tesbîhât yapmadan camiden çıkmanın caiz olmadığı söylenemez. Fakat Yüce Allah'ı anmak ve rızasını kazanmak için bunun büyük bir fırsat olduğu da unutulmamalıdır.

257. İkindi namazından sonra aşır okumak bid'at mıdır?

Namazlardan sonra, ciddi bir mazeret bulunmadığı durumlarda, yerinden hemen ayrılmayıp bir süre daha zikir ve tesbîhâta devam etmek sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.s.), namazların ardından bunun yapılmasını teşvik etmiş, bir kişi namaz kıldığı yerden ayrılmadıkça meleklerin ona dua etmeye devam edeceğini haber vermiştir. (Buhârî, Salât, 87 [477]; Müslim, Mesâcid, 272 [649]) Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.), sabah namazından sonra Haşr sûresinin son üç âyetinin, geceleri de Bakara sûresinin son iki âyetinin okunmasını tavsiye etmiştir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 10 [5009]; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 22 [2922]) Sabah namazı dışında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) namazlardan sonra okunmasını tavsiye ettiği özel bir aşır ya da sûre yoktur.

Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Namazı kılıp bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken de (daima) Allah'ı anın."* (en-Nisâ, 4/103) buyrulması, hem bu konuda bir genişliğin bulunduğunu hem de zikir ve tesbîhâtın yalnız namazla sınırlı olmadığını ifade etmektedir. Namaz dışındaki kıraat, zikir ve tesbîhâtta asıl olan, bunları herkesin kendi başına yapmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki uygulama bu yöndedir. Ancak daha sonraları tesbîhâtın müezzinin rehberliğinde topluca yapılması ve 'aşır' okunması bazı ülkelerde yaygınlaşmış, günümüze kadar da uygulama bu şekilde gelmiştir.

Buna göre, ikindi namazından sonra aşır okunması konusunda herhangi bir rivâyet bulunmamakla birlikte yukarıdaki âyet ve hadisler ışığında, din tarafından vâcip kılınmış olduğu inancına kapılmamak kaydıyla Kur'ân okunmasında bir sakınca bulunmadığı söylenebilir.

258. Namazdan sonra Âyetü'l-kürsî okumanın hükmü nedir?

Namazlardan sonra 'Âyetü'l-kürsî'yi okumak menduptur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), 'Âyetü'l-kürsî'nin özellikle yatmadan önce ve namazlardan sonra okunmasını öğütlemiştir. (Buhârî, Vekâlet, 10 [2311]; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 2 [2879]; Nesâî, es-Sünen'ül-kübrâ, 9/44 [9848]; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, 8/114 [7532])

259. Sesli olarak okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek zorunlu mudur; böyle bir durumda namaz kılınabilir mi?

Kur'ân okunduğu zaman Müslüman'ın onu dinlemesi gerekir. Çünkü *"Kur'ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."* (el-A'râf, 7/204) buyrulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm okunurken Müslümanların konuşmayı bırakıp onu dinlemeleri istenmekle birlikte bunun farz olup olmadığı, farz olması durumunda da bu hükmün mutlak olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimlerin görüşüne göre Kur'ân okunduğunda onu dinlemek her zaman farzdır. Bazılarına göre yukarıdaki âyet, farziyet değil tavsiye (nedb) anlamı taşımaktadır. Bazı âlimlere göre ise âyet, sadece namazda okunan Kur'ân'ı dinlemekle ilgilidir; namaz dışında Kur'ân okunurken onu dinlemek ise müstehaptır. (Ebüssuûd, *İrşâd*, 3/310)

Hanefî mezhebinde ise namaz dışında Kur'ân okunurken onu dinlemenin hükmü hakkında iki görüş vardır. Birine göre bu dinleme farz-ı ayn, diğerine göre ise farz-ı kifâyedir. Farz-ı kifâye olduğunu söyleyenlere göre, Kur'ân okunan yerde onu dinleyen birileri varsa diğerlerinden sorumluluk düşer. Ayrıca mezhepteki her iki görüşe göre de Kur'ân okunurken, bir mazeret sebebiyle onu dinleyemeyenler sorumlu olmazlar. Özellikle, çarşı ve iş yeri gibi mekânlarda insanlar kendi işleriyle uğraşırken birileri onların yanında Kur'ân okuyorsa, dinlemeyenlerin değil, okuyanın günahkâr olacağı ifade edilmiştir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546)

Buna göre, başkalarının dinlemesine mâni olmadan camide veya başka bir mekânda sesli olarak Kur'ân okunurken bir kenarda namaz kılmakta sakınca yoktur.

260. Salânın anlamı ve dindeki yeri nedir?

Bazı özel günlerde ezândan önce veya kılınacak cenaze namazını haber vermek amacıyla camilerde; *"es-salâtu ve's-selâmu aleyke ya resûlallah, es-salâtu ve's-selâmu aleyke ya habîballah, es-salâtu ve's-selâmu aleyke ya seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn, ve selâmun ale'l-murselîn, ve'l-hamdu lillahi Rabbi'l-âlemîn"* şeklinde okunan salâ (salavât) şu anlama gelmektedir: *"Salât ve selâm (Allah'ın rahmet ve esenliği) sana olsun ey Allah'ın elçisi, Salât ve selâm (Allah'ın rahmet ve esenliği) sana olsun ey Allah'ın sevgili kulu, Salât ve selâm (Allah'ın rahmet ve esenliği) sana olsun ey geçmiş ve gelecek bütün insanların hayırlısı! Salât ve selâm bütün peygamberlere olsun. Hamd (övgü ve şükür) de âlemlerin rabbi Allah'adır."*

Salâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) selâm ve övgüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) çeşitli durumlarda salât-ü selâm getirilmesi tavsiye edilmiş (el-Ahzâb, 33/56; Tirmizî, De'avât, 65 [3476-3477]; Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 23 [1481]) ise de ne asr-ı saâdette ne de ilk dönemlerde camilerde salâ okunmuştur. Bununla birlikte Kitap ve Sünnet'te Hz. Peygamber ve diğer peygamberlere salât getirilmesi örneklerine binaen örfümüzde değişik kalıplarda pek çok salâ metni var olagelmiştir.

Sonuç itibarıyla dinî açıdan özel önemi olan gün ve geceleri hatırlatmak, meydana gelen bir vefatı ve kılınacak cenaze namazını haber vermek amacıyla salâ okunması, güzel bir âdet olarak kabul edilebilir ve bu yönüyle de dinî açıdan herhangi bir sakınca taşımadığı söylenebilir.

İMAMET VE CEMAAT

261. Vakit namazlarını cemaatle kılmanın hükmü nedir?

İslâm dini, birlik ve beraberliğe büyük önem vermiştir. Günde beş vakit namazın, haftada bir cuma namazının ve senede iki kez olan bayram namazlarının cemaatle kılınması, müminlerin birbirlerinden haberdar olmalarına, görüşüp kaynaşmalarına, birbirleriyle yardımlaşmalarına vesile olmak gibi bir işlev üstlenmektedir. Bu bakımdan cemaatle namaz kılmak, istenen birlik ruhunun sağlamlaştırılmasında ve devam ettirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz kılınışından itibaren hayatının son zamanlarına kadar beş vakit namazı sürekli kendisi cemaate imam olarak kıldırmış, Müslümanları da namazları cemaatle kılmaya teşvik etmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 48-49) Cemaatin önemini belirten çok sayıda hadis bulunmaktadır. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Üç kişi bir köyde veya kırda bulunur ve namazlarını cemaatle kılmazlarsa, şeytan onlara hâkim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer."*** (Ebû Dâvûd, Salât, 47 [547]) buyurmaktadır. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.s.) cemaatle kılınan namazın sevabının, tek başına kılınandan 27 derece daha fazla olduğunu belirtmiştir. (Buhârî, Ezân, 30 [645]; Müslim, Mesâcid, 249 [650])

Bu ve benzeri hadisler ve ilgili âyetlerden hareketle Hanbelîler beş vakit namazın cemaatle kılınmasının, erkekler için farz-ı ayın, Şâfiîler ise farz-ı kifâye olduğunu söylemişlerdir. Hanefî ve Mâlikîlere göre ise cuma namazı dışındaki farz namazları cemaatle kılmak, gücü yeten erkekler için müekked sünnettir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/56; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/368-369)

Bu itibarla cemaate gitmeye engel bir durum olmadıkça beş vakit namaz cemaatle kılınmaya çalışılmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), camiye giderken atılan her adımdan dolayı kişinin bir derece yükseltilip, bir günahının silineceğini haber vermiştir. (Buhârî, Ezân, 30 [647]; Ebû Dâvûd, Salât, 49 [559])

262. İmamın, kendisine uyan kadınlar için ayrıca niyet etmesi gerekir mi? Kendi başına namaz kılan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyabilir mi?

İmamın imamet için yaptığı genel niyet, kadınları da kapsar. Yani kadınlar için ayrıca niyet etmesi gerekmez. Fakat imamete niyet etmeyip kendi başına namaz kılmakta olan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyamaz.

Şâfiî mezhebine göre ise imamın, gerek erkeklere gerekse de kadınlara imamlık yapmaya niyet etmesi şart olmayıp müstehaptır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/502) Bundan dolayı kendi başına namaz kılmakta olan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyabilir.

263. İmama uyan kimse nasıl niyet eder?

Niyet, namazın şartlarından biridir. Kişinin farz, vâcip veya nâfile namazlardan hangisini ve hangi vaktin namazını kılacağını, tek başına mı yoksa imama uyarak mı ifa edeceğini niyetinde belirlemesi gerekir. Önemli olan bunların kalben bilinmesidir; dil ile söylenmesi ise bu konudaki irâdesinin pekiştirilmesi açısından güzel görülmüştür. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/46)

Buna göre, namazını imama uyarak kılacak kişinin, kalben niyet etmesi gerekir; aksi takdirde imama uymaya niyet etmeden kılacağı namaz geçersiz olur. Ayrıca, diliyle "uydum hazır olan imama" demesi de uygun olur.

264. Farz, vâcip ve nâfile namazların hangileri cemaatle, hangileri tek başına kılınmalıdır?

Cuma namazını kılmakla yükümlü olan erkeklerin, cuma namazını camide cemaatle kılmaları farz; beş vakit namazın farzlarını cemaatle camide kılmaları ise Hanefîlere ve Mâlikîlere göre müekked/kuvvetli sünnettir. Cemaatle namaz kılmanın önemini belirten hadislerden ve ilgili âyetlerden hareketle Hanbelîler beş vakit namazın cemaatle kılınmasının, erkekler için farz-ı ayn, Şâfiîler ise farz-ı kifâye olduğunu söylemişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/56-57; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/155; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/368-369)

Ramazan ve Kurban Bayramı namazları vâcip namazlardan olup cemaatle kılınır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/85) Sünnet namazlardan teravih namazı cemaatle kılınabilir. Teravih namazı cemaatle kılındığında vitir namazı da cemaatle kılınabilir. Ramazan ayının dışında vitir namazını cemaatle kılmak mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/69)

Nâfile namazlardan küsûf (güneş tutulması) namazı ve İmameyn'e göre istiskâ namazı da cemaatle kılınır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/70-72) Bunların dışındaki tüm sünnet ve nâfile namazları herkesin tek başına kılması uygun, cemaatle kılması ise mekruh görülmüştür. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/144)

Nâfile namazlardan olan tesbih namazının (Ebû Dâvûd, Tatavvu, 14 [1297]) cemaatle kılınabileceğine dair kaynaklarımızda bir bilgi bulunmadığından bu namazın da tek başına kılınması daha uygundur.

265. Bir farz namazı kılmış veya kıldırmış olan kimse aynı namaz için başka bir cemaate namaz kıldırabilir mi?

İmam, kılınan namazın türü itibarıyla, kendisine uyan kişiden aşağı durumda olmamalıdır. Ancak cemaat imamdan daha aşağı durumda olabilir. Buna göre; nâfile namaz kılan kimse farz namaz kılana imam olamaz; fakat farz namaz kılan ise nâfile namaz kılana imam olabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/58-59; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 1/371; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/590; Desûkî, *Hâşiye,* 1/339); Buhûtî, *er-Ravd,* 134)

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Farz namaz, bir günde iki kere kılınamaz."* (Dârekutnî, *es-Sünen,* 2/285; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* 3/206) Bir vaktin namazı iki kere kılınamayacağına göre, ikinci kere kılınan namaz nâfile olacaktır. Bu durumda imam cemaatten daha alt konumda olacağından o kişinin imamlığı geçerli olmaz.

Şâfiî ve Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre farz namaz kılacak olan kişi, nâfile namaz kılana uyabilir. Bu ictihadlara göre bir vaktin farz namazını kılmış olan kimse aynı vakit için başkalarına imam olabilir. Kendi kıldığı nâfile, cemaatin namazı da farz olarak geçerli olur. (Mâverdî, *el-Hâvî,* 2/316; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/166)

266. Kadın, kadınlara namaz kıldırabilir mi?

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre bir kadının, kadınlara namaz kıldırmasında bir sakınca yoktur. Bu görüşte olanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.)

Ümmü Varaka'ya kendi ev halkına namaz kıldırmasına izin vermesini (Ebû Dâvûd, Salât, 62 [591]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 6/405 [27324]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 1/597 [1909]) delil gösterirler. Hanefî mezhebine göre kadının, kadınlara namaz kıldırması caiz olmakla birlikte, mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/59)

Kadının kadınlara namaz kıldırması hâlinde, cemaatten öne geçmeyip diğer kadınların hizasında/arasında durması gerekir. (Abdürrezzâk, *el-Musannef,* 3/140-141 [5080]; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/148; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/575-576)

267. Kadınlar erkeklere namaz kıldırabilir mi?

Kadının erkeklere namaz kıldırması, bütün mezheplere göre caiz değildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/146; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/576; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a,* 1/372) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ümmü Varaka'ya kendi ev halkına namaz kıldırabileceği yönünde verdiği izin (Ebû Dâvûd, Salât, 62 [591]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 1/597 [1909]), sadece ona özel bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Diğer bazı yorumlara göre ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu izni, o evdeki veya mahalledeki kadınlara namaz kıldırabileceğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ***"Dikkat edin! Hiçbir kadın erkeğe imam olmasın."*** (İbn Mâce, İkâmetü's-Salavât, 78 [1081]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/128 [5129]) şeklindeki buyruğu da bunu göstermektedir. Nitekim Asr-ı Saadet de dâhil olmak üzere tarihî süreç içinde bunun bir başka örneği de görülmemiştir. Bunu caiz görmek, dinde olmayan bir şeyi dine sokmaktır ki buna bid'at denilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bidatin dalalet olduğunu haber vermiştir. (Müslim, Cum'a, 43 [867]; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6 [4606])

268. Büyük günah işleyen kişinin namaz kıldırması caiz midir?

Namaz kıldıracak kişinin, imamet ehliyetine sahip olması gerekir. Kur'ân okuyamayan, namazın nasıl kılınacağını bilmeyen ve akıl sağlığı yerinde olmayan kişi ile erginlik çağına ulaşmamış çocuğun namaz kıldırması caiz değildir.

Haramı helal, helali haram saymadıkça büyük günah işlemiş de olsa Müslüman bir kişi, namaz kıldırabilir; arkasında kılınan namaz da sahihtir. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"İyi ve kötü (muttaki ve günahkâr) her Müslüman'ın arkasında namaz kılınız."*** (Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/404 [1768]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 64 [594]; Cihâd, 34 [2533]) buyurmuşlardır. Hadiste bir ilke ortaya

konulmaktadır; o da, mümin olan ve namaz kıldırabilecek asgari bilgiye sahip olan bir kimsenin namaz kıldırabileceğidir. (Serahsî, *Şerhu siyeri'l-kebîr,* 1/156-157; İbn Nüceym, *el-Bahr,* 1/370) Ancak imamın günah işlemekten sakınan, cemaat tarafından sevilen, güzel ahlaklı bir kimse olması tercih edilir. Bu vasıflara sahip birisi varken, fasık yani açıkça büyük günah işleyen veya küçük günahta ısrar eden kişinin imam olması Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre mekruhtur. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 1/350; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/560; Haraşî, *Şerhu Muhtasar,* 2/23)

269. Kur'ân okuyamayan, okuyabilene namaz kıldırabilir mi?

Namazı geçerli olacak kadar Kur'ân okuyamayan, okuyabilene imamlık yapamaz. Çünkü imamın durumu, kendisine uyan kimselerin durumundan daha aşağı olmamalıdır. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 1/366; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/144)

270. Kekeme olan kimse başkalarına namaz kıldırabilir mi?

İmamın özürden uzak ve salim/düzgün bir kıraate sahip olması gereklidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/557-558) Dilinde kekemelik olan kişi Kur'ân-ı Kerîm'i doğru olarak okuyabiliyorsa başkalarına imam olabilir.

Ancak doğru ve düzgün bir şekilde okuyamıyorsa, kendisi gibi kekeme olanlara imamlık yapabilirse de kıraati düzgün olanlara imam olamaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/581-582; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/145)

271. Harfleri doğru telaffuz edemeyen kişi namaz kıldırabilir mi?

Herhangi bir harfi ağız yapısı sebebi ile doğru telaffuz edemeyen kişi eğer cemaatte bu harfleri düzgün okuyabilenler yoksa tercih edilen görüşe göre cemaate imamlık yapabilir. Harfleri doğru telaffuz eden başka bir kimse varsa bu kimsenin imameti caiz olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/581-582; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/86)

272. Kollarından biri veya her ikisi bulunmayan kimse namaz kıldırabilir mi?

İmamlık yapabilmek için namaz sahih olacak kadar Kur'ân'ı ezbere okuyabilmek (kıraat) ve namaz hükümlerini bilmek şart olduğu gibi namazın rükünlerini ifa edebilecek seviyede bedenen sağlıklı olmak da

şarttır. Kişinin kollarından biri veya her ikisinin bulunmaması, namazın rükünlerinden birini yerine getirmeye engel olmadığından böyle bir kimsenin imamlık yapması caizdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/144)

273. Başka mezhepten olan bir imamın arkasında namaz kılınabilir mi?

Farklı bir mezhebe mensup olan imama uyarak namazı cemaatle kılmakta bir sakınca yoktur. Zira mezhep farklılığı namazda iktidaya (imama uymaya) engel değildir. Her ne kadar ***"başka bir mezhepten olan imam, namazda iken muktedinin mezhebine göre namazı bozan bir davranışta bulunursa, muktedinin namazı fasit olur"*** (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/84; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/562-563) şeklinde bir ictihad varsa da bu konudaki daha doğru yaklaşım, imamın kendi mezhebine göre namazı bozulmadığı sürece, hangi mezhepten olursa olsun ona uyan kişinin de namazının tamam olduğu yaklaşımıdır.

Bu son görüş, selefin uygulamalarına muvafık olduğu gibi cemaat ruhunun gereğiyle de uyumludur. Nitekim İmam Ebû Yûsuf, kan aldırdıktan (hacamat) sonra abdest almadan imamlık yapan Halife Harun Reşid'in arkasında namaz kılmıştır. (İbn Ebü'l-'İz, *Şerhu'l-'akîdeti't-Tahâviyye,* 368-369) Ayrıca imamın kendi mezhebindeki şartlara aykırı bir davranış içinde bulunup bulunmadığını araştırmak da gerekmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* 1/562-563)

274. İmamdan farklı bir mekânda bulunan kişi, ses bağlantısıyla imama uyabilir mi?

Cemaatle namaz kılınırken imamla cemaatin yerlerinin hakikaten veya hükmen bir olması gerekir. Bu birlik, safların bitişik olmasıyla sağlanır. Eğer namaz aynı bina içinde kılınıyorsa, içerdekilerin mekânları bir sayılır. Bu itibarla, çok katlı binalarda mescit olarak kullanılan bir katta cemaatle namaz kılınırken, bu kat cemaati almadığı takdirde, alt veya üstten bu kata bitişik katlarda duran cemaatin, hoparlör veya müezzinin tebliği ile imamın intikallerinden haberdar olmaları hâlinde, imama uymaları sahihtir. İmamı veya imamı görenleri görmeleri şart değildir. Ses bağlantısının kesilmesi durumunda ise imamın hareketlerinin takip edilememesi sebebiyle imamın intikallerini takip edemeyenlerin namazları bozulur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/550-551, 586-587) İmamın

bulunduğu mekândan yol, ırmak ve mekân birliğini bozan benzer engellerle ayrılan yerlerde bulunanların imama uymaları caiz olmaz.

275. Radyo, televizyon, telefon ve bilgisayar gibi iletişim araçları vasıtasıyla farklı bir mekânda bulunan imama uyulmasının hükmü nedir?

Dinimizin, edâsını emrettiği ibadetlerin en önemlisi olan namaz, akıllı ve ergenlik çağına ulaşan her Müslüman'a farzdır. Cemaatle namazın meşruiyeti Kur'ân, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Hz. Peygamber (s.a.s.), cemaatle namazı teşvik etmiş, hayatı boyunca cemaate namaz kıldırmış, hastalandığında bile bunu terk etmemiş ve cemaate katılarak Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) arkasında namaz kılmıştır. (bk. Buhârî, Ezân, 29, 30; Müslim, "Mesâcid", 42)

Cemaatle namaz, İslâm'ın şiarı (sembolü) olan bir ibadet haline gelmiştir. Birlikte kılınan bir namazda imam ile ona uyanların oluşturduğu topluluğa cemaat denir. Cemaatle namaz kılınırken imama uymaya "iktidâ", uyan kimseye ise "muktedî" denilmektedir. İktidânın geçerli olabilmesi için diğer şartların yanında mekân birliğinin bulunması, imama uymaya niyet edilmesi ve namazın rükünlerinde imamın intikallerinin takip edilmesi gerekir. Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarına bakıldığında cemaatle namaz kılınabilmesi için imam ile cemaat arasında mekân birliğinin bulunması gerektiği açıkça görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), ezân işitildiğinde mescide "gidilmesini" istemiş (bk. İbn Mâce, Mesâcid ve Cemaât, 17 [792]) ve cemaatin en az iki kişinin bir araya gelmesiyle oluşabileceğini beyan etmiştir. (bk. Buhârî, Ezân, 35 [658]; Nesâî, İmâmet, 47 [842-843])

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabe-i kiramın (r.a.) uygulamalarına dayanarak fakihlerin ulaştıkları genel kabule göre de cemaatle namazın sahih olabilmesi için imam ile muktedî arasında mekân birliğinin sağlanmış olması şarttır. Örneğin imamla cemaat arasında yol veya nehir bulunması bu şartın gerçekleşmesine engel sayıldığından böyle durumların imama uymayı geçersiz kıldığı fakihler tarafından kabul edilmiştir. Aynı şekilde mescid ve müştemilatının hakikaten veya hükmen sınırları dışında olan birinin, mekân birliği sağlanamadığından mescidin içinde namaz kıldırana uymasına da cevaz verilmemiştir. (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 1/226;

Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 2/198; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/384; 2/127; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/87; İbn Âbidîn, *Reddü'lmuhtâr*, 1/550)

İbadetlerde taabbüdîlik esastır. Yani ibadetler, Allah tarafından nasıl emredilmiş ve Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından nasıl edâ edilmişse ona uygun olarak yerine getirilir. Dolayısıyla ibadetin temel vasıflarını değiştirecek veya ibadeti ortadan kaldıracak yorumlara gidilmemelidir. Namazların fiziki olarak aynı mekânda cemaatle kılınmasının birçok hikmeti vardır. Namazın cemaatle kılınması Müslümanların bir araya gelmelerini, hep birlikte bir şahs-ı manevî oluşturmalarını, ümmet olma şuuru kazanmalarını aralarında sevgi ve yardımlaşmanın yerleşmesini, birbirlerinden haberdar olarak dayanışma içerisinde bir toplum oluşturmalarını, bilgi-görgü alışverişinde bulunmalarını, faydasız işlerin ve günahların işlendiği ortam ve topluluklardan uzak kalmalarını sağlamaktadır. Namaz cemaatle eda edildiğinde daha dikkatli ve bilinçli davranıldığı da bir gerçektir. Ayrıca cemaatle namazın feyiz ve bereketi münferit kılınan namazdan çok daha fazla hissedilmektedir. Cemaatle namaz bir kısmını kavrayabildiğimiz dünyevî ve uhrevi pek çok hikmeti barındırmakta olup bu hikmetlerin gerçekleşmesine aykırı olacak uygulamalara gidilmemelidir.

Meşru bir mazeretle cemaatle namaza katılamayan kişi, bulunduğu yerde cemaat oluşturarak namazını kılabilir. Buna da imkân bulamaması durumunda namazını tek başına eda eder.

Sonuç olarak telefon, televizyon, internet vb. araçlarla mekân birliği sağlanmayacak şekilde imama uyularak eda edilen namazlar geçerli olmaz. Bu şekilde kılınan namazların vakit içerisinde yeniden kılınması veya vakit çıkmışsa kaza edilmesi gerekir.

276. Müdrik, mesbûk, lâhik ne demektir? Bunlar namazlarını nasıl kılarlar?

Müdrik sözlükte, "idrak etmiş, yetişmiş, kavuşmuş" gibi anlamlara gelir. Dinî terim olarak, imama en geç birinci rek'atın rükûunda yetişip namazını imamla birlikte kılan kişiye denilir.

Lâhik, namaza imamla başlayıp, namaz esnasında abdestinin bozulması gibi bir durum sebebiyle namaza ara vermek zorunda kalan ve bu sebeple namazın bir kısmını imam ile birlikte kılamayan kimse

demektir. Bu durumda olan kişi usûlünü bilirse abdest alıp geldikten sonra cemaate katılarak namazına devam eder. Kılamadığı rek'atları imam selâm verdikten sonra tamamlar. Usûlünü bilmezse namazı baştan tekrar kılar.

Mesbûk, cemaatle kılınan namaza baştan yetişemeyip ilk rek'atın rükûundan sonra imama uyan kimse demektir. İmam ile birlikte "sübhanallah" diyecek kadar rükûda bulunmayan kimse o rek'atı kaçırmış sayılır. Mesbûk, imam selâm verince, sehiv secdesi yapmazsa, beklemeden ayağa kalkar ve cemaatle kılamadığı rek'atları tek başına tamamlar. Mesbûk, imamla birlikte kılamadığı rek'atları kılarken, tek başına namaz kılan kimse gibidir. Tek başına namaz kılarken Fâtiha'dan sonra sûre veya âyet okuduğu rek'atlarda okur, okumadıklarında okumaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/91-92; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/594)

277. İmama uyan bir kimse Fâtiha okuyabilir mi?

Hanefî mezhebine göre cemaatle namaz kılarken, imama uyan kimse Fâtiha'yı ve ardından okunan âyet veya sûreyi imam ile birlikte okumaz. İmama uyan kimseden, namazda Kur'ân okuma yükümlülüğü tamamen düşer. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/50)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise okuma yükümlülüğü tamamen düşmez. İmama uyan kişi, imamın sessiz okuduğu namazlarda, namaz başından itibaren Fâtiha ve sûreyi okur. Sesli okunan namazlarda ise imamın Fâtiha'yı bitirip kısa ara vermesi esnasında sadece Fâtiha'yı okur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/361-362)

Hanefîler, *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyiniz ve susunuz ki merhamet olunasınız."* (el-A'râf, 7/204) âyetini ve *"Kim imamın arkasında namaz kılarsa, imamın kıraati onun da kıraatidir."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 13 [850]), *"İmam, kendisine uyulmak için öne geçirilmiştir."* (Buhârî, Ezân, 51), *"İmam okuyunca susun."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 13 [846]) gibi hadisleri delil olarak kabul etmektedirler. Şâfiîler ise *"Fâtiha'yı okumayanın namazı yoktur."* (Müslim, Salât, 34 [394]) hadisi ve benzerlerinin genel anlamlarına itibar etmektedirler.

278. İmam son oturuşu yapmadan ayağa kalkarsa cemaat ne yapmalıdır?

İmam son oturuşu yapmadan unutarak ayağa kalkarsa, cemaat imam ile birlikte ayağa kalkmayıp oturur ve imamın geri dönmesini bekler. Bu arada imamı uyarmak için sesli olarak "sübhanallah" denir. İmam, kalktığı rek'atın secdesini yapmadığı sürece, geri dönme ihtimali olduğu için ona uyan kimse, selâm verip namazdan çıkamaz. Selâm verir ise namazı bozulmuş olur. Eğer imam, geri dönmeyip hatasını fark etmeden namaza devam eder ve kalktığı rek'atın secdesini de yapar ise son oturuşu terk ettiği için imamın namazı ile birlikte cemaatin namazı da bozulmuş olur.

Eğer cemaat imamla birlikte ayağa kalkar da imam farkına varıp secde yapmadan geri otururs cemaat da oturur. Cemaat imamın oturduğunu fark etmez ve secdeye giderse bu secde onların namazını bozmaz. Çünkü bu durumda esas olan cemaatin tâbi olduğu imamın namazının geçerli olmasıdır. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/111-112)

279. Cemaatle namaz kılarken ön safta meydana gelen boşluğu doldurmak için öndeki safa yürümek caiz midir?

Cemaatle namaz kılarken ön saftaki boşluğu doldurmak için ileri yürümek amel-i kesir sayılmadığı gibi namazı da bozmaz. Aksine böyle yapmak müstehaptır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/570-571, 627-628; Tahtâvî, *Hâşiye,* 323)

280. Mescid-i Haram'da kadınların ve erkeklerin aynı safta namaz kılmaları caiz midir?

Cemaatle namaz kılınırken, imamın arkasında önce erkekler, sonra erkek çocuklar, sonra da kadınlar saf tutarlar. Bu düzen Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından öğretilmiştir. (Müslim, Salât, 132 [440]; Ebû Dâvûd, Salât, 98 [678]; Nesâî, İmâmet, 33[820]; İbn Mâce, İkâmetu's-salavât, 52 [1000]) Söz konusu sıranın erkeklerle kadınlar arasında gözetilmesi farz, erkeklerle erkek çocuklar arasında gözetilmesi ise sünnettir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/58; Kâsânî, *Bedâi',* 1/159)

Cemaatle kılınan namazlarda erkeklerin, kadınlarla aynı hizada olmalarına "muhâzât-ı nisa" denir ki, kadının erkeklerle aynı safta yan yana veya erkeklerin önünde namaza durmasıdır. Cemaatle namazın erkek-kadın karışık olarak bu şekilde kılınması bütün mezheplere göre

doğru görülmemiştir. Bununla birlikte söz konusu durumun erkeklerin namazına tesiri konusunda ihtilaf edilmiştir.

Hanefî mezhebine göre cemaatle kılınan namazda, bir kadın veya ergenlik çağına gelen ya da yaklaşan bir kız, bir erkeğin önünde veya yanında kılacak olursa, aralarında bir örtü ve benzeri bir engel veya bir adam boyu kadar yükseklik farkı bulunmazsa arkasındaki ve yanlarındaki erkeğin namazı sahih olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/573-574)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kadınla erkeğin yan yana durup namaz kılması, iki tarafın da namazını bozmaz. Ancak bunda kerâhet vardır. (Râfiî, *el-'Azîz,* 2/174; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/179; Hattâb, *Mevâhib,* 2/435; Buhûtî, *Keşşâf,* 1/329-330; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a,* 1/268) Kâbe'de ise zaruretten dolayı bu kerâhet de kalkar. Çünkü kadın ve erkeklerin orada ayrı ayrı yerlerde durup namaz kılmaları oldukça zordur.

Bu durumda hac mevsiminde Hanefî mezhebine bağlı bulunan kadın ve erkekler ayrı ayrı yerlerde namaz kılma imkânı bulamadıkları takdirde, bu konuda sözü edilen içtihatlara uyarak namazlarını kılabilirler.

281. Mescid-i Haram'da cemaatle namaz kılarken imamın hizasından önde olanların namazları geçerli olur mu?

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre Kâbe'nin etrafında da olsa cemaatle namaz kılınırken, imamın bulunduğu taraftaki cemaatin imamdan önde olmamaları şarttır. Dolayısıyla imamın bulunduğu taraftaki cemaat, imamdan önde olursa imama uymuş kabul edilmez ve namazları geçerli olmaz. Diğer yönlerdeki cemaatin, Kâbe'ye imamdan daha yakın bulunmaları ise imama uymalarına engel olmaz. Mâlikî mezhebine göre ise imamın cemaatten önde olması şart değildir. Ancak zaruret olmaksızın cemaatin, imamdan önde olması mekruhtur. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/157; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/254; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl,* 1/484)

282. Namazda abdesti bozulan imam nasıl hareket etmelidir?

Bir imamın, namaz kılarken burnunun kanaması gibi elinde olmayan bir sebeple abdesti bozulursa, arkasında bulunan cemaat içinden imam olmaya elverişli bir kimseyi mihraba geçirir. Buna "istihlâf" denir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/59) Nitekim Hz. Ömer (r.a.) namaz kıldırırken saldırıya maruz kalıp yaralanınca imamlığa devam etmesi için yerine

Abdurrahman b. Avf'ı (r.a.) geçirmiştir. Yine Hz. Ali de (r.a.) cemaate namaz kıldırdığı sırada burnu kanayınca cemaatten birini yerine geçirmiştir. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye,* 1/346) Abdesti bozulan imam, yerine bir kimseyi geçirmeksizin imametten ayrılsa cemaatin namazı bozulur. (Kâsânî, *Bedâi',* 1/226)

283. Cemaatle namaz kılan bir kimsenin abdesti bozulursa ne yapmalıdır?

Cemaatle namaz kılan kimsenin abdesti bozulursa, ya abdest alıp yeniden namazını kılar -ki faziletli olan budur- ya da namazı bozacak başka bir şey yapmaksızın çıkıp abdest alır ve geri dönüp imam ile bıraktığı yerden namazına devam eder. Şayet imam namazı bitirmiş ise kalan rek'atlarda imama uymuş kimse gibi bir şey okumadan, yaklaşık olarak imamın bekleyeceği kadar bekler, sadece rükû ve secdedeki tesbihleri, oturuştaki dua ve salavâtları okuyarak namazını tamamlar. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/59-61; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/612 vd.)

Kalabalık bir camide cemaatle namaz kılarken abdesti bozulan ön saftaki bir kişi, eğer abdesti bazı mezheplere göre bozulmamış sayılabilecekse o mezhebi taklit ederek namazına devam eder. Mesela bir yeri kanayan Hanefî bir kişi, kanın abdesti bozmadığını söyleyen Şâfiî ve diğer mezhepleri taklit ederek namazını tamamlar. Fakat mesela idrar veya gaz çıkması gibi bütün müctehidlere göre abdesti bozan bir durum gerçekleşmişse ve kalabalıktan dolayı abdest alma yerine gitmeye de imkân bulamazsa, oturur ve namazın bitmesini bekler veya diğer namaz kılanların dikkatini dağıtmamak için hiçbir şey olmamış gibi hareket eder. Sonra abdest alıp namazını kılar.

284. Cemaatten olmayan bir kimsenin imamın yanlışını düzeltmesi namazı bozar mı?

İmam kıraat esnasında yanlış okur veya okuyacağı yerin ilerisini hatırlamazsa cemaatten birisinin düzeltmesi veya hatırlatmasıyla, cemaatin de imamın da namazı bozulmaz. (Merğjnânî, *el-Hidâye,* 1/62-63, Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/60-61) Cemaatten olmayan birinin imamın yanlışını düzeltmesi ve imamın da buna göre hareket etmesi durumunda ise namaz bozulur. Çünkü bu hareket bir öğrenme ve öğretme sayılır. (Zeylaî, *Tebyîn,* 1/156;

el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/99) Diğer bazı mezheplerde ise bu düzeltme namazı bozan bir davranış olarak görülmemiştir. Rivâyete göre Hz. Osman (r.a.), Makâm-ı İbrahim'de oturduğu bir sırada yanında namaz kılmakta olan bir kimsenin hatasını bu şekilde düzeltmiştir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/45)

285. Namazdan sonra camide musafaha yapılması bidat mıdır?

Musafaha; bir tür dostluk ve barış ifadesi olarak tokalaşma şeklinde yapılan bir muaşeret şeklidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu uygulamaya büyük önem vermiş (Buhârî, İsti'zân, 27; Ebû Dâvûd, Edeb, 153 [5211]) ve *"Birbiriyle karşılaşan iki Müslüman el sıkıştığında, daha oradan ayrılmadan günahları affedilir."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 153 [5212]) buyurmak suretiyle musafaha etmeye teşvik etmiştir.

Müslümanlar arasında dostluk, hoşgörü ve kaynaşmaya vesile olması hasebiyle namaz sonrasında musafaha yapmakta dînen bir sakınca yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 6/381) Ancak namazdan sonra cami içinde veya dışında musâfaha yapmayı, cemaatle namazın ayrılmaz bir parçası gibi algılayarak topluca yapılan bir merasim hâline getirmek uygun değildir.

286. Din hizmetleri karşılığında maaş alınabilir mi? Maaşlı görevlilerin arkasında namaz kılınabilir mi?

İslâm dininde ilke olarak ibadet karşılığında ücret almak caiz değildir. Çünkü ibadetler Allah için yapılır. İslâm'ın ilk dönemlerinde durumu uygun olan herkes namaz kıldırabiliyordu. Dolayısıyla namaz kıldırmak için belli kişilerin görevlendirilmesine ihtiyaç duyulmuyordu. Zamanla çeşitli nedenlerle mescitlerde sürekli bulunacak görevlilere ihtiyaç duyuldu. Dolayısıyla her vakit namaz kıldıracak görevlilerin belirlenmesi cihetine gidildi ve namaz kıldırmak üzere görevlendirilen kimselere de geçimlerini sağlamaları için maaş ödenmeye başlandı. Nitekim İslâm âlimleri imamet, müezzinlik, dini öğretme gibi işler karşılığında ücret veya maaş almayı, bu görevlerin sahipsiz kalmaması gerekçesiyle caiz görmüşlerdir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 1/258; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/391, 562)

Günümüzde imam-hatip ve müezzinler, namaz kıldırmalarının karşılığı olarak değil, başka bir işle uğraşmayıp böyle bir görev için mesailerini tahsis etmelerinden (habs-i nefs) dolayı maaş almaktadırlar. Çünkü namaz sadece Allah rızası için kılınır ve kıldırılır. Diğer taraftan,

imam-hatip ve müezzin-kayyımlarm görevleri sadece namaz kıldırmaktan ibaret değildir. Cami görevlileri, vaaz, irşat ve Kur'ân öğreticiliği gibi din hizmetlerinin yanında, caminin ibadete açılması, ibadet için hazır tutulması, temizliği, bakımı, korunması gibi pek çok hizmet sunmaktadırlar. Buna göre, günümüzde din hizmetlerini yerine getiren imam-hatip ve müezzin-kayyımların aldıkları maaş helal olduğu gibi kıldırdıkları namazlar da geçerlidir.

CUMA VE BAYRAM NAMAZI

287. Cuma namazının hükmü nedir?

Cuma namazı âkil, bâliğ, mukîm ve mazereti olmayan erkeklere farz-ı ayındır. Farz oluşu Kitap, Sünnet ve icma ile sabittir. Yüce Allah, *"Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında, alışverişi bırakıp hemen Allah'ı anmaya koşun. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz."* (el-Cum'a, 62/9-10) buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de *"Cuma namazına gitmek, ergenlik çağına ulaşmış her Müslüman erkeğe farzdır."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 124 [342]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/245-246 [5577-5579]) buyurmuştur. Cuma namazı, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden günümüze kadar kılınagelmiş ve bunun farz olduğu konusunda herhangi bir farklı görüş ortaya çıkmamıştır.

288. Cuma namazı kaç rek'attır?

Cuma namazının farzı iki rek'attır. Bunun yanında farzdan önce dört rek'at, farzdan sonra dört rek'at olmak üzere sekiz rek'at da sünneti vardır. (Kâsânî, *Bedâi',* 1/269-285)

İmam Ebû Yûsuf'a göre ise farzdan sonra kılınacak sünnet bir selâmla dört ve bir selâmla iki rek'at olmak üzere toplam altı rek'attır. Bu görüşün Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet edildiği nakledilmektedir. (Kâsânî, *Bedâi',* 1/285)

289. Zuhr-i âhir namazı nedir? Bu namazı kılmak gerekir mi?

Zuhr-i âhir, son öğle namazı demektir. Bazı İslâm bilginleri, bir yerleşim yerinde birden fazla mescitte cuma namazı kılındığında ilk kılınan cumanın dışındakilerin sahih olmama ihtimaline binaen, ihtiyaten o günkü öğle namazının kılınmasını önermişlerdir. Zuhr-i âhir adıyla kılınan bu namaz, cuma namazına dâhil değildir. Hz. Peygamber'den ve ilk dönemlerden gelen rivâyetler arasında bu isimle kılınmış bir namaz yoktur.

Zuhr-i âhir, İslâm coğrafyasının genişlemesi ve şehirlerde nüfusun kalabalıklaşması sonucu, cuma namazının, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde olduğu gibi bir şehirde bir tek camide kılınmasının mümkün olmaması, birden fazla camide cuma namazının kılınması zorunluluğunun ortaya çıkması ile gündeme gelmiş bir namazdır. Gerekçesi de birden fazla camide kılınan cuma namazlarından ilk önce kılınanın geçerli olacağı, diğer camilerde kılınan namazın ise geçersiz olabileceği varsayımıdır. İşte bu şüpheli durumdan kurtulmak için içinde bulunulan cuma vakti kastedilerek ihtiyaten, zuhr-i âhir yani "vaktine ulaşılıp da eda edilemeyen son öğle namazı" niyeti ile dört rek'atlık bir namaz kılınması bazı âlimlerce uygun görülmüştür. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/145-147; Karâfî, *ez-Zahîre,* 2/354-355; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/248; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/544-545)

Cuma namazının tek camide kılınması, cumanın anlamına uygun olmakla birlikte, kalabalık şehirlerde bunun yerine getirilmesi mümkün olmamaktadır. Zaten Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüşe göre, herhangi bir kayıt olmaksızın bir şehirde birden çok camide cuma namazı kılınabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/145-146) İmam Şâfiî de Bağdat'a gittiğinde cuma namazının birden fazla yerde kılındığını görmüş ve buna karşı çıkmamıştır. (Nevevî, *el-Mecmû',* 4/585; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/544) Böyle olunca, her bir camide kılınan cuma namazının ayrı ayrı geçerli olması, bu yönden aralarında bir fark gözetilmemesi esas olup cuma namazı kılanların ayrıca zuhr-i âhir (son öğle namazı) kılmaları gerekmez.

290. Cuma namazının sahih olması için şehirde kılınması şart mıdır?

İslâm bilginleri cuma kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde bir yerleşim birimi olmasını şart koşmuşlardır. Bu hüküm Hz. Peygamber'in (s.a.s.), şehir veya şehir hükmündeki bir yerin dışında cuma namazının

kılınmayacağına dair hadisine dayanmaktadır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/179) Kaynaklarda geçen bu şehir şartının günümüzde, büyük veya küçük yerleşim birimi olarak anlaşılması gerekir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), ilk cuma namazını, Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında Salim b. Avfoğulları'nın ikâmet ettiği Rânûnâ adı verilen bir vadide kıldırmıştır. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* 1/494) Ayrıca Hz. Peygamber ***"Bir yerleşim biriminde, sadece dört kişi bulunsa bile, cuma namazı kılmak farzdır."*** (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/255) buyurmuştur.

Buna göre, farzı eda edecek sayıda cemaatin bulunduğu köy, belde, şehir gibi büyük veya küçük tüm yerleşim birimlerinde kılınan cuma namazı sahihtir. Şu kadar var ki, nerede kılınırsa kılınsın dinen yetkili mercilerden izin alınması gerekir.

291. Cuma namazı en az kaç kişiyle kılınabilir?

Cuma namazının sahih olması için cemaatin şart olduğu konusunda bütün bilginler ittifak etmekle birlikte, gerekli görülen asgari sayının kaç olduğu hususunda farklı görüşler belirtmişlerdir.

Cuma namazının kılınabilmesi için İmam Ebû Hanîfe'ye göre imamın dışında en az üç; İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise imamın dışında en az iki kişi bulunması gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/60)

Her ne kadar İmam Şâfiî kavli cedîdinde cuma namazının sahih olması için kırk kişinin bulunması şart koşulmuşsa da kavli kadiminde imam dâhil üç kişinin bulunması yeterli görülmüştür. Hanbelî mezhebine göre ise en az kırk kişi bulunmalıdır. (Nevevi, *el-Mecmu',* 4/502; Zekeriya el-Ensârî, *el-Gurer,* 2/8; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/242) Mâlikî mezhebine göre ise on iki kişinin bulunması şarttır. (Haraşi, *Şerhu Muhtasar,* 2/76-77)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinden önce Nakîu'l-Hadamat'ta kılınan cuma namazında kırk kişi hazır bulunmuştu. (İbn Mâce, İkâmetu's-Salavât, 78 [1082]) Ancak daha az kişi ile cuma namazı kılındığı da bilinmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emri ile Mus'ab b. Umeyr Medine'de 12 kişiye cuma namazını kıldırmıştır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/255 [5617])

Resûlullah (s.a.s.), cuma namazını kıldırırken, ticaret kervanının geldiğini haber alan cemaatten on iki kişi dışında hepsinin dışarı çıktığı rivâyeti de sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. (Buhârî, Cum'a, 38 [936]) Öte

yandan Hz. Peygamber bir yerleşim biriminde sadece dört kişi bulunsa bile, cuma namazının farz olduğunu bildirmiştir. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/255 [5617])

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivâyetler, biri imam olmak üzere en az dört kişinin bulunduğu yerde cuma namazının kılınabileceğini göstermektedir. Bu da cuma namazının kılınabilmesi için gerekli kişi sayısının alt sınırını belirler.

292. Cuma namazında iç ezânı okumanın hükmü nedir?

Cuma günü öğle vaktini bildiren ezân, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde cami içinde hatip minbere çıktıktan sonra okunan iç ezândı. Bu sebeple cuma günü hutbeden önce okunan iç ezânın, hatibin huzurunda olması hutbenin sünnetlerindendir.

Hz. Osman (r.a.) döneminde şehrin genişlemesi ve iç ezânın her tarafta duyulmaması üzerine, namaz vaktinin girdiğinin bildirilmesi maksadı ile dışarıda ezân okutulmaya başlandı. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulaması olan iç ezânın da okunmasına devam edildi. (Kâsânî, *Bedâi',* 1/152)

293. Büluğa ermeyen çocukların hutbe okuması caiz midir?

Baliğ (ergen) olmayan ancak âkil olan çocuk, yetkili merciin izniyle hutbe okuyabilir, fakat namazı yetişkin bir kimsenin kıldırması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/162; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur,* 1/172)

294. Hutbede Hz. Peygamber'in adı geçtiğinde salavât getirilebilir mi; yapılan duaya âmin denilebilir mi?

Cuma namazında hutbe okunurken cemaatin konuşmayıp dinlemesi, selâm alıp vermemesi ve başka bir işle meşgul olmaması gerekir. Konu ile ilgili olarak Resûl-i Ekrem (s.a.s.); ***"Cuma günü imam hutbe okurken arkadaşına (yalnızca) 'dinle' desen (bile yine) boş, lüzumsuz konuşmuş olursun."*** (Buhârî, Cum'a, 36 [934]; Müslim, Cum'a, 11-12 [851]) buyurarak hutbenin dinlenmesi hususundaki hassasiyeti dile getirmiştir.

Hutbe okunurken camiye gelen kimse, ilk sünneti kılmayıp oturmalı ve hutbeyi dinlemelidir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/263-264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/158; Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 96)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasını göz önüne alan İslâm bilginleri hatibin, ikinci hutbede müminler için af ve mağfiret dilemesi, onların afiyet ve esenlik içinde olmaları için Allah'a (c.c.) dua etmesinin mendup olduğunu söylemişlerdir. Hatibin minbere çıkışından namaz bitinceye kadar geçen süreyi bir bütün olarak değerlendiren Hanefî âlimleri, namazda yasak olan her şeyin hutbede de yasak olduğu kuralını esas almışlardır. Bu itibarla hatibin dikkatle dinlenmesi, cemaatin konuşmayıp susması, selâm alıp vermemesi, nâfile namaz kılmaması gerektiğini, ancak hutbede dua edilirse sessizce 'âmin' demenin veya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ismi zikredilirse sessizce salât-ü selâm okumanın caiz olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/159) Fakat sesli bir şekilde 'âmin' demek doğru değildir. (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 97)

Sonuç olarak hutbe esnasında cemaat, hatibi dinler, konuşmaz ve başka işlerle uğraşmaz. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ismi anıldığında sessizce salavât okuyabilir ve hatibin duasına yine sessizce 'âmin' diyebilir. (bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 1/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/158-159)

295. Hutbede Türkçe dua edilebilir mi?

Duanın belli bir dilde yapılması şart değildir. Çünkü dua kulun Yüce Allah'a yönelmesi, O'na yalvarması ve O'ndan istemesidir. Dolayısıyla kişinin ne istediğini bilecek şekilde kendi diliyle dua etmesinde hiçbir sakınca yoktur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan veya Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen duaların mümkün olduğunca kendi aslî şekilleriyle yapılması daha uygundur. Bu itibarla hutbe dualarının da aslî biçimleriyle yapılmasına gayret edilmelidir. Bununla birlikte ikinci hutbenin sonunda, cemaatin anlayabileceği bir dilde dua yapılmasının önünde de bir engel bulunmamaktadır.

296. Cuma hutbesinde yapılan duaya 'âmîn' demek caiz midir?

İslâm âlimleri, gerek cuma hakkındaki hadisleri, gerekse Resûlullah'ın (s.a.s.) uygulamasını göz önüne alarak hutbenin esasını teşkil eden rükünler ile sahih bir hutbede uyulması gereken şartları ve hutbenin adabını tespit etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 1/263) Hatip hutbe irâd ederken cemaatin konuşmasının doğru olmadığını ifade eden hadisler vardır.

(Buhârî, Cum'a, 36 [934]; Müslim, Cum'a, 11 [851]; Muvatta', Cum'a, 6; Ebû Dâvûd. Salât, 234 [1112]; Tirmizî, Cum'a, 368 [512]; Nesâî, Cum'a, 22 [1401]) Hanefî ve Şâfiîler bu hadislere dayanarak hutbe esnasında konuşmayı mekruh; Hanbelî ve Mâlikîler haram kabul etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 1/263; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/553) Diğer taraftan yine Resûlullah'ın (s.a.s.) uygulamasını göz önüne alan İslâm âlimleri hutbede müminlere dua etmenin mendup veya rükün olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 1/263)

Buna göre, hutbenin dinlenmesi, bu esnada başka işlerle uğraşılmaması ve konuşulmaması gerekir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ismi anıldığında sessizce salavât okunması, hatibin duasına 'âmin' denmesi, konuşma olarak değerlendirilmediğinden, bunların yapılmasında bir sakınca yoktur. (bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 1/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/158-159)

297. Cuma namazında hutbeye yetişemeyen kimsenin namazı geçerli midir?

Cuma namazında hutbe, namazın sahih olmasının şartlarından biridir. Hutbe okunmadan kılınan bir cuma namazı sahih değildir. Bu nedenle hutbe okunurken en az bir erkeğin hazır bulunması gerekir. Ancak cuma kılabilmek için hutbeye yetişmek ve dinlemek şart değildir. Buna göre, mazeretine binaen okunan hutbeye yetişemeyen veya hutbeyi duymayan kişinin kıldığı cuma namazı sahih olur. Hutbeyi dinlemeye yetişemeyen kimse, cuma namazının ikinci rek'atına bile yetişse, imam selâm verdikten sonra ayağa kalkıp bir rek'at daha kılarak cuma namazını tamamlar. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/65-66)

298. Cuma namazına selâmdan önce yetişen kimse, selâmdan sonra kılmadığı rek'atları nasıl kılmalıdır?

Cuma namazına imam selâm vermeden önce yetişen kimse bu namaza yetişmiş olur. Bu kişi imamın selâm vermesinden sonra namazını kendisi tamamlar. İmamın selâmından sonra camiye gelen kimse ise namaza yetişmemiş olur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/267)

Cuma namazının bir rek'atına yetişen kişi imamın selâmından sonra, ayağa kalkarak bir rek'at daha kılar ve selâm verir. Kendi başına kıldığı bu rek'atta Sübhâneke, besmele, Fâtiha ve zammı sûre ya da birkaç âyet okur. İmama teşehhüdde yetişen kimse, imamın selâmından sonra ayağa

kalkar ve iki rek'at kılarak selâm verir. Böylece cuma namazını tamamlamış olur. Cuma namazına yetişemeyen kimse o günkü öğle namazını kılar. Bayram namazına yetişemeyen ise namazı kaçırmış olur; bunun yerine başka bir namaz kılması gerekmez.

Mâlikî ve Şâfiîlere göre cumaya yetişmiş sayılabilmek için en az bir rek'atı imamla birlikte kılmak gerekir. Buna göre, imam ikinci rek'atın rükûundan doğrulduktan sonra yetişerek ona uyan kimse, namazını öğle namazı olarak dörde tamamlar. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/567; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 2/84)

299. Kadınların cuma namazı kılmaları zorunlu mudur?

Cuma namazı, akıllı, ergenlik çağına erişmiş, sağlıklı, hür ve mukim (misafir olmayan) erkeklere farzdır. Kadınlar, hürriyeti kısıtlı olanlar, yolcular ve cemaate gelemeyecek kadar mazereti olanlar cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler. Ancak kılmaları hâlinde bu namazları geçerli olup ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmez.

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Cemaatle cuma namazı kılmak, her Müslüman'a farzdır. Ancak köle, kadın, çocuk ve hastaya farz değildir."* (Ebû Dâvûd, Salât, 214 [1067]) buyurmuştur. Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar bütün âlimler, cuma namazının kadınlara farz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/62; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/483-484; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/250)

Cuma namazının kadınlara farz kılınmamış olması, onlar hakkında bir mahrumiyet değil, muafiyettir. Diledikleri takdirde, camiye gidip cemaatle cuma namazı kılmalarında dinen bir engel yoktur. Hatta hutbe ve vaazlardan istifade etmeleri için cuma namazlarına devam etmeleri tavsiye edilebilir.

300. Cumaya gitmeyen kadın veya erkekler cuma namazı kılınmadan önce öğle namazı kılabilirler mi?

Kadınlar ve kendilerine cuma namazı farz olmayan hasta ve benzeri kimseler vakit girdikten sonra, imam cuma namazını bitirmeden önce kendi evlerinde öğle namazını kılarlarsa bu namaz geçerli olur.

Kendilerine cuma namazı farz olmayan bu gruptakilerin şehirde veya şehir hükmünde olan bir yerde öğle namazında cemaat yapmaları mekruhtur; bu kimseler öğle namazını kendi başlarına kılarlar.

Kendisine cuma namazı farz olan bir kimse ise özürsüz olarak cumaya gitmez ve imam cuma namazını bitirmeden önce kendi evinde o günkü öğle namazını kılarsa Hanefîlere göre bu namaz geçerlidir, fakat cumaya gitmediği için günahkâr olur. Diğer üç mezhebe ve Hanefîlerden İmam Züfer'e göre ise kıldığı öğle namazı geçersizdir. Bu kimse öğle namazını, cuma namazı kılındıktan sonra tekrar kılmalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; Halebî, *es-Sağîr*, 343)

301. Açık alanlarda cuma namazı kılınabilir mi?

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre cuma namazı, yerleşim yerlerindeki camilerde veya yakınlarındaki açık alanlarda kılınabilir. Cuma namazının yerleşim bölgesinde kılınmasını gerekli gören Mâlikîler, aynı zamanda bunun camide eda edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 1/170; Mevvâk, *et-Tâc*, 2/520; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/543; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/259- 261; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/242-243) Şu kadar var ki cuma namazı nerede kılınırsa kılınsın dinen yetkili mercilerden izin alınması gerekir.

302. İş yeri ve apartman altındaki mescitlerde cuma namazı kılınabilir mi?

Girmek isteyen her Müslüman'a açık olmak ve dinen yetkili mercilerden izin alınmak kaydı ile iş yeri ve apartmanların namaz için ayrılan bölümlerinde cuma namazı kılınabilir.

303. Cemaatin çoğalması için cuma namazı geciktirilebilir mi?

Cuma namazının vakti, öğle namazının vaktidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/82) Cuma namazı bu vakit içinde kılındığı takdirde geçerli olur. Namazların vaktin başlangıcında kılınması daha faziletli olmakla birlikte, daha çok cemaatin katılımını sağlamak amacıyla biraz geciktirilmesinde sakınca yoktur.

Buna göre, cemaatin durumu veya mesai saatleri dikkate alınarak cuma namazının, cemaatin daha çok iştirak edebileceği saatte kıldırılması caizdir.

304. Cuma günü ve cuma namazı vaktinde çalışmanın ve bu vakitte elde edilen kazancın hükmü nedir?

Cuma namazı; Kitap, Sünnet ve icma ile sabit olup hutbeyi de içeren, cemaatle kılınan iki rek'atlı, diğer namazlardan farklı özellikler taşıyan ve her mükellefin yerine getirmesi gereken farz-ı ayn bir namazdır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/81) Allah Teâlâ, cuma namazı vaktinde çalışma ve alışveriş yapma ile ilgili olarak, *"Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında, alışverişi bırakıp hemen Allah'ı anmaya koşun. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın, Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz. "* (el-Cum'a, 62/9-10) buyurmaktadır. Âyetten anlaşıldığına göre, cuma namazından önce ve sonra çalışmak ve alışveriş yapmakta bir sakınca yoktur. Ancak cuma namazı kılmakla yükümlü olanların cuma saatinde alışverişi terk etmeleri ve camiye gitmeleri gerekir. Bu itibarla cuma namazı kılmakla yükümlü olmayanlar alışveriş yapabilirler. Cuma namazı kılmakla yükümlü olanların cuma saatinde alışveriş ile meşgul olmaları tahrîmen mekruhtur; ancak yapılan alışverişle elde edilen kazanç helaldir. Ayrıca cuma namazı ile mükellef bir tüccarın, iş yerinde cuma namazıyla mükellef olmayan bir kimseyi çalıştırmasında ve bu şekilde kazanç elde etmesinde bir sakınca yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/161)

305. İş vaktinin cumaya denk gelmesi, cuma namazını kılmamak için geçerli bir mazeret midir?

Cuma namazı hür, mazereti olmayan ve mukim olan her Müslüman erkeğe farz-ı ayndır. (el-Cum'a, 62/9) Cuma namazının kuvvetli bir farz olduğu ve bu namazı özürsüz olarak terk etmenin büyük günah sayıldığı hususunda sahih hadisler vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Önemsemeyerek üç cumayı terk eden kimsenin kalbini Allah mühürler."* (Ebû Dâvûd, Salât, 209 [1052]; Tirmizî, Cum'a, 7 [500]); *"Birtakım kimseler, ya cuma namazını terk etmekten vazgeçerler ya da Allah onların kalplerini mühürler ve artık onlar gafillerden olurlar."* (Müslim, Cum'a, 40 [865])

Bu hadis-i şerifler, cuma namazını terk etmenin bir Müslüman için ne kadar sakıncalı olduğunu ifade etmeye yeterlidir. Hasta ve yolcu olanlarla, cuma vaktinde hayati önemi haiz görevleri icra edenler hariç,

akıllı ve ergenlik çağına gelmiş her Müslüman erkeğe cuma namazı kılmak farzdır.

İbadet hakkı, din ve vicdan özgürlüğü kapsamındadır. Bir dine inanan kimse, inanç özgürlüğünün devamı olarak, o dinin gereklerini yerine getirme hakkına da sahiptir. İşverenin, namaz kılmak isteyen çalışanlarına, cuma ve beş vakit namazlarını kılma imkânını sağlaması gerekir. Çalışanlara farz namazlar için izin verilmemesi doğru değildir. Bu durumdaki çalışanlar hukukî haklarını aramalı ve diğer taraftan kendilerine alternatif bir iş bulmaya çalışmalıdırlar. Bu imkânı bulamayan ve başka türlü de geçimini sağlayamayan kişi için bu durum yeni bir iş buluncaya kadar geçici bir mazeret sayılır.

306. Aralıksız çalışan iş yerlerindeki kişiler cuma namazlarına nöbetleşe gidebilirler mi?

Günlük işler, sanat ve meslekler, aile fertlerinin geçimini sağlamak için yapılan çalışma ve yolculuklar namazın geriye bırakılması için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Öyle kimseler vardır ki, onları ne bir ticaret, ne bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyar. Onlar, dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar."* (en-Nûr, 24/37) buyrulmuştur.

İşverenin ya da iş yerinde sorumluluk alan kimsenin, namaz kılmak isteyen memurlarına ve işçilerine, cuma ve günlük dinî görevleri olan namazlarının hiç değilse farzlarını kılabilme imkânını sağlaması gerekir. Bununla birlikte işçinin ve memurun da namazı bahane ederek mesaisini suistimal etmemesi ve çalıştığı yerde namaz kılması için iş disiplini ve düzeni açısından işverenin veya amirlerin iznini alması lazımdır. İçinde bulundukları konum gereği cuma namazı kılma imkânı bulamayanlar o günkü öğle namazını kılarlar.

Bu itibarla iş yerinde çalışanların sadece bir kısmına izin veriliyorsa izin verilenler cuma namazına giderler; diğerleri o günkü öğle namazını kılarlar.

307. Cezaevinde mahkûm olan şahsın cuma namazını kıldırması caiz midir?

Cezaevindeki mahkûmlar cuma namazı kılmakla mükellef değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/157) Cezaevi şartlarında cuma namazı kılma imkânı bulamayan kimseler, cuma namazı kılmadıkları için günahkâr olmazlar. Ancak öğle namazını kılmakla yükümlüdürler. Bununla birlikte yetkili makamlardan izin alınması hâlinde ceza ve tutukevlerinde de cuma namazı kılınabilir. Bu imkânın bulunması hâlinde, mahkûm olan bir şahsın cuma namazı kıldırması caizdir.

308. Salgın ve elverişsiz hava şartlarında bir camide birden fazla cuma namazı kılınmasının hükmü nedir?

Cuma namazı, gerekli şartları taşıyan her mümin erkeğe farzdır. Bu namazla yükümlü olmanın şartlarından birisi, cemaate katılmaya mâni bir mazeretin bulunmamasıdır. Zira meşru bir mazeretin varlığı, cuma namazının farziyetini düşürmektedir. Hastalık, şiddetli yağış, aşırı soğuk ve sıcak gibi elverişsiz hava koşulları yanında salgın hastalık da kişiye cumanın farz olmasını düşüren bu mazeretler kapsamındadır.

Salgın döneminde maske ve mesafe gibi tedbirlere riâyet edilerek cemaatle namaza devam edilebilmektedir. Ancak bu tedbirler, kış mevsiminin getirdiği elverişsiz hava koşullarıyla birleştiğinde, ülkemizde, cemaatin bir kısmı camide yer bulamadığından dolayı cuma namazını kılamamaktadır. Bu durumda, cuma namazını kılamayan kişilere öğle namazını kılmak farz olur. Bu, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde sabit olduğu bilinen ve günümüze kadar ittifakla uygulanan bir hükümdür.

Gerek yukarıda işaret ettiğimiz mazeretler nedeniyle cuma namazının farziyetinin düşmesi gerekse cuma kılamayanların öğle namazını kılmakla yükümlü olmaları nedeniyle, aynı camide ikinci kez cuma namazı kılınmasını gerektiren bir zaruret oluşmamaktadır. Bu itibarla, bir camide birden fazla cuma namazının kılınması meşru değildir. Diğer yandan bulaşıcı salgın hastalığa yakalananların ve temaslı olanların cemaate katılmamaları ve karantina şartlarına riâyet etmeleri dinen zorunludur.

309. Teşrik tekbirlerinin dinî hükmü nedir, bu tekbirleri kimler ne zaman getirir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Kurban Bayramı'nın arefe günü sabah namazından başlayarak bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar, ikindi namazı da dâhil olmak üzere farzlardan sonra teşrik tekbirleri getirdiğine dair rivâyetler vardır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/438-440 [6273-6278] Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/390-391 [1735-1737])

Bu itibarla Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre arefe günü sabah namazından bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar 23 vakit, her farz namazın ardından teşrik tekbiri getirmek, kadın erkek her Müslüman'a vâciptir. Teşrik günlerinde kazaya kalan namaz aynı günlerde kaza edilirken teşrik tekbirleri de getirilir. Teşrik günleri çıktıktan sonra kaza edilmeleri hâlinde ise tekbir getirilmez. Namaz kaza edilmedikçe tekbirler kaza edilmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/43-44; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/80-82) Şâfiî mezhebine göre ise teşrik tekbirleri sünnettir. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/484)

310. Kadınlar bayram namazı ile sorumlu mudur?

İslâm âlimlerinin ittifakına göre kadınlar, cuma ve bayram namazlarıyla yükümlü değildirler. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/161,165; Halîl, *Muhtasar*, 45, 47; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/167, 229; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/546) Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.s.) kadınları bayram namazına katılmaya teşvik etmiştir. (Buhârî, 'Îdeyn, 15, 19, 21 [974, 979, 981]; el-Hac, 81 [1652]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 1-3, 10-12 [884-885, 890]) Bu itibarla kadınlar, şartların elverişli olması hâlinde cuma ve bayram namazlarına katılabilirler.

SEFERÎLİK VE NAMAZ

311. Seferî sayılma bakımından bulunulan yerleri ifade eden vatan-ı aslî, vatan-ı ikâmet ve vatan-ı süknâ ne demektir?

İslâm, namaz ve oruç gibi ibadetlerin eda edilmesinde yolcularla ilgili bazı özel hükümler getirmiştir. Buna göre dinen yolcu (seferî) sayılan kimselerin dört rek'atlı farz namazları iki rek'at kılmaları, Ramazan oruçlarını sonradan tutmak üzere erteleyebilmeleri bu özel hükümlerdendir.

Dinen yolcu sayılabilmenin iki temel ölçütü vardır. Bunlardan biri mekân, diğeri ise mesafedir.

Yolculuk açısından bir kimsenin bulunduğu yer, ya "vatan-ı aslî" ya "vatan-ı ikamet" ya da "vatan-ı süknâ"dır.

Vatan-ı aslî: Aslî yerleşim yeri demektir. Bir insanın doğup yaşadığı yer veya çalışmak üzere yerleşip geçimini sağladığı, ev alıp çoluk çocuğu ile yerleştiği yerdir. Kişi burada yolcu olmaz.

Vatan-ı ikamet: Yerleşmek maksadı ile olmaksızın on beş günden fazla kalmak üzere bulunduğu ve aslî vatanından en az doksan km uzaklıktaki yerdir. Kişi burada da yolculuk hükümleri uygulamaz.

Vatan-ı süknâ: Bir kimsenin on beş günden az bir süre kalmak niyetiyle bulunduğu, aslî ya da ikamet vatanından en az doksan km uzaklıktaki yerdir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/87) Kişi kaldığı yerde bu durumda ise yolcu sayılır.

Bu hükümler Hanefî mezhebine göredir. Şâfiî mezhebine göre ise seferî sayılabilmek için yaklaşık 90 km bir mesafeye gitme niyeti ile yola çıkılmış olmalı ve gidilen yerde, giriş ve çıkış günleri hariç dört günden az kalınmalıdır. Dört gün ya da daha fazla kalınmaya niyet edilmesi hâlinde seferîlik hükmü biter. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 2/257)

312. Seferîliğin başlangıcı nasıl belirlenir?

Dinen sefer sayılacak mesafedeki bir yere gitmek üzere yola çıkan kişi, yaşadığı yerleşim yerinin meskûn mahallinden çıkınca misafir hükmünde kabul edilir. Bu kimse yolculuk hüküm ve ruhsatlarından yararlanmaya başlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/80) Buna göre, yolculuğa başlayıp şehrin meskûn mahallinden çıkan kimse dört rek'atlı farz namazları iki rek'at olarak kılar. Günümüzde şehirler genişlemiş, İstanbul örneğinde olduğu gibi iki ucu arasındaki mesafe neredeyse sefer mesafesi olacak kadar uzamıştır. Bu nedenle İstanbul gibi büyükşehirlerde yaşayan kimseler, yolculuğa kendi araçlarıyla çıktıklarında, ikâmet ettikleri ilçenin belediye sınırlarını geçtikleri andan itibaren seferî sayılırlar ve haklarında seferîlik hükümleri sabit olur. Yolculuğa otobüs, tren, uçak ve gemi gibi umumi vasıtalarla çıkılması hâlinde ise seferîliğin başlangıç noktası olarak otogar, gar, havalimanı ve limanlar esas alınabilir.

313. Seferî olan kişi namaz kıldırabilir mi?

Seferî kimse, hem seferî olan cemaate, hem de mukim olan cemaate imamlık yapabilir. Seferî olan kişi dört rek'atlı farz namazları iki rek'at kılacağı için mukim olan cemaate namaz kıldıracağı zaman, namaza başlamadan önce, "Ben seferîyim, ikinci rek'atın sonunda selâm vereceğim. Ben selâm verince siz selâm vermeksizin kalkıp namazınızı tamamlayınız." şeklinde cemaati uyarması, karışıklığı önlemek bakımından uygun olur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/101-102; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/81) Nitekim Hz. Beygamber (s.a.s.), Mekke'nin fethinden sonra Mekke'de kaldığı sürece namazları kısaltarak kıldırmış ve *"Biz misafiriz, siz namazlarınızı tamamlayınız."* (Ebû Dâvûd, Salâtü's-sefer, 10 [1229]) buyurmuştur. Hz. Ömer de (r.a.) aynı şekilde, Mekke'ye geldiği zaman dört rek'atlı farzları iki rek'at olarak kıldırmış ve mukim cemaate, *"Mekkeliler! Namazınızı tamamlayınız; biz misafiriz."* (Muvatta', Kasru's-salât, 19) demiştir.

314. Seferî olan bir kimse mukim imamın arkasında namazını nasıl kılar?

Seferî olan bir kimse, mukim bir imama uyarsa namazını tam olarak kılar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/80) Zira Resûlullah (s.a.s.), *"İmam kendisine uyulsun diye imam olmuştur."* (Buhârî, Salât, 18 [378]; Müslim, Salât, 77 [411]) buyurarak, cemaatin namazının, imamın namazıyla aynı olması gerektiğini ifade etmiştir. Seferî olan kişi, vakit içinde mukim bir imama uyup namazını imamla beraber tamamlamadan selâm verirse, kıldığı bu namaz geçerli olmaz. Bu durumda namazı geçersiz olan kimse, aynı namazı yeniden tek başına kılarken dört rek'at olarak değil iki rek'at olarak kılar.

315. Seferî iken kılınamayan dört rek'atlı namazların kazası nasıl yapılır?

Dört rek'atlı namazlar yolculuk hâlinde iken kazaya kalırsa, ister yolculuk (sefer) içerisinde, ister yolculuktan sonra kaza edilsin, ikişer rek'at olarak kaza edilirler. Yolculuk hâli dışında kazaya kalan bir namaz ise yolculuk sırasında kaza edilmek istendiğinde dört rek'at olarak kılınır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/81) Şâfiîlere göre ise seferde kılınmamış bir namaz, ikâmet hâlinde dört rek'at olarak kaza edilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/516)

316. Gemiyle seyahat edenler namazlarını nasıl kılarlar?

Gemi gibi üzerinde ayakta durulabilen vasıtalarda asıl olan, namazı ayakta ve kıbleye dönerek rükû ve secdelerini de yaparak kılmaktır. Baş dönmesi gibi sebeplerle ayakta kılmak mümkün olmadığında gemide otururak namaz kılınabilir ve imkân varsa îmâ etmeyip öncelikle rükû ve secdeli olarak kılınır. Namaza başlarken mümkünse kıbleye doğru dönülür, gemi yön değiştirdikçe kişinin kendisinin de kıble tarafına dönmesi gerekir. Binek hayvandan farklı olarak, gemide cemaat yaparak da namaz kılınabilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/109-110)

317. Ulaşım araçlarında farz veya nâfile namazlar kılınabilir mi?

Otomobil, otobüs, uçak ve tren gibi ulaşım araçlarında nâfile namaz kılmak caiz ise de normal durumlarda farz namazların kılınması uygun görülmemiştir. Çünkü söz konusu ulaşım araçlarında namaz kılındığı takdirde namazın kıyam, rükû, secde ve istikbâl-i kıble gibi farzlarını yerine getirme imkânı yoktur. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), nâfile namaz kılarken, hangi istikamete dönerse dönsün bineği üzerinde namaz kılardı. Farz namaz kılmak istediğinde ise bineğinden iner ve kıbleye dönerek namazını kılardı. (Buhârî, Salât, 31 [400])

Cana ve mala zarar gelme korkusunun bulunduğu hâllerde veya yerin çamurlu olması, namaz kılacak uygun bir yerin bulunmaması gibi zaruret hâllerinde, binek üzerinde farz namaz kılmak da caiz görülmüştür. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/108)

Hz. Peygamber zamanında ve müctehid imamlar döneminde günümüzdekine benzer nakil araçları yoktu. O zaman mevcut olan nakil araçları binek hayvan ve gemi idi. Genelde insanlar kendi hayvanları ile seyahat ederler ve diledikleri zaman durup istedikleri zaman yollarına devam edebilirlerdi. Onun için namazı hayvan sırtında kılma zorunlulukları yoktu. Gemide seyahat edenler ise gemi duruyor ise normal yerde kılıyorlarmış gibi kıbleye dönerek rükû ve secdeyi yaparak namazlarını kılarlardı. Gemi hareket hâlinde ise yapabiliyorlarsa ayakta rükû ve secdeyi yaparak, geminin hareketine göre kıbleye doğru dönerek kılarlar, buna güçleri yetmezse oturdukları yerden rükû ve secdeyi yaparak kılarlardı. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/156; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/109)

Günümüzde, otobüs, tren ve uçak ile seyahat edenler, namazlarını ayakta ve kıbleye dönerek kılmaları genellikle mümkün olmadığından oturdukları yerde îmâ ile kılabilirler. Bununla birlikte namazlarını yolculuk öncesinde veya sonrasında ya da mola yerlerinde cem ederek de kılabilirler. Ancak otobüs firmalarının yolcuların dinî hassasiyetini gözeterek mola zamanını namaz vakitlerine denk gelecek şekilde düzenlemeleri tavsiye edilir.

Cem, yalnızca öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazları arasında olabilir. Öğle ile ikindinin cemi, ikindiyi öğle vaktinde öğle namazından sonra (cem-i takdim) ya da öğleyi ikindi vaktinde ikindi namazının öncesinde kılmak (cem-i tehir) şeklinde yapılabilir. Akşam ile yatsının cemi de yatsıyı akşam vaktinde akşam namazından sonra (cem-i takdim) ya da akşamı yatsı vaktinde yatsı namazından önce kılmak (cem-i tehir) şeklinde yapılabilir.

Cem edilecek namazlar ara verilmeksizin peş peşe kılınır. Ayrıca cem-i takdim hâlinde birinci namaza başlarken, cem-i tehir hâlinde ise birinci namazın vakti içinde cem yapmaya kalben niyet edilir.

318. Çalışmak üzere bir şehre giden fakat ailesini oraya götürmeyen kimse namazlarını seferî mi yoksa mukim olarak mı kılar?

Kişinin doğup büyüdüğü yere veya çalışıp geçimini sağladığı, çoluk çocuğu ile yerleştiği ve sürekli kalmaya niyet ettiği yere "vatan-ı aslî" denir. Vatan-ı aslî, ancak başka bir yeri vatan-ı aslî edinmekle değişir.

Kişi başka bir yere göç edip eşini ve çocuklarını buraya nakletlerek yerleşirse burası vatan-ı aslîsi olur. Önceki vatanı, vatan-ı aslî olmaktan çıkar. Daha sonra buraya (eski vatanına) misafir olarak (15 günden kısa süreliğine) gelirse dört rek'atlı farz namazlarını iki rek'at olarak kılar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) ve arkadaşları Mekke'yi terk edip Medine'ye yerleştikten sonra Mekke'ye gittiklerinde dört rek'atlı farz namazları iki rek'at olarak kılmışlardır. (Buhârî, Taksîru's-salât, 1 [1081]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 15 [693])

Bir kimsenin doğduğu, evlendiği, içinde yerleşmeye karar verdiği yeri terk etmeyi düşünmeyerek; öğrencilik, işçilik ve askerlik gibi geçici sebeplerle uzunca bir zaman oturduğu veya yolculuğa çıkıp en az on beş gün veya daha fazla kalmaya niyet ettiği yerler ise ikâmet vatanıdır.

İkamet vatanında namazlar mukim olarak kılınır. Hanefîlere göre burada 15 günden az kalacaksa ve kaldığı yer kendi mülkü veya kiraladığı bir mesken değilse namazlarını kısaltarak kılar. (bk. Haddâd, *el-Cevhera*, 1/87; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132; Bilmen, *İlmihal*, 163)

319. İş gereği hafta içi başka bir şehirde çalışıp hafta sonları evine dönen kişi çalıştığı yerde seferî olur mu?

Sürekli gidip geldiği iş yeri en az 90 km uzakta olan ve iş yerinin bulunduğu yerde her defasında Hanefîlere göre 15, Şâfiîlere göre 4 günden az kalan kişinin, iş yerinin bulunduğu şehirde otel, misafirhane vb. bir yerde kalıyorsa orada seferî sayılır. Kendi mülkiyetinde veya kiraladığı bir meskende kalıyorsa, iş yerinin bulunduğu yerde seferî olmaz. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132; Bilmen, *İlmihal*, 163)

320. Birden çok yerde evi olan bir kimse, buralara gittiğinde seferî olur mu?

Bir kimsenin esas memleketinden ayrı olarak, on beş gün veya daha fazla kalmaya niyet ettiği yer vatan-ı ikamettir. Dinî görevleri yapma konusunda vatan-ı ikametle vatan-ı aslî arasında fark yoktur. Yani vatan-ı ikamette olan kişi de misafire ait olan dinî kolaylıklardan yararlanamaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132)

Fıkıh kaynaklarındaki bir görüşe göre; iki yerde kullandığı evi bulunan bir kimse bunlardan hangisine gitse mukim olur. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132; Bilmen, *İlmihal*, 163) Buna göre bir beldede kullandığı evi olan kimse oraya gittiğinde seferî sayılmaz.

Günümüzdeki bazı yaklaşımlara göre kişinin yazlığının olduğu yer de aslî vatanı gibidir. Dolayısıyla kişi, kendisine ait yazlık veya kışlık evinin ya da devre mülkünün bulunduğu yerlerde namazlarını tam kılar.

321. Anne babasının yaşadığı beldeye giden kişi seferî olur mu?

Yetişkin bir kimse doğup büyüdüğü ya da sürekli yaşamak üzere temelli yerleştiği aslî vatanını terk edip herhangi bir sebeple sürekli yaşamak üzere bir başka yere yerleşirse burası onun aslî vatanı olur ve bu durumda önceki yer vatan-ı aslî olmaktan çıkar. Eski aslî vatanında

anne-babasının veya yetişkin çocuklarının bulunması durumu değiştirmez. Tercih edilen görüş budur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132)

Buna göre bir kimse sürekli yaşamakta olduğu vatanından ayrılıp, ziyaret vb. amaçlarla 90 km ve daha uzak yerde yerleşik olan anne-babasının yanına giderse, seferîlik hükümlerine tâbi olur. Dolayısıyla gittiği yerde Hanefîlere göre 15, Şâfiîlere göre 4 günden daha az kalmaya niyet ettiği takdirde seferî olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/79-80)

VİTİR NAMAZI

322. Vitir namazı nedir, nasıl kılınır?

Vitir namazı, yatsı namazından sonra kılınan, Hanefîlere göre üç rek'atlı vâcip bir namazdır. Vitir namazının her rek'atında Fâtiha ve ardından bir sûre ya da birkaç âyet okunur. İkinci rek'atın sonunda oturulur ve sadece tahiyyât duası okunur. Üçüncü rek'atta kıraat tamamlandıktan (Fâtiha ve ardından bir sûre ya da birkaç âyet okunduktan) sonra eller kulaklara kadar kaldırılarak tekbir alınır ve eller bağlandıktan sonra kunut duaları okunur. Vâcip olan bu namaz yatsı namazı kılındıktan sonra sabah namazının vakti girinceye kadar herhangi bir zamanda kılınabilir. (bk. Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 1 [1418]; İbnü'l-Hümam, *Fethu'l-kadîr*, 1/423-426) Uyanabilecek olan kimsenin vitir namazını gecenin sonunda, yani imsak vaktinden bir müddet önce kılması daha faziletlidir. (Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 162-163 [755]) Ancak uyanıp uyanamayacağı endişesi taşıyan kimsenin, vitir namazını uyumadan önce kılması uygun olur. Vaktinde kılınamayan vitir namazının daha sonra kaza edilmesi vâciptir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/426) Diğer mezheplere göre ise vitir namazı kılmak sünnettir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/117)

323. Vitir namazının delili nedir?

Vitir namazının dayanağı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözleri ve uygulamalarıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Vitir, her Müslüman üzerine bir vazifedir."* (Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 3 [1422]; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 40 [1710]) buyurmuş, gecenin son namazının, tek sayılı rek'atlarla (vitr) olmasını tavsiye ve teşvik etmiştir. (Buhârî, Salât, 84 [472-473]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 148 [749])

324. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir alırken eller niçin kaldırılır?

İbadetler "tevkîfî", yani Allah'ın emrettiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tarif ettiği şekilde eda edilir. Vitir namazında kunuttan önce tekbir esnasında ellerin kaldırılması, bazı rivâyetlere dayanmaktadır. (Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 21 [100]; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 1/389-391; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 2/567)

325. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir almayı unutan kimse ne yapmalıdır?

Bir kimse kunut yapmayı unutur ve rükûdan sonra hatırlarsa, ondan kunut düşmüş olur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/274) Bunun yerine namazın sonunda sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar. (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 66)

326. Vitir namazında kunut duasını okumayı unutan kimse namazını nasıl tamamlar?

Sözlükte Allah'a ihlasla kulluk etmek, namaz ve duayı uzatmak, sükût etmek, dua etmek, ibadet kastıyla ayakta durmak gibi anlamlara gelen kunut, dinî bir terim olarak, namazda rükûdan önce veya sonra ayakta dua etmeyi ifade eder.

Vitir namazında kunut duasını okumak vâciptir. Bundan dolayı kunut duasının terki veya tehirinden dolayı sehiv secdesi yapmak gerekir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/77)

Vitir namazını kılmakta olan bir kimse, unutarak ya da yanılarak kunut duasını okumadan rükûya giderse bu kimse namazına devam eder ve sonunda sehiv secdesi yapar. Ancak bu kişi, rükûdan kalktıktan sonra kunut duasını okursa, sonrasında tekrar rükû yapmadan secdeye gider ve yine namazın sonunda sehiv secdesi yapar. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/274; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/111)

327. Kunut duasını bilmeyen bir kimse ne yapar?

Hanefîlere göre, vitir namazının üçüncü rek'atında kunut tekbirini almak ve bir dua okumak vâciptir. Kunut duaları olarak bilinen "Allahümme innâ neste'înuke" ve "Allahümme iyyâke na'büdü" dualarını (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/95, 6/89 [6893, 29708]; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/249 [1475]) okumak ise sünnettir. Bu duaları bilmeyen kimse ezberlemeye gayret

eder; ancak ezberleyinceye kadar "Rabbenâ âtinâ" duasını okur veya üç defa "Allahümmeğfir lî" demekle yetinir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/6-7; Bilmen, *İlmihal*, 132, 158)

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise sabah namazının ikinci rek'atında, rükûdan sonra kunut yapılır. Sabah namazında kunut yapmak Şâfiîlere göre sünnet, Mâlikîlere göre ise müstehaptır. Şâfiî veya Mâlikî mezhebine mensup imamın arkasında sabah namazı kılan Hanefî bir kimse, dilerse kunut duasına katılır, dilerse sessizce bekler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/66)

TERAVİH NAMAZI

328. Teravih namazının hükmü ve mahiyeti nedir?

Terâvîh namazı Ramazan ayında, yatsı namazından sonra sabah namazı vaktine (fecrin doğuşuna) kadar kılınabilen nâfile namazın ismidir.

Hadisi şeriflerde ramazan gecelerinin ihyası olarak nitelendirilen bu namaza dört rek'atta bir dinlenme amacıyla biraz araverildiğinden "terâvîh" denmiştir.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ashâbıyla beraber cemaat hâlinde bu namazı kılmış, onların iştiyakını görünce farz olur endişesiyle cemaatle kılmayı terk ederek yalnız kılmaya devam etmiştir. (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2012]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 177-178 [761]) Yine Hz. Peygamber, ***"Kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan namazını (teravih) kılarsa, onun geçmiş günahları bağışlanır."*** (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2009]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 173-175 [759-760]) buyurarak teravih namazına teşvik etmiştir. Bu bakımdan teravih namazı, erkek ve kadınlar için sünnet-i müekkededir.

Teravih namazını dört rek'atta bir selâm vererek kılmak caiz ise de iki rek'atta bir selâm vererek kılmak daha faziletlidir. Bu namazın her dört rek'atının sonunda bir miktar oturup dinlenmek müstehaptır. Bu dinlenmelerde tehlîl (lâ ilâhe illallah) ve salavât ile meşgul olunması uygundur.

329. Teravih namazının vakti ne zamandır? Yatsı namazını kılmadan önce teravih kılınsa geçerli olur mu?

Teravih ve vitir namazının vakti, yatsı namazının vaktidir. Ancak hem teravih hem de vitir namazı, yatsı namazının farzından sonra kılınır. Bu itibarla yatsı namazının farzından önce kılınan teravih ve vitir namazlarının iade edilmesi gerekir. Eğer vakit çıkmış ise; teravihin kazası gerekmez, vitrin kazası gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/426, 469; Kâsânî, *Bedâi'*, 1/290)

330. Teravih namazı kaç rek'attır?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kıldığı teravih namazlarının kaç rek'at olduğu konusunda, üzerinde ittifak edilen bir rivâyet bulunmamaktadır. Her ne kadar onun vitir dâhil yirmi üç rek'at teravih kıldığı yönünde bazı rivâyetler varsa da (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/164 [7692]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/698 [4286]) bunlar fukaha tarafından farklı değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu konuda Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan ayındaki gece namazlarıyla ilgili hadisinden ve Hz. Ömer'in teravihin cemaatle kılınmasını başlatmasıyla ilgili haberlerden hareketle bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Resûlullah'ın (s.a.s.) Ramazan'daki gece namazları sorulduğunda, Hz. Âişe, ***"Resûlullah, Ramazan ve Ramazan dışındaki gecelerde on bir rek'attan fazla (nâfile namaz) kılmamıştır."*** (Buhârî, Teheccüd, 16 [1147]; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 125 [738]) karşılığını vermiştir. Başka bir rivâyette bu sayı on üç olarak zikredilmektedir. (Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 123-124) Öncelikle bu hadisin teravih namazı hakkında olduğu konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Diğer taraftan Hz. Âişe'nin, Allah'ın elçisinin Ramazan ayında ve Ramazan dışındaki gecelerde on bir veya on üç rek'at namaz kıldığını belirtmesi, onun teravih dışında devamlı olarak kıldığı bir gece namazının bulunduğunu göstermektedir. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'de de; ***"Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nâfile olmak üzere namaz kıl. Umulur ki Rabbin, seni övgüye değer bir makama gönderir."*** (el-İsrâ, 17/79) buyrulmaktadır.

Yukarıda zikredilenlerden, söz konusu sorunun, Ramazan ayında Hz. Peygamber'in diğer ibadetlerinde olduğu gibi gece namazlarında da bir artış olup olmadığını öğrenmek amacıyla sorulduğu ve teravih

namazıyla bir ilişkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Âişe'den rivâyet edilen, *"Resûlullah* (s.a.s.) *Ramazan'ın son on günü girdiğinde gecelerini (ibadet ve zikirle) ihya eder, ailesini uyandırır, ibadete daha da yoğunlaşırdı."* (Müslim, İ'tikâf, 7-8 [1174-1175]; bk. Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 5 [2024]) hadisi bu görüşü desteklemektedir. Diğer yandan, bu hadisin teravihin meşru kılınmasından önce mi yoksa sonra mı olduğu da belli değildir.

Hz. Ömer zamanındaki cemaatle kılınan teravih namazlarının rek'atları konusunda yirmi ve on bir rek'at şeklinde iki rivâyet vardır. (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/162-163 [7671-7683-7684]) Kaynaklarımızda Hz. Ömer'in dönemiyle ilgili farklı rivâyetler olmakla birlikte daha sonra teravihin yirmi rek'at olarak yerleştiği ve günümüze kadar da cemaatle kılınarak böyle devam ettiği ifade edilmiştir. (bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/450; 'Aynî, *'Umde*, 11/126-127; Mâverdî, *el-Hâvî*, 2/290-291; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 3/53)

Teravih namazı, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinden başlayarak günümüze kadar cemaatle yirmi rek'at olarak kılınmıştır. Sahabeden kimse buna itiraz etmemiş ve âlimler tarafından da bu şekilde kabul edilmiştir. Günümüzde, başta ülkemiz olmak üzere pek çok İslâm ülkesinde teravih namazı cemaatle 20 rek'at olarak kılınmaktadır.

Şunu ifade etmek gerekir ki teravih namazı nâfile bir ibadet olduğundan, farz gibi telakki edilmesi doğru değildir. Bu nedenle, yorgunluk, meşguliyet ve benzeri sebeplerle, teravih namazının evde 8, 10, 12, 14, 16 veya 18 rek'at kılınması hâlinde sünnet yerine getirilmiş olur. Ancak cemaate iştirak etmeye çalışmak daha iyidir.

331. Teravih namazı tek niyetle kılınabilir mi?

Teravih namazına başlarken niyet ettikten sonra her selâm verişte yeniden niyet etmenin şart olup olmadığı konusunda Hanefî âlimleri farklı görüşlere sahiptir. Tercih edilen görüşe göre teravih namazı bir bütün olduğundan her iki veya dört rek'atta selâm verdikten sonra yeniden niyet etme zorunluluğu bulunmamaktadır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/74-75; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/117)

332. Teravih namazını cemaatle kılmanın hükmü nedir?

Nâfile namazların tek başına kılınması daha faziletli olduğu hâlde, teravih namazının cemaatle kılınması Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasıyla

sabittir. Nitekim Hz. Peygamber teravih namazını birkaç defa cemaate kıldırmış, ancak daha sonra farz olur düşüncesiyle cemaate kıldırmaktan vazgeçmiştir. (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2012]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 177-178 [761])

Hz. Ömer (r.a.) halife olunca, halkın dağınık bir şekilde teravih namazı kıldıklarını görüp, tekrar cemaatle kılınmasının daha uygun olacağını düşünmüş ve sahabeyle istişare ederek bu namazın yeniden cemaatle kılınması uygulamasını başlatmıştır. Halkın vecd içinde bu namazı kıldıklarını görünce, *"Ne güzel bir âdet oldu"* diyerek memnuniyetini belirtmiştir. (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2010]) Hz. Ali (r.a.), bu uygulama sebebiyle *"Ömer mescitlerimizi teravihin feyziyle nurlandırdığı gibi Allah da Ömer'in kabrini öyle nurlandırsın."* (İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 44/280 [9808]) diye dua etmiştir.

333. Kadınlar teravih namazını camide kılabilirler mi?

Hz. Peygamber (s.a.s.), kadınların mescide gelebileceklerini, ancak evdeki ibadetlerinin daha üstün olduğunu çeşitli vesilelerle dile getirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Hanımlarınızın mescidlere gitmesine engel olmayın. Fakat evleri onlar için daha hayırlıdır."* (Ebû Dâvûd, Salât, 53 [567]; bk. Buhârî, Cum'a, 13 [900]; Müslim, Salât, 136 [442])

Hz. Peygamber'in, kadınların mescide gitmelerine izin verdiği, hatta Ramazan ve Kurban bayramları gibi toplumun beraberce kutladığı sevinçli günlerde onların da bayram sevincini yaşamaları için bayram namazına gelmelerini teşvik ettiği bilinmektedir. (Buhârî, 'Îdeyn, 15, 19, 21 [974, 979, 981]; el-Hac, 81 [1652]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 1-3, 10-12 [884-885, 890]) Allah Resûlü (s.a.s.) camiye gelecek kadınlara birtakım tavsiyelerde bulunmuş; dikkat çekecek şekilde giyinmelerini ve koku sürünmelerini yasaklamıştır. (bk. Müslim, Libâs, 125 [2128]; Salât, 141-142 [443])

Kadınların namazlarını evlerinde kılmaları daha faziletli ise de farz namazları ve teravih namazını gerekli hassasiyeti göstermeleri kaydıyla camide cemaatle kılmalarında da bir sakınca yoktur. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/140; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/71)

HASTA NAMAZI

334. Abdest ve teyemmüme güç yetiremeyen kişi nasıl namaz kılar?

İnsanlar ancak yapabileceklerinden sorumludurlar. Zira dinimiz, kişiye güç yetiremeyeceği yükü yüklemez. Dolayısıyla kişi gücü neye yetiyorsa onu yapmakla mükelleftir. (el-Hac, 22/78; el-Feth, 48/17) Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar"* (el-Bakara, 2/286) buyurmuştur. Bu ilke, ibadetlerin kişiye gerekliliği konusunda olduğu gibi ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda da geçerlidir. Mesela, aklı olmayana namaz farz değildir.

Buna göre, abdest almaya gücü yetmeyen ve kendisine yardım edecek kimsesi de olmayan kişi, teyemmüm ederek namazlarını kılar.

Kolları ve ayakları sağlam olduğu hâlde, temiz su ve temiz toprak kullanmaktan aciz olan veya ağır hasta olan kişi, kendi başına abdest alıp teyemmüm edemediği gibi bu konuda kendisine yardım edecek birini bulamıyorsa abdestli olmasa bile, yapabiliyorsa vakte hürmeten namaz kılanların hareketlerini yapar, iyileştiğinde yine namazlarını kaza eder. (Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 2/102) Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüş bu şekildedir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 11/323) Hanbelîlere göre ise bu hâldeyken namaz kılınabileceğinden daha sonra kaza edilmesi de gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/184)

Kolları ve ayakları olmadığı için abdest almaya gücü yetmeyen ve kendisine yardım edecek kimsesi bulunmayan kişi, teyemmüm de yapamayacak durumda ise bu kişiye abdest ve teyemmüm yükümlülüğü yoktur. Kendisini abdestli gibi kabul ederek, kılabildiği şekilde namazlarını kılar. Bu namazları daha sonra kaza etmesi söz konusu değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/125; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/102)

335. Dizlerinde rahatsızlığı olanların sandalyede namaz kılması caiz midir?

Dinimizde sorumluluklar kulun gücüne göre belirlenmiş (el-Bakara, 2/286), gücü aşan durumlar için kolaylaştırma ilkesi getirilmiştir. (el-Bakara, 2/185) Namazın rükünlerinden herhangi birini yerine getirmeye engel olan rahatsızlıklar da kolaylaştırma sebebi sayılmıştır. (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 176 [948]) Buna göre; namazı normal şekli ile ayakta kılmaya

gücü yetmeyen kimse için asıl olan, namazını oturarak kılmaktır. Böyle bir kişi namazını kendi durumuna göre diz çökerek veya bağdaş kurarak yahut ayaklarını yana ya da kıbleye doğru uzatarak kılar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), nasıl namaz kılacağını soran hasta bir sahabîye, *"Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl."* (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]) buyurmuştur.

Buna göre ayakta durabilen ve yere oturabildiği hâlde secde edemeyen kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra yere oturarak secdeleri îmâ ile yapar. Ayakta durabildiği hâlde oturduktan sonra ayağa kalkamayan kişi namaza ayakta başlar, secdeden sonra namazını oturarak tamamlar. Başı ile îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse Hanefîlere göre namazını kazaya bırakır; gözleri, kaşları veya kalbiyle îmâ ederek namaz kılamaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/77; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77) Ayakta durmaya ve rükû yapmaya gücü yettiği hâlde yere oturamayan kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra secdeyi tabure ve benzeri bir şey üzerine oturarak îmâ ile eda eder. Ayakta durmaya gücü yetmeyen, ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak da olsa yere oturamayan kimse namazı tabure, sandalye ve benzeri bir şey üzerine oturarak kılar, rükû ve secdeleri îmâ ile yerine getirir.

Unutulmamalıdır ki, kişi Rabbine ibadet ederken hem özde samimi olmalı hem de dinin belirlediği şekil şartlarını tam olarak yerine getirmeye özen göstermelidir. Bu sebeple namazını tabure, sandalye ve benzeri şeyler üzerinde kılan müminin ileri sürdüğü mazeretler, kendisini vicdanen rahatlatacak boyutta olmalıdır. Namazı aslî şekline uygun olarak kılmaya engel olmayacak derecedeki rahatsızlıklar meşru mazeret olarak görülmemelidir.

Öte yandan üzerinde namaz kılmak amacı ile camilerde sıralar hâlinde sabit oturakların yapılmasının, cami doku ve kültürüyle bağdaşmayacağı da bilinmelidir.

336. Hamile bir kadın namaz kılarken zorlanmakta ise namazlarını oturarak veya îmâ ile kılabilir mi?

Hamile kadın, namazda rükû ve secde yapması kendisine veya karnındaki bebeğe zarar verecekse aşağıda anlatılanlardan kendisine uygun gelen şekilde namazını kılar.

Hastalığından dolayı namazda rükû ve secde yapamayan kişi oturduğu yerden kolayına geldiği şekilde; mesela bağdaş kurarak veya ayaklarını yana veya öne doğru uzatarak oturup namazını kılar. Ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak da olsa yere oturamayan kişi, ayakta veya tabure, sandalye, sedir vb. yerlere oturarak namazını îmâ ile kılabilir.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), basur hastalığı olan birinin namazı nasıl kılacağının sorulması üzerine; *"Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl."* (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]) buyurdu. Bu durumda olan bir kimse usûlüne göre, namazını îmâ ile kılar. Îmâ ile namaz kılan kişi başını rükûda biraz, secdede ise rükûdan biraz daha fazla eğer. Bununla birlikte, vücudun baş ile birlikte eğilmesiyle de îmâ yapılmış olur. Bir kişi ayakta durmaya gücü yettiği hâlde, rükû ve secdeye gücü yetmiyorsa, ayakta veya oturarak îmâ edebilir; ancak oturarak îmâ etmesi daha uygundur. Başı ile îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse Hanefîlere göre namazını kazaya bırakır; gözleri, kaşları veya kalbiyle îmâ ederek namaz kılamaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77)

337. Bitkisel hayatta olan insandan namaz ve oruç ibadetleri düşer mi?

Bilinci bir günden fazla yerinde olmayan kişinin bu süre zarfındaki namazların yükümlülüğü düşer. Bu itibarla bitkisel hayata giren ve bir daha iyileşemeyen kimse, bu dönemde kılamadığı namazlardan sorumlu olmaz. Bilincini bir günden daha az süreyle kaybedenlerin, ayıldıkları zaman namazlarını kaza etmeleri gerekir. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/192)

Oruç sorumluluğunun düşmesi için ise bilinç kaybının bir ay devam etmesi gerekir. Bir aydan daha az olan bilinç kaybında, tutulamayan oruçların kaza edilmesi gerekir. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/350) Ancak bitkisel hayattayken henüz bir ay dolmadan vefat eden kişinin tutamadığı oruçlar için kaza sorumluluğu yoktur. Dolayısıyla onlar için fidye vermek gerekmez.

338. Îmâ ile namaz nasıl kılınır? Gözle îmâ ederek namaz kılınabilir mi?

Dinimizde sorumluluklar kulun gücüne göre belirlenmiş, gücü aşan durumlar için kolaylaştırma esası getirilmiştir. Hastalık da bu kolaylaştırma sebepleri arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Namazı*

ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç *yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl."* (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]) buyurmuşlardır.

Rükû veya secde etmeye gücü yetmeyen kimse îmâ ile namaz kılar. Îmâ, rükû ve secde yerine baş ile işaret etmek demektir. Îmâ ile namaz kılan kişi rükû için başını biraz eğer, secde için ise rükûdan biraz daha fazla eğer. Secdede başını yere koyamayan kimsenin, bir şeyi başına kaldırarak ona secde etmesi caiz değildir. Bir kişi ayakta durmaya gücü yettiği hâlde rükû ve secdeye gücü yetmiyorsa ayakta veya oturarak îmâ edebilir; ancak oturarak îmâ etmesi daha uygundur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/76-77) Rükû veya secde etmeye gücü yetmeyen kişi, rahatsızlığı sebebiyle ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak da olsa yere oturamıyorsa, ayakta veya tabure, sandalye, sedir vb. yerlere oturarak namazını îmâ ile kılabilir. Oturmaya da gücü yetmeyen kişi, sırt üstü yatarak veya yana yaslanarak îmâ eder.

Hanefîlere göre îmâ, mutlaka baş ile yapılmalıdır. Başı ile îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse namazını kazaya bırakır; gözleri, kaşları veya kalbiyle îmâ ederek namaz kılamaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/77; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77)

Hanefîlerden Züfer'e ve Şâfiî mezhebine göre ise başıyla îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse gözüyle îmâ ederek namazlarını kılar. Gözle de îmâya gücü yetmezse kalbiyle namazlarını kılar. Yani kalben kendisini namazda hayal eder ve okuması gereken duaları okur. Daha sonra bu şekilde kıldığı namazları kaza etmesi gerekmez. Ancak daha sonra ayakta kılabilecek şekilde sağlığına kavuşursa kalp ve göz ile kıldığı namazları iade etmesi müstehap olur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/217; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/468-470)

Şu kadar var ki göz veya kalp ile îmâya gücü yeten kimse, Allah ile irtibatını koparmamak için namaz kılmak isterse bu son görüşle amel edebilir.

SEHİV SECDESİ VE TİLAVET SECDESİ

339. Hangi sebeplerle sehiv secdesi yapmak gerekir? Sehiv secdesi nasıl yapılır?

Namazda unutarak bir rüknün geciktirilmesi, tekrarlanması veya öne alınması ya da bir vâcibin terk edilmesi, geciktirilmesi veya değiştirilmesi hâlinde noksanlığın telafi edilmesi için sehiv secdesi yapılması vâciptir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/125 vd.)

Sehiv secdesinin yapılış şekli şöyledir: Namazın son oturuşunda tahiyyât okunarak sağ tarafa selâm verilir ve hiç ara vermeksizin, tekbir getirilerek secdeye varılır. Burada üç kere "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" denilir. Sonra tekbir getirilerek oturulur, tekrar "Allahü ekber" denilerek ikinci defa secdeye varılır ve üç kere "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" denilir ve "Allahü ekber" denilerek oturulur. Bu oturuşta, "Ettehiyyâtü, Allahümme salli, Allahümme bârik ve Rabbenâ..." duaları okunarak önce sağa, sonra sola selâm verilir. Sehiv secdesine gitmeden önceki oturuşta da salli-bârik ve diğer duaları okumak caizdir. Sehiv secdesinin, her iki tarafa selâm verdikten sonra yapılabileceği görüşünde olanlar bulunmakla beraber; cumhur, sadece sağ tarafa selâm verdikten sonra yapılmasını tercih etmektedir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/72-73; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/125; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/77-78) Cemaatle kılınan namazlarda cemaatin yanlışlıkla dağılmaması için yalnız sağ tarafa selâm verdikten sonra sehiv secdesi yapılması daha faziletlidir ve ihtiyata uygundur.

340. Namazda kaç rek'at kıldığı konusunda tereddüt eden kimse ne yapmalıdır?

Yapılan ibadet ve amellerin her türlü şüpheden uzak olması gerekir. Kıldığı namazın kaç rek'at olduğunda, erginlik çağından itibaren ilk defa şüphe eden kimsenin bu namazı yeniden kılması gerekir. Bu şüphe durumu zaman zaman vuku buluyorsa kişi, zann-ı galibine (kuvvetli kanaatine) göre hareket eder. Eğer kaç rek'at kıldığı hususunda zann-ı galibi (kuvvetli kanaati) de yoksa bu durumda kişi, az olan rek'at sayısını esas alarak namazına devam eder. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*,182) Örneğin dört rek'atlı bir namaza başlayan kimse, kıldığı rek'atın birinci rek'at mı ikinci rek'at mı olduğunda kuşkuya düşüp bir tarafı tercih edemezse,

kendisini bir rek'at kılmış sayar ve birinci sayılan rek'atın ikinci; üçüncü sayılan rek'atın da dördüncü rek'at olma ihtimali bulunduğu için her bir rek'atın sonunda oturur ve tahiyyâtı okur, sonunda da sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/165, 166)

341. Birinci oturuşu son oturuş sanarak selâm veren kimse ne yapar?

Dört rek'atlı namaz kılmakta iken son oturuşta olduğunu zannederek dalgınlık sonucu ilk oturuşta selâm veren kişi, eğer bu selâmdan sonra konuşmak, yönünü kıbleden çevirmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunmamışsa kaldığı yerden namaza devam eder ve dördüncü rek'atın sonunda sehiv secdesi yapar. Aksi takdirde bu namazı yeniden kılar.

İlk oturuşta selâm verme hatası yanılmaya değil de bilgi eksikliğine dayanıyorsa namaz iade edilir. Mesela seferî olmadığı hâlde seferî olduğu düşüncesi ile normalde dört rek'at olarak kılması gereken bir namazı iki rek'at olarak kılarsa bu namazın dört rek'at olarak yeniden kılınması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/129)

342. Namazda son oturuşu yapmadan ayağa kalkan kişi ne yapmalıdır?

Namaz kılmakta olan birisi, son oturuşu yapmadan unutkanlıkla ayağa kalkarsa, secdeye varmadıkça geri oturup tahiyyât duasını okuduktan sonra sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar.

Eğer kalktığı rek'atın secdesini yapmışsa İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'a göre artık bu namazın farz namaz olarak tamamlanması mümkün olmaz. Kılmakta olduğu namaz, iki veya dört rek'atlı bir namaz ise bu durumda, bir rek'at daha kılarak namazını tamamlar. Bu namaz, nâfileye dönüşmüş olur. Ardından bu farzı yeniden kılması gerekir.

Yanlışlıkla kalkılan rek'atın secdesi yapılmışsa buna bir rek'atın eklenmesi, nâfile namazların çift sayılı rek'atlar şeklinde kılınmasının meşru olmasından dolayıdır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/112) Kılmakta olduğu namaz akşam namazı ise kalktığı rek'atın secdesini yapmamışsa, yukarıda olduğu gibi geri oturup sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar. Eğer kalktığı rek'atın secdesini yapmışsa bu durumda namazı dört rek'at olarak kılmış olur. Kıldığı namaz bu hâliyle nâfileye dönüşmüş olacağından akşam namazının farzını yeniden kılar.

343. Farz namazların ilk oturuşunda tahiyyât okunduktan sonra "Allahümme salli alâ Muhammed" demek sehiv secdesi gerektirir mi?

Namazda, unutarak bir rüknün geciktirilmesi, tekrarlanması, bir vâcibin terk edilmesi veya geciktirilmesi hâlinde; noksanlığın telafi edilmesi için sehiv secdesi yapılması vâciptir. Farz namazların ilk oturuşunda tahiyyât okunduktan sonra kalkılması gereken bir namazda "Allahümme salli alâ Muhammed" diyen kişi İmam-ı Âzam'a göre farz olan kıyamı geciktirdiği için sehiv secdesi yapar; böylece namazı tamam olur. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre bu durumda sehiv secdesi gerekmez. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/164)

344. İmam farz namazların ilk iki rek'atında Fâtiha'dan sonra bir sûre veya âyet okumamışsa ne yapması gerekir?

Namazların ilk iki rek'atında Fâtiha'dan sonra Kur'ân'dan bir miktar daha okumak (zamm-ı sûre) vâciptir. Vâciplerin kasten terk edilmesi günahtır, unutarak terk edilmesi veya geciktirilmesi ise günah olmaz, fakat namazın sonunda sehiv secdesi yapılması gerekir. Buna göre, bir imam dört veya üç rek'atlı farz namazların ilk iki rek'atında, Fâtiha'dan sonra bir sûre veya bir miktar âyet okumamışsa, bu sûre veya âyetleri üçüncü ve dördüncü rek'atlarda Fâtiha'dan sonra okusa da okumasa da sehiv secdesi yapması gerekir. Çünkü namazdaki bir vâcibi geciktirmiş veya terk etmiştir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/166; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/74)

345. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında sûre veya âyet okuyana sehiv secdesi gerekir mi?

Farz namazların, üçüncü veya dördüncü rek'atında Fâtiha sûresinden sonra, bir sûre veya âyet okunması sünnete aykırıdır. Ancak yanılarak sûre okunduğunda farz olan rükû ve secdenin geciktirilmesine sebep olsa da kıyam, kıraat mahalli olduğu için bu durumda sehiv secdesi yapmak gerekmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/102)

346. Sehiv secdesini yapmayı unutan kişinin ne yapması gerekir?

Yapılması gereken sehiv secdesini yanılarak veya unutarak terk eden bir kimse, eğer selâm verdikten sonra gülmek, konuşmak, yönünü kıbleden çevirmek gibi namaza aykırı bir işte bulunursa veya sehiv secdesi

yapmaya vakit kalmaz ise bu kimseden sehiv secdesi düşer. Namazı iade etmesi de gerekmez. Ancak namaza aykırı bir davranışta bulunmadan secdeyi hatırlarsa hemen secde eder. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/174)

347. Namazın dışında veya namazda tilavet secdesi nasıl yapılır?

Kur'ân-ı Kerîm okunurken secde âyetlerini okuyan veya dinleyen kimsenin tilavet secdesi yapması vâciptir. Secde âyeti okuyan kişi namazda değilse, ister âyeti okur okumaz, ister daha sonra kalkıp secdeyi yapar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/75)

Namaz kılan kişinin namazda secde âyeti okuması hâlinde secde âyetinden sonra üç âyetten daha fazla okumayıp, rükûya eğilecekse, tilavet secdesine niyet ederek rükûya gider. Yapmış olduğu bu rükû, aynı zamanda tilavet secdesi yerine de geçer. Şayet üç âyetten daha fazla okuyacaksa, tilavet secdesine niyet ederek doğrudan secdeye gider ve bir defa secde yaptıktan sonra ayağa kalkıp kaldığı yerden kıraate devam eder. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/133)

Tilavet secdesi, namaz değilse de; taharet, kıbleye dönmek, niyet etmek, avret yerlerinin örtülü olması gibi namazda aranan şartlar tilavet secdesinde de aranır. Ancak tilavet secdesinde iftitâh tekbiri sünnettir.

Tilavet secdesi yapacak kişi, ellerini kaldırmadan doğrudan doğruya "Allahu ekber" diyerek bir kere secdeye gidip üç defa "Sübhâne Rabbiye'l- a'lâ" dedikten sonra yine "Allahu ekber" diyerek secdeden kalkar. Böylece tilavet secdesi tamamlanmış olur. Yani tilavet secdesinden sonra teşehhüt miktarı oturmak ve selâm yoktur.

Tilavet secdesini gerektiren âyetleri işiten kişinin, hemen secde yapmaya fırsatı yok ise "Semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr" demesi müstehaptır. O anda yapamadığı secdeyi daha sonra yapar. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 184)

348. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlerken secde âyeti geçerse tilâvet secdesi yapmak gerekir mi?

Radyo, televizyon, internet ve diğer teknolojik araç ve platformlardan Kur'ân-ı Kerîm'i dinleme esnasında secde âyeti geçtiğinde tilâvet secdesi yapılması gerekir.

NAMAZLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

349. Vakit namazlarının sünneti ile farzı arasında başka bir şeyle meşgul olmanın sakıncası var mıdır?

Vakit namazlarının farzı ile sünneti arasında herhangi bir ihtiyaç olmaksızın konuşmak, bir şey yemek veya içmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunmak Hanefî mezhebindeki tercih edilen görüşe göre, namazın sevabını azalttığından tenzihen mekruh olur. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/53; Tahtâvî, *Hâşiye*, 313) Ancak namazların sünneti ile farzı arasında tesbih, zikir ve Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde bulunmak yahut sünnetin evde kılınması hâlinde mescide gidinceye kadar geçen zaman, fasıla (ara verme) sayılmadığı için bunları yapmakta bir sakınca yoktur.

350. Farz ve sünnet namaz arasında abdest bozulursa önceki kılınan namazın iadesi gerekir mi?

Namaz, iftitâh tekbiri ile başlayıp selâm ile sona erer. Bu ikisi arasında namazın sıhhat şartlarından olan bir hususun eksik bırakılmaması gerekir. Mesela abdestli olmak, namazın şartlarından olduğu gibi bu hâlin namazın sonuna kadar devamı gerekir. Ancak selâm vererek bir namaz tamamlandığında, daha sonra meydana gelecek durumlar kılınmış olan namazı etkilemez.

351. Kâbe'nin içinde namaz kılınır mı?

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kâbe'nin içerisine girip namaz kılmıştır. (Buhârî, Hac, 51,52 [1598, 1599], Salât 30 [397]; Müslim, Hac, 388-394 [1329]; Muvatta', Hac, 193) Dolayısıyla Kâbe'nin içinde kılınan namaz geçerlidir. Zira Kâbe'den maksat, bina değil binanın üzerinde bulunduğu yer ve alandır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/254) Kâbe'nin içinde namaz kılan kimse istediği yöne dönebilir.

352. Kılınış bakımından kadınların namazı ile erkeklerin namazı arasında ne gibi farklar bulunmaktadır?

Erkeklerle kadınların namaz kılış biçimlerinde birtakım farklılıklar vardır. Bu farklılıklar bazı rivâyetlere ve sahabe uygulamasına dayanmaktadır.

Namazlarda kadınların erkeklerden ayrıldığı hususlar şunlardır:

a) Kendi başlarına namaz kılacak erkekler, ezân okurlar, kâmet getirirler. Kadınlar ise ezân okumaz ve kâmet getirmezler.

b) İftitâh (başlangıç) tekbirini alırken elleri kaldırmak sünnettir. Erkekler ellerini, başparmaklar kulak yumuşaklarına değecek şekilde kaldırırlar. Kadınlar ise el parmaklarının uçları omuzları hizasına gelecek kadar kaldırırlar.

c) Namazda erkekler, ellerini göbeklerinin altında bağlarlar, sağ ellerini sol elleri üzerine koyup sağ elleri ile sol bileklerini kavrarlar. Kadınlar ise ellerini göğüsleri üzerinde bağlarlar, sağ ellerini sol elleri üzerine halka yapmaksızın koyarlar.

d) Erkekler, rükû durumunda dizlerini dik ve sırtlarını düz tutarlar. Kadınlar ise sırtlarını erkekler gibi düz tutmazlar, biraz meyilli bulundururlar.

e) Erkekler, secdede kollarını ve uyluklarını karınlarından uzak tutarlar ve kollarını yere değdirmezler. Kadınlar ise secdede karınlarını uyluklarına yapıştırıp kollarını yanlarına temas ettirirler.

f) Tahiyyâta oturuşta ve secde aralarında erkekler sol ayaklarını sağa doğru yatırarak üzerlerine otururlar ve sağ ayaklarının parmak uçlarını kıbleye doğru dikerler. Kadınlar ise ayaklarını sağ taraflarına yatık bulundurarak yere otururlar. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/25; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/337; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/320; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/225-226)

353. İş yerinde namaz kılmasına müsaade edilmeyen kimse namazını îmâ ile kılabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah herkesi ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef tutar."* (el-Bakara, 2/286) buyurulmaktadır. Bu âyete dayanılarak *"Tâat, tâkata göredir."* (Merğînânî, el-Hidâye, 2/83) şeklinde temel bir ilke ortaya konmuştur. Asıl olan, namazın şartlarının ve rükûnlarının eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesidir. Baş ile işaret edilerek (îmâ ile) namaz kılınması, ancak normal şekilde namaz kılmanın mümkün olmadığı hâllerde caizdir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Eğer yere secde edebiliyorsan et. Yere secde edemiyorsan başın ile îmâ et. Secde için îmâ yaparken, başını rükû için eğdiğinden daha aşağı eğ."* (Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 3/345-346) buyurmuştur. Namazların îmâ ile kılınması, ancak hastalık durumunda başvurulması

gereken bir yol olarak ele alınmış ve fıkıh kitaplarında "hastanın namazı" konusu içerisinde incelenmiştir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/212)

İş yerinde namaz kılınmasına müsaade edilmemesi ise kişinin namaz kılma kudretini değil, kudreti olduğu hâlde fiilen namaz kılma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Sağlığı yerinde olduğu hâlde fiilen namaz kılma imkânı bulamamak, îmâ ile namaz kılmayı caiz kılan durumlar arasında yer almamaktadır. Bu sebeple namaz kılmasına izin verilmeyen bir ortamda bulunan kimse namazını îmâ ile kılamaz.

Böyle bir ortamda çalışan kimsenin, öncelikle ibadetlerini rahatça yerine getirebileceği başka bir iş araması uygun olur. Böyle bir iş bulamaz da mevcut işinden ayrıldığı takdirde kendisi ya da bakmakla yükümlü olduğu kimselerin maişetini karşılayamama durumu ile karşı karşıya kalırsa, mümkünse namazlarını usûlüne göre cem ederek kılar. Yani, öğle ile ikindiyi, ya ikindiyi öne alarak öğle vaktinde, ya da öğleyi geciktirerek ikindi vaktinde; akşam ile yatsıyı da akşamı yatsı vaktine geciktirerek veya yatsıyı akşam vaktine alarak (cem ederek/birleştirerek) kılabilir. Fakat bunun istisnai bir hüküm olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Eğer bu da mümkün değilse ilk fırsatta kılmak üzere kazaya bırakabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) de savaş nedeniyle kılamadığı namazı daha sonra kaza etmiştir. (Buhârî, Cihad, 98 [2931])

354. Mesai içerisinde kılınan vakit namazından dolayı kul hakkı çiğnenmiş olur mu?

Din ve vicdan özgürlüğünün bir boyutu da ibadet hakkıdır. İnanç özgürlüğünün devamı olarak, bir dine inanan kimse, o dinin gereklerini yerine getirebilme hakkına da sahiptir. Bu hakkı suistimal etmeden kılınan namazda kul hakkı ihlal edilmiş olmaz.

355. Bir kimse namaz kılmayan eşinden dolayı sorumlu mudur?

İslâm'a göre her fert, kendi yaptıklarından sorumludur. Başkalarının yaptıklarından sorumlu değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Günah yükü ağır gelen kimse onun taşınması için yardım çağrısında bulunsa -çağrılan yakını bile olsa- o yükten hiçbir şeyi başkası üzerine alamaz."* (Fâtır, 35/18) buyrulur. İslâm, her insanın bir irâdesi ve seçme hürriyeti bulunduğunu ve bunun sonucu

olarak yaptıklarından sorumlu olacağını bildirmiştir. *"Herkes kazandığı karşılığında rehindir."* (et-Tûr, 52/21); *"Her kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür."* (ez-Zilzâl, 99/7-8); *"O (Allah) yaptığından sorumlu değildir. Onlar ise sorumlu tutulacaklardır."* (el-Enbiyâ, 21/23) mealindeki âyetler buna delildir.

Bir Müslüman, ibadetlerini yerine getirmezse bunun hesabını Allah'a verecektir. Diğer Müslümanlara düşen ise ona nasihat etmek ve telkinlerde bulunmaktır. İnsanın emr-i bi'l-ma'rûfa en yakınlarından, ailesinden başlaması esastır. Nitekim Hz. Peygamber'e (s.a.s.) de böyle emredilmiştir. Rabbimiz ona tebliği emrederken, *"(Önce) en yakın akrabanı uyar."* (Şu'arâ, 26/214) buyurmuştur. Hadis-i şerifte de her Müslüman'ın yönetimindekilerden sorumlu olduğu belirtilmiştir. (Buhârî, Cum'a, 11 [893]; Müslim, İmâre, 20 [1829]) Eşlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı, maddî konularda olduğu gibi manevî alanlarda da sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk, dinin gereklerini öğretmek ve telkin etmektir. Zira Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hitaben şöyle buyurur: *"Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva iledir."* (Tâhâ, 20/132)

Bir kimse, namaz kılmayan eşine, beş vakit namazını vakti içinde eda etmesi için namazın maddî ve manevî faydalarını güzellikle anlatmalı, onu geçmişteki ihmalkârlığından ötürü tövbeye davet ederek namaz kılmaya iknaya çalışmalıdır. Güzellikle yapılacak tavsiyelere rağmen, eşin namaz kılmamasının sorumluluğu tamamen kendisine yani kılmayana aittir.

CENAZE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

356. Cenaze namazının hükmü nedir?

Cenaze namazı, farz-ı kifâyedir. Müslümanların ölen din kardeşlerine karşı yerine getirmeleri gereken dinî vecibelerin başında cenaze namazının kılınması ve bunun için gerekli hazırlıkların yapılması gelmektedir.

Kadın olsun erkek olsun yalnız bir kişinin bu namazı kılmasıyla farz yerine getirilmiş olur. Cenaze namazı, Allah'a senâ, Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve ölü için duadan ibarettir. Tebük seferine geçerli bir mazereti olmadığı

hâlde çıkmayan münafıklarla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: *"Onlardan ölen hiçbirinin (cenaze) namazını kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."* (et-Tevbe, 9/84) Bu âyet, cenaze namazının farz oluşuna işaret etmektedir. Ayrıca Resûlullah (s.a.s.), bir Müslüman'ın ölümü üzerine, *"Bir din kardeşiniz vefat etmiştir. Kalkın, onun cenaze namazını kılın."* (Müslim, Cenâiz, 66 [952]; bk. Buhârî, Cenâiz, 54 [1320]) buyurmuştur.

357. Cenaze namazını kılmanın belli bir vakti var mıdır? Cenazenin defni geciktirilebilir mi?

Cenaze namazının kılınması için belirli bir vakit yoktur. Günün her saatinde cenaze namazı kılınabilir. Ancak zorunlu olmadıkça kerâhet vakitlerinde kılınması uygun değildir. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]) Hazırlanmış olan bir cenazeyi bekletmeksizin namazını kılıp çabukça defnetmek daha uygundur. (Tirmizî, Salât, 13 [171]; Cenâiz, 73 [1075]) Bununla beraber, daha çok cemaatin katılması, ölen kişinin akraba, eş, dost ve komşuları gibi hukuku bulunan insanlara ölüm haberini duyurup son görevlerini yapmak üzere cenaze merasiminde bulunabilmelerinin sağlanması amacıyla cenaze bir süre bekletilebilir.

358. Cenaze namazı nasıl kılınır?

Cenaze namazı rükû ve secdesi olmayan bir namazdır; rükünleri kıyam ve tekbirlerdir. Cenaze namazında iftitâh (başlangıç) tekbiriyle birlikte dört tekbir bulunmaktadır. Selâm vermek vâciptir. Sünnetleri ise Allah'a hamd ve sena etmek, Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve selâm getirmek, hem vefat eden kişi hem de Müslümanlar için dua etmekten ibarettir.

Cenaze namazı kılmak için cenazeye karşı ve kıbleye yönelik olarak saf bağlanır ve niyet edilir. İmam ve cemaat tekbir alarak ellerini bağlarlar "ve celle senâük" cümlesiyle birlikte "Sübhâneke" duasını okurlar. Ardından, eller kaldırılmadan tekbir alınır ve "Salli-Bârik" duaları okunur. Tekrar eller kaldırılmaksızın tekbir alınır. Bilenler cenaze duasını (Tirmizî, Cenâiz, 38 [1024-1025]) bilmeyenler ise dua niyetiyle "Fâtiha" sûresini (Tirmizî, Cenâiz, 39 [1026]) veya başka bir duayı okurlar. Dördüncü tekbirden sonra sağa ve sola selâm verilir. Böylece namaz tamamlanmış olur.

Cenaze namazında taharet, kıbleye yönelmek, setr-i avret (vücudun örtülmesi gereken yerlerini örtmek) ve niyet gibi şartlara riâyet edilir. Namazı kılınacak cenazenin Müslüman olması, yıkanıp kefenlenmiş olması, cemaatin önünde olması gerekir. Ayrıca Hanefî ve Mâlikîlere göre bedeninin tamamı veya yarıdan fazlası yahut başı ile birlikte en az yarısı bulunmalıdır. Şâfiîlere göre ise kişi ölüp de bir tek uzvu bulunsa bile cenaze namazı kılınır. Nitekim ashâb, ölen ve sadece eli bulunan bir sahabînin namazını kılmıştır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/32) Canlı olarak doğup ölen çocuk yıkanır ve cenaze namazı kılınır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/159)

359. Cenaze namazında tekbirlerin fazla veya eksik alınması hâlinde ne yapılmalıdır?

Cenaze namazı rükû ve secdesi olmayan bir namazdır; rükünleri kıyam ve tekbirdir. Cenaze namazında iftitâh tekbiriyle birlikte dört tekbir bulunmaktadır. Selâm vermek ise vâciptir. Sünnetleri ise Allah'a hamd ve sena etmek, Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve selâm getirmek, hem ölüye hem de Müslümanlara dua etmekten ibarettir.

İmam dörtten fazla tekbir alırsa cemaat ona uymaz, imamla selâm vermiş olmak için onun selâm vermesini bekler. Fakat imam unutarak tekbirleri eksik alır ve selâm verirse, imamın namazı bozulmuş olacağından cemaat kendi başına dördüncü tekbiri alsa bile namaz sahih olmaz. Bu durumda namaz yeniden kılınmalıdır.

Cenaze defnedildikten sonra namazın eksik tekbirle kılındığının anlaşılması hâlinde, defin üzerinden uzun bir zaman geçmemişse namaz kabir üzerine kılınır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/313-315)

360. Birden fazla cenaze için tek bir namaz kılınabilir mi?

Birden fazla cenaze hazır olduğunda, bunların namazlarını ayrı ayrı kılmak daha uygun ise de hepsi için tek bir namaz kılmak da yeterlidir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/65; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm*, 591)

361. Vefat eden kişiye birden fazla cenaze namazı kılınabilir mi?

Cenaze namazı bir defa kılınmakla farz yerine getirilmiş olur. Bu nedenle, tekrar kılınması gerekmez. Ancak cenaze namazında bulunamayan kişiler, daha sonra münferit olarak veya ayrı bir cemaatle tekrar

kılabilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), cenaze namazında hazır bulunamadığı Ümmü Sa'd için daha sonra cenaze namazı kılmıştır. (Tirmizî, Cenâiz, 47 [1037])

362. Gıyâbî cenaze namazı kılınabilir mi?

Aslolan, namazının kılınabilmesi için cenazenin hazır bulunmasıdır. Bununla birlikte hazır olmayan cenaze için de namaz kılınabilir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), Habeş Kralı Necâşî'nin vefatını haber vermiş, sonra da onun cenaze namazını kıldırmak üzere cemaatin önüne geçmiş, ashâb da arkasında saf tutmuştur. (Buhârî, Cenâiz, 54 [1318]; Müslim, Cenâiz, 63 [951]) Olayda hazır bulunan Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), Necâşî'nin (gıyâbında) cenaze namazını kıldırdı. Ben de ikinci saftaydım."* (Buhârî, Cenâiz, 54 [1320]) Yine, Resûlullah'ın (s.a.s.) Uhud şehitleri (Buhârî, Cenâiz, 72 [1344]) ve kendisine haber verilmeden defnedilen cenazeler için de gıyâbî cenaze namazı kıldığı bilinmektedir. (Buhârî, Cenâiz, 55 [1321])

363. Cenaze namazı ayakkabı ile kılınabilir mi?

Bütün namazlarda olduğu gibi cenaze namazında da namaza mâni olan pisliklerin giderilmesi (necasetten taharet) şarttır. Buna göre, cenaze namazı kılacak kimsenin ayakkabısında namaza engel bir pislik yoksa namazını ayakkabısıyla kılmasında dînen bir sakınca yoktur. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), ayakkabıları ile cenaze namazına durmuş, Cebrail'in ayakkabılarına pislik bulaşmış olduğunu haber vermesi üzerine onları çıkarmıştır. (Ebû Dâvûd, Salât, 89 [650])

364. Cenaze namazına katılan kadınların saf düzeni nasıl olmalıdır?

Cenaze namazına katılan kadınların bir zorunluluk olmadıkça erkeklerle aynı safta bulunmaları uygun görülmemiştir. Bu itibarla kadınların, hangi namaz olursa olsun, erkeklerle birlikte namaz kıldıkları takdirde, erkeklerin arkasında durmaları gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), namaz saflarını önce erkekler, sonra erkek çocuklar, en arkada da kadınlar olmak üzere düzenlemiştir. (Müslim, Mesâcid, 266 [658]) Sünnete uygun olan bu usûl olmakla birlikte kadınların erkeklerin arasında cenaze namazı kılmış olmaları bu namazın geçerliliğini etkilemez. Çünkü

cenaze namazı rükûsu ve secdesi olan tam bir namaz olarak değerlendirilmemiştir. Bununla birlikte kadınların böyle bir davranışta bulunması mekruhtur.

365. Cenaze namazı cami içerisinde kılınabilir mi?

Cenaze namazı bir mazeret bulunmadıkça cami dışında kılınır. Ancak yağmur, çamur, soğuk gibi bir mazeret bulunması durumunda camide kılınmasında bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/165)

Şâfiîlere göre, camiyi kirletme endişesi yoksa bu namazın camide kılınması, müstehaptır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/213) Sa'd b. Ebî Vakkâs vefat ettiği zaman Hz. Âişe kendisinin de cenaze namazı kılabilmesi için cenazenin mescide getirilmesini istemiş ancak sahabîler onun bu isteğini hoş karşılamamıştı. Bunun üzerine Hz. Âişe, *"İnsanlar ne çabuk unutuyorlar! Resûlullah (s.a.s.), Süheyl b. Beydâ'nın cenaze namazını mescidde kılmıştı."* (Müslim, Cenâiz, 99 [973]) demiştir.

366. Cenaze namazı teyemmüm ile kılınabilir mi?

Cenaze namazı, şartları bakımından diğer namazlar gibidir. Bu namazda, taharet, kıbleye yönelmek, setr-i avret ve niyet gibi şartlara riâyet edilir. Cenaze namazının abdestsiz olarak kılınması caiz değildir. Ancak kişi abdest ile meşgul olduğu takdirde cenaze namazını kaçıracak ise teyemmüm ederek cenaze namazını kılabilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/86)

367. İntihar edenin cenaze namazı kılınır mı?

Can, Allah'ın kula verdiği bir emanettir. Başkasının canına kıymak nasıl günah ise kişinin kendi canına kıyması da aynı şekilde büyük bir günahtır. Hz. Peygamber (s.a.s.) pek çok hadisinde intihar etmenin ne denli büyük bir günah olduğunu ve intihar edenin karşılaşacağı cezayı haber vermiştir. O, bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *"Her kim kendini bir dağdan aşağı atıp intihar ederse, bu kimse cehennem ateşi içinde ebedî olarak kendisini yüksekten aşağıya bırakır olacaktır. Her kim zehir yudumlar da kendisini öldürürse, o kimse de zehri elinde, cehennem ateşi içinde ebedî o zehri içer olacaktır. Her kim de kendisini kesici ve delici bir aletle öldürürse, o da kullandığı aleti kendi karnına vurur ve yarar hâlde ebedî cehennem ateşinde kalacaktır."* (Buhârî, Tıb, 56 [5778]) Hadiste,

intihar eden kimsenin ahirette göreceği şiddetli ve kalıcı azabın kendi fiilinin sonucu olduğu etkileyici bir dille anlatılmaktadır.

İslâm âlimleri, hadisteki ebedî azap kaydının, intiharı helal sayarak kendi canına kıyanlar için söz konusu olduğunu veya uzun süreli azap anlamında mecazî bir ifade olduğunu belirtmişlerdir. (Aynî, *'Umde*, 21/292)

Yüce Allah'ın emanet olarak lütfettiği hayatı O'nun razı olmadığı bir tarzda sonlandırma anlamına gelen intihar eyleminin salim akılla gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Ancak kişinin cinnet hâlinde iken canına kıymış olacağı varsayılarak bağışlanması için Allah'a dua edilir. Nitekim âlimler, *"Her 'lâ ilahe illallah' diyenin cenaze namazını kılınız."* (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/447[13622]) hadisinin genel anlamından hareketle, kelime-i şehâdet getiren herkesin cenaze namazının kılınacağını söylemişlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/508; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/211; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/239)

CENAZE VE KABİRLE İLGİLİ DİĞER KONULAR

368. Cenaze için salâ vermenin hükmü nedir?

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde salâ okunduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bununla birlikte ölüm haberinin çeşitli yollarla duyurulması sünnettir. Nitekim Resûlullah'ın (s.a.s.), Necâşî'nin vefatını ashâbına haber verdiği (Buhârî, Cenâiz, 4 [1245]), kendisine bildirilmeden defnedilen bir cenaze için de *"Bana neden haber vermediniz*?" (Buhârî, Cenâiz, 5 [1247]) diye serzenişte bulunduğu rivâyet edilmiştir. Zorunlu olduğu inancı taşımaksızın cenazeyi duyurmak amacıyla salâ vermekte sakınca yoktur.

369. Cenazeyi yıkamanın hükmü nedir? Yıkanmadan defnedilmiş cenazenin kabirden çıkarılıp yıkanması gerekir mi?

Müslüman cenazesinin yıkanması ve kefenlenmesi farz-ı kifâyedir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/300, 306, 318; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/303,310) Bu görev bazı Müslümanlar tarafından yerine getirildiği takdirde diğerlerinden sorumluluk kalkar. Herhangi bir sebeple yıkanmadan defnedilen cenaze, defin işlemi bittikten sonra yıkanmak amacıyla mezardan çıkarılmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/207-208)

370. Cenaze nasıl kefenlenir? Cenaze kefenlenmeden elbisesiyle gömülebilir mi?

Cenazenin yıkanmasından sonra, usûlüne uygun olarak hazırlanmış bezlerle sarılıp örtülmesine kefenleme (tekfin) denir. Cenazenin kefenlenmesi, Müslümanların üzerine farz-ı kifâyedir. Kefenleme, geride kalanların vefat eden mümine karşı cenaze namazı ile birlikte yerine getirecekleri son görevlerden biridir. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.s.), *"Sizden birisi (ölen) din kardeşinin cenazesinin teçhiz* ve *tekfinini üstlendiği zaman bu işi güzelce yapsın."* (Müslim, Cenâiz, 49 [943]; İbn Mâce, Cenâiz, 12 [1472]) buyurmuştur.

Kefenleme, erkekler için gömlek, izâr ve lifâfe olmak üzere üç parça; kadınlar için bunlara ilaveten, başörtüsü ve göğüs örtüsü olmak üzere beş parça bez ile yapılır.

Yeterli kefen örtüsü bulunamaması hâlinde, erkekler için izâr ve lifâfe olmak üzere iki parça; kadınlar için de bunlarla birlikte başörtüsü olmak üzere üç parça bez ile yetinilir. Bunların da bulunamaması hâlinde ise vücudun bütününü örtecek bir bez yeterli olur. (Müslim, Cenâiz, 44 [940]) Bu durumda kadın ve erkeğin kefenlenmesi arasında fark yoktur.

Kefenin parçalarından biri olan gömlek, cenazeyi boyundan ayaklara kadar; 'izâr' baştan ayaklara kadar örten iki bezdir. 'Lifâfe' ise baştan ayağa kadar örten bez olup kefenin en üstüne gelen parçasıdır. Bu, ayak ve baş tarafından bağlanması için biraz daha uzundur.

Kefenin beyaz renkli pamuk bezinden olması daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ölülerinizi beyaz kefenle kefenleyiniz"* (İbn Mâce, Cenâiz, 12 [1472]) buyurmuştur.

İslâm'a göre, ölü kefenlenmeden üzerindeki elbiseyle gömülemez. Ancak Allah yolunda savaşırken şehit düşen kimse bundan müstesnadır. Hem dünya hem de ahiret bakımından şehit sayılanlar kefenlenmez, namazları kılındıktan sonra kanlı elbiseleriyle defnedilir, zira onların kefenleri, üzerlerindeki elbiseleridir.

371. Cenazenin bulunduğu yerde Kur'ân okunabilir mi?

Hanefîlere göre yıkanıncaya kadar cenazenin bulunduğu odada Kur'ân okunması mekruhtur. Başka bir yerde okunmasında sakınca yoktur. Cenaze yıkandıktan sonra yanında da okunabilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*,

1/173; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/193-194) Şâfiîlere göre, definden önce Kur'ân okunması mekruhtur. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 2/438)

372. Yıkanıp kefenlendikten sonra cenazenin yüzünü açıp bakmak caiz midir?

Cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra yüzünün açılarak yakınlarının ve dostlarının ona son kez bakmaları veya öpmeleri caizdir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Osman b. Maz'ûn (r.a.) (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 40 [3163]) ve oğlu İbrahim vefat ettiğinde (Buhârî, Cenâiz, 43 [1303]) böyle yaptığı bilinmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) de onun yüzünden örtüyü kaldırdığı, sonra da üzerine kapanıp, iki kaşının arasını hürmetle öptüğü ve ağlamaya başladığı hadis kaynaklarında nakledilmektedir. (Buhârî, Cenâiz, 3 [1241])

Kadın cenazenin yüzüne mahremi olan erkekler ve kadınların bakmaları caiz ise de mahremi olmayan erkeklerin herhangi bir zaruret bulunmadıkça bakmaları mekruh görülmüştür. Erkek cenazenin yüzüne kadınların bakmasında ise bir sakınca yoktur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/304-305; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/531-532)

373. Kişi öldüğü yerden başka bir yere götürülüp defnedilebilir mi?

Kişinin, öldüğü yerin kabristanına defnedilmesi müstehaptır. İstisnalar olmakla birlikte sahabe-i kiram genellikle vefat ettikleri yerlerde defnolunmuşlardır. Ancak cesedin bozulmasından endişe edilmiyorsa cenazenin başka bir şehre veya memlekete taşınmasında ve oraya defnedilmesinde dinî açıdan bir sakınca yoktur. Nitekim ashaptan Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Saîd b. Zeyd'in (r.a.) Medine'nin dışında bulunan Akik denilen yerde vefat ettiği ve Medine'de defnedildiği rivâyet edilmiştir. (Muvatta', Cenâiz, 31; Aliyyü-kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/457)

374. Bir mezara birden fazla cenaze defnedilir mi?

Normal şartlarda bir kabre, yalnız bir cenaze defnedilir. Zaruret hâlinde bir kabre birden çok cenaze konulabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) Uhud şehitleri için böyle bir uygulama yapmıştır. Fakat bu durumda cenazelerin arası toprak vb. bir şeyle ayrılmalıdır. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 2/193)

Önce defnedilmiş olan cenaze, tamamen çürüyüp toprak hâline gelmedikçe, bir zaruret olmaksızın kabrin açılması ve bu kabre ikinci bir cenazenin defni caiz değildir. Cenaze çürüyüp toprak hâline geldikten sonra, aynı kabre başka bir cenaze defnedilebilir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/443-444; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/320; Nevevî, *Ravza*, 1/658; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm*, 602)

Cesedin ne kadar sürede çürüyeceği konusu, toprağın cinsine ve bölgenin iklimine göre değişir. Önceki cesedin çürüdüğüne dair zann-ı gâlip hâsıl olunca aynı kabre ikinci bir cenaze defnedilebilir. Daha önce defnedilen cenazenin çürüdüğü kanaatiyle mezar açıldığında çürümeyen bazı kemikler bulunursa, bu kemikler bir tarafa çekilip araya topraktan bir set yapmak suretiyle ikinci cenaze defnedilebilir.

375. Çok katlı mezar yapılması dinen uygun mudur?

Yer darlığı ve ekonomik zaruretler nedeniyle, bölümleri birbirinden beton kapak veya toprak tabakayla ayrılmış katlı mezarlar yapılmasında ve bunlara cenaze defnedilmesinde dinen bir sakınca yoktur.

376. Defnedilmiş cenaze kabirden çıkarılıp başka bir yere nakledilebilir mi?

Kabrin olduğu yerden yol geçmesi, su altında kalması veya bulunduğu yerin başkasına ait olup sahibinin orada cenaze defnine izin vermemesi gibi zorunlu bir durum olmadıkça defnedilen cesedin başka bir mezarlığa nakledilmek üzere çıkarılması dinen caiz değildir. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/237-238; Şürünbülâlî, *Merâki'l-felâh*, 227; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm*, 436)

Ölenin vasiyetinin bulunması, mezarın yakınları tarafından ziyaret edilmesinin zor olması, yolunun olmaması gibi hususlar ise kabrin nakli için geçerli mazeret sayılmaz.

377. Kıbleye yönelik olarak defnedilmediği sonradan anlaşılan bir cenaze için herhangi bir işlem yapılır mı?

Cenazenin yüzü kıbleye gelecek şekilde sağ tarafına yatırılarak defnedilmesi sünnettir. Ancak bilmeyerek kıble dışında bir istikamete doğru defnedilen cenaze olduğu gibi bırakılır. Zira meşru bir mazeret bulunmaksızın kabrin açılması caiz değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/238)

378. Ameliyatla kesilen bacak veya kol gibi vücut azalarının defin işlemi olur mu?

Herhangi bir sebeple bir kimsenin kesilen veya kopan kolu ya da ayağı, temiz bir bez parçasına sarılır, namazı kılınmaksızın mezarlığa veya uygun bir yere gömülür. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 575)

379. Gayrimüslim bir kimse Müslüman mezarlığına veya Müslüman bir kimse gayrimüslim mezarlığına defnedilebilir mi?

Ölen bir kimsenin, kendi dininden olan kimselerin mezarlığına gömülmesi genel bir uygulamadır. Bu, ölü ile ilgili işlemler konusunda her dinin kendine has uygulamaları bulunmasından kaynaklanır. Ölünün yıkanıp kefenlenerek defnedilmesi, kabir ziyareti ve ölüye dua gibi İslâmî gelenekte var olan uygulamaların sürdürülebilmesi ve dinî kültürün bu alanda ayakta tutulabilmesi açısından Müslüman mezarlarının diğer inanç sahiplerinin mezarlarından ayrı alanlarda bulunması önem arz etmektedir. Nitekim tarih boyunca Müslümanlar bu konuda hassas davranmışlar, Müslüman mezarlarının başka inançtan olanların mezarları ile karışmamasına özen göstermişlerdir.

Bununla birlikte Müslümanlar arasında yaşayan bir gayrimüslimin ölümü hâlinde kendi din mensuplarının gömüldüğü bir mezarlık yoksa ve başka yere nakli de mümkün değilse, cenazesi Müslüman mezarlığının uygun bir yerine defnedilebilir. Tıpkı bunun gibi bir Müslüman da gayrimüslim bir toplum içinde ölür ve defnedilecek bir Müslüman mezarlığı bulunamazsa, cenazesi gayrimüslim mezarlığının diğer mezarlardan ayrı uygun bir yerine defnedilebilir. Bununla birlikte azınlık olarak yaşayan Müslümanlar, bulundukları ülkelerde cenazelerini defnedebilecekleri bir kabristan tahsisi gayretinde olmalıdırlar.

380. Ölüyü tezkiye etmenin anlamı ve hükmü nedir?

Ölen kimsenin, iyi bir mümin olduğuna Müslümanların şahitlik etmelerine tezkiye denir. Her Müslüman, öldüğünde hakkında güzel şehadette bulunulacak bir hayat yaşamaya çalışmalıdır. Bununla birlikte ölünün, tanıyanlarının güzel şahitliklerinden yararlanacağı umulur. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir Müslüman öldüğünde yakın komşularından dört hane halkı kendisi için 'Bu adam hakkında hayırdan*

başka bir şey bilmiyoruz' diye şehadet ettiklerinde, Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Ey müminler! Sizin bildiğinizi, bu ölü haklındaki şehadetinizi kabul ettim, sizin bilmediğiniz kusurlarını da ben affettim." (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/242 [13565])

Tezkiye için cenaze namazından önce veya sonra, "Bu kişiyi nasıl bilirsiniz?" şeklindeki soruya, iyi olarak bilinen kişiler için "iyi biliriz" diye şahitlik etmek, kötü olarak bilinen kişiler için susmak, tanınmayan kimseler için ise "Allah rahmet eylesin" demek uygun olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ölülerinizi iyilikleriyle anınız, kötülüklerinden bahsetmeyiniz."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 49 [4900]; Tirmizî, Cenâiz, 34 [1019]) buyurmuştur.

381. Telkin nedir, nasıl yapılır ve dinî hükmü nedir?

Telkin, ölmek üzere olan kişiye kelime-i tevhidi; definden sonra ise kabri başında ölüye iman esaslarını hatırlatmaya denir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ölmek üzere olanlara 'lâ ilahe illallah' demeyi telkin ediniz."* (Müslim, Cenâiz, 1, 2 [916, 917]) buyurmuştur. Ölüm döşeğindeki kişilerin sağ tarafı üzerine çevrilerek yüzü kıbleye gelecek şekilde yatırılması müstehaptır. Aklî melekeleri yerinde olup konuşma yeteneğini kaybetmemiş kişiye kelime-i tevhid telkin edilir. Telkinin amacı hastanın hayata veda ederken tevhid inancını hatırlamasına yardımcı olmaktır. Telkin sırasında "kelime-i tevhid" ve "kelime-i şehâdet" söylemekle yetinilmeli; kişi, söylemeye zorlanmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), ölmek üzere olan kişinin yanında Yasin sûresini okumayı da teşvik etmiştir. (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24 [3121])

Ayrıca definden sonra kalabalık dağılınca, orada kalan bir kişinin kabrin başında ölüye hitaben iman esaslarını hatırlatması şeklindeki telkin bazı âlimlerce meşru görülmemekle birlikte, mükellef olduktan sonra vefat eden kimsenin kabrinin başında bunun yapılabileceğini söyleyen âlimler de vardır. (bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 2/104-105; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/157)

382. Ölen bir kişi, hayatta olanların hâllerinden haberdar olabilir mi?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Bedir savaşında müşrik ölülerine seslendiği, onlarla konuştuğu ve onların, kendisini duyduklarını haber verdiği (Buhârî, Cenâiz, 86 [1370]; Müslim, Cenâiz, 9 [921]); yine kabir ziyaretinde

bulunanların orada medfun bulunan ölülere selâm vermelerini tavsiye ettiği, ayrıca kendisinin de Baki' kabristanına giderek orada medfun bulunanlara selâm verdiği (Müslim, Cenâiz, 102 [974]) sabittir. Yine rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), dünyada yaşayanların yapmış oldukları amellerin ölmüş akraba ve yakınlarına gösterileceğini ve iyi amellerine sevinip kötü amellerine de üzüleceklerini haber vermiştir. (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/129 [3887]) Bazı İslâm âlimleri, bu hadislere dayanarak, ölülerin hayatta olanların hâllerinden Allah'ın izin verdiği ölçüde haberdar olabileceklerini ifade etmişlerdir.

383. Gayrimüslimlerin cenaze törenlerine katılmak dinen uygun mudur?

Müslümanlar sadece taziyede bulunmak ve teselli vermek gibi insani amaçlarla gayrimüslimlerin cenaze törenlerine katılabilirler. Ancak böyle bir merasime katılan kişinin, diğer dinlere ait dua, ibadet ve benzeri dinî ayin ve merasimlerin icrasına katılması ve gayrimüslim ölüler için rahmet dilemesi caiz değildir. Resûlullah (s.a.s.) amcası Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken ona "Lâ ilahe illallah" kelimesini telkin etmiş, iman etmemesi üzerine, *"Allah'a yemin ederim ki, senin için af ve mağfiret dilemek bana yasaklanmadığı müddetçe, senin için muhakkak Allah'tan mağfiret dileyeceğim."* buyurmuştur. Bu olay üzerine gayrimüslimler için bağışlanma dilemeyi yasaklayan Tevbe sûresinin 113. âyet-i kerîmesi inmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 80 [1360])

384. Müslüman'ın cenaze merasimine gayrimüslimler katılabilir mi?

Müslümanların cenaze merasimine gayrimüslimlerin katılmalarında dinî açıdan bir sakınca yoktur.

385. Taziyenin hükmü nedir?

Taziye, ölünün yakınlarının üzüntüsünü paylaşarak onları teselli edici, rahatlatıcı sözler söylemektir. Hz. Peygamber (s.a.s.), başına bir felaket gelen kimseyi ziyaret etmekle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Felakete uğrayan bir kimseye 'geçmiş olsun' ziyaretinde bulunan kimseye, felakete uğrayan kişiye verilecek sevabın mislî verilir."* (Tirmizî, Cenâiz, 71 [1073]) Aynı şekilde cenaze yakınlarına taziyede bulunmayı tavsiye ederek, *"Her kim*

çocuğunu kaybeden bir kadına başsağlığı ziyaretinde bulunursa, o kimseye Cennet'te bir elbise giydirilir." (Tirmizî, Cenâiz, 75 [1076]) buyurmuştur.

Ölü yakınlarının acılarını tazelememek için taziye üç günden sonraya bırakılmamalıdır. (İbn Hacer, *Feth*, 3/146) Taziyede bulunan şahıs, ölünün yakınlarına sabır ve metanet diler, cenaze için hayır duada bulunur. (Nesâî, Cenâiz, 120 [2088])

386. Ölen kişinin arkasından ağlamanın ve yas tutmanın hükmü nedir?

Ölen kişinin arkasından ağlamak, Allah'ın lütfettiği merhamet duygusunun bir tezahürüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.) de oğlu İbrahim ölünce ağlamış, yine ölmek üzere olan torunu kendisine haber verilince, gözlerinden yaşlar gelmiştir. Sebebi sorulunca da *"Bu, Allah'ın rahmetidir, onu kullarının kalplerine koymuştur. Allah, ancak merhametli olan kullarına merhamet eder."* (Buhârî, Cenâiz, 43 [1303]; Müslim, Cenâiz, 11,12 [923, 924]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 28 [3125]) buyurmuşlardır. Ancak ölüm olayından sonra arkada kalanların bağırıp çağırarak, üstlerini başlarını yırtarak ağlamaları caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Musibete uğradığında yakasını-paçasını yırtan, yüz ve yanaklarına vuran, câhiliye işlerine çağıran kimseler bizden değildir."* (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 29 [3128]); *"Elleri ile yüzüne vuran, yüzünü tırmalayan, yakasını-paçasını yırtan, kendisinin helak olması ve belaya uğraması için dua eden kadını/kişiyi Allah rahmetinden uzak etsin."* (İbn Mâce, Cenâiz, 52 [1584]) buyurmuştur.

387. Cenaze sahiplerinin, merasime katılanlara yemek vb. ikramlarda bulunması uygun mudur?

Bir yakınını kaybetmenin üzüntü ve sıkıntısı içinde olan cenaze sahiplerinin, taziye için gelen misafirlere yemek hazırlayıp sunması ilave bir telaş ve sıkıntıya sebep olacağından mekruh görülmüştür. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2/240) Bunun yerine komşular veya yakınlarının, cenaze sahiplerine ve uzaktan gelenlere ikramda bulunmaları sünnettir. (Tirmizî, Cenâiz, 21 [998])

Cenaze sahiplerinin mezarlıkta veya evde helva, ekmek gibi şeyler dağıtmalarının ise dinî bir dayanağı yoktur. Dinî bir gereklilik olarak görmeden yapılmasında bir sakınca olmayacağı söylenebilirse de bu tür

uygulamaların kısa süre sonra cenazeyle ilgili bir dinî hüküm olarak algılanması tehlikesi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ikramlar dinî bir zorunluluk olarak yapılırsa, bid'at ve hurafe sayılır.

388. Cenaze geçerken orada bulunanların ayağa kalkmasının hükmü nedir?

Dinimize göre Müslüman olsun olmasın, bütün insanlar saygıdeğerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın bu yönüne atıf yapan âyetler vardır. (el-İsrâ, 17/70) İnsan hayattayken olduğu gibi ölümünden sonra da saygıya layıktır. Bu sebeple gerek ölüm sonrası henüz defnedilmeden gerekse defnedildikten sonra kabirde iken insanın bu saygınlığına aykırı davranışlardan kaçınmak gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), yanından geçen bir cenaze için ayağa kalkmış, orada bulunanların kendisine bunun bir Yahudi cenazesi olduğunu haber vermeleri üzerine, *"O da bir insan değil miydi?"* (Buhârî, Cenâiz, 49 [1312]; Nesâî, Cenâiz, 46 [1921]) buyurmuştur. Konu ile ilgili bir başka hadis ise şöyledir: *"Cenaze gördüğünüzde, geçinceye kadar ayakta durunuz."* (Buhârî, Cenâiz, 47 [1308]) Dolayısıyla cenaze geçerken mümkünse ayağa kalkılması sünnete uygun olur.

389. Cenazenin yıkanması ve defni konusunda yapılan vasiyet bağlayıcı mıdır?

Sağlığında kendisini belirli bir kimsenin yıkamasını, cenaze namazını kıldırmasını ve defnetmesini yahut da belirli bir yere defnedilmesini vasiyet eden kişinin, bu vasiyeti bağlayıcı değildir. Ancak ölünün yakınları, dilerlerse bu vasiyeti yerine getirebilirler. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/179)

390. Ölen eşin vücuduna bakmanın ve cenazesini yıkamanın hükmü nedir?

Kadının ölen kocasını yıkayabileceği konusunda İslâm âlimleri arasında icma vardır. Kocanın ölen eşini yıkaması hususuna gelince;

Hanefîlere göre eşlerden herhangi birisi vefat ettiğinde aralarındaki nikâh bağı sona erer. Ancak eşlerin birbirine bakma ve birbirini yıkaması meselesinde kadınla erkeğin durumunu farklı değerlendirmişlerdir. Şöyle ki; ölüm iddeti bekleyen kadının, kocasının bedenine bakmasını ve onu yıkamasını caiz görmüşler; erkeğin ise ölen hanımının sadece

ellerine ve yüzüne bakabileceğini, fakat onu yıkayamayacağını ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/304-305) Çünkü erkek iddet beklemek zorunda olmadığından evliliğin koca açısından sona erdiği kabul edilmektedir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/111)

Şâfiî mezhebine göre ise nikâhın doğurduğu sonuçların bir kısmı, ölümle son bulmadığından koca, ölen eşini yıkayabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/334-335) Ayrıca Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre de kocanın hanımını yıkaması caizdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/394)

Sonuç olarak, kadının iddet süresince vefat eden kocasını yıkayabileceği konusunda ittifak vardır. Ayrıca Hanefî mezhebi dışındaki mezhepler, kocanın da vefat eden eşinin cenazesini yıkayabileceği görüşündedir. Dolayısıyla erkek olsun kadın olsun eşin, ölen eşinin eline ve yüzüne bakabileceği gibi gerektiğinde bedenine de bakabileceği ve cenazesini yıkayabileceği görüşü ile amel edilebilir.

391. Yapılan hayrın veya okunan Kur'ân'ın sevabı ölen kimseye bağışlanabilir mi?

Yapılan ibadetin ve hayırların sevaplarının başkasına bağışlanması caizdir. Kişi, okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'in, yaptığı hatmin ve işlediği bir hayrın sevabını başkasına bağışlayabilir. İster sağ ister ölmüş olsun, kendisine sevap bağışlanan kimsenin, bundan yararlanacağı umulur. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cenazeye Fâtiha sûresini okuduğu ve tavsiye ettiği, (İbn Mâce, Cenâiz, 22 [1495, 1496]) yine Abdullah bin Ömer'in (r.a.) ölülerin ruhuna Bakara sûresinden okunabileceğini güzel gördüğü rivâyet edilmektedir. (Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 4/93 [7068]) Başkası tarafından bağışlanan sevapla, bir kimsenin bizzat yapması gereken ibadet borçları ödenmiş olmaz ise de bunlar iyilik ve sevaplarının çoğalmasına ve derecesinin yükselmesine vesile olabilir.

Benî Seleme kabilesinden bir adam, annesi ve babası öldükten sonra, onlara bir iyilik yapıp yapamayacağını sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Evet, onlara rahmet dilemek,* onlar *için istiğfâr etmek, vasiyetlerini yerine getirmek, akrabaları ile ilgilenip onlara karşı üzerine düşeni yapmak, dostlarına hürmet edip ikramda bulunmaktır."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 130 [5142]; İbn Mâce, Edeb, 2 [3664]) şeklinde cevap vermiştir.

Annesinin aniden öldüğünü, şayet konuşabilseydi sadaka verilmesini vasiyet edeceğini zannettiğini belirterek, onun adına sadaka verirse sevabının kendisine ulaşıp ulaşmayacağını soran sahabiye; *"Evet, ulaşır. Onun namına sadaka ver."* (Buhârî, Vesâyâ, 19 [2760]; Müslim, Zekât, 51 [1004]) buyurmuşlardır.

392. Ölünün ardından yapılan yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gecesi gibi uygulamaların dinî dayanağı var mıdır?

Ölen bir Müslüman'ın usûlüne göre yıkanıp kefenlenmesi ve cenaze namazının kılınarak defnedilmesi farzdır. (Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 1/300, 306, 318) Bunun dışında yapılması gereken yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gün merasimi veya duası gibi zaman ve şekle bağlanmış bir görev yoktur. Bunların hiçbir dinî dayanağı da bulunmamaktadır. Bu itibarla söz konusu günlerde ölüye yönelik merasimler düzenlenmesi bid'attır; *"Her bid'at da dalalettir."* (Müslim, Cum'a, 43 [867]; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6 [4606]) Ancak sevabı ölen kimsenin ruhuna bağışlanmak üzere her zaman hayr-u hasenât yapılabileceği gibi çeşitli vesilelerle dua da edilebilir. (bk. Buhârî, Vesâyâ, 19 [2760]; Müslim, Zekât, 51 [1004])

393. Devir ve ıskatın dinimizde yeri var mıdır?

Iskat, kişinin sağlığında çeşitli sebeplerle eda edemediği oruç, kurban, adak, keffâret gibi dinî mükellefiyetlerinin, ölümünden sonra fidye ödenerek düşürülmesi, böylece o kişinin bu tür borçlarından kurtulması anlamını taşır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Oruca gücü yetmeyenler bir yoksul doyumu fidye öder."* (el-Bakara, 2/184) buyrulmaktadır. Bu âyete göre, oruca dayanamayan veya mazeretleri sebebiyle Ramazan'da ve diğer zamanlarda oruç tutmaktan aciz kalan kimselerin, her bir oruç günü için fidye ödemeleri gerekir. Fakihlerin çoğunluğu, bu âyet-i celîledeki oruç yerine fidye ödenmesi hükmüne illet olan vasfın "acz" olduğuna hükmederek, mazeretli veya mazeretsiz oruç tutmamış ve kaza etmeden vefat etmiş olan kimselerin oruç borçları için de fidye ödeneceğini, hatta bu kimselerin bu konuda vasiyette bulunmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Oruç tutmaktan aciz olma yönüyle ölen kişinin durumu, mazeret sebebiyle oruç tutamayan kimselerin durumuna kıyas edilebilir. Ölenin bu konuda vasiyeti varsa, bu kıyas hükmü daha da kuvvet kazanmış olur.

Vasiyet yoksa mirasçılar bunu yapmaya mecbur değildir. Ölen kişi miras bırakmamışsa veya bıraktığı mal yetmezse kendi mallarından bağış (teberru) olarak da verebilirler. Oruç için bu şekilde yapılacak ıskat, dinî hükümlere uygundur.

Namazların ıskatına gelince; bir kişinin namaz borçlarının fidye ile ödenebileceğine dair Kur'ân ve Sünnet'te ne bir delil ne bir işaret vardır. Bu itibarla fidye ile namaz borçlarının düşeceği söylenemez. Ancak ihtiyaç sahiplerine yapılacak yardımlar ölü adına yapılmış sadaka gibi olacağından günahların bağışlanmasına ve Allah'ın affının tecellisine vesile olacağı umulur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ***"Şüphesiz, iyilikler kötülükleri giderir."*** (Hûd, 11/114) buyrulmuştur. Ancak belli bir miktar paranın fakire verilmesi ve onun da güya hamiyetli davranarak aldığı parayı veren kişiye hibe etmesi ve ödenmesi gereken meblağ tamamlanıncaya kadar bu kabul ve hibe işinin tekrar ettirilmesi demek olan "devir" uygulamasının aklî ve naklî hiçbir mesnedi yoktur.

İmkânlar dâhilinde fakirlere sadaka vermek, hayır işleri yaptırmak, hayır kurumlarına yardımda bulunmak geride kalanların ölüler için yapabilecekleri en uygun davranışlardır. Fakat ölenin vârisleri arasında çocukların bulunması hâlinde (ölenin vasiyeti dışında) bunların mallarından ıskat veya tasadduk yapılarak mağdur edilmeleri caiz değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 4/117; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/240-241)

Şâfiî mezhebindeki ağırlıklı görüş, namaz veya adanmış itikâf borcuyla ölen kimsenin yakınlarının ölen adına bu ibadetleri ifa etmesinin de fidye vererek bu borçları düşürmesinin de sahih olmadığı yönündedir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/372)

394. Cenazenin defin esnasında alkış tutulması, slogan atılması ve ıslık çalınması caiz midir?

Cenazenin ardından kabre kadar gitmek sünnettir. Hz. Peygamber, Müslüman'ın Müslüman üzerindeki haklarını sayarken cenazeyle alakalı görevleri de saymıştır. Cenaze merasimlerinin ölen bir Müslüman'a yapılması gereken son bir vazife olması yanında, yaşayanlara ölümü hatırlatmak, ahireti düşünerek ibret almalarını sağlamak gibi amaçları vardır. Bu nedenle cenaze törenlerinde bağırıp çağırmak, yüksek sesle ağlamak, alkışlamak, slogan atmak, ıslık çalmak, zılgıt çekmek, tezahürat yapmak

caiz değildir. İslâm âlimleri, bu tür davranışlar bir yana, cenaze merasimlerinde yüksek sesle tekbir getirmeyi dahi mekruh kabul etmişlerdir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/162) Bu itibarla cenaze merasiminde hazır bulunanların cenazeyi sükûnet ve vakarla takip etmeleri gerekir. Bu, ölen kimseye gösterilecek saygının da bir gereğidir.

395. Cenazeye çelenk veya çiçek göndermek dinî açıdan uygun mudur?

Cenaze merasimlerine çelenk veya çiçek gönderilmesinin ya da kabirlere konulmasının ölüye hiçbir faydası yoktur. Öte yandan bu tür harcamalar, yerinde bir harcama olmadığından israftır. Bu itibarla, çelenk için sarf edilecek paranın, sevabı ölenin ruhuna hediye edilmek üzere, hayır kurumlarına veya fakirlere bağışlanması uygun olur.

396. Kabir veya türbe yaptırmanın hükmü nedir?

Kaybolmalarını önlemek üzere, gösteriş ve israftan uzak kalarak kabir yapılmasında, mezarların başuçlarına, üzerinde ölenin kimliğini belirleyen ifadelerin yer aldığı sade bir taş ve benzeri levhaların yerleştirilmesinde dinen bir sakınca yoktur. Sahabîlerden Osman b. Maz'ûn (r.a.) ölünce cenazesi o günkü Medine'nin dışında gömülmüştü. Resûlullah (s.a.s.), Osman'ın mezar yerini belli edecek bir taş istemiş ve getirilen taşı mezarın başına koyunca, *"Bununla, kardeşimin kabrini işaretliyorum, ailemden ölenleri bunun yanma defnedeceğim."* (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 63 [3206]) buyurmuştur.

Ancak kabirlerin bir-iki karıştan yüksek yapılması, üzerlerine bina veya kubbe inşa edilmesi; kabir taşlarına kimlik bilgilerinin ötesinde aşırı övgü sözlerinin; ölümden ve kaderden şikâyet eden ifadelerin yazılması uygun görülmemiştir.

397. Kabir ziyaretinin adabı nedir?

Mezarlıkların ziyaret edilmesi, bu vesileyle ölümün hatırlanması ve orada yatanlardan ibret alınması dinimizin tavsiye ettiği hususlardandır.

Kabir ziyaretinde bulunan kişi, ahireti hatırlamalı, dünyanın geçici olduğunu ve bir gün kendisinin de öleceğini düşünmelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), geceleri Baki' kabristanına gelir ve *"Müminler yurdunun*

sakinleri, sizlere selâm olsun. İnşaallah biz de size katılacağız. Bizler ve sizler için Allah'tan afiyet dilerim; Allah'ım, Baki' kabristanında bulunanları bağışla." (Müslim, Cenâiz, 102 [974]) diye dua ederdi. Kabir ziyaretinde bulunan kişinin ölü için dua etmesi ve Kur'ân okuyarak sevabını orada bulunanların ruhlarına bağışlaması uygun olur.

Ancak kabir ve türbe ziyaretlerinde İslâm'ın özüne ve tevhid anlayışına ters düşen, itikâdî bakımdan da zararlı olan tutum ve davranışlardan uzak durmak gerekir. Kabrin başında yüksek sesle ağlayıp gürültü yapmak, kabrin parmaklık ve taşlarını öpmek, onlara sarılıp ağlamak İslâm ile bağdaşmaz. Türbelerde yatan kişileri beşer üstü varlıklar olarak görmek; bu zatların duaları kabul ettiğine, ilahi kudretlerinin olduğuna inanmak doğru olmadığı gibi bir kısım ihtiyaç ve dilekleri onlara arz etmek, kendilerinden medet ummak, bu ziyaretleri dinî bir vecibe gibi telakki etmek; bez bağlamak, mum yakmak, kurban kesmek, şeker vb. yiyecek maddeleri dağıtarak onlardan yardım dilemek gibi davranışlarda bulunmak da tevhid dini olan İslâm'la bağdaşmaz. Ölen kişilerden medet ummak ve onlardan bazı şeyler beklemek iman açısından tehlikeli bir davranıştır.

398. Kadınlar kabir ziyaretinde bulunabilirler mi?

Bütün Müslümanlar kabir ziyaretinde bulunabilirler. Hz. Peygamber (s.a.s.), cahiliye alışkanlıklarının devam ettiği dönemde kabir ziyaretini bir ara yasaklamış, ancak bunu daha sonra serbest bırakarak, *"Size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Çünkü bu size ahireti hatırlatır."* (Müslim, Cenâiz, 106, 108 [976, 977]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 81 [3235]) buyurmuştur. Bu itibarla kadınlar da kabirleri ziyaret edebilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), çocuğunun kabri başında ağlamakta olan bir kadına sabır tavsiye etmiş, onu ziyaretten menetmemiştir. (Buhârî, Cenâiz, 7 [1252], Ahkâm, 11 [7154]; Müslim, Cenâiz, 15 [926])

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kabirleri çok ziyaret eden kadınlara beddua ettiğini bildiren hadisler (Tirmizî, Cenâiz, 61 [1056]; İbn Mâce, Cenâiz, 49 [1574]), kabir ziyaretinin yasak kılındığı dönemle ilgilidir. Büyük hadis bilgini Tirmizî, ilgili hadisi zikrettikten sonra şöyle demektedir: *"Bir kısım ilim adamlarının görüşü şudur: Kabirleri ziyaret eden kadınlara beddua içeren hadisler, kabir ziyaretine izin verilmesinden önce idi. Kabir ziyaretine*

izin verilince, bu izin kadınlar ve erkekleri kapsayan bir genellik ifade eder." (Tirmizî, Cenâiz, 61)

399. Kadınlar âdet hâlinde iken kabir ziyareti yapılabilir mi?

Kadınların özel hâllerinde iken kabir ziyareti yapmalarını yasaklayan bir âyet veya hadis yoktur. Bu sebeple kadınların bu hâlde iken kabir ziyareti yapmaları, dua etmeleri ve dua niyetiyle ezberden dua âyetlerini okumaları caizdir.

400. Kabir üzerine oturmak günah mıdır?

İnsanın dirisi saygın olduğu gibi ölüsü de saygındır. Dolayısıyla ölülere saygı duyulması ve saygısızlık anlamı taşıyan davranışlardan kaçınılması gerekir. Bu itibarla, zaruret olmadığı sürece, mezarların üzerinden geçilmesi ve kabirlerin üzerine oturulması dînen uygun bir davranış değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Sizden birinizin ateş üzerine oturup da bu ateşin elbisesini yakması, kabir üzerine oturmasından daha iyidir."* (Müslim, Cenâiz, 96 [971]) buyurmuşlardır. Ancak kabrin kenarına oturulmasında bir sakınca yoktur.

401. Kabirlerin üzerinden yol geçirilebilir mi?

Bir kabristan ne kadar eski olursa olsun bir zaruret olmadıkça yine kabristan olarak korunması gerekir. Böyle bir kabristanı satmak, üzerine bina ve benzeri şeyler yaparak içinde bulunan ölü kemiklerini başka bir mezarlığa nakletmek caiz değildir. Ancak başka bir alternatif olmaması sebebiyle, umumun yararına oradan yol geçirilmesi gibi kamunun kaçınılmaz bir ihtiyacını giderme zarureti varsa, bu ihtiyacı gidermek için mezarlar başka bir yere nakledilebilir. Nitekim kamuya ait olan bir yer ya da mal, yararı yine kamuya dönük olmak üzere gerektiğinde satılabilir ya da değiştirilebilir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 3/331) Mezarlıktan yol geçirmek de bu çerçevede değerlendirilebilir.

ZEKÂT VE SADAKA-İ FITIR

ZEKÂT VE SADAKA-İ FITIR

ZEKÂTIN MAHİYETİ, HÜKMÜ VE ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

402. Zekât nedir?

Zekât, dinen zenginlik ölçüsü kabul edilen miktarda (nisap) mala sahip olan kimselerin Allah rızası için muayyen kişilere vermesi gereken belli miktarı ifade eder. Zekâtın farz olması için; malların nisaba ulaşması yanında nâmî (hakikaten ya da hükmen üreyici/artıcı) olması, sahip olunduğu andan itibaren üzerinden bir yıl geçmesi, bir yıllık borcundan ve aslî ihtiyaçlardan fazla olması gerekir.

Nisap, zekâtla yükümlü olmak için esas alınan zenginlik ölçüsüdür. Bu ölçü, altında 20 miskal (80.18 gr.), devede 5, sığırda 30, koyun ve keçide 40 adettir.

Zekâtın kimlere verileceği Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıntılı şekilde açıklanmış (et-Tevbe, 9/60), nisabı da hadislerde belirtilmiştir. (Buhârî, Zekât, 32, 38, 55 [1447, 1454, 1483]; Müslim, Zekât, 1-5, 7 [979, 981]) Buna göre temel ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip olan kişinin, yukarıda belirtilen diğer şartlar da yerine gelmişse bu mallarının zekâtını vermesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/4 vd.)

403. Zekâtın farz kılınmasındaki hikmetler nelerdir?

Hicretin ikinci yılında Medine'de farz kılınmış olan zekât, Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette namaz ile birlikte zikredilmiş (el-Bakara, 2/43, 110; el-Hac, 22/78; en-Nûr, 24/56); Hz. Peygamber (s.a.s.) de bunun İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, Zekât, 1 [1395-1398]; Müslim,

Îmân, 31 [19]) Zekât malî bir ibadet olup ferdi ve toplumsal manada birçok hikmet ve faydayı kendisinde barındırmaktadır.

Öncelikle zekât, alan açısından çok önemlidir. Zira zekât vasıtasıyla muhtaç kişilerin temel ihtiyaçları karşılanır. Bu yönüyle zekât ibadeti toplumsal barışa ve dayanışmaya da büyük katkı sağlamaktadır. Zekât zengin ile fakir arasında gönül köprülerinin kurulmasına vesile olur. Sevgili Peygamberimizin, "*Zekât, İslâm'ın köprüsüdür*." (Taberânî, *Mu'cemü'l-evsât*, 8/380 [8937]) hadis-i şerifi de bu noktaya işaret etmektedir. Zekât vesilesiyle insanlar birbiriyle kaynaşır aralarında sevgi ve saygıya dayalı bir huzur ortamı oluşur.

Zekât vermek kişiyi kalben, ruhen ve manen arındırır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Onların mallarından zekât al ki onları temizleyesin ve arındırasın…"* (et-Tevbe, 9/103); *"…Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime iman eder ve onları destekler, bir de Allah için karz-ı hasende bulunursanız andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi mutlaka altından ırmaklar akan cennetlere koyarım…"* (el-Mâide, 5/12) Bir başka âyet-i kerîmede ise *"…Rahmetim her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım."* (el-A'râf, 7/156) buyrulmaktadır.

Zekât veren kimse Allah'ın kendisine bahşettiği malından infakta bulunmak suretiyle kulluk şuuruna ve bilincine kavuşur. Başa kakmadan ve gönül incitmeden ifa edeceği bu ibadet sayesinde kişi içindeki mal sevgisini ve dünya hırsını dizginler. Böylelikle zekât, kişideki cimrilik hastalığını ortadan kaldırır.

İnsanoğlu mala karşı gerçekten hırslıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) *"Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa mutlaka bir üçüncüsünü ister. Onun gözünü ancak toprak doyurur."* (Buhârî, Rikâk, 10 [6436]; Müslim, Zekât, 116 [1048], 119 [1050]) buyurmuştur. Ancak kişi zekât vermek suretiyle malın, mülkün ve servetin gerçek sahibinin Allah olduğu inancını pratiğe dökmüş olur. Böylelikle ideal kulluk bilincine ulaşıp, hırstan, gururdan, bencillik ve kibirden uzaklaşmış olur.

Zekât veren kimse diğer insanlara karşı şefkatli ve merhametli olur. Kalbinin katılığından şikâyet eden bir sahabiye Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "*Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri yedir, yetimin başını okşa!*" (Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 7/472 [11034]) şeklinde cevap vermiştir.

Zekât, veren açısından bir borç, alan açısından da bir haktır. Kur'ân-ı Kerîm müminlerin mallarında hem isteyebilen hem de istemekten utanan yoksul için belli bir hak olduğunu ifade etmektedir. (bk. ez-Zâriyât, 51/19; el-Meâric, 70/24-25) Çünkü insan servet elde ederken içerisinde yaşadığı toplumun imkânlarını kullanır.

Zekât sayesinde, toplum olarak elde edilen ve üretilen maddî değerlerin belirli kişilerin ellerinde toplanmasına engel olunur. Bu sayede sosyal adaletin sağlanması ve refahın geniş kitlelere yayılmasına katkıda bulunulur. Ayrıca bu sayede, ekonomik sıkıntı yaşayan kişiler ihtiyaçlarını, bir sömürü aracı olan faizli borca girmeden karşılama imkânı bulurlar.

404. Zekât kimlere farzdır? Geçerli olmasının şartları nelerdir?

Zekât ibadeti ile ilgili şartlar, zekâtın bir kimseye farz olmasının ve verilen zekâtın geçerli olmasının şartları şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınır.

Bir kimseye zekâtın farz olması için o kimsenin Müslüman, akıl sağlığı yerinde, ergenlik çağına gelmiş ve hür olması, (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/4-5) bir yıllık borcundan ve aslî ihtiyaçlarından fazla hakikaten ya da hükmen artıcı nitelikte "nisap miktarı" mala sahip olması gerekir. Artıcı nitelikte olmakla kastedilen, malın sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi yahut kendiliğinden çoğalma ve artma özelliğine sahip bulunmasıdır.

Zekâtın farz olması için ayrıca nisap miktarı mal ya da servete sahip olduktan sonra üzerinden bir kamerî yılın geçmesi ve yılsonunda da nisap miktarını koruması gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/13 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/73-74) Yıl içerisindeki artış ve düşüşlere itibar edilmez. Zekât bu süre dolmadan önce de verilebilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/15)

Zekâtın geçerli olmasının şartlarına gelince, öncelikle "niyet" şarttır. Zekât bir ibadet olduğu için niyetsiz yerine getirilemez. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/40; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/88) Ayrıca fakire verilmesi ve teslimi demek olan "temlik" de şarttır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/39) Yemek hazırlayıp yedirmek gibi ibâha denilen yollarla fakire zekât verilmiş olmaz.

405. Havaic-i asliyye (temel ihtiyaçlar) nelerdir?

İslâm kişiyi güç yetirebileceği yükümlülüklerle sorumlu kılmıştır. Bu nedenle zekât ve diğer bazı mali yükümlülüklerle mükellef olmak

için temel ihtiyaçlardan (havâic-i asliyye) fazla bir mala sahip olma şartı aranmıştır. Havâic-i asliyye; kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bir yıllık temel ihtiyaçlarıdır.

Hangi malların temel ihtiyaç maddesi sayılacağı ve bunun ölçüsünün ne olduğu hususu kişiye, zamana, şartlara ve çevreye göre değişir. Bununla birlikte İslâm bilginleri temel ihtiyaç maddeleriyle ilgili birtakım genel, açık ve objektif ölçüler getirmişlerdir. Temel ihtiyaçların bu ölçüler ışığında toplumun ortak değerlerine ve toplumdaki asgari geçim ve hayat standartlarına göre belirlenmesi gerekir.

Buna göre temel ihtiyaçlar; barınma, yiyecek, giyecek, sağlık ve güvenlik giderleri, ulaşım, eğitim, ev eşyası, meslek ve üretim için kullanılan arsa, bina, makine ve aletler ile elektrik, su, yakıt, aidat vb. cari giderlerdir.

406. Zekât hesaplanırken hangi borçlar düşülür?

Zekât vermekle yükümlü olan kişi, elindeki zekâta tâbi olan malından kul haklarına müteallik borçlarını düşer. Hanefî mezhebinin genel görüşüne göre, ödeme günü gelmiş veya gelmemiş olan borçlar bu konuda aynı hükme tâbidir. Ancak Hanefîlerden bir kısım âlimlerin görüşüne göre, sadece vadesi gelmiş olarak birikmiş ve alacaklısı tarafından talep edilen borçlar düşülür; henüz ödeme günü gelmemiş olan borçlar düşülmez. Zira bu tür veresiye borçlar genellikle alacaklıları tarafından istenmez; ödeme günü gelmiş olan borçlar istenir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/6)

Şâfiî mezhebinin meşhur olan görüşüne göre ise hiçbir borç, zekâta tâbi olan malların hiçbirisinden düşülmez, dolayısıyla borçluluk hâli zekât vermeye engel değildir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/344)

Günümüzde ödeme planı uzun bir takvime bağlanmış olan ve ileriki yıllarda düzenli olarak ödenecek olan kamu, TOKİ, kooperatif, kredi türü borçlar, bütünüyle zekât malından düşülmemelidir. Zira bu ödeme takvimleri 10-20 yıllık çok uzun vadeleri kapsamakta ve insanlar bu borçları hemen o yılda ödeme durumuyla karşı karşıya kalmamaktadırlar.

Bu bakımdan kişinin elinde bulunan zekâta tâbi mallardan, sadece o zekât yılına ait olan birikmiş borçlar, vadesi o yıl içinde dolmuş veya dolacak olan ve dolayısıyla o zekât yılı içinde hemen ödenmesi gereken borçlar düşülmelidir. Zira zekât, yıllık bir ibadettir.

407. İhtiyaç için kullanılan araç-gereç ve malzemelere zekât düşer mi?

Sanat ve mesleğin icrası için gerekli olan araç-gereç, makine ve malzemeler, aslî ihtiyaçlar kapsamında yer alır. Dolayısıyla bunların zekâtının verilmesi gerekmez. Ancak kişinin kendi mesleğinin icrası için değil de ticaret için üretilen veya alınıp satılan araç-gereç, malzeme ve makinelerin zekâtının verilmesi gerekir. (Zeylaî, *Tebyîn,* 1/253; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/172)

408. Babası ile birlikte oturan kimse zekât ile mükellef midir?

İslâm'da mülkiyetin şahsiliği esastır. Buna göre bir kimse babasıyla birlikte oturuyor olsa bile zekâta tâbi nisap miktarı mala sahip ise zekât ile mükelleftir. Ancak babası ile mallarını ayırmamışlar da ortak kazanıp ortak harcıyorlarsa, bu takdirde ellerindeki birikim üzerinde tasarruf yetkisine sahip olan kişi zekâtla yükümlü olur.

409. Büluğ çağına ermemiş zengin çocukların malından zekât vermek gerekir mi?

Bir kimsenin zekâtla mükellef olması için âkil ve bâliğ olması gerekir. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/9 vd.) Bu bakımdan Hanefîlere göre, zengin de olsa büluğ çağına girmemiş çocukların mallarından zekât vermek gerekmez. Ancak çocuklara ait tarım arazilerinden elde edilen tarım ürünlerinin öşrü yani zekâtının verilmesi gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût,* 3/50; İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/255)

Şâfiî mezhebine göre zekât vermek için akıl ve büluğ şart değildir. Çocuk ve aklî yeterliliği olmayan (mecnun) kimsenin de zekât vermesi gerekir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/602)

410. Bir öğrencinin burs olarak aldığı para nisap miktarına ulaşırsa zekât vermesi gerekir mi?

Bir yıllık borcu ve temel ihtiyaçları dışında 24 ayardan 80,18 gr. veya daha fazla altına veya bu değerde para veya ticaret malına sahip olan bir kimse, buna mâlik olduğu günden itibaren üzerinden bir yıl geçtiğinde, zekât vermekle yükümlü olur. Zekâta tâbi olan paranın alınan yardımlardan ve burs paralarından oluşması durumu değiştirmez.

411. Kira gelirleri zekâta tâbi midir?

Bir yıllık borcu ve aslî ihtiyaçları dışında 80.18 gr. altını veya bu miktar değerinde malı yahut parası olan kimseler, dinen zengin sayılır. Kira gelirlerinin zekâta tâbi diğer mal ve gelirlerle birlikte, temel ihtiyaçlar ve borçlar çıktıktan sonra nisap miktarına (80.18 gr. altın veya değeri) ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde kırkta bir (%2,5) oranında zekâtının verilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/165, 190-191)

412. Ticaret amaçlı alınıp satılan taşınmaz mallar için zekât vermek gerekir mi?

Ticaret maksadıyla elde bulundurulan taşınmaz mallar zekâta tâbidir. Kişilerin ticarî amaçlı olarak alıp sattıkları taşınmaz mallar da bu kapsamda yer alır. Buna göre, büro ve mesken gibi kullanım amaçlı olmayıp alıp satmak amacı ile kişilerin ellerinde bulundurdukları taşınmazların, bir yıllık borçlar çıktıktan sonra değerleri nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir kamerî yıl geçmiş ise kırkta bir (% 2,5) oranında zekâtının verilmesi gerekir. (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/6, 20)

Ticaret amaçlı olarak alıp satmak üzere elde bulunan taşınmazların zekâtları, zekât hesaplama anındaki cari/güncel değeri üzerinden verilir. Ev, dükkân, tarla veya bağ-bahçe yapma niyetiyle satın alınan arsalar ise zekâta tâbi değildir.

413. Ticaret malının zekâtı nasıl hesaplanır?

Kâr amacıyla alınıp satılan mallara "ticaret malları" denir. 24 ayardan 80,18 gr. altın değerinde ticaret malına sahip olan kişinin, nisap miktarı mala sahip olmasının üzerinden bir kamerî yıl geçmesi hâlinde, kırkta bir (% 2,5) oranında zekâtını vermesi gerekir.

Zekât, diğer şartlar yanında, hakikaten veya hükmen elde mevcut bulunup üzerinden bir kamerî yıl geçen maldan verilir. İleride sağlanması muhtemel artışlar zekâtın hesaplanmasında dikkate alınmaz. Ticaret malları için de aynı ilke geçerlidir. Bu itibarla, ticaret malının zekâtı verilirken, satıldığı takdirde elde edilecek kâr dikkate alınmadan sanki malın bizzat kendisinden zekât veriyormuş gibi zekât hesaplama anındaki cârî/güncel değeri esas alınır.

414. Ticaret malının zekâtı kendi cinsinden ödenebilir mi?

Ticaret mallarının zekâtı, malın değeri üzerinden hesaplanıp parayla verilebileceği gibi malın kendi cinsinden de verilebilir.

415. Kâğıt paraların/banknotların zekâtı verilir mi?

Günümüzde mübadele aracı olarak kullanılan para, kâğıt paradır. Para, eşyanın bedeli olarak kullanılmakta, alım-satım onunla yapılmakta, işçi ücretleri, memur maaşları vs. onunla verilmekte ve zenginlik ölçüsü kabul edilmektedir. Dolayısıyla kâğıt para, altın ve gümüşün mübadele vasıtası olarak yapmış olduğu görevi yüklenmiştir. Bu itibarla, altın ve gümüşün zekâtının verilmesi gerektiği gibi kâğıt paranın da zekâtı verilmelidir. (Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a,* 1/546; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî,* 2/772)

416. Altının nisabı ve birbirinden farklı ayarlardaki altınların zekâtında hangi ölçü esas alınır?

İslâm tarihinde Hanefî mezhebine mensup âlimler, bir alaşımın yarıdan fazlasının altın olması hâlinde bunun saf altın hükmünde olduğu ve bu vasıftaki altınlar 20 miskal (80,18 gram) ağırlığına ulaştığında zekât verilmesi gerektiği görüşündedirler. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/16, 17, 18; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/179) Diğer mezheplerdeki âlimler ise altın denildiğinde saf altının anlaşılması gerektiği, farklı ayarlardaki altınların içindeki saf altın miktarının itibara alınması ve 20 miskal ağırlığına ulaşması durumunda zekâtının verilmesi gerektiği görüşüne sahip olmuşlardır. (Nevevî, *el-Mecmû*, 6/3, 9-19; Mevvâk, *et-Tâcü ve'l-iklîl*, 3/144; Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasarı'l-Hirakî*, 2/494-495) Dolayısıyla birinci görüş, farklı ayarlardaki altınların nisabında kıymet bakımından büyük bir fark bulunmasını dikkate almazken, ikinci görüş bu farkı dikkate almakta ve bütün altın çeşitlerinin nisabını kıymet bakımından birbirine eşitlemektedir.

Günümüzde Hanefî mezhebine uyarak hareket etmek isteyenlerin, sahip oldukları altınların ayarları ve kıymetlerine bakmaksızın toplam ağırlıkları 80,18 gram (20 miskal) ağırlığına ulaştığında zekât vermeleri mümkündür. Ancak bu durumda örneğin, 24 ayar altının nisabı ile 14 ayar altının nisabı arasında kıymet bakımından neredeyse yarı yarıya bir fark ortaya çıkmaktadır. Zekâtın, dinen zengin sayılanların yükümlü olduğu bir ibadet olması ve nisabın da belli bir zenginlik ölçüsü olduğu

dikkate alındığında, Hanefîlerin yaklaşımı birden çok zenginlik değeri ortaya çıkarmakta ve bu farkın günümüzde izah edilmesi zorlaşmaktadır. Ayrıca geçmiş dönemlerde piyasalarda 24 ayar altın neredeyse hiç bulunmazken günümüzde ulusal veya uluslararası altın piyasalarında 24 ayar altının tedavülü yaygınlaşmış ve ağırlık kazanmış, altın fiyatlarının oluşmasında 24 ayarla ilgili işlemler belirleyici hale gelmiştir. Diğer yandan günümüzde zekâta tâbi birbirinden farklı mal, para ve kıymetli madene sahip kişi ve kuruluşlar, zekâtın kolaylıkla hesaplanabilmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Ticaret malları ve paraların zekât nisabında 24 ayar esas alındığı gibi farklı ayarlardaki altınların nisabında da cumhurun görüşü doğrultusunda 24 ayarın esas alınması, zekât hesaplamalarına kolaylık sağlayacaktır.

Buna göre altın kavramının, mutlak olarak kullanıldığında 24 ayar saf altını ifade etmesi, daha düşük ayardaki altınların saf altın olmayıp başka maddelerle karışık bulunması, günümüzde gerek uluslararası gerek ulusal altın piyasalarında 24 ayar altının belirleyici olması ve tedavülünün yaygınlaşması gibi sebeplere dayanarak, fukahânın ve günümüzde farklı ülkelerdeki fetva mercilerinin çoğunluğunun da altının nisabında saf altını (24 ayarı) esas alması gözetilerek ve Kurulumuzun 1960/75 sayılı kararı istikametinde; altının nisabında 24 ayardan 80,18 gramın esas alınması; yani farklı ayarlardaki altınlar bir arada bulunduğunda bunların toplam değeri 24 ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

417. Farklı ayarlarda altını bulunan kimse zekâtını nasıl hesaplar?

Birbirinden farklı ayardaki altınların zekât nisabı, 24 ayardan 80,18 gram altın değeri üzerinden hesaplanır. Buna göre, ayarları veya ağırlıkları ne olursa olsun kişinin elinde bulunan altınların toplamı 24 ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

418. Altın ticareti yapan bir kimse zekâtını nasıl verir?

Altın ticareti yapan bir kimse zekâtını sahip olduğu altın ve elde ettiği gelirin toplamı üzerinden verir. Ayarları veya ağırlıkları ne olursa olsun altın ticareti yapan kimsenin elinde bulunan altınların toplamı 24

ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında, kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

Zekât yıllık bir ibadet olduğu için zekât verme zamanı bir kameri yıl üzerinden hesaplanır. Söz gelimi, geçen yılın zekâtı 15 Ramazan'da hesaplanmışsa, yeni yılın zekâtı 15 Ramazan'da elde mevcut altın esas alınarak hesaplanır. Yıl içinde altın miktarında meydana gelen artışlar ve eksilmeler dikkate alınmaz.

Ticaret için olan ziynetlerin zekâtı, sırf maden değerleri üzerinden değil; işçilik, kullanılan kıymetli taşlar vb. şeyler dâhil güncel maliyet değeri üzerinden hesaplanır. Kuyumcu olmayanlar için ise bozdurma fiyatı üzerinden zekât verilir.

419. Paraların ve ticaret mallarının nisabında ölçü alınacak altının ayarı ne olmalıdır?

Zekâta tâbi olan altın, gümüş, sâime hayvanlar ve tarım ürünlerinin nisabı hadislerle sabittir. Bunların dışında kalan paralar ve ticaret mallarının nisabının nasıl belirleneceği hususunda ise fakihler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı fakihler altın veya gümüşten birinin ölçü alınabileceğini kabul ederken; bazıları fakirin yararına olmak üzere altın veya gümüşten hangisinin değeri daha düşükse bunun ölçü alınması gerektiği görüşündedirler. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/21; Nevevî, *el-Mecmû,* 6/3, 9-19, 63, 66) Altın veya gümüşten birinin esas alınması durumunda da bunların hangi ayarının ölçü alınacağında ihtilaf edilmiştir. Hanefîler, bir alaşımın yarıdan fazlası ne ise söz konusu alaşıma o hükmü verdiklerinden, altında da 12 ayarın üstünü altın olarak kabul etmektedirler. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/17, 20, 21; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/179) Diğer mezheplerdeki âlimlerin geneli ise bu durumda altın veya gümüşün saf halinin yani en yüksek ayarının ölçü alınması gerektiğini savunmuşlardır. (Nevevî, *el-Mecmû,* 6/3, 9-19, 63; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl,* 3/144; Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasarı'l-Hirakî,* 2/494-495) Kurulumuz, geçmişten beri verdiği fetvalarda, gümüşün aşırı değer kaybetmesi nedeniyle, günümüzdeki paralar ile ticaret mallarının nisabında artık sadece altının ölçü alınması gerektiği görüşüne sahip olmuştur.

Buna göre altın kavramının, mutlak olarak kullanıldığında 24 ayar saf altını ifade etmesi, daha düşük ayardaki altınların saf altın olmayıp başka maddelerle karışık bulunması, günümüzde gerek uluslararası gerek ulusal

altın piyasalarında 24 ayar altının belirleyici olması ve tedavülünün yaygınlaşması gibi sebeplere dayanarak, ayrıca ticaret mallarının nisabında ölçü alınacak altının saf altın olduğunu ileri süren mezheplerin görüşleri ile farklı ülkelerdeki fetva mercilerinin çoğunun da zekât nisabında 24 ayar altını esas alması gözetilerek; günümüzde tedavülde bulunan para, ticaret eşyası ve kıymetli evrakın nisaplarında Kurulumuzun 1960/75 sayılı kararında olduğu gibi ölçü olarak 24 ayar altının esas alınması; yani sayılan mallar tek başına veya birlikte 24 ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

420. Gümüşün zekât nisabı nedir?

Peygamberimiz (s.a.s.) zamanındaki nisapta ölçü alınma durumuna nispetle aşırı değer kaybetmesinden dolayı para, ticaret eşyası ve kıymetli evrakın nisabında gümüşün değil altının ölçü alınması ictihadı, hem Kurulumuz hem de fetva mercileri tarafından öteden beri tercih edilmektedir. Gümüşün zekât nisabında da, altın ve ticaret malı durumundaki tüm mallarda olduğu gibi 24 ayar 80,18 gram altın değerinin ölçü alınması uygundur.

421. Kadınların, ziynet eşyasından zekât vermeleri gerekir mi?

Altın ve gümüşten yapılmış ziynet eşyaları, zekât için gerekli diğer şartları da taşıdığı takdirde Hanefîlere göre zekâta tâbidir. Bu itibarla altından yapılmış ziynet eşyaları, 24 ayardan 80,18 gr. veya daha fazla olup üzerinden de bir yıl geçmiş ise kırkta bir oranında zekâtları verilir. Altın ve gümüş dışındaki maden ve taşlardan mamul ziynet eşyası ise zekâta tâbi değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/243)

Şâfiî mezhebine göre ise kadının mutad ölçülerde ve israfa kaçmayacak şekilde ziynet olarak kullandığı altın ve gümüş takılar, aslî ihtiyaç sayıldığından bunlardan zekât gerekmez. Ancak ziynet eşyası olarak değil de tasarruf amaçlı saklandığında bunların zekâtı verilmelidir. (Nevevi, *el-Mecmu',* 6/35-36, 46; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/99; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/41-42)

422. Hayvanların zekâtı, para olarak da verilebilir mi?

Hayvanların zekâtı, kendi cinsinden verilebileceği gibi değerleri üzerinden para olarak da verilebilir. (bk. Kâsânî, *Bedâi',* 2/41) Ancak fakirin yararına olanı tercih etmek daha uygundur.

423. Emlakçı, kendi mülkiyetindeki gayrimenkullerin zekâtını vermekle yükümlü müdür?

Emlakçıların ticarî amaçla alıp sattıkları gayrimenkuller zekâta tâbidir. Buna göre, emlakçıların alıp satmak amacı ile mülkiyetlerinde bulundurdukları gayrimenkuller, borçlar düşüldükten sonra değeri nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir kamerî yıl geçmiş ise kırkta bir (%2,5) oranında zekâta tâbidir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/20) Her bir gayrimenkul üzerinden ayrı ayrı bir yıl geçmiş olması şart değildir. Dolayısıyla zekât vermekle yükümlü olduktan sonra mülkiyete geçen emlakın, diğer mal ve emlak ile birlikte hesaplanarak zekâtı verilir. Bu kapsama giren gayrimenkullerin zekâtları verilirken zekât hesaplama anındaki güncel değeri esas alınır.

424. Üretim araçları için zekât vermek gerekir mi?

Üretim araçları zekâta tâbi değildir. Ancak bunlarla elde edilen ürün veya gelirler, tek başına ya da diğer birikimlerle birlikte nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse kırkta bir (%2,5) oranında zekâta tâbi olur.

425. Hisse senetleri için zekât vermek gerekir mi?

Bir şirketin hisse senetlerini satın alan kişi, bu şirketin bina, makine ve demirbaşlarına hissesi oranında ortak olmuş olur. Bu durumda hisse sahibi, şirketin elde edeceği kâr ya da uğrayacağı zarara ortaktır. Şirketin kâr etmesi durumunda hisse sahibine isabet eden kâr payı, tek başına ya da başka birikimlerle birlikte nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse %2,5 oranında zekâta tâbi olur.

Söz konusu hisselere, elde tutulup kâr payından yararlanmak amacı ile değil de alınıp satılmak amacıyla sahip olunursa, bu hisseler ticaret malı olarak değerlendirilir. Zekâta tâbi diğer mallarla birlikte nisap miktarına ulaşırlarsa piyasa değerleri üzerinden ve %2,5 oranında zekâttan verilir. (Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî,* 2/774,799)

426. Şirket ortakları nasıl zekât verirler?

Şirketler, hükmî şahıs niteliğinde olduklarından, şirketlerin kendisi değil de ortaklardan her birinin hissesi, tek başına veya varsa diğer mallarıyla birlikte nisap miktarına ulaşırsa zekâta tâbi olur. Buna göre, aslî

ihtiyaçlarından fazla, nisap miktarı (80.18 gr. altın veya değeri) mala sahip olan kimsenin, bu malın üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde zekâtını vermesi gerekir.

Sanayi sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin; duran varlıkları (üretim aletleri, makine vb.) zekâttan muaftır. Bir yıllık borçlar, malzeme, işçilik, üretim, pazarlama, yönetim, finansman vb. giderlerin maliyet hesapları yapılıp çıkarıldıktan sonra dönen varlıklar (yarı mamul ve üretilmiş mallar, hammaddeler, nakit para, çek vs.) net kâr ile birlikte kırkta bir (%2,5) oranında zekâta tâbidir. (Zühaylî, *el-Fıkhuî-İslâmî,* 2/864-865) Dolayısıyla böyle bir şirketin ortağı olan kişinin, şirketin büro, alet vb. duran varlıkları dışındaki dönen varlığından kendi hissesine düşen miktarın nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde zekâtını vermesi gerekir. Ticaret alanında çalışan şirketlerde de durum aynıdır.

Hisse sahiplerinin, zekâtın verilmesini şirket yönetimine bırakması hâlinde, yönetim, hisse sahiplerine vekâleten onların payının zekâtını verebilir. Bu durumda, gerçek şahıslar mallarının zekâtını nasıl hesaplayıp veriyorlarsa, şirket yönetimi de o şekilde verir. Şirket, hisselerin zekâtını vermemişse, hissedarların kendi hisselerinin zekâtını vermeleri gerekir. (Mecma'uî-Fıkh, *Karârât ve Tevsıyât,* 6-11 Şubat 1988 tarihli karar, 143-145)

Kamerî yıl esasına göre senede bir envanter/bilanço çıkarılır. Dönen varlıklar, nakiller, çekler ve alacaklar değer olarak toplanır. Varsa borçlar çıkarıldıktan sonra geride kalan tüm meblağın %2,5'i zekât olarak verilir.

ÖŞÜR

427. Öşür ne anlama gelir, dinî dayanağı nedir?

Sözlükte onda bir anlamına gelen öşür, dinî bir kavram olarak, tarım ürünlerinden verilen zekât demektir. Tarım ürünlerinin zekâta tâbi oluşu Kur'ân ile sabittir.

Yüce Allah, *"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan infâk edin."* (el-Bakara,2/267); *"Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip*

toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez." (el-En'âm, 6/141) buyurmaktadır.

Bu ürünlerin zekâtlarının oranı bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenmiştir. Bir hadis-i şerifte, *"Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde onda bir; kova ile (masraf edilerek) sulananlarda ise yirmide bir öşür gerekir."* (Buhârî, Zekât, 55 [1483]) buyrulmuştur.

428. Toprak ürünlerinin zekâtı nasıl verilir?

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, az veya çok bütün toprak ürünleri zekâta tâbidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/372) İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre, bir sene saklanabilen ve gıda amaçlı tüketilen toprak ürünleri zekâta tâbidir. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn,* 208; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 1/288)

Ahmed b. Hanbel'e göre, ölçülebilen, tartılabilen ve kurutulabilen dayanıklı gıda maddeleri ile pamuk ve keten gibi topraktan elde edilen ürünler zekâta tâbidir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 4/155-160)

Günümüz âlimlerinin çoğunluğuna göre buğday, arpa, mısır, pirinç gibi saklanabilir tarımsal ürünlerden, üretim için yapılan gübre, ilaç vb. ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürün, nisap miktarına (beş vesk/ürününe göre 653-1000 kg. arası, mesela buğdayda 653 kg.) ulaşırsa zekâta tâbi olur.

Bunların dışındaki ürünlerden ise yukarıdaki maddelerden değeri en düşük olanının nisap miktarının kıymetine ulaştığı zaman (Şeybânî, *el-Câmi'u's-sağîr,* 130-131) öşür verilir. Bu görüş, nasların ruhuna uygunluğu ve yoksulların lehine olması sebebiyle daha uygun görülmektedir.

429. Çay ve pancar gibi ürünlerden zekât vermek gerekir mi?

Tercih edilen görüşe göre her türlü toprak mahsulleri ile meyveler için zekât/öşür vermek gerekir. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/53) Dolayısıyla çay ve pancar da zekâta tâbidir.

430. Öşrü verilen mahsul elden çıkarılmayıp muhafaza edilirse ve üzerinden bir sene geçerse, bu mahsule yeniden zekât ve öşür gerekir mi?

Öşrü verilen tarım ürünleri, üreticisi tarafından paraya dönüştürülmedikçe ürün olarak ambarda ne kadar kalırsa kalsın yeniden öşre tâbi olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/268, 298) Ancak öşrü verilen bir ürün satılır

ve paraya dönüştürülürse bu para nakit türü diğer zekât malları ile birlikte değerlendirilir.

431. Kamış ve ot gibi kendiliğinden yetişen ürünler için öşür gerekir mi?

Genel ilke olarak insan emeği ile ve gelir sağlamak amacı ile yetiştirilen toprak ürünleri zekâta (öşre) tâbidir. Bu niteliklerde olmayıp, tabiatta kendiliğinden yetişen ağaç, kamış, ot ve benzeri şeyler için öşür gerekmez. (Serahsî, *el-Mebsût,* 3/2; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/249) İnsanlar tarafından kazanç elde etmek üzere yetiştirilen kavak ve kamış gibi ürünlerden ise zekât gerekir.

432. Telef olan ürünün öşrünün verilmesi gerekir mi?

Tarım ürünlerinin öşrü hasat edildikten sonra farz olur. Nitekim Yüce Allah, *"Devşirilip toplandığı günde hakkını (zekât ve sadakasını) verin."* (el-En'âm, 6/141) buyurmuştur.

Henüz hasat edilmeden ürünü tarlada telef olan çiftçinin, zekât/öşür ödemesi gerekmez. Hasattan sonra ürünün çalınma, kaybolma, gasp gibi elde olmayan bir nedenle telef olması durumunda da öşür gerekmez. Ancak hasat edildikten sonra, üreticiden kaynaklanan bir taksirle ürün zayi olursa öşrünün verilmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/331)

433. Ürün elde etmek için yapılan masraflar, öşür verilirken dikkate alınır mı?

Kural olarak, sulanması masrafsız olan arazilerden elde edilen ürünün onda biri, masraf edilerek ve emek sarf edilerek sulanan arazilerden elde edilen ürünün ise yirmide biri öşür olarak verilir. Sulama ile birlikte, günümüz tarım şartlarının gerektirdiği gübre, ilaç ve mazot gibi masrafların öşür hesabında dikkate alınıp alınmayacağı tartışmalı bir konudur. Bu ilave masraflar üretimin maliyetinde önemli bir yekûn oluşturduğundan bunların öşür hesaplamasında dikkate alınması görüşü daha uygundur. Bu nedenle tarım ürünleri, sulama masrafları ve yukarıdaki ilave masraflar çıkarıldıktan sonra nisaba ulaşması hâlinde 1/10 oranında zekâta/öşre tâbidir. Eğer masraflar çıkarılmadan verilecekse 1/20 oranında öşür verilir.

Tarım ürünlerinde nisap miktarı, buğday, arpa, mısır, pirinç gibi saklanabilir ürünlerde, beş vesktir. Bunun günümüzde kullanılan ağırlık birimi ile karşılığı, ürüne göre 653-1000 kg arasında değişmekte mesela buğdayda 653 kg'a tekabül etmektedir. Bunların dışındaki ürünlerin nisabında ise yukarıdaki maddelerden nisap miktarının değeri en düşük olanı esas alınır. Seralarda yetiştirilen ürünler için de aynı hükümler geçerlidir.

434. Ekilmesi için başkasına verilen tarlanın öşrü kim tarafından verilir?

Türkiye'de tarlanın ekilmesi için başkasına verilmesi konusunda iki farklı uygulama vardır. Bunlardan birisi, tarlanın belli bir bedel karşılığında kiraya verilmesidir. Bu uygulamada tarla sahibi belli bir ücret alır, çıkan mahsulden hiçbir şey almaz. Diğer uygulama ise tarlanın ortaklık şeklinde verilmesidir. Bu uygulamaya bazı bölgelerimizde yarıcılık da denilmektedir. Bu uygulamada tarla sahibi belli bir ücret almamakta; çıkan mahsul, tarla sahibi ile yarıcı arasında anlaştıkları oranda bölüşülmektedir.

Kiraya verilen tarlanın öşrü, Hanefî mezhebinden İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'in de içinde bulunduğu çoğunluğun görüşüne göre, kiracıya aittir. Çünkü öşür; tarlanın değil, çıkan ürünün hakkıdır. Çıkan ürünün de tamamını kiracı aldığına göre öşrü vermek de ona düşer. Tarlayı eken kiracı, gübre, ilaç gibi ekstra masraflarla birlikte kira masrafını çıkardıktan sonra, geriye kalan ürün nisap miktarına (beş vesk / ürününe göre 653-1000 kg. arası, mesela buğdayda 653 kg.) ulaşırsa çıkan mahsulün öşrünü verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/334-335; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 1/400,402)

Yarıcılığa verilen tarlanın öşrünü de tarla sahibi ve kiralayan, hisseleri oranında verirler. Her biri, payına düşen ürünün, -nisap miktarına ulaşması durumunda- öşrünü verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/335; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 1/398-399)

İyilikte bulunma, sıla-i rahim vb. düşüncelerle tarlanın, akrabalara veya fakir kimselere bedelsiz olarak verilmesi ise dinimizin teşvik ettiği bir davranıştır. Bu şekilde ödünç olarak verilen tarlanın öşrü tarlayı kullanana aittir. Tarla sahibinin herhangi bir yükümlülüğü yoktur. (Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 1/398)

ZEKÂTLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

435. Vergi, zekât yerine geçer mi?

Vergi bir vatandaşlık görevidir; zekât ise dinî bir yükümlülüktür. Ayrıca zekât ile vergi; mükellefiyet, temel gaye, oran, miktar ve harcanacağı yerler (et-Tevbe, 9/6) bakımından birbirinden farklıdır. Bu itibarla, devlete ödenen vergiler zekât yerine geçmez. Zekâtın ayrıca verilmesi gerekir. (Karadâvî, ***Fıkhu'z-zekât,*** 2/1118; İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri, (Sonuç Bildirileri), 996)

436. Gayrimeşru yolla sağlanan kazançtan zekât vermek gerekir mi?

Gayrimeşru yolla sağlanan kazancın sahibi belli ise bu kazancın sahibine iade edilmesi; belli değil ise karşılığında sevap beklemeksizin yoksullara veya hayır kurumlarına verilerek elden çıkarılması gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût,* 12/172) Bu itibarla, gayrimeşru yolla elde edilen kazancın tamamı ya sahibine iade edilerek veya hayır yolunda harcanarak elden çıkarılacağından, zekâtının verilmesi söz konusu değildir.

437. Alacağın zekâtını vermek gerekir mi?

Zekâta tâbi olup olmama bakımından alacaklar üç kısımdır:

a) Kuvvetli Alacak: Bunlar, borç olarak verilen paralar ile ticaret mallarının bedeli olan alacaklardır. Bu alacaklar, borçlular tarafından ikrar edilirse veya borcu ispata yarayan kesin delil varsa, alacaklı tarafından her yıl zekâtlarının ödenmesi gerekir. Önceki yıllara ait zekâtı verilmemiş ise alacak tahsil edildikten sonra, geçmiş yıllara ait zekâtları ödenir.

b) Orta Alacak: Satım için olmayan bir malın gelirinden kaynaklanan alacaktır. Ev kirası alacağı gibi. Bu alacakta da geçmiş senelerin zekât borcu gerçekleşir. Ancak zekât borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az nisap miktarı kadar tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf Alacak: Vasiyet, mehir ve diyet gibi mal bedeli olmayan alacaklardır. Çünkü bu tür alacaklar mal değişiminde oluşmuş bir borç değildir. Bu nevi alacakların geçmiş yıllara ait zekâtları gerekmez. Tahsil edilip üzerlerinden bir yıl geçince zekâtları verilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/305; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm,* 739, 740)

İnkâr edilen veya geri alınma ihtimali olmayan alacaklar için alacaklının her yıl zekât vermesi gerekmez. Şayet bu tür ümit kesilmiş bir alacak daha sonra ödenirse, tahsil edilip üzerinden yıl geçtikten sonra sadece o yılın zekâtı verilir; geçmiş yıllar için zekât gerekmez. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/166-167)

438. Vadeli alacağa dair bir çek veya senet zekât olarak verilebilir mi?

Zekât, gıda ve giyim eşyaları gibi mallardan aynî olarak verilebileceği gibi para, döviz ve altından da nakdî olarak verilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/298-299) Çek veya senet, bir malın, bir paranın kime ait olduğunu belirten, iki veya daha fazla kişi arasında tanzim edilmiş bir belgedir. Dolayısıyla üzerinde yazılı miktardaki malı veya parayı temsil etmektedir. Bu nedenle, zekât mükellefi olan bir zengin, vadesinde ödeneceğini kesin olarak bildiği senedi, zekâtına mahsuben fakire ciro edebilir. Ancak sorumluluk para tahsil edildiği zaman düşer. Senet ödenmediği takdirde zekâtın tekrar verilmesi gerekir. (Bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/270)

439. Zekât vermenin belirli bir zamanı var mıdır?

Zekât senenin herhangi bir zamanında verilebilir. Oruç ve hac ibadetlerinde olduğu gibi nisap miktarı malın üzerinden bir sene geçmiş olması konusunda da kamerî ay hesabı uygulanır. Farz olduğu andan itibaren verilmesi gerekir. Bunun için belli bir kamerî ayı veya Ramazan'ı beklemeye gerek yoktur. Zekât vermekle yükümlü olanların, yükümlü oldukları andan itibaren en kısa zamanda zekâtlarını vermeleri gerekir. Çünkü zekât bir kulluk borcudur, borç da bir an önce ödenmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/271-272)

440. Zekât vekâlet, havâle, EFT vb. yollarla ödenebilir mi?

Kişi zekâtını, bizzat kendisi elden verebileceği gibi başkasına vekâlet vererek veya havâle yoluyla da verebilir. Burada önemli olan, zekâtın, zekât alacak kişiye ulaşmasıdır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/269-270) Ancak varsa havâle ve EFT masrafları zekâttan düşülmeyip ayrıca ödenir.

441. Zekât taksitle ödenebilir mi?

Zekâtta asıl olan, kişinin zekâtını vakti geldiğinde bir an önce vermesidir. Bununla birlikte kişi zekâtını yıl içinde taksitle de ödeyebilir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/271-272)

442. Zekât, vaktinden önce verilebilir mi?

Oruç ve hac ibadetlerinde olduğu gibi zekât konusunda da kamerî ay hesabı uygulanır. Zekâtın farz olması için nisap miktarı malın üzerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekir. Buna rağmen mal sahibi dilerse nisaba ulaşmış olan malın zekâtını sene dolmadan önce de verebilir. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/15; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 1/179)

443. Önceki yıllara ait zekâtını vermeyen bir kimse daha sonra zekât borçlarını nasıl öder?

Zekât vermekle yükümlü olduğu hâlde önceki yıllarda zekâtını vermemiş olan kimse, elinde malı varsa zekâtını vermediği geçmiş yılların zekâtını da verir. Mesela iki yıl zekât vermeyen bir kişi, ilk yılın zekâtını verdikten sonra ikinci sene için kalan paranın % 2,5'ini zekât olarak verir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/329-333, 391)

444. Zekât yükümlüsü bir kimse, zekâtını vermeden fakir düşse ve vefat etse, zekât sorumluluğu kalkar mı?

Zamanında zekâtını vermeyen bir kişi, daha sonra fakir düşer ve zekât borcunu ödemeden ölürse zekât sorumluluğundan kurtulamaz. Bu durumdaki kişi mirasçılarına, zekât borcunu ödemeleri hususunda vasiyette bulunmalıdır. Şayet vasiyet etmeden ölürse günahkâr olur. Geride kalan vârisleri onun adına zekâtı verirlerse bu borçtan kurtulacağı ümit edilir.

Bir malda zekât borcu doğduktan sonra mal çalınma, kaybolma, gasp gibi istem dışı bir yolla telef olsa; mükellef ödeme gücüne sahip olsun veya olmasın, Hanefîlere göre o malın zekât sorumluluğu ortadan kalkar. Mal bulunmayınca, zekât da gerekmez. Diğer fakihlere göre ise zekât sorumluluğu devam eder. Mükellefin onu ödemesi gerekir. Ancak bağış veya satış yoluyla elden çıkartılmış olan malın zekâtının verilmesi gerektiği ittifakla kabul edilmiştir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/266; Bilmen, *İlmihal,* 321-322)

445. Zekât malının hayır kurumlarınca nemalandırılması caiz midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zekât mallarını hak sahiplerine teslim etmede gösterdiği hassasiyet (bk. Buhârî, Ezân, 158 [851]; Müslim, Zekât, 31, 32 [991]), ürünlerin zekâtının hasat gününde hemen verilmesini emredip (el-En'âm, 8/141) diğer hayırlı amellerin bir an önce yapılmasını tavsiye eden âyet-i kerîmeler (Bakara, 2/148; Âl-i İmrân, 3/133) ve muhtaç kimselerin ihtiyaçlarının bir an önce karşılanması zarureti, zekât mallarının geciktirilmeden fakire ulaştırılmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve râşid halifeler döneminde de uygulama bu yönde olmuştur. Ancak o dönemde, bazen, fakirlere sarf edilene kadar zekât malı belli bir yerde bir müddet tutulmuştur. (Buhârî, Hudûd, 15 [6802]; Müslim, Kasâme ve'l-muhâribîn, 9, 10 [1671]; Mâlik, Muvattâ, Zekât, 3) Burada zekât malının nemalandırılması amacı güdülmemiştir.

Günümüzde hayır kuruluşları, zekât ve sadakaların fakirlere ulaştırılması hususunda aracılık hizmeti yürütmektedirler. Bu şekilde söz konusu kuruluşlara "vekâlet" vererek zekât malının fakirlere ulaştırılması caizdir. Ancak bu kuruluşların zekât ve vekâlet ahkâmının gereği olarak, topladıkları zekât mallarını bir an önce fakirlere ulaştırmaları gerekir.

Bazı hayır kuruluşları, zekât mallarını hak sahiplerine ulaştırmadan, hak sahipleri lehine çeşitli üretim alanlarında yatırıma dönüştürerek arttırma (nemalandırma) yoluna gitmek istemektedirler. Böyle bir uygulamanın; yukarıda zikredilen nasların gereğine, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabe uygulamalarına, fakirlerin ihtiyaçlarının doğrudan karşılanması gibi zekâtın teşriî hikmetlerine ve sıhhat şartlarına aykırı olmasının yanında aşağıdaki sakıncaları da beraberinde getirdiği görülmektedir:

- Zekât mallarını sermaye olarak kullanıp fabrika vb. müesseselerin kurulması ve bunlardan elde edilecek gelirlerin zekât verilecek yerlere harcanması durumunda, zekât malının neması ve menfaati fakirlere verilmiş ancak kendisi "temlik" edilmemiş olacaktır.
- Zekâtı fakirlere ulaştırmaya vekil olan kişi veya kuruluşlar, zekât malına zarar vermesi muhtemel tasarruflarda bulunamaz. Nemalandırma amacıyla sermaye olarak kullanılan zekât malının kâr etmesi ihtimal dâhilinde olduğu gibi zarar etmesi de mümkündür. İkinci ihtimal söz konusu olursa zekât olarak ayrılan mal hak sahibine ulaşmadan yok olmuş, dolayısıyla zekât verilmemiş olacaktır.

• Zekât malı, vekil olan kişi ve kuruluşların elinde emanet hükmündedir. Nemalandırma süreçlerinde, kasıt veya kusur olmadan mal zarar gördüğünde vekil olanların tazmin mecburiyeti bulunmadığından zekât malı hak sahibine ulaşmayacak ve müvekkilin zekât borcu ödenmiş olmayacaktır.

• Zekât olarak ayrılan mal nemalandırılırken, gerekli birtakım harcamalar da bu maldan yapılacağından fakirlerin hakkının zayi olması ihtimali bulunmaktadır.

• Zekât malının nemalandırılması, fakirlerin ihtiyacının bir an önce karşılanması ilkesine aykırıdır.

Buna göre zekât malının, hak sahiplerine verilmeden önce, zekât dağıtmaya aracılık eden hayır kuruluşları tarafından nemalandırmak amacıyla tasarrufa konu edilmesi caiz değildir.

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

446. Zekât kimlere verilir?

Zekâtın verileceği kimseler Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. Bunlar; fakirler, miskinler, zekât toplamakla görevlendirilen memurlar, müellefe-i kulûb adı verilen kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler, esaretten kurtulacaklar, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış olanlardır. (et-Tevbe, 9/60)

Fakir ve miskin, temel ihtiyaçları dışında herhangi bir maldan nisap miktarına sahip olmayan kimsedir. Ancak temel ihtiyaçları dışında, ister artıcı (nâmî) vasıfta olsun ister olmasın, herhangi bir maldan nisap miktarına sahip olan kimse fakir veya miskin kapsamında olmadığından ona zekât verilmez. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/266)

Borçlu, kul hakkı olarak borcu olan ve borcunu ödeyeceği maldan başka nisap miktarı malı bulunmayan kimsedir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/268)

Yolda kalmış kimse, sürekli yaşadığı yerde malı bulunsa bile, çıktığı yolculukta parasız kalıp parasına ulaşma imkânı bulamayan, başka bir deyişle, parasızlıktan yolda kalmış ve memleketine dönemeyen kimsedir. Bu kimseye, malının bulunduğu yere dönmesine ve dönünceye kadarki

ihtiyaçlarını gidermesine yetecek kadar zekât verilebilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/43- 46) Günümüzde yolcu olan kişi istediği zaman memleketindeki parayı banka kartı veya başka bir yöntemle alma imkânına sahipse ona zekât verilmez.

"Allah yolunda" anlamına gelen "fî sebîlillah" ifadesi ise kendisini Allah yoluna ve İslâm'a adamış hac yolcuları, askerler ve ilim için yola çıkan gerçek kişiler olarak yorumlanmıştır.

447. Zekât kimlere verilmez?

Hanefîlere göre aşağıda sayılanlara zekât ve fitre verilmez:

a) Ana, baba, büyük anne ve büyük babalara,
b) Oğul, oğlun çocukları, kız, kızın çocukları ve bunlardan doğan çocuklara,
c) Eşine,
d) Müslüman olmayanlara,
e) Zengine yani aslî ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip olan kişiye,
f) Babası zengin olan ergen olmamış çocuğa (Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/223-228)

448. Sütanne ve sütbabaya zekât verilir mi?

Usûl ve furûa yani anne, baba, dede ve ninelerle, çocuk ve torunlara zekât verilmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/381) Çünkü kişi bakmakla yükümlü olduğu bu kimselere zekât verecek olsa verdiği zekât dolaylı yoldan kendisine dönmüş olacaktır. Oysa zekât veren, verdiği zekâttan hiçbir maddî menfaat sağlamamalı ve ondan yararlanmamalıdır. Ayrıca bu durumda, zekât olarak verilen malın ihtiyaç sahibinin mülkiyetine geçirilmiş olması şartı da ihlal edilmiş olur. Sütanne ve sütbaba ise kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerden olmadığı için onlara zekât verilebilir.

449. Fakir kardeşe zekât verilebilir mi?

Fakir olan kardeşe zekât verilebilir. Kardeş çocuğu, amca, dayı, hala ve bunların çocukları da böyledir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/224; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/275; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/353-354) Hatta zekât verirken yoksul akrabalara öncelik verilmesi daha sevaptır. Çünkü bunda hem zekât borcunu ödeme hem de sıla-i rahim vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Fakire***

verilen sadaka için bir ecir vardır. Sadakasını hısımına veren için iki ecir vardır: Hısımlık ecri ve sadaka ecri." (Nesâî, Zekât, 82 [2582]; İbn Mâce, Zekât, 28 [1844]; bk. Buhârî, Zekât, 44 [Bâb başlığı]) buyurarak bunu teşvik etmiştir.

450. Üvey anne, üvey baba ve üvey çocuklara zekât verilebilir mi?

Üvey anne, üvey baba ve üvey çocuklara, fakir olmaları hâlinde zekât verilebilir. Çünkü bu kişilerle zekâtı veren kişi arasında usûl ve fürû ilişkisi olmadığı gibi zekât veren şahıs normal durumlarda bunlara bakmakla yükümlü de değildir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/275; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/353-354)

451. Damat ve geline zekât verilebilir mi?

Fakir olan damada ve geline zekât verilebilir. Çünkü bu kişilerle zekâtı veren kişi arasında usûl ve fürû ilişkisi olmadığı gibi zekât veren şahıs bunlara bakmakla yükümlü de değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/353-354)

452. Kayınvalide ve kayınpedere zekât verilebilir mi?

Fakir olan kayınvalide ve kayınpedere zekât verilebilir. Çünkü bu kişilerle zekâtı veren kişi arasında usûl ve fürû ilişkisi olmadığı gibi zekât veren şahıs bunlara bakmakla yükümlü de değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/353-354)

453. Evlat edinilen (bakımı üstlenilen) çocuğa zekât verilebilir mi?

Dinimizde kimsesiz çocukların bakım ve gözetilmesi tavsiye edilmiş olmakla birlikte hukukî birtakım sonuçlar doğuracak şekilde bir evlatlık müessesesi kabul edilmemiştir. (el-Ahzâb, 33/4-5) Buna göre "evlat edinme", evlat edinenle evlatlık arasında usûl-fürû ilişkisi meydana getirmez. Bu sebeple kişi, bakımını gönüllü olarak üstlendiği ve kendi soyundan olmayan bir çocuğa, fakir olması kaydıyla, zekât verebilir.

454. Geçimini maaş veya ücretle sağlayanlara zekât verilebilir mi?

İslâm'da zekât ve fitrenin kimlere verilip verilemeyeceği, kişilerin meslek gruplarına bakılmaksızın belirlenmiştir. Bu itibarla, belirli bir geliri bulunduğu hâlde, bu geliriyle asgari temel ihtiyaçlarını

karşılayamayan veya temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra elinde 80,18 gram altın veya bu değerde bir mal bulunmayan kişilere zekât verilebilir. Bu kişilerin ücretli, memur, esnaf veya işsiz olması fark etmez. Ancak bu kadar malı olmasa bile kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olanlara zekât verilemeyeceği görüşünde olan âlimler bulunduğundan (Râfiî, *el-Azîz,* 7/377), zekât verirken daha yoksul olanlara öncelik verilmesi uygun olur.

455. Zekât âyetinde geçen "fî sebîlillah"ın kapsamına okullar, Kur'ân kursları, camiler ve benzeri hayır kurumları girer mi?

Zekâtın sarf yerleri, Kur'ân-ı Kerîm'de (et-Tevbe, 9/60) belirlenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de toplanan zekâttan kendisine hisse verilmesini isteyen bir zata hitaben, *"Yüce Allah, zekât (taksimi) hususunda ne bir peygamberin ne de başkasının* hükmüne *razı olmadı, onunla ilgili hükmü kendisi verdi ve onu sekiz sınıfa taksim etti. Eğer o sınıflardan isen sana hakkını veririm."* (Ebû Dâvûd, Zekât, 23 [1630]) buyurmuştur. Bu itibarla, belirli şartları taşıyan Müslümanların yükümlü oldukları zekât ve fıtır sadakasının, Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak tarafından belirlenen yerler dışında herhangi bir yere verilmesi veya cami, köprü, yol, okul, yurt, suyolu vb. hayır işlerine sarf edilmesi fakihlerin çoğunluğunca caiz görülmemiştir. Zira zekât ve fıtır sadakasının sahih olmasının şartlarından biri de temliktir. Temlik, eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eder.

Bu sebeple özellikle Müslüman fakirin ve ihtiyaç sahibinin hakkı olan ve ancak temlik etmekle yükümlünün zimmetinden düşen zekât ve fıtır sadakasının, tüzel kişilere, hayır kuruluşlarına verilmesi caiz görülmemiştir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/188) İlgili âyetteki "Allah yolunda" anlamına gelen "fî sebîlillah" ifadesi, kendisini Allah yoluna ve İslâm'a adamış hac yolcuları, askerler ve ilim için yola çıkan gerçek kişiler olarak yorumlanmıştır.

456. Sivil toplum kuruluşlarına zekât verilebilir mi?

Zekâtın verileceği yerler, Tevbe sûresinin 60. âyetinde belirlenmiştir. Buna göre zekât, ilke olarak fakirlerin ve ihtiyaç sahibi bireylerin hakkıdır. Bu itibarla, belirli şartları taşıyan Müslümanların yükümlü oldukları zekât ve fıtır sadakasının, Kur'ân-ı Kerîm'de belirlenen yerler dışında

herhangi bir yere verilmesi veya cami, köprü, yol, okul, su gibi hayır işlerine sarf edilmesi, Hanefîlerce caiz görülmemiştir. Bu esas gözetilmeksizin zekât niyeti ile yapılan ödemeler zekât yerine geçmez. Zekât, kendilerine zekât verilmesi caiz olan kimselere doğrudan teslim edilebileceği gibi aracı vasıtası ile de ulaştırılabilir. Bu aracının birey olması ile kurum olması arasında fark yoktur. Buna göre hayır kurumu veya sivil toplum kuruluşu, toplayacağı zekâtları Kur'ân'da belirlenen yerlere/fakir ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırıyorsa aracı konumunda olan bu kuruluşlara zekâtı fakir vb. alacaklılara ulaştırma vekâleti verilebilir.

Zekâtı hak sahiplerine ulaştırmayıp, inşaat, aydınlatma, büro masrafları gibi genel hizmetleri içinde değerlendirecek olan kuruluşlara ise zekât verilmez.

Halka hizmet veren bu gibi kurumların varlıklarını sürdürmeleri için desteklenmeleri önemlidir. Ancak bu, zekât dışında gönüllü yardımlar yolu ile yapılmalıdır. Bunun yanında kamusal ve bireysel denetimler de ihmal edilmemelidir.

457. Fakir ve yoksul kimselerin tedavilerini yaptıran vakıf, dernek gibi kuruluşlara zekât verilebilir mi?

Zekât ve fıtır sadakasının sahih olmasının şartlarından biri temliktir. Temlik eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eder. Bu itibarla fakirlere temlik etmek üzere zekât ve fıtır sadakalarını ayrı bir fonda toplayan ve her bakımdan kendilerine güvenilen kimseler eliyle yönetilen dernek ve kurumlara (muhtaçlara ulaştırmaları için yöneticileri, vekil tayin edilerek) zekât ve fıtır sadakası verilebilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/4)

Söz konusu dernek ve vakıflar, zekât almaları caiz olan kimselerin tedavileri için zekât almak ve aldıkları zekâtı bu ihtiyaçlara sarf etmek üzere bunlardan vekâlet aldıkları takdirde, onlar adına zekât alabilirler. Henüz ergenlik çağına varmamış küçükler için de bunların velilerinden vekâlet almak gerekir. Şüphesiz vekâlet verilecek kişilerin her bakımdan güvenilir kimseler olmaları, toplanacak zekâtın başka işlere harcanmaması ve bu yöndeki denetimlerin ihmal edilmemesi gerekir.

Adı geçen vakıf ve kuruluşlarda tedavi gören ancak fakir olmayan insanlara zekât, fitre ve fidye gelirlerinden harcama yapılamaz.

458. İçki, kumar gibi haramları işleyen kimseye zekât ya da fitre verilebilir mi?

Zekât, Tevbe sûresinin 60. âyetinde sayılan başta yoksullar olmak üzere sekiz sınıf insana verilir. Dolayısıyla bu görevin yerine getirilmesi sırasında dinî hassasiyeti olan fakirlere öncelik verilmesi tavsiye edilirse de Müslüman olmak kaydı ile herkese verilebilir.

Gayrimeşru işler yapan ve verilen zekâtı bu işlere harcayacağı tahmin edilen yoksul bir kimseye ailesinin ihtiyaçlarını göz önüne alarak zekât vermek gerektiğinde, zekâtın nakit olarak değil de gıda veya giyim eşyası olarak verilmesi uygun olur.

459. Gayrimüslimlere zekât verilebilir mi?

Aralarında dört mezhep imamının da bulunduğu fakihlerin çoğunluğu zekâtın, gayrimüslimlere verilemeyeceğinde görüş birliğine varmışlardır. Çünkü esas olarak zekât Müslüman fakirlerin hakkıdır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/49; Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/197; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/188; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/261; İbn Kudâme, *el Muğnî*, 2/496; Halîl, *Muhtasar*, 59)

460. Sünnet ettirmek veya evlendirmek için fakire harcanan para zekât yerine geçer mi?

Kendilerine zekât verilecek gruplardan biri de fakirlerdir. (et-Tevbe, 9/60) Bir kişi zekâtını, elindeki malın cinsinden verebileceği gibi bedeli olan başka mallardan nakit olarak da verebilir. Bu itibarla evlenecek kişiye, zekât alma şartlarını taşıyor ise ihtiyacı olan eşyalar zekât olarak verilebilir. Velisi fakir olan çocukların sünnet masrafları da zekât niyetiyle karşılanabilir. Ancak daha uygun olanı zekâtı ihtiyaç sahiplerine verip harcamayı onların yapmasına imkân tanımaktır.

461. Ramazan ayında belediye, dernek veya vakıflarca hazırlanan iftar yemekleri, aşevlerinde dağıtılan yemekler zekât ve fitre yerine geçer mi?

Belediye, dernek veya vakıflarca hazırlanıp ikram edilen iftar yemekleri zekât yerine geçmez. Çünkü iftar yemeği yiyenler arasında kendilerine zekât verilmesi caiz olmayan birçok kişi de bulunmaktadır. Ancak hazırlanan yemekler zekât niyetiyle yoksullara ulaştırılırsa zekât yerine geçer.

462. Fakir kiracıdan alınacak kira bedeli, alınmayarak zekâta sayılabilir mi?

Zekâtın geçerli olması için fakire verilecek para veya malın ona temlik edilmesi yani onun mülküne geçirilmesi şarttır. Bu da zekâtın fiilen fakire teslimi ile gerçekleşir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/369) Mesela yemek hazırlayıp bunu fakirlerin yiyebileceğini ilan etmekle ya da onlara yedirmekle o yemek temlik edilmiş/verilmiş olmaz. Ancak aynı yemek yapılıp zekât niyeti ile fakire teslim edilirse, temlik gerçekleşmiş yani zekât verilmiş olur. Buna göre, bir kimseye borç verirken zekâta niyet edilmediği, daha sonra da bu parayı zekâta saymaya niyet edildiği zaman, paranın kendisi ortada bulunmadığı için temlik gerçekleşmiş olmayacaktır. Dolayısıyla bir kimseye borç olarak verilmiş olan paranın daha sonra borçluya zekât niyeti ile bağışlanması ile zekât verilmiş olmaz. Dört mezhep âlimleri bu görüştedir.

Temlik kavramına daha geniş bir anlam yükleyen bazı âlimler ise fakirin zimmetinde bulunan kira vb. alacağın ona bağışlanmasını da temlik olarak değerlendirmişler ve bunu caiz görmüşlerdir. (Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 2/848-850; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî,* 2/895 vd.) Bu son görüşle de amel edilebilir.

463. Hastanelere alınan sağlık cihazları zekât yerine geçer mi?

Zekâtın verilebileceği yerler Kur'ân-ı Kerîm'de ismen sayılarak belirtilmiştir. Bunlar; fakirler, yoksullar (miskinler), zekât toplamakla görevlendirilen memurlar, müellefe-i kulûb, esaretten kurtulacaklar, borçlular, Allah yolunda cihad edenler (fî sebîlillah) ve yolda kalmış olanlardır. (et-Tevbe, 9/60) Bu âyette belirtilenler kurum değil, bireylerdir. Buna göre zekât bizzat bireye veya onun vekiline verilmelidir. Bu genel ilkeye göre adı ne olursa olsun kurumlara zekât verilmez. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü bu istikamettedir. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/43-46; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/272; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 4/125) Ancak halka hizmet veren bu gibi kurumlara gönüllü yardımlar yapılabilir.

464. Ağaç dikme kampanyası için harcanan paralar zekât yerine geçer mi?

Ağaç dikme kampanyasına yapılan bağışlar zekâta ve sadaka-i fıtır yerine geçmez. Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın verileceği yerler sekiz sınıf

olarak belirlenmiştir. Bunlar; fakirler, düşkünler, esaretten kurtulacaklar, borçlu düşenler, Allah yolunda cihada koyulanlar, yolda kalmış olanlar, zekât toplamakla görevlendirilen memurlar ve kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimselerdir. (et-Tevbe, 9/60) Bu sayılanlardan başka yerlere zekât ve fitre verilemez.

Şu da bilinmelidir ki, Kur'ân-ı Kerîm, ekosistemin çok önemli bir parçası olan ağaç dikmeye ve yeşili korumaya dikkatlerimizi çekmiştir. (el-Bakara, 2/266; Abese, 80/25-32) Hz. Peygamber (s.a.s.) de Müslümanları ağaç dikmeye yönlendirmiş ve *"Müslümanlardan bir kimse bir ağaç dikerse, o ağaçtan yenen meyve mutlaka onun için sadaka olur."* (Müslim, Müsâkât, 7 [1552]; bk. Buhârî, Müzâra'a, 1 [2320]; Edeb, 27 [6012]) ifadeleri ile ağaç dikmeye teşvik etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu tavrını her Müslüman örnek almalıdır.

465. Bir firma, çalışanlarına dağıttığı yardımları zekât yerine sayabilir mi?

Firma tarafından yapılacak olan yardım ve bağışların zekâta sayılabilmesi için bağışların;

a) Zekât niyetiyle verilmesi,
b) Yardım yapılanların zekât alması caiz olan kimselerden olması,
c) Firma bir şirketse, ortakların zekât verme konusunda yöneticilere vekâlet vermesi,
d) Yapılacak yardımın, sözleşme gereği verilmesi gereken promosyon vb. ödeme kalemlerinden olmaması gerekir.

466. Zekât verilen kişinin zengin olduğu ortaya çıkarsa ne yapmak gerekir?

Zekât mükellefi, kime zekât verdiğini araştırmalıdır. Araştırma sonucu zekât verilebilecek kişilerden olduğu kanaatine ulaştığı birisine zekât verir, daha sonra bu kimsenin zekât verilecek kişilerden olmadığı ortaya çıkarsa, zekâtı geçerli olur. Araştırma yapmaksızın zekât verir ve daha sonra bu kimsenin zekât verilebilecek kişilerden olduğu ortaya çıkarsa, zekâtı geçerlidir. Ancak böyle olmadığı anlaşılırsa, zekâtı geçerli olmaz, yeniden vermesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/352-353)

467. İşveren çalışanının maaşını zekâtından verebilir mi?

İşveren, işçisinin maaş, ikramiye, prim ve sigorta gibi hak ettiği alacaklarını zekâtına mahsuben veremez. Ücret yükümlülüğü ile zekât yükümlülüğü birbirinden farklı iki yükümlülük olduğundan biri diğerinin yerine ödenemez. Ancak işveren zekât alabilecek durumda olan işçisine ücretinin yanı sıra zekât da verebilir.

468. Zekât birden fazla kişiye taksim edilerek verilebilir mi?

Kişi zekâtını dinen fakir olan bir kişiye verebileceği gibi birden fazla kişiye de verebilir.

469. Bir organizasyonun kurban hesabına, kurbanın eti muhtaçlara dağıtılmak üzere para yatırmakla zekât verilmiş olur mu?

Bir kurum veya kuruluşun kurban hesabına, kurbanın eti muhtaçlara dağıtılmak üzere para yatırmakla zekât verilmiş olmaz. Zekâtını et olarak dağıtmak isteyen kişi, bunun bedelini kuruluşların ilgili zekât hesabına yatırmalı ve zekâtının et olarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını talep etmelidir.

470. Fakir insanların yaşadığı bölgelerde "su kuyusu" açılması için bir hayır kurumuna yapılan bağış, zekât yerine geçer mi?

Zekâtın, Kur'ân-ı Kerîm'de belirlenen yerler dışında herhangi bir yere verilmesi caiz değildir. Bu anlamda olmak üzere cami, köprü, yol, okul, yurt, çeşme vb. hayır işlerine zekât verilemez. Zira zekât ve fıtır sadakasının sahih olmasının şartlarından biri temliktir. Temlik, eşya üzerindeki mülkiyet hakkını başka bir kişiye devretmek demektir. Zekât ve fıtır sadakasının, tüzel kişilere, binalara, camilere veya kuyu gibi yapılara verilmesi durumunda temlik gerçekleşmiş olmaz.

Bu bilgilere göre, su kuyusu açılması için bir hayır kurumuna bağışta bulunmak zekât yerine geçmez. Bu tür faaliyetler zekât dışındaki hayır ve hasenattan karşılanır.

471. Yetimlere yardım kampanyası düzenleyen bir kuruluşa bu amaçla yapılan bağış, zekât yerine geçer mi?

Bir çocuğun yetim veya öksüz olması zekât ve fitre alması için tek başına yeterli bir sebep değildir. Zekât ve fitre fakir olan yetim veya

öksüz çocuklara verilebilir. Fakir, temel ihtiyaçları ve borçları dışında nisap miktarı mala sahip olmayan, yani 24 ayardan 80,18 gr. altını veya bu değerde parası ya da malı bulunmayan kimsedir.

Asıl olan zekâtı kişinin kendisinin vermesidir. Bununla birlikte zekât vekil aracılığıyla da yerine ulaştırılabilir. Bu itibarla zekât ve fıtır sadakalarını ayrı bir fonda toplayan ve her bakımdan güvenilir olan kurum ve kuruluşlara fakir olan yetimlere temlik etmek üzere vekâleten zekât ve fıtır sadakası verilebilir. Ancak yetimlere yardım kampanyası düzenleyen kuruluş, kampanyada toplanan parayı zekât hükümlerine uygun olarak dağıtacağını ilan ve taahhüt etmedikçe, böyle bir kampanyaya para yatırmakla zekât ödenmiş olmaz.

472. Depremzedelere zekât verilmesi caiz midir?

Zekât, toplumsal dayanışma ve insanların temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için farz kılınmış bir ibadettir. Deprem gibi büyük afet zamanlarında toplumun acil ihtiyaçlarının karşılanması son derece önemli hâle gelmektedir. Böyle durumlarda diğer bağışların yanında zekât yoluyla da yaraların sarılmasına destek olmak gerekir. Buna göre şartlarına riâyet etmek kaydıyla zekât farizası doğrudan ya da her bakımdan güvenilir kişi ve kuruluşlar aracılığı ile yerine getirilebilir. Normal şartlar altında zengin sayılacak mal varlığına sahip olan kimselere de içinde bulunduğu olağanüstü şartlar sebebiyle malına ulaşamadığı sürece zekât verilebilir.

Zekâtı bir aracı kuruluş vasıtasıyla yerine getirirken şu hususlara dikkat edilmelidir:

a) Bu kuruluşun her bakımdan güvenilir olması,
b) Bu kuruluşun, zekâta aracılık ettiğini açıkça taahhüt ediyor olması ve topladıkları zekâtların tamamını aynî veya nakdî olarak hak sahiplerine teslim etmesi,
c) Zekâtın, söz konusu kuruluşun özel "zekât hesabı"na yatırılması.

Öte yandan dinimize göre dayanışma ve yardımlaşma sorumluluğu sadece zekâttan ibaret değildir. Dolayısıyla zekât dışındaki infak ve bağışlar ile de yardıma muhtaç olanlara ulaşmak ve yaralarını sarmak inancımızın bir gereğidir.

473. Afetzedeler için zekât parasıyla barınma yerleri (konteyner, çadır, konut) yapılması caiz midir?

Deprem, sel ve benzeri nedenlerle barınma ihtiyacı ortaya çıkan ve zekât alabilecek durumda olan afetzedelere, kendilerine mülk olarak teslim edilmek üzere, zekât parası ile barınma yerleri (konteyner, çadır, konut) yapılması caizdir. Zekât yükümlüsü bunu bizzat yapabileceği gibi her bakımdan güvenilir kişi ve kuruluşlar aracılığıyla da yaptırabilir.

Mülkiyeti afetzedelere devredilmeyen çadır, konteyner, konut vb. barınma yerleri ise zekât dışındaki infak ve bağışlardan yapılmalıdır. Zira dinimize göre dayanışma ve yardımlaşma sorumluluğu sadece zekâttan ibaret değildir. Dolayısıyla zekât dışındaki infak ve bağışlar ile de yardıma muhtaç olanlara ulaşmak ve yaralarını sarmak inancımızın bir gereğidir.

SADAKA-İ FITIR

474. Fıtır sadakası nedir ve ne zaman verilir?

Halk arasında fitre diye bilinen fıtır sadakası (sadaka-i fıtır); insan olarak yaratılmanın ve Ramazan orucunu tutup bayrama ulaşmanın bir şükrü olarak; dinen zengin olup Ramazan ayının sonuna yetişen Müslüman'ın, belirli kimselere vermesi vâcip olan bir sadakadır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/103-105) Vâcip oluşu, sünnetle sabittir. (Buhârî, Zekât, 70-78 [1503-1512]; Müslim, Zekât, 12-21 [984-985])

Kişi, kendisinin ve küçük çocuklarının fitrelerini vermekle yükümlüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.), köle-hür, büyük-küçük, kadın-erkek her Müslüman'a fitrenin gerektiğini ifade etmiştir. (Ebû Dâvûd, Zekât, 20 [1619])

Fıtır sadakasının vâcip olma zamanı Ramazan Bayramı'nın birinci günü olmakla birlikte, bayramdan önce de verilebilir. Hatta bu daha faziletlidir. Nitekim bayram namazından önce verilmesi müstehap kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bayram günü veya daha sonra da verilebilir. Ancak bayramdan sonraya bırakılması mekruhtur.

Şâfiî mezhebinde ise; fitreyi, meşru bir mazeret bulunmadıkça bayramın birinci gününün gün batımından sonraya bırakmak haramdır. Fitreyi Ramazan'ın ilk günlerinde vermek de caizdir. (Nevevî, el-*Mecmû'*, 6/128)

Fitrenin hedefi, bir fakirin içinde yaşadığı toplumun hayat standardına göre bir günlük yiyeceğinin karşılanması suretiyle onun bayram sevincine iştirak etmesine katkıda bulunmaktır.

Günümüzde fıtır sadakası miktarının belirlenmesinde, kişinin bir günlük (iki öğün) normal gıda ihtiyacını karşılayacak miktarın ölçü alınması daha uygundur. Kişi dinen zengin sayılanlara, usûlüne (anne, baba, dedeler ve nineler), fürûuna (çocuk ve torunlar) ve eşine fıtır sadakası veremez. Fitreler bir fakire verilebileceği gibi birkaç fakire de dağıtılabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/224) Ancak bir kişiye verilen miktarın bir fitreden az olmaması evlâdır.

475. Kimler fıtır sadakası vermekle yükümlüdür?

Ramazan Bayramına kavuşan, temel ihtiyaçlarının ve bir yıllık borçlarının dışında nisap miktarı (80,18 gr. altın veya bu değerde) mala sahip olan Müslümanlar kendileri ve velâyetleri altındaki kişiler için fıtır sadakası vermekle yükümlüdürler. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/70,72) Ancak fıtır sadakası ile yükümlü olmak için bulunması gereken nisap miktarı malın, "artıcı" özellikte olması ve üzerinden "bir kamerî yıl" geçmiş olması gerekmez.

Kişi, kendisinin ve ergenlik çağına ulaşmamış çocuklarının fitresini vermekle yükümlüdür. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/70) Buna karşılık kişinin ana-babası, büyük çocukları, karısı, kardeşleri ve diğer yakınları için fitre ödeme zorunluluğu yoktur. (Kâsânî, *Bedâi',* 2/70,72) Fakat vekâletleri olmadığı hâlde bu kişiler için ödeme yapsa geçerli olur.

Şâfiî mezhebine göre ise fıtır sadakası vermek "farz"dır ve bununla yükümlü olmak için nisap miktarı mala sahip olmak şart değildir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/594) Buna göre temel ihtiyaçlarının yanı sıra bayram günü ve gecesine yetecek kadar azığa sahip zengin-fakir her Müslüman fitre ile yükümlüdür. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/594) Ayrıca varlıklı kimsenin Müslüman olan eşi, çocukları, ana-babası ve diğer yakınları için de sadaka-i fıtır vermesi gerekir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/595; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/279-280)

476. Fıtır sadakası kimlere verilebilir, kimlere verilemez?

Fıtır sadakası, kişinin bakmakla yükümlü olmadığı yoksul Müslümanlara verilir. Fıtır sadakası ve oruç fidyesini vermek durumunda olan kimsenin bunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanmaması esastır. Zekât

için de aynı kural geçerlidir. Bu sebeple bir kimse zekâtını, fıtır sadakasını ve fidyesini kendi usûl ve fürûuna veremez. *(Usûl, bir kimsenin anası, babası, dede ve nineleri; fürûu ise; çocukları, torunları ve onların çocuklarıdır.)* Ayrıca eşler de birbirlerine zekât, fitre ve fidye veremez.

Hanefîlere göre aşağıda sayılanlara fitre verilmez:

a) Ana, baba, büyük anne ve büyük babalara,
b) Oğul, oğlun çocukları, kız, kızın çocukları ve bunlardan doğan çocuklara,
c) Eşine,
d) Zengine yani aslî ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip olan kişiye,
e) Babası zengin olan ergen olmamış çocuğa (Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/223-228)
f) Şâfiîlere ve İmam Ebû Yûsuf'a göre fitre, Müslüman olmayana da verilemez. (Mâverdî, *el-Hâvî,* 3/387; 10/519; Merğînânî, *el-Hidâye,* 2/223)

Zikredilenlerin dışındaki kardeş, teyze, dayı, amca, hala ve onların çocukları, gelin, damat, kayınpeder ve kayınvalide gibi akrabalar zengin değillerse kendilerine zekât, fitre ve fidye verilebilir. (Zeylaî, *Tebyîn,* 1/301)

477. Fıtır sadakasının buğday, arpa, hurma veya üzüm olarak verilmesi zorunlu mudur?

Fıtır sadakası, soruda sayılan maddelerden verilebileceği gibi bunların değeri para olarak da verilebilir. Ancak fakirin yararına olanı tercih etmek daha uygundur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/366)

478. Fıtır sadakası cami inşaatı için verilebilir mi?

Fıtır sadakasının geçerlilik şartlarından biri de temliktir. Temlik eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eder. Cami, okul, köprü, yol vb. yerlere temlik söz konusu olmayacağından fıtır sadakası verilemez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/368-369)

479. Vaktinde verilmeyen fıtır sadakası borcu nasıl ödenir?

Bütün ibadetlerde olduğu gibi sadaka-i fıtır yükümlülüğü de geciktirilmeyip zamanında yerine getirilmelidir. Bununla birlikte zamanında ödenmemişse, bu fitrelerin mümkün olan ilk fırsatta ödenmesi gerekir.

Fitre yükümlülüğü, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve bir rivâyette İmam Mâlik'e göre Ramazan'ın son günü güneşin batmasıyla, İmam Ebû Hanîfe'ye ve diğer bazı müctehid imamlara göre ise bayram günü tan yerinin ağarmasıyla gerçekleşir. Böyle olmakla birlikte fitre Ramazan ayı içinde de verilebilir. Hatta fakirlerin bayram ihtiyaçlarını karşılamaları için bayramdan önce verilmesi daha iyidir. Ancak bayram sabahına kadar sadaka-i fıtır verilmemiş ise bayram günlerinde ödenmesi gerekir. Zamanında ödenmeyip sonraya kalan fitreler ise mümkün olan ilk fırsatta ödenmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/367)

Şâfiî mezhebinde fitreyi, Ramazan'ın ilk günlerinde vermek caiz; meşru bir mazeret bulunmadıkça bayramın birinci gününün gün batımından sonraya ertelemek ise haramdır. (Nevevî, *el-Mecmû',* 6/128)

Fakihlerin çoğunluğuna göre fitrenin ödenmesinin bayramdan sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte yapılan ödeme kaza değil edadır. Bazı fakihler ise fitreyi bayram sonrasına bırakmayı haram sayar ve yapılan ödemeyi kaza olarak nitelendirir. (Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a,* 1/570)

480. Yurt dışında yaşayan kişi, fıtır sadakasını bulunduğu ülke şartlarına göre mi yoksa Türkiye şartlarına göre mi verir?

Ülke ve bölgelere göre geçim standartları farklı olduğundan, sadaka-i fıtır mükellefi, kendi bulunduğu yere göre tespit edilen miktarda sadaka-i fıtır vermelidir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/365-366) Ancak sürekli olarak yurt dışında yaşadığı hâlde sadaka-i fıtrin ödeneceği zaman Türkiye'de bulunan kimse, Türkiye'nin şartlarına göre sadaka-i fıtrını verir.

481. Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesinin askıda ekmek uygulaması yoluyla verilmesi caiz midir?

Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesi gibi dinî yükümlülüklerin fakirlere ulaştırılması için günümüzde çeşitli yöntemler gündeme gelmektedir. Bu bağlamda gündeme gelen yöntemlerden biri de askıda ekmek uygulamasıdır.

Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesinin, fakirin bir günlük gıda ihtiyacını karşılayacak miktarda ve vasıfta olması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/366) Yemin keffâreti ve oruç fidyesinin miktarı da bir fitre miktarıdır. Askıda ekmek uygulamasında ise bir kişiye asgarî fitre miktarı

çoğunlukla verilememektedir. Ayrıca bu usûlle zekât, fitre ve fidyenin, verilmesi gereken yerlere ulaşıp ulaşmadığının tespit edilmesi de oldukça zordur.

Görüldüğü gibi bu uygulamada bir fitre miktarının verilmesi ve verilen ekmeğin fitre verilebilecek yere ulaştığı garanti edilemediğinden fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesi, askıda ekmek uygulaması yöntemiyle ödenmiş sayılmaz. Bu tür uygulamaların genel hayır ve hasenât kabilinden sayılıp diğer gönüllü bağışlar yoluyla yaşatılması tavsiye edilir.

ORUÇ

ORUÇ

ORUCUN MAHİYETİ VE ÇEŞİTLERİ

482. Oruç tutmakla yükümlü olmanın şartları nedir?

İslâm'a göre, bireyin sorumlu olmasının temel şartları Müslüman, akıllı ve ergenlik çağına ulaşmış olmaktır. Dolayısıyla bu şartlar, oruç ibadeti ile sorumlu olmanın da şartlarıdır. Buna göre, bir kimsenin Ramazan ayında oruç tutmasının farz olması için öncelikle Müslüman ve âkil-bâliğ olması gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/87)

İbadetlerle yükümlü olma şartlarını taşıdığı hâlde bazı özel durumlardaki kimselere oruç tutmama ruhsatı verilmiştir. İbadetlerle yükümlü olmamakla birlikte, ergenlik yaşına gelmeyen çocukların alıştırılmak ve ısındırılmak maksadıyla namaz kılmaları ve oruç tutmaları teşvik edilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), yedi yaşından on yaşına kadarki sürede çocuğun namaza alıştırılmasını önermiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 26 [494-495]; Tirmizî, Salât, 182 [407])

483. Oruç tutmamayı mübah kılan mazeretler nelerdir?

İslâm dini, ilke olarak, kişileri güçleri nispetinde sorumlu tutmuş, güçlerini aşan veya sıkıntıya yol açan durumlarda kolaylaştırıcı hükümler getirmiştir. Bu genel ilke uyarınca farz olan Ramazan orucu ibadetini belli şartlara bağlı olarak erteleme veya fidyesini verme konusunda bazı ruhsatlar getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

"Ey inananlar! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye, size de sayılı günlerde farz kılındı. İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günler sayısınca diğer

günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir. Kim gönülden iyilik yaparsa, o iyilik kendisinedir. Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha iyidir." (el-Bakara, 2/183-184)

İslâm âlimleri bu âyet-i kerîme ve ilgili hadislere dayanarak Ramazan orucunu tutmamayı mübah kılan mazeretleri şöylece sıralamışlardır:

a) Yolculuk: Ramazan'da sefer mesafesi (en az doksan km) kadar bir yere gitmek için yola çıkacak olan kimse, geceden oruca niyet etmeyebilir. Fakat niyet ettikten sonra gündüz yolculuğa çıksa bu yolculuk esnasında meşru başka bir mazereti bulunmazsa orucunu bozmamalıdır. Başlanan bir ibadetin mazeret yoksa tamamlanması gerekir. Buna rağmen sefer bir mazeret olduğu için orucunu seferîliği başladıktan sonra bozarsa kendisine keffâret gerekmez, sadece kaza gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/421-424)

b) Hastalık: Oruç tuttuğu zaman hastalığının artmasından veya uzamasından endişe edilen ya da hastalığı sebebiyle oruç tutmakta zorlanan kişilerin daha sonra kaza etmek üzere Ramazan ayında oruç tutmamalarına ruhsat tanınmıştır. Oruç tutması hâlinde hasta olacağı doktor tarafından bildirilen kimse de hasta hükmündedir.

c) Yaşlılık: Oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kimseler, oruç tutmayıp yerine fidye verebilirler. Bakara sûresinin 184. âyetinde, bu şekilde olup da oruca güç yetiremeyenlerin, oruç tutmayıp fidye vermeleri gerektiği hükme bağlanmıştır. İyileşme umudu olmayan hastalar da aynı hükme tâbidir.

d) İleri derecede açlık, susuzluk: Açlık veya susuzluk sebebi ile beden ve ruh sağlığının ciddi derecede zarar görmesi söz konusu olan kimse orucunu bozabilir. Sağlık şartlarının düzelmesi hâlinde bozulan oruç Ramazan'dan sonra kaza edilir. Böyle bir kimsenin orucuna devam etmesi ölümüne sebep olacak nitelikte ise orucunu açmaması yani oruca devam etmesi haram olur.

e) Zor ve meşakkatli işlerde çalışmak: Esas itibarıyla bir insanın ibadetlerini normal bir şekilde yapmasını engelleyecek zor ve ağır işlerde çalışması veya çalıştırılması doğru değildir. Ancak kişisel veya toplumsal zorunluluklar, bazılarının böyle işlerde çalışmalarını gerektirebilmektedir. Böyle durumda bulunan bir kişi, oruç tuttuğu takdirde sağlığına bir zarar gelmesinden korkuyorsa, orucunu tutmayabilir. Bu durumda

olanlar, izin günlerinde veya müsait zamanlarda tutamadıkları oruçlarını kaza etmelidirler.

f) Gebe ve emzikli olmak: Oruç tuttuğu takdirde kendisinin veya çocuğunun zarar görmesi muhtemel olan gebe veya emzikli kadınlar da sağlık durumu oruç tutmak için elverişli olmayanlar arasında değerlendirilmiştir. Bu durumda olanlar da oruç tutmayabilirler. Hatta zarar görme ihtimali kuvvetli ise tutmamaları gerekir. Durumları normale döndüğünde tutamadıkları oruçları kaza ederler. (Bk. Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/278- 279; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/328; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/434; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/97)

Fakihler oruç tutmama ruhsatını Kur'ân ve Sünnet'te zikredilen sebeplerle sınırlı tutmayı tercih etmiş, bunların ortak özelliği meşakkat olsa bile, her meşakkatli durumda oruç tutulmayabileceğini söylemekte temkinli davranmışlardır. (İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/433-436)

Ruhsata gerekçe olan hâl ortadan kalkınca tutulamayan oruçlar kaza edilir. İyileşmesi mümkün olmayacak şekilde hasta olmak, ya da aşırı yaşlı bulunmak gibi oruç tutmaya sürekli bir engelin bulunması hâlinde tutulamayan her oruç için bir fidye verilir. Bir oruç fidyesi bir fıtır sadakası miktarıdır. Bir fıtır sadakası ise bir kimseyi orta hâllisi ile bir gün doyurabilecek yiyecek miktarı veya bunun parasal karşılığıdır.

484. Oruca başlamak için hilalin görülmesi şart mıdır?

Kamerî aylar, adından anlaşıldığı gibi başlangıcı ve bitişi ayın hareketlerine göre belirlenen aylardır. Ramazan orucu, Ramazan ayında tutulduğundan ve Ramazan ayı da ay takvimine göre her sene değiştiğinden, oruca başlayabilmek için öncelikle, Ramazan ayının başladığını tespit etmek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Hilali (Ramazan hilalini) görünce oruca başlayın ve hilali (Şevval hilalini) görünce bayram edin. Hava bulutlu olursa içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayın."* (Müslim, Sıyâm, 19-20 [1081]; bk. Buhârî, Savm, 5, 11 [1900, 1909]) buyurmuştur.

Bu hadis ilk bakışta hilali çıplak gözle görmedikçe oruca başlanmayacağı ve bayram edilmeyeceği fikrini uyandırmaktadır. Konu ile ilgili diğer rivâyetler değerlendirildiğinde, bu hadislerin amacının günün şartları içinde en uygun uygulamanın öğretilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Biz ümmî bir toplumuz; hesap ve okuma yazma bilmeyiz. Şunu biliriz ki ay ya 29 ya 30 gündür."*

(Buhârî, Savm, 13 [1913]; Müslim, Sıyâm, 15 [1080]) buyurarak, kamerî aybaşlarının belirlenmesinde hesap yöntemine de başvurulabileceğine işaret etmiştir.

Çıplak gözle görülsün ya da görülemesin, ay mutat hareketlerine devam etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de güneş ve ayın bir hesaba göre hareket ettiği (er-Rahmân, 55/5), bunların, diğer fonksiyonlarının yanında aynı zamanda birer hesap ölçüsü kılındığı (el-En'âm, 6/96), yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için aya menziller tayin edildiği (Yûnus, 10/5), gökler ve yer yaratıldığı zaman on iki ay meydana gelecek şekilde bir nizam konduğu (et-Tevbe, 9/36), ayın yeryüzünden hilal şeklinde başlayıp kademe kademe farklı şekillerde görülmesinin insanlar ve hac için vakit ölçüleri olduğu (el-Bakara, 2/189) ifade edilmektedir.

Buna göre Hz. Peygamber (s.a.s.), kamerî aybaşlarının belirlenmesi konusunda çıplak gözle görmeyi, başvurulacak yegâne yöntem olduğu için değil, belki o günkü şartlar içinde en sağlıklı sonuç veren yöntem olduğu için öngörmüştür. Hilali gözlemlemenin amacı Ramazan ayının girip girmediğini belirlemektir. Bu sebeple, hilali çıplak gözle görme dışında, bizi bu amaca ulaştıracak başka yöntemlerden yararlanmak da mümkündür.

Bugün, insanoğlunun ulaştığı teknolojik gelişmişlik, ayın hareketleri konusunda en ince ayrıntıyı bile izleme imkânı sunmaktadır. Artık ince astronomik hesaplar yoluyla, gelecek birkaç yıllık namaz vakitlerini gösteren takvimleri hazırlama imkânı bile doğmuştur. Dolayısıyla kamerî ayların başlangıçlarını hesap yöntemiyle belirlemek meşrudur.

485. Ramazan'ı karşılamak için oruç tutulur mu?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Receb ve Şaban aylarında diğer aylara oranla daha fazla nâfile oruç tuttuğu (Buhârî, Savm, 52 [1969-1970]; Müslim, Sıyâm, 175-179 [1156-1157]) veya tavsiye ettiği bilinmektedir. (Ebû Dâvûd, Savm, 54 [2428]; İbn Mâce, Sıyâm, 43 [1741]) Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu uygulamasını, Ramazan'ı karşılama olarak değerlendirmek doğru değildir. Ramazan'ı karşılamak amacıyla oruç tutmanın dinî bir dayanağı yoktur. Ramazan ayı girmediği hâlde, Ramazan'ın gelmiş olabileceği düşüncesiyle ihtiyaten Ramazan'dan bir veya iki gün önce oruç tutmak da mekruhtur. Dinî ıstılahta bugüne "şek günü" denilir. Ancak Ramazan'ı karşılama niyeti olmaksızın şek gününde oruç tutulmasında bir sakınca yoktur. Nitekim

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ramazan'ı bir veya iki gün önce oruçta karşılamayın. Eğer bir kimse âdeti olduğu için bu günleri oruçla geçiriyorsa tutsun."* (Müslim, Sıyâm, 21 [1082]; bk. Buhârî, Savm, 14 [1914]) buyurmuştur.

486. Oruca ne zaman ve nasıl niyet edilir?

Niyet etmek orucun şartlarındandır. Niyetsiz oruç sahih değildir. Kalben niyet etmek yeterli ise de niyeti dil ile ifade etmek menduptur. Oruç için sahura kalkılması da niyet sayılır.

Ramazan orucu, belli günlerde tutulmak üzere adanan oruçlar ile nâfile oruçlar için niyet etme vakti, güneşin batması ile ertesi gün tepe noktasına gelmesi öncesine (10 dk.) kadarki süredir ancak imsaktan sonra yapılacak niyetin geçerli olması için bu vakitten itibaren bir şey yenilip içilmemiş, oruca aykırı bir iş yapılmamış olması gerekir. Aksi takdirde gündüz niyet caiz olmaz. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/85) Bu oruçlar için "yarınki orucu tutmaya" şeklinde mutlak niyet yeterlidir. Bununla birlikte geceden niyet edilmesi ve "yarınki Ramazan orucuna" şeklinde orucun belirlenmesi daha faziletlidir. Ramazan'ın her günü için ayrı niyet edilmesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/126-127)

Kaza, keffâret ve bir zamana bağlı olmaksızın adanan oruçlar için gün batımından itibaren en geç imsak vaktine kadar niyet edilmiş olmalıdır. Bu tür oruçlara niyet edilirken, "falanca kaza, keffâret veya adak orucuna" şeklinde belirtilmesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre ise nâfile dışındaki tüm oruçlara geceden niyet edilmelidir. İmsak vaktine kadar niyet edilmemişse o günün orucu geçerli olmaz. Nâfile oruçlara ise güneş tepe noktasına gelmeden öncesine kadar niyet edilebilir. (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/331-332)

487. İmsak nedir? Ne zaman başlar? Sabah ezânı okunmaya başladığında yeme içmeye kısa bir süre devam edilebilir mi?

Sözlükte "kendini tutmak, engellemek, el çekmek, geri durmak" anlamlarına gelen imsak, dinî bir kavram olarak, fecr-i sâdıktan, iftar vaktine kadar yemeden, içmeden, cinsel ilişki ve diğer orucu bozan şeylerden uzak durmak, el çekmek demektir. İmsakin zıttı iftardır.

Halk arasında ise "imsak" oruç tutmaya başlanan fecr-i sâdığın oluştuğu vakit anlamında kullanılır. Bu manada imsak, oruca başlama vakti demektir.

Oruca ne zaman başlanıp ne zaman bitirileceği Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde açıklanmıştır: *"(Ramazan gecelerinde) şafağın aydınlığını gecenin karanlığından ayırt edinceye (tan yeri ağarıncaya/fecr-i sâdığa) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar (yiyip içmeden, cinsel ilişkide bulunmadan) orucu tamamlayın."* (el-Bakara, 2/187)

Takvimlerde gösterilen "imsak", oruca başlama vaktini ifade eder. İmsak vakti aynı zamanda gecenin sona erdiği, yatsı namazı vaktinin çıkıp sabah namazı vaktinin girdiği andır. Ramazan ayında ezân da imsak vaktinin başlaması ile okunmaktadır. Bu sebeple ezânın başlaması ile yemeyi içmeyi terk etmek gerekir. Ezân başladığı sırada ağızda bulunan lokmanın yutulmasında bir sakınca yoktur.

488. Sahur yemeğinin dindeki önemi nedir?

Sahur yemeği, oruç tutacak kişilerin imsak vaktinden önce gece yedikleri yemektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) sahura kalkmış ve bunu ümmetine de tavsiye etmiştir. (Buhârî, Savm, 19-20 [1921, 1923]; Müslim, Sıyâm, 45-47 [1095-1097])

Resûl-i Ekrem (s.a.s.), sahur yemeğinde "bereket" (Buhârî, Savm, 20 [1923]; Müslim, Sıyâm, 45 [1095]) olduğunu ifade etmiş ve sahur yemeğinin, Müslümanların orucu ile Ehl-i kitabın orucu arasındaki en önemli farklardan biri olduğunu belirtmiştir. (Müslim, Sıyâm, 46 [1096]) Onun sahurla ilgili söz ve uygulamalarından hareketle fakihler, sahura kalkmanın ve sahuru geciktirmenin sünnet olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/105)

Âlimler, sahurun oruca dayanma gücü verdiğini, maddî-manevî bereketlere vesile olacağını bildirmişlerdir. Çünkü kişi sahura kalkmakla seher vaktini uyanık geçirmiş ve bu vakitte hem dua hem de istiğfar etmek suretiyle cennet ehlinin özelliklerine sahip olmuştur. (ez-Zâriyât, 51/18) Bu şekilde manevî lezzetlerle başlanan oruç daha canlı, daha şevkli tutulur. Bu tür maddî-manevî bereketleri olan sahur, ihmal edilmemelidir.

489. Şevval orucunun hükmü nedir? Ramazan'da tutulamayan oruçlar Şevval orucu niyetiyle tutulabilir mi?

Ramazan'dan sonra Şevval ayında altı gün oruç tutmak müstehaptır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kim Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval ayından altı gün ilave ederse, sanki yılın bütününde oruç tutmuş gibi olur."* (Müslim,

Sıyâm, 204 [1164]) buyurmuştur. Bu oruç peş peşe tutulabileceği gibi ara verilerek de tutulabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/435)

Şevval ayında nâfile olarak tutulan oruç, Ramazan'da tutulmayan oruçların yerine geçmez; yani Ramazan'da tutulmayan oruçların ayrıca kaza edilmesi farzdır. Bir oruçta hem kaza hem de nâfile yerine niyet edilmesi geçerli olmadığından Şevval ayında tutulan oruçta da bunlardan yalnız birine niyet etmek gerekir. Şevval ayında oruç tutulurken, Ramazan'da tutulamayan oruçların kazasına niyet edilirse bu oruçlar kaza orucu olarak tutulmuş olur.

490. Zilhicce'nin ilk on gününün fazileti nedir?

Fecr sûresinin 2. âyetinde geçen "on gece" ile tercih edilen yoruma göre, hac ayı olan Zilhicce'nin ilk on gecesi kastedilmiştir. (Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 31/148) Zilhiccenin ilk on gününün faziletine işaretle, Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Allah katında şu on günde işlenecek sâlih amelden daha sevimli bir amel yoktur."* buyurmuş, sahabîler: *"Ey Allah'ın Resûlü! Allah uğrunda yapılacak cihattan da mı üstündür?"* diye sormuşlar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.); *"Evet, Allah yolunda cihat etmekten de. Ancak malını ve canını tehlikeye atarak cihada çıkan, şehit olup dönmeyen kimsenin cihadı başka. (O, bundan üstündür.)"* (Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2438]; bk. Buhârî, 'Îdeyn, 11 [969]) buyurmuştur.

Zilhicce'nin bu on gününün fazileti hac ibadetinin bu ayda yapılmasından kaynaklanmaktadır. (İbn Hacer, *Feth*, 2/459) Zira bu günlerde hac ibadetinin bir kısım menâsiki yapılmakta bir kısmı da (ziyaret tavafı, şeytan taşlama gibi) ardından gelen teşrik günlerinde gerçekleştirilmektedir. Zilhicce ayının dokuzuncu günü olan Kurban Bayramı'nın arefesinde tutulan orucun da çok faziletli olduğu rivâyetlerde zikredilmiştir. (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162])

491. Zilhicce ayında ve Arefe gününde oruç tutmanın fazileti nedir?

Zilhiccenin ilk dokuz günü oruç tutmak müstehap kabul edilmiştir. İsteyen tamamını tutabileceği gibi birkaç gününü de tutabilir.

Zilhicce'nin dokuzuncu günü olan Arefe gününün dinde önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bugünü oruçlu geçirme ile ilgili olarak *"Arefe günü tutulacak orucun önceki ve sonraki senenin günahlarına*

keffâret olacağını Allah'tan ümit ediyorum." (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]) buyurmuştur. Fakat hacda olanların, yapacakları ibadetleri aksatmamaları, sıkıntı ve hâlsizliğe düşmemeleri gerekçesiyle Arefe günü oruç tutmamaları daha uygundur. (Ebû Dâvûd, Savm, 63 [2440]; İbn Mâce, Sıyâm, 40 [1732])

492. Muharrem ayının fazileti ve bu ayda, özellikle de 10 Muharrem'de oruç tutmanın hükmü nedir?

"Muharrem" hürmet edilen anlamındadır. Bu ay Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından Allah'ın ayı diye nitelendirilmiştir. (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163]) Bu niteleme Muharrem ayının faziletine, ilahi feyz ve bereketinin bolluğuna işarettir.

Resûlullah (s.a.s.), bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Ramazan'dan sonra en faziletli oruç, Allah'ın ayı olan Muharrem'de tutulan oruçtur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz da gece namazıdır."* (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163])

Muharremin onuncu günü âşûrâ günüdür. Bugün oruç tutmak da bazı âlimlere göre sünnettir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/92) Zira Resûlullah (s.a.s.), âşûrâ gününde oruç tutmuş ve bunu Müslümanlara tavsiye etmiştir. (Buhârî, Savm, 69 [2004]) Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye gelince, Yahudilerin âşûrâ gününde oruç tuttuklarını görmüş ve *"Bugün niçin oruç tutuyorsunuz?"* diye sormuştu. *"Bu, hayırlı bir gündür. Allah, o günde İsrâiloğulları'nı düşmanlarından kurtardı. Hz. Musa o gün (şükür olarak) oruç tuttu"* dediklerinde Resûlullah da (s.a.s.) *"Ben Musa'ya sizden daha layığım (yakınım)."* buyurup o gün oruç tuttu ve Müslümanlara da tutmalarını tavsiye etti. (Buhârî, Savm, 69 [2004]; Müslim, Sıyâm, 127-128 [1130]) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu günde oruç tutulmasını teşvik eden başka hadisleri de vardır. Bir hadiste, *"Aşûre günü orucunun önceki yılın günahlarına keffâret olacağını zannederim."* (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]) buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Yahudilere muhalefet için ertesi sene âşûrâ orucunu Muharremin dokuzuncu günü de tutacağını söylemesi (Müslim, Sıyâm, 133-134 [1134]); bu orucun Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu veya onuncu ve on birinci günlerinde tutulmasının daha doğru olacağına işaret etmektedir. (bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/241 [2154])

Şu da bilinmelidir ki, Ramazan orucu farz kılınınca Hz. Peygamber (s.a.s.), isteyenlerin âşûrâ orucu tutup isteyenlerin tutmayabileceğini belirtmiştir. (Buhârî, Savm, 69 [2001]; Müslim, Sıyâm, 113-126 [1125-1129])

493. Üç ayların dindeki yeri ve bu aylarda oruç tutmanın hükmü nedir?

Halk arasında üç aylar diye bilinen Receb, Şaban ve Ramazan ayları mübarek aylardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), Receb ayı girdiğinde *"Allah'ım! Receb ve Şaban'ı bize mübarek kıl ve bizi Ramazan'a ulaştır."* diye dua etmiştir. (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/189 [3939]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 5/348-349 [3534]) Ramazan ayında oruç tutmak farzdır. (el-Bakara, 2/184-185) Receb ve Şaban aylarında ise; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) diğer aylara oranla daha fazla nâfile oruç tuttuğu, ancak Ramazan'ın dışında hiçbir ayın tamamını oruçlu geçirmediği hadis kaynaklarında yer almaktadır. (Buhârî, Savm, 52-53 [1969-1973]; Müslim, Sıyâm, 173-179 [1156-1157]; Ebû Dâvûd, Savm, 54 [2428]; İbn Mâce, Sıyâm, 43 [1741]) Bu itibarla, Receb ve Şaban aylarının aralıksız olarak oruçlu geçirilmesinin dinî bir dayanağı yoktur. Kişi, sağlığı müsait olup güç yetirdiği takdirde bu aylarda dilediği kadar nâfile oruç tutabilir.

494. Kandillerde oruç tutmayla ilgili dinî bir gereklilik var mıdır?

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Şaban'ın on beşinci gecesi (yani Berat Gecesi) olduğunda o gece ibadet ediniz, gündüzünde de oruç tutunuz. Allah o gece güneşin batmasıyla dünya semasına (rahmeti ile) tecelli eder ve fecir doğana kadar şöyle buyurur: 'Yok mu benden af isteyen onu affedeyim, yok mu benden rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu bir musibete uğrayan ona afiyet vereyim, yok mu isteyen…"* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 191 [1388]; bk. Tirmizî, Savm, 39 [739]) Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.), Zilhiccenin ilk dokuz günü (Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2437]; Nesâî, Sıyâm, 70 [2372]), pazartesi ve perşembe günleri, âşûrâ ve arefe günü oruç tutar (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]; Nesâî, Sıyâm, 70 [2372]; İbn Mâce, Sıyâm, 41-42 [1733, 1739-1740]), pazartesi orucunu soranlara; *"Bugün benim doğduğum ve Peygamber olarak gönderildiğim -veya Kur'ân'ın bana vahyedildiği- gündür."* (Müslim, Sıyâm, 197-198 [1162]) diye cevap verirdi.

Bu ve benzeri rivâyetlere dayanarak bazı İslâm âlimleri dinî açıdan faziletli sayılan diğer gün ve gecelerin ibadetle ihyasının müstehap olduğunu söylemişlerdir.

495. Kandillerde oruç tutmak isteyen kişi, kandil gecesinin olduğu günde mi, bir gün sonrasında mı oruç tutmalıdır?

Dinî açıdan güneşin batmasıyla önceki gün sona erer ve yeni bir gün başlar. Gece gündüzden önce gelir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/15) Nitekim Ramazan ayı, Şaban ayının son gününde güneşin batışıyla başladığı için o gece teravih namazı kılınmakta ve Ramazan'ın son gününde güneşin batışıyla Şevval ayı başladığı için o gecede teravih namazı kılınmamaktadır. Cuma günü de perşembe günü akşam vaktinin girmesiyle başlar, cuma günü akşam vaktine kadar devam eder. Mesela "Receb'in ilk cuma gecesi" dendiği zaman perşembeyi ilk cumaya bağlayan gece (akşam vaktinden sabah vaktine kadar olan süre) anlaşılır. Yine "Şaban'ın 15. gecesi" bu ayın 14. gününü 15. güne bağlayan gece, "bayram gecesi" de arefe gününü bayrama bağlayan gecedir.

Bu itibarla kandil geceleri için tutulan nâfile oruçların asıl zamanı, geceyi takip eden gün olmakla birlikte, daha önceki günle birlikte de oruç tutulabilir.

496. Dâvûd orucu nedir?

Bir gün oruç tutup bir gün tutmamaya "Dâvûd orucu" denir. Bu ismin veriliş nedeni Hz. Dâvûd'un (a.s.) bu şekilde oruç tutmuş olmasıdır. Bu oruca söz konusu ismi bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) vermiş ve faziletini şöyle belirtmiştir: *"En faziletli oruç Dâvûd'un (a.s.) tuttuğu oruçtur; o bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı."* (Nesâî, Sıyâm, 76 [2388]; bk. Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 38 [3420], Savm, 56 [1976]; Müslim, Sıyâm, 181 [1159]) Yine Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Allah'ın en çok sevdiği oruç Dâvûd Peygamber'in (a.s.) orucudur."* (Buhârî, Teheccüd, 7 [1131]; Müslim, Sıyâm, 189-190 [1159]) buyurmuştur.

497. Eyyâm-ı biyd (aydınlık günler) orucu ne zaman tutulur ve önemi nedir?

Eyyâm-ı biyd (aydınlık günler) ayın en parlak olduğu hicri ayların 13, 14 ve 15. geceleridir. (bk. Buhârî, Savm, 60; Nesâî, Sıyâm, 84 [2432]) Ay bu gecelerde tam olarak göründüğü ve geceleri her zamankinden daha çok aydınlattığı için bu isim verilmiştir. Resûlullah (s.a.s.), her ayın bu günlerinde oruç tutmayı tavsiye etmiş (Ebû Dâvûd, Savm, 68 [2449]; Tirmizî, Savm, 54 [761]) ve

o günlerde oruç tutmanın senenin tüm günlerini oruçlu geçirmek gibi olduğunu belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Savm, 68 [2449]; İbn Mâce, Sıyâm, 29 [1707])

498. Adak orucu nasıl tutulur?

Adak, kişinin sorumlu olmadığı hâlde farz veya vâcip cinsinden bir ibadeti yapacağına Allah'a söz vererek o ibadeti kendisine borç kılması demektir. Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan mutlak adaklar, adama anından itibaren ilk fırsatta yerine getirilmelidir. Bir şarta bağlı olan adakların ise şartın gerçekleşmesi hâlinde yerine getirilmesi gerekir. Şart gerçekleşmeden adağın yerine getirilmesi geçersiz olup şart gerçekleşince iade edilmesi gerekir. Belli bir zamana bağlı olan adak orucu o zamanda tutulmalıdır. Böyle bir oruca niyette, tutulacak orucun adak olduğunu açıkça belirleme şartı yoktur. Belli bir zamana bağlı olmayan adak oruçlar ise Ramazan ayı ile oruç tutmanın yasak olduğu günlerin dışında herhangi bir günde tutulabilir. Fakat bu orucun adak niyetiyle tutulması gerekir. Bu itibarla, adak orucu nasıl adanmışsa o şekilde tutulur. Yani, peş peşe tutulması adanmışsa ara vermeden tutulur, böyle bir kayıt yoksa ara verilerek de tutulabilir. Ancak oruç tutulması caiz olmayan günlerde tutulmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/375, 435, 437)

499. Oruç tutulması yasak olan günler hangileridir?

Dinimizde, oruç tutmanın emredildiği veya tavsiye edildiği günler olduğu gibi oruç tutmanın yasaklandığı veya hoş karşılanmadığı günler de vardır. Yasağın mahiyetine ve ağırlık derecesine göre, bugünlerin bir kısmında oruç tutmak haram veya tahrîmen mekruh, diğer bir kısmında ise tenzîhen mekruhtur.

Oruç tutmanın yasak olduğu günlerin başında bayram günleri gelir. Hz. Peygamber (s.a.s.) iki vakitte oruç tutulmayacağını bildirmiştir ki, birisi Ramazan Bayramı'nın birinci günü, diğeri Kurban Bayramı günleridir. (Buhârî, Savm, 66-67 [1990-1991, 1993]; Müslim, Sıyâm, 138-139 [1137-1138]) Ramazan Bayramı'nın sadece birinci gününde ve Kurban Bayramı'nın dört gününde oruç tutmak yasaktır. (Mevsılî, *el-ihtiyâr*, 1/125-126) Bu günlerde oruç tutmanın yasak oluşunun nedeni, bayram günlerinin yeme, içme ve sevinç günleri olmalarıdır. Ramazan Bayramı, bir ay boyunca Allah (c.c.) için tutulan orucun arkasından verilen bir "genel iftar ziyafeti"

hükmündedir. Bundan dolayı, ona "fıtır/iftar bayramı" denilmiştir. Ramazan Bayramı'nın ilk günü bu yönüyle bir aylık Ramazan orucunun iftarı olmaktadır. Böyle toplu iftar gününde oruçlu olmak, Allah'ın (c.c.) sembolik ziyafetine katılmamak anlamına gelir ki bunun en azından edep dışı olduğu ortadadır. Allah için kurbanların kesildiği Kurban Bayramı günleri de ziyafet günleridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), teşrik günlerinin yeme, içme ve Allah'ı anma günleri olduğunu belirtmiştir. (Müslim, Sıyâm, 144 [1141])

Hacıların, oruç tuttukları takdirde güçsüz ve yorgun düşme ihtimalleri bulunduğu takdirde, Zilhiccenin 8. "terviye" ve 9. "arefe" günlerinde oruç tutmamaları daha uygun olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), arefe günü Arafat'ta olanların oruç tutmalarını yasaklamıştır. (Ebû Dâvûd, Savm, 63 [2440]; İbn Mâce, Sıyâm, 40 [1732]) Çünkü hac ibadetini yaparken daha zinde ve canlı olmaları, öncesinde nâfile oruç tutmuş olmalarından daha hayırlıdır.

Bunların dışındaki bazı günlerde oruç tutmak ise çeşitli sebeplerle mekruh sayılmıştır. Mesela; sadece âşûrâ gününde (Muharrem ayının 10. gününde) oruç tutmak, Yahudilere benzemek ve onları taklit etmek anlamını içerdiği için mekruh görülmüştür. (Müslim, Sıyâm, 133 [1134])

Şek günü (Şaban ayının sonuna gelip, Şaban'dan mı yoksa Ramazan'dan mı olduğunda şüphe edilen gün) oruç tutmak mekruhtur. Hz. Peygamber (s.a.s.) Ramazan'ı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamayı yasaklamıştır. (Buhârî, Savm, 14 [1914]; Müslim, Sıyâm, 21 [1082])

İki veya daha fazla günü, arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmak mekruhtur. Buna visal orucu (savm-i visal) denir. Hz. Âişe'nin belirttiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) visal orucu tutmalarını yasaklamış; kendisinin bu şekilde oruç tuttuğu hatırlatılınca da *"Ben sizin gibi değilim; beni Rabbim yedirir, içirir."* (Müslim, Sıyam, 61 [1105]) diye cevap vermiştir.

500. Bayram günlerinde oruç tutulur mu?

Bayram günleri, oruç tutmanın yasak olduğu günlerin başında gelir. Ramazan Bayramı'nın birinci gününde ve Kurban Bayramı'nın dört gününde oruç tutmak tahrîmen mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/125-126; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/375) Bugünlerde oruç tutmanın hoş karşılanmayıp yasaklanması, bayram günlerinin yeme, içme ve sevinç günleri olmasından

dolayıdır. Ramazan Bayramı, bir ay boyunca Allah için tutulan orucun arkasından verilen bir "genel iftar ziyafeti" hükmündedir ve bu anlamından ötürü ona "fıtır bayramı (iftar bayramı)" denilmiştir. Ramazan Bayramı'nın ilk günü, bir aylık Ramazan orucunun iftarı anlamına gelir. Böyle toplu iftar gününde oruçlu olmak, Allah'ın sembolik ziyafetine katılmamak anlamına gelir ki, bunun yakışıksız bir davranış olduğu ortadadır. Allah için kurbanların kesildiği Kurban Bayramı günleri de ziyafet günleridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), teşrik günlerinin yeme, içme ve Allah'ı anma günleri olduğunu belirtmiştir. (Müslim, Sıyâm, 144 [1141])

501. Cuma günleri oruç tutmanın hükmü nedir?

Sadece cuma günleri nâfile oruç tutmak, tenzîhen mekruh görülmüştür. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), *"Sizden hiç kimse cuma günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa, bu takdirde cuma günü de oruç tutabilir."* (Buhârî, Savm, 63 [1985]; Müslim, Sıyâm, 147 [1144]) buyurmuştur. Cuma günü kazaya kalan farz veya adak gibi vâcip bir oruç tutmakta sakınca yoktur. Cuma günü nâfile oruç tutmak isteyenlerin, bir gün önce veya sonrasında da oruç tutması uygun olur. Oruç tutmak için özellikle cuma gününü seçmenin mekruh oluşu, bu günün Müslümanların haftalık bayram günü kabul edilmesindendir.

ORUCUN BOZULMASI, KAZASI VE KEFFÂRETİ

502. Orucu bozup sadece kazayı gerektiren durumlar nelerdir?

Oruç, ibadet niyetiyle tan yerinin ağarmasından (fecr-i sâdık), güneş batıncaya kadar, yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir. Söz konusu yasak fiillerin işlenmesiyle oruç bozulur.

Orucu bozup sadece gününe gün kaza gerektiren fiiller şunlardır:

a) Yolculuk ve hastalık gibi meşru bir mazerete dayalı olarak yemek ve içmek.

b) Kasıt olmaksızın hata ile bir şey yemek ve içmek. Oruçlu olduğu hatırında olan bir kimsenin abdest alırken boğazına su kaçırması böyledir.

c) Taş, kâğıt ve pamuk gibi beslenme amacı ve anlamı taşımayan şeyleri yutmak.
d) Dişler arasında kalan nohut tanesi büyüklüğündeki kırıntıyı yutmak.
e) Yenilip içilmesi mutat olmayan çiğ pirinç, buğday ve darı gibi küçük bir şeyi alıp yutmak.
f) Henüz vakit var zannı ile fecrin/tan yerinin ağarmasından sonra yeme ve içmeye devam etmek veya güneş battı zannı ile henüz güneş batmadan iftar etmek.
g) Orucu bozan şeyleri bir başkasının zorlaması ile yapmak.
h) İsteyerek ağız dolusu kusmak.
i) Cinsel ilişki dışında başka bir fiille cünüp olmak.
j) Ağza giren yağmur, kar veya doluyu elinde olmadan yutmak.
k) Yıkanırken veya yüzerken elinde olmadan su yutmak.
l) Unutarak yiyip içtikten sonra orucunun bozulmuş olduğu zannıyla günün geri kalan kısmında yeme-içmeye devam etmek.
m) Niyeti imsaktan sonraya bırakıp sonrasında yaptığı bu niyetin geçersiz olduğunu düşünerek günün geri kalan kısmında bilerek yemek-içmek.
n) Ramazan orucunu vaktinde tutmamak. Dinen meşru bir mazeret bulunmaksızın Ramazan'da oruç tutmamak büyük günahtır.

(Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/120-127; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/409-411)

503. Orucu bozup hem kaza hem de keffâret gerektiren durumlar nelerdir?

Oruç, ibadet niyetiyle tan yerinin ağarmasından (fecr-i sâdık), güneş batıncaya kadar, yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir. Oruçlunun söz konusu yasak fiillerden uzak durması anlamındaki "imsak"ın ihlal edilmesiyle oruç bozulur.

Başlanan Ramazan orucunun aşağıdaki fiiller sebebiyle bozulmasından dolayı hem kaza hem de keffâret gerekir:

a) Cinsel ilişkide bulunmak. Oruçlu iken cinsel ilişkide bulunmak her iki taraf için de kaza ve keffâreti gerektirir.

b) Meşru bir mazeret bulunmaksızın, gıda veya gıda hükmünde olan ya da yenilip içilmesi mutat bir şeyi bilerek yemek ve içmek Hanefîlere

göre kaza ve keffâreti gerektirir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/409-411) Şâfiîlere göre ise bu durum sadece kazayı gerektirir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/177-178)

504. Eşlerin oruçlu iken ilişkilerinin sınırı ne olmalıdır?

Oruçlu olan kimse orucu bozacak şeylerden kaçındığı gibi orucun sevabını azaltacak şüpheli durumlardan da kaçınmalıdır. Ramazan'da oruçlu olduğunu bile bile cinsel ilişkide bulunmakla oruç bozulur, hem kaza ve hem de keffâret gerekir. (Buhârî, Savm, 30 [1936]; Müslim, Sıyâm, 81-84 [1111]; Ebû Dâvûd, Savm, 37 [2393]; İbn Mâce, Sıyâm, 14 [1671]) Eşlerin birbirlerini öpmeleri veya sarılmalarıyla oruçları bozulmaz. Ancak bu durumda boşalma meydana gelirse oruç bozulur ve güne gün kaza gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/120)

505. Oruçluyken elle tatmin olan kimsenin orucu bozulur mu?

Oruç, nefsin isteklerinden bilinçli olarak uzak durma yönüyle bir irâde eğitimidir. Nefsin isteklerinin kontrol altına alınmasında, ruhun arındırılıp yüceltilmesinde etkili bir yoldur. Şehevî arzularına mağlup olanların bu irâde eğitiminde başarısız oldukları ortaya çıkar.

Oruçlu iken elle tatmin olmak orucu bozar, kazayı gerektirir. Bu fiili işleyen kimselerin bozmuş oldukları orucu kaza etmekle yetinmeyip ayrıca tövbe etmeleri de gerekir.

Elle tatmin olmanın keffâreti gerektirmemesi, bu fiilin önemsiz bir günah olduğunu göstermez. Bilakis özürsüz olarak orucunu bozan kimseler büyük günah işlemiş olurlar. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/323; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/293)

506. Oruca niyetlenen bir kadın gün içinde âdet görmeye başlarsa ne yapmalıdır?

Kadınlar âdet ve lohusalık denilen özel hâllerinde namaz kılmazlar, oruç tutmazlar. Daha sonra tutamadıkları oruçlarını kaza ederler.

Oruca niyetlenen bir kadın, gün içerisinde âdet görmeye başlarsa orucunu bozar, temizlenince bugünün orucunu da kaza eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/126) İftar vaktine kadar oruçlu gibi davranılması doğru değildir. Ancak Ramazan'ın hassasiyetine riâyet ederek başkalarının yanında yiyip içilmemesi uygun olur.

507. Ağız kokusunu önlemek için ağız spreyi kullanmak veya sakız çiğnemek oruca zarar verir mi?

Ağız ve burundan alınıp mideye ulaşan her şey orucu bozar. Bu itibarla, ağız kokusunu önlemek veya diş ağrısını gidermek maksadı ile ağza sıkılan sprey ve benzeri maddeler yutulur da mideye ulaşırsa orucu bozar, yutulmazsa bozmaz.

Günümüzde üretilen sakızlarda, ağızda çözülen katkı maddeleri bulunduğundan, ne kadar dikkat edilirse edilsin bunların yutulmasından kaçınmak mümkün değildir. Bu sebeple bu tür sakız çiğnemek orucu bozar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/416-417) Öte yandan, hangi sakızın orucu bozmayan türden olduğu bilinemeyeceğinden oruçlu iken sakız çiğnemekten sakınılmalıdır.

508. Endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak orucu bozar mı?

Midedeki hastalığı tespit amacıyla mideyi görüntülemek veya mideden parça almak için yaptırılan endoskopide, ağız yoluyla mideye tıbbi bir cihaz sarkıtılmakta ve işlem bittikten sonra çıkarılmaktadır. Kolonlardaki hastalığı teşhis etmek amacıyla bağırsak içini görüntülemek veya parça almak için yapılan kolonoskopide, makattan bağırsaklara cihaz gönderilmekte ve işlem bittikten sonra çıkarılmaktadır. Kolonoskopide genellikle, endoskopide ise bazen, incelenecek alanın temizliğini sağlamak amacıyla cihaz içinden su verilmektedir.

Endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak; yeme, içme anlamına gelmemekle birlikte, cihaz içinden su verildiğinde oruç bozulur. Ancak söz konusu işlemlerde cihazların kullanımı sırasında sindirim sistemine su, yağ ve benzeri bir madde girmemesi durumunda endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak, orucu bozmaz. (DİYK 22. 09. 2005 tarihli karar)

509. Makat ultrasonu ve transvajinal işlemler orucu bozar mı?

Makattan ultrason çektirmek; yeme, içme anlamına gelmemekle birlikte, cihaz içinden su verildiğinde oruç bozulur. Ancak söz konusu işlemlerde cihazların kullanımı sırasında sindirim sistemine su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan bir madde girmemesi durumunda makattan ultrason çektirmek orucu bozmaz.

Kadın üreme organlarında sindirim bulunmadığı için rahim ultrasonu çektirmek, jinekolojik muayene olmak, smear testi ve biyopsi yaptırmak gibi transvajinal işlemler orucu bozmaz.

510. Anestezi orucu bozar mı?

Anestezi, acı ileten sinir yolları üzerinde iletimin değişik seviyelerde engellenmesi demektir. Lokal, bölgesel ve genel anestezi olmak üzere, üç türlü anestezi vardır. Küçük ameliyatlarda ameliyat bölgesinin yakın çevresine iletimi engelleyen ilaçların verilmesi ile oluşan anesteziye, "sınırlı uyuşturma" denir. Vücudun daha geniş bölgeleri, örneğin belden aşağısı veya bir yarısı iletimin omurilik düzeyinde engellenmesi için omuriliğe veya omuriliğe varmadan geniş bir sinir grubunun oluşturduğu bağlantı yerleri üzerine ilaç verilerek oluşturulan anesteziye "bölgesel anestezi" denir. Hastanın uyutulup ağrının duyulması beyin düzeyinde engellenirse, bu tür anesteziye "genel anestezi" denir.

Anestezi, nefes yolu veya iğne ile vücuda ilaç verilerek oluşturulmaktadır. Nefes yolu veya iğne ile yapılan anestezi, mideye ulaşmadığı gibi yeme-içme anlamı da taşımamaktadır. Ancak bölgesel ve genel anestezide, acil durumlarda ilaç ve sıvı vermek amacıyla damar yolu açılarak, bu açıklık işlem süresince serum vermek suretiyle sağlanmaktadır. Bu itibarla, sınırlı uyuşturma orucun sıhhatine engel değildir. Bölgesel ve genel anestezide serum verildiği için oruç bozulur.

511. Kulağın yıkattırılması orucu bozar mı?

Kulak ile boğaz arasında bir kanal bulunmaktadır. Ancak kulak zarı bu kanalı tıkadığından, su boğaza ulaşmaz. Bu nedenle kulağın yıkattırılması orucu bozmaz. Ancak kulak zarının delik olması durumunda, kulak yıkattırılırken suyun mideye ulaşması mümkündür. Bu itibarla, yıkama sırasında suyun mideye ulaşması hâlinde oruç bozulur. (DİYK 22. 09. 2005 tarihli karar)

512. Fitil kullanmak, lavman yaptırmak orucu bozar mı?

Ağrı kesici, ateş düşürücü olarak veya diğer bazı amaçlarla makattan; mantar ve bazı kadın hastalıklarının tedavisinde ferçten fitil

kullanılmaktadır. Lavman, tıbbi operasyon öncesi veya kabızlıkta kalın bağırsakta bulunan dışkının, anüsten içeriye sıvı verilerek dışarı çıkarılmasıdır.

Sindirim sistemi, ağızla başlayıp anüsle sona eren, sindirim borusu ile sindirim bezlerinden oluşur. Sindirim borusu ise ağızla başlar. Ağzın gerisinde yutak bulunur. Sonra yemek borusu, mide, ince bağırsak, kalın bağırsak, rektum ve anüs gelir. Sindirim ince bağırsaklarda tamamlanmaktadır. Kalın bağırsaklarda ise sadece su, glikoz ve bazı tuzlar emilmektedir. Kadının ferci ile sindirim sistemleri arasında ise bir bağlantı bulunmamaktadır.

Bu itibarla kadınların fercinden kullanılan fitiller, orucu bozmaz. Makattan kullanılan fitiller ise her ne kadar sindirim sistemine dâhil olmakta ise de sindirim ince bağırsaklarda tamamlandığı, fitillerde gıda verme özelliği bulunmadığı ve makattan fitil almak, yemek ve içmek anlamına gelmediği için orucu bozmaz.

Lavman yaptırmak konusunda ise iki durum söz konusudur; kalın bağırsaklarda su, glikoz ve bazı tuzlar emildiği için gıda içeren sıvının bağırsaklara verilmesi veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde verilen suyun bağırsakta kalması durumunda oruç bozulur. Ancak suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi durumunda, verilen su ile birlikte bağırsaklarda bulunan dışkının dışarıya çıkarıldığı ve bu esnada emilen su da çok az olduğu için oruç bozulmaz. (DİYK 22.09.2005 tarihli karar)

513. Diyaliz uygulamalarında oruç bozulur mu?

Böbrek yetmezliği hastalarına uygulanan diyaliz; periton diyalizi, hemodiyaliz olmak üzere iki çeşittir.

Periton diyalizi, karın boşluğuna verilen özel bir solüsyon aracılığı ile hastanın kendi karın zarı kullanılarak kanın zararlı maddelerden arındırılması ve sıvı dengesinin sağlanması işlemidir. Hemodiyaliz ise kanın vücut dışında bir makine yardımı ile temizlenip vücuda geri verilmesi işlemidir. Kan bir iğne aracılığı ile hastanın kolundan alınır. Hemodiyaliz makinası, diyalizör denen bir filtreden kanı sürekli geçirerek zararlı maddeleri ve fazla suyu filtre eder. Filtre edilen temiz kan ikinci bir iğne

ile hastanın damarına geri verilir. Bu işlem yapılırken bazen, gıda içerikli sıvı verilmesi gerekmektedir.

Buna göre hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden gerçekleştirilen hemodiyalizde oruç bozulmaz. Diğer diyaliz çeşitlerinde ise vücuda gıda içerikli sıvı verildiği için oruç bozulur. (DİYK 22.09.2005 tarihli karar)

514. Aşı olmak veya iğne yaptırmak orucu bozar mı?

Oruç; yemek, içmek, cinsel ilişki ve bunların kapsamına giren şeylerle bozulur. Bu sebeple, gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar, yemek ve içmek anlamına gelmediklerinden orucu bozmazlar. Aşı da böyle olup orucu bozmaz. Ancak gıda veya keyif verici enjeksiyonlar orucu bozar.

Tedavisi devam eden hastalar, sağlıklarına kavuşup tedavileri sona erinceye kadar oruçlarını erteleyebilirler. Bununla birlikte, Ramazan ayında herkesle birlikte oruca devam etmeyi arzu ediyorlar ve oruç tutmalarına da başka bir engel bulunmuyorsa iğnelerini iftardan sonra yaptırmaları yerinde olur. Bu imkâna sahip olmayanlar, tedavi ve aşı amaçlı iğne yaptırabilirler. Ancak oruçlu iken gıda ve vitamin iğneleri yaptıranların, ağızdan aşı alanların damardan serum ve kan verilenlerin orucu bozulur. Daha sonra bu oruç kaza edilir.

515. Oruçlu iken kan vermek ve vücuda kan almak orucu bozar mı?

Ramazan'da oruçlu iken kan verenin orucu bozulmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/15) Vücuda kan almak ise beslenme, gıda alma kapsamına girdiği için orucu bozar.

Kan vermenin orucu bozup bozmaması ile ilgili olarak birbirine zıt iki rivâyet vardır. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Hacamat yapanın ve yaptıranın (vücuttan tedavi maksadıyla kan alanın ve aynı amaçla vücudundan kan aldıranın) orucu bozulur."*** (Ebû Dâvûd, Savm, 28 [2367, 2370-2371]; İbn Mâce, Sıyâm, 18 [1680]) buyurmuştur. Öte yandan Resûlullah'ın (s.a.s.) oruçlu iken hacamat yaptırdığı rivâyet edilmiştir. (Buhârî, Savm, 32 [1938-1939])

Bu iki hadisi birlikte değerlendiren bilginlerin çoğu, birinci hadisi o dönemde hacamat yapan kişinin, kanı özel alet ile emerken ağzına kaçırabileceği, hacamat yaptıran ise kan verdiği için zayıf düşerek hasta

olabileceği için oruçları bozulma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı şeklinde yorumlamış ve ikinci hadisi esas alarak kan vermenin orucu bozmayacağı sonucuna varmışlardır.

516. Trombosit temini için kan vermek orucu bozar mı?

Konunun uzmanlarından alman bilgiye göre; kandaki trombosit, normal kan verme yoluyla veya aferez cihazı vasıtasıyla elde edilmektedir. Normal kan verme yöntemiyle trombosit alımında sadece kan vermek söz konusudur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) oruçluyken kan aldırdığı yönündeki rivâyetleri değerlendiren İslâm âlimleri kan verenin orucunun bozulmayacağını ifade etmişlerdir. (Buhârî, Savm, 32 [1938-1939])

Aferez cihazıyla trombosit alımında ise kan bağışçısının bir kolundan cihaz vasıtasıyla kan çekilir ve kandaki trombositler cihaz içinde ayrıştırılarak diğer koldan bağışçıya tekrar geri verilir; kanın pıhtılaşmasını önlemek için de cihaz setinin içi iki farklı serumla doldurulur. Vücuda kan ve serumun verildiği bu uygulama orucu bozar. Aferez cihazıyla trombosit vermek isteyen bağışçıların bunun yerine normal kan verme yöntemini kullanmaları veya iftar ile sahur arasında bu uygulamayı tatbik ettirmeleri gerekir.

517. Diş tedavisi yaptırmak orucu bozar mı?

Sırf diş tedavisi sebebi ile oruç bozulmaz. Tedavinin ağrısız gerçekleşmesi için yapılan enjeksiyonlar da beslenme amacı taşımadığı için orucu bozmazlar. Ancak tedavi sırasında yapılan başka işlemler sebebi ile -mesela ağız su ile çalkalanırken- boğaza su, kan veya tedavide kullanılan maddelerden biri kaçarsa oruç bozulur ve kaza edilmesi gerekir.

518. Diş kanaması ve diş yarasından çıkan kanın tükürük ile yutulması orucu bozar mı?

Diş kanaması orucu bozmaz. Ancak çıkan kan, karıştığı tükürüğe eşit veya daha fazla olursa yutulması hâlinde oruç bozulur ve kaza edilmesi gerekir. Daha az miktarda olan kan ise dikkate alınmaz. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/141)

519. Diş fırçalamak orucu bozar mı?

Boğaza su kaçırmadan ağzı su ile çalkalamak orucu bozmadığı gibi diş fırçalamakla da oruç bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/202) Bununla birlikte, diş macununun veya suyun boğaza kaçması hâlinde oruç bozulur. Orucun bozulma ihtimali dikkate alınarak, dişlerin imsaktan önce veya iftardan sonra fırçalanması, oruçluyken fırçalanacaksa da macun kullanılmaması uygun olur.

520. Kusmak orucu bozar mı?

Miktarı ne olursa olsun kendiliğinden gelen kusuntu orucu bozmaz. Aynı şekilde mideden ansızın ağza yükselip tekrar mideye dönen şeyler de oruca zarar vermez. Kişinin kendi isteği ile ağız dolusu kusması hâlinde ise oruç bozulur.

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Oruçlu kimse kendisine hâkim olamayarak kusarsa ona kaza gerekmez. Her kim de kendi isteği ile kusarsa orucunu kaza etsin."* (Ebû Dâvûd, Savm, 32 [2380]; Tirmizî, Savm, 25 [720]) buyurmuştur.

Bununla birlikte, kustuğu için orucu bozuldu zannıyla yemeye içmeye devam eden kimsenin orucu bozulur. Böyle bir kimseye keffâret değil, gününe gün kaza gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/334-335; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/205)

521. Oruçlu kimse abdest alırken hata ile boğazına su kaçırırsa orucu bozulur mu?

Orucun bozulması konusunda hata; kişinin oruçlu olduğunu bildiği hâlde, orucu bozan durumun kasıtsız meydana gelmesidir. Örneğin abdest sırasında ağza ve burna su verilirken istem dışı boğaza su kaçması böyledir. Bu şekilde orucu bozan fiilin hataen yapılması orucu bozar ve yalnızca kazayı gerektirir.

Boğaza su kaçması, kişinin oruçlu olduğu hatırda değilken meydana gelirse, unutarak yapılmış olur ve oruç bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/202) Bir sahabi Resûlullah'a (s.a.s.), *"Ey Allah'ın Resulü! Oruçlu iken unutarak yiyip içtim. (Orucum bozuldu mu)?"* diye sormuş. Resûlullah (s.a.s.) da; *"(Hayır bozulmadı) Allah seni yedirip içirdi."* (Ebû Dâvûd, Savm, 39 [2398]; bk. Buhârî, Savm, 26 [1933]; Müslim, Sıyâm, 171 [1155]) cevabını vermiştir.

Şâfiî mezhebine göre; abdest veya gusül alırken ağız ve burna az miktarda alınan su, elde olmayarak (hataen) boğazdan inerse oruç bozulmaz. Çünkü oruçlu iken abdestte ağza ve burna az miktarda su vermek menduptur. Ancak serinlemek veya suyla oynamak ya da abdest ve gusülde gereğinden fazla abartılı bir şekilde ağza ve burna su almak gibi bir sebeple hataen su boğazdan aşağı inerse oruç bozulur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/158)

522. Ramazan'da oruçluyken yolculuğa çıkan kimse, yolculuk sebebi ile orucunu bozarsa ne gerekir?

Ramazan'da sefer mesafesi (en az doksan km) kadar bir yere gitmek için yola çıkacak olan kimse, geceden oruca niyet etmeyebilir. Fakat niyet ettikten sonra gündüz yolculuğa çıksa bu yolculuk esnasında meşru başka bir mazereti bulunmazsa orucunu bozmamalıdır. Başlanan bir ibadetin mazeret yoksa tamamlanması gerekir. Buna rağmen sefer bir mazeret olduğu için kişi orucunu seferîliği başladıktan sonra bozarsa kendisine keffâret gerekmeyip sadece kaza gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/421-424) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'nin fethi için sefere çıktığında oruçlu iken, Kedîd denilen yere varınca orucunu bozması (Buhârî, Savm, 34 [1944]; Müslim, Sıyâm, 88 [1113]) savaş şartlarının gereği olarak değerlendirilebilir.

523. Sigara veya keyif verici madde kullanmak orucu bozar mı?

Oruç, ibadet niyetiyle tan yerinin ağarmasından (fecr-i sâdık) güneş batıncaya kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir. Oruçlunun söz konusu yasak fiillerden uzak durması anlamındaki "imsak"in ihlal edilmesiyle oruç bozulur. Dolayısıyla yeme içme ve bu anlama gelen davranışlar orucu bozar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/120-121; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/371)

Sigara, nargile gibi keyif veren tütün mamulleri ve uyuşturucu maddeleri kullanmak da oruç yasakları kapsamına girer. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/395, 410) Söz konusu maddeleri kullanan kişinin orucu bozulur.

524. Kazaya kalan Ramazan oruçlarının belli bir sürede tutulma zorunluluğu var mıdır?

Ramazan ayında tutulamayan veya başlanıp da bozulan oruçların kaza edilmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutar."* (el-Bakara, 2/184) buyrulmaktadır. Kaza oruçlarının peş peşe tutulması hakkında herhangi bir delil bulunmamaktadır. Bu oruçların, geciktirilmeksizin bir an önce tutulması uygun olur. Çünkü bu bir Allah hakkıdır. Kişi ne zaman öleceğini bilemez.

Ramazan orucunun kazası, oruç tutmanın haram olduğu günler dışında her zaman yapılabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), iki vakitte oruç tutulmayacağını bildirmiştir ki birisi Ramazan Bayramı'nın birinci günü, diğeri Kurban Bayramı günleridir. (Buhârî, Savm, 66-67 [1990-1991, 1993]; Müslim, Sıyâm, 138-139 [1137-1138])

Hanefîlere göre, Ramazan oruçlarının kazası için bir zaman sınırlaması yoksa da mümkün olan ilk fırsatta bu oruçlar tutulmaya çalışılmalıdır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/104) Şâfiîlere göre ise bir Ramazan'da kazaya kalmış orucun, gelecek Ramazan'a kadar kaza edilmesi gerekir. Bir Ramazan'ın kaza borcu herhangi bir mazeret olmaksızın yerine getirilmeden, öteki Ramazan gelecek olursa, kaza borcuna ilaveten bir de fidye ödeme yükümlülüğü ortaya çıkar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/364; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/175)

525. Kişinin çok sayıda kaza orucu varsa nasıl tutmalıdır?

Ramazan orucunu tutmakla yükümlü olduğu hâlde tutmamış veya bir mazeretten dolayı tutamamış kimseler; öncelikle tutmadıkları bu oruçların sayısını belirlerler ve bu oruçlarını, oruç tutmanın yasak olduğu bayram günlerinin dışındaki günlerde kaza ederler.

Tutulacak her kaza orucuna, "Üzerimde borç olan ilk orucun kazasına..." diye niyet edilmesi uygun olur. Kazaya kalan oruçların hesaplanması konusunda iki durum söz konusu olabilir:

a) Kişi mükellef olduğundan beri hiç oruç tutmamış olabilir. Bu durumda ergenlikten itibaren geçen her yıl itibarı ile bir kamerî ay hesabı ile -ki, bu yirmi dokuz veya otuz gündür; ihtiyaten otuz gün tercih edilmesi uygundur- oruçlarını tutar.

b) Kişi mükellef olduktan sonra bazı oruçları kazaya bırakmış olabilir. Bu durumda mümkün mertebe tutulmayan oruçların sayısı hesaplanıp gününe gün kaza edilir.

Orucunu mazeretsiz olarak terk eden kimselerin kaza yanında tövbe ve istiğfar etmesi de gerekir.

526. Bozulan vâcip ve nâfile oruçların kazası gerekir mi?

Adak sebebiyle vâcip olan oruç bozulursa kaza edilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/128-129) Nâfile oruç ise kişiye farz veya vâcip olmadığı hâlde, isteğe bağlı olarak Ramazan ayının dışında tutulan oruçtur. Nâfile de olsa, başlanan bir ibadetin tamamlanması gerekir. Bu nedenle diğer nâfile ibadetlerde olduğu gibi bozulan nâfile orucun da kaza edilmesi Hanefîlere göre vâciptir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/125)

527. Akşam ezânının yanlışlıkla bir-iki dakika erken okunmasından dolayı orucunu açan kimsenin ne yapması gerekir?

Namaz, imsak ve iftar vakitlerinin tespitinde takvimlere göre hareket etmek asıldır. Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan takvimlerde namaz vakti gösterilen yerlerin yükseklik ve mesafe farkından dolayı akşam namazı vaktinin girişinde temkin uygulanmaktadır. Söz konusu takvimlerin gösterdiği güneşin batma vaktinden yanlışlıkla iki-üç dakika önce akşam namazına başlanması veya iftar edilmesi hâlinde namaz ve oruç geçerli olur. Ancak daha erken iftar edilirse oruç bozulmuş olur ve kaza edilmesi gerekir.

528. Orucu kasten bozmanın hükmü nedir?

Orucu kasten, yani mazereti olmadığı hâlde bilerek bozmak, Ramazan'ın hürmetine saygısızlıktır ve büyük günahtır. Hz. Peygamber (s.a.s.), orucunu bu şekilde bozanların keffâret ile yükümlü olacaklarını belirtmiştir. (Buhârî, Savm, 30 [1936]; Müslim, Sıyâm, 81-84 [1111]; bk. Ebû Dâvûd, Savm, 37 [2393]; İbn Mâce, Sıyâm, 14 [1671]) Oruç keffâreti, iki kamerî ay veya 60 gün ara vermeksizin oruç tutmaktır. Buna da gücü yetmeyen kişi, 60 fakiri bir gün ya da bir fakiri 60 gün doyurur. Bu keffâretin yanında ayrıca, tövbe edilmesi ve bozulan orucun da kazası gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/122-123)

529. Keffâret orucu tutan bir kimse yolculuğa çıktığında, keffâret orucuna ara verebilir mi?

Başlanan bir Ramazan orucunu meşru bir mazeret olmaksızın bilerek bozan bir kimsenin gücü yetmesi hâlinde peş peşe iki kamerî ay veya altmış gün keffâret orucu tutması gerekir. Hanefîlere göre, kadınların âdet hâlleri hariç hiçbir sebeple keffâret orucuna ara verilmez. Sefer ve benzeri bir sebeple ara verilmesi hâlinde daha önce tutulmuş olan oruçlar nâfile yerine geçer. Bu durumda keffâret orucuna baştan başlanır. Çünkü keffâret orucunun ara verilmeksizin tutulması gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/278) Bununla birlikte tutulmakta olan keffâret orucuna hastalık ve yolculuk mazeretine binaen ara verilebileceğini, bu mazeretler sona erince ara vermeden kaldığı yerden devam edilebileceğini söyleyen mezheplerin görüşleriyle de amel edilebilir. (bk. Mevvâk, *et-Tâc*, 5/448)

530. Oruç keffâreti tutan bir kadın âdet dönemi esnasında tutamadığı günler için ne yapmalıdır?

Keffâret orucu ara vermeden tutulmalıdır. Ancak kadınların keffâret orucu tutarken araya giren âdet günleri bunun dışındadır. Çünkü onlar bu günlerinde oruç tutamazlar, âdet hâlleri bitince ara vermeden, keffârete kaldıkları yerden devam ederler. İki ayı tamamlarlar. Şayet âdetin dışındaki bir sebeple ara verirlerse, keffâret orucuna baştan başlamaları gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 4/115)

531. Ramazan aylarında birden fazla oruç bozulması durumunda bu oruçların her biri için ayrı ayrı keffâret gerekir mi?

Farklı Ramazan aylarında da olsa bir kimsenin meşru mazereti olmaksızın kasten bozduğu bütün oruçlar için bir keffâret ödemesi (peş peşe iki kamerî ay veya altmış gün oruç tutması) yeterlidir. Ayrıca bozduğu her orucu kaza etmesi gerekir. Ancak keffâretin ödenmesinden sonra başlanıp kasten bozulan Ramazan orucu için yeni bir keffâret gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/338-340)

ORUCU BOZMAYAN HALLER

532. Unutarak yemek içmek orucu bozar mı?

Unutarak yemek içmek orucu bozmaz. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Bir kimse oruçtu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın, bozmasın. Çünkü onu, Allah yedirmiş, içirmiştir."* (Buhârî, Savm, 26 [1933]; Müslim, Sıyâm, 171 [1155]) buyurmuştur.

Unutarak yiyip içen kimse, oruçlu olduğunu hatırlarsa hemen ağzındakileri çıkarıp ağzını yıkar ve orucuna devam eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/120-121)

533. Unutarak yiyen kişiye oruçlu olduğunun hatırlatılması gerekir mi?

Oruçlu olduğunu unutarak yiyip içen kişi, yaşlı, hasta, zayıf ve oruç tutmaya güç yetiremeyecek durumdaysa onu gören kişi oruçlu olduğunu hatırlatmamalı, aksi durumda hatırlatmalıdır. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 244)

534. Cünüp iken tutulan oruç geçerli midir?

Cünüplük oruç tutmaya engel değildir. Cünüp olmayı gerektiren hâl ister oruca başlamadan gerçekleşmiş olsun ister ihtilam olma şeklinde oruçlu iken gerçekleşmiş olsun fark etmez. Ancak cünüp olan kişi, bir an önce yıkanıp temizlenmelidir. Cünüp iken üzerinden bir namaz vakti geçmemelidir. Guslün bir namaz vaktinden daha fazla süreyle ertelenmesi günahtır. Çünkü geciktirilirse namaz terk edilmiş olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/399)

535. Oruçlu iken ihtilam olmanın veya cünüp olarak sabahlamanın hükmü nedir?

Oruçlu iken rüyada ihtilam olmak orucu bozmaz, gusletmeyi geciktirerek cünüp olarak sabahlamak da oruca bir zarar vermez. (*el-Fetâvaî-Hindiyye*, 1/200; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/400) Ancak guslü sabah namazı vaktinin çıkmasına kadar ertelemek günahtır. Çünkü bu durumda namaz terk edilmiş olur. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan'da imsaktan sonra sabah namazı vakti içinde yıkandıkları bilinmektedir. (Buhârî, Savm, 25 [1930-1931]; Müslim, Sıyâm, 76 [1109])

536. Ağda veya epilasyon yaptırmak oruca engel olur mu?

Vücuttaki kılların hangi yolla olursa olsun alınması orucu bozmaz. Çünkü oruç, bir şey yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmaktan dolayı bozulur. Kıl almak veya aldırmak bunların kapsamında olmadığından orucu bozmaz.

Burada şu husus da belirtilmelidir ki, kadının erkeğe karşı avret mahalli eller, ayaklar ve yüzü hariç tüm bedenidir. Kadının kadına karşı avret mahalli, diz kapağı ile göbek arasıdır. Zaruret olmadan bu yerlerin dışındaki bölgelerin başka kadınlara veya erkeklere gösterilmesi caiz değildir. Bu itibarla ağda veya lazerle epilasyon yaptırmak isteyen kişinin, erkek olsun kadın olsun yabancı bir kişiye avret mahallini açması helal olmadığı gibi bu işlemi uygulayan kişinin de bu kısma bakması ve dokunması helal değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/368-370)

537. Makyaj yapmak ve saç boyamak orucu bozar mı?

Oruç, bir şey yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmaktan dolayı bozulur. Makyaj yapmak, saç boyamak ve saç bakımı bu kapsamda olmadığından orucu bozmaz.

538. Nikotin bandı orucu bozar mı?

Nikotin bandı orucu bozmaz. Kural olarak orucu bozan şeyler, vücuda normal yollarla giren maddeler ve cinsel ilişkidir. Vücuda sürülen yağ, merhem gibi maddeler, deri üzerindeki gözenekler ve deri altındaki kılcal damarlar yoluyla emilerek kana karışmaktadır. Bu işlem yeme, içme ve beslenme anlamına gelmemektedir. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/123-124; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/98; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/395-396)

539. Oruçlu iken böbrek taşı kırdırmak orucu bozar mı?

Oruçlu olan bir kimsenin, vücuduna gıda verici bir madde enjekte edilmeden böbrek taşı kırdırmasıyla orucu bozulmaz. Bu operasyon esnasında böbreklere kan akması da orucu bozmaz.

540. Şeker hastalarının uyguladıkları insülin iğnesi orucu bozar mı?

İğnenin orucu bozup bozmayacağı, kullanılış amacına göre değerlendirilebilir. Ağrı dindirmek, tedavi etmek, vücudun direncini artırmak,

gıda vermek gibi amaçlarla enjeksiyon yapılmaktadır. Gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar, yemek ve içmek anlamına gelmediklerinden orucu bozmazlar. Ancak gıda ve/veya keyif verici enjeksiyonlar orucu bozar. (DİYK 22.09.2005 tarihli karar) Şeker hastalarının kullandıkları insülin iğnesi bu nitelikte olmadığı için orucu bozmaz.

Diğer yandan ehil doktorların, oruç tutmasının sağlık açısından zararlı olacağı teşhisini koyduğu bir hasta, Ramazan'da oruç tutmayabilir. Böyle bir kişi, eğer iyileşme ihtimali varsa orucunu daha sonra kaza etmek üzere bırakır; böyle bir ihtimal yoksa Ramazan ayının her günü için birer fidye verir. İnsüline bağımlı olarak yaşayan hastaların da oruç tutmaları sağlıklarına zarar veriyorsa oruç tutmayabilirler. Tutamadıkları oruçlarının sayısınca her gün için bir fidye verirler.

541. Damardan verilen radyoaktif madde orucu bozar mı?

Bazı hastalıkların teşhisi amacıyla hastalara damar yoluyla besleyici niteliği olmayan radyoaktif maddenin verilmesi orucu bozmaz. Çünkü bu şekilde verilen söz konusu madde besleyici ve vücudu kuvvetlendirici mahiyet taşımamaktadır.

542. Göz damlası orucu bozar mı?

Konunun uzmanlarından alman bilgilere göre, göze damlatılan ilaç, miktar olarak çok az (1 mililitrenin 1/20'si olan 50 mikrolitre) olup bunun bir kısmı gözün kırpılmasıyla dışarıya atılmakta, bir kısmı gözde, göz ile burun boşluğunu birleştiren kanallarda ve mukozasında mesâmat (gözenekler) yolu ile emilerek vücuda alınmaktadır. Kaldı ki bu işlem yeme içme yani gıdalarıma anlamı da taşımamaktadır. Dolayısıyla göz damlası orucu bozmaz.

543. Kulak damlası orucu bozar mı?

Kulak ile boğaz arasında bir kanal bulunmaktadır. Ancak kulak zarı bu kanalı tıkadığından, ilaç boğaza ulaşmaz. Bu nedenle kulağa damlatılan ilaç orucu bozmaz.

Kulak zarında delik bulunsa bile, kulağa damlatılan ilaç, kulak içerisinde emileceği için ilaç ya hiç mideye ulaşmayacak ya da çok azı ulaşacaktır. Kaldı ki bu işlem yeme içme yani gıdalanma anlamı da

taşımamaktadır. Dolayısıyla kulak damlası orucu bozmaz. (DİYK 22.09.2005 tarihli karar)

544. Burun damlası orucu bozar mı?

Tedavi amacıyla burna damlatılan ilacın bir damlası, yaklaşık 0,06 cm3'tür. Bunun bir kısmı da burun çeperleri tarafından emilmekte, çok az bir kısmı mideye ulaşmaktadır. Bu da mazmazadan (ağzı su ile çalkalamadan) sonra ağızda kalan rutubette olduğu gibi orucu bozacak düzeyde görülmemiştir. Kaldı ki bu işlem yeme içme yani gıdalanma anlamı da taşımamaktadır. Dolayısıyla burun damlası orucu bozmaz. (DİYK 22. 09. 2005 tarihli karar)

545. Anjiyo yaptırmak orucu bozar mı?

Halk arasında anjiyo olarak bilinen operasyon, teşhis ve tedaviye yönelik olarak uygulanmaktadır. Anjiyografi, vücut damarlarının görüntülenmesi demektir. Damar içine damarların görünür hâle gelmesini sağlayan ve kontrast madde olarak tanımlanan ilaç verilerek, anjiyogram adı verilen filmler elde edilir. Anjiyografi sayesinde organları besleyen damarlar görüntülenerek damar hastalıkları veya bu damarlardan beslenen organlara ait tanı koydurucu bilgiler edinilir. Tedaviye yönelik olarak uygulanan anjiyonun klasik yöntemi anjiyoplastidir. Bu ise dar veya tam tıkalı damarların balon ya da stent denilen özel araçlarla tekrar açılması için yapılır.

Bu bilgiler ışığında gerek anjiyografi, gerekse anjiyoplasti operasyonlarında yemek ve içmek anlamı bulunmadığından, oruç bozulmaz.

546. Biyopsi yaptırmak orucu bozar mı?

Tahlil amacıyla vücudun herhangi bir organından parça alınması (biyopsi), orucu bozmaz. (DİYK 22. 09. 2005 tarihli karar)

547. İdrar kanalının görüntülenmesi, kanala ilaç akıtılması orucu bozar mı?

İdrar kanallarına giren cihazlar veya akıtılan ilaçlar orucu bozmaz. (DİYK 22. 09. 2005 tarihli karar)

548. Kalp hastalarının kullandıkları dilaltı hapı orucu bozar mı?

Bazı kalp rahatsızlıklarında dilaltına konulan hap, doğrudan ağız dokusu tarafından emilip kana karışarak kalp krizini önlemektedir. Söz konusu hap ağız içinde emilip yok olduğundan mideye bir şey ulaşmamaktadır. Bu itibarla, dilaltı hapı kullanmak orucu bozmaz. (DİYK 22.09.2005 tarihli karar)

549. Akupunktur tedavisi orucu bozar mı?

Oruç, imsak vaktinden iftar vaktine kadar ibadet niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak suretiyle yapılan bir ibadettir. (el-Bakara, 2/187) Akupunktur, vücutta belirli noktalara iğne batırarak çeşitli hastalıkları tedavi etme metodudur. Orucu bozan şeyler kapsamında olmadığı yani vücudu beslemesi ve gıdalandırması söz konusu olmadığı için akupunktur yaptırmak orucu bozmaz.

550. Merhem ve ilaçlı bant kullanmak orucu bozar mı?

Deri üzerindeki gözenekler ve deri altındaki kılcal damarlar yoluyla vücuda sürülen yağ, merhem ve benzeri şeyler emilerek kana karışmaktadır. Ancak cildin bu emişi, çok az ve yavaş olmaktadır. Diğer taraftan bu işlem, yeme içme anlamına da gelmemektedir. Bu itibarla, deri üzerine sürülen merhem, yapıştırılan ilaçlı bantlar orucu bozmaz. (DİYK 22.09.2005 tarihli karar)

551. Astım hastalarının kullandığı ilaçlı sprey orucu bozar mı?

Astımlı hastaların, rahat nefes almalarını sağlamak amacıyla ağza püskürtülen oksijenli ilaç, orucu bozmaz.

Nefes açıcı sprey kullanmak zorunda kalan astım hastası oruç tutmayabilir. Daha sonra iyileşince tutamadığı günleri kaza eder. İyileşme ümidi kalmamışsa, o takdirde tutamadığı günler sayısınca fidye verir. Bir fidye, Ramazan'da bir kişi için verilen bir fitre miktarıdır.

Ancak nefes darlığı dışında oruç tutmaya engel başka sağlık problemi bulunmayan astım hastaları, soluk almayı rahatlatacak özel spreyi ağızlarına püskürterek oruç tutabilirler. Ağza püskürtülen bu ilaçlar orucu bozmaz. Çünkü bu spreyden bir kullanımda 1/20 ml gibi çok az bir miktar ağza sıkılmaktadır. Bunun da önemli bir kısmı ağız ve nefes

boruları cidarları tarafından emilip yok olmaktadır. Bundan geriye kalan miktarın tükürükle mideye ulaştığı konusunda ise kesin bir bilgi yoktur.

Abdest alırken ağızda kalan su ile kıyaslandığında, bu miktarın çok az olduğu görülmektedir. Oruçlunun, abdest alırken ağzına aldığı sudan kalan miktarın mideye ulaşması hâlinde orucun bozulmayacağı konusunda hadis-i şerifler vardır. (Ebû Dâvûd, Savm, 33 [2385]) Bu konuda icma oluşmuştur.

Ayrıca, misvaktan bazı kırıntıların ve kimyevi maddelerin mideye ulaşması kaçınılmazdır. Hâl böyle iken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) oruçlu olarak misvak kullandığı, sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. (Buhârî, Savm, 27 [Bâb başlığı]; Ebû Dâvûd, Savm, 26 [2363]; Tirmizî, Savm, 29 [725]) Diğer taraftan, *"Kesin olarak bilinen, şüphe ile bozulmaz."* kaidesi gereğince, mideye bir şeyin ulaşıp ulaşmadığı konusundaki şüphe ile de oruç bozulmaz. Bu itibarla astımlı hastaların, rahat nefes almalarını sağlamak amacıyla ağza püskürtülen oksijenli ilaç, orucu bozmaz.

552. Yıkanmak orucu bozar mı?

Ağız ve burundan su girip de sindirim organına ulaşmadıkça oruçlu kimsenin yıkanması, orucuna zarar vermez. Nitekim Hz. Âişe ve Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan'da imsaktan sonra yıkandıklarını haber vermişlerdir. (Buhârî, Savm, 25 [1930-1931]; Müslim, Sıyâm, 76 [1109]) Bu itibarla, ağız ve burundan mideye su kaçırmamak şartıyla oruçlu kişi yıkanabilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/199)

553. Denize girmekle oruç bozulur mu?

Ağız ve burundan su kaçırmamak kaydıyla denize girmekle oruç bozulmaz. Fakat denize giren kimsenin, yüzme esnasında veya başka bir şekilde su yutma ihtimali yüksektir. Bu itibarla oruçlu iken denize girmekten kaçınmak daha ihtiyatlıdır.

554. Ramazan orucu tutmaya başlayan bir kimse daha sonraki günlerde oruç tutmaktan vazgeçerse ne gerekir?

Ramazan ayında her günün orucu başlı başına müstakil bir ibadettir. Bundan dolayı her gün için oruç tutmaya niyet etmek gerekir. Dolayısıyla bir günün orucundaki bozukluk, diğer günün sıhhatine engel olmaz.

Bu itibarla Ramazan orucu tutmaya başlayan bir kimse daha sonraki günlerde mazeretsiz olarak oruç tutmaktan vazgeçerse, sadece tutmadığı günlerin orucunu kaza etmesi gerekir, keffâret gerekmez. Zira keffâret, oruç tutmamanın değil, orucu Ramazan ayında mazeretsiz olarak kasten bozmanın cezasıdır.

Ancak Ramazan orucunun mazeretsiz olarak tutulmaması büyük günah olup, kazasıyla birlikte tövbe etmek de gerekir. Ayrıca Ramazan'dan sonra tutulan oruç, Ramazan'da tutulan orucun sevabını karşılamaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/403) Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde, Ramazan'da mazeretsiz olarak tutulmayan bir günü, bir sene boyu tutulan orucun karşılamayacağını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Savm, 38 [2396]; bk. Buhârî, Savm, 29)

555. Haram olan bir fiilin işlenmesi, oruca zarar verir mi?

Müslüman her zaman ve her yerde haramlardan sakınmalı, başta oruç olmak üzere ibadetle geçirilen Ramazan ayında ise daha da dikkatli davranmalıdır. Oruçlu kimsenin tüm günahlardan sakınarak oruç ibadetinin maksadına uygun hareket etmesi gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Her kim yalan söylemeyi ve yalanla amel etmeyi bırakmazsa, o kimsenin yemesini içmesini bırakmasına Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur."* (Buhârî, Savm, 8 [1903])

Oruçlu olan kimsenin yalan konuşmaktan ve yalanla iş yapmaktan uzak durduğu gibi gıybet, kötü söz söylemek, kul hakkı yemek, harama bakmak, kumar oynamak vb. yasak davranışlardan da uzak durması gerekir.

FİDYE VE ISKÂT

556. Tutmadığı oruçları kaza etmeden oruç tutamayacak hâle gelen kimse ne yapmalıdır?

Fakihlerin çoğunluğu, *"Oruç tutmaya güç yetiremeyenler, bir yoksul doyumu kadar fidye öder."* (el-Bakara, 2/184) âyetinden hareketle, mazeretli veya mazeretsiz oruç tutmamış ve kaza etmeden ölüm döşeğine düşmüş kimselerin oruç borçları için fidye ödenmesi vasiyetinde bulunmalarının müstehap olacağını söylemişlerdir. Eğer vasiyet etmişse mirasçıları

malının üçte biri oranında bu vasiyeti yerine getirirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124; bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 3/100; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/37-38)

Fidye, ölenin bıraktığı maldan teçhiz, tekfin masrafları ve borçları çıkarıldıktan sonra, kalan malın üçte birinden verilir. Şayet fidye üçte birden çok tutarsa, fazla olan kısım ancak vârislerinin rızası ile ödenebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/425)

Şâfiî mezhebine göre ise bir kimse imkânı olduğu hâlde fidyeyi vermeden ölürse, vasiyete gerek olmaksızın bıraktığı mirastan ödenir. Zira onun fidye ödemesi, hasta ve yolcunun orucu kaza etmesi gibidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/259)

557. Fidye nedir, hangi durumlarda gerekir?

Fidye, bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel demektir. Dinî bir terim olarak fidye, oruç ibadetinin eda veya kaza imkânının kalmaması sebebiyle veya hac ibadetinin edası sırasında işlenen birtakım kusurların giderilmesi için ödenen maddî bedeli ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Oruç tutmaya güç yetiremeyenler, bir yoksul doyumu fidye öder."* (el-Bakara,2/184) buyrulmaktadır. Buna göre ihtiyarlık ve şifa ümidi olmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutamayan kimse, daha sonra bu oruçları kaza etme imkânı bulamazsa, her gününe karşılık bir fidye öder. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/100; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/37-39)

Öte yandan Şâfiîlere göre, Ramazan ayının kaza borcu herhangi bir mazeret olmaksızın yerine getirilmeden, öteki Ramazan gelecek olursa, kaza borcuna ilaveten bir de fidye ödeme yükümlülüğü ortaya çıkar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/364; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/175)

Şâfiî mezhebinde fidye ödeme yükümlüğünün ortaya çıktığı bir diğer mesele de gebe ve emzikli kadınlarla ilgilidir. Emzirme ve hamilelik sebebiyle çocuğunun sağlığı hakkında endişe duyan annelerin, oruç tutamadıkları günleri hem kaza etmeleri hem de fidye vermeleri gerekir. Fakat çocuk hakkında değil de kendileri hakkında endişe ederlerse o zaman sadece kaza gerekir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/267)

Hac ve umre ile ilgili görevler yerine getirilirken meydana gelen bazı eksiklikler için uygulanması gereken maddî yaptırım da fidye kapsamına girer. (el-Bakara, 2/196)

Bir fidye, bir kişiyi bir gün doyuracak yiyecek miktarı veya bunun ücretidir. Bu da "sadaka-i fıtır" ile aynı miktarı ifade eder. Bu, fidyenin asgari ölçüsüdür. İmkânı olanların daha fazla vermesi daha iyidir. (el-Bakara, 2/184; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124)

558. Oruç fidyesi nasıl ödenir?

Oruç fidyesinin tutarı, fıtır sadakası kadardır. Bu fidyeler Ramazan'ın başlangıcında verilebileceği gibi Ramazan'ın içinde veya sonunda da verilebilir. Fidyelerin tamamı bir fakire topluca verilebileceği gibi ayrı ayrı fakirlere de verilebilir. Bu durumda olan kimseler, fidye vermeye güçleri yetmiyorsa Allah'tan bağışlanmalarını isterler.

Oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar ile iyileşme ümidi olmayan hastalar, ileride tutabilecek duruma gelirlerse, fidyelerini vermiş bile olsalar tutamadıkları oruçları Hanefîlere göre kaza ederler. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/105; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124) Önceden verdikleri fidyelerin hükmü kalmaz, bunlar nâfile bağış/sadaka sayılır.

559. Oruç fidyesi kimlere verilebilir?

Oruç fidyesi, tıpkı fıtır sadakasında olduğu gibi onları verecek kişinin bakmakla yükümlü olmadığı yoksul Müslümanlara verilir. Fıtır sadakası ve oruç fidyesini vermek durumunda olan kimsenin bunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanmaması esastır. Zekât için de aynı kural geçerlidir. Bu sebeple bir kimse zekâtını, fıtır sadakasını ve fidyesini kendi usûl (üst soy) ve fürûuna (alt soy) veremez. Usûl, bir kimsenin anası, babası, dede ve nineleri; fürû ise çocukları, torunları ve onların çocuklarıdır.

Yine bir kimse hanımına zekât, fitre ve fidyesini veremeyeceği gibi hanımı da kocasına bunları veremez.

Bunların dışındaki kardeş, teyze, dayı, amca, hala ve onların çocukları, gelin, damat, kayınpeder ve kayınvalide gibi akrabalar zengin değillerse kendilerine zekât, fitre ve fidye verilebilir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/301)

560. Oruç tutacak gücü olduğu hâlde tutmayan bir kimse, bu oruçlarının fidyesini vererek oruç borcundan kurtulmuş olur mu?

Oruç için fidye verilmesi, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlı kimseler ile iyileşme ümidi olmayan hastalar için geçerlidir. Hz. Peygamber (s.a.s.)

ve sahabenin uygulaması, fidyeden bahseden âyetteki *"oruç tutmakta zorluk çekenler."* (el-Bakara, 2/184) ifadesinin yalnızca yukarıda sayılan kimseleri kapsadığını göstermektedir. Buna göre, oruç tutmaya gücü yettiği hâlde tutmayan veya geçici bir sebeple tutamayan kimseler hakkında fidye hükmü yoktur. (Buhârî, Tefsîr (Bakara), 26 [4507]; Müslim, Sıyâm, 149-150 [1145])

Mazeretsiz oruç tutmayanların, tutmadıkları oruçları kaza etmeleri ve tövbe istiğfar etmeleri gerekir. Ayrıca, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar ile iyileşme ümidi olmayan hastalar, fidye vermiş bile olsalar, ileride tutabilecek duruma gelirlerse tutamadıkları oruçları Hanefîlere göre kaza etmeleri gerekir. Önceden verdikleri fidyeler oruç borcunu düşürmez. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/105; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124)

561. Fidye verme gücü olmayan kişiler ne yapmalıdırlar?

Senenin hiçbir mevsiminde oruç tutamayacak kadar yaşlı olan (pîr-i fânî) kimselerin, maddî durumları uygunsa Ramazan'ın her bir günü için bir fakire fidye (yani bir fitre) vermeleri gerekir. İyileşme umudu olmayan hasta da bu hükme tâbidir. (el-Bakara, 2/184)

Fidye verecek gücü olmayanlar ise fidyeden sorumlu olmazlar. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/38) Ancak kasten tutmadıkları oruçların uhrevî sorumluluğunu taşırlar. Bu durumda olanların yapabileceği Cenâb-ı Hak'tan bağışlanma dilemektir.

562. Iskât-ı savm ne demektir?

Iskât-ı savm, ölünün üzerindeki oruç borçlarını düşürmek demektir. Iskât, kişinin sağlığında çeşitli sebeplerle eda edemediği oruç, adak, keffâret gibi dinî mükellefiyetlerinin, ölümünden sonra fidye ödenerek düşürülmesi, böylece o kişinin bu tür borçlarından kurtulması anlamını taşır.

Ölünün üzerinden, sağlığında mazereti sebebiyle tutamadığı oruç borçlarının düşürülmesi için fidye verilmesi hususu, âyet ile sabittir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Oruç tutmaya güç yetiremeyenler, bir yoksul doyumuna yetecek kadar fidye öder."* (el-Bakara, 2/184) buyrulmaktadır.

Bu âyetin hükmüne göre, oruca güç yetiremeyen veya sağlık mazeretleri sebebiyle Ramazan'da ve diğer zamanlarda oruç tutmaktan âciz

olan kimselerin, tutamadıkları her bir gün için fidye ödemeleri gerekir. Âyette, hayatta olup oruç tutmaya sağlığı imkân vermeyenlerin fidye vermeleri söz konusu edilmektedir. Hayatta iken imkân buldukları hâlde oruç tutmadan ölenler için oruç keffâreti ödenip ödenemeyeceği konusu âlimler arasında tartışmalıdır.

Fakihlerin çoğunluğu, yukarıdaki âyet-i kerîmeden hareketle, mazeretli veya mazeretsiz oruç tutmamış ve kaza etmeden vefat etmiş olan kimselerin oruç borçları için de fidye ödeneceğini, hatta bu kimselerin bu konuda vasiyette bulunmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124) Çünkü fidyenin gerekçesi, oruç tutmaktan aciz olmaktır. Ölen kimse de oruç tutmaktan mutlak surette âcizdir. O hâlde bunların durumu, tutamadıkları oruca karşı fidye vermeleri nass ile sabit olan kişilerin durumuna kıyas edilebilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/100; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/151) Başta Şâfiî mezhebi olmak üzere bazı görüşlere göre ise bir kimse imkânı olduğu hâlde fidyeyi vermeden ölürse vasiyete de gerek olmaksızın bıraktığı mirastan ödenir. Zira onun fidye ödemesi, hasta ve yolcunun orucu kaza etmesi gibidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/259)

RAMAZAN VE ORUÇLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

563. Ramazan ayını ve bayramı başka ülkelerde geçirenler, o ülkelerin hesaplarının/takvimlerinin Türkiye'den farklı olması hâlinde bayramlarını Türkiye'ye göre mi, bulundukları ülkeye göre mi yapmalıdırlar?

Fakihlerin çoğunluğunca tercih edilen görüşe göre; kamerî aylar, hilalin güneş battıktan sonra, yeryüzünün herhangi bir yerinden görülmesiyle başlar. (bk. Buhârî, Savm, 5, 11 [1900, 1906]; Müslim, Sıyâm, 3-9 [1080])

Günümüzde ayın, hilal hâlinde nerede ve ne zaman görülebileceği, hatasız olarak, hesapla tespit edilebilmektedir. Yurdumuzda ve İslâm ülkelerinin çoğunda takvimler bu hesaplamalara göre düzenlenmekte; Ramazan ve bayramlar da buna göre belirlenmektedir. Az sayıda bazı İslâm ülkeleri ise kamerî aybaşlarının tespitinde, ayın hilal şeklinde gökyüzünde görülebilecek hâlde bulunması zamanını değil, kavuşum

anını veya hilalin kendi ülkelerinde de görülmesini esas almaktadırlar. İslâm âleminde zaman zaman bizden bir gün önce veya bir gün sonra oruca başlayan ve bayram yapan ülkelerin bulunması bu sebepledir. Bu tür ictihad farklılığından doğan uygulamalar kimsenin ibadetine zarar vermez. Bu nedenle başka bir ülkede bulunan bir Müslüman, bayramını bulunduğu ülkeye göre yapar. Bayram coşkusunu, bulunduğu yerdeki Müslüman kardeşleriyle birlikte yaşar.

564. Kutup bölgelerinde oruç nasıl tutulur?

Namaz ve oruç gibi vakte bağlı ibadetlerin vakitlerinin tamamının veya bir kısmının teşekkül etmediği kutup bölgelerinde bu ibadetler, şer'î kıstaslar dikkate alınarak takdir yoluyla eda edilir. (İbn Âbidîn, *Redd'ü'l-muhtâr*, 1/361-366) Hz. Peygamber (s.a.s.) kıyamet yaklaştığında günlerin uzayacağını, bir günün bir yıl, bir günün bir ay bir günün bir hafta kadar süreceğini söyledikten sonra o günlerde namazların takdir edilerek yani kıyaslamalar ve ölçümlerle vakitleri öngörüp/belirleyip buna göre kılınacağını bildirmiştir. (Müslim, Fiten, 110 [2937])

565. Uçakla seyahat eden oruçlu kişi iftarını nereye göre yapar?

Seyahate çıkan kişilerin, imsak ve iftarları o anda bulundukları yere göre yapmaları gerekir. Uçakla seyahat eden oruçlu kişiler de uçuş esnasında varsa uçak yetkilisinin vereceği bilgiye göre, böyle bir uygulama yoksa uçağın üzerinde bulunduğu yere göre imsak ve iftar yapmalıdırlar. Ancak çok hızlı uçaklarla kıtalararası yolculuk yapılması durumunda, imsak ile iftar arasında süre, anormal ölçüde kısa veya uzun olabilmektedir. Bu durumda, yolculuk yapacak kişi orucunu kazaya bırakabilir. Ancak oruca başlamış ise bir takdir yaparak (mesela oruç tutmaya başladığı yerin akşam vaktinde) iftar edebilir.

566. Mesleği gereği sürekli olarak yolcu olan kişi namaz ve oruç ibadetlerini nasıl yerine getirebilir?

Sürekli yolculuk hâli, ibadetlerde bir ruhsat sebebidir. Yolcuların bu ruhsatlardan yararlanmalarında dinen bir sakınca yoktur. Genel bir ilke olarak mazeret devam ettiği sürece ruhsatlar da devam eder. Buna göre sürekli yolculuk hâlinde olan kimseler, namazlarını ertelemeden ve dört

rek'atlı farzları kısaltarak iki rek'at olarak kılarlar. İhtiyaç duyduklarında veya mecbur kaldıklarında, öğle ile ikindi veya akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek (cem ederek) de kılabilirler. Ramazan oruçlarını ise mümkün olduğunca tutmaya çalışırlar. Fakat yolculuk esnasında oruç tutmakta zorlanırlarsa, uygun zamanda kaza etmek şartıyla yolculuk süresince oruçlarını tutmayarak erteleyebilirler. Ertelemek zorunda kaldıkları Ramazan oruçlarını imkân buldukları ilk fırsatta kaza etmeye çalışırlar. Kaza da edemeyecek duruma düşerler ise söz gelimi artık oruç tutmalarına imkân vermeyen ve iyileşme ümidi olmayan bir hastalığa yakalanmak gibi durumlarda tutamadıkları her bir günlük oruç için bir fidye verirler.

567. Ramazan ayında lokanta işletmek caiz midir?

Ramazan ayında hasta, yolcu vb. oruç tutmama ruhsatına sahip kimseler oruçlarını daha sonraki bir zamanda tutabilirler. (el-Bakara, 2/185; İbn Mâce, Sıyâm, 11-13 [1664-1670]; bk. Müslim, Sıyâm, 69 [335]) Mazereti sebebiyle oruç tutamayanların yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için Ramazan ayında lokanta vb. yerlerin açık olmasında dinen bir sakınca bulunmamaktadır. Ayrıca lokanta sahibi, oruç tutmayanların niçin oruç tutmadıklarını bilmek zorunda değildir. Fakat hem oruç tutanlara saygı için hem de yeni yetişmekte olan çocuk ve gençlerin, Ramazan gününde oruç tutulmayıp aleni yemek yenilmesinin olağan bir şey olduğu gibi bir izlenime kapılmamaları için mazeretli de olsa, yiyip içenlerin bunu açıktan yapmamaları uygun olur. Lokanta sahipleri de gerekli tedbirleri alarak böyle algılamalara fırsat vermemeye özen göstermelidirler.

568. Ramazan gecelerinde eşlerin cinsel ilişkide bulunması caiz midir?

Oruç, imsak (fecr-i sâdık) vaktinden güneşin batımına kadarki süre içinde yeme, içme ve cinsel ilişkiden, ibadet niyetiyle uzak durmaktır. Yani oruç gündüz tutulur. Ramazan geceleri için yeme, içme ve cinsel ilişki yasağı söz konusu değildir. Dolayısıyla iftar ile imsak arasında yemek, içmek ve eşlerin cinsel ilişkide bulunmasında bir sakınca yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* (el-Bakara, 2/187)

569. Ramazan'da oruçlu iken gündüzü uyuyarak geçirmenin oruca zararı var mıdır?

Orucun sahih/geçerli olması için "oruç tutmaya niyet etmiş ve orucu bozacak şeylerden kaçınmış olmak" şarttır. Gündüzleri az veya çok uyumak, orucun sıhhatine zarar vermez. Bununla birlikte orucun vereceği sıkıntılardan uzak kalmak ve onları hissetmemek kastıyla, gerekli olmadığı hâlde Ramazan günlerinde uzun süreli uyumanın, orucun hikmetiyle bağdaşmayacağı da unutulmamalıdır.

570. Çalışanların iş verimini düşürmesi endişesiyle oruç tutmamaları caiz midir?

Ramazan orucu, ergenlik çağına ulaşmış ve akıl sağlığı yerinde her Müslüman'a farzdır. Mazeretsiz olarak oruç tutmayanlar büyük günah işlemiş olurlar. Zira Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse, Allah'ın tanıdığı bir ruhsat olmadan, Ramazan'da bir gün orucunu tutmazsa, bütün yılın orucu bile o günün yerini tutmaz."* (Ebû Dâvûd, Savm, 38 [2396]; bk. Buhârî, Savm, 29)

Ailesinin rızkını temin etmek için ağır işlerde çalışmak zorunda olup da oruç tutmaları sağlığına zarar verenlerin o günlerde oruç tutmayıp daha sonra kaza edebilecekleri, kaza etme imkânlarının olmaması durumunda ise her gün için bir fidye vermeleri şeklinde görüşler vardır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/420) Ancak çok ağır olmayan günlük işlerde çalışmak orucu terk için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *"Öyle erkekler vardır ki, onları ne bir ticaret ne bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamaz. Onlar, dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar."* (en-Nûr, 24/37)

571. Uzman bir doktorun oruç tutmamasını önerdiği kimse ne yapmalıdır?

Uzman bir doktorun, oruç tutmasının sağlık açısından zararlı olacağı teşhisini koyduğu bir hasta, Ramazan'da oruç tutmayabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/422-423) Şayet hastalığı geçici ise tutmadığı oruçlarını iyileşince kaza eder. Hastalığı kalıcı ise tutamadığı oruçlar için fidye verir. Konuyla ilgili âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *"Oruç, sayılı günlerdedir.*

Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse), o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." (el-Bakara, 2/184) Fidye verecek gücü olmayanlar ise bu imkânı buluncaya kadar dinen sorumlu olmazlar. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/38)

572. Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde oruç tutabilirler mi?

Âdet ve lohusalık hâlindeki bir kadının namaz kılması ve oruç tutması haramdır. Bu durumdaki kadının namazı ve orucu sahih olmaz. Fakihler bu konuda görüş birliği içindedirler. (Şâfiî, *el-Ümm*, 1/76-77; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/151; Haddâd, *el-Cevhera*, 1/29; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/380; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/33-34; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/223-224; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/371; Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, 1/300) Âdet süresince terk edilen namazların kazâ edilmeyeceği, oruçların ise temizlendikten sonra tutulacağı hususlarında da bütün mezheplerin görüş birliği vardır. (İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, 47-48; Nevevî, *Şerhu Müslim*, 4/26; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 1/105; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/123)

Söz konusu icmânın dayanağı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri ve sahabe uygulamasıdır. Nitekim Hz. Âişe bu konuda kendisine sorulan bir soru üzerine; Resûlullah döneminde âdet gördüklerinde tutmadıkları oruçları kaza etmekle emrolunduklarını, kılmadıkları namazları ise kaza etmekle yükümlü tutulmadıklarını söylemiştir. (Buhârî, Hayız, 20 [321]; Müslim, Hayız, 69 [335])

573. Kadınlar gebelik dönemlerinde oruç tutabilirler mi?

Ramazan orucunu tutmamak için geçerli mazeretlerden biri de gebelik veya çocuk emzirmektir. Gebe veya emzikli olan kadınlar, kendilerine yahut çocuklarına bir zarar gelmesinden korkmaları hâlinde oruç tutmayabilirler. Bunlar bir yönüyle hasta hükmünde oldukları gibi onlara bu ruhsatı tanıyan hadisler de bulunmaktadır. (Nesâî, Sıyâm, 52 [2274], 62 [2315]; İbn Mâce, Sıyâm, 12 [1667])

Kendisi dayanabilecek ve çocuk da etkilenmeyecek ise gebe ve çocuk emziren kadın oruç tutabilir. Bu konuda alanında uzman bir hekime danışılması uygun olur. Hamilelik ve çocuk emzirme gibi meşru sebeplerle

oruç tutamayan kadınlar, tutamadıkları bu oruçlarını şartların elverişli olduğu başka zamanlarda kaza ederler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124)

574. Düşük yapan bir kadın oruç tutabilir mi?

Düşük yapan bir kadının oruç tutup tutamayacağı konusundaki hüküm, düşüğün lohusalık sebebi sayılıp sayılmaması ile ilgilidir. Hanefî ve Hanbelîlere göre; el, ayak veya parmak gibi uzuvları belirmiş cenin düşüren kadından gelen kan, lohusalık kanıdır; bu kadın da lohusadır. El ve ayak gibi uzuvlar belirmeden meydana gelmiş düşükten sonra görülen kan ise istihâza (özür) kanıdır. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/110)

Hanefî ve Hanbelîlerin verdiği bu hükmün, rahimden gelip düşen/dışarıya çıkan maddenin cenin mi yoksa başka bir şey mi olduğunun ancak el-ayak gibi uzuvların belirmesiyle anlaşılabildiği zamanlarda verilmiş olduğu dikkate alınmalıdır. (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 1/43) Bu konu ile ilgili olarak âlimler kendi dönemlerindeki tıbbi bilgilerden hareketle farklı ictihadlarda bulunmuşlardır. Bu sebeple günümüzdeki tıbbi veriler dikkate alınmalıdır.

Bu itibarla düşenin cenin olduğu tıbben tespit edildiğinde düşükten sonra görülen kan da lohusalık kabul edilmelidir. Nitekim Şâfiî ve Mâlikîlere göre de her durumdaki düşük lohusalık sebebidir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/212; Desûkî, *Hâşiye*, 1/174-175) Sonuç olarak organları belli olsun ya da olmasın düşenin, cenin olduğu biliniyorsa söz konusu kadın, lohusalık hükümlerine tâbi olup oruç tutamaz.

575. Düzensiz âdet kanaması olan bir kadın oruçlarını nasıl tutmalıdır?

Kadınlar âdet dönemlerinde namaz kılmazlar, oruç tutmazlar. Temizlendikten sonra kılamadıkları namazları kaza etmezler fakat oruçlarını kaza ederler. (Buhârî, Hayız, 20 [321]; Müslim, Hayız, 69 [335])

Her kadının âdet gördüğü gün sayısı eşit değildir. Bu süre Hanefîlere göre en az üç, en çok on gün olabilir. Âdet günlerinin süresi, daha önce yaşanmış tecrübelere göre belirlenir. Düzensiz kanamalarda, üç ile on gün arasındaki kanama âdet sayılıp, o günlerde oruç terk edilir. Daha

sonra kaza edilir. On gün dolduktan sonra gusledilip, namaz ve oruca başlanır. İki âdet arasındaki temizlik süresi de 15 günden az olmaz.

576. İtikâf nedir, nasıl yapılır?

Dinî bir terim olarak itikâf akıl sağlığı yerinde ve ergenlik çağına gelmiş bir Müslüman'ın beş vakit namaz kılman bir mescitte ibadet/Allah'a yakınlık elde etme niyetiyle bir süre durması demektir. İtikâfa giren kimse, camide yer, içer, uyur ve ihtiyacı olan şeyleri mümkün olduğu takdirde camide tedarik eder. Tuvalete gitmek, abdest almak ve gerekli olduğunda gusletmek gibi tabiî ihtiyaçları için ise camiden dışarı çıkabilir. Bulunduğu camide cuma namazı kılınmıyorsa, cuma namazını kılmak üzere başka bir camiye gidebilir. Cenaze namazı için ise dışarı çıkamaz. Kendisine veya malına bir zarar geleceği korkusuna kapılması ya da zorla çıkarılması hâlinde başka bir camiye gitmek üzere içerisinde bulunduğu cami veya mescitten çıkabilir. Bu zorunlu hâllerin dışında camiden çıkarsa itikâfı bozulur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/129-131)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan'da ve özellikle bu ayın son on gününde itikâfta bulunduğunu bildiren birçok hadis-i şerif vardır. (Buhârî, İ'tikâf, 1 [2025-2026]; Müslim, İ'tikâf, 1-5 [1171-1172])

Nâfile olan itikâfın en azı bir gündür. İmam Ebû Yûsuf en az süreyi, bir günün yarıdan fazlası olarak belirlerken; İmam Muhammed itikâf için bir saati de yeterli bulur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/129) Yukarıda izah edildiği şekli ile camide itikâf erkeklere mahsustur. Kadınlar ise evlerinin namaz kılmak üzere belirledikleri bir yerinde itikâfta bulunabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/129)

Şâfiî mezhebine göre ise mescit dışında itikâf caiz değildir. Kadın, kocasından izin alarak mescitte itikâf yapar. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinin mescide itikâfa girdikleri rivâyet edilmiştir. (Müslim, İ'tikâf, 5-6 [1172]) Bu mezhebe göre itikâf sırasında oruçlu bulunmak da şart değildir. (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/350; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/188-191)

577. Kadir Gecesinin tayini hakkındaki rivâyetler nasıl anlaşılmalıdır?

Kadir Gecesi Kur'ân'da belirtildiğine göre, içerisinde bu gecenin bulunmadığı bin aydan daha hayırlıdır. Kur'ân, Ramazan ayında (el-Bakara,

2/185) ve bu gecede indirilmiştir. (el-Kadr, 97/1) Kadir gecesinin Ramazan ayında olduğu kesindir. Ancak hangi güne tekabül ettiği konusunda farklı rivâyetler vardır.

Zirr b. Hubeyş anlatıyor: *"Ubey b. Ka'b'a (r.a.); İbn Mes'ud'un (r.a.), 'Senenin bütün gecelerini ihya eden kimse Kadir Gecesine tesadüf edebilir' sözünü hatırlattığımda, bana şu cevabı verdi: 'Kendisinden başka ilah olmayan Yüce Allah'a yemin olsun ki, Kadir Gecesi Ramazan ayındadır. Kadir Gecesi; Resûlullah'ın (s.a.s.) bize namaz kılmamızı emir buyurduğu gecedir. O da Ramazan'ın 27. gününün gecesidir. O gecenin alameti, o gecenin sabahında güneşin beyaz ve ışınlan gözü almayacak şekilde doğmasıdır.'"* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 179 [762])

Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kadir gecesini aramak isteyen 27. gecede arasın."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/27 [4808]) buyurmuş, böylece 27. geceyi ibadet ve zikirle uyanık olarak geçirmemizi tavsiye etmiştir.

Kadir gecesinin Ramazan ayının 27. gecesinde olduğu (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 179-180 [762]) genel kabul görmüş olmakla birlikte, Ramazan'ın son on gününün tek gecelerinde (Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 3 [2017] Müslim, Sıyâm, 207 [1165]) veya son yedi gecesinde aranması ile ilgili farklı rivâyetler de vardır. (Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 2 [2015-2016]; Müslim, Sıyâm, 205-206 [1165]) Dolayısıyla Ramazan'ın son gecelerini Kadir gecesiymiş gibi değerlendirmek tavsiye edilir.

HAC VE UMRE

HAC VE UMRE

HACCIN FARZİYETİ VE ÇEŞİTLERİ

578. Hac ayları hangileridir?

Hac ayları, hicrî takvimdeki Şevvâl ve Zilkade aylarının tamamı ile Zilhicce ayının ilk 10 günüdür. İhrama bu aylar içerisinde girilmesi gerektiğinden dolayı bu aylara hac ayları denilmiştir. Bu zamanlara hac ayları denmesi, hac menâsikinin bu aylardan herhangi birinde bitirilebilmesi açısından değil, haccın şartı olan ihrama Şevvâl'den itibaren girilebilmesi bakımındandır. Bu süre içerisinde ihrama girerek, haccın iki temel rüknünden biri olan ve sadece Zilhicce'nin dokuzuncu günü öğle vakti ile onuncu günü fecr-i sâdık arasında yapılabilen Arafat vakfesini yapan kimsenin haccı geçerli olur. Haccın diğer rüknü olan ziyaret tavafı ise kurban bayramı günlerinde eda edilmekle birlikte, bugünlerde yapılamaz ise cezasını yerine getirmek kaydıyla, daha sonra da yapılabilir ve bu tehir, o seneki haccın geçersiz sayılmasına sebep olmaz. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/132-133)

579. Hac kimlere farzdır?

Hac, İslâm'ın beş temel esasından biri olup bedenî ve malî yönü olan bir ibadettir. Sağlık, servet ve yol emniyeti yönünden haccetme imkânına sahip, (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/120) hür, (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/354 [14868]) akıl sağlığı yerinde ve büluğ çağına erişmiş Müslümanlara farzdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/132; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/120; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/453-454) Bu şartları taşıyan kişinin, imkân elde edince, geciktirmeden bu farzı yerine getirmesi gerekir. Hayatında bir defa hac yapmış olan Müslüman'ın bir daha

haccetmesi gerekmez; (Müslim, Hac, 412 [1337]) ancak nâfile olarak hac yapabilir. (Ebû Dâvûd, Menâsik, 1 [1721]; İbn Mâce, Menâsik, 2 [2886]) Günümüzdeki kota sınırlamaları sebebiyle müracaat ettiği hâlde kurada ismi çıkmadığı için hacca gidemeden ölen kimseler, hacca gitmeye imkân bulamadığı için borçlu olarak ölmüş olmaz.

Kendisine hac farz olan kimsenin, haccını bizzat eda etmekle yükümlü olması için sağlıklı olması, tutukluluk veya yurt dışına çıkma yasağı gibi bir engelinin bulunmaması ve yolun güvenli olması şarttır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/141) Hac yolculuğuna katlanamayacak, ya da fiilen haccedemeyecek derecede hasta olanlar ile yaşlılar, hac kendilerine farz olsa bile, eda ile yükümlü değildirler. Bu durumda olanlar şartları oluştuğu takdirde bizzat hacceder ler. Eğer şartlar oluşmazsa kendi yerlerine bedel göndererek hac yaptırırlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/482) Hacca yazılıp da kurada ismi çıkmayan veya yurt dışına çıkışla ilgili başka engellerden dolayı gidemeyen kişiler için bu da bir mazerettir.

580. İmkân bulup Kâbe'yi gören veya umre yapan kişiye hac farz olur mu?

Haccın farz olması için hac günlerinde bu ibadetin ifa edileceği yerlerde bulunma imkânına sahip olmak gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/120) Bu iki şarttan biri eksik olursa kişiye hac farz olmaz. Dolayısıyla haccın rükünlerini yerine getirme imkânı bulamayan kişilere haccın edası farz olmaz. Hac erkânının yapıldığı günlerde değil de başka bir vakitte Mekke'de bulunan bir kimse hac günleri başlamadan oradan ayrılmak zorunda kalır ve hac vaktinde tekrar gitme imkânı bulamazsa, sırf Mekke'de bulunmuş olmasından dolayı kendisine hac farz olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/583-584) Kâbe'yi gören veya umre yapan kimse eğer hac günlerine kadar orada kalma imkân ve fırsatı bulursa, orada kalır ve haccını yapar.

581. Hac ibadetinin ifası için nisap miktarı mala sahip olma şartı var mıdır?

Bir insana haccın farz olması için zekât verecek konuma gelmesi şart değildir. Borcu ve aile fertlerinin her türlü ihtiyacı dışında hacca gidip gelecek kadar parası, malı mülkü ve imkânı bulunan kimseye, haccın farz olması için gerekli olan diğer şartları da taşıyorsa hac farz olur. (Kâsânî, *Bedâi'*,

2/120, 122) Bir sahabinin, *"Hac yapmayı farz kılan şey nedir?"* şeklindeki sorusuna Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Azık ve binit."* cevabını vermiştir. (Tirmizî, Hac, 4 [813]; İbn Mâce, Menâsik, 6 [2896]) Dolayısıyla bir kimsenin aslî ihtiyaçları, varsa borcu ve bakmakla yükümlü olduğu insanların nafakası dışında hacca gidip geleceği sürede kendisine yetecek kadar yeme, içme ve barınma giderleriyle yol parasına sahip olması durumunda kendisine hac yapmak farz olur. Ayrıca nisap miktarı mala sahip olması gerekmez.

582. Çocuklarını bırakacak güvenli bir yeri olmayan kimsenin hacca gitmesi farz mıdır?

Kendisine hac farz olan kimse, çocuklarını bırakacak hiçbir güvenli yer bulamaması hâlinde bu imkânı elde edinceye kadar hacca gitmekle mükellef olmaz. Böyle bir kimse imkân bulduğu ilk fırsatta gecikmeden bu görevini yerine getirmelidir.

583. Evlenme çağında bekâr çocuğu bulunan kişi hacca gitmeyi erteleyebilir mi?

Sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve büluğ çağına erişmiş Müslümanların, ömürlerinde bir defa haccetmeleri farzdır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/139) Bu şartları taşıyan kişinin, imkân elde edince, geciktirmeden bu farzı yerine getirmesi gerekir. Bu itibarla, kişinin evlenme çağında bekâr çocuğu da bulunsa, bu şartları taşıması hâlinde haccetmesi farzdır. Hacca gitmeyip de hac parasını çocuğunu evlendirmek için kullanırsa, hac yükümlülüğü üzerinden kalkmaz.

584. Borçlanarak hacca gitmek doğru mudur?

Bir Müslüman'ın hac ibadetiyle yükümlü olması için sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve büluğ çağına erişmiş olması gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/140) Bu itibarla maddî yönden haccetme imkânına sahip olmayan kişilerin borçlanarak hacca gitmeleri gerekmez. Ancak borçlanarak hacca gitmeleri hâlinde, hac ibadeti geçerli olur ve kendilerinden hac sorumluluğu da düşer.

Diğer taraftan, haccın farz olması için gerekli şartları taşıdığı hâlde, hac mevsiminde hazır parası bulunmayan ve borç aldığı takdirde bunu

daha sonra ödeme gücüne sahip olan kişilerin, bu görevi bir an önce ifa etmeleri için borç alarak hacca gitmeleri uygun olur.

585. Bankada vadeli hesapta bekletilen para ile hac yapılır mı?

İslâm dini kişilerin meşru işlerle uğraşmalarını ve geçimlerini helal yollardan elde etmelerini emreder. İbadetler de helal kazanç ile ifa edilmelidir. Bankada vadeli hesapta bekleyen paranın aslı helal olduğu için bu para ile hacca gidilebilir. Ancak bu yolla elde edilen faiz gelirlerinin sevap beklemeksizin fakirlere veya hayır kurumlarına dağıtılması ve tövbe edilmesi gerekir.

586. İfrad haccı ne demektir ve nasıl yapılır?

İfrad haccı, aynı yılın hac mevsimi içinde umre yapılmaksızın eda edilen hacdır. İfrad haccı yapmak isteyen kişi, hac mevsimi içinde; Mekke'de ikâmet ediyorsa, bulunduğu yerde, mîkât dışından geliyorsa mîkâtta sadece hacca niyet ederek ihrama girer. Mekke'ye varınca kudüm tavafını yapar, ihramdan çıkmaz. Arafat ve Müzdelife vakfelerini yapıp bayram günü Akabe cemresine taş atar, sonra tıraş olup ihramdan çıkar. Daha sonra ziyaret tavafını ve sa'yi yapar, cemrelere taş atar. İfrad haccı yapan kimsenin kurban kesmesi gerekmez. (Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/3)

587. Temettu haccı ne demektir ve nasıl yapılır?

Temettu haccı, aynı yılın hac mevsiminde, önce umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra yeniden hac için ihrama girilerek yapılan hacdır. Temettu haccı yapmak isteyen kişi, mîkâtta veya daha öncesinde umreye niyet ederek ihrama girer, Mekke'ye vardıktan sonra umre yapar. Sonra tıraş olup ihramdan çıkar. Böylece umresi tamamlanmış olur. Arefeden önce hac için ihrama girer. Haccını eda ettikten sonra ihramdan çıkar. Temettu haccı yapanların şükür kurbanı kesmesi vâciptir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/153)

588. Kıran haccı ne demektir, nasıl yapılır?

Kıran haccı, aynı yılın hac mevsiminde umre ve haccın ikisine birden niyet edilip ihrama girilerek tek ihramla yapılan hacdır. Kıran haccı yapmak isteyen kişi, mîkâta varınca veya daha varmadan umre ve haccın her ikisine birden niyet ederek ihrama girer. Umreyi yaptıktan sonra,

ihramdan çıkmayıp, aynı ihramla haccı da eda eder, sonra ihramdan çıkar. Kıran haccı yapanların şükür kurbanı kesmesi vâciptir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/152 vd.; Aynî, *el-Binâye*, 4/245)

589. Temettu haccı yapacak kişinin, umreyi yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girinceye kadar başka bir umre yapması caiz midir?

Temettu haccı yapan kişinin, hacdan önce yaptığı ilk umreden sonra umre yapamayacağını söyleyen fakihler varsa da bazı Hanefî eserlerinde, Kurban Bayramı günleri dışındaki diğer günlerde umre yapmanın caiz olduğu hükmüne istinaden, temettu haccı yapan bir kişinin, ihramdan çıktıktan sonra nâfile tavaf yapabileceği gibi umre de yapabileceği belirtilmektedir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/535)

590. Kudüm tavafını yapan kişi, ifrad haccını temettu veya kırana çevirebilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerin de içinde bulunduğu çoğunluğa göre, ifrad haccına niyet eden ve kudüm tavafını yapan kişi bu haccını temettu veya kırana dönüştüremez.

Hanbelî mezhebine göre ise bu durumdaki kişi haccını temettu veya kırana dönüştürebilir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/333, 335)

591. Kıran haccına niyet eden kişi, tavaf ve sa'y yapmadan niyetini değiştirip temettu haccına dönüştürebilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre kıran haccına niyet eden kişi bu haccını temettu haccına dönüştüremez. Hanbelî mezhebine göre ise dönüştürebilir. (bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/333, 335)

592. Temettu haccı için umreye niyet eden kişi, haccını kırana dönüştürebilir mi?

Hanefî mezhebine göre, umre için ihrama giren kişi, tavafın en az dört şavtını yapmadan hacca da niyet ederse haccı kırana dönüşmüş olur. Ancak dört şavt yaptıktan sonra hacca da niyet ederse niyeti geçersiz olup haccı temettu olarak devam eder. (Zeylaî, *Tebyîn*, 2/74)

Şâfiî mezhebine göre, umre niyetiyle ihrama giren bir kimse henüz tavafa başlamadan hacca da niyet edebilir ve bu durumda yaptığı hac

kıran haccına dönüşür. Ancak bir adım bile olsa tavafa başlamışsa bu durumda ayrıca hac için niyet edemez. Ettiği takdirde bu niyeti geçersiz olur. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/323)

Mâlikî mezhebine göre ise temettu haccına niyet eden kişi, ihramdan çıkmadan önce niyetini değiştirip kıran haccına dönüştürebilir. (Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/289)

593. Temettu veya kıran haccına niyet eden bir kimse kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutabilir mi?

Temettu veya kıran haccına niyet eden bir kimse kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutamaz. Kurban kesme imkânı bulamayıp oruç tutmuş olan bir kimse "eyyam-ı nahr" denilen kurban kesme günlerinde bu imkânı elde ederse, ayrıca kurban kesmesi de gerekir. Eyyam-ı nahrdan veya tıraş olduktan sonra bu imkânı elde ederse; orucu yeterli olup kurban kesmesi gerekmez. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/173)

594. Mekke'ye dışarıdan gelenlerin Arafat vakfesinden önce veya sonra Mekke'de bulundukları süre içinde seferîlik durumları nedir?

Mekke'de, Arafat vakfesi öncesinde Hanefî mezhebine göre on beş gün veya daha fazla, Şafiî mezhebine göre giriş ve çıkış günleri hariç dört gün veya daha fazla kalacak olan kimse, mukim sayılır; hem Mekke'de hem de Arafat'ta namazlarını tam kılar. Hac öncesi Mekke'de bu sürelerden daha az kalacak olan ise seferî sayılır ve dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılar. (Kâsânî, *Bedâi'*, 1/98; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/519) Buna göre; Arafat öncesi Mekke'de mukim olan kişi; Arafat ve Müzdelife'de de mukimdir. Bu kişi Mekke'ye döndükten sonra burada kaç gün kalırsa kalsın mukim olmaya devam eder. Arafat öncesi Mekke'de seferi olan kişi; Arafat ve Müzdelife'de de seferidir. Bu kişi Arafat'tan döndükten sonra Mekke'de 15 gün veya daha fazla kalacaksa mukim, 15 günden az kalacaksa seferi olur. (Hasen Şâh, *Gunyetu'n-nâsik*, 73; bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/237; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/126)

Cemaatle kılınan namazlarda imam mukim ise cemaat misafir de olsa imama uyarak namazını tam olarak kılar. Arafat, Müzdelife ve Mina'da da hüküm aynıdır.

595. Kurban Bayramı'nın Suudi Arabistan'da Türkiye'den önce veya sonra başlaması hâlinde yapılan hac ibadeti geçerli olur mu?

Kur'ân-ı Kerîm'de güneş ve ayın bir hesaba göre hareket ettiği, (er-Rahmân, 55/5) bunların diğer fonksiyonlarının yanında aynı zamanda birer hesap ölçüsü de kılındığı, (el-En'âm, 6/96) yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için aya menziller tayin edildiği. (Yûnus, 10/5) gökler ve yer yaratıldığı zaman on iki ay meydana gelecek şekilde bir nizam konduğu, (et-Tevbe, 9/36) ayın yeryüzünden hilal şeklinde başlayıp kademe kademe farklı şekillerde görülmesinin insanlar ve hac için vakit ölçüleri olduğu (el-Bakara, 2/189) belirtilmektedir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre; kamerî aylar, ayın güneş battıktan sonra, yeryüzünün herhangi bir yerinden hilal hâlinde çıplak gözle görülmesi veya görülebilecek durumda olmasıyla başlar. Günümüzde ayın hilal hâlinde nerede ve ne zaman görülebileceği, hatasız olarak, hesapla tespit edilebilmektedir. Yurdumuzda ve İslâm ülkelerinin çoğunda hesaplamalar, hilalin dünyanın neresinde olursa olsun görüleceği dikkate alınarak yapılmakta ve takvimler bu hesaplamalara göre düzenlenmekte; bayramlar da buna göre belirlenmektedir. Bazı İslâm ülkeleri ise kamerî aybaşlarının tespitinde, ayın hilal şeklinde gökyüzünde görülebilecek hâlde bulunması zamanını değil, kavuşum anını (ayın her dolanmasında bir kez güneş, ay ve dünyanın aynı doğrultuya gelmesi/içtima) esas almaktadırlar. Ayrıca kimi ülkeler, ihtilâf-ı metâli'a itibar etmekte yani hilalin dünyanın herhangi bir yerinde görülmesini veya görülebilirliğini değil, kendi ülkelerinde görülebilirliğini dikkate almaktadırlar. İslâm âleminde zaman zaman bizden bir gün önce veya bir gün sonra bayram yapan ülkelerin bulunması bu sebepledir. Bu tür ictihad farklılığından doğan farklı uygulamalar kimsenin ibadetine zarar vermez. Bu nedenle de Suudi Arabistan'da bulunanlar o günlerde bu ülkenin uygulamalarına göre hareket ederler. Dolayısıyla söz konusu ülkenin hesabına göre yapılan hac ibadeti geçerlidir.

596. Hacca görevli olarak giden kişinin hac borcu düşer mi?

Görevli olarak hacca giden kimse, ister zengin ister fakir olsun yaptığı hac kendi adına geçerlidir. Yaptığı görev karşılığında ücret alması bunu değiştirmez. Eğer kendisine hac daha önceden farz olmuş idiyse,

farz olan haccı eda etmiş olur. Kendisine daha önce hac farz olmamışsa haccın farz olması için şart olan "yol (imkân) bulma" şartı gerçekleştiği için farz haccı eda etmiştir. Daha sonra, maddî açıdan hacca gidecek güce sahip olsa bile yeniden hacca gitmesi gerekmez. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/120)

597. Hac ibadeti üzerine farz olan bir kimse, bu vazifesini yapmadan vefat ederse, vârisleri bu durumda ne yapmalıdırlar?

Zengin olup da hacca gidemeden ölen bir kimse, bıraktığı maldan kendi yerine, hac yapılmasını vasiyet etse ve terekenin (ölenin bıraktığı mal) üçte biri bunun için yeterli ise vârisleri tarafından bu vasiyet yerine getirilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/605, 606, 609, 610) Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), haccetmeyi adayıp da haccedemeden ölen kadının yerine haccetmek isteyen kızına izin vermiştir. (Buhârî, Cezâü's-sayd, 22 [1852]) Böyle bir vasiyette bulunmamışsa, vârislerinden herhangi birisi kendi malından onun adına hac yapabilir. Bu durumda ölenin hac borcunun düşmesi umulur. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/426; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/213)

598. Kur'a sistemi dışında hacca gidebilmek için farklı yöntemlere başvurmak caiz midir?

Hac; belli zamanlarda, belli mekânlarda ve belli şekillerde yerine getirilen bir ibadettir. Bu ibadetin kabul edilmesinin şartları, hacca gidecek kişinin Müslüman, ergenlik çağına ulaşmış ve akıl sağlığının yerinde olması, hac mevsiminde Mekke'de bulunmasıdır. Bu şartları yerine getiren kimsenin hac ibadeti fıkhî ölçüler dâhilinde şeklen geçerli olur. Ancak kur'a yöntemiyle hacca gidemeyenlerin, gereğini yapmayacakları hâlde değişik meslek vizeleri almaları, yalan beyan anlamına geleceğinden dinen caiz değildir. Allah'ın emrine uyarak hac ibadetini yerine getirmek ile yine O'nun koyduğu yalan söyleme yasağını çiğnemek İslâm ahlakıyla bağdaşmayan açık bir çelişkidir. Ancak şoför veya kasap olarak gidenler mesleklerini icra ederken hac yapabilirler.

599. Hac ve umre görevlerini yaparken belli duaları okumanın hükmü nedir?

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen veya Hz. Peygamber (s.a.s.) ile sahabeden rivâyet edilegelen duaları okumak, yerinde ve daha uygun olsa da bu

duaları aynen okumak zorunlu değildir. Arzu edenler bu dualardan yararlanabileceği gibi önceden bildiği ve devam etmekte olduğu duaları da okuyabilirler. Arapça okumayı bilmediği için kitaplarda yer alan duaları telaffuz edemeyen veya telaffuzda güçlük çekenler, okumak istedikleri duanın tercümesini de okuyabilirler. Esasen kişinin Yüce Yaratıcıya gönlünü açıp yakarmasında en güzel yol, içinden geldiği gibi dua etmesidir.

600. Hacca giderken helallik almanın dinî hükmü nedir?

Dinimiz, kul haklarına çok önem vermiş ve inananların bu haklara karşı duyarlı ve saygılı olmalarını emretmiştir. Ayrıca kul hakkı ihlalinde, hakkı ihlal edilen kişi affetmedikçe, hiç kimse tarafından affedilemeyeceği de belirtilmiştir. Veda Hutbesi'nde Resûlullah (s.a.s.), *"Ey insanlar! … Sizin canlarınız, mallarınız, ırz ve namuslarınız, bu beldeniz içinde, bu ayınızda, bu gününüzün haramlığı gibi Rabbinize kavuşuncaya kadar birbirinize haramdır (dokunulmazdır)…"* (Buhârî, Hac, 132 [1739, 1741]) buyurmuştur. Resûlullah (s.a.s.) ayrıca şöyle buyurmuştur: *"Kimin yanında kardeşine ait bir hak varsa, o haksızlıktan dolayı hak sahibiyle helalleşsin. Gerçek şu ki, (kıyamette) asla dinar ve dirhem (altın ve gümüş) yoktur. Kardeşinin hakkı için kendi sevaplarından alınmadan evvel, (dünyada) onunla helalleşsin. (Ahirette) zalimin (o hakkı karşılayacak) sevapları bulunmazsa, kardeşinin günahlarından alınır da o zalimin üzerine atılır."* (Buhârî, Rikâk, 48 [6534]; Mezâlim, 10 [2449])

Bu ve benzeri gerekçeler nedeniyle hacca giden kişinin yolculuğa çıkmadan önce çevresindekilerle ve hukuku olan kimselerle helalleşmesi, haccın adabından sayılmıştır. Ancak helalleşme, haccın sıhhatinin şartlarından olmadığı için helalleşmeden hacca giden kişinin haccı geçerlidir.

601. Hac yapan kimsenin bütün günahlarının affedileceğine dair rivâyetler sahih midir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kim Allah için hacceder de (Allah'ın rızasına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, annesinden doğduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner."* (Buhârî, Hac, 4 [1521]; Müslim, Hac, 438 [1350]) buyurmaktadır. Bu hadis muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu ve benzeri hadisleri gerçek anlamında anlamak mümkün olduğu gibi hac ibadetinin

önem ve faziletini vurgulamak ve bu vecibeyi ifaya teşvik olarak değerlendirmek de mümkündür. Bir başka hadiste; *"Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın (evinin) ziyaretçileridir. Kendisine dua ederlerse dualarına icabet eder, O'ndan bağışlanma dilerlerse onları bağışlar."* (İbn Mâce, Menâsik, 5 [2892]) buyurulmaktadır. Benzer ifadeler başka ibadetlerle ilgili olarak da kullanılmıştır. Mesela *"Beş vakit namaz, cumadan cumaya (kılınan cuma namazı), Ramazan'dan Ramazan'a (tutulan Ramazan orucu), büyük günahlardan uzak kalındığı sürece, arada işlenen küçük günahların bağışlanmasına vesiledir."* (Müslim, Tahâret, 16 [233]); *"Her kim Ramazan'ı (farz olduğuna) inanarak ve ecrini de umarak oruçla geçirirse, daha önce işlediği günahları bağışlanır."* (Buhârî, Îmân, 28 [38]; Savm, 6 [1901]; Fazlu leyleti'l-kadr, 1 [2014]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 175 [760]) buyurulmuştur.

Bu hadislerden anlaşılması gereken; –namaz, oruç, zekât gibi farzları terk etmek; içki, kumar, zina, hırsızlık, adam öldürme gibi haramları işlemek anlamına gelen büyük günahlardan uzak kalındığı sürece– küçük günahların belirtilen iyi ameller vesilesiyle affedileceğidir.

Kişilerin namaz, oruç, zekât borçlarını kaza etmeden, kul haklarını ödemeden veya helalleşmeden bir hac yapmakla tamamen günahsız olacağını düşünmek, çok da doğru görünmemektedir. Ayrıca büyük günahlar ancak tövbe ve istiğfarla bağışlanabilir.

602. Hacc-ı ekber ve hacc-ı asğar ne demektir?

"Hacc-ı ekber" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlü'nden bütün insanlara bir bildiridir."* (et-Tevbe, 9/3) şeklinde geçmektedir. Bu âyetteki hacc-ı ekberin hangi anlamda olduğu konusunda farklı görüşler vardır. (*Kur'ân Yolu*, 2/724) Genel kabul gören görüşe göre, hac mevsimi dışında Kâbe'ye yapılan ziyarete (umreye) hacc-ı asğar; hac mevsiminde yapılan ziyarete de hacc-ı ekber denir. Bayramın birinci gününe de "hacc-ı ekber" denilir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 2/33) Hz. Ali (r.a.), *"Resûlullah'a (s.a.s.) 'el-haccü'l-ekber hangi gündür?' diye sordum; 'Bayramın ilk günüdür.' buyurdular."* demiştir. (Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 10 [3088])

Halk arasında ve bazı kaynaklarda arefe günü veya Kurban Bayramı'nın birinci gününün cumaya rastladığı dönemde yapılan hacca, "hacc-ı ekber" denildiğine dair bir anlayış vardır. Ancak bunun güçlü bir dayanağı yoktur.

603. Veda haccı ve veda hutbesi nedir?

Veda haccı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinin 10. yılında (632) yapmış olduğu ilk ve son haccıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), yüz bini aşan sahabîye bu hac sırasında yaptığı konuşma ile veda etmiş, İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olan hac ibadetinin yapılış şeklini öğretmiştir. Hac sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashâbına yaptığı tarihî konuşmasına "veda hutbesi" denir. Temel hak ve hürriyetler açısından, çok önemli olan bu hutbe, hadis kitaplarında bölümler hâlinde nakledilmiştir. (Buhârî, Hac, 132 [1739-1742]; Müslim, Hac, 147 [1218]) İslâm tarihi kaynakları, hadis kaynaklarından bu rivâyetleri tek metin şeklinde aktarırlar. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/601-604)

Hz. Peygamber (s.a.s.), İslâm'ın özeti olarak sunduğu veda hutbesiyle; câhiliye devrine ait bütün kötü âdet ve gelenekleri yıkmıştır. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili hükümleri bildirmiştir. Bütün insanların Hz. Âdem'in çocukları olduğunu ifade ederek evrensel insan haklarına işarette bulunmuştur. Irk, renk ve sınıf üstünlüğünü reddederek, tüm insanlığa rehber olacak örnek bir eşitlik anlayışını tarihe kaydetmiştir. Zinanın ve aile hayatına zarar verecek her şeyin yasaklandığını haber vermiştir. Aile hayatında erkek ve kadının birbirlerine karşı hak ve vazifelerinin bulunduğunu, kadınlara iyilik ve şefkatle muamele edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ekonomik ve sosyal hayatı felce uğratan faizin haram kılındığını, her türlü kan davasının kaldırıldığını ilan etmiştir. Vasiyet, borç ve kefâlet, takvim düzeni hakkındaki hükümlerle birlikte; nesebin öz babadan başkasına nispet edilmesinin kötülüğünü ifade etmiştir. Herkesin can, mal ve haysiyetinin her türlü tecavüzden korunduğunu, her türlü haksızlığın yasaklandığını ve cezaların şahsî olduğunu belirtmiştir. Kısaca, önemli dinî kuralları, temel hak ve görevleri, duygusal, etkili ve veciz bir şekilde orada bulunan insanlara öğütleyerek, kendilerine emanet olarak bıraktığı Kur'ân ve Sünnet'e sarıldıkları müddetçe sapıklığa düşmeyeceklerini müjdelemiştir. En sonunda orada hazır bulunanların, dinlediklerini başkalarına aktarmalarını istemiştir. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/602-604)

604. Kurban Bayramı günlerinde umre yapılabilir mi?

Haccın ancak hac aylarında yapılabilmesine karşılık umre için belirlenmiş herhangi bir zaman yoktur. Arefe ve bayram günleri (teşrik tekbirlerinin getirildiği 5 gün) dışında her zaman umre yapılabilir. Arefe günü sabahından bayramın 4. günü güneş batıncaya kadarki süre içinde

ise umre yapmak tahrîmen mekruhtur. Çünkü bu günler hac menâsikinin yapıldığı günlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/227)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre hac yapmaya niyetli olmayanlar teşrîk günleri dâhil yılın her gününde umre yapabilirler. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/147-148; Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/374)

Mâlikî mezhebine göre hac yapmaya niyetli olanlar bayramın 4. günü güneş batıncaya kadar, Şâfiî mezhebine göre ise veda tavafı dışında haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar. (Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 3/21-25)

605. Mekke ve Medine'nin kutsallığına inanarak oralardan toprak veya taş getirmenin bir sakıncası var mıdır?

Mescid-i Haram, Meş'ar-i Haram, Arafat başta olmak üzere Mekke, hac ile ilgili rükün ve şartların ifa edildiği yerler olması bakımından Müslümanların gönlünde belli bir kutsallığa sahiptir. Bu kutsallık o bölgelerin taşına, toprağına, bitkisine ve hayvanına değil; bizzat mekânların kendisine aittir. Dolayısıyla Hicaz'dan teberrük amacıyla toprak veya taş getirmenin herhangi bir dayanağı yoktur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 30/161) İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu bunu doğru bulmamış ve bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/454-455)

606. Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmanın hükmü nedir?

Hac ve umre ziyareti için Medine-i Münevvere'de kalınan süre içinde beş vakit namazın Mescid-i Nebevî'de kılınmasına özen gösterilir. Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevî'de kılınacak bir namazın, Mescid-i Haram hariç diğer mescitlerde kılınan bin namazdan daha faziletli olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, Fazlü's-salât, 1 [1190]; Müslim, Hac, 505-506 [1394]) Halk arasında Medine'de sekiz gün kalıp kırk vakit namaz kılmanın gerekli olduğu kanaati yaygın hâle gelmiştir. Bu kanaatin dayanağı, sıhhati tartışmalı olmakla birlikte, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyet edilen şu hadistir: *"Kim benim şu mescidimde, bir tek vakti geçirmeksizin kırk vakit namaz kılarsa, kendisi için cehennemden berat ve azaptan kurtuluş yazılır. O kişi nifaktan da uzak olur."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/155 [12605])

Hadis âlimleri, gerek senet gerekse metin açısından bu rivâyetin sıhhatinin tartışmalı olduğunu ifade etmişlerdir. (bk. Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'îfe*,

1/540-541 [364]; Rifâ'î, *el-Ehâdîsü'l-Vâride fi Fezâili'l-Medîne,* 435-436) Fıkıh eserlerinde de hacı adaylarının Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namazı ihmal etmemeleriyle ilgili vurgulu hükümler yer almamıştır. Bu bağlamda kırk vakit namaz konusuyla ilgili şu hadisin metin itibarıyla daha sahih olduğu bilinmektedir: *"Kim ilk tekbire yetişmek kaydıyla kırk gün cemaatle namaz kılarsa o kimse için iki şeyden beraat gerçekleşir: Cehennem ateşinden ve nifaktan."* (Tirmizî, Salât, 64 [241])

Buna göre Medine'de kalış zamanı yeterli olan kişilerin, sayı hesabı yapmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mescidinde, onun Ravza'sının yanında cemaatle namaz kılmaya devam etmeleri yerinde bir davranış olacaktır. Fakat organizasyon açısından daha kısa süre kalmak zorunluluğu doğarsa, bu da anlayışla karşılanmalı ve kırk vakit kılamamanın bir eksiklik olacağı zannedilmemelidir. Zira Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmak, haccın ne farzı ne vâcibi ne de sünnetidir. Dolayısıyla haccın tamamlanmasının bu namazlara bağlanmaması gerekir.

İHRAM VE MÎKÂT

607. Her umre için mîkâta gitmek gerekir mi?

Bir kimsenin umresini tamamladıktan sonra yeni bir umre yapabilmek için tekrar Harem bölgesi hudutları dışına (hill bölgesine) çıkarak orada ihrama girmesi gerekir. Bu konuda en çok bilinen yer, Hz. Âişe Mescidi'nin bulunduğu Ten'îm'dir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/167)

608. Âfâkîler Cidde'de ihrama girebilir mi?

Mîkâtın dışında kalan belde ve ülkelerde oturanlara "âfâkî" denir. Âfâkîlerden, hac veya umre yapmak maksadıyla Hicaz'a gidenler için geldiği bölge veya ülkeye göre ihrama girme yerleri bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenmiştir. "Mîkât" denilen bu yerler beş tanedir. İbn Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.s.), Medîneliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karnü'l-menâzil'i ve Yemenliler için Yelemlem'i mîkât olarak belirledi. Bunlar, belirtilen bölge veya ülke yönünden gelen diğer belde yolcuları için de mîkâttır."* (Buhârî, Hac, 7-13 [1524-1531]; Cezâü's-sayd, 18 [1845]; Müslim, Hac, 11-18 [1181-1183]) Başka bir

hadiste buna Iraklılar için "Zâtu ırk" ilave edilmiştir. (Ebû Dâvûd, Menâsik, 8 [1739]; Nesâî, Menâsikü'l-hac, 19 [2653]) Eğer hac veya umre yolcusunun yolu, bu noktalardan geçmiyorsa yolcu, buraların hizalarında ihrama girer.

Cidde, ulemanın cumhuruna göre Hill'den (mîkât içinden) sayılmaktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/476) Buna göre âfâkîler Cidde'de ihrama giremez. İster deniz yoluyla ister hava yolu ile gelsinler, kuzey ve batı istikametinden gelenler Cuhfe hizasını geçmeden ihrama girmelidirler.

609. İhram namazının hükmü nedir?

İhrama giren kişinin iki rek'at ihram namazı kılması sünnettir. Şayet kerâhet vakti ise ihram namazı kılınmamalıdır. Mîkât mahallinde unutularak kılınmaması hâlinde Mekke'ye geldikten sonra da kılınabilir. Bunun için maddî bir ceza gerekmez. İçinde bulunulan vaktin namazını kılmak da bu iki rek'at namazın yerine geçer. Bu namazın ilk rek'atında Fâtiha'dan sonra "Kâfirûn", ikinci rek'atında ise "İhlas" sûrelerinin okunması faziletlidir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/226)

610. İhramsız olarak Mekke'ye girmenin hükmü nedir?

Hanefî mezhebine göre ne maksatla olursa olsun, Şâfiî mezhebine göre ise hac veya umre yapmak amacıyla Harem bölgesine girmek isteyen kişinin, mîkâttan ihramlı geçmesi gerekir. Hac veya umreye giderken sebebi ne olursa olsun ihrama girmeksizin mîkât sınırından geçen kişi, henüz hac menâsikinden birine başlamadan önce geri dönüp âfâkîler için olan bir mîkât mahallinden ihrama girerek tekrar içeri girerse bir ceza gerekmez. Geri dönmezse, Hanefîlere göre bulunduğu yerden ihrama girer ve bir koyun veya keçi kurban eder. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/164-165; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/10-14) Buna "ceza hedyi" denir. Bu tür kurbanlar Harem sınırları içinde kesilmek kaydıyla, kurban bayramı günlerinde kesilebileceği gibi diğer günlerde de kesilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/181; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/499)

611. Umre yapmak üzere ihrama girip Mekke'ye gelen kişi sağlık sorunları sebebiyle umresini erteleyebilir mi?

Umre yapmak üzere ihrama giren fakat umre yapacak kadar kendini sağlıklı hissetmeyen kişi, sağlığına kavuşuncaya kadar ihramlı olarak bekler; iyileşince tavaf ve sa'yini yaparak tıraş olup ihramdan çıkar. Tavaf

ve sa'yini ertelemesinden ötürü de bir ceza gerekmez. Ancak bu bekleme süresi içinde ihram yasaklarına riâyet etmesi gerekir.

612. Umre ihramına girdiği hâlde, tavaf ve sa'y yapmadan elbise giyen kişinin ne yapması gerekir?

Umre ihramına girdiği hâlde, henüz tavaf ve sa'y yapmadan bir gündüz veya gece süresince elbise giyen kişinin, öncelikle elbisesini çıkartıp ihram bezlerine bürünerek tavaf ve sa'yini yapması gerekir. Ancak ihramlı iken bir gündüz veya gece süresince elbise giymiş olduğu için küçükbaş hayvan kurban eder, daha az bir süre giymiş ise sadaka verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî mezhebine göre ise cezânın gerekmesi için bir günün veya gecenin geçmesi gerekmediğinden bu kişi küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/358; Dimyâtî, *Hâşiyetü İ'âneti't-tâlibîn*, 2/365; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/381-382)

613. İhramlı kimsenin dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda ne yapması gerekir?

İhramlı kimsenin bir gündüz veya bir gece süresince dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda dem yani küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir. Giyim süresi bir gündüz veya bir geceden az olursa sadaka-i fıtır verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre elbise giyen kişi, süresine bakılmaksızın dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayyerdir. Cezânın gerekmesi için bir günün veya gecenin geçmesi gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/381-382)

614. İhrama girmiş olan bir kişi hasta olduğu için tavaf ve sa'y yapmadan bir gün süreyle elbise giyerse ne yapması gerekir?

İhrama girdikten sonra hasta olduğu için en az bir gündüz veya bir gece elbise giyen kişi, iyileşir iyileşmez tekrar ihram bezlerine bürünerek tavaf ve sa'yini yapar. Bu durumdaki kişi bir küçükbaş hayvan kesmek, üç gün oruç tutmak veya altı fakire sadaka vermek seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/164; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/294; İbn Kudâme,

el-Muğnî, 3/300) Giyim süresi bir gündüz veya bir geceden az olursa bir sadaka-i fıtır verir veya bir gün oruç tutar. (İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 2/558; Mekkî, İrşâdü's-sârî, 472-473)

615. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişiye ne gerekir?

İhramdan çıkmak için saç tıraşı olmak gerekir. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişi, ihram yasağı işlemiş olur. Eğer elbise giymesi bir gündüz veya bir gece devam etmişse dem (koyun veya keçi kesmek); giyim süresi bir gün veya bir geceden az olursa bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî mezhebine göre küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/367-368, 383; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429)

616. Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir?

Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan tıraş olan kişi, tıraş olmakla ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse saçının tamamını veya en az dörtte birini tıraş etmişse, dem (koyun veya keçi kesmek); daha azını tıraş etmişse, sadaka-i fıtır gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549) İhrama girdikten sonra diğer hac veya umre görevlerine başlasın veya başlamasın vakti gelmeden önce yapılan bütün tıraşlar bu hükme tabidir.

Şâfiî mezhebine göre ise saçından en az üç kıl koparmış veya tıraş etmişse küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/367-368, 371, 376; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429)

617. İhramlı iken saç tıraşı olan veya kasık ya da koltuk altlarındaki tüyleri temizleyen kişiye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre, ihramlı iken saç veya sakalın en az dörtte birini tıraş eden, koltuk altlarından en az birini ya da kasıklardaki tüylerin tamamını temizleyen kişiye ceza olarak dem (bir koyun veya keçi

kesmek) gerekir. Bunlardan daha azının tıraş edilmesi durumunda bir sadaka verilmesi yeterlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/161-162)

Şâfiî mezhebine göre ise en az üç kılın tıraş edilmesi halinde kişi; dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/247, 367-368, 371, 376; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/381-382)

618. İhramlı iken sakal tıraşı olan kişinin ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre, ihramlı iken sakalın en az dörtte birini tıraş eden kişiye ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549) Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre; böyle bir kişi, dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayyerdir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/247, 367-368, 372; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429)

619. İhramlının tırnak kesmesinin veya kopmak üzere olan bir tırnağı koparmasının hükmü nedir?

İhramlı kişinin tırnaklarını kesmesi yasaktır. Şayet tırnağını keserse, ceza gerekir; cezası ise kestiği miktara göre değişir. Şöyle ki; bir defada (aynı anda ve aynı yerde) bütün tırnakları veya bir elin yahut bir ayağın tırnaklarının tamamını kesme durumunda bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Bir elin veya ayağın tırnaklarının tamamı kesilmeyip bir kısmı kesilirse, kesilen her bir tırnak için sadaka verilir. El ve ayaklardan her birinin tırnaklarının tamamı, ayrı ayrı yerlerde ve zamanlarda kesilirse, her biri için ayrı ceza gerekir. Eğer verilmesi gereken sadaka toplamı, bir koyun veya keçi bedelini aşarsa, her tırnak için bir sadaka yerine, tamamı için dem de kesilebilir. Tırnağın kendiliğinden kopması veya kırılan tırnakların koparılması ya da kesilip atılması ise cezayı gerektirmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/77; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162)

620. Hacda kurban kesmeden önce saç tıraşı olana ceza gerekir mi?

Hacda Akabe cemresine taş atmak, kurban kesmek ve saç tıraşı olmak arasında sırayı gözetmenin hükmü ihtilaflıdır. Bu sıraya uymak İmam Ebû Hanîfe'ye göre vâciptir, dolayısıyla sıralamanın bozulması, dem gerektirir. İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve diğer mezhep imamlarına göre ise sünnettir. Bu sıraya uyulmaması hâlinde herhangi

bir ceza gerekmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/154) Günümüzdeki zorluklar dikkate alındığında bu görüşle amel etmenin uygun olacağı söylenebilir.

621. Umre tavafını yapıp sa'yini tamamlamadan saç tıraşı olup ihramdan çıkan kişinin ne yapması gerekir?

Umre yapmak üzere niyet edip ihrama giren ve umre tavafını yaptıktan sonra sa'y yapmadan tıraş olan kişi, Hanefî mezhebine göre ihramdan çıkmış olur. Bu durumda umrenin sa'yini yapar, ancak umrenin sa'yini ihramlı olarak yapmak vâcip olduğundan, kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/163)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise sa'y umrenin rükünlerinden biri olduğu için kişi sa'y yapmadan tıraş olmakla ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Bu durumda yapması gereken, şayet elbise giymişse tekrar ihram bezlerine bürünerek umrenin sa'yini yapmak ve ondan sonra tıraş olarak ihramdan çıkmaktır. Ayrıca bu kişi ihramdan çıkma vakti gelmeden (sa'yden) önce tıraş olduğu ve elbise giydiği için kendisine iki ceza gerekir. Ceza konusunda ise ya iki dem ya altı gün oruç veya on iki fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/130)

622. Tavaf yapmaksızın sa'y yapan ve saç tıraşı olup ihramdan çıkan kimsenin ne yapması gerekir?

Henüz tavaf yapmadan sa'y yapan ve tıraş olan kimsenin sa'yi geçerli değildir. Zira sa'yin geçerli olabilmesi için muteber bir tavaftan sonra yapılmış olması gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/134) Dolayısıyla bu durumdaki kişi ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse önce tavafını yapar, sonra sa'yini tekrarlar, daha sonra ihramdan çıkar. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden tıraş olarak ihram yasağı işlediğinden dolayı da kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162)

Şâfiî mezhebine göre küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/247, 367-368)

623. Tavaf ve sa'y yapmadan saç tıraşı olup ihramdan çıkan kimsenin ne yapması gerekir?

Tavaf ve sa'y yapmadan saç tıraşı olan kimse ihramdan çıkmış olmaz, ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse işlediği ihram yasağı (tırnak kesmek, elbise giymek, tıraş olmak, koku sürünmek, cinsel ilişki vb. gibi) hangi cezayı gerektiriyorsa onu öder. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Ayrıca elbise giymişse bunları çıkarıp ihram bezine bürünür, tavafını ve sa'yini yapması gerekir.

624. Umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saç tıraşı olmayı unutan kimse ne yapmalıdır?

Umre için ihrama girip tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olmayı unutan kişinin, hatırladığı anda hemen tıraş olması gerekir. Şayet bu süre içinde ihlal ettiği ihram yasakları varsa, ihlal edilen yasağın durumuna göre gerekli olan cezayı öder.

625. Tavaf ve sa'yi yapıp saç tıraşı olmayı geciktiren kişiye herhangi bir ceza gerekir mi?

Tavaf ve sa'yi yapıp tıraş olmayı geciktiren kişinin ihramlılık hâli devam eder. Dolayısıyla tıraş oluncaya kadar geçen süre içinde ihram yasakları da devam eder. Kişi bu süre zarfında herhangi bir ihram yasağını çiğnemezse bir ceza gerekmez. Fakat bir ihlal söz konusu ise ihlalin türü ve miktarına göre gerekli olan cezayı öder.

626. İhramdan çıkma aşamasına gelen bir kimseyi ihramlı olan bir kişi saç tıraşı edebilir mi?

Hac veya umrede ihramdan çıkacak duruma gelen bir kimse kendisi saç tıraşı olup ihramdan çıkmadan, ihramlı ya da ihramsız başka birisini tıraş edebilir ve bundan dolayı bir ceza gerekmez. Fakat ihramda olup henüz menâsikini bitirmeyen ve dolayısıyla ihramdan çıkma aşamasına gelmeyen bir kimsenin, ister ihramlı olsun, ister ihramsız olsun, başka birini tıraş etmesi caiz değildir. Tıraş ederse -tıraş edilen kimsenin emriyle olsun olmasın- tıraş edenin bir fitre miktarı sadaka, tıraş edilen ihramlıya ise küçükbaş hayvan kurban etmesi (dem) gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/158)

Şâfiî mezhebine göre, ihramdan çıkma aşamasına henüz gelmemiş olan bir kimse, ihramsız kimseleri tıraş ettiği takdirde bir şey gerekmez.

Fakat ihramlı bir kimseyi tıraş ederse fidye ödemesi gerekir. Eğer tıraş edilen kişi kendisinden talep etmişse fidyeyi tıraş edilen şahıs öder. Fidye dem, üç gün oruç veya altı fakire sadakadan birisidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/344-345; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/432)

627. Vakti geldiğinde sakal tıraşı ile ihramdan çıkılır mı?

İhramdan çıkmak için saç tıraşı olmak gerekir. Bunu yapmadan önce sakalın tıraş edilmesiyle kişi ihramdan çıkmış olmaz; sakalın tamamının veya en az dörtte birinin tıraş edilmesi hâlinde dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549)

Şâfiî mezhebine göre böyle bir kimse küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/367, 368, 372; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/435)

628. İhramlının saç kremi vb. şeyleri kullanmasının hükmü nedir?

İhramlı kimsenin vücuduna, saç, sakal gibi bir uzvunun tamamına, süslenmek ya da güzel görünmek için krem, yağ, jöle, saç kremi, briyantin sürmesi ya da kına, saç boyası ve benzeri şeylerle boyaması durumunda kendisine dem (koyun veya keçi kesmek); bir uzvun tamamına değil de bir kısmına bunu uygulaması hâlinde de bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/161)

Şâfiî mezhebine göre, kına için herhangi bir ceza gerekmezse de diğerleri için ceza gerekir ve bu durumdaki kişi bir dem; küçükbaş hayvan kesme veya üç gün oruç tutma ya da altı fakire sadaka verme cezalarından herhangi birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383)

Tedavi için sürülen ilaç, merhem veya kokusuz krem ve yağlar için ise bir şey gerekmez.

629. İhramlı kimse banyo yaparken ve çamaşır yıkarken sabun veya deterjan kullanabilir mi?

İhramlı kimsenin ihramlı bulunduğu sürece koku kullanması caiz değildir. Bu kimsenin bir uzvuna tamamen veya bir uzvu miktarı olacak şekilde değişik yerlerine kokulu bir şey sürmesi durumunda dem (koyun veya keçi kesmek); bir uzuvdan daha az kısmına bunu uygulaması hâlinde ise bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. Kokulu sabun,

deterjan veya ıslak mendil gibi imalatında esans kullanılan temizlik malzemeleri, koku sürünmekten ziyade temizlik amacıyla kullanılmaktadır. Bu nedenle kokusuz temizlik malzemeleri kullanılması tavsiye edilmekle birlikte söz konusu kokulu temizlik maddelerinin kokulanma amacı olmaksızın ihramlı iken kullanılması ceza gerektirmez.

630. İhramlı kişinin giymesi gereken ayakkabı nasıl olmalıdır? Bu kimse ökçesi kemerli terlik giyebilir mi?

İhramlı iken topukların ve âşık kemiklerinin açık olması, ayakların üst kısmının da tam örtülmemesi gerekir. Bunun için kişi ayakların üzerini tam kapatmayan ve arkası açık olan terlik ve benzeri bir şey giyer. Ökçesi kemerli yani arkası kayışlı terlik de giyebilir. Bunları giyme imkânı olduğu hâlde normal ayakkabı giyen kişi ihram yasağı işlemiş olur. Cezası da giyme süresine göre değişir. Bir gündüz veya geceden az giymiş ise sadaka, bir gündüz veya gece giymiş ise dem gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/490)

631. Kıran haccına niyet etmiş olan kimse, ihram yasağı işlediği takdirde ceza miktarı değişir mi?

Kıran haccı yapan bir kimseye, ihram yasaklarından birini işlemesi hâlinde Hanefî mezhebine göre biri umrenin, diğeri de haccın ihramı için iki ceza gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/171) Şâfiîlere göre tek ceza yeterlidir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/291)

632. Bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kişiye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre, başladığı bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kimse henüz ilk umresinin sa'yini yapmadan önce ikinci bir umre için ihrama girerse ikinci umresini iptal ederek öncelikle ilk umresinin sa'yini yapıp tıraş olarak ihramdan çıkar. Daha sonra ise iptal ettiği umreyi kaza eder. İkinci umreyi iptal ettiği için dem gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/587)

İlk umresinin tavafını ve sa'yini yaptıktan sonra henüz tıraş olmadan önce ikinci bir umre için ihrama girerse; bu durumda ikinci umresini de tamamlaması gerekir. Ancak iki umreyi birleştirdiği için dem gerekir.

İkinci umreyi tamamlamadan önce tıraş olmuşsa bu durumda biri ihram yasağını çiğnediği, diğeri de iki umreyi birleştirdiği için iki dem icap eder. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/587)

Mâlikî, Şâfîi ve Hanbelîlere göre ise bu durumdaki kişinin iki ihramından sadece biri geçerli olur. Dolayısıyla bu kişi sadece bir umre yapar. Kendisine kaza ve fidye de gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/269; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/143; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 3/48)

633. Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihram yasaklarını ihlal etmenin hükmü nedir?

Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihlal edilen ihram yasaklarının ceza gerektirip gerektirmediği mezhepler arasında ihtilaf konusudur.

Hanefî ve Mâlikîler, gerek unutarak gerek bilgisizliği sebebiyle ihram yasağını işleyen kişiye ceza gerekeceğini ifade etmişlerdir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/442, 463; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/232; Sâvî, *Bulğatü's-sâlik,* 2/91; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/543)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise avlanma, saç ve tırnak kesme gibi yok etme (itlaf) türü yasaklarda unutma ve bilgisizlik mazeret sayılmaz. Buna mukabil elbise giyme, koku sürünme gibi yararlanma (tereffüh) türü yasaklarda ise bu durumlar mazeret kabul edilir. Bu iki mezhebe göre ihramlı kişi, unuttuğu veya hükmünü bilmediği için elbise giyinir ya da koku sürünürse ceza ödemesi gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/435-436; *el-Kâfî*, 1/496-497; Kalyûbî, *Hâşiye*, 2/168-171)

634. İhram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem dışında ödenmesi caiz midir?

Hanefî mezhebine göre, ihram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem'de ödenmesi daha faziletli olmakla birlikte Harem dışında ödenmesi de caizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/558) Şâfiî mezhebine göre ise bu sadakaların Harem bölgesinde ödenmesi zorunludur. (Dimyâtî, *İânetü't-Tâlibîn*, 2/368-370)

635. Temettu haccı yapan kişi, umresini tamamlayıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girmeden nâfile bir tavafın ardından haccın sa'yini yapabilir mi?

Temettu haccı yapanlar mikatta sadece umreye niyet ettikleri için umrenin sa'yini tamamlayınca, tıraş olup ihramdan çıkarlar. Tekrar hac için ihrama girinceye kadar Mekke'de ihramsız kalırlar. Zilhicce ayının sekizinci (terviye) günü veya isterlerse daha önce hac için tekrar ihrama girerler.

Hac için ihrama girdikten sonra yapacakları nâfile bir tavafı takiben isterlerse hac sa'yini Arafat'a çıkmadan önce yapabilirler. Bu takdirde, ziyaret tavafından sonra sa'y yapmaları gerekmez. Ancak bu kişiler, hac için ihrama girmeyip ihramsız bir şekilde yaptıkları nâfile tavaflardan sonra sa'y yapamazlar. Yaptıkları takdirde de bu sa'y, haccın sa'yi yerine geçmeyeceğinden bu kişilerin ziyaret tavafından sonra yeniden sa'y yapmaları gerekir. (Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/165; *İlmihal I*: İman ve İbadetler, 536)

636. Harem sınırları içerisindeki kişinin Hill bölgesine gitmeden bulunduğu yerden umre için ihrama girmesinin hükmü nedir?

Mekkeli olsun ya da olmasın Mekke'de bulunan kişiler umre yapmak istediklerinde Harem bölgesi hudutları dışına -yani Hill bölgesine- çıkarak oradan ihrama girerler. Bu konuda en çok bilinen yer, Hz. Aişe Mescidi'nin bulunduğu Ten'im'dir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/167) Kişi şayet bu kuralı ihlal ederek Harem bölgesinden ihrama girer ve tavafa başlarsa Hanefî, Şâfîi ve Hanbelîlere göre başlamış olduğu bu umreyi tamamlar ve ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban keser. Ancak tavafa başlamadan önce hatasının farkına varıp Hill bölgesine gider ve oradan ihrama niyet edip telbiye getirirse dem kesme sorumluluğu ortadan kalkar. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/248; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/229; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/478; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 3/72)

Mâlikîlere göre kişi, Hill bölgesine gitmeden Harem bölgesinden ihrama girmiş ve tavaf ile sa'y yapıp tıraş olmuşsa yaptığı tavaf ve sa'yi geçersiz sayılır. Bu kişi ayrıca umresini tamamlamadan tıraş olmak suretiyle ihram yasağı işlediği için kendisine fidye gerekir. Fidye hususunda bir dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini yerine getirmelidir. Bu kişinin ayrıca Hill bölgesine çıkıp ardından tavaf

ve sa'yini iade ederek umresini tamamlaması gerekir. (Haraşî, *Şerhu Muhtasari'l-Halil*, 2/393; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/23; İlîş, *Minehu'l-celîl*, 2/226)

TAVAF VE SA'Y

637. Tavaf nedir ve kaç çeşit tavaf vardır?

Bir hac terimi olarak tavaf, Hacer-i Esved'in hizasından başlanarak ve Kâ'be sola alınarak Beytullah'ın etrafında yedi defa dönmek demektir. Bu dönüşlerin her birine şavt denir. Tavafın, Kâ'be'nin etrafında yapılması gerektiği şu âyet-i kerîmeden anlaşılmaktadır: ***"Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."*** (el-Hac, 22/29)

Hükmü itibarıyla farz, vâcip, sünnet ve nâfile olmak üzere dört çeşit; yapılışı itibarıyla "kudüm", "ziyaret", "veda", "umre", "nezir", "nâfile" ve "tahiyye" olmak üzere yedi çeşit tavaf vardır. Hükümleri ve isimleri farklı olsa da bu tavafların hepsinin yapılışları, farzları (şartları ve rükünleri), vâcipleri ve sünnetleri aynıdır. Yapılışı itibarıyla tavaf çeşitleri şunlardır:

a) Kudüm Tavafı: "Kudüm", sözlükte bir yere gelmek veya varmak anlamına gelir. Bir hac terimi olarak, "ifrad haccı" yapanların Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk tavaftır. Bu tavafın yapılması sünnettir. İfrad haccı niyetiyle ihrama giren ancak Mekke'ye uğramadan doğrudan Arafat'a çıkan kimseler ile Arafat vakfesinden önce âdetleri kesilmeyen kadınların kudüm tavafı yapmaları gerekmez.

b) Ziyaret Tavafı: Ziyaret veya diğer adıyla ifâza tavafı, haccın rüknüdür. ***"Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."*** (el-Hac, 22/29) âyetinde kastedilenin, bu tavaf olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Âyette geçen ***"tavaf etsinler"*** emri genel bir ifade olduğu için Mekkeli olan ve olmayan her hacı adayının mutlaka bu tavafı yapması gerekir. Ziyaret tavafının geçerli olması için; Arafat vakfesinin yapılmış olması ve belirlenmiş olan vaktinde yapılması şarttır.

Ziyaret tavafının vakti, Kurban Bayramı'nın ilk günü; Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre fecr-i sâdıkın doğması ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise gece yarısından sonra başlar. Ancak bu tavafın bayramın birinci günü Akabe cemresi taşlanıp, kurban kesip tıraş olduktan sonra yapılması daha faziletlidir. Cumhura göre, ziyaret tavafının son vakti için

bir sınırlama yoktur. Ömrün sonuna kadar yapılabilir. Tavaf etmeden memleketine dönen kişi, sonradan geri döner ve tavafını yaparsa ziyaret tavafı farzı yerine gelmiş olur ve bu gecikmeden dolayı da herhangi bir ceza gerekmez. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/192; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/132; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/408; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 3/85) Fakat ziyaret tavafını yapıncaya kadar cinsel ilişki yasağı devam eder.

c) Veda Tavafı: Âfâkî (mîkât sınırları dışından gelen) hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken son tavaftır. Buna sader (ayrılma) tavafı da denir. Veda tavafı, haccın aslî vâciplerinden biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Sizden biri son olarak Kâbe'yi ziyaret etmeden ayrılmasın."*** (Müslim, Hac, 379 [1327-1328]; bk. Buhârî, Hac, 144 [1755]) buyurmuştur. Âdetli olup âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda olan veya lohusa olan kadınlar veda tavafı yapmazlar ve kendilerine bir şey gerekmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/195; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/377)

d) Umre Tavafı: Umre tavafı bütün mezheplere göre umrenin farzlarından biridir. Umre tavafının vakti, umre ihramına girilmesinden sonra başlar. Son vakti için bir sınır yoktur. Umre ihramında iken herhangi bir vakitte yapılabilir.

e) Nezir (Adak) Tavafı: Kâbe'yi tavaf etmeyi adayan kimsenin bu adağını yerine getirmesi vâciptir. Nezredilen tavaf belli bir zaman ile kayıtlanmış ise bu kayda uyulması gerekir.

f) Nâfile Tavaf: Mekke'de bulunulan süre içinde farz ve vâcip tavaflar dışında yapılan tavaflara nâfile (tatavvu) tavaf denir.

Sahabeden Abdullah b. Abbas, tâbiînden Atâ b. Ebî Rebah, Said b. Cübeyr ve Mücâhid b. Cebr'in görüşlerine göre; Mekkeli olmayanların Mekke'de bulundukları süre içinde Mescid-i Haram'da nâfile namaz kılmaktan çok, nâfile tavaf yapmaları daha faziletlidir. Yine Mekkeli olmayanların Mekke'de bulundukları sürece nâfile umre yerine nâfile tavaf yapmayı tercih etmeleri uygun olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/502)

Tahiyyetü'l-mescid Tavafı: Kudüm, ziyaret, umre, veda ve nezir tavafı yapmak durumunda olmayan kimselerin Mescid-i Haram'a her gittiklerinde, mescidi selâmlama olarak "Tahiyyetü'l-mescid tavafı" yapmaları müstehaptır. Yukarıda sayılan tavaflardan birinin yapılması hâlinde bu tavaf, "Tahiyyetü'l-mescid tavafı" yerine de geçer. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/447)

638. Ziyaret tavafı ihramsız yapılabilir mi?

Ziyaret tavafı (farz olan tavaf) ihramlı olarak yapılabileceği gibi ihramsız olarak da yapılabilir.

639. Tavafın şavtlarının eksik yapılması durumunda ne gerekir?

Hanefîlere göre tavafın ilk dört şavtı farz, kalan üç şavtı ise vâciptir. Dolayısıyla ilk dört şavtı yapan kimsenin tavafı geçerli olur. Daha sonra eksik kalan şavtlar usûlüne uygun olarak yapılırsa herhangi bir ceza gerekmez. Vâcip olan bu üç şavt yapılmazsa, vâcip terk edildiği için dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/162)

Diğer üç mezhepte ise tavafı yedi şavta tamamlamak farzdır. Aksi takdirde yapılan tavaf geçersiz olur. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 89; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/245)

640. Tavaf esnasında abdesti bozulan kişinin ne yapması gerekir?

Tavaf esnasında abdestli olmak Hanefîlere göre vâcip, diğer mezheplere göre rükün yani farzdır.

Hanefilere göre abdestsiz olarak tavaf yapan kişi, Mekke'den ayrılmamışsa tavafı iade etmesi icap eder, memleketine dönmüşse dem gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/130; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Tavaf esnasında abdesti bozulan kişi, tavafı bırakıp abdest alarak kaldığı yerden tavafa devam eder, dilerse tavafı baştan başlayarak yeniden yapabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/497-498)

Diğer mezheplere göre ise abdestsiz yapılan tavaf geçersiz olup, bu şekilde yapılan tavaf mutlaka iade edilmelidir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243)

641. Harem-i Şerif'e girip çıkarken veya tavaf yaparken eli bir kadına değen kimsenin abdesti bozulur mu?

Hanefî mezhebine göre kadın ve erkeklerin birbirlerine ellerinin değmesinden dolayı abdestleri bozulmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10) Şâfiî mezhebine göre ise bu durumda abdest bozulur. Ancak Şâfiî olanlar, bu konuda Hanefî mezhebini taklit edebilirler.

642. Umre tavafını yaparken abdesti bozulan, fakat abdestinin hangi şavtta bozulduğunu bilmeden hem tavafı hem de sa'yi tamamlayan kimsenin ne yapması gerekir?

Tavafın abdestli olarak yapılması ve sa'yin de muteber bir tavaftan sonra yapılmış olması gerekir. Abdestsizliğin hangi şavtta meydana geldiği bilinmediğinde abdestsizlik hâli ilk şavta hamledilir. Bu durumda kişi abdest alarak tavaf ve sa'yi iade eder. Tavafı iade etmediği takdirde Hanefîlere göre dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir. (Merğinânî, *el-Hidâye*, 1/163; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Şâfiî mezhebine göre ise abdestsiz yapılan tavaf geçersiz olduğundan dolayı tavafın ve sa'yin iadesi gerekir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243) Ancak abdestli olarak tavafı yaptıktan sonra abdesti bozulup o şekilde sa'y yapmışsa yapılan sa'y geçerlidir. Zira sa'yde abdestli olmak sünnettir.

643. Umre tavafını abdestsiz yapan veya yaparken abdesti bozulan ve yeniden abdest almadan tavafa devam edip tamamlayan kişinin ne yapması gerekir?

Tavafın abdestli olarak yapılması vâciptir. Umre tavafının tamamını veya bir kısmını, hatta bir şavtını cünüp, abdestsiz, lohusa veya âdetli olarak yapmak dem gerektirir. Ancak abdestli olarak yeniden tavaf yapılması hâlinde ceza ortadan kalkar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Şâfiî mezhebine göre ise abdestsiz yapılan tavaf geçersiz olup, bu şekilde yapılan tavaf mutlaka iade edilmelidir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243)

644. Umre veya ziyaret tavafı esnasında eli, burnu veya başka bir yeri kanayan bir Hanefî, o esnada Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi?

Hanefî mezhebine mensup olan bir kişinin tavaf esnasında bir yerinin kanaması hâlinde abdesti bozulur. Bu durumda yapması gereken şey, tekrar abdest alıp kaldığı yerden veya baştan başlayarak tavafını tamamlamaktır. Şayet umre veya ziyaret tavafına abdestsiz olarak devam edecek olursa kendisine bir dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir; abdest alıp tavafı yeniden yaparsa ceza düşer.

Hastalık, yaşlılık veya aşırı izdiham gibi sebeplerle yeniden abdest almanın zor olduğu durumlarda Hanefî olan kimse, Şâfiî mezhebini taklit ederek tavafına devam edebilir.

645. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılınabilir mi?

Hanefî mezhebine göre tavaf yapıldıktan sonra kerâhet vakti değilse ara vermeden tavaf namazı kılmak efdaldir. Mekruh vakitlerde ise daha sonraya tehir edilir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/69) Şâfiî mezhebine göre tavaf namazının kerâhet vaktinde kılınmasında hiçbir sakınca yoktur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/57)

646. Tavaf, geri geri yürüyerek yapılırsa geçerli olur mu?

Tavaf geri geri yürüyerek yapılırsa iade edilmelidir. İade edilmezse Hanefîlere göre bir dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre ise bu şekilde yapılan tavaf geçerli olmaz; yeniden yapılması gerekir. (Remlî, *Nihâyetu'l-Muhtâc*, 3/280) Bazı şavtlarda böyle yapılırsa bu şavtların iadesi yeterlidir.

647. Tavaf namazı nerede kılınır?

Tavaf namazının Makâm-ı İbrahim'de kılınması efdal olmakla birlikte, tavaf edenlere eziyet vermemek bakımından imkân nisbetinde Harem'in içinde uygun bir yerde kılınması da mümkündür. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/148) Buna imkân bulunamazsa bu namaz, Harem'in dışında da kılınabilir. Bu itibarla tavaf namazını Makâm-ı İbrahim'de kılmaya çalışarak tavaf edenlere engel teşkil etmekten sakınılmalıdır.

648. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf yapılabilir mi?

Namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde tavaf yapılabilir, bunun hiçbir sakıncası yoktur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/57) Ancak Hanefîlere göre bu tavafın namazını söz konusu vakitte kılmak mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/135)

649. Tavaf namazını kılmadan birkaç defa tavaf yapmak doğru olur mu?

Tavaf namazı Hanefîlere göre vâciptir. Ancak bu namaz, tavafın vâcibi olmadığı için kılınmaması tavafın sıhhatine mâni değildir. Peş peşe birden fazla tavaf yapan kimsenin her bir tavafın arkasından iki rek'at tavaf namazı kılması gerekir. Tavaf namazı kılmadan iki tavafı peş peşe yapmak Hanefîlere göre mekruhtur. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/356) Şâfiîlere göre ise bunun bir sakıncası yoktur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/54)

650. Sabah namazından sonra tavaf namazı kılınır mı?

Hanefî mezhebine göre namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılmak mekruhtur. Dolayısıyla sabah namazından sonra tavaf namazı kılmak mekruhtur. Tavaf namazını kılmak için güneş doğduktan sonra kerâhet vaktinin çıkması beklenmelidir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/150; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/40) Diğer mezheplere göre her an tavaf namazı kılınabilir. Hanefî olanlar bu konuda diğer mezheplerin görüşüyle amel edebilirler.

651. Hac veya umre için Mekke'de bulunanlar, umre yaptıktan sonra kalan günlerde yeni bir umre yapmayı mı, yoksa bunun yerine nâfile tavafı mı tercih etmelidirler?

Temettu haccı yapan kimselerin umre yaptıktan sonra hac ihramına girinceye kadarki süre içinde, Arafat vakfesinden önce tekrar umre yapmaları caizdir. Ancak bu kimseler için efdal olan, umre yapmak değil, tavaf yapmaktır. Umre mevsiminde umreye gidenlerin de Harem hudutları dışına çıkarak ikinci, üçüncü… umre yapmaları caiz ise de tavaf yapmaları daha faziletlidir.

652. Sa'yin şavtlarını eksik yapan kişiye ne gerekir?

Safa ile Merve arasında bir defa gitmeye şavt denir. Bir sa'y için dört defa Safa'dan Merve'ye, üç defa da Merve'den Safa'ya gitmek gerekir. Hanefî mezhebine göre sa'yin ilk dört şavtını yapmak farz, yediye tamamlamak ise vâciptir. Son üç şavtı terk eden kişinin, kalan şavtları tamamlaması lazımdır. Tamamlanmayan her şavt için "bir fitre miktarı sadaka" verilmesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2 134; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/553)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise yedi şavta tamamlamak rükündür. Bir şavt eksik olsa sa'y geçerli olmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/155; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteheid*, 1/345; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/351)

653. Sa'y esnasında abdesti bozulan kişi ne yapmalıdır?

Sa'yi abdestli olarak yapmak sa'yin sünnetlerindendir. Bilerek abdestsiz yapmak ise mekruhtur. Bununla birlikte, tavafı abdestli olarak yaptıktan sonra sa'y esnasında abdesti bozulan kişinin bu hâliyle sa'yini tamamlaması durumunda sa'yi geçerli olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/247)

654. Bir mazereti olmadığı hâlde tekerlekli sandalyeye binerek tavaf ve sa'y yapan kimsenin tavaf ve sa'yi geçerli midir?

Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre, gücü yeten kimsenin tavafı ve sa'yi yürüyerek yapması vâciptir. Buna göre gücü yettiği hâlde tavaf ve sa'yi tekerlekli sandalye ile yapmak, dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. Hasta, yürüyemeyecek kadar yaşlı ve özürlü olanlar, tekerlekli sandalye ile tavaf ve sa'y yapabilirler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/468, 469)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise tavaf ve sa'yi yürüyerek yapmak sünnettir. Gücü yettiği hâlde tavaf ve sa'yi tekerlekli sandalye ile yapmak mekruh ise de ceza gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/75)

655. Sa'yden sonra kılınması gereken bir namaz var mıdır?

Hac ve umre sa'yinden sonra kılınması gereken bir namaz yoktur.

656. Umrenin tavaf ve sa'yini tamamlayan ancak henüz tıraş olup ihramdan çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunan eşlere ne gerekir?

Umrenin tavaf ve sa'yini yaptıktan sonra henüz tıraş olup ihramdan çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunan eşlerin umresi geçerli olur. Ancak ceza olarak her birisine ayrı ayrı bir dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/245)

657. Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapamayacak duruma gelen kişiye ne gerekir?

Ziyaret tavafı haccın rükünlerinden olup yapılmadıkça kişi haccını tamamlamış ve tamamen ihramdan çıkmış sayılmaz. Hacca gidip Arafat'ta vakfe yaptığı hâlde bir sağlık problemi ile karşı karşıya kalanların öncelikli olarak farz olan bu tavafı tekerlekli sandalye veya sedye üzerinde de olsa yapmaya gayret etmeleri gerekir. Ziyaret tavafının son vakti için bir sınırlama yoktur. Ömrün sonuna kadar yapılabilir. Dolayısıyla tavaf etmeden memleketine dönen kişi, sonradan geri döner ve tavafını yaparsa ziyaret tavafı farzı yerine gelmiş olur ve bu gecikmeden dolayı da Cumhura göre, herhangi bir ceza gerekmez. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/192; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/132; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/345; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/665) Fakat ziyaret tavafını yapıncaya kadar ihramdan tamamen çıkmış olmayacağından, cinsel ilişki yasağı devam eder.

Bazı âlimlere göre ise Arafat vakfesinden sonra müzmin yatalak hasta olan kişiler, hiçbir şekilde tavaf yapamayıp bu şekilde ülkelerine dönmek zorunda kalmışlarsa, artık tavafı bizzat yapma imkânı kalmadığı ve zaruret durumu ortaya çıktığı için bir başkasına vekâlet vererek tavafı ve haccın geriye kalan menâsikini yaptırırlar. Böylece ihramdan tamamen çıkmış ve haclarını tamamlamış olurlar. (bk. Remlî, *Fetâvâ*, 2/93)

658. Hacer-i Esved'in selâmlanması ve öpülmesinin hikmeti nedir? Bunların yapılmaması ibadete halel getirir mi?

Hacer-i Esved'i selâmlama ve öpmenin meşruiyeti Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve ashâb-ı kiramın uygulamalarıyla sabittir. (Buhârî, Hac, 60 [1610-1611]; Müslim, Hac, 249-250 [1270])

Fıkıh âlimleri, bu uygulamalara dayanarak tavaf sırasında Hacer-i Esved'i sünnete uygun şekilde ziyaret etmenin (istilâm), ona el ile dokunup öpmenin sünnet olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/340; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/592) Hacer-i Esved'i istilâm ederken tekbir getirilmesi de aynı gerekçe ile müstehap sayılmıştır. (Buhârî, Hac, 62 [1613])

Tavaf esnasında Hacer-i Esved'e dokunulması ve onun öpülmesi yönündeki rivâyetlerden, bu taşın kutsallığı sonucunu çıkararak bu uygulamayı bizzat Hacer-i Esved'e karşı bir saygı ifadesi olarak görmek doğru değildir. Hac ibadetindeki birçok şekil ve merasim gibi bunun da Hz. İbrahim'in (a.s.) ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hatırasını canlandırma, haccı önemsemeyi ve Allah'ın bu konudaki emrine boyun eğmeyi vurgulama, kulluk ve itaat gibi ruhî ve derunî hâlleri, zahirî bazı davranışlarla ifade etme gibi sembolik ve taabbüdî bir anlam taşıdığı söylenebilir. Hacer-i Esved'le ilgili olarak Hz. Ömer'in ***"Allah'a andolsun ki senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; eğer Resûlullah'ı*** (s.a.s.) ***seni istilâm ediyor görmeseydim ben de seni istilâm etmezdim."*** (Buhârî, Hac, 57 [1605]; Müslim, Hac, 248-251 [1270]) şeklindeki sözü de bu yaklaşımı desteklemektedir.

Tavaf mahalli tenha olur ve Hacer-i Esved'e yaklaşmak mümkünse öpülür; öpme imkânı bulunamaması hâlinde bu sünnet uzaktan eller kaldırılıp, "Bismillahi Allahu ekber" denilerek selâmlamakla yerine getirilmiş olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/493) İzdiham olması hâlinde Hacer-i

Esved'i öpmek için başkalarına eziyet etmek, kadın erkek sıkışık hâlde bulunmak caiz değildir. Hacer-i Esved'e dokunamamak hiçbir surette tavafta bir eksikliğe sebep olmaz.

HACDA ŞEYTAN TAŞLAMA VE KURBAN KESME

659. Akabe cemresi bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan önce taşlanabilir mi?

Akabe cemresini taşlamanın zamanı Hanefî mezhebine göre, bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan itibaren başlar, ikinci gün fecr-i sâdığa kadar devam eder. Buna göre fecr-i sâdıktan önce yapılan taşlama geçerli olmayıp vakti içerisinde iadesi gerekir. Taşlar bu zaman diliminde atılmazsa dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre, vaktinde atılamayan taşlar, bayram sonuna kadar kaza olarak atılabilir ve bundan dolayı ceza da gerekmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/64)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise Akabe cemresine taş atma, arefe gününü bayramın birinci gününe bağlayan gece yarısından itibaren başlar, aynı gün güneşin batışına kadar devam eder. Bu zaman diliminde atılması gereken taşlar bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar atılsa geçerli olur ve herhangi bir ceza da gerekmez. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/307-308) Günümüzde, organizasyon gereklilikleri, yaşanan izdiham ve diğer zorluklar sebebi ile bu görüşle amel edilebilir.

660. Vaktinde atılamayan taşların kazası nasıl yapılır?

Şeytan taşlamada, her günün taşının kendi vakti içinde atılması esastır. Ancak herhangi bir sebeple vaktinde atılmayan taşların taş atma süresi içinde kaza edilmesi vâciptir. Taş atma süresi, bayramın dördüncü günü, güneşin batması ile son bulur.

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre, vaktinde atılmayan taşlar, şeytan taşlama günleri içinde kaza edilse bile cezası düşmez. Mazeretsiz olarak şeytan taşlamayı tamamen terk etmek veya bir günde atılması gereken taşların yarıdan çoğunu atmamak İmam Ebû Hanîfe'ye göre dem gerektirir. Bir veya daha çok günün taşının atılması terk edilse bile hepsi için bir dem yeterlidir. Her gün için atılması gereken taşların

yarıdan fazlası atılmış ise eksik bırakılan her bir taş için sadaka gerekir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, taş atma süresi içinde kaza edildiği takdirde cezası düşer. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/64-65)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise vaktinde atılmayan taşlar, bayramın dördüncü günü güneş batmadan önce atıldığı takdirde, kaza değil, eda sayılır. Bu gecikmeden dolayı ceza da gerekmez. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/307-308)

661. Mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kimsenin ne yapması gerekir?

Hastalık, yaşlılık, kötürüm olmak, çok zayıf olup izdihamdan zarar görecek durumda olmak gibi mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak mecburiyetinde olmak ve benzeri durumlar meşru mazerettir. Bu tür mazereti olan kimseler taşlarını vekâleten başkalarına attırabilirler. Vekil olanlar, önce kendi taşlarını, daha sonra vekil olduğu kimselerin taşlarını atarlar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/243-245)

662. Hacda kurban ne zaman kesilir?

Hanefî mezhebine göre kurban, bayramın ilk üç gününde kesilir. Daha önce kesilemez. Tehir edilerek daha sonra kesilmesi durumunda, İmam Ebû Hanîfe'ye göre, ceza olarak ayrıca bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf'a göre, tehirden dolayı ceza gerekmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/616)

Şâfiî mezhebine göre temettu kurbanı, umreyi tamamladıktan sonra hac için ihrama girmeden önce kesilebilir. Bu kurbanın kesiminin son vakti yoktur. Ancak kurban bayramı günlerinde kesilmesi daha faziletlidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/183-184)

Nâfile olarak kesilen kurbanın, Hanefîlere göre Kurban Bayramı günlerinde kesilmesi efdal olmakla birlikte daha önce de kesilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/492; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/616) Bunların dışındaki adak ve ceza kurbanları, bunları vâcip kılan sebebin oluşmasından sonra ister bayram günlerinde isterse diğer günlerde kesilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/492; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/616)

Şâfiîlere göre ceza kurbanı, sebebin oluşmasından itibaren hem bayram günlerinde hem de başka zamanlarda kesilebilirken, adak ve tatavvu

(mendup) kurbanları, ancak bayram günlerinde kesilebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/498-500)

Şâfiîlere göre fevat (ihrama girdiği hâlde Arafat vakfesine yetişemeyen kişinin ertesi yıl haccedip, kesmesi gereken) kurbanı, haccın kaza edildiği yılda kesilir. Hanefîlere göre ise fevat dolayısıyla kurban kesmek gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/499; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/478)

Muhsar, ihrama girdikten sonra iradesi dışında gerçekleşen bir engel dolayısıyla umrede tavafı veya hacda Arafat vakfesini yapamayan kimsedir. Bu kişi, o sene hac yapamayacağına kanaat getirdikten sonra hemen kurban keser ve ihramdan çıkar. Ancak Hanefîlerden İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ihsar hedyi denilen bu kurban ancak bayramın ilk üç gününde kesilir. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre bayramdan önce de kesilebilir. İhsar kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi Hanefîlere göre gerekli iken Şâfiîlere göre gerekli değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/471)

663. Hacca giden kişinin hacla ilgili kurbanları memleketinde kesilebilir mi?

Temettu veya kıran haccına niyet eden hacıların, Cenâb-ı Hak kendilerine aynı mevsimde hac ve umreyi nasip ettiği için şükür olarak kesecekleri hayvanları Harem dâhilinde kesmeleri gerekir. (el-Bakara, 2/196; el-Mâide, 5/95) Bu kurbanın, Kurban Bayramı'nda kesilen udhiye kurbanı ile ilgisi olmadığından dolayı, Harem bölgesi dışında kesilmesi geçerli değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/493) Aynı şekilde hac ve umre ile ilgili ceza kurbanlarının da Harem Bölgesi'nde kesilmeleri gerekir.

664. Hac ibadetini yapan kişi, ayrıca memleketinde de kurban kesmekle yükümlü müdür?

Hac için ihramda olan kişi Mekke'de seferî ise kendisine udhiye (kurban bayram günlerinde kesilen) kurbanının vâcip olmadığı konusunda ittifak vardır. Seferî olmaması hâlinde ise udhiye kurbanının vâcip olup olmadığı konusunda Hanefî fakihleri arasında ihtilaf vardır.

Tercih edilen görüşe göre haccetmekte olan kimse, ister seferî olsun ister olmasın udhiye kurbanı kesmekle yükümlü olmaz. (bk. Haddâd, *el-Cevhera*, 2/282; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/315) Ancak yolcu hükmünde bulunan

kimsenin tek başına veya mukimlerle birlikte kurban kesmesine bir engel de yoktur.

Şâfiî mezhebine göre ise udhiye kurbanı, seferî olsun olmasın, hacda bulunsun bulunmasın, imkân bulan herkes için sünnet-i müekkededir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/383)

665. Müzdelife vakfesini yaptıktan sonra mazeret sebebiyle Akabe cemresine taş atmadan tıraş olan kişi ihramdan çıkmış sayılır mı?

Hacda, asıl olan, Müzdelife vakfesinden sonra Akabe cemresine yedi taş atılması ve ardından tıraş olunup ihramdan çıkılmasıdır. Bununla birlikte, bir kimse mazereti sebebiyle Akabe cemresine taş atamadan konakladığı yere gelerek burada fecr-i sâdıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkmışsa herhangi bir ceza ödemesi gerekmez. Bu şekilde birinci tahallül gerçekleşmiş, cinsellikle ilgili yasaklar hariç diğer ihram yasakları kalkmış olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), taşlamadan önce tıraş olarak sıralamayı ihlal eden ve bundan sonra taşlama yapıp yapamayacağını soran bir kişiye, bunda bir sakınca olmadığını beyan etmiştir. (Müslim, Hac, 333; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/157)

HACCA VEKİL GÖNDERMEK

666. Vekâlet yoluyla hac yapılabilir mi? Şartları nelerdir?

Kendisine hac farz olmuş bir kimse sağlık, yaşlılık vb. bir sorun sebebiyle bizzat hacca gidemeyecek durumda olursa, başka birisini vekil (bedel) göndererek, vekâlet yoluyla hac yaptırabilir. Böyle kişilerin, hayatta iken birini vekil olarak göndermesi mümkün olduğu gibi mirasçılarına, ölümünden sonra kendi adına bedel haccı yaptırılmasını vasiyet etmeleri de mümkündür. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/212) Hz. Peygamber (s.a.s.), ölen yakınları veya yaşlı büyükleri yerine hac yapıp yapamayacaklarını soran kişilere, söz konusu yakınları için hac yapabileceklerini belirtmiştir. (Buhârî, Hac, 1 [1513]; Cezâü's-sayd, 22 [1852]; Eymân, 30 [6699]; Müslim, Hac, 407 [1334])

Bir kişinin kendi yerine vekil (bedel) göndererek hac yaptırabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

a) Adına haccedilecek (vekil gönderen) kişiye, hac farz olmuş olmalıdır.

b) Adına haccedilecek kişi vefat etmiş olmalı veya yaşlılık, iyileşme ümidi olmayan bir hastalık gibi sebeplerle, bizzat haccetmekten devamlı olarak âciz olmalıdır.

c) Bedel gönderilecek kişi Müslüman, akıl sağlığı yerinde, ergenlik çağına ulaşmış bir kişi olmalıdır.

d) Vekil gönderilen kişinin hac masrafı, gönderen tarafından karşılanmalıdır.

e) Vekil için hac masrafları haricinde bir ücret şart koşulmamalıdır.

f) Adına haccedilen kişi, kendisi için haccetmesini vekilden istemiş olmalıdır. İzin veya vasiyeti olmadan, bir kimse adına başkası tarafından yapılan hac ile o kimse üzerindeki hac borcu ödenmiş olmaz. Ancak mirasçının, mûrisi adına yaptığı hac, bu hükmün dışındadır. Ölmüş bulunan mûrisin vasiyeti bulunmasa bile, vârisin onun adına yaptığı hac geçerlidir.

g) Vekil, haccı bizzat kendisi yapmalıdır.

h) Vekil, ihrama girerken sadece gönderen adına niyet etmelidir.

i) Vekil, gönderenin isteğine uymalı, onun istediği haccı yapmalıdır.

j) Vekil, gönderen adına yapılacak menâsiki tamamlamadıkça kendisi için umre yapmamalıdır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/212-215; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/600)

k) Vekil, müvekkilin memleketinden yola çıkmalıdır. Eğer vekil, hac yolculuğu esnasında ölürse ve vasiyet de ederse; bedelin İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, vefat ettiği yerden gönderilmesi gerekir. Ancak yerine haccedilmesini vasiyet eden kişinin miras bıraktığı malının üçte biri, memleketinden giderek hac yapmaya yetmiyorsa, istihsanen, terekenin üçte birinin yettiği yerden hac yaptırılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/524-526)

667. Hacca gitmemiş bir kimse, başkasının yerine vekil (bedel) olarak hacca gidebilir mi?

Daha önce hac yapmamış bir kişi, vekil (bedel) olarak hacca gidebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), ölen yakınları veya yaşlı büyükleri yerine hac yapıp yapamayacaklarını soran kişilere, onların yerine hac yapabileceklerini belirtmesi ve vekil olarak gidecek kimsenin daha önce hac yapmış

olması şartından bahsetmemesi, bu hükmü desteklemektedir. (Buhârî, Hac, 1 [1513]; Cezâü's-sayd, 22 [1852]; Eymân, 30 [6699]; Müslim, Hac, 407 [1334]) Bununla birlikte, hacca vekil olarak gönderilecek kimsenin, tecrübe edinmiş olması açısından daha önce hac yapmış bir kimse olmasını tercih etmek daha uygundur.

Şâfiîlere göre ise daha önce hacca gitmemiş birisinin vekil olarak hacca gitmesi caiz değildir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/213)

668. Bir kimse aynı yıl içinde hem kendisi için asaleten hem de başkası için vekâleten hac yapabilir mi?

Bir sene içerisinde sadece bir hac yapılabilir ve bir hac, iki kişi adına geçerli olmaz. Dolayısıyla bir kimsenin aynı yıl kendi adına asaleten, başkası adına da vekâleten hac yapması geçerli değildir. Başkasından vekâlet alan kişi, kendisi için de hacca niyet ettiğinde, müvekkilinin emrinden çıktığı için vekâlet geçersiz hâle gelmiştir, kendisi için hac yapmış olur. Bu durumda müvekkilinden aldığı parayı iade etmesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/213-214)

669. Hac yapmaya sağlık nedeniyle gücü yetmeyen kişi, vekâleten hac yaptırmak yerine, bu parayı sadaka olarak vermekle hac sorumluluğundan kurtulur mu?

Farz ibadetlerde asıl olan, o ibadeti zamanında ve emredildiği şekliyle yapmaktır. Diğer bir ilke de kişinin bizzat kendisinin yapmasıdır. Ancak bazı ibadetler, bazı durumlarda vekâlet yoluyla yaptırılabilir. Hac ibadetini yapamayacak derecede sağlığı bozulan veya aşırı yaşlılık nedeniyle kendisi hacca gidemeyecek durumda olanlar kendi yerine haccetmesi için masraflarını karşılayarak vekil gönderebilirler. Fakat vekil gönderecek parayı fakirlere sadaka olarak vermekle veya bir hayır kurumuna yardım yapmakla hac görevini yerine getirmiş sayılmazlar. Böyle yapanın hac borcu düşmez, sadakasının sevabını alır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/483)

670. Hacca bedel gönderilirken, vekilin, bedel gönderen kişinin kendi memleketinden gitmesi şart mıdır? Mekke veya Medine'de yaşayan biri vekil olarak tutulabilir mi?

Nasıl ki vekil gönderen kişi hac yapsaydı kendi memleketinden giderek hac yapacak idiyse, vekil olarak gidenin de vekil gönderenin memleketinden gitmesi gerekir. Dolayısıyla vekil gönderen kişi, yer belirlemeden, "Benim adıma hac yap." demişse veya kendisine hac farz olduğu hâlde gidemeyip, "Benim için hac yapılsın." diye vasiyet etmiş ise bu, "memleketimden hac yapılsın." şeklinde anlaşılır. Eğer kişi, hac yolculuğu esnasında ölürse ve vasiyet de ederse; bedelin İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, vefat ettiği yerden gönderilmesi gerekir. Ancak yerine haccedilmesini vasiyet eden kişinin miras bıraktığı malının üçte biri, memleketinden giderek hac yapmaya yetmiyorsa, istihsanen, terekenin üçte birinin yettiği yerden hac yaptırılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/524-526) Mekke veya Medine'den vekil tutulması konusu da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

671. Arafat'tan önce komada olup ölmek üzere olan hacı adayı için bulunduğu yerden vekil tayin edilebilir mi?

İyileşme ve komadan çıkma ümidi kalmamış hastalar adına vârisleri bulunduğu yerden vekil tayin edebilir.

672. Bedel hac için gelen kimse hangi hacca niyet etmelidir?

Vekil, gönderen kişinin (müvekkilin) belirlediği hacca niyet etmelidir. Müvekkil, hac çeşitlerinden birini belirtmeksizin, sadece "hac yapmasını" söylemiş ise; vekil ifrad haccına niyet etmelidir, "dilediğini yap" diyerek serbest bırakmış ise dilediğine niyet edebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/14-18)

673. Temettu haccı yapmak üzere vekil olan kimse, umreyi kendisi için yaparsa ne gerekir?

Vekil olarak gönderilen kişi, önce müvekkilin verdiği görevi yapmalı, gönderenin şartlarına muhalefet etmemelidir. Muhalefet etmesi hâlinde haccına devam eder ve dönüşte, aldığı parayı iade eder; haccı da kendi adına yapmış olur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/212-215) Temettü haccı umre ile haccın

birlikte yapıldığı bir ibadet olduğuna göre vekil umreyi kendi adına yaparsa artık bu haccı kendisi için yapmış olur; müvekkilin parasını iade etmesi gerekir. Ancak vekil olan kişi hac menâsikini tamamladıktan sonra ilave masrafları kendisi karşılaması şartıyla dilerse kendi adına umre yapabilir.

674. Vekil olarak hacca giden kişi kendi adına udhiye kurbanı kesmeli midir?

Mekke dışından hacca gelen kimseler, ister kendi adlarına isterlerse vekil olarak hac yapıyor olsunlar, udhiye kurbanı dediğimiz Kurban Bayramına mahsus kurbanı kesmekle mükellef değildirler. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/63) Ancak nâfile olarak udhiye kurbanı kesmek isteyen hacılar, bu kurbanı Mekke'de kesebileceği gibi memleketlerinde de kestirebilirler.

675. Hacca görevli gidip, masrafları ilgili kurum tarafından karşılanan görevli aynı zamanda başkası adına vekâleten hac yapabilir mi?

Hac, hem bedenî hem de malî bir ibadettir. Vekil (bedel) tarafından yapılan hac ile vekil gönderen kişinin üzerine farz olan hac borcunun ödenmiş sayılabilmesi için vekilin hac masraflarının, kendisini vekil gönderen kişi tarafından karşılanması gerekir. Eğer bir kimse birisini hac yapması için vekil tayin etse, fakat vekil masraflarını kendi parasından karşılasa bu hac, vekâlet verenin değil, masrafını karşılayan vekilin kendisinin olur; başkasının üzerindeki farz hac yerine gelmiş olmaz. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/213) Ayrıca, vekil olarak hacca giden kimsenin, vekil gönderenden hac masrafları dışında bir ücret almasının caiz olmadığı, hac masrafları için aldığı parayı hac boyunca harcadıktan sonra geri kalan miktarı, kendisini gönderene iade etmesi gerektiği hususu fıkıh kaynaklarında açıkça belirtilmektedir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/600)

Bu itibarla, hac masrafı ve harcırahı, Diyanet İşleri Başkanlığı ya da herhangi bir şirket tarafından karşılanmak suretiyle hacca görevli giden bir kimsenin, başkaları adına hac yapması caiz değildir. Ancak görevli kimse, farz haccı eda etmeden ölmüş olan veya vekâlet vermesi şartıyla hacca gidememe özrü süreklilik arz eden anne, babası gibi yakınlarının yerine ücret almaksızın hac yapabilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/213)

HAC VE UMREDE KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER

676. Evli bir kadın, kocasının iznini almadan veya yanında mahremi olmadan hac veya umreye gidebilir mi?

Dinimizde farz olan ibadetler, gerekli şartları taşıyan kadın-erkek herkesin yapması gereken bireysel ibadetlerdir. Bu ibadetleri yapması için eşlerin birbirlerine engel olması caiz değildir. Bununla birlikte Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre, haccın farz olması için gidip gelinceye kadar yeterli maddî imkânın yanı sıra, kadının yanında bir mahreminin de bulunması gerekir. (İbnü'l-Hümam, *Fethu'l-kadîr*, 2/419; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/230) Şâfiîlere göre üç veya daha fazla güvenilir kadın, yanlarında eş veya mahremleri olmasa da hacca gidebilir. Mâlikî mezhebine göre ise bir kadın, güvenilir bir grup içerisinde olması hâlinde tek başına hacca gidebilir. Ancak kadınlardan oluşan bir grup içinde olması tavsiye edilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/216; Desûkî, *Hâşiye*, 2/9-10)

Bu itibarla, Hanefî mezhebine göre, evli bir kadının kendisiyle birlikte gideceği bir mahremi yoksa hacca gitmesi uygun değildir. Ancak kocasının iznini ve rızasını alan bir kadın, güvenilir bir hac organizasyonuyla Şâfiî ve Mâlikî mezheplerini taklit edip mahremsiz olarak hacca gidebilir. Haccın gerekli şartlarını taşıyıp yanında bir mahremi olan kadının farz olan hacca gitmesine eşi engel olamaz. Buna hakkı yoktur. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/231) Umre farz olmadığı için yanında mahremi olsa bile kocasının izni olmadan bir kadın umreye gidemez.

677. Menopoza geçiş ve menopoz dönemindeki kadından gelen kanamalar, hac veya umre görevlerinin yerine getirilmesine engel olur mu?

Uzmanların belirttiğine göre menopoz sürecine giren kadın kesintisiz bir yıl âdet görmez ise menopoza girmiş demektir. Buna göre, henüz menopoza girmemiş bir kadın, hac ve umre sırasında kanama gördüğünde âdet hükümlerine göre amel eder. Menopoza girmiş bir kadından gelen ise özür kanı olarak kabul edilmektedir. Bu durumda olan kadının bir kadın doğum uzmanına muayene olup, kanamasının âdet kanı mı yoksa özür kanı mı olduğunu tespit ettirmesi uygun olacaktır.

678. Bir kadın, âdetli veya lohusa olduğu için ihrama girmeden mîkâtı geçip Mekke'ye girerse ne yapmalıdır?

Hanefî mezhebine göre ne maksatla olursa olsun, Şâfiî mezhebine göre ise hac veya umre yapmak amacıyla Harem bölgesine girmek isteyen kişinin, mîkât yerinden ihramlı geçmesi gerekir. Hac veya umreye giderken sebebi ne olursa olsun ihrama girmeksizin mîkât sınırından geçen kişi, henüz hac veya umre vazifelerinden birine başlamadan önce geri dönüp âfâkîler için olan bir mîkât mahallinden ihrama girerek tekrar içeri girerse bir ceza gerekmez. Geri dönmezse, bulunduğu yerden ihrama girer ve bu davranışı sebebiyle ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban eder. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/164-165; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/10-15)

Âdetli veya lohusa olmak, ihrama girmeye engel değildir. Dolayısıyla bu hâlde olan bir kadının mîkât sınırlarını geçmeden, ihram namazı kılmaksızın niyet ve telbiye getirmek suretiyle ihrama girmesi gerekir. Âdetli bir kadın, tavaf dışındaki bütün hac vazifelerinde diğer hacıların bağlı olduğu hükümlere tâbidir. (Buhârî, Hayız, 1 [294]; Müslim, Hac, 119-120 [1211])

679. Temettu haccına niyet eden bir kadın, özel hâli sebebiyle umresini yapamazsa, doğrudan Arafat'a çıkabilir mi?

Hanefî mezhebine göre, temettu haccı yapmak üzere umre ihramına girdikten sonra âdet gördüğü için umre tavafını yapamayan ve Arafat'a çıkma zamanına kadar temizlenemeyen kadın, saçını kesmeden umresini kalben iptal eder ve yeni bir niyet ve telbiye (ihrama girenlerin lebbeyk şeklinde başlayan zikir cümlelerini söylemesi) ile hac için ihrama girerek Arafat'a çıkar. Bu şekilde hareket eden kadın, ifrad haccı yapmış olduğu için şükür kurbanı kesmesi gerekmez. İptal ettiği umreyi haccını tamamladıktan sonra kaza eder. Bundan dolayı da ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban edilmesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/160-161)

Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Veda Haccı'nda Hz. Âişe (r.a.) Mekke'ye vardıktan sonra umreyi yapmadan âdet olmuştu. Hac zamanına kadar da temizlenemeyeceği için Hz. Peygamber ona, umre ihramını iptal etmesini ve Arafat'a çıkılacağında hac için ihrama girmesini söyledi. Hz. Âişe'ye hacdan sonra yapamadığı umreyi kaza ettirip bir de kurban kestirdi. (Buhârî, Hayız, 1, 15 [294, 316]; Müslim, Hac, 111-120 [1211])

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre, bu durumdaki bir kadın, umresini iptal etmez, kıran haccına niyet eder ve vakfesini yapmak üzere Arafat'a gider. Arafat dönüşünde hac ve umre niyetiyle bir tavaf ve bir sa'y yapar. Ayrıca kıran haccı için kurban keser. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/170-171)

680. Âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın, Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp ihramdan çıkabilir mi?

Arafat ve Müzdelife'de vakfe yapmak, şeytan taşlamak ve ihramdan çıkmak için hadesten taharet şartı aranmaz. Buna göre, âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp saçını keserek ihramdan çıkabilir.

681. Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavaf gibi ibadetleri yapabilir mi?

Âdet görme çağındaki kadınlardan gelen kanamalar kan renginde olmayıp bulanık olsa bile, tercih edilen görüşe göre, ister âdet günlerinin başında ister sonunda olsun, âdet kanından sayılır. Kadınların âdet günleri Hanefî mezhebine göre en az üç, en çok on gündür. İki âdet arasındaki temizlik süresi ise en az on beş gündür. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/29)

Âdet geciktirici ilaçlar her zaman etkili olmayabilir. Dolayısıyla ilaç kullanılmasına rağmen âdet görmek mümkündür. Buna göre bir kadın, âdet geciktirici ilaç kullandığı hâlde, bu ilaç tesirsiz kalmış ve bir önceki âdetinin bitiminden itibaren on beş gün geçtikten sonra âdet kanı renginde bir kanama gelmiş ve bu kanama en az üç gün devam etmişse âdetli sayılır. Bu durumda namaz kılınamaz, oruç tutulamaz ve umre veya ziyaret tavafı yapılamaz. Ancak söz konusu kanama on günden fazla devam etmişse mutat olan âdetinden sonrası istihâze (özür) sayılacağından kılmadığı namazlarını ve tutamadığı oruçlarını kaza eder, şayet tavaf yapmışsa bu tavafı geçerli olur.

Diğer yandan, uzmanların ifadesine göre, bu tarz ilaçların yan etkisi olarak bazen âdet dönemi dışında âdet kanaması niteliğinde olmayan lekeler görülebilmektedir. Bu durumda söz konusu lekelenmeler fıkhen istihâze (özür) hükmünde kabul edilip buna göre hareket edilir. Özür kanı gören bir kadın ise namazını kılar, orucunu tutar.

Şu kadar var ki, kadınların âdet görmesi sağlıklı olduklarını gösteren doğal bir durumdur. Dolayısıyla herhangi bir zaruret olmadıkça ibadet gerekçesiyle de olsa bu doğallığa müdahale edilmemelidir.

682. Âdetli ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp, saçını keserek ihramdan çıkan kadının ne yapması gerekir?

Hadesten taharet tavafın vâcibi olduğu için (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/129), âdet ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan kadının, bir dem; küçükbaş kurban etmesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre ise hadesten taharet tavafın geçerlilik şartıdır. Bu nedenle âdetli olarak yapılan tavaf ve sa'y geçerli olmaz. Dolayısıyla bu durumdaki kadının temizlendikten sonra tavaf ve sa'yi yeniden yapması gerekir. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden saçını kestiği için ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban etmesi veya üç gün oruç tutması ya da altı fakire sadaka vermesi gerekir.

683. Normal âdeti bittiği hâlde âdetin azami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın daha sonra leke görürse ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre, normal (mutat) âdet süresi geçmesine rağmen görülen lekeler, âdetin azami süresi olan on gün içerisinde kalırsa âdetten sayılır. Dolayısıyla âdetinin bittiği kanaatiyle hac veya umre vazifelerini yapan kadının, âdetin azami süresi olan on gün içerisinde leke görmesi hâlinde tavafın vâciplerinden olan temizlik şartına uymamış olduğu anlaşılır. Bu durumda ziyaret tavafı yapılmış ise ceza olarak bedene; büyükbaş hayvan, umre tavafı yapılmış ise dem; küçükbaş hayvan kurban edilir. Ancak temizlendikten sonra tavaf iade edilirse cezalar düşer. Eğer söz konusu lekeler âdetin azami süresi olan on günden sonra da devam ederse bu takdirde, normal âdet süresinden sonra gelen kanama/lekeler, istihâze (özür) sayılır. İstihâze hâlinde yapıldığı anlaşılan tavaf geçerli olur.

Bazı Mâlikî fakihler ise mutat âdet kanaması kesildiği kanaatiyle gusül alındıktan sonra gelen birkaç damla kan/lekenin sadece namaz abdestini bozacağı görüşündedir. (Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/381-382; Mevvâk, *et-Tâc*, 1/540) Yine Hanbelî fakihlerin bir kısmına göre lekelerin âdetten sayılabilmesi için

âdet kanamasına bitişik olması gerekir. (İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 1/254) Nitekim bu tür kanama/lekelerin âdetten sayılmayacağına dair Hz. Âişe ve Hz. Ali'den birtakım rivâyetler de bulunmaktadır. (bk. Ebû Dâvûd, Tahâret, 115 [307]; İbn Mâce, Tahâret, 127 [647]; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/302 [1161]) İhtiyaç hâlinde bu görüşlerle de amel edilebilir.

684. Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi?

Âdetliyken ihrama giren veya ihrama girdikten sonra âdet görmeye başlayan kadınlar, tavaf dışında haccın bütün vazifelerini yerine getirebilirler. Ancak tavaf edemezler. Çünkü Resûlullah (s.a.s.), Hz. Âişe'ye, *"Bu, Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'in kızları üzerine yazdığı bir şeydir (senin elinde olan bir şey değildir). Hacıların, hacla ilgili yaptıklarını sen de yap. Ancak (âdet gördüğün sürece) Kâbe'yi tavaf etme."* (Buhârî, Hayız, 1, 7 [294, 305]; Müslim, Hac, 119-120 [1211]) buyurmuştur.

Henüz ziyaret veya umre tavafını yapmadan âdet gören bir kadının öncelikle yapması gereken, temizleninceye kadar Mekke'de kalıp, temizlendikten sonra tavafını yapmasıdır. Bu durumda ziyaret tavafını bayram günlerinden sonraya tehir etmesi bir ceza gerektirmez.

Âdeti bitene kadar Mekke'de kalma imkânı olmayan kadınlar ise Hanefî mezhebine göre tavafta taharet farz olmayıp vâcip olduğu için âdetli olarak ziyaret veya umre tavafını yapar, ancak ceza olarak ziyaret tavafı için bir büyükbaş hayvan (bedene); umre tavafı için bir küçükbaş hayvan (dem) kurban ederler. İmkân bulunca bu tavaf iade edilirse ceza da düşer. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/129; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 3/24)

Şâfiî mezhebine göre bir kadının âdetli iken yapacağı tavaf hiçbir şekilde geçerli değildir. Bu durumdaki bir kadının, tavafını temizlendikten sonra yerine getirmesi gerekir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/14, 17)

Mâlikî ve Hanbelî mezhebine ait bazı kaynaklarda belirtildiğine göre, âdetli kadının temizleninceye kadar Mekke'de kalma imkânı yoksa âdet sırasındaki kanamanın kesilip, kanın gelmediği temizlik zamanını gözler; bu ara zamanda guslederek tavafını yapar. Bundan dolayı da herhangi bir ceza gerekmez. (Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devânî*, 1/119-120; İlîş, *Minehu'l-celîl*, 1/170-171; Desûkî, *Hâşiye*, 1/170-171; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/226, 257, 260) Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen bir görüşe göre âdet döneminin sonuna kadar

Mekke'de kalma imkânı olmayan bir kadının âdetli olarak yaptığı tavaf geçerli olur ve zaruret meydana geldiği için ceza gerekmez. (İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ,* 1/465) İhtiyaca göre bu görüşlerden biri ile amel edilebilir.

685. Kafilesi Mekke'den ayrılacak olan bir kadının âdet hâli sebebiyle "veda tavafı" yapamaması durumunda ceza gerekir mi?

Âdet veya lohusa hâlindeki kadınların veda tavafı yapmaları vâcip değildir. Veda tavafı yapmadan Mekke'den ayrılabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/156) Bu durumda olduğu için veda tavafını yapamayan bir kadına hiçbir şey gerekmez.

686. Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir?

İslâmî gelenekte kadınların hac, umre vb. ibadetleri herkesle birlikte zamanında yerine getirme düşüncesiyle âdet görmeyi engelleyici bir yola başvurma şeklinde yapageldikleri bir uygulama bilinmemektedir.

Âdet geciktirici olarak kullanılan ilaçlar, çoğu zaman âdet düzensizliklerini de beraberinde getirebilir. Bu itibarla kadınların, âdet düzenlerini değiştiren ilaç kullanma cihetine gitmeksizin organizasyonun alacağı tedbirler çerçevesinde hac veya umreyi tamamlamaları daha uygun olur. Bununla birlikte âdetin ilaçla geciktirilmesi durumunda yapılan ibadetler geçerlidir.

687. Bir kadın ihramlı iken elbise değiştirebilir mi?

Hac veya umre için ihrama giren kadınların, elbiselerini çıkarmalarında veya değiştirmelerinde herhangi bir sakınca yoktur.

688. Kadınlar ihramdan çıkmak için saçlarının ne kadarını kesmelidirler?

İhramlı bir kadının ihramdan çıkmak için saçının en az dörtte birinin uçlarından parmak boğumu kadar kesmesi yeterlidir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 2/141)

Şâfiî mezhebine göre bir kadın, üç telden az olmayacak şekilde saçlarından bir kısmını kesmekle ihramdan çıkmış olur.

KURBAN

BAYRAMI

KURBAN

KURBANIN MAHİYETİ VE HÜKMÜ

689. Kurban ibadetinin mahiyeti ve hükmü nedir?

Sözlükte yaklaşmak, Allah'a (c.c.) yakınlaşmaya vesile olan şey anlamlarına gelen kurban, dinî bir terim olarak, Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasına ermek için ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usûlüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Kurban Bayramı'nda kesilen kurbana "udhiye", hacda kesilen kurbana ise "hedy" denir.

Akıl sağlığı yerinde, hür, mukim ve dinî ölçülere göre zengin sayılan mümin, İlâhî rızayı kazanmak gayesiyle kurbanını kesmekle hem Cenâb-ı Hakka yaklaşmakta, hem de maddî durumlarının yetersiz olması sebebiyle kurban kesemeyenlere yardımda bulunmaktadır. Bu ibadetin ruhunda Hakk'a yakınlık ve halka fedakârlıkta bulunma anlayışı vardır. Kurban, bir Müslüman'ın bütün varlığını, gerektiğinde Allah yolunda feda etmeye hazır olduğunun bir nişanesidir.

Mezheplerin çoğuna göre, udhiye kurbanı kesmek sünnettir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/429) Hanefî mezhebinde ise tercih edilen görüş, kurbanın vâcip olduğudur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 8/146) Kurban, -fıkhî hükmü ne olursa olsun- Müslüman toplumların belirli simgesi ve şiarı sayılan ibadetlerden biri olarak asırlardan beri özellikle milletimizin dinî hayatında önemli bir yer tutmaktadır.

690. Kurbanın dinî dayanağı nedir?

Kurban, Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet ve icmâ ile sabit bir ibadet olup hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle

buyrulmaktadır: *"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin."* (el-Hac, 22/28), *"Her ümmet için Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık."* (el-Hac, 22/34)

Sahih hadis kaynaklarında yer alan rivâyetlerde, Hz. Peygamber (s.a.s.), Kurban Bayramında Allah katında en sevimli ibadetin kurban kesmek olduğunu, kurbanın kesilir kesilmez Allah katında makbul olacağını ve kurban edilen hayvanın boynuzu, tırnağı da dâhil olmak üzere her şeyinin kişinin hayır hanesine yazılacağını ifade etmiştir. (Tirmizî, Edâhî, 1 [1493]; İbn Mâce, Edâhî, 3 [3126]) Nitekim kendisi de kurbanın meşru kılınmasından itibaren vefat edinceye kadar her yıl kurban kesmiştir. (Tirmizî, Edâhî, 11 [1506-1507]; bk. Buhârî, Hac, 117, 119 [1712, 1714]; Müslim, Edâhî, 17 [1966])

Ayrıca hicretin ikinci yılından günümüze kadarki süreçte Müslümanların kurban kesmeleri, bu konuda görüş birliği olduğunu da göstermektedir.

691. Kimler kurban kesmekle yükümlüdür?

Kurban kesmek, akıl sağlığı yerinde, büluğa ermiş, temel ihtiyaçları ve borçlarından başka nisap miktarı mala sahip olup seferi olmayan her Müslüman'ın yerine getirmekle yükümlü olduğu malî bir ibadettir. Bu malın artıcı (nâmî) olup olmadığına ve üzerinden bir yıl geçip geçmediğine bakılmaz. Buna göre yukarıda zikredilen şartları taşıyıp, temel ihtiyaçlarından ve borcundan başka 80,18 gr. altın veya değerinde para ya da eşyaya sahip olan kimselerin kurban kesmesi gerekir.

692. Günümüzde kurban ibadetiyle yükümlü olmak için gümüşün nisabını ölçü almak uygun mudur?

Aşırı derecede değer kaybeden gümüşün günümüz şartlarında nisap konusunda ölçü olma niteliğini yitirdiği bir gerçektir. Nisap miktarında gümüş ölçü alındığı takdirde zekât alabilecek durumdaki kimseler, zekât yükümlüsü hâline geleceklerdir. Bu itibarla zekât ve kurban gibi ibadetlerin sorumluluğunu belirlerken altının ölçü alınması daha uygundur.

Bu bakımdan kurban kesmeyi vâcip kılan zenginliğin dinî ölçüsü, ister artıcı (nâmi) olsun isterse olmasın kişinin borçları ve temel ihtiyaçları

dışında 80,18 gr. (20 miskal) altına ya da bunun değerinde para veya mala sahip olmasıdır. Bu miktar mala sahip olmayan kişi kurban kesmek zorunda değildir.

693. Ailede zengin olan karı-kocadan her birinin ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi? Evde aile reisinin kurban kesmesi ile zengin olan öteki aile fertlerinden kurban vecibesi düşer mi?

İbadetlerde yükümlülük ve bu yükümlülüğün bir neticesi olan ceza ve mükâfat bireyseldir. İslâm'a göre aile fertleri arasında mal ayrılığı esası vardır. Yani ailenin her bir ferdinin kendisine ait malı olabilir. Bu itibarla aile fertlerinden karı, koca ve yetişkin çocuklardan kimin borcu ve temel ihtiyaçları dışında 80.18 gr. (20 miskal) altını veya bu miktar altın değerinde parası veya nâmî (artıcı) olmasa bile nisaba ulaşan fazla malı ve eşyası varsa, o kimse zengin sayılır. Aile fertlerinden bu şartları taşıyanlar, fıtır sadakası vermekle mükellef oldukları gibi Kurban Bayramı'nda da Hanefîlere göre kurban kesmekle yükümlüdürler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/312-316)

Şâfiî mezhebine göre ise aile için bir kurban kesmek sünnet-i kifâyedir. Dolayısıyla aileden birisinin kurban kesmesi ile hepsi için sünnet yerine gelmiş olur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 6/123) Bu görüş asgarî derecede nisâba sahip olan aileler için daha uygundur.

694. Yolcunun kurban kesmesi gerekir mi?

Yolcu (seferî), kurban kesmekle mükellef değildir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/292) Ancak kesmesi hâlinde sevabını kazanır. Kişi, kurbanını ikâmet ettiği yerde kesebileceği gibi bayram dolayısıyla veya başka bir sebeple gitmiş olduğu yerde de kesebilir. Seferî olması, kurban kesmesine ve kestiği kurbanın makbul olmasına engel değildir.

Seferi iken kurban kesenler; bayram günleri içinde memleketlerine dönerlerse, yeniden kurban kesmeleri gerekmez. Kurban Bayramı'nın başında mukim iken kurban kesmeden bayram günlerinde sefere çıkana da kurban vâcip olmaz. Sefer hâlinde iken kurban kesmeyip de bayram günlerinde memleketlerine dönenlerin ise kurban kesmeleri gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/63; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/312-316)

Başta Şâfiî mezhebi olmak üzere kurbanın sünnet olduğu görüşünde olanlara göre, seferîlik durumunda da aynı hüküm geçerlidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/383)

695. Kurban kesim vakti ne zaman başlar ve biter?

Kurban kesim vakti, bayram namazı kılınan yerlerde bayram namazı kılındıktan sonra; bayram namazı kılınmayan yerlerde ise fecirden (sabah namazı vakti girdikten) sonra başlar. Hanefîlere göre bayramın 3. günü akşamına kadar devam eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 7/154) Bu süre içinde gece ve gündüz kurban kesilebilir. Ancak kurbanların gündüz kesilmesi daha uygundur. Şâfiîlere göre ise bayramın 4. günü gün batana kadar kurban kesilebilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/383; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/436)

696. Kurban keserken nelere dikkat edilmelidir?

Kurban keserken aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir:

a) Usûlüne göre bir kesim yapmış olmak için hayvanın yemek ve nefes borularıyla, iki atardamarından en az birinin kesilmesi gerekir. Bu şekilde yapılan bir kesim sırasında, kanın akıp boşalmasını beklemeden hayvanın omuriliğinin hemen kesilmesi mekruhtur. Bu konuda etlik kesim ile kurbanlık kesim arasında bir fark yoktur.

b) Hayvanın canı çıkmadan başının gövdesinden ayrılmamasına ve derisinin yüzülmesi gibi diğer işlemlere başlanmamasına özen gösterilmelidir.

c) Kurban edilecek hayvana acı çektirilmemeli ve eziyet edilmemelidir. Bu nedenle hayvanlar ehil kişiler tarafından kesilmeli ve boğazlama işlemi süratli bir şekilde yerine getirilmelidir.

d) Çevre temizliği için gerekli tedbirler alınmalıdır.

e) Hayvanların bir diğerinin kesimini görecek şekilde yan yana bulundurulmamalarına azami özen gösterilmelidir.

697. Kurban keserken Allah'ın isminin anılmasının, besmele çekilmesinin hükmü nedir? Kesim sırasında hangi dualar okunabilir?

İster kurban niyetiyle olsun ister başka bir amaçla olsun hayvan kesilirken besmele çekilmesi gerekir. Hayvanın kesimi esnasında besmele

kasten terk edilirse, o hayvanın eti Hanefîlere göre yenmez. Ancak kasıtsız ve unutularak besmele çekilmezse, bu hayvanın eti yenir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/46-47; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/190-191) Şâfiîlere göre besmele çekilmese de kesilen hayvanın eti yenir. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 15/95)

Kurban kesilirken üç defa "Bismillahi Allahü ekber" denilir ve şu âyetler okunabilir:

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.

"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetim/kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emredildi ve ben Müslümanların ilkiyim." (el-En'âm, 6/162-163)

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

"Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." (el-En'âm, 6/79)

698. Kurbanlık hayvanı elektrik veya narkozla bayıltarak kesmek caiz midir?

Dinimiz, tüm canlılara iyi davranılmasını emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), kesim esnasında hayvana eziyet edilmemesini istemiştir. (bk. Müslim, Sayd, 57 [1955])

Kurbanın bilinen klasik yöntemle kesilmesi asıldır. Bununla beraber kurbana fazla eziyet vermemek (ölüm acısını azaltmak) maksadıyla, kesim esnasında hayvanın elektrik şoku, narkoz veya benzeri bir yöntemle bayıltılarak kesilmesi caizdir. Ancak hayvanın bayıltıldıktan sonra ölmeden boğazından kesilmesi gerekir. Hayvan henüz kesilmeden, şok etkisiyle ölürse, kurban olmayacağı gibi eti de yenmez. (DİYK 24.02.2010 tarihli karar; bk. *Mecma'u'l-Fıkh*, Karârât ve Tevsıyât, 28 Haziran-3 Temmuz 1997 tarihli Karar, 314-318) Zira kurbanlık veya etlik hayvanın yenilmesinin caiz olabilmesi için kesim esnasında hayvanın canlı olması gerekir.

699. Kurban kestikten sonra namaz kılmak gerekir mi?

Esas olarak kurban namazı diye bir namaz yoktur. Bu namazın dinî bir gereklilik olduğu inancı veya kanaati yanlıştır. Ancak kişi nâfile namaz kılınması mekruh olmayan bir vakitte, sebepli veya sebepsiz dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. Kurban kesen kişi de böyle bir ibadeti yapma imkânına kavuştuğu için Allah'ın verdiği nimete şükür olarak iki rek'at nâfile namaz kılabilir.

700. Kurban eti nasıl değerlendirilmelidir?

Kurban etinin üçe taksim edilip, bir bölümünün kurban kesemeyen yoksullara dağıtılması, bir bölümünün akraba, tanıdık ve komşularla paylaşılması, bir kısmının da evde yenmesi tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte Hanefî mezhebine göre kurban etinin tamamı da evde bırakılabilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/80-81) Ancak durumu iyi olan Müslümanların, toplumda muhtaçların arttığı bir dönemde kurban etlerinin çoğunu hatta tamamını dağıtmaları daha uygun olur.

Şâfiî mezhebine göre ise kurban etinden az da olsa fakirlere verilmesi gerekir. (bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/413)

701. Kurban derisi nasıl değerlendirilmelidir?

Kurbanın derisi kurban sahibi tarafından kullanılabileceği gibi bir fakire veya hayır kurumuna da verilebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), veda haccında Hz. Ali'ye, kurban olarak kesilen develerinin başında durmasını ve bunların derileri ile sırtlarındaki çullarını sadaka olarak vermesini, kasap ücreti olarak bunlardan bir şey vermemesini emretmiştir. (Buhârî, Hac, 120-121 [1716-1717]; Müslim, Hac, 348-349 [1317]) Buna göre kurban derilerinin para karşılığında satılması, kurbanın kesimi veya bakımı için ücret olarak verilmesi caiz değildir. Derinin satılması hâlinde bedelinin yoksullara verilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/360)

Bu itibarla kurbanın derisi, bir yoksula veya hayır kurumuna bağışlanabileceği gibi evde namazlık, kalbur ve benzeri ev eşyası yapılarak da kullanılabilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/81; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/360)

702. Bir hayvanın yenilmeyecek yerleri nerelerdir? Bu organların ne yapılması gerekir?

Etlerinin yenmesi helal olan hayvanların, -ister kurban olarak ister başka bir amaçla kesilmiş olsun- kanları, ödleri, bezeleri, idrar torbaları, cinsel organları ve husyelerini (yumurtalarını) yemek tahrîmen mekruhtur. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/553; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 6/445) Zira bir hadisi şerifte Hz. Peygamber'in (s.a.s.), eti yenen hayvanların cinsel organlarının, husyelerinin (yumurtalarının), dübürlerinin (anüslerinin), bezelerinin, öd keselerinin, mesanelerinin yenilmesini uygun görmediği bildirilmektedir. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/12 [19700])

Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde eti yenen hayvanların yumurtalarını (husye) yemek caizdir. (İlîş, *Minehu'l-celîl,* 5/8-9; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 4/256)

Kurbanın veya başka bir amaçla kesilen bir hayvanın yenilmeyen kısımlarını toprağa gömmek, sağlık ve çevreyi temiz tutma açısından öncelikli olmakla beraber çevreyi kirletmemek kaydıyla, kedi ve köpek gibi hayvanlara da verilebilir.

703. Kurban kesen kasaba ücret vermek caiz midir? Kurban etinin bir kısmı veya derisi kesim ücreti olarak verilebilir mi?

Hayvanın kesim ameliyesi/işlemi ibadet değildir. Bu yüzden kurban kesen kasabın ücret alması caizdir. Ancak kesim işini yapan kişiye ücret olarak kurbanın derisi veya etinin bir kısmı verilemez. Çünkü verildiği takdirde, kurban ibadetini yerine getirmek için gerekli maddî külfetin bir kısmı bizzat ibadetin kendisi üzerinden karşılanmış olur. Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), develer kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını yoksullara paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana yasakladı ve 'kasap ücretini biz kendimiz veririz' buyurdu."* (Müslim, Hac, 348-349 [1317]; bk. Buhârî, Hac, 120-121 [1716-1717])

704. Kurbanın eti, derisi ve bağırsakları gibi kısımlarının kurban sahibi tarafından satılması caiz midir?

Kurbanın eti, -kısmen veya tamamen- sahibi ve ev halkı tarafından tüketilebileceği gibi ister zengin, ister yoksul olsun başka kimselere de hediye ve sadaka olarak verilebilir. (Ebû Dâvûd, Edâhî, 10 [2812])

Ancak kurbanın et, sakatat, deri, yün ve süt gibi unsurlarının kurban sahibi tarafından satılması caiz değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/203) Zira Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), develer kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını yoksullara paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana yasakladı ve 'kasap ücretini biz kendimiz veririz' buyurdu."* (Müslim, Hac, 348-349 [1317]; bk. Buhârî, Hac, 120-121 [1716-1717]) Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kim kurbanın derisini satarsa, kurban kesmemiş gibidir."* (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9/496 [19233]) buyurmuştur. Bu sebeple kurbanın derisi ya da etinin satılması hâlinde alınan bedelin sadaka olarak verilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/360)

705. Kişi beslediği ve kurban olarak kesmeyi kararlaştırdığı bir hayvanın sütünden veya gücünden yararlanabilir mi?

Bir kimse, kendi evinde besleyip büyüttüğü bir hayvanı, kurban olarak keseceğine karar verse; bu hayvanın gücünden veya dişi ise sütünden yararlanabilir. Fakat kurban olarak alınan bir hayvanın kesim öncesinde sütünden ve yününden yararlanmak uygun değildir. Çünkü bu durumda hayvan satın alınmasından itibaren kurbanlık olarak belirlenmiş olmaktadır. Şayet böyle bir hayvandan yararlanılmışsa, yararlanma bedeli sadaka olarak verilmelidir. (e*l-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/300-301; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/329)

706. Kurban kesmek yerine sadaka vermekle bu ibadet yerine getirilmiş olur mu?

İbadetlerin şekil, şart ve rükünleri olduğu gibi hikmetleri, amaçları ve teşri gerekçeleri de vardır. İbadetlerdeki bu özelliklerin birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Diğer taraftan ibadetler ancak emredildikleri şekliyle yerine getirilir. Her ibadetin bir yapılış şekli vardır. Kurban ibadeti de ancak kurban olacak hayvanın usûlüne uygun olarak kesilmesiyle yerine getirilebilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/360) Bedelini infak etmek suretiyle, kurban ibadeti yerine getirilmiş olmaz. Zira hayvanın kesilmesi bu ibadetin rüknüdür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), kurban meşru kılındıktan sonra her yıl bizzat kurban kesmek sureti ile bu ibadeti yerine getirmiştir. (Tirmizî, Edâhî, 11 [1506-1507]; bk. Buhârî, Hac, 117, 119 [1712, 1714]; Müslim, Edâhî, 17 [1966])

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kurban Bayramı'nda Allah katında en sevimli ibadetin kurban kesmek olduğunu, kurbanın kesilir kesilmez Allah katında makbul olacağını ve kurban edilen hayvanın her bir parçasının kişinin hayır hanesine kaydedileceğini ifade etmiştir. (Tirmizî, Edâhî, 1 [1493]; İbn Mâce, Edâhî, 3 [3126])

Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak niyetiyle, karşılıksız olarak fakir ve muhtaçlara yardım etmek, iyilik ve ihsanda bulunmak da Müslüman'ın önemli vazifelerinden biridir. Zaruret derecesinde ihtiyaç içerisinde bulunan kimseye yardım etmek dinimizde farz kabul edilmiştir. Ancak bu iki ibadetin birbirinin alternatifi olarak sunulması doğru değildir. Bu sebeple kesme olmadan hayvanı, sadaka olarak bir kişiye vermek kurban yerine geçmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/320) Aynı şekilde kurban bedelini de yoksullara ya da yardım kuruluşlarına vermek suretiyle, kurban ibadeti ifa edilmiş olmaz.

707. Akîka, adak, udhiye ve nâfile kurbanlar için aynı büyükbaş hayvana ortak olunabilir mi?

Ortak kesilen kurbanlarda, hissedarlardan her birinin kurbanlarını aynı maksat için kesmiş olmaları gerekmez. Ortakların her birinin ibadet niyetiyle katılmış olması kaydıyla bir kısmı udhiye, diğer bir kısmı ise adak, akîka veya nâfile kurbanı olarak niyet edebilirler. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/71-72)

708. Dişi ya da erkek hayvandan hangisinin kurban edilmesi daha faziletlidir?

Deve, sığır gibi büyükbaş hayvanlarla, koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların belirli şartları taşımaları durumunda, erkek olsun dişi olsun kurban olarak kesilebilecekleri hususu Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadis ve uygulamaları ile sabittir. Kurban edilecek hayvanın cinsiyeti, kurban ibadetinin fazileti açısından bir ölçü değildir. Ancak sığırın dişisinin kurban edilmesinin faziletli olduğu görüşünü ileri süren bazı fakihler olmuştur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/322) Bu görüşü o fakihlerin yaşadıkları toplum ve dönemin şartlarına göre değerlendirmek daha isabetli olur. Tarıma dayalı bir toplumda erkek sığırın gücünden daha fazla yararlanılma imkânının bulunması göz önünde tutularak böyle bir görüş ortaya atılmış olabilir. Ancak bu görüşler, dinin değişmez bir esası gibi kabul edilmemelidir.

Bunlar, toplum menfaati göz önünde bulundurularak ortaya konulmuş görüşlerdir.

Günümüzde aynı esastan hareketle dişi sığırların kurban edilmesinin hayvan üretimine zarar vermesi hâlinde, erkek sığırların tercih edilmesi uygun olur. Ayrıca kurbanlık hayvanın erkek veya dişi olması, kurbanın geçerlilik şartları arasında yer almamaktadır.

709. Kurban Bayramı günü kurban kesilmeden önce bir şey yememenin dinî dayanağı var mıdır?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Zilhiccenin ilk dokuz gününü oruçla geçirdiği rivâyet edildiği için (Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2437]; Nesâî, Sıyâm, 70 [2372]) Zilhiccenin ilk dokuz gününün, yani Kurban Bayramı'ndan önceki dokuz günün oruçlu geçirilmesi müstehaptır. Zilhicce ayının 10. günü Kurban Bayramı'nın ilk günüdür. Kurban Bayramı'nda da oruç tutulmaz. (Buhârî, Savm, 66-67 [1990-1993]; Müslim, Sıyâm, 138-143 [1137-1140])

Ancak imsaktan itibaren bir şey yemeyip o günün ilk yemeğini kurban etinden yemek müstehaptır. Fakat bu, kendi evinde kurban kesebilen insanlar içindir. Zamanımızda çiftliklerde kurban kestiren bazı Müslümanlara, akşama kadar sıra ancak gelmekte, hatta kesim ertesi güne kalmaktadır. Bu durumda söz konusu insanların aç kalıp oruçlu imiş gibi durmaları uygun değildir.

710. Kesilen kurbanın kanından alna sürülmesi dinimizde var mıdır?

Kesilen kurbanın kanının alna sürülmesinin dinle hiçbir ilgisi yoktur. Güvenilir kaynakların hiçbirinde böyle bir bilgi mevcut değildir. Halkımız arasında yaygın olan bu uygulamanın başka kültürlerden geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla terk edilmesi gerekir.

KURBAN ÇEŞİTLERİ

711. Akîka kurbanı nedir?

Yeni doğan çocuk için şükür amacıyla kesilen kurbana, "akîka" adı verilir. Akîka kurbanı kesmek sünnettir. İbn Abbas'tan (r.a.) rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için akîka kurbanı

kesmiş (Ebû Dâvûd, Edâhî, 21 [2841]; Nesâî, Akîka, 3 [4219]), bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: *"Her çocuk (doğumunun) yedinci gününde kendisi için kesilecek akîka kurbanı karşılığında bir rehine gibidir. Akîka kurbanı kesildikten sonra çocuğun başı tıraş edilir ve ona isim verilir."* (Ebû Dâvûd, Edâhî, 20-21 [2837-2838]; Tirmizî, Edâhî, 21 [1522])]

Bu açıdan akîka kurbanı, çocuğun doğduğu günden büluğ çağına kadar kesilebilirse de doğumunun yedinci günü kesilmesi daha faziletlidir. Aynı günde çocuğa isim verilmesi ve saçı ağırlığında altın veya değeri miktarınca sadaka verilmesi müstehaptır. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/14-16)

712. Şükür kurbanı ne demektir?

Herhangi bir vesileyle Allah'a (c.c.) şükretmek için kesilen kurbana şükür kurbanı denir. Bir kimse arzu ettiği bir amaca ulaşması veya bir nimete nail olması sebebiyle şükür kurbanı kesebilir. Böyle bir nimeti elde eden kişinin, adakta bulunmadığı sürece, kurban kesmesi zorunlu değildir. Şükür kurbanı adak hükümlerine tâbi değildir. Dolayısıyla şükür kurbanının etinden, kesen kişi dâhil herkes istifade edebilir.

713. Ölü kurbanı diye bir kurban çeşidi var mıdır?

Dinimizde ölü kurbanı veya kabir kurbanı diye bir kurban çeşidi yoktur. Ancak sevabı ölüye bağışlanmak üzere kurban kesilebilir. Ayrıca kurban borcu olup, hayatta iken vasiyet eden kişinin bıraktığı miras yeterli ise mirasçıları tarafından vasiyetinin yerine getirilmesi gerekir. Tâbiînden olan Haneş'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: *"Ben Ali'yi (r.a.) iki koçu (birden) kurban ederken gördüm de kendisine; 'Bu da nedir?' diye sordum. 'Resûlullah (s.a.s.) (sağlığında) kendi yerine bir kurban kesmemi vasiyet etti. İşte ben de onun yerine kurban kesiyorum.' cevabını verdi."* (Ebû Dâvûd, Edâhî, 2 [2790]; Tirmizî, Edâhî, 3 [1495])

Bu rivâyette Hz. Ali, kurbanı kesme gerekçesi olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisine bunu vasiyet etmesini göstermiştir. Dolayısıyla bu hadis, eğer vasiyeti yoksa ölü adına kurban kesileceğine delâlet etmez. Buna göre vasiyeti yoksa ölen kimseler için mirasçılarının kurban kesmeleri gerekmez. Ancak bir kimse, sevabını ölmüş bulunan anne veya babasına yahut diğer yakınlarına bağışlamak üzere, çeşitli hayır kurumlarına, fakir ve muhtaç kişilere bağışta bulunabileceği gibi kurban da kesebilir.

Ölenin kendisi için kurban kesilmesine dair vasiyeti yoksa kesen kimse, bu kurban etini fakirlere yedirebileceği gibi kendisi ve zenginler de yiyebilir. Ancak ölen kişinin vasiyeti varsa, tamamen fakirlere yedirilmesi veya dağıtılması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/326)

714. Kişiler bir araya gelerek Hz. Peygamber adına kurban kesebilirler mi?

Dinimizde böyle bir uygulama yoktur. Bunun, yapılması gereken bir ibadet gibi görülmesi caiz değildir. Çünkü Allah'ın (c.c.) emretmediği ve Resûlü'nünden (s.a.s.) de nakledilmeyen bir uygulamayı ibadet gibi telakki etmek ve ona dinîlik vasfı vermek bidattir. Her bidat da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nitelemesiyle dalalettir. (Müslim, Cum'a, 43 [867])

Hz. Ali'den rivâyet edilen *"Resûlullah (s.a.s.) (sağlığında) kendi yerine bir kurban kesmemi vasiyet etti. İşte ben de onun yerine kurban kesiyorum."* (Ebû Dâvûd, Edâhî, 2 [2790]; Tirmizî, Edâhî, 3 [1495]) şeklindeki haber, bu uygulamaya delil olamaz. Çünkü Hz. Ali, kurbanı kesme gerekçesi olarak Hz. Peygamber'in kendisine bunu vasiyet etmesini göstermiştir. Dolayısıyla bu hadis, eğer vasiyeti yoksa ölü adına kurban kesileceğine delâlet etmez.

KURBAN KESEN İLE İLGİLİ KONULAR

715. Hz. Peygamber bizzat kurban kesmiş midir?

Kurban ibadeti hicri ikinci yılda meşru kılınmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de bu yıldan itibaren vefat edinceye kadar her yıl kurban kestiği bilinmektedir. (Tirmizî, Edâhî, 11 [1506-1507]; bk. Buhârî, Hac, 117, 119 [1712, 1714]; Müslim, Edâhî, 17 [1966])

Hz. Peygamber (s.a.s.), Veda Haccı'nda yüz deve kurban etmiştir. Hz. Ali, *"Peygamber (s.a.s.) yüz deve kurban etti. Etlerini dağıtmamı emretti, ben de dağıttım."* (Buhârî, Hac, 122 [1718]) demiştir. Hz. Enes'ten (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) siyah-beyaz benekli iki koçu besmele ve tekbir ile bizzat kestiği rivâyet edilmektedir. (Buhârî, Edâhî, 9 [5558]; Müslim, Edâhî, 17-18 [1966])

716. Abdestsiz olarak kurban kesilebilir mi?

Kurban ibadeti, gerekli şartları taşıyan bir hayvanı, kurban niyetiyle kesmekle gerçekleşir. Kurban ibadetinin geçerli olması için kesenin abdestli olması şartı yoktur. Bununla birlikte kurban Allah'a yakınlaşma aracı olduğu için bu ibadeti yerine getirirken abdestli olmak daha faziletlidir.

717. Müslüman olmayan kişinin kestiği kurbanın eti yenir mi?

Eti yenen hayvanların etlerinin helal olması için hayvanı kesecek kimsenin, akıl ve temyiz gücüne sahip, Müslüman veya Ehl-i kitaptan olması gerekir. Ehl-i kitaptan olmayan mecûsî, putperest veya ateistin kestiği hayvanın eti helal değildir, bunların kestiği hayvan da kurban olmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/9-10, 20; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/285; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/328)

718. Kredi kartıyla kurban satın almak caiz midir?

Kurban kesmekle mükellef olan şahıs, kurbanlık hayvanı nakit olarak alabileceği gibi kredi kartıyla tek çekim veya vadeli olarak da alabilir. Bu bağlamda bedelin kredi kartıyla ödenmesi kurbanın sıhhatine engel teşkil etmez. Ancak kredi kartı borcunu, ödeme tarihinde ödemek ve gecikmeden kaynaklanan faizli işleme düşmemek gerekir.

Kredi kartıyla vadeli olarak kurban alırken, vadeyi bankanın uygulaması hâlinde ilave bir ücret ödenirse kesilen kurban geçerli olmakla birlikte, faizli işlem sebebiyle ayrı bir günah söz konusu olacağı için bundan sakınmak gerekir.

719. Banka kredisiyle kurban kesilebilir mi?

Kurban kesmek, âkil (akıl sağlığı yerinde), bâliğ (ergen), dinen zengin sayılacak kadar mal varlığına sahip ve mukim olan bir Müslüman'ın yerine getireceği malî bir ibadettir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 7/146)

İster vâcip isterse nâfile olarak kurban kesecek kimse, kurbanını peşin satın alabileceği gibi borçlanarak da satın alabilir. Bu, kurbanın sıhhatine engel teşkil etmez. Ancak faizli borç alması durumunda faiz verme yasağını işlediği için günaha girmiş olur. (bk. el-Bakara, 2/275-279; Buhârî, Büyû', 25 [2086]; Müslim, Müsâkât, 105-106 [1597-1598]) Kendi imkânlarıyla kurban kesemeyecek olanların böyle yöntemlere başvurmaları dinen uygun değildir.

720. Taksitle kurban alınabilir mi?

Kurban ibadetinin geçerli olması için kişinin, ibadet amacıyla kendi mülkiyetinde bulunan belirli nitelikleri haiz bir hayvanı kesmesi gerekir. Mülkiyet ise hayvanı bizzat yetiştirme, hibe veya miras yolu ile olabileceği gibi satın alma yolu ile de gerçekleşebilir.

Bu itibarla, taksitlendirme yolu ile satın alınan bir mal da alıcının mülkiyetine geçtiği için kurban kesmesini gerektirecek mali imkâna sahip olan kişinin bu yolla aldığı hayvanı kurban etmesinde bir sakınca yoktur.

721. Gayrimeşru yolla kazanılan parayla kurban kesilebilir mi?

İslâm dini, kişilerin meşru işlerle uğraşmalarını ve geçimlerini helal yollardan sağlamalarını emreder. Gayrimeşru ve haram yollarla elde edilen kazanç ile ibadetler yerine getirilemez. Dolayısıyla bu kazanç ile kurban ibadetini yerine getirmek caiz değildir.

Malını haram yoldan kazanan kişi, eğer onun gerçek sahibini tespit edebiliyorsa bu malı ona iade etmelidir. Eğer tespit edemiyorsa bu durumda onu ihtiyaç sahiplerine vererek elinden çıkartmalıdır.

722. Bir kimsenin, oğlunun veya bir başkasının bağışladığı para ile kurban alıp kesmesi durumunda bu, kurban sayılır mı?

Oğlu veya başkası tarafından kendisine bağış yapılan kimse bu paranın sahibidir. Bağışlanan bu parayı dilediği gibi harcayabilir. İster başka ihtiyaçları için sarf eder, isterse kurbanlık alıp kesebilir. Kesilen bu hayvan, kurban yerine geçer.

723. Bir özür sebebiyle vaktinde kesilemeyen kurbanların fakir ve zengin için hükmü nedir?

Kurban kesme niyetiyle hayvan almış, fakat Kurban Bayramı günlerinde kurbanı kesememiş fakir kimse, bu hayvanı canlı olarak tasadduk eder. Bayram günlerinde kurban kesemeyen zengin kimsenin ise kurbanlık satın alıp almadığı dikkate alınmaksızın bir kurbanlık hayvanın kıymetini yoksullara sadaka olarak vermesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/358)

724. Kurbanın satıldıktan sonra satıcının elinde emaneten dururken ölmesi veya başka bir sebeple kesilememesi durumunda ne yapılmalıdır?

Satım işlemi tamamlandıktan sonra, malın teslim alınma imkânı verilmesine rağmen müşteri o anda teslim almayıp satıcının yanında kalmasını isterse söz konusu malı gerçekte kabzetmiş ve ardından satıcıya emanet bırakmış sayılır. Bu kural gereğince satın alınıp da korunmak veya beslenmek üzere Kurban Bayramı'na kadar satıcının yanında bırakılan kurbanlık hayvan onun yanında emanet hükmündedir.

Emanet malın telef olması hâlinde, emaneti elinde tutanda kasıt, kusur veya ihmal bulunmadığı sürece sorumlu olmaz. Dolayısıyla, satıcı emanet malı, korunması gerektiği şekilde korur da buna rağmen mal telef olursa onu tazmin etmesi gerekmez; mal müşterinin malı olarak telef olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/211) Bu durumda, kurbanlık hayvanın daha önce ücreti ödenmemişse, alıcının ödemesi gerekir. Ölen hayvanı satın alan kişi zenginse, yenisini alıp kesmek zorundadır. Yoksulsa yeniden hayvan alıp kesmesi gerekmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359)

Kurbanlık hayvanı elinde emanet olarak bulunduran kimse, onu gerektiği şekilde korumaz veya ihmalkâr davranır ve bu yüzden hayvan telef olursa hayvanın değerini tazmin etmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359) Bu durumda da hayvan sahibi zenginse yenisini alıp keser. Yoksulsa kesmesine gerek yoktur.

Bununla birlikte satımı yapılan hayvanın müşteri tarafından Kurban Bayramı günlerinde teslim alınması tarzında yapılan bir satım akdinde, teslim-tesellüm akit anında gerçekleşmediğinden teslime kadar geçen zamanda meydana gelecek zarar, satıcıya ait olur. Zira teslim, müşteri hayvanı kurban etmek üzere götürmeye geldiği zaman gerçekleşmektedir. Teslim öncesi hayvanın helak olması hâlinde ise zarar satıcıya aittir. (*Mecelle*, md. 293)

Buna göre alıcının yanında nakliye aracı ve yardımcı götürmeden hayvanı satın almış olması ve bayram gününe kadar hayvanın satıcının yanında kalması hususunda tarafların anlaşmış olmaları, satın alınan bir hayvanın satıcıya emanet bırakılmasından çok, hayvanın bayrama kadar satıcı tarafından bakılması şartıyla satışı mahiyetindedir. Bu durumda teslim gerçekleşmeden hayvan öldüğü takdirde zarar satıcıya ait olur. Ancak alıcı hayvanın yularını tutup teslim aldığını beyan eder ve ondan sonra da alıcıya emanet bıraktığını söylerse, hayvan emanet hükümlerine tâbi olur.

725. Satın alınan kurbanlığın ölmesi durumunda ne yapılmalıdır?

Satın alınan kurbanlığın kesilmeden önce ölmesi hâlinde satın alan kişinin maddî durumuna göre farklı hüküm uygulanır. Şayet kişi varlıklı ise başka bir hayvanı kurban olarak keser. Çünkü kendisine vâcip olan kurbanı kesmiş değildir. Fakat yoksulsa yenisini almasına gerek yoktur. Çünkü yoksula kurban vâcip değildir, satın almakla, satın aldığı hayvanı kesmeyi kendisine vâcip kılmıştır. Aldığı hayvan ölünce, vücûbiyet düşer ve yenisini almak gerekmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/66)

726. İhmal sebebi ile kurban kesmeyen kimse ne yapmalıdır?

Kurban kesme şartlarını taşıdığı hâlde unutma, ihmal vb. sebeplerle kurban kesmeyen kimsenin, Hanefîlere göre o yıla mahsuben, bir kurban bedelini fakirlere vermesi (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/315-316; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/358), ayrıca tevbe ve istiğfar etmesi gerekir.

727. Kurban kesmek üzere vekil kılınan kişinin kurbanı kesmediği öğrenilirse ne yapılması gerekir?

Kurban kesmekle mükellef olan bir kimse bir şahsa para verip "*Bununla kurbanlık hayvan al ve benim adıma kes.*" dese; ancak parayı alan şahıs kurbanlık almayıp parayı harcasa; parayı veren kişi de bu durumu kurban kesim günlerinde öğrenirse yeni bir kurbanlık alıp kesmesi gerekir. Parayı alan kişi de aldığı parayı tazmin eder. Eğer kişi bu durumu kurban kesim günleri geçtikten sonra öğrenirse, kendisinin kurban yükümlülüğü düşmez. Bu durumda kurban bedelini fakirlere vermesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/320)

728. İki büyükbaş hayvanın yediden fazla kişi tarafından hisseleri belirlenmeksizin kurban edilmesi ve kesildikten sonra etlerin karışık bir şekilde bölünerek hissedarlara dağıtılması hâlinde, yapılan bu işlem caiz olur mu?

Kurban kesecek ortakların her birinin, hayvanın en az yedide birine sahip olması gerekir. Bu itibarla bir büyükbaş hayvana hissedar olan kişiler, kendileri adına kesilen kurbandan hisselerini belirlemelidirler.

Buna göre iki büyükbaş hayvan, yediden fazla kişi tarafından hisseleri belirlenmeksizin kurban olarak kesilir de etleri karışık bir şekilde mesela

dokuz eşit parçaya bölünerek hissedarlara dağıtılırsa, bu kurban caiz olmaz. Ancak iki büyükbaş hayvanı kurban eden ortakların sayısının yedi veya daha az kişi olmaları durumunda bu işlem caiz olur. Zira ortakların herbiri her iki hayvanda en az bir hisse kesmiş olur.

729. Kurbanlık olarak satın alınan hayvana, daha sonra başkaları ortak edilebilir mi?

Kurban kesmek isteyen kişiler, büyükbaş hayvanlara yedi kişiye kadar ortak olabilirler. Böyle bir hayvan, yedi kişiye kadar ortak olarak satın alınabileceği gibi alındıktan sonra veya elde bulunan büyükbaş hayvana yedi kişiyi geçmemek kaydıyla başkaları da ortak edilebilir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/198) Ancak ortak olunan büyükbaş hayvanın her bir hissesinin, yedide birden az olmaması gerekir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/304)

730. Kurbanlık olarak alınan büyükbaş hayvana birden fazla hisse ile ortak olan birinin, kendisine ait hisselere sonradan bir başkasını dâhil etmesi caiz midir?

Kurbanlık olarak alınan büyükbaş hayvana ortak olanlardan birinin, sonradan bir başkasını kendi hisselerine ortak edebilmesi için iki veya daha fazla hisseye sahip olması gerekir. Bu durumda kendi hisselerinden birini bir başkasına devredebilir. Eğer bu kişi, iki veya daha fazla hisseye sahip değilse bir başkasını kendi hissesine ortak alamaz. Zira kurbanın geçerli olması için her bir hissedarın, kurbanın en az yedide birine sahip olması gerekir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/304-305)

731. Vekâlet yoluyla kurban kesilebilir mi? Kişinin bulunduğu şehir veya ülke dışında vekâletle kurban kestirmesinin hükmü nedir?

Kişi, kurbanını bizzat kesebileceği gibi vekâlet yoluyla başkasına da kestirebilir. Zira kurban, hac ve zekât gibi mal ile yapılan bir ibadettir; mal ile yapılan ibadetlerde ise vekâlet caizdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/67; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/21; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 8/132) Nitekim Hz. Ali'nin (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), (kendisi adına) develer kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana*

yasakladı ve 'kasap ücretini biz kendimiz veririz' buyurdu." (Müslim, Hac, 348-349 [1317]; bk. Buhârî, Hac, 120-122 [1716-1718])

Vekâlet, sözlü veya yazılı olarak ya da telefon, internet, faks ve benzeri iletişim araçları vasıtasıyla verilebilir. Vekil tayin edilen kişi veya kurum aldığı vekâleti gereği gibi yerine getirmelidir.

Kurbanın yurt içinde başka bir ilde ya da yurt dışında kesilmesinde sakınca bulunmamaktadır. Kurban fiyatlarının kesilen ülkeye göre az veya çok olması bu durumu değiştirmez.

Ancak yaşadığı yerde muhtaç ve fakirler varsa kişinin, kurbanını orada kesip dağıtması daha uygun olur. Çünkü kişinin yaşadığı yerdeki fakirlerin ve komşuların onun üzerinde hakları vardır.

732. Vekâletle kurban organizasyonlarında uyulması gereken esas ve şartlar nelerdir?

Kurban ibadetinde esas olan, kişinin kurbanını kendisinin kesmesidir. Bununla beraber malî bir ibadet olduğu için vekâlet yoluyla da kestirilebilir. Günümüzde vekâletle kurban kesimi genellikle iki şekilde uygulanmaktadır:

Birincisi: Kurban kesmek isteyen kişinin ilgili kuruluşa kurbanlık alımı ve kesimi için umumi vekâlet vermesi, söz konusu kuruluşun da müvekkili adına taahhüt ettiği bu hayvanı alıp muayyen günlerde kesmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

İkincisi: İlgili kuruluşun, kurban kesmek isteyen kimselere belirli bir bedel karşılığında kurbanlık hayvanı ya da hisseleri satması ve kesim günü geldiğinde de müşteriden vekâlet alarak onun adına kesmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu uygulamada, önce satım akdi yapılmakta, daha sonra da kesim için vekâlet alınmaktadır. Elde edilen etler de bazen kurbanı kestirene bazen de onun rızasıyla yoksullara ve hayır kurumlarına verilmektedir.

Her iki durumda da aşağıdaki şartlara riâyet edildiği takdirde yapılan bu uygulamalar dinen caizdir:

1) Birinci uygulama esas alındığında kurban için ilgili organizasyona başvuran müşteriden, kurbanın alım-satım ve kesimi için umumi vekâlet alınması gerekir. İkinci uygulamada ise belirsizliğin oluşmaması için

satıma konu olan hayvan müşteriye gösterilmeli ya da cinsi ve yaşı ile birlikte küpe numarası da belirtilmelidir.

2) Satıma konu edilen hayvan, kurbanlık hayvanda aranan şartları taşımalıdır.

3) Kurbanlık hayvana ortak olanların tamamının niyeti, ibadet olmalıdır.

4) Baştan umumi vekâletin alınmadığı uygulamada, hisse satıldıktan sonra veya satım akdi esnasında ilgili kuruluşun, müşterisinden hayvanı kurban etme vekâleti alması gerekir. Vekâlet, sözlü veya yazılı olarak verilebileceği gibi telefon, internet, faks ve benzeri iletişim araçları ile de verilebilir.

5) Hayvanı kesen kişi, kurban niyetiyle ve müvekkili adına kesmelidir.

6) Kurbanlıklar, mutlaka kurban kesim günleri içerisinde kesilmelidir.

7) Hayvan kesim ücretleri; kesilen kurbanlık hayvanların etleri, derileri veya sakatatından karşılanmamalıdır.

8) Her bir hissedar, kurban edilecek bir büyükbaş hayvanın en az yedide bir hissesine kaydedilerek belirlenmelidir. Kurban kesen kuruluşların hissedarlarını belirlemeden hayvanları topluca kesmeleri caiz değildir. Bundan dolayı her hayvanın hissedarları belirlendikten sonra kasaba vekâlet verilmelidir. Her bir hissedarın isminin kesim sırasında tek tek zikredilmesi zorunlu olmasa da şüpheden uzak olması açısından tavsiye edilmektedir.

9) Kurban edilecek hayvanın henüz kesimi yapılmadan önce hissedarların belirlenmesi gerekir. Buna göre önceden belirlenen hissedarlar adına kesilen bir hayvana kesimden sonra başkası ortak olamaz. Mesela altı kişi adına kesilen bir büyükbaş hayvana, kesimden sonra yedinci kişi dâhil edilemez.

10) Büyükbaş hayvan kesildikten sonra vekâlet veren yedi kişi için etleri eşit hisselere ayrılarak hazırlanmalı, isteğe göre sakatatı da eklenmeli ve vekâlet veren kişiye/kişilere teslim edilmelidir. Küçükbaş hayvan da bir kişi için kesilmeli ve sahibine teslim edilmelidir.

11) Hisseleri belirlendikten sonra kesilen kurbanlıklardan elde edilen etlerin karıştırılmaması ve her hissedara kendisi adına kesilen

hayvanın etlerinden verilmesi gerekir. Çünkü bu hisseler, vekâlet verenlerin mülkiyetinde olduğundan yapılacak her türlü tasarruf onların izni ve onayına bağlıdır.

12) İlgili kuruluşlar, vekâletlerini aldıkları kişiler adına kesecekleri kurbanlıkların etlerinin tamamını hissedarlara ya da sahibinin rızasıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırmalıdır. Bunların bir kısmını et olarak satmamalı veya belirlenen kilogram üzerindeki et miktarlarını bir araya getirerek yeni bir hisse oluşturmamalıdır.

13) Hayvanın deri ve sakatatı hisse sahibine/sahiplerine ait olduğundan, bunların ya kendisine ya da kendisinin izniyle dinen bağışlanması caiz olan şahıs veya hayır kurumlarına ulaştırılması gerekir.

14) Kurban ibadetinin, et satın alımını çağrıştırmaması için belli kiloda et miktarının kurban sahiplerine verilmesi taahhüt edilmemeli, bunun yerine tahmini bir kilo aralığı belirlenerek çıkan et ne ise o teslim edilmelidir.

733. Kurban kesim işlemi yapan kuruluşların, bir kurbanın aynı miktardaki hisselerini farklı fiyata satmaları, kesilen kurbana zarar verir mi?

Bir kimsenin/kuruluşun mülkiyetindeki bir malın eşit hisselerini, her biri farklı fiyatlar üzerinden olmak üzere satması caizdir. Bu hüküm, büyükbaş kurbanlık hayvanlar için de geçerlidir. Bu itibarla söz konusu kuruluşların, bazı müşterilerine aynı büyükbaş hayvanın hisselerini farklı fiyatlarla satması kesilen kurbana zarar vermez.

734. Kurbanlık hayvanın satış usûlleri ve kilogram birim fiyatı üzerinden kurban alım-satımının hükmü nedir?

Kurban ibadeti; akıl sağlığı yerinde, bulûğa ermiş, nisap miktarı mala sahip ve mukîm olan her Müslüman'ın yerine getireceği mâlî bir ibadettir. Kurban ibadetinin geçerli olması için; kişinin, kendi mülkü olan ve gerekli şartları haiz bir hayvanı kesmesi veya kestirmesi gerekir.

Günümüzde kurbanlık alım-satımı genellikle şu üç şekilde gerçekleştirilmektedir.

Götürü (kabala) usûlü ile kurban alım-satımı: Bu satışta, satıcı ve müşteri muayyen olan bir hayvan üzerinde pazarlık yapmakta ve

belirledikleri bir fiyat üzerinde anlaşmaktadırlar. Kurbanlık hayvanda geçmişten günümüze uygulanagelen yaygın yöntem budur.

Hayvanın canlı olarak tartılarak fiyatının belirlenmesi yoluyla alım-satım: Bu satış işleminde kurbanlık hayvanın fiyatı, canlı hâldeki kilosu dikkate alınarak belirlenmektedir. Bu şekilde de kurbanlık alım-satımı yapmak mümkündür.

Hayvanın karkas etinin kilogram birim fiyatının belirlenmesi ve toplam fiyatının, kesildikten sonra tartılarak elde edilecek rakam olduğu hususunda tarafların anlaşması yoluyla alım-satım. Kurbanlık hayvan bu yöntemle de alınıp satılabilir. Ancak bu şekildeki satın alınan kurbanın geçerli olabilmesi ve ibadetin et alım-satımına dönüşmemesi için aşağıda belirtilen şartlara riâyet edilmesi gerekir:

a) Karkas etin kilogram birim fiyatının belirlenmiş olması,

b) Alış-veriş esnasında satışa konu olan hayvanın belirlenmiş olması,

c) Belirlenen hayvan üzerinde satış işleminin tamamlanmış olması,

d) Hayvanın, sadece kurban niyetiyle kesilmesi. Yani herhangi bir organının (et, deri, sakatat vb.) satıcıda kalmasının şart koşulmaması veya kesim veya organizasyon ücretine sayılmaması gerekir.

e) Şayet kurban günlerinden önce alıcı, hayvanı yukarıda belirtilen usûllerden biri ile alacağını vadetmiş ve alım-satım tamamlanmamışsa, kurban kesiminden önce satım akdinin tamamlanması-kesinleştirilmesi gerekir.

735. Vekâletle Kurban organizasyonu yapan kuruluşların kurban etlerini satması caiz midir?

Kurban, Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasına ermek için ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usûlüne uygun olarak kesmektir. Kurbanlık hayvanı veya bedelini bir hayır kurumuna veya yoksul kişilere bağışlamakla bu vecibe yerine getirilmiş olmaz. Ancak kurbanın sahih olması için kişinin keseceği kurbanı bizzat satın alması, kendisinin kesmesi veya kesilirken yanında bulunması şart değildir. Bu işlemler vekâlet yoluyla da yaptırılabilir. Vekâlet, sözlü veya yazılı olarak verilebildiği gibi telefon, internet ve benzeri iletişim araçları vasıtasıyla da verilebilir. Vekil tayin edilen kişi veya kurum, üstlendiği vekâleti gereği gibi yerine getirmekle yükümlüdür.

Kurban ibadetinin hikmetlerinden biri, toplumun bütün kesimlerinin bayrama iştirak etmelerinin sağlanmasıdır. Kurban etlerinin başta ihtiyaç sahipleri olmak üzere aile efradı, dostlar ve komşular ile paylaşılmasının istenmesi bu amaca yöneliktir. Bu kapsamda kurban etlerinin bir an önce ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması da esastır. Kurban etlerinin satılıp başka amaçlar doğrultusunda kullanılması bu hikmetlere aykırılık teşkil eder. Bu nedenle bazı kişi ve kuruluşlar tarafından kesim öncesi henüz organize aşamasında kurban etlerinin satımının planlanması doğru değildir.

Dolayısıyla, vekâletle kurban kesen kuruluşların kapasitelerini dikkate alarak kesip dağıtabilecekleri sayıda kurban vekâleti almaları, kesim işlemini mutlaka gerçekleştirmeleri ve buradan elde edilen etleri satışa konu etmeden öncelikle muhtaçlara dağıtmaları gerekir.

Bununla birlikte kurban etlerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması yönünde gerekli çaba gösterildiği hâlde farklı nedenlerle fakirlere ulaştırılma imkânı sağlanamamış ve elde kalan etlerin telef olma ihtimali ortaya çıkmışsa satılarak bedeli, kurban sahiplerinin niyetleri doğrultusunda muhtaçlara ulaştırılabilir. Bu şekilde elde edilen gelir, hiçbir şekilde organizasyon ve kesim masrafları için mahsup edilemez.

736. Vekâleten kurban kesen hayır kurumları dağıtamadıkları ve telef olma ihtimali olan etleri daha sonra mislini almak üzere kasaplara verebilirler mi?

Kişi veya hayır kurumları, dağıtamadıkları ve telef olma ihtimali olan kurban etlerini, eksik veya fazla olmamak ve verdiği ile aynı cinsten olmak kaydıyla ihtiyaç olduğu zaman geri almak üzere kasaplara ve benzeri yerlere verebilirler.

KURBANLIK HAYVANLA İLGİLİ KUSURLAR

737. Kurban edilecek hayvanlar hangi nitelikleri taşımalıdır?

Kurban edilecek hayvanın, sağlıklı, organları tam ve besili olması, hem ibadet açısından hem de sağlık bakımından önem arz eder. Bu nedenle, kötürüm derecesinde hasta, zayıf ve düşkün, kesileceği yere

gidemeyecek derecede topal, bir veya iki gözü kör, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırık, dili, kuyruğu, kulakları ve memelerinin yarısı kesik, dişlerinin tamamı veya çoğu dökük hayvanlardan kurban olmaz. Ancak hayvanın doğuştan boynuzsuz olması, şaşı, hafif topal, hafif hasta, bir kulağı delik veya yırtılmış olması, memelerinin yarıdan daha azının olmaması, kurban edilmesine engel değildir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/75-76) Buna göre hayvanın değerini düşürücü nitelikteki kusurlar kurbana engeldir.

Şâfiî mezhebinde, genel olarak yukarıda sayılan kusurlardan birinin bulunması, bir hayvanın kurban olmasına engel teşkil ettiği gibi uyuz olan hayvanlar ile yem yemesini engelleyecek derecede dişlerinin bir kısmı dökülmüş olan hayvanların da kurban edilmesi caiz değildir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/399-404)

738. Kurbanlık hayvanların yaşlarında aranacak olan asgari sınır nedir?

Kurbanlık hayvanların yaş sınırı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile tespit ve tayin edilmiştir. (Müslim, Edâhî, 13, 15-16 [1963, 1965]) Buna göre kamerî yıl esasına uygun olarak, devede 5; sığır ve mandada 2; koyun ve keçide ise 1 yaşını doldurma şartı aranır. Bunun yanında, 6 ayını tamamlayan koyun, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması hâlinde kurban edilebilir. Koyunlardaki bu istisna bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yapılmıştır. (Müslim, Edâhî, 13 [1963])

Bunun yanında deve, sığır ve keçinin, koyuna kıyaslanarak besili olması hâlinde söz konusu yaşları doldurmadan kurban olabileceği söylenemez. Nitekim bir yaşına varmamış ama yetişkin olan oğlağını kurban etmek isteyen bir kimseye Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Sen onu kurban et! Fakat senden başkası için yeterli olmaz*." (Buhârî, Edâhî, 8 [5556-5557]) buyurmuştur.

739. Sığırların iki yaşına gelmeden kurban edilmesi caiz olur mu?

Kurbanlık hayvanların yaş sınırı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile tespit ve tayin edilmiştir. (Müslim, Edâhî, 13, 15-16 [1963, 1965]) Buna göre kamerî yıl esasına uygun olarak, devede 5; sığır ve mandada 2; koyun ve keçide ise 1 yaşını doldurma şartı aranır. Bunun yanında, 6 ayını tamamlayan koyun, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması hâlinde kurban edilebilir. Koyunlardaki bu istisna bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından şöyle buyrularak yapılmıştır: "*Yıllanmış (kurbanlık yaşını tamamlamış)*

hayvanlardan kurban kesin. Eğer bulmakta zorluk çekerseniz bir ceze'a (altı ayını doldurmuş gösterişli kuzu) kesin." (Müslim, Edâhî, 13 [1963])

Bu istisnanın hadiste ifade edildiği şekilde sadece koyunlara mahsus olduğu konusunda İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu görüş birliği içindedirler. Evzâî gibi bazı âlimler ise bu hükmün keçi, sığır ve deve cinsi için de söz konusu olduğunu belirtmiştir. (Nevevî, *Şerhu Müslim*, 13/117-118 [1963])

Günümüzde Evzâî'nin görüşüne uygun olarak bu hükmün başka hayvanlar için de geçerli olabileceğini savunanlar olsa da bu görüşün kuvvetli bir delili yoktur. Çünkü kurban kesmek bir ibadettir. İbadetlerde ise akıl/ictihad değil, nakil/nass esastır. Hakkında açık delil bulunan meselelerde akıl yürütmek söz konusu değildir. (Kâsânî, *Bedâî'*, 5/69; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/322) Nitekim bir yaşına varmamış ama yetişkin olan oğlağını kurban etmek isteyen bir kimseye Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Sen onu kurban et! Fakat senden başkası için yeterli olmaz*." (Buhârî, Edâhî, 8 [5556-5557]) buyurmuştur. Bu itibarla, gelişmiş olmakla birlikte şart koşulan yaşı doldurmayan hayvanların, koyun örneğine kıyas edilerek kurban edilebileceği şeklindeki bir yaklaşım isabetli görülmemektedir.

740. İki yaşını bitirmeyen ancak kapak atmış olan sığır cinsi büyükbaş hayvanların kurban edilmeleri caiz midir?

Sığır cinsi büyükbaş hayvanların kurban edilebilmesi için en az iki kamerî yaşlarını bitirmeleri gerekir. (Müslim, Edâhî, 13, 15-16 [1963, 1965]; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/18) Buna göre iki yaşını bitirdikleri kesin olarak bilinen sığır cinsi büyükbaş hayvanların dişlerinin kapak atmaması, bu hayvanların kurban olmalarına engel olmaz. Yine dişleri kapak attığı hâlde henüz iki kamerî yaşını doldurmamış olan büyükbaş hayvanlar da kurban olarak kesilemezler.

Ancak doğumu kesin olarak bilinmeyen sığır cinsi büyükbaş hayvanlar için kapak atma denilen iki ön dişin çıkması, o hayvanın kurban edilebilmesi için bir ölçü olarak kabul edilebilir.

741. Kulağı kesik veya delinmiş hayvanlar kurban olur mu?

Bir hayvanın kurban edilebilmesi için o hayvanda insanlar arasında kusur sayılan ayıplardan birinin bulunmaması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), kurbanlıkların göz ve kulaklarının sağlam olmasına dikkat edilmesini

istemiştir. (Ebû Dâvûd, Edâhî, 6 [2802-2803]) Buna göre, kulağının yarıdan fazlası kesik olan hayvan, kurban olmaya elverişli değildir. Hayvanın bir kulağının delik veya yırtılmış olması durumunda; eğer delikler ve yırtıklar kulağın yarıdan fazlasını teşkil ediyorsa, böyle bir hayvan kurban edilemez. Bu ölçüye varmayan kesikler, delikler ve yırtıklar ise hayvanın kurban olmasına engel değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/358; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/323-324)

742. Kuyruksuz veya kuyruğu kesik koyunlar kurban edilebilir mi?

Doğuştan kuyruksuz olan veya besili olması için küçük yaşta kuyrukları boğulmak suretiyle düşürülen koyunların kurban edilmelerinde bir sakınca yoktur. Ancak bir kaza ile değerini azaltacak şekilde kuyruğunun tamamı veya yarısından çoğu kopan hayvanın kurban edilmesi caiz değildir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 9/514-515)

743. Kısırlaştırılmış hayvanlar kurban edilebilir mi?

Çeşitli amaçlarla kısırlaştırılmış veya hadım hâle getirilmiş hayvanlar, kurban olarak kesilebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/80) Bu durum kurban açısından herhangi bir eksiklik oluşturmaz.

744. Memeleri kusurlu olan hayvan kurban edilebilir mi?

Hayvandan beklenen bir menfaati tümüyle yok eden veya hayvanın güzelliğini ortadan kaldıran kusurlar, onun kurban olmasına engeldir. Buna göre ister doğuştan ister sonradan memelerinin yarısı olmayan hayvan kurban olmaz. Aynı şekilde bir hastalığa dayalı olarak memelerinin yarısının sütü kesilen hayvan da kurban olmaz. Fakat bir hastalığa bağlı olmaksızın sütü kesilen hayvanın kurban edilmesinde bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/298-299; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/325-326)

745. Doğuştan boynuzu olmayan veya boynuzları kırık olan ya da doğumdan sonra boynuzları elektrikle köreltilen hayvanlar kurban olarak kesilebilir mi?

Kurbana engel olan ayıplar, hayvanın emsali arasında kıymetini azaltan kusurlardır. Zararsız şekilde ve daha iyi gelişmesi maksadıyla boynuzlarını özel olarak yapılan ameliyelerle köreltmek, hayvanların kıymetini düşüren ayıplardan değildir.

Bu itibarla, doğuştan boynuzsuz hayvanların kurban olarak kesilmesi caiz olduğu gibi (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359), küçükken yapılan müdahale ile boynuzlan kesilerek, elektrik veya kimyasal yolla boynuzu yakılarak ya da benzeri işlemlere tâbi tutularak boynuzsuzlaştırılan hayvanların kurban olarak kesilmesinde de bir sakınca yoktur.

746. Kesimden önce kusuru tespit edilemeyen bir hayvanın, kurban edildikten sonra hasta olduğunun anlaşılması ve etinin yenilmeyeceğine dair uzmanlarca karar verilmesi hâlinde, kurban dinen geçerli midir?

Satın alınırken kurbana engel bir kusuru olan hayvan kurban olarak kesilemez. Hayvan kusursuz olarak satın alındıktan sonra alıcının elinde iken kurban olmaya engel bir kusuru ortaya çıkarsa bu durumda kişi zenginse yeni bir hayvan alıp keser. Yoksulsa yeni bir hayvan alıp kesmesine gerek yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359; Kâsânî, *Bedâ'*, 5/76)

Kurbanlık hayvanın hasta olduğu, kesildikten sonra ortaya çıkmış ve sağlık sebebiyle etinin imha edilmesi gerekmiş ise bu durumda kurban ibadeti yerine getirilmiş olur. Bununla birlikte kurban kesiminden sonra satıcıya rücu edilip kurban bedelinin geri alınması hâlinde, alınan bedel tasadduk edilir. Şayet kurban bedeli satıcıdan geri alınamamışsa, kişinin yeniden bir kurban kesmesi gerekmez.

747. Kurbanlık hayvanların gebeliğinin önlenmesi veya sonlandırılması ya da iğdiş edilmesi caiz midir?

Kurbanlık veya etlik olarak beslenen hayvanların gebe kalmalarının önlenmesi veya iğdiş edilmeleri hayvan için kurbanlık olması açısından ayıp sayılmıyorsa ve insanların yararına bir menfaati gerçekleştirmeye yönelik ise bunda bir sakınca yoktur.

Ancak kurbanlık olarak ayrılan hayvanların mevcut gebeliklerinin sonlandırılması fıtrata müdahaledir. Bu itibarla; mevcut gebeliklerinin sonlandırılması dinen uygun görülemez.

748. Gebe hayvanın kurban edilmesi caiz midir? Kurbanlık hayvanın kurban edilmeden önce doğurması durumunda ne yapılmalıdır?

Gebe hayvanların kurban olarak da etlik olarak da kesilmesi uygun değildir. Ancak kesilmesi durumunda da kurban ibadeti yerine gelmiş

olur. Kurban edilmek üzere belirlenen gebe bir hayvan kurban edilmeden yavrulayacak olursa yavrunun kendisi ya da değeri fakirlere sadaka olarak verilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/322-323)

Kurbanlık olarak belirlenen hayvanın kesilmeden önce gebe olduğu anlaşılırsa bu hayvan kurban edilmeyip yerine aynı değerde başka bir hayvanın kesilmesi daha uygun olur.

749. Sun'î tohumlama yoluyla üretilen hayvanların kurban olarak kesilmesinde bir sakınca var mıdır?

Hayvan neslini ıslah etmek ve verimini artırmak amacıyla bir hayvana kendi cinsi olan başka bir hayvandan sun'î tohumlama yapılmasında dinen bir sakınca olmadığı gibi bu yolla üretilen bir hayvanın kurban edilmesinde de sakınca yoktur.

ADAK VE YEMİN

ADAK VE YEMİN

ADAK

750. Adak nedir, dindeki yeri nedir?

Arapça'da nezir (nezr) diye ifade edilen adak, fıkıh dilinde, "bir kimsenin dinen yükümlü olmadığı hâlde ibadet cinsinden bir şeyi kendisi için vâcip kılmasını" ifade eder. Diğer bir deyişle adak, ***"kişinin sorumlu olmadığı hâlde farz veya vâcip cinsinden bir ibadeti yapacağına dair Allah Teâlâ'ya söz vererek o ibadeti kendisine borç kılmasıdır."*** (Mevsılî, *el-ihtiyâr*, 4/76-77)

Kur'ân-ı Kerîm'de, verilen sözde durulması, ahde ve akitlere bağlı kalınması (el-Mâide, 5/1; el-İsrâ, 17/34), Allah'a verilen sözün tutulması (en-Nahl, 16/91) emredilir ve yapılan adakların yerine getirilmesi istenir. Ayrıca kişinin yaptığı adağa uygun davranması iyi kulların vasıfları arasında sayılır. (el-İnsân, 76/7) Hadislerde de Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah'a itaat kabilinden adakların yerine getirilmesini emretmiş, Allah'a isyan veya mâsiyet kabilinden olan konularda adakta bulunulmamasını, şayet yapılmışsa buna uyulmamasını istemiştir. (Buhârî, Eymân, 28, 31 [6696, 6700]; Müslim, Nezir, 8 [1641]) Dolayısıyla adağın yerine getirilmesi Kitap, Sünnet, icma ve akıl deliliyle sabittir. (Kâsânî, *Bedâî'*, 5/90)

Âlimler, hiçbir dünyevî menfaat ummadan sırf Allah'ın rızasını kazanmak, Ona şükretmek için adak adanmasında bir sakınca bulunmadığı görüşündedirler. Kişinin Allah'ın takdirinin değişmesine vesile olması dileğiyle, dünyevî amaçlarla belli şartlara bağlı olarak adakta bulunması ise doğru karşılanmamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "***Adak, (Allah'ın takdir buyurmuş olduğu) hiçbir olayı geri çevirmez. Sadece cimrinin***

malını eksiltmiş olur." (Buhârî, Eymân, 26 [6693]; Müslim, Nezir, 2 [1639]); "*Adak bir şeyi ne ileri alır ne de geri bırakır*..." (Buhârî, Eymân, 26 [6692]; Müslim, Nezir, 3 [1639]) anlamındaki hadislerinden, şarta bağlı adakta bulunmayı hoş karşılamadığı anlaşılmaktadır.

Bazı âlimler yukarıdaki hadislere dayanarak nasıl olursa olsun adak adamanın mekruh olduğu görüşündedirler. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/450; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 10/3) Bununla birlikte, Allah'a isyan ve mâsiyeti içermediği sürece, hangi grupta yer alırsa alsın, adakta bulunulduğunda adağın yerine getirilmesi dinen vâcip görülmüştür. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/82)

751. Adakla ilgili şartlar nelerdir?

Yapılan bir adağın geçerli olabilmesi için hem adakta bulunan kimseyle hem de adağın konusu ile ilgili birtakım şartlar vardır.

Adağın geçerli olabilmesi için adakta bulunan kimsenin Müslüman, akıl sağlığı yerinde ve büluğa (ergenlik çağına) ermiş bir kimse olması gerekir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/81-82)

Adağın geçerliliği için adak konusunda aranan şartlar ise şunlardır:

a) Adanan şeyin cinsinden bir farz veya vâcip ibadetin bulunması gerekir. Mesela namaz kılmayı, oruç tutmayı, sadaka vermeyi, kurban kesmeyi konu alan adaklar geçerlidir. Hasta ziyareti veya mevlid okutma, adak konusu olmaz. Türbelerde şeker ve helva dağıtma, mum yakma, horoz kesme, bez bağlama, gibi halk arasında görülen adak âdetlerinin İslâm'da yeri yoktur.

b) Adanan şey bizzat hedeflenen (maksut) ibadet cinsinden olmalı, başka bir ibadete vesile olan bir ibadet olmamalıdır. Mesela abdest almayı, ezân ve kâmet okumayı, mescide girmeyi konu alan adak geçerli olmaz.

c) Adanan husus, adayan şahsın o anda veya daha sonra yapması gereken farz veya vâcip bir ibadet olmamalıdır. Örneğin kişinin kılmakla mükellef olduğu namaz, tutmakla mükellef olduğu Ramazan orucu adak konusu olmaz.

d) Adanan şeyin meydana gelmesi ve yapılması maddeten ve dinen mümkün ve meşru olmalı, adak mal ise adayan şahsın mülkiyetinde bulunmalıdır. Bir kimsenin sahip olmadığı muayyen bir malı adaması geçersizdir. Sahip olduğundan fazlasını adaması hâlinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerlidir. Ancak bir kimsenin ileride sahip

olması kuvvetle muhtemel bir malla ilgili adağı geçerli sayılır. Mesela ileride miras yoluyla sahip olacağı malın adanması böyledir. Adak, başkasının mülkiyetinde bulunan bir malla ilgili olmamalıdır.

e) Adanan fiil Allah'a isyanı, bidat, günah ve mâsiyeti içermemelidir. Böyle olması hâlinde adak geçersiz olur.

"Bir daha içki içmeyeceğim, içersem bir ay oruç tutayım." şeklinde gerçekleşmemesini istediği bir şarta bağlı olarak adakta bulunan kimse, bu şartın gerçekleşmesi durumunda dilerse adadığı şeyi yerine getirir, dilerse yemin keffâreti öder. Hanefîler bu durumda yemin keffâreti ödemenin daha isabetli bir davranış olacağı görüşündedir. Çünkü bu ahitleşme, sözü kuvvetlendirme anlamı taşıdığından yemin sayılmaktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/738-739)

752. Güç yetirilemeyecek bir şey adamak geçerli olur mu?

Adağın geçerli olması için adanan şeyin yerine getirilmesi fiilen ve dinen mümkün ve meşru olmalıdır. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/82-92; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/229) Bu itibarla bir kişinin, başkasına ait olan bir malı veya hiçbir zaman güç yetirilemeyecek bir şeyi adaması geçersizdir. Sahip olduğundan fazlasını adaması hâlinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerli olur. Adakta bulunan kişinin, adağını kendi malıyla yerine getirmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/737, 741-742) Kendi malı yok ise tövbe etmeli, mal edindiğinde de adağını yerine getirmelidir.

Bedenî ibadetler konusunda ise; oruç tutmayı adayıp da hastalık veya yaşlılık gibi mazeretleri sebebiyle adaklarını yerine getiremeyecek olan kişilerin, her bir oruç için bir fidye vermeleri gerekir. Aynı şekilde ömür boyu oruç tutmayı adayan kişi, sağlığı el verdiği ölçüde adağını yerine getirmeli, bunun mümkün olmaması hâlinde ise her gün için bir fidye vermelidir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/91; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/77-78; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/209) Eğer namaz adanmışsa; îmâ ile de olsa adanan namaz kılınmalıdır. Buna da güç yetirilememesi hâlinde tövbe edilmelidir. Böyle bir kişi, daha sonra bu ibadetleri yapmaya gücü yeterse, adağını yerine getirmelidir.

753. Adak kurbanı kesmenin hükmü nedir? Etinden kimler yiyemez?

Kurban adayan kişinin kurban kesmesi vâciptir. Eğer kişi bu adağı, bir şartın gerçekleşmesine bağlamışsa bu şart gerçekleşince kesmesi gerekir.

Adak kurbanının etinden adak sahibi, eşi, usûl ve fürûu (neslinden geldiği ana, baba, dede ve nineleri ile kendi neslinden gelen çocukları ve torunları) yiyemeyeceği gibi bunların dışında kalıp zengin olanlar da yiyemez. (Zeylaî, *Tebyîn*, 6/8; Bilmen, *İlmihal*, 304-305) Eğer kendisi veya bu sayılanlardan biri yerse, yenilen etin bedelinin yoksullara verilmesi gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/199-203)

754. Adak kurbanı düğün vb. toplantılarda ikram edilebilir mi?

Adak kurbanının etinden, adağı yapan kişinin yemesi caiz olmadığı gibi; bu kişinin eşi, usûl ve fürûu (yani annesi, babası, nineleri, dedeleri, çocukları, torunları) ve dinen zengin sayılan kimseler de yiyemezler. (Zeylaî, *Tebyîn*, 6/8) Adak kurbanının etini bu sayılanlar dışında kalan ve dinen fakir olan kimseler yiyebilirler.

Düğün vb. toplantılarda fakirlerin yanı sıra zenginler de bulunabileceğinden, adak kurbanının bu gibi yerlerde ikram edilmesi caiz olmaz. Eğer böyle bir durumda, adakta bulunan kişinin kendisi, usûl veya fürûundan birisi ya da zengin biri yemiş bulunursa, yenilen miktarın bedeli fakirlere tasadduk edilmelidir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/199-203)

755. Adak kurbanında bulunması gereken nitelikler nelerdir?

Kurbanlık hayvanda aranan nitelikler, adak kurbanında da aranır. Kurbanlık hayvanda aranan şartlar ise şunlardır:

a) Belirli yaşları tamamlamaları gerekir. Buna göre 5 yaşını dolduran deve, 2 yaşını dolduran sığır ve manda, 1 yaşını dolduran koyun ve keçi kurban edilebilir. Bu yaşa gelmiş kurbanlık hayvanın dişini değiştirip değiştirmediğine (kapak atmak) bakılmaz. Bunun yanında, 6 ayını tamamlayan koyun, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması hâlinde kurban edilebilir. (Müslim, Edâhî, 13 [1963])

b) Ayıplardan uzak, sağlıklı, azaları tam ve besili olması gerekir. Bu nedenle, kötürüm derecesinde hasta, zayıf ve düşkün, bir veya iki gözü kör, boynuzları kökünden kırık, kuyruğu ve kulaklarının yarıdan fazlası kesik, memesi kesik, dişlerinin tamamı veya çoğu dökük hayvanlardan kurban olmaz. Ancak hayvanın doğuştan boynuzsuz olması, yemini bulmasına engel olmayacak derecede şaşı, kurban edileceği yere gitmesine engel olmayacak ölçüde topal, hafif hasta, bir kulağı delik veya yırtılmış olması, kurban edilmesine engel teşkil etmez. (Kâsânî, *Bedâî'*, 5/74-76)

756. Adak kurbanı ne zaman kesilmelidir?

Bir şarta bağlı olarak kurban kesmeyi adayan kişi, şart gerçekleşmesi hâlinde adağını ilk fırsatta yerine getirmelidir. Şarta bağlı olmayan adaklar ise herhangi bir vakitte yerine getirilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/735-738; 6/332-332) Ancak uygun olanı, ilk fırsatta yerine getirilmesidir. (Kâsânî, *Bedâî'*, 5/93-94)

Eğer udhiye yani kurban bayramı günlerinde kesilmesi gereken kurban adanmışsa bunun kurban bayramı günlerinde; hedy yani harem bölgesinde kesilecek bir kurban adanmışsa bunun da harem bölgesinde kesilmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/333) Bunların dışındaki adak kurbanlarının herhangi bir yer ve zamanda kesilmesi caizdir. Dolayısıyla adak kurbanlarının mutlaka kurban bayramı günlerinde kesilmesi şart değildir. Bu yöndeki kanaatler, dinî bir temele dayanmamaktadır.

757. Kurban kesmeyi adayan bir kimse bu adaktan vazgeçebilir mi?

Kur'ân'da değişik yerlerde; verilen sözde durulması, ahde ve akitlere bağlı kalınması (el-Mâide, 5/1; el-İsrâ, 17/34), Allah'a verilen sözün tutulması (en-Nahl, 16/91) emredilir ve yapılan adakların yerine getirilmesi istenir. Ayrıca kişinin yaptığı adağa uygun davranması iyi kulların vasıfları arasında sayılır. (el-İnsân, 76/7)

Hz. Peygamber (s.a.s.) de Allah'a itaat kabilinden adakların yerine getirilmesini emretmiş, Allah'a isyan veya masiyet kabilinden olan konularda adakta bulunulmamasını, şayet bulunulmuşsa buna uyulmamasını istemiştir. (Buhârî, Eymân, 28, 31 [6696, 6700]; Müslim, Nezir, 8 [1641])

Bu itibarla kişinin gerçekleşmesini istediği bir şey için kurban adağında bulunması hâlinde o şeyin gerçekleşmesine bağlı olarak adağını yerine getirmesi gerekir. Yapılan bir adaktan vazgeçilmesi adak yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Ancak adak maddî imkânı gerektiren türden ise kişi bu adağı maddî imkânı müsait olduğunda yerine getirir.

758. Bir koç kurban etmeyi adayan kişi mutlaka koç mu kesmelidir? Bir büyükbaş hayvana ortak olabilir mi?

Bir koç kesmeyi adayan kimse koç kesebileceği gibi koyun veya keçi de kesebilir. Çünkü bunlar aynı cinsten (davar) kabul edilmektedir. Aynı şekilde bu kişinin ibadet niyetiyle kesilecek olan bir sığıra hissedar

olarak girerek adağını yerine getirmesi de mümkündür. Çünkü amaç kurban kesmektir. Bu şekilde de amaç yerine gelmiş olur. Ancak sığır kesmeyi adayan kişinin, koyun kesmesi ile adağı yerine gelmiş olmaz. (Kâsânî, *Bedâî'*, 2/224)

Cins belirlemeksizin "bir kurban keseceğim" diye adakta bulunan bir kimse ister koyun, isterse de sığırdan bir hisseye girerek dilediği cinsten bir kurbanlık hayvan kesebilir. (Kâsânî, *Bedâî'*, 2/224)

759. Rüyada kurban kesmeyi adayan kişi, bu adağını yerine getirmeli midir?

Peygamberlerin dışındaki insanların gördükleri rüyalar, kesin bir hüküm ifade etmediği gibi bu rüyaların bağlayıcılığı da yoktur. Bu itibarla rüyada kurban kesmeyi adayan kişinin, bu adağını yerine getirmesi gerekmez.

760. "Çocuğum sağ-salim doğarsa bir kurban keseceğim" diye adakta bulunan kimsenin ikiz çocuğu olursa, kaç kurban kesmelidir?

"Çocuğum sağ-salim doğarsa kurban keseceğim" şeklindeki adak mutlak/herhangi bir şartla kayıtlanmamış bir adaktır. Çünkü bu ifadede hem "çocuk" hem de "kurban" kelimeleri kayıtsız olarak kullanılmıştır. Bu itibarla bu kimse, doğan çocuk sayısına bakmaksızın dilediği türden bir kurban kesmekle adağını yerine getirmiş olur.

761. İki veya daha fazla kişi tek bir konu hakkında kurban adasalar, hepsinin de ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi?

İki kişi aynı konu hakkında birbirinden habersiz olarak kurban kesmeyi adarsa, adakta bulunan kişilerden her birinin ayrı ayrı adaklarını yerine getirmeleri gerekir. Zira her biri bağımsız birer kişiliğe sahiptir; birinin yapmasıyla diğerinin zimmetinden adak düşmez.

İki veya daha fazla kişi bir araya gelerek bir tek konu hakkında "Ortaklaşa bir küçükbaş hayvan kurban edelim." diye adakta bulunsalar; adakları geçerli, ortaklık şartı ise geçersiz olur. Bu durumda, ortak bir kurban kesmeyi adamakla her biri ayrı ayrı birer kurban adamış olurlar. Zira kurban denince akla en az küçükbaş bir hayvan gelir. Bir küçükbaş

hayvan ise ancak bir kişi tarafından kurban edilebilir; iki veya daha fazla kişi tarafından kurban edilmesi geçerli olmaz.

762. Belirli bir hayır kurumuna veya fakire yardım yapmayı adayan kimse, başka bir hayır kurumuna veya fakire yardım yaparsa adağı yerine gelmiş olur mu?

Adağın yerine getirileceği kişi, yer ve cihet konusundaki şartlar bağlayıcı değildir. Bu itibarla muayyen bir hayır kurumuna veya fakire yardım yapmayı adayan kimse başka bir hayır kurumuna veya başka bir fakire yardımda bulunduğunda adağı yerine gelmiş olur. (Kâsânî, *Bedâʾi*, 5/86,93; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/740; Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 127)

763. Türbelere adakta bulunulabilir mi?

İbadetler Allah için yapılır. Adak da ibadet anlamı taşıdığından sadece Allah için yapılması gerekir. Bu sebeple türbe veya ölüler için adakta bulunmak caiz değildir. Dolayısıyla bu yönde yapılacak bir adak geçersiz olur.

764. Bir yıl veya daha fazla süreyle oruç tutmayı adamanın hükmü nedir?

Bir yıl veya daha fazla süreyle oruç tutmayı adayan kişinin bu adağını yerine getirmesi gerekir. Ancak oruç tutmanın haram olduğu Kurban bayramının dört günü ile Ramazan bayramının ilk gününde, kadınlar da özel hâllerine rastlayan günlerde oruç tutmazlar; bu oruçları daha sonra kaza ederler. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/318)

Bir sene oruç tutmayı adayan kimse, peş peşe tutma şartı koştuğunda Ramazan dâhil olacağından o zaman ayrıca Ramazan orucu kadar kaza etmesi gerekmez. Zira Ramazan, adağa göre daha öncelikli bir vazifedir. 'Oruç tutacağım' ifadesi Ramazanı öncelikle kapsamış olur. Ancak bir yıllık oruçta peş peşe olması şartı getirmemişse Ramazanda tuttuğu farz oruçlar sayısınca Ramazan dışında ayrıca oruç tutması gerekir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/346)

Oruç tutmayı adadıktan sonra oruca gücü yetmez hâle gelen birisi, bunun yerine her gün için bir fidye verir. Buna da gücü yetmezse Allah'tan af diler. (Kâsânî, *Bedâʾi*, 5/91)

765. Birden çok oruç tutmayı adayan kimsenin bu oruçları peş peşe tutması şart mıdır?

Adak, kişinin farz veya vâcip cinsinden bir ibadeti yapacağına dair Allah'a söz vererek o ibadeti kendisine borç kılması demektir. Bu nedenle şartlarına uygun olarak yapılan adağın yerine getirilmesi vâciptir.

Buna göre mesela, otuz gün oruç tutmayı adayan kişinin bu sayıda oruç tutması vâciptir. Eğer tutacağı oruçları peş peşe tutmaya niyetlenmiş ve öylece adakta bulunmuş ise bu oruçları peş peşe tutması gerekir. Ancak böyle bir niyeti yoksa dilediği gibi tutabilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/94)

766. Zaman veya mekân belirleyerek yapılan adaklarda, bu belirleme bağlayıcı mıdır? Belirlenmiş bir adak başka bir ibadet türü ile yerine getirilebilir mi?

Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan (mutlak) adaklar, adama anından itibaren gerekli hâle gelir ve ilk fırsatta yerine getirilmesi uygun olur. Bir şarta bağlanan adakların da o şartın gerçekleşmesi hâlinde yerine getirilmesi gerekir. "Şu işim olursa üç gün oruç tutacağım." gibi bir şarta bağlanan adak, şart gerçekleşmeden yerine getirilirse geçersizdir; yapılan ibadet nâfile sayılır. Şart gerçekleştikten sonra yeniden eda edilmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/741)

Yerine getirilmesi şarta değil de gelecek bir zamana bağlanan adaklar zaman kaydına itibar edilmeksizin önceden de yerine getirilebilir. Zira vakti gelmese de adak zimmette vâcip olarak sabit olduğu için önceden yapılması, vakti gelince yapılması yerine geçer. (Kâsânî, *Bedâ'*, 5/93)

İmam Muhammed ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre; sadaka gibi mâlî ibadetlerde bu hüküm doğru olmakla birlikte, namaz, oruç gibi bedenî ibadetler konusunda zaman şartına bağlanmış olan adak, vakti gelmeden yerine getirilmekle zimmetten düşmez. Çünkü bu tür ibadetlerin belli bir vakte tahsisi mümkündür. Dolayısıyla vakit kaydı bağlayıcı olur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/479)

Vakit belirlenmeyen adaklarda ise kişi bu adağını dilediği zaman yerine getirebilir; yerine getirmeden ölürse sorumlu olur. Kişi ne zaman öleceğini bilmediğinden bu adağını ilk fırsatta gerçekleştirmelidir. (Kâsânî, *Bedâ'*, 5/94) Adak bir tür ibadet olduğundan ve ibadetlerde de ihtiyat esas olduğundan, vakte bağlı adaklarda, vakte riâyet edilmesi daha uygun olur.

Adaklarda mekân şartı bağlayıcı değildir. Bir yerle kayıtlanarak yapılan adak başka bir yerde de yerine getirilebilir. Zira adaktan maksat Allah'a yaklaşma isteğidir. Mekânın ise herhangi bir işin ibadet olup olmamasında bir etkisi yoktur. (Kâsânî, *Bedâʾi*, 5/93)

Bazı İslâm âlimleri ise ibadetlerin çeşitlerine göre farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu konudaki görüşler değerlendirildiğinde, sadakalarda mekânla ilgili belirlemelere, namazda ise sadece Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'nın belirlenmesine riâyet edilmesi daha ihtiyatlı olur. Bunun dışındaki yer belirlemeleri ise bağlayıcı değildir. (Nevevî, *el-Mecmûʿ*, 8/467-468; Buhûtî, *Keşşâf*, 6/283-284)

Adanan şey kendi cinsi ile yerine getirilmelidir. Mesela şu kadar nâfile namaz kılayım diye adakta bulunan bir kimse bunun yerine o sayıda oruç tutsa adağını yerine getirmiş olmaz. (Kâsânî, *Bedâʾi*, 5/92) Ancak adadığı bir ibadetin halefi (onun yerine geçecek başka bir ibadet) bulunur da kişi o ibadeti yapmaktan âciz olursa, o ibadetin halefini yerine getirir. Mesela oruç tutmayı adayan yaşlı biri, bunu yapamazsa fidye öder.

Sadaka vermeyi adayan kimse ise adadığı şeyin kıymetini ödese adak yerine gelmiş olur. Mesela elbise yahut bir hayvanı tasadduk etmeyi adayan kimse bunların kendisini ya da kıymetini verebilir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/504)

Sadaka türünden adaklarda sadakanın ciheti/verileceği kimse ile verilecek paranın tayin edilmiş olması bağlayıcı değildir. "Elimdeki şu parayı şu kimseye vereceğim." diye adakta bulunan kimse, aynı miktardaki başka parayı başka bir fakire verse, adak yerine gelmiş olur. (*el-Fetâvaî-Hindiyye*, 2/65-66; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 3/740-741)

767. Lokma döktürüp dağıtacağım, yemek yedireceğim gibi sözler adak sayılır mı?

Bir adağın geçerli olabilmesi için adağın konusu ile ilgili birtakım şartlar vardır. Sadaka olacak şekilde yapılan adaklar bütün müctehidlere göre adak şartını sağlar. Bu itibarla fakirlere yemek yedirmek sadaka türünden sayıldığı için adağın diğer şartlarını da taşıması hâlinde yerine getirilmesi gerekir. Buna göre "*Adağım olsun ki fakirlere yemek yedireceğim/lokma döktürüp dağıtacağım.*" gibi ifadeler adak olduğu gibi "*Şu işim olursa fakirlere yemek yedireceğim/lokma döktürüp dağıtacağım.*"

şeklinde şartlı olarak zikredilen ifadeler de adaktır ve bunların yerine getirilmesi vâciptir. Ancak adak kastı olmadan ve zengin fakir ayrımı yapmadan *"Lokma döktürüp dağıtacağım."*, *"Yemek yedireceğim."* gibi sözler adak kapsamında değildir. Bununla beraber verilen bu tür sözlerin yerine getirilmesi de güzel bir davranıştır.

YEMİN VE KEFFÂRETİ

768. Yemin ne demektir, dinî hükmü nedir?

Yemin, bir kimsenin Allah'ın ismini veya bir sıfatını zikrederek sözünü kuvvetlendirmesi demektir. Mesela "Vallahi (Allah'a yemin ederim ki) şu işi yapmam", "Billahi (Allah'a yemin ederim ki) şu yere gitmeyeceğim" şeklindeki beyanlar böyledir.

Yemin etmek aslında mübah bir davranış olmakla birlikte, gereksiz yere yemin etmek ve onu alışkanlık hâline getirmek doğru değildir.

Yerine getirilmesi mümkün ve mübah olan bir şeyi, ileride yapacağına veya yapmayacağına yemin eden kişi, bu yeminini yerine getirmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/702-703)

Kur'ân-ı Kerîm'de, verilen sözün yerine getirilmesi hakkında *"Yeminlerinizi koruyunuz (yerine getiriniz)"* (el-Mâide, 5/89), *"Allah adına yaptığınız ahitleri yerine getirin. Allah'ı kefil tutarak kuvvetlendirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı bilir."* (en-Nahl, 16/91) buyrulur. Bu itibarla bir Müslüman'ın yemin etmemesi, yemin etmişse bu, verdiği söze Allah'ı şahit tutmak demek olduğundan mutlaka yeminine bağlı kalması gerekir.

769. Kaç çeşit yemin vardır?

Üç çeşit yemin vardır. Bunlar; yemîn-i lağv, yemîn-i ğamûs ve yemîn-i mün'akidedir:

a) Yanlışlıkla yapılan yemin (yemîn-i lağv); bir şeyin doğru olduğu zannedilerek veya ağız alışkanlığıyla yapılan yemindir. Kişinin birini görmediği hâlde gördüğünü zannederek "Vallahi gördüm." demesi veya yemin kastı olmaksızın yemin sözlerini söylemesi, yemîn-i lağv olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde yapılan yeminden dolayı keffâret gerekmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de, kasıtsız olarak ağızdan çıkıveren yeminlerden dolayı kişinin sorumlu tutulmayacağı bildirilmiştir. (el-Bakara, 2/225; el-Mâide, 5/89) Bununla birlikte, ağız alışkanlığıyla konuşurken sıkça yemin edenlerin, bu alışkanlıklarından vazgeçmek için çalışmaları gerekir.

b) Yalan yere yemin (yemîn-i ğamûs); bu tür yemin, bilerek yalan yere yapılan yemindir. Bir kimsenin olmamış bir şey için bilerek olmuş diye veya olmuş bir şey için bilerek olmadı diye yemin etmesi böyledir. Bu en büyük günahlardan biridir. (Buhârî, Eymân, 16 [6675]; Müslim, İman, 220 [138]) Böyle bir yemin Hanefîlere göre, keffâretle telafi edilemez. Bu şekilde yemin eden kişinin, bilerek ve Allah'ın adını anarak yalan yere yemin ettiği için pişman olarak, bir daha böyle bir hataya düşmemek üzere Allah'tan af dilemesi gerekir. Yalan yere yaptığı yemin sebebiyle başkasının hakkının zayi olmasına sebep olan kimse, bu zararı tazmin edip zarar verdiği kimselerden helallik istemelidir.

c) Geçerli yemin (yemîn-i mün'akide); imkân dâhilinde olan bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yapılan yemindir. Bir kimsenin şu işi yapacağım veya yapmayacağım diye yemin etmesi böyledir. Bu yeminin Allah'ın isimlerinden biriyle veya O'nun sıfatlarıyla ya da örfen Allah'ın isimlerine veya sıfatlarına atıfta bulunan sözlerle yapılmış olması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/708-712) Bu tür yeminini bozan kişi yemin keffâreti öder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/17-18)

770. Ağız alışkanlığı ile yerli yersiz edilen yeminin hükmü nedir?

Gereksiz yere yemin etmek ve çok yemin etmeyi alışkanlık hâline getirmek doğru değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, çok yemin etmenin Yüce Allah'ın hoşuna gitmeyen işlerden biri olduğuna işaret edilerek, ***"Yemin edip duran kimseye boyun eğme!"*** (el-Kalem, 68/10) buyrulmuştur.

Dil alışkanlığıyla söylenen, başka bir deyişle, herhangi bir işin yapılması veya yapılmaması yönünde bir içeriğe sahip olmayan "vallahi", "billahi" şeklindeki sözler hükümsüz (lağv) yemin sayıldığı gibi yalan söyleme kastı olmaksızın, geçmiş veya şimdiki zamandaki bir husus üzerine doğru olduğunu zannederek yapılan yemin de "lağv yemini" sayılır. Kur'ân-ı Kerîm'de, ***"Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden (lağv yemininden) dolayı sizi sorumlu tutmaz."*** (el-Mâide, 5/89) buyrularak bu tür yeminden dolayı keffâret gerekmediği bildirilmiştir.

Ancak ağız alışkanlığıyla ikide bir yemin edenlerin bu kötü âdeti en kısa sürede bırakmaları gerekir.

Hiçbir kasıt olmasa bile gelecekteki bir iş hakkındaki her türlü yemin, mün'akid yemin kapsamındadır ve yeminin gereği yerine getirilmediğinde keffâret gerekir. Yani bu tür yeminler kasıtsız söylense bile yemin-i lağv sayılmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/317)

771. Yemin keffâreti nasıl yerine getirilir?

Her ne şekilde olursa olsun geçerli (mün'akide) olan yemini bozan kimselerin yemin keffâreti ödemeleri gerekir. Yemin keffâreti sırasıyla; on fakire birer fitre (fıtır sadakası) miktarı veya bir fakire on ayrı günde her gün birer fitre miktarı para vermek veya on yoksulu sabah akşam doyurmak ya da giydirmektir. Buna gücü yetmeyenlerin ise ara vermeden üç gün oruç tutmaları gerekir. Bu keffâret ve sıralama Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. (el-Mâide, 5/89)

772. Yemin keffâretini yerine getirmekten aciz olan kimse ne yapmalıdır?

Yemin keffâretini yerine getiremeyenler, keffâreti ertelerler ve imkân buldukları ilk anda bu keffâreti eda ederler. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/112) Ancak keffâretini yerine getirmeden ölen kişi; vasiyet etmişse keffâret geriye kalan malından ödenir. Vasiyet etmemişse vârisleri onun bu keffâretini kendiliklerinden ödeyebilirler. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/96)

773. Bozulan her bir yemin için ayrı ayrı mı yoksa hepsi için bir keffâret mi ödenmelidir?

Birden çok yemin edip sonra da bozmanın çeşitli şekilleri vardır:

a) İster peş peşe isterse farklı zamanlarda, birden çok yemin edilerek, her bir yeminde diğerinden farklı bir işin yapılması veya yapılmamasından söz edilmesi durumunda, fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre her bir yeminin ihlalinden dolayı ayrı ayrı keffâret gerekir. Mesela, "Vallahi şu kimsenin evine girmeyeceğim", "Vallahi onunla konuşmayacağım" şeklinde söylenen sözlerin her biri ayrı birer yemindir. Yemin bozulup söz konusu kişinin evine girilmesiyle bir keffâret, o kişiyle konuşmakla ayrı bir keffâret gerekir.

İmam Muhammed'e nispet edilen bir keffâretin yeterli olacağı şeklindeki bir görüş bazı fıkıh kitaplarında ve ilmihallerde yer almışsa da bu görüş, başta erken dönem kaynakları olmak üzere diğer Hanefî kaynaklarında yer almayan ve sıhhatinde bazı kuşkular bulunan bir nakildir. Din İşleri Yüksek Kurulu da böyle bir yeminin bozulması durumunda her bir yemin için ayrı keffâret ödeneceği yönünde karar vermiştir. (DİYK 28.05.1952 tarih ve 267 sayılı karar)

b) Bir yemin cümlesinde, Allah'ın adı yemin için bir defa zikredilmekle beraber, yapılması veya yapılmaması söz konusu edilen işler sayıca birden fazla olursa, bunların hepsi birden ihlal edilse bile bir keffâret yeterlidir. Mesela, "Vallahi şunu yemeyeceğim, şunu içmeyeceğim" diyen kimse, hem yiyerek hem de içerek verdiği söze aykırı davranırsa, sadece bir keffâret gerekir.

c) Bir yemin cümlesinin tamamı birden fazla mesela, "Vallahi şu işi yapmayacağım", "Vallahi şu işi yapmayacağım" şeklinde tekrar edilir ve sonra da bu yemin bozulursa; Hanefî mezhebinde kabul gören görüşe göre, ne kadar tekrar edildiyse o kadar sayıda keffâret gerekir. Böyle bir yemin tekrarının aynı zaman ve ortamda veya farklı zaman ve ortamlarda yapılması hükmü değiştirmez. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde kabul gören görüşlere ve bazı Hanefîlere göre ise bir keffâret yeterlidir.

d) Bir yemin cümlesinde, yemin konusu olan iş bir defa zikredilmekle beraber, Allah'ın isminin tekrar edilmesi veya O'nun birden fazla isminin kullanılması hâlinde, başta İmam Muhammed olmak üzere fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre bu tek bir yemin sayılır ve bozulması durumunda bir keffâret yeterlidir. (bk. Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/589-590; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/514; Kâsânî, *Bedâi'*,3/9-10)

774. Yemin keffâreti ödeyen bir kimse, aynı konuda tekrar yemin eder ve yeminini yine bozarsa, bunun için de yeni bir keffâret ödemeli midir?

Geçmişte ödenmiş ve zimmetten düşmüş bir keffâret, gelecekte yapılacak hataları örtmez. Bu sebeple geçmişte bozulan bir yeminden dolayı keffâret ödendikten sonra tekrar yemin edilir ve bu yemin de bozulursa, tekrar yemin keffâreti ödenmesi gerekir. Ancak bir konuda yemin edip yeminini bozan kişi keffâret ödemeden aynı konuda tekrar yemin etse ve bu yemini de bozsa hepsi için tek keffâret öder.

775. Dinî bir emri yerine getirmemeye veya bir haramı işlemeye yemin eden kişi ne yapmalıdır?

Farz veya vâcip olan bir şeyi yapmamaya ya da haram ve günah olan bir şeyi yapmaya yemin etmek, Müslüman'a yakışan bir davranış değildir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."* (el-Bakara, 2/224) buyurmaktadır.

Bununla birlikte, bu tür bir yemin edildiğinde, yemini yerine getirmeyip bozmak ve ardından yemin keffâreti vermek gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/13) Konuyla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Bir kimse bir şey için yemin eder, sonra da ondan hayırlısını görürse yeminini bozsun ve keffâret ödesin.* " (Müslim, Eymân, 11-17 [1650]; bk. Buhârî, Eymân, 1 [6622]) buyurmuştur.

776. Eşinin evine gitmeyeceğine yemin eden bir kadının ne yapması gerekir?

Nikâh akdinin kadın ve erkeğe yüklediği birtakım hak ve sorumluluklar vardır. Bir kadının eşinin evine gitmesi nikâh akdinin doğurduğu temel sonuçlardan biridir. Dolayısıyla eşinin evine gitmemeye yemin eden bir kadın, meşru bir mazeret olmadıkça eşinin evine gider ve yemin keffâreti öder.

777. "Sana sütümü helal etmem, hakkımı helal etmem" şeklinde söylenen sözler yemin sayılır mı?

Bir anne veya babanın, isyankâr bir çocuğuna karşı "sana sütümü/hakkımı helal etmem" ve benzeri sözleri yemin hükmünde değildir. Ebeveynlerin çocuklarına haksız yere manevî baskı kurmaları ve onların şahsiyetlerine saygı göstermemeleri doğru değildir. Esasen bu tür sözler hiçbir hüküm de ifade etmez.

Öte yandan çocukların, anne ve babaya karşı dinî görevlerinden biri de meşru işlerde onlara karşı isyan etmemek ve daima saygı göstermektir. Nitekim "*(Rabbin), anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'öf' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve*

güzel söz söyle!" (el-İsrâ, 17/23) mealindeki âyet, anne babaya iyi davranmanın önemine işaret etmektedir.

778. Bir kimse "şöyle yaparsam Allah'ı inkâr etmiş olayım", "kâfir olayım" veya "dinden çıkmış olayım" derse bunun hükmü nedir?

Yemin kastıyla, "Şöyle yaparsam Allah'ı yok sayayım" veya "kâfir olayım" vb. bir söz söyleyen kişi, yemin etmiş olur. Dediğini yapması durumunda yemin keffâreti gerekir. Ancak bu sözleri söyleyen şahıs, dediğini yaptığı takdirde kâfir olacağına inanır ve buna rağmen o işi yaparsa dinden çıkmış olur. Çünkü sözünde durmamakla küfre razı olmuş demektir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/319) Bu durumda tövbe istiğfar etmesi, iman ve nikâhı yenilemesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/714-718)

779. "Şart olsun" sözünü kullanmanın hükmü nedir?

Daha çok bir şeyin yapılması veya yapılmaması ya da sözün kuvvet kazanması gibi amaçlarla söylenen şart olsun sözünün hükmü, kullanıldığı yerin örfüne ve bu sözü söyleyen kişinin niyetine göre değişir. Bu ifade bazı yörelerde yemin, bazı yörelerde "talâk" yani "karım boş olsun" anlamında kullanılmaktadır.

Buna göre "şart olsun" sözüyle boşama kastedilmişse bir talâk meydana gelmiş olur. Bu sözle yemin kastedilmişse, bundan dolayı boşama meydana gelmez. Şartın bağlandığı eylem meydana gelince yemin bozulmuş olacağından yemin keffâreti ödenmesi gerekir. (İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, 33/223-225; Bilmen, *Kâmus*, 2/244)

780. Bir kişi, içinden yemin etse veya bir şey adasa; bu durumda yemin ve adak hükümleri oluşur mu?

İslâm dininin esaslarına göre sadece düşünmek ve niyet etmekle sorumluluk altına girilmez. Sorumluluğun oluşabilmesi için irâde beyanı şarttır.

Bu itibarla yemin ve adağın da geçerli olabilmesi için dille telaffuz edilmeleri gerekir. Telaffuz etmeden sadece içinden geçirmekle yemin ve adak hükümleri oluşmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 3/5; 5/81-82; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/451; Dimyâtî, *İânetü't-tâlibîn*, 2/412)

DUA TÖVBE VE ZİKİR

DUA, TÖVBE VE ZİKİR

DUA

781. Duanın önemi nedir ve dua nasıl yapılmalıdır?

Sözlük anlamı ile dua "çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek" demektir. Dinî bir terim olarak ise insanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddî ve manevî isteklerini O'na arz etmesidir. Temeli, insanın Allah'a hâlini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre dua, Allah ile kul arasında bir irtibattır.

Duada daima tâzim (Allah'ı yüceltme) ve bu tâzimle birlikte istekte bulunma anlamı vardır. Dua aynı zamanda zikir ve ibadettir. Böylece duada biri zikir ve saygı, diğeri de dilek olmak üzere iki unsur hep yan yana bulunur. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Dua, ibadetin özüdür."* (Tirmizî, De'avât, 2 [3371]) buyurmuştur. Aynı sebeple en önemli ibadet olan namaz, dua (salât) kelimesiyle ifade edilmiştir. (el-En'âm, 6/52; el-Kehf, 18/28) Diğer bir âyette de; *"De ki; duanız (kulluğunuz) olmasa Rabbim size ne diye değer versin."* (el-Furkân, 25/77) buyrulmak suretiyle insanın ancak Allah'a olan bu yönelişiyle değer kazanabileceği belirtilmiştir. Duanın sadece Allah'a yöneltilmesi; Allah'tan başkasına, putlara veya kendilerine üstün nitelikler izafe edilen başka yaratıklara dua ve ibadet edilmemesi Kur'ân'da ısrarla vurgulanmıştır. (eş-Şuarâ, 26/213; el-Kasas, 28/88)

782. Duaların kabul olması için ön şartlar var mıdır?

Duanın kabul edilmesi için şu hususlara riâyet edilmesi gerekir:

a) Duadan önce tövbe ve istiğfar edilmelidir. Günah işleyen, haramlardan uzak durmayan bir kulun duası kabul edilmeye layık değildir. Bu

bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadisi çok dikkat çekicidir: *"Allah yolunda seferler yapmış, üstü başı tozlanmış bir adam ellerini semaya kaldırarak, 'Yâ Rabbi, Yâ Rabbi' diye yalvarıyor. Oysa yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdası haramdır. Böyle birisinin duası nasıl kabul olur?"* (Müslim, Zekât, 65 [1015])

b) Duaya Allah'a hamd, Peygambere salât-ü selâm ile başlanmalı; yine salât-ü selâm ve Allah'a hamd ile bitirilmelidir. Fedâle b. Ubeyd'den (r.a.) rivâyete göre o, şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.s.), (mescidde) oturmakta iken bir adam geldi, namaz kıldı, sonra şöyle dua etti: Allah'ım beni bağışla, bana acı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), *'Ey namaz kılan, acele ettin, namaz kılıp oturduğun vakit Allah'a layık olduğu şekilde hamd et, sonra bana salât ve selâm et, sonra da yapacağın duayı yap.'* Bundan sonra başka biri namaz kıldı. Namazdan sonra Allah'a hamd etti ve Peygambere salât ve selâm getirdi. Başka bir şey yapmadı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), o kimseye*: 'Ey namaz kılan kimse! Dua et, duan kabul edilsin.' dedi."* (Tirmizî, De'avât, 65 [3476]; Nesâî, Sehiv, 48 [1284])

c) Dua içten, tevazu ile ve yalvararak yapılmalıdır. Bir âyette şöyle buyrulmaktadır: *"Rabbinize alçak gönüllülükle yalvararak ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez."* (el-A'râf, 7/55) Bir hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmaktadır: *"Allah'a kabul edileceğini gerçekten inanarak dua ediniz. Bilin ki Allah, ciddiyetten uzak ve umursamaz bir kalp ile yapılan duaları kabul etmez."* (Tirmîzî, Deavât, 66 [3479])

d) Israrla dua edilmelidir. Bir mümin, ettiği duanın kabul edilmesi hususunda aceleci olmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Sizden herhangi biriniz 'dua ettim de kabul olunmadı' diyerek acele etmediği sürece duası kabul olunur."* (Buhârî, De'avât, 22 [6340]; Müslim, Zikir, 90-92 [2735])

e) Umut ve korku içinde dua edilmelidir. Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: *"Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışırlar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi."* (el-Enbiyâ, 21/90)

f) Dua her zaman yapılabilirse de bazı vakitlerde yapılması daha makbul görülmüştür. Bu vakitlerden biri de seher vaktidir. Allah Teâlâ, geceleri dua, ibadet ve istiğfar ile meşgul olanları Kur'ân-ı Kerîm'de övmekte ve şöyle buyurmaktadır: *"Onlar, geceleri az uyurlardı. Seher vakitlerinde*

bağışlanma dilerlerdi." (ez-Zâriyât, 51/17-18) Hz. Peygamber'e (s.a.s.), *'Ey Allah'ın Resûlü, hangi dua daha makbuldür?*' diye sorulunca, *'Gece yarısı ve farz namazlardan sonra yapılan duadır.'* cevabını vermiştir." (Tirmizî, De'avât, 79 [3499])

783. Kur'ân-ı Kerim'de geçen dua âyetlerinin muhtevası nedir?

Kur'ân-ı Kerim'de dua ile ilgili âyetler geniş bir yer tutar. İki yüz kadar âyet doğrudan dua ile ilgilidir. Ayrıca tesbîh, hamd, şükür, istiâne (Allah'tan yardım dileme), istiâze (kötü ve şerli olan her şeyden Allah'a sığınma), tazarru (kendi eksikliğini bilerek Allah'a yalvarma), tövbe ve istiğfar gibi kulun Allah'a yönelişini ve isteklerini ifade eden çok sayıda âyet de dua ile alakalıdır. Dua ile ilgili âyetlerin bir kısmında insanların Allah'a dua etmeleri emredilmiş, duanın usûl, âdâb ve tesirleri üzerinde durulmuştur. (en-Nisâ, 4/32; el-A'râf, 7/29, 55, 180; Yûsuf, 12/86; el-Mü'min, 40/60) Örneğin Allah Teâlâ; *"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): 'Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm.'…"* (el-Bakara, 2/186) buyurarak insanların dua ile kendisine yönelmelerini istemiştir.

Bazı sûre ve âyetler dua metinleri mahiyetindedir. Fâtiha sûresi buna güzel bir örnektir: *"Rahmeti sonsuz, merhameti tükenmez olan Allah'ın adıyla. Bütün övgüler, âlemlerin Rabbi olan Allah'a yaraşır. O, sonsuz merhametiyle lütuf ve ihsanda bulunan, rahmetiyle hey şeyi kuşatandır. Hesap gününün tek hâkimidir. (Rabbimiz) yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz. Bizi doğru yola ulaştır. (Hidâyete erdirerek) nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların, ya da sapıtanların yoluna değil."* (el-Fâtiha, 1/1-7) Bakara sûresinin 201. âyeti, dua olarak en çok okunan âyetlerdendir: *"…Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver; bizi cehennem azabından koru."* Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) dua ederken sıkça bu âyeti okumuş (Buhârî, De'avât, 55 [6389]; Müslim, Zikir, 26 [2690]) ve okunmasını tavsiye etmiştir. (Müslim, Zikir, 23 [2688])

Peygamberimiz (s.a.s.), ümmet-i Muhammed'in her bir ferdini kuşatıcı mahiyetteki Bakara sûresinin sonundaki şu duaların her gece okunmasını tavsiye etmiş ve okuyan kişiye (sevap olarak veya kötülerin şerrinden muhafaza etmesi bakımından) yeteceğini ifade buyurmuştur (Buhârî,

el-Meğâzî, 12 [4008]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 255 [807]): *"…Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın! Kâfirler toplumuna karşı bize yardım eyle!"* (el-Bakara, 2/286)

Âl-i İmrân sûresindeki; *"Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla..."* (Âl-i İmrân, 3/8), *"…Rabbimiz! İman ettik; bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru!"* (Âl-i İmrân, 3/16), *"Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve Peygamber'e uyduk. Şimdi bizi (birliğini ve peygamberlerini tasdik eden) şahitlerden yaz..."* (Âl-i İmrân, 3/53) âyetleri, mü'minlere istikâmet üzere olmayı, bağışlanma dilemeyi ve hidâyete ulaşma yollarını öğreten dua âyetlerindendir. Yine Âl-i İmrân sûresinin 191-194. âyet-i kerîmelerinde; inananların her hâlükârda Allah Teâlâ'yı andıkları, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ettikleri belirtilmekte ve ardından yaptıkları dualarında; cehennem azabından Allah'a sığındıkları, günahların bağışlanıp kötülüklerinin örtülmesini, vefat ederken iyilerle birlikte canlarının teslim edilmesini, ahirette vadettiği nimetlere ulaştırmasını ve hesap gününde kişiyi rezil rüsva etmemesini niyazda bulundukları ifade edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de her hususta Allah'a niyaz eden ve yakaran peygamberlerin duaları da bulunmaktadır. Bu bağlamda Hz. Âdem (a.s.) ve eşi Hz. Havva'nın cennetten çıkarıldıktan sonra bağışlanmaları için yaptıkları *"…Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."* (el-A'râf, 7/23) şeklindeki duayı, müminler tevbe istiğfar ederken daima zikrederler.

Hz. İbrahim'in (a.s.) duaları Kur'ân-ı Kerim'de bir hayli yer tutar. Bunların başında; *"Rabbim! Bana salihlerden olacak bir evlat ihsan et!"* (es-Sâffât, 37/100), *"Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usûllerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin."* (el-Bakara, 2/128) duaları gelir. Yine Hz. İbrahim'in (a.s.) Rabbine iltiçâ ederek çocuklarının ve zürriyetinin tevhid üzere olmaları, ibadet ve taat üzere yaşamaları için yaptığı dualar bizler için örnek mahiyettedir: *"Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle;*

ey Rabbimiz! Duamı kabul et!" (İbrahîm, 14/40), *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle! Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl… (İnsanların) diriltilecekleri gün beni mahcup etme. O gün ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm ile gelenler o günde fayda bulur."* (eş-Şuarâ, 26/83-89)

Toplumu ifsat etmek isteyenlere karşı Hz. Lût (a.s.) şöyle dua etmiştir: *"Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapageldikleri kötü şeylerden kurtar."* (eş-Şuarâ, 26/169), *"...Rabbim! Şu fesatçılar güruhuna karşı bana yardım eyle."* (el-Ankebût, 29/30) Hz. Yûsuf (a.s.) da kendisine tuzak kuranlara karşı şöyle dua etmiştir: *"...Ey Rabbim! Zindan bana, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!"* (Yûsuf, 12/33), *"Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihler arasına kat!"* (Yûsuf, 12/101) Hz. Şuayb'ın (a.s.) kavminin hadsizliklerine karşı yaptığı; *"…Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın."* (el-A'râf, 7/89), *"… Başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim."* (Hûd, 11/88) şeklindeki niyazları, iltica ve tevekküle örnek teşkil eden dualardandır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa'nın (a.s.) yaptığı birçok duayı görmekteyiz: *"… Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim. Beni bağışla…"* (el-Kasas, 28/16) *"…Rabbim! Beni zalimler güruhundan kurtar."* (el-Kasas, 28/21) O, kavminin yaptığı hatalardan dolayı Allah'a şöyle yalvarmıştır: *"…Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin!"* (el-A'râf, 7/151), *"…Rabbim!... İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helak mi edeceksin?… Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin! Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük..."* (el-A'râf, 7/155-156) Firavuna dini tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Musa'nın (a.s.) kendisine verilen görevin hakkıyla başarıya ulaşması için yaptığı şu niyazlar; özellikle kısa, canlı, ahenkli ve etkili cümleleriyle Kur'ân'daki dua örneklerindendir: *"…Rabbim! Yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden (şu) bağı çöz ki sözümü anlasınlar.*

Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver, kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl. Böylece seni bol bol tesbih edelim. Ve çok çok analım seni. Şüphesiz sen bizi görmektesin." (Tâhâ, 20/25-35)

Hz. Süleyman'ın (a.s.) yaptığı şu dua, yaratıcıya nasıl hamd ve şükredileceği hususunda örnektir: *"…Ey Rabbim! Beni, bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat."* (en-Neml, 27/19) Hz. Eyyûb (a.s.) de Rabbine şöyle niyaz eder: *"…Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin."* Bunun üzerine Yüce Allah onun duasını kabul ederek dert ve sıkıntılarını gidermiştir. (el-Enbiyâ, 21/83-84) Yine denize atılan ve bir balık tarafından yutulan Hz. Yûnus'un (a.s.), karanlıklar içinde; *"…(Rabbim!) Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!"* (el-Enbiyâ, 21/87) şeklinde yaptığı dua, bütün müminlerin dilinde tevbe ve istiğfâr duası olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de Peygamberimize (s.a.s.) ve müminlere yapmaları öğütlenen bazı dualar da zikredilmektedir: *"… De ki! Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir."* (et-Tevbe, 9/129), *"…Rabbim! Aramızda gerçekle hükmet, anlattıklarınıza karşı ancak Rahman olan Rabbimizden yardım istenir."* (el-Enbiyâ, 21/112), *"…Rabbim! Eğer onlara yöneltilen tehdidi (dünyevî sıkıntıyı ve uhrevî azabı) mutlaka bana göstereceksen, bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma Rabbim!"* (el-Mü'minûn, 23/93-94), *"…Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım!"* (el-Mü'minûn, 23/97-98), *"… Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin."* (el-Mü'minûn, 23/118), *"…Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım eden bir kuvvet ver."* (el-İsrâ, 17/80), *"…Rabbim, benim ilmimi artır."* (Tâhâ, 20/114)

Kur'ân'daki dua örneklerinde, insanların sadece kendileri için dua etmemeleri; anne-babalarına, eşlerine, çocuklarına, diğer yakınlarına ve bütün müminlere de dua etmeleri istenir: *"Rabbim! Küçüklüğümde onlar (annem-babam) beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!..."* (el-İsrâ, 17/24), *"…Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak*

eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl!" (el-Furkân, 25/74), *"…Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"* (el-Haşr, 59/10) Hz. Nuh ve Hz. İbrahim de kendilerinin, ana-babalarının, etraflarındaki müminlerin ve kadın-erkek tüm inananların bağışlanmasını için dua etmişlerdir. (Nûh, 71/28; İbrâhim, 14/41)

İnsan dua ederken elbette kendisi için iyi olduğunu düşündüğü şeyleri ister. Ancak Kur'ân Kerim, insanın bazen hayır istediğini düşünerek şer olacak şeyi istediğine de dikkat çeker: *"İnsan, hayır için dua ettiğini düşünerek (bazen) şerri ister. Zira insan pek acelecidir!"* (İsrâ, 17/11) Nitekim Bakara sûresi 216. âyette; *"…Bazen hoşlanmadığınız (kötü gördüğünüz) bir şey sizin için hayır olabilir. Arzu ettiğiniz bir şey de sizin için şerli olabilir. Allah her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz."* buyrulmaktadır. Hz. Nuh (a.s.) da duasında bu durumu dile getirmiştir: *"…Rabbim! Senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, ziyana uğrayanlardan olurum!"* (Hûd, 11/47)

Aynı zamanda inananlar için bir öğüt, hidâyet, rahmet ve şifa kaynağı olan Kur'ân Kerim'de, kulların maddî ve manevî hastalık, sıkıntı vb. durumlarda Yüce Allah'a sığınması öğütlenmektedir. (et-Tevbe, 9/14; Yûnus, 10/57; el-İsrâ, 17/82; el-Enbiyâ, 21/83-84; eş-Şu'arâ, 26/80; Fussılet, 41/44) Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm, insanın darlıkta olsun genişlikte olsun daima dua etmesini ister. Sadece başı dara düştüğünde dua etmesini yeterli görmez. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; *"İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, otururak veya ayakta durarak (o zararın giderilmesi için) bize dua eder; fakat biz ondan sıkıntısını kaldırınca, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü bize dua etmemiş gibi geçip gider..."* (Yûnus, 10/12)

Bir şeyin olmasını isteyen kişi hem elinden geleni yapacak hem de dua edecektir. Nitekim Kur'ân'da Müminlere, iman etmelerinden sonra ısrarla sâlih amel işlemelerinin emredilmesi, sözlü ve fiili duanın birbirinden ayrılmaması gerektiğini göstermektedir: *"İman edip salih amel işleyenlere, zemininden ırmaklar akan cennetler verileceğini müjdele…"* (el-Bakara, 2/25) Bu itibarla akıl ve irâde sahibi insan, ancak ortaya koyduğu en temel eylemlerden birisi olan kulluk ve dua ile Allah katında bir

kıymete erişebilir: *"(Resûlüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?"* (el-Furkân, 25/77)

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan duaların sadece dünya hayatıyla sınırlı olmadığı, ahiret âleminde de devam edeceği anlaşılmaktadır. Cennetliklerin, ahirette kavuşacakları nimetlerden dolayı Allah'a samimi bir kalple yapacakları dualarda büyük bir mutluluğun ve huzurun izleri görünmektedir: *"Onların oradaki duası: «Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!» (sözleridir). Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise «selâm» dır. Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."* (Yûnus, 10/10)

Sonuç itibarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de, kulun; her hâlde Allah'a hamd-u senâ etmesi, O'na niyaz edip günahından afv ve mağfiret dilemesi, darlıkta ve genişlikte, hastalıkta ve sıkıntılı durumlarda O'ndan yardım istemesi, dünya ve ahiret saadeti için Allah'a yalvarması istenmektedir. Yine insanın; sadece kendisi için değil de anne-babası, eşi, çocukları, akrabaları ve bütün müminler ve onların tevhid üzere kulluk edip, taatten ayrılmamaları için dua etmesi de öğütlenmektedir. Yapılan bu yakarışlar karşısında Yüce Allah'ın, kulunun her an yanında olduğu ve ona cevap verdiği, dualarını kabul edip sıkıntılarını giderdiği de Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir. Hz. Âdem'den (a.s.) Peygamberimiz'e (s.a.s.) kadar bütün peygamberlerin her fırsatta Allah'a niyazda bulunup ona iltica ederken yaptıkları yakarışlar, bizler için en güzel dua örneklerini teşkil eder.

784. Her zaman dua edilebilir mi, dua için belirlenmiş özel vakitler var mıdır?

İslâm dinine göre dua için mutlaka uyulması gereken özel bir zaman ve mekân tahsis edilmiş değildir. Her yerde her zaman dua edilebilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde, Allah'ı tesbîh edin (namaz kılın). Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur."* (er-Rum, 30/17-18) buyrularak, ibadet ve duanın gün içine yayılmasının önemi vurgulanmıştır. Bununla birlikte Kur'ân ve hadislerden anlaşıldığına göre gece seher vaktinde yapılan dualar daha makbuldür. (Tirmizî, Deavât, 80) Âl-i İmrân sûresi 16-17. âyetlerde cennetlikler şöyle müjdelenir: "*(Onlar) 'Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi*

ateş azabından koru' diyenler; sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir." Bir başka âyette de şöyle buyrulmuştur: *"Onlar, geceleri az uyurlardı. Seher vakitlerinde bağışlanma dilerlerdi."* (ez-Zâriyât, 51/17-18)

Hadis-i şeriflerde duaların kabul edileceği bazı vakitler belirtilmiştir: Ramazan geceleri, Arafat vakfesi, Berât ve Kadîr geceleri, cuma günleri, gece vakitleri, ezân okunduğu ve kâmet getirildiği vakitler ve farz namazların sonrası bunların bir kısmıdır. (Buhârî, Cum`a, 37 [935]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 166 [757]; Cum`a, 13-15 [852]; Ebû Dâvûd, Salât, 35 [521]; Tirmizî, De'avât, 79, 122 [3499, 3585]; 85 [3513]; İbn Mâce, Sıyâm, 48 [1752]; İkâmetü's-salavât, 191, [1388-1390])

785. Yatarak dua etmekte bir sakınca var mıdır?

Ayakta, otururak veya yatarak Allah'ı anmakta, dua edilmesinde bir sakınca yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Onlar ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar."* (Âl-i İmrân, 3/191) buyrulmaktadır. Berâ b. Âzib'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) yatağına uzandığında, sağ tarafı üzerine yatar ve şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِى إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِى إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِى إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِى إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لاَ مَلْجَا وَلاَ مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِى أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِى أَرْسَلْتَ.

"Allah'ım! Kendimi sana teslim ettim. İşimi sana ısmarladım. Yüzümü sana çevirdim. Rızanı isteyerek, azabından korkarak sırtımı sana dayadım, sana sığındım. Sana karşı yine senden başka sığınak yoktur. İndirdiğin Kitab'a ve gönderdiğin Peygambere inandım." (Buhârî, Vudû', 75 [247] Müslim, Zikir, 56-58 [2710]) Aynı sahabi, Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisine; *"Yatağına gireceğin zaman namaz abdesti gibi abdest al, sonra sağ yanın üzerine yat ve bu duayı oku ve bu duanın sözleri yatmadan önceki son sözün olsun."* (Buhârî, Vudû', 75 [247]; Müslim, Zikir, 56 [2710]) buyurduğunu nakletmiştir.

786. Duada ellerin durumu nasıl olmalıdır? Duadan sonra elleri yüze sürmenin dayanağı var mıdır?

Dua sırasında avuçlar yukarıya gelecek şekilde elleri açık tutmak, istek ve niyazın anlamına uygun bir hâldir. Ellerin yukarıya, göğe doğru kaldırılması Allah'ın gökte, belli bir mekânda oluşundan değil, göklerin yücelik ve azameti temsil etmesi sebebiyledir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), dua ederken bazen koltuklarının beyazlığı görünecek kadar ellerini kaldırırdı. (Buhârî, De'avât, 23 [6341])

Hz. Peygamber (s.a.s.) buyuruyor ki; *"Allah'a avuçlarınızı yukarıya getirerek dua edin, ellerinizin tersini değil. Duayı bitirdiğiniz zaman da ellerinizi yüzünüze sürün."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 119 [1181]; Duâ, 13 [3866]) Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.), bela ve musibetler sırasında dua ederken avuçları yere bakacak şekilde dua ettiği (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/56 [16613]; Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, 4/251 [1486]), yine Resûlullah'ın (s.a.s.) ellerini kaldırmadan da dua ettiği rivâyet edilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/181 [12890])

Dua sırasında normal olarak omuz hizasına kadar kaldırılan ellerin (Buhârî, De'avât, 23 [6341]; Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâvi'l-vitr, 23 [1489]) arası normal aralıkta tutulur. *"Hz. Peygamber (s.a.s.), dua sırasında ellerini bir araya getirdi."* (bk. Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 14 [5017]) şeklindeki rivâyet, *"ellerini bir hizada tuttu; biri aşağıda, biri yukarıda değildi."* (Tahtâvî, *Hâşiye*, 317-318) şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte ellerin birleştirilmesi de mümkündür. Önemli olan husus, bu konuda taassup göstermemektir.

Namazlardan sonra veya başka zamanlarda dua ederken elleri yüze sürmek, duada el kaldırıldığında sünnettir. (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 119 [1181]; Duâ, 13 [3866]) El kaldırmadan dua edildiği zaman, ellerin yüze sürülmesi gerekmez.

787. Duaların sonunda söylenen "âmin" sözü ne anlama gelir; bunun dinî dayanağı nedir?

Âmin, "kabul buyur" demektir. Dualardan sonra "âmin" deme uygulaması sünnetle sabittir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"İmam 'âmin' dediği vakit siz de 'âmin' deyiniz. Zira kimin 'âmin' demesi meleklerin 'âmin' demesine denk gelirse, o kişinin geçmiş günahları affolunur."* (Buhârî, Ezân, 111-113 [780-782]; Müslim, Salât, 72 [410]) buyurmuştur.

Namazda Fâtiha sûresi okunduktan sonra âmin demek de sünnettir. (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 14 [853-855])

788. Dua ve zikir sesli mi, yoksa sessiz mi yapılmalıdır?

Duanın, alçak sesle, hüzünlü ve tazarru (yalvararak) ile yapılması adaptandır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Rabbinize yalvararak ve için için dua edin…"* (el-A'râf, 7/55) buyurulmaktadır. Ancak içtenlikle ve samimi olduğu sürece, sesli olarak dua edilebilirse de sessiz olması daha uygundur. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir yolculuk esnasında sesli olarak tekbir ve tehlil getirmeye başlayan bir grup sahabiye, *"Ey insanlar! Kendinize merhamet edin; siz ne duymayana dua ediyorsunuz ne de uzakta olan birisine. Muhakkak siz, işiten, yakın olan bir zata dua ediyorsunuz ki O sizinle beraberdir."* (Müslim, Zikir, 44 [2704]; bk. Buhârî, Cihâd 132 [2992]; Megâzî 39 [4205]) buyurmuşlardır.

789. Dua ederken 'Allah'ım! Peygamberimizin hürmetine dualarımızı kabul eyle' demek caiz midir?

Kulun, aczini itiraf ederek sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardım dilemesini ifade eden dua, ibadet edilecek ve yardım istenilecek yegâne varlık olan yüce Allah'a yapılır. İslâm'da yalnızca Allah'a ibadet edilir ve yalnızca O'ndan yardım istenir. (el-Fâtiha, 1/5) Peygamberler de dâhil olmak üzere hiçbir kimseye dua edilerek kendilerinden bir şey istenmez. Bununla birlikte dua esnasında Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ismen zikretmek ile ilgili olarak şu rivâyet hadis kitaplarımızda yer almaktadır. Osman b. Huneyf'ten (r.a.) rivâyet edildiğine göre gözleri görmeyen bir adam, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek gözlerinin tekrar görebilmesi için kendisinden dua istemiş, Hz. Peygamber (s.a.s.) ise: "*İstersen dua edeyim, istersen de sabret. Zira sabretmen senin için daha hayırlıdır.*" buyurmuştur. Adam: "*Dua et!*" Deyince; Resûlullah (s.a.s.), onun gereği gibi abdest almasını ve şu duayı yapmasını emretmiştir: "*Allahım! Peygamberin; rahmet peygamberi Muhammed ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Şu hâcetimin yerine getirilmesinde (gözlerimin açılmasında) ben seninle (Peygamber ile) Rabbime yöneldim. "Allahım, O'nu benim hakkımda şefaatçi kıl (onun hürmetine duamı kabul buyur!)* اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ إِنِّى تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلَى رَبِّى فِى حَاجَتِى هَذِهِ لِتُقْضَى لِى اللَّهُمَّ فَشَفِّعْهُ فِىَّ"

(Tirmizî, Deavât, 118 (No. 3578); İbn Mâce, İkâmetü's-salât, 189 [1385]; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/138 [No. 17279]) Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde ayrıca *"Adam (Hz. Peygamber'in söylediğini) yaptı ve şifa buldu."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/138 [17280]) ifadesi mevcuttur.

İlgili hadislerden hareketle, içlerinde İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere Hanefî ve Şâfiî fakihlerin de bulunduğu âlimlerin çoğunluğu Hz. Peygamber (s.a.s.) hürmetine duada bulunulmasını caiz görmüşlerdir. (bk. İbnü'l-Hümâm, *el-Feth*, 3/181; Nevevî, *el-Mecmû*, 8/274; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/478-479; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/40; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 10/25; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/284; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ'*, 2/68; İbn Asâkir, *İthâfü'z-zâir*, 46; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/456; İbn Müflih, *el-Furû*, 3/229, Yâfi'î, *et-Teberrük bi's-sâlihîn*, 38)

Bununla birlikte İbn Teymiyye gibi bazı âlimler ise Hz. Peygamber (s.a.s.) ile tevessülde bulunmayı hayatta iken O'nun duasını almak ve şefaatini istemek şeklinde anlayıp; vefatından sonra kendisi ile tevessülde bulunulmasını caiz görmemişlerdir. (İbn Teymiyye, *el-Kâide celile fi't-tevessül ve'l-vesile*, 35, 85)

Sonuç olarak dua ederken "Allah'ım! Peygamberimizin (s.a.s.) hürmetine dualarımızı kabul eyle" şeklindeki bir ifadenin kullanılması âlimler tarafından meşru görülmüştür. Bununla birlikte duaları kabul edenin sadece Yüce Allah olduğu ilkesi hiçbir zaman ihlal edilmemeli, tevhit inancına zarar verecek düşünce ve uygulamalardan uzak durulmalıdır.

790. Fiilî dua ne demektir?

Allah, kâinatta meydana gelecek tüm olayları belli sebeplere bağlamıştır. Hem dünyada hem de içinde yaşanılan evrendeki her şey Allah'ın koyduğu sebep-sonuç (kanun ve kural) ilişkilerine göre şekillenir. Arzu ettiği bir şeyin olmasını isteyen kişi, onun sebeplerini de yerine getirmek zorundadır. Örneğin çocuk sahibi olmak isteyen kişinin evlenmesi, sınavda başarılı olmak isteyen öğrencinin derslerine çalışması fiilî dua sayılır.

Kişi, Allah'tan istediği şeyin gerçekleşmesi için Allah'ın kendisine öğrettiği sebepleri ve kanunları elinden geldiği kadar yerine getirip tamamlar, sonucunu da Allah'tan bekler. *"İnsan için ancak çalışmasının karşılığı vardır."* (en-Necm, 53/39) mealindeki âyette insanların çalışmaları ile alacakları sonuç arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş ve bu çalışmanın fiilî bir dua manasına geldiğine işaret edilmiştir. Hayvanı hasta olan ve

iyileşmesi için sadece dua eden birisine söylenen "Duana biraz da katran ilacı ekle" sözü, fiilî dua için güzel bir örnektir.

Bir işin gerçekleşmesi için dua edip oturan insanın yapmış olduğu hareket ne kadar yanlış ise tüm çalışmaları yapıp gerekli tedbirleri aldıktan, yani fiilî duasını tamamladıktan sonra "Bu işi ben tamamladım." diyerek sözlü dua etmeyenin yapmış olduğu davranış da o derece yanlıştır.

791. Ezân duasının dinî hükmü nedir ve nasıl yapılır?

Ezândan sonra, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salavât getirmek sünnet; vesile duasını yapmak menduptur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/397-398)

Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ezânı işittiğiniz zaman, onun dediğini tekrarlayın. Sonra bana salât getirin. Çünkü gerçekten kim bana bir defa salât getirirse, Allah onu on rahmet ile anar. Sonra da benim için Allah'tan vesile isteyin. Çünkü vesile cennette bir makamdır ki, ancak Allah'ın kullarından bir kula layık görülmüştür, umarım ki o kul ben olayım. Artık kim benim için Allah'tan vesile isterse, şefaatim ona helal olur."* (Müslim, Salât, 11 [384])

Konu ile ilgili olarak Buhârî'de yer alan rivâyet şöyledir: *"Her kim ezânı işittiğinde ardından;*

اللَّهُمَّ رَبَّ هذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامةِ والصَّلاةِ القَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدا الوَسِيلَةَ والفَضِيلَةَ وابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمودًا الَّذِى وَعَدْتَه.

Ey bu tam davetin ve kılınmak üzere olan bu namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesileyi, fazileti ihsan et. Bir de kendisine vadettiğin Makam-ı Mahmûd'u verip oraya ulaştır' derse, kıyamet gününde benim şefaatim ona helal olur." (Buhârî, Ezân, 8 [614]) Bazı kaynaklarda, duanın sonuna "*sen va'dinden dönmezsin.*" ifadesi eklenmiştir. (Beyhakî, es-*Sünenü'l-kübrâ*, 1/603-604 [1933]) Ezân bittiğinde onu duyanlar bu hadiste ifade edildiği şekilde dua ederler.

Ayrıca *"Ezân ile kâmet arasında dua reddolunmaz."* (Ebû Dâvûd, Salât, 35 [521]; Tirmizî, Salât, 44 [212]) hadisi gereği, vesile duasının ardından başka dualar da yapılabilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/118)

792. Ezân duasını camilerde açıktan okumakta bir sakınca var mıdır?

İbadet ve zikirlerde aslolan tevkîfîliktir. Yani Kur'ân ve Sünnet'te nasıl belirtilmişse o şekilde uygulanmasıdır. Ezân duasında da sünnet olan, kişinin sesini yükseltmeden dua etmesidir. Ancak insanların öğrenmesi için camilerde bazen açıktan okunmaktadır. Bu şekilde insanların öğrenmesi için Hz. Peygamber'den nakledilen duaları açıktan okumakta bir sakınca yoktur. Fakat öğrenme gerçekleştikten sonra açıktan okumaya devam etmek uygun olmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/318)

793. Ezân ile kâmet arasında yapılan duanın kabul olacağına dair rivâyet var mıdır?

Duaların her zaman kabul görme umudu varsa da bazı özel vakitlerde yapılacak duaların kabul görüp reddedilmeyeceğine ilişkin hadis-i şerifler vardır. Ezân okunurken, ezânla kâmet arasında ve kâmet getirildiğinde yapılacak dualar da bu kabildendir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ezân okunduğunda sema kapıları açılır ve yapılan dualar kabul olur. Kâmet getirildiğinde dua reddedilmez."* (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/31 [29248]) Başka bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ezânla kâmet arasında yapılan dua reddedilmez."* buyurdu. Bunun üzerine sahabe, "Ey Allah'ın elçisi! Ne dua edelim?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Allah'tan dünya ve ahirette afiyet/sağlık dileyiniz."* (Tirmizî, De'avât, 129 [3594]) buyurdu.

794. "İsm-i a'zam" duası diye bir dua var mıdır?

"İsm-i a'zam", Allah'ın en yüce ismi demektir. Hadislerde Allah'ın ism-i a'zamı olarak birden çok isim zikredilmiştir. Bu isimlerin başında lafza-i celal (Allah); sonra "Rahmân, Rahîm, Mennân, Ehad, Samed, Hayy, Kayyûm, Bedî'u's-semâvâti ve'l-ard, Zû'l-celâli ve'l-ikram, lâ ilâhe illallah, lâ ilâhe illâ ente" isim ve zikirleri gelmektedir. (Tirmizî, Deavât, 87; İbn Mâce, Dua, 9; Dârimî, es-Sünen, Fezâilü'l-Kur'ân, 14; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 258) Bu rivâyetlerde de görüleceği üzere ism-i a'zam, Yüce Allah'ın isimlerinden birisidir; özel bir dua adı değildir. Dolayısıyla böyle bir dua yoktur. Ancak Resûlullah ism-i a'zam anılarak yapılan duaların Allah katında makbul olacağını bildirmiştir. Bunlardan bir rivâyet şöyledir:

"Hz. Peygamber (s.a.s.), bir gün camiye girdi. Bir sahabi namaz kılıyordu. Bu sahabi namazdan sonra şöyle diyerek dua etmeye başladı:

اَللّٰهُمَّ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ.

"Allah'ım! Senden başka ilah yoktur. (Sen), Mennân'sın (Çok nimet verensin), gökleri ve yeri yokken vâr edensin, celâl ve ikram sahibisin. (Sen'den talepte bulunuyorum)" Bu duayı işiten Peygamber (s.a.s.), '*O'nun Allah'a ne ile dua ettiğini biliyor musunuz? Allah'ın ism-i a'zam'ı ile dua etti ki, onunla dua edildiğinde, Allah kabul eder ve onunla istendiğinde verir.*' buyurdu." (Tirmizî, De'avât, 100 [3544]; Nesâî, Sehiv, 58 [1300])

795. Salât-ü selâm nedir? Hz. Peygamber'e nasıl ve hangi lafızlarla salât-ü selâm getirilir?

Salât ve selâm kelimelerinden oluşan "salât-ü selâm" terkibi, Hz. Peygamber (s.a.s.) için okunan ve Allah'ın rahmet ve selâmının onun üzerine olması dileğini ifade eden dualara denir. Salavât, salât kelimesinin çoğuludur. Kur'ân'da, *"Allah ve melekleri şüphesiz Peygamber'e salât ediyorlar. (O hâlde) Ey iman edenler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."* (el-Ahzâb, 33/56) buyrulmaktadır.

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Allah Teâlâ'nın salât etmesi, rahmet etmesi; meleklerin salât etmesi, şanının yüceltilmesini dilemeleri; müminlerin salât etmesi ise dua etmeleri anlamını ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât-ü selâm getirmeyi emreden bu âyetine binaen, geçmiş dönemlerde tanzim edilmiş pek çok salât-ü selâm örnekleri vardır. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) en kısa şekilde, "Allahümme salli alâ Muhammed" veya "Sallallahü aleyhi ve sellem" ya da "Allahümme salli alâ Seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve bârik ve sellim" diye salât-ü selâm getirilir.

Bu hususta birçok hadis de rivâyet olunmuştur. Nitekim İbn Ebî Leyla şöyle demiştir: "Ka'b b. Ucra ile bir defasında karşılaştım, bana şöyle dedi: Sana Hz. Peygamber'den işittiğim bir hediye vereyim mi? Hz. Peygamber bizim yanımıza geldi. Biz ona 'Ya Resûlallah! Bizler sana nasıl selâm okuyacağımızı öğrendik. Fakat sana nasıl salât okuyacağız?' diye sorduk. Resûlullah (s.a.s.) bize şöyle buyurdu:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيد، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

"Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine, İbrahim ve onun ailesi üzerine salât ettiğin gibi salât et! Şüphe yok ki, sen çokça hamdedilen ve şanı yüce olansın. Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine, İbrahim ve ailesine bereket ihsan ettiğin gibi bereket ihsan eyle! Şüphesiz ki, sen çokça hamdedilen ve şanı yüce olansın." (Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 10 [3370]; De'avât, 32 [6357]; Müslim, Salât, 65-66 [405-406])

Salât-ü selâm getirmek için belirli bir vakit ve sayı yoktur. Kişi dilediği zaman ve istediği miktarda salât-ü selâm getirebilir. Salât-ü selâm için besmele çekme zorunluluğu da yoktur.

796. Salât-ı münciye, salât-ı tefrîciye dualarının dinî dayanağı var mıdır?

"Salât-ı münciye", "Salât-ı tefrîciye" duaları, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen dualardan değildir. Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât-ü selâm getirmeyi emreden âyetine istinaden asr-ı saâdetten çok sonraları tanzim edilmiş salât-ü selâm türü dualardır.

Dualar Allah'a arz edilmeden önce, Allah'a hamd-ü senâ edilmeli, Peygamberi'ne de salât-ü selâm getirilmelidir. Resûlullah (s.a.s.), dua eden bir adamın, dua sırasında Allah'a hamd-ü senâ etmediğini ve kendisine salât-ü selâm okumadığını işitmiş ve "*Bu kimse acele etti.*" buyurmuş, sonra adamı çağırıp; *"Biriniz dua ederken, Allah Teâlâ'ya hamd-ü senâ ederek başlasın, sonra O'nun Peygamberi'ne salât okusun, sonra da dilediğini istesin."* (Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 23 [1481]; Tirmizî, De'avât, 64 [3477]) buyurmuştur.

Salavât, Hz. Peygamber (s.a.s.) için okunan ve Allah'ın rahmet ve selâmının onun üzerine olması dileğini ifade eden dualara denir. Salavât duaları genellikle "Allahümme salli..." lafızlarıyla başlar. Söz konusu duaların da bu lafızlarla başladığı ve bu dualarda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât-ü selâm getirerek dünyevî ve uhrevi birtakım hacetlerin arz edildiği bilinmektedir.

Buna göre belli sayılarda okumanın dinî bir gereklilik olduğu inancına kapılmaksızın ve namazların arkasından okunması zorunluluk hâline getirilmeksizin bu salavât/dualar her zaman okunabilir.

797. Nazardan nasıl korunulur, nazar duası var mıdır?

Nazarın mahiyeti ve nasıl olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı kimselerin bakışlarıyla olumsuz etkiler meydana getirebildikleri dinen de kabul edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İnkâr edenler Kur'ân'ı dinlediklerinde, neredeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi."* (el-Kalem, 68/51-52) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Göz değmesi (nazar) haktır."* (Buhârî, Tıb, 36 [5740]; Müslim, Selâm, 41 [2187]) buyurmuş; yüzünde sarılık gördüğü biri için; *"Bunun için dua edin, çünkü kendisinde nazar var."* (Buhârî, Tıb, 35 [5739]; Müslim, Selâm, 59 [2197]) demiştir.

Resûlullah'ın (s.a.s.) nazar değmesine karşı Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini okuduğu; ashâbına da bunları okumalarını tavsiye ettiği rivâyet edilmektedir. (Tirmizî, Tıb, 16 [2058]; Nesâî, İsti'âze, 37 [5494])

Bunların yanında büyüye ve nazara karşı birden çok dua okunabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i nazar ve benzeri olumsuzluklardan korumak için onlara şu duayı okurdu:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ.

"Her türlü şeytan ve zehirli hayvanlardan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım." (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371])

Yine Resûl-i Ekrem (s.a.s.), *"Kim hoşuna giden bir şey görür de; 'Mâşâallah lâ kuvvete illâ billâh' (Allah'ın dilediği olur. Ondan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur) derse, ona hiçbir şey zarar vermez."* (Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4/212-213 [4060]) buyurmuştur.

798. Yağmur duası nedir? Nasıl yapılır?

Kuraklık dönemlerinde yağmur yağması için yapılan duaya yağmur duası (istiskâ) denir. Yağmur duası yapılacağında, üç gün peş peşe cemaatle birlikte yerleşim yeri dışına çıkıp dua etmek müstehaptır. Duadan önce fakirlere sadaka verilmesi, herkesin günahlarından tövbe ve istiğfar etmesi, küs olanların barışması uygun olur. Yağmur duasına giderken

mütevazı ve boynu bükük bir durumda olmak, ihtiyarları ve çocukları, yavrularıyla birlikte hayvanları da götürmek müstehaptır. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/231)

Yağmur duasında kıbleye dönülür, imam ayakta iken ellerini yukarıya kaldırarak dua eder; cemaat de oturduğu yerde ellerini kaldırarak "âmin" der. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/154)

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, yağmur duasında kılınacak sünnet bir namaz yoktur. Ancak cemaatin ayrı ayrı namaz kılması caizdir.

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, bayram namazı gibi iki rek'at cemaatle namaz kılmak menduptur. Yağmur duasında, ezân okunmaz, kâmet getirilmez, zevâid tekbirleri alınmaz. Namazdan sonra hutbe okunur. Hutbe bitince imam insanlara arkasını döner, hep beraber kıbleye yönelerek dua ve istiğfar ederek yağmur talep ederler. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 1/282-284)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise yağmur duasında bayram namazı gibi zevâid tekbirleri getirilerek cemaatle kılınan iki rek'atlık bir namaz ve hutbe vardır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/74; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/325)

799. Çocuğu dünyaya gelen bir kimse ne yapmalı ve nasıl dua etmelidir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), yeni doğan çocuğun sağ kulağına ezân okunmasını, sol kulağına da kâmet getirilmesini tavsiye etmiş ve bizzat kendisi, torunu Hz. Hasan'ın sağ kulağına ezân okumuş, sol kulağına da kâmet getirmiştir. (Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/105-107 [8252-8255]) Dolayısıyla, çocuk dünyaya geldiğinde sağ kulağına ezân, sol kulağına kâmet okunarak isminin verilmesi sünnettir. Bunu babası veya aile büyüklerinden başka birisi de yapabilir.

800. Kenzü'l-arş isminde me'sûr (rivâyet edilen) bir dua var mıdır?

'Kenzü'l-arş' ismiyle bazı kitaplarda yer alan dua, birçok âyet ve hadisten devşirilerek edebî bir metne dönüştürülmüş ve "Cebrail'in kanadına yazılı isminin hatırı için" gibi sahih kaynaklarda karşılığı ve yeri olmayan ifadelerle süslenmiştir. Bu duayı okuyan kimsenin, kıyamet gününde yüzünün ayın on dördü gibi parlayacağına; hasta ise iyileşeceğine; cinden ve şeytanın şerrinden, sancı ve hastalıklardan emin olacağına ve

kayıp ise ailesine sağ salim kavuşacağına inanılmaktadır. Okunan bu dua metnini, arzu edilen söz konusu hususları temin eden özel bir dua olarak nitelemek doğru değildir. Zira sahih kaynaklarda böyle bir bilgi yer almamaktadır. Öte yandan genel olarak dua, arzu edilene ulaşmanın aracı ise de "Kim ömründe bir kere bu duayı okursa istediğini elde eder." şeklinde özelleştirilen bir dua metni ve böyle bir anlayış İslâmî açıdan kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Bununla birlikte dua olarak okunmasında sakınca yoktur.

801. Karınca duası diye bir dua var mıdır?

Halk arasında Hz. Süleyman (a.s.) döneminde yaşanan kuraklık sırasında bir karıncanın yağmur yağması amacıyla yaptığı dua olduğuna inanılan ve bu sebeple "karınca duası" denilen dua, güvenilir hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Halk arasında yaygın olan bu duanın içeriği, esmâ-i hüsna'nın bir bölümü, Allah Teâlâ'ya yönelik bazı hitaplar ve bereket talebinden ibarettir. İçeriğinde dine aykırı bir ifade bulunmayan söz konusu duayı okumakta sakınca olmamakla birlikte bu duanın Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyet edilen bir hadis olarak anlaşılması ve kazanç temin etmek maksadı ile okunması veya kullanılması dinen caiz değildir.

802. Çevirgel/döngel duası diye bir dua var mıdır?

Dinî kaynaklarda insan hayatında duanın önemine çeşitli vesilelerle vurgu yapılmış (Tirmizî, De'avât, 1 [3370]; İbn Mâce, Duâ, 1 [3829]), inananlara nasıl dua yapılacağı hususunda örnekler de sunulmuştur. (el-A'râf, 7/55) Gerek Kur'ân-ı Kerîm'deki dua örnekleri ve gerekse Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen bu konudaki hadisler arasında çevirgel/döngel duası diye bir dua yoktur.

803. Cinlerin insanlara zararı olur mu? Bunların zararını engellemek için hangi dualar okunur?

Cinlerin varlığı haktır. Ancak mahiyetleri konusunda fazla bir şey bilinmemektedir. Cinler, duyu organlarıyla algılanamayan varlıklar olduğu için onlar hakkındaki tek bilgi kaynağı vahiydir. Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadisler, cinlerden bahsetmektedir. Allah'ın kudreti karşısında

hiçbir varlığın gücü yoktur. (el-Bakara, 2/102) Allah'a sığınan bir kimseye O dilemedikçe hiçbir şey zarar veremez. (el-Cin, 72/13) Fakat Allah'a sığınma yerine cinlere boyun eğen kimseleri cinlerin vesvese vermek suretiyle etkileyebileceklerine, *"Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı da, cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı."* (el-Cin, 72/6) mealindeki âyet işaret etmektedir.

Cinler de insanlar gibi Allah'a kulluk görevi olan, ancak yaratılışları gereği insanlardan farklı yapıdaki varlıklardır. Cinler, Allah'ın izni olmadıkça kimseye zarar veremezler. Onlar gaybı bilmezler. İnsandan farklı yönleri, hızlı hareket kabiliyetleri ve kendilerini görmediğimiz hâlde bizi görebilmeleridir. Allah Teâlâ, Felak ve Nâs sûrelerinde, *"karanlığı çöktüğünde gecenin"*, *"düğümlere üfleyenlerin"* ve *"cin ve insanlardan insanların kalbine vesvese veren sinsi vesvesecilerin şerrinden"* Allah'a sığınılmasını istemiştir. Hz. Peygamber de (s.a.s.) hayatı boyunca her şeyin şerrinden Allah'a sığınarak sürekli Felak ve Nâs sûrelerini ve Âyetü'l-Kürsî'yi okumuştur. (Buhârî, Vekâlet, 10 [2311]; Fezâilü'l-Kur'ân, 10, 14 [5010, 5016-5017])

804. Safer ayının uğursuz ve musibet ayı olduğu söylentisi doğru mudur? Bu aya özel ibadet ya da dua var mıdır?

Safer,.kamerî/hicrî takvimin Muharrem ayından sonra gelen ikinci ayıdır. Safer ayının uğursuz olduğu ve bu ayda bela ve musibetlerin çokça meydana geldiği şeklinde ki anlayış Cahiliye dönemine ait olup (Ebû Dâvûd, Tıb, 24 [3914-3915]; bk. Buhârî, Tıb, 25 [5717]; Müslim, Selâm, 101-103 [2220]) dinimizde yeri yoktur. Dolayısıyla böyle bir anlayış hurafedir. Bu ayın diğer aylardan hiçbir farkı yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.), böyle bir anlayışı reddetmiş ve *"Safer ayında uğursuzluk yoktur"* buyurmuştur. (Buhârî, Tıb, 19 [5707]) Safer ayına has özel bir dua veya ibadet şekli de yoktur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaptığı günlük ibadet ve dualar, bu ayda da yapılır.

805. Vesvese sebebiyle zihne gelen kötü sözlerden dolayı insan günahkâr olur mu? Bunlardan kurtulmak için bir dua var mıdır?

Fısıltı, söz, fiskos, kuruntu, işkil demek olan vesvese yaygın olarak; kötü bir işin yapılması, iyi bir işin terk edilmesi veya geciktirilmesi ya

da eksik yapılması için şeytanın insanı kışkırtması, aklını çelmesi ve akla kötü düşünceleri getirmesi anlamında kullanılır.

Kur'ân'da vesveseci şeytanın şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiş (en-Nâs, 114/1-6); hadis kaynaklarımızda, müminlere vesvese ile hareket etmemeleri tavsiye edilmiş, vesvesenin dinî-hukukî bir hüküm doğurmayacağı bildirilmiş ve vesvese ile hareket edenin, örneğin; "acaba eşimi boşadım mı boşamadım mı; eşimi boşamış olabilir miyim?" diye kuruntu yapan birisinin talakının (boşamasının) geçerli sayılmayacağı bilgisi yer almıştır. (bk. Buhârî, Talâk, 11 [5269]; Müslim, Îmân, 201-205 [127-129])

Şeytanın insanı küfre sürükleme yollarından birisi de onu şüphe ve tereddüde sürükleyebilecek sorulardır. Kalpten geçen bu sorular, hiç şüphesiz şeytanın vesvesesi ile meydana gelmektedir. Bu istifhamların, desise olarak en şiddetli olanını, bizzat Allah Resûlü (s.a.s.) bize şöyle haber vermiştir: *"Şeytan sizden birinize gelerek 'filan ve filan şeyi kim yarattı?' der. O kişi 'Allah yarattı' deyince peki, 'Allah'ı kim yarattı?' der. İş bu dereceye varınca o kimse hemen Allah'a sığınsın ve o düşünceden uzaklaşsın!"* "*Sizden herhangi birinize şeytan gelir ve 'Şunu böyle kim yarattı? (Şunu) böyle kim yarattı?' en sonunda, 'Rabbini kim yarattı?' diye sorar(ak sürekli vesvese verir). İşbu raddeye gelince o kişi derhâl (şeytandan) Allah'a sığınsın ve (vesvesesine) hemen son versin!"* (Buhârî, Bed'ü'l-halk, 11 [3276]; Müslim, Îmân, 214 [134]) Bazı rivâyetlerde *"Allah'a iman ettim, desin!"* (Müslim, Îmân, 212 [134]) ilavesi de vardır.

Bu itibarla kuruntulu kişilerin, içlerinden bir sesin fısıldadığını söyledikleri küfür vb. ifadeleri, vesvese kapsamında olup sahiplerinin imanlarına ve dinlerine zarar vermez. Zira Allah Teâlâ, kullarını güçleri ile orantılı olarak sorumlu tutmuştur. Yükümlülük güç oranındadır. "Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ashâb-ı kiramdan bazıları gelerek şöyle demişlerdi: *'Kimimizin aklından bir kısım vesveseler geçiyor, normalde bunu söylemenin günah olacağı kanaatindeyiz.'* Hz. Peygamber (s.a.s.) *'Gerçekten böyle bir korku duyuyor musunuz?'* diye sormuş, oradakiler de *'Evet!'* deyince, *'İşte bu (korku) imandandır (akla gelen vesvese de zarar vermez).'* (Müslim, Îmân, 209 [132]) buyurmuştur. Konu ile ilgili başka bir hadis-i şerif de şöyledir: *"Allah Teâlâ, içlerinden geçen fena şeylerle amel etmedikçe veya onu konuşmadıkça, o şey yüzünden ümmetimi hesaba çekmeyecektir."* (Buhârî, Talâk, 11 [5269]; Eymân, 15 [6664]; Müslim, Îmân, 201-202 [127])

Kısaca, içinde bulunulan durumdan kurtulmak için bu tür vesvese-lere itibar edilmemelidir. Zira vesvese, üzerinde durdukça yoğunlaşır.

806. Dua-kader ilişkisi nedir, duanın eceli değiştirdiği, belaları uzaklaştırdığı sözü ne anlama gelmektedir?

Duanın sonuç doğuracak bir sebep olarak görülmesi, konunun ka-derle ilişkisini akla getirmektedir. Tabiat olayları, sünnetullah denilen ilahi kanunlara uygun olarak meydana gelmektedir. Başka bir deyişle tabiatta ortaya çıkan her olayın mutlaka bir sebebi vardır. İnsanın fiilleri de aynı şekilde bir sebep-sonuç ilişkisi içinde cereyan etmektedir. Sebebi ve o sebebe bağlı olarak ortaya çıkan sonucu yaratan Allah'tır. (el-En'âm, 6/17; Yûnus, 10/107)

Dua takdirin bir parçasıdır. Hadislerde duanın belaları def edeceğine (Tirmizî, Kader, 6 [2139]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 5/184-185 [3279-3280] işaret edilse de ezelde bağlı olarak takdir edilmiş şeyler yine dua ile meydana gelecektir. Allah, ezelî ilmiyle kulun yapacağı duayı bildiği için kaderini ona göre şekillendirmektedir. Dolayısıyla dua, diğer sebep-ler gibi bir sebeptir. Başka bir ifadeyle dua sonucunda bir değişikliğin olmasını Allah dilemişse bu değişiklik, tabiî sebep-sonuç ilişkisi içinde hayır veya şer olarak ortaya çıkmaktadır. Dua, kulluğun gereğidir. Yoksa dua, Allah'ın meydana geleceğini ezelde takdir ettiği şeyin gerçekleşme-sini önlemesi, takdir etmediği şeyin meydana gelmesini sağlaması için yapılan bir amel değildir. Ayrıca duadan maksat, Allah'ın bilmediği şeyi ona hatırlatma anlamını asla taşımaz. Dua, kişinin kulluğunu göstermesi, aczini ve ihtiyacını Allah'a arz etmesidir.

807. Duada tevessül ne demektir? Duada vesilenin dinî dayanağı var mıdır?

Tevessül, Allah'a yaklaşmak veya bir dileğin kabul edilmesini ya da bir musibetin defedilmesini sağlamak amacıyla dua esnasında Allah'ın güzel isimlerinden veya yüce sıfatlarından birini, işlediği güzel bir ameli veya yaşamakta olan salih bir insanın duasını vasıta kılmak demektir. Vesile kelimesi Kur'ân'da iki yerde geçmektedir. (el-Mâide, 5/35; el-İsrâ, 17/57) Mâide sûresindeki âyette müminlerin Allah'a yaklaşmak için "vesîle" aramaları istenmektedir. Âyette geçen vesileden maksat da Allah'a boyun

eğip O'nun hoşnutluğunu kazandıracak güzel ameller işleyerek O'na yaklaşmaktır.

Güzel amellerin "vesîle" kılınması (Buhârî, İcâre, 12 [2272]; Müslim, Zikir, 100 [2743]) ve yaşamakta olan salih bir kişinin duasıyla tevessül caiz kabul edilmiştir. (Buhârî, Cum'a, 34-35 [932-933]; İstiskâ', 3 [1010]; Müslim, İstiskâ', 8-10 [897]) Bunun dışında Allah'tan başkasından isteme şeklindeki dinimizin onaylamadığı tavırlar içerisine girmek ise caiz değildir. Zira dua sadece Allah'a yapılır, istekler O'na arz edilir.

808. Gayrimüslimlere dua etmek, rahmet okumak, istiğfar etmek caiz midir?

Gayrimüslimlere rahmet okumak ve istiğfar etmek, onların yaşarken inkâr ettikleri Yüce Allah'tan onlar adına af dilemek anlamına gelir. İslâm inancına göre herkes Yüce Allah'a ve dinine inanmakla mükellef olduğu için kişinin kendi ameli esas kabul edilmiştir. Bir kimse hayattayken iman etmeyip küfür üzere öldükten sonra başkalarının onun için yapacağı dualar geçersiz olur ve ona herhangi bir faydası dokunmaz.

Nitekim birçok âyet-i kerîmede inkâr üzere ölen kâfirler için af dilense bile affedilmeyecekleri belirtilmiş (en-Nisâ, 4/18, 48; et-Tevbe, 9/80) ve onlara istiğfar edilmesi yasaklanmıştır. Diğer taraftan Resûlullah (s.a.s.), amcası Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken ona 'La ilahe illallah' kelimesini telkin etmiş, iman etmemesi üzerine, *"Allah'a yemin ederim ki, senin için af ve mağfiret dilemek bana yasaklanmadığı müddetçe, senin için muhakkak Allah'tan mağfiret dileyeceğim."* (Buhârî, Cenâiz, 80 [1360]; Müslim, Îmân, 39 [24]) buyurmuştur. Bu olay üzerine *"Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, –yakınları da olsalar– Allah'a ortak koşanlar için af dilemek, ne Peygambere ne de müminlere yaraşır."* (et-Tevbe, 9/113) âyeti inmiştir.

Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.), münafıkların başı sayılan Abdullah b. Übey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldığı, akabinde ona rahmet dileyeceğini ifade ettikten sonra *"Asla onlardan ölen birinin namazını kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."* (et-Tevbe, 9/84) mealindeki âyetin nazil olduğu belirtilmektedir. (Buhârî, Cenâiz, 84 [1366]; Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 25 [2400])

İlgili âyet ve hadislerden hareketle Müslüman bir kimsenin, gayrimüslim olarak ölen bir kimseye istiğfar etmemesi ve rahmet dilememesi gerektiği, böyle bir cenazeyle karşılaştığında da nezaketle taziye dileğinde bulunması ve kalanlara sabrı tavsiye edip teselli vermesinin uygun olacağı anlaşılmaktadır.

TÖVBE

809. Tövbenin dindeki yeri nedir, nasıl tövbe edilir?

Sözlükte pişmanlık ve dönmek anlamına gelen tövbe, dinî bir kavram olarak, kulun işlediği kötülük ve günahlara pişman olup, onları terk ederek Allah'a yönelmesi, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah'a sığınarak bağışlanmasını dilemesi demektir. Yüce Allah, bağışlanacak müminlerin vasıflarını sıralarken şöyle buyurmaktadır: *"Ve onlar bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler."* (Âl-i İmrân, 3/135) Günahlardan dolayı tövbe etmek farzdır. Tövbe, kulluğun Hz. Âdem'le başlayan bir göstergesidir. Günahkâr kimse vakit geçirmeden tövbeye yönelmelidir. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Allah katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra hemen tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah bunların tövbelerini kabul buyurur. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, 'İşte ben şimdi tövbe ettim' diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir. Bunlar için ahirette elem dolu bir azap hazırlamışızdır."* (en-Nisâ, 4/17-18) Hz. Peygamber (s.a.s.) de; *"Günahlarından samimi olarak tövbe eden kimse hiç günah işlememiş gibidir."* (İbn Mâce, Zühd, 30 [4250]) buyurmuştur.

İslâm âlimleri bu ve benzeri âyetler ve hadislerden hareketle tövbenin geçerli olması için gerekli şartları belirlemişlerdir. Buna göre bir tövbenin makbul olabilmesi için; işlenen günahı terk etmek, günah işlediğine pişman olmak, günahı bir daha işlememeye azmedip söz vermek,

eğer işlenen günah kul haklarıyla ilgili ise bu durumda, hak sahibi ile helalleşmek, Allah'tan af dilemek gerekir. Kul hakkından kurtulmak, ihlal edilen hakkı, sahibine veya vârislerine iade etmekle ya da affını istemekle olur.

810. Tövbe ederken hangi dualar okunmalıdır?

Tövbe edecek kimsenin iki rek'at namaz kılması, akabinde Allah'a hamd, Resûlüne (s.a.s.) salât ve selâm getirdikten sonra tövbe ve istiğfar etmesi ve salavât ve hamd ile bitirmesi tövbenin adabındandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), bağışlanması için yaptığı pek çok duadan ikisi şudur:

اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ.

"Allah'ım! Ben kendime çok zulmettim. Günahları bağışlayacak ise yalnız sensin. Öyleyse tükenmez lütfunla beni bağışla, bana merhamet et. Çünkü affı sonsuz, merhameti nihâyetsiz olan yalnız sensin." (Buhârî, Ezân 149 [834]; Müslim, Zikir, 48 [2705])

رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي كُلِّهِ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ وَعَمْدِي وَجَهْلِي وَهَزْلِي وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ أَنْتَ المُقَدِّمُ وَأَنْتَ المُؤَخِّرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

"Ey Rabbim! Günahlarımı, bilmeden ve haddimi aşarak işlediğim kusurlarımı, benden daha iyi bildiğin bütün suçlarımı bağışla!

Allah'ım! Bilerek, bilmeyerek ve umursamadan yaptığım yanlışları! Bütün bu kusurların bende bulunduğunu itiraf ederim.

Allah'ım! Şimdiye kadar yaptığım, bundan sonra yapacağım, gizlediğim ve açığa vurduğum günahlarımı affeyle! Öne geçiren de sen, geride bırakan da sensin ve Senin gücün her şeye yeter." (Buhârî, De'avât, 60 [6398]; Müslim, Zikir, 70 [2719])

811. İstiğfar duası nedir?

İstiğfar, işlenen günahlardan ve hatalardan dolayı Allah'tan af ve mağfiret niyaz etmek demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de işledikleri kötülüklerden pişman olup tövbe-istiğfarda bulunanlar övülmektedir. (Âl-i İmrân, 3/135) Kaynaklarda içeriği bakımından "istiğfar" anlamı taşıyan pek çok dua vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Seyyidü'l-istiğfâr" (İstiğfârın en güzeli) diye nitelediği dua şöyledir:

اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ لَكَ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ.

"Allah'ım! Sen benim Rabbimsin! Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Beni sen yarattın. Ben senin kulunum; gücüm yettiği kadarıyla senin ahdin ve va'din üzere bulunuyorum. Yaptığım fenalıkların şerrinden sana sığınırım. Üzerimde olan nimetlerini itiraf ederim; günahımı da itiraf ederim. Beni bağışla; çünkü senden başka hiçbir kimse günahları bağışlamaz." (Buhârî, De'avât, 2, 16 [6306, 6323])

Aslında kişinin Rabbine yönelerek içinden geldiği gibi dile getirdiği her türlü bağışlanma duası zaten bir istiğfardır.

ZİKİR

812. Yetmiş bin kelime-i tevhid okumanın dinî dayanağı var mıdır?

Kelime-i tevhid sözlük anlamı ile "Allah'ı birleme cümlesi" demektir. "Lâ ilahe illallah" sözünden ibarettir ve "Allah'tan başka ilah yoktur." anlamına gelir. Bu cümlenin ifade ettiği mana İslâm'ın temel ilkesini oluşturur. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kıyamet gününde benim şefaatim sayesinde en mutlu olacak insan, kalbinden içtenlikle, Lâ ilâhe illallah diyendir."* (Buhârî, İlim, 33 [99]; Rikâk, 51 [6570]) buyurmuştur.

Zikir, hatırlamak ve hatırlatmak demektir. Kelime-i tevhidi zikir olarak okumak, okuyana ve dinleyenlere Allah'ı hatırlatacağı için sevap kazandıran bir ameldir, zikirlerin en güzelidir. Resûlullah (s.a.s.), *"En faziletli*

zikir 'Lâ ilahe illallah'; en faziletli dua da 'Elhamdülillah' demektir." (Tirmizî, De'avât, 9 [3383]; İbn Mâce, Edeb, 55 [3800]) buyurmuştur.

Bunun yanında günde yüz defa "Lâ ilâhe illallah" diyenin çeşitli şekillerde mükâfatlandırılacağı yönünde hadisler bulunmaktadır. (Tirmizî, De'avât, 37 [3430]; İbn Mâce, Edeb, 54 [3794]) Sahih hadislerde belirtilenler dışında dua veya zikirlerin belli sayılarda yapılması gerektiğine inanıp bunu iddia etmek doğru değildir.

813. 4444 gibi belli sayıda zikir çekme uygulamasının dinî bir dayanağı var mıdır?

Duaların kabulü için samimiyet önemli olup, belirli sayılarda okunması şart değildir. (Mü'min, 40/65; Tirmizî, De'avât, 66 [3479]) Salât-ı tefrîciyenin ya da herhangi bir duanın 4444 defa veya belli zamanlarda okunması şart olmadığı gibi okunduğunda muhakkak kabul olunacağını ifade eden herhangi bir âyet ve hadis de bulunmamaktadır. Kişinin, bir isteğinin yerine gelmesini Allah'tan isteyeceği vakit, iki rek'at namaz kılması (Tirmizî, Vitir, 17 [479]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 189 [1384]), Allah'a hamd edip Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât-ü selâmda bulunması (Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 23 [1481]; Tirmizî, De'avât, 65 [3476-3477]), duadan önce tövbe-istiğfar etmesi tavsiye edilir.

814. Mevlid-i şerif okumanın dinî hükmü nedir?

Sözlükte "doğum yeri ve zamanı" anlamına gelen mevlid kelimesi, İslâm kültür ve geleneğinde özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğumunu ve bu vesileyle onun hakkında yazılan medih ve naat türü manzum eserleri ifade eder. Tarihten günümüze İslâm toplumlarında başta Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğum yıldönümü olmak üzere, mübarek kabul edilen gün ve gecelerin yanı sıra, doğum, ölüm ve düğün gibi çeşitli vesilelerle Mevlid-i şerif okunması âdet hâline gelmiştir. Böylece hayatın bu önemli safhalarında insanların gönlünde Allah (c.c.) ve Peygamber (s.a.s.) sevgisinin daha canlı hâle gelmesi amaçlanmış ve bu vakitlerin bereketli zaman dilimlerine dönüşmesi arzulanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) henüz hayatta iken, başta Kâ'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde'si olmak üzere, ona olan sevgi ve bağlılığı dile getiren şiirler yazılmış, Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.) de bunu hoşnutlukla karşılayarak sahiplerini hediyelerle taltif

etmiştir. Müslümanların Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı olan sevgisi onun vefatından sonra da farklı edebi eserlerde sürekli olarak dile getirilmiş ve bu konuda günümüze ulaşan büyük bir literatür oluşmuştur.

Mevlid merasimleri XI. yüzyıldan itibaren Türklerin yaşadığı bütün bölgelerde kabul görmüş ve günümüze kadar kuvvetli bir gelenek hâlinde devam etmiştir. Bu çerçevede Kur'ân-ı Kerîm tilaveti yanında, Süleyman Çelebi'nin Türk edebiyatının da şaheserlerinden kabul edilen Vesîletü'n-Necât adlı eseri öne çıkmıştır. Mevlid-i şerif merasimleri öteden beri genellikle Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve "Vesîletu'n-Necât" adlı eserin Allah Teâlâ'yı anarak başlayıp Peygamber Efendimizin doğumu, miracı, vasıfları, ahlakı ve vefatını anlatan bölümlerin okunması, salavât getirilmesi ve dualarla sona eren bir uygulama şeklinde devam edegelmiştir.

Sonuç olarak Allah Teâlâ'yı anmayı, Allah'a (c.c.) ve Peygamber'e (s.a.s.) olan sevgiyi dile getirmeyi, bu sevgiyi kalben ve hissen yaşamayı ifade eden Mevlid-i şerif, Müslümanların gönlündeki Allah ve Peygamber sevgisini pekiştirdiği gibi insanların kaynaşmasına, manevî bir ortam oluşmasına ve dinî duyguların canlı tutulmasına vesile olmaktadır. Bir Müslüman'ın kalben Allah ve Peygamber sevgisini yaşaması, Allah'ı anmanın en güzel yollarından biridir. Bu itibarla, dinî bir zorunluluk olarak görülmediği, anlam ve amacına uygun bir şekilde icra edildiği müddetçe mevlid okunmasının dinî-manevî duygular ve sosyal hayat açısından faydalı olduğu ve bu yönüyle salih ameller içerisinde değerlendirilebileceği söylenebilir.

KUR'ÂN-I KERÎM

DİYANET

KUR'ÂN-I KERÎM

815. Kur'ân-ı Kerîm'de kaç âyet bulunmaktadır?

Kur'ân sûrelerini oluşturan başı ve sonu belli olan harf, kelime, cümle veya cümlelere âyet denilmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) günümüze kadar yazılan bütün Kur'ân-ı Kerîmler aynı olup hiçbir değişikliğe uğramadan gelmiştir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de, hicrî ilk asrın ikinci yarısına kadar nokta, hareke ve vakıf (durak) işaretleri bulunmamaktaydı. Daha sonraki süreçte ise Hz. Peygamber'den nakledilen okuyuş esas alınarak harflere noktalama ve harekeleme yapılmış; âyet sonlarına vakıf işaretleri ve âyet numaraları konulmuştur.

Sûre başlarındaki besmelenin sûreye dâhil bir âyet olup olmaması, "hurûf-ı mukattaa"nın müstakil bir âyet sayılıp sayılmaması ve az sayıdaki bazı âyetlerin başlangıç ve bitiş yerleri hakkında farklı görüşlerin bulunması sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'deki toplam âyet sayısı konusunda 6204, 6214, 6219, 6225, 6236 gibi kısmi görüş farklılıkları olmuştur. Ayrıca hakkında müşahhas bir tespit olmamakla birlikte yaklaşık olarak verilmiş bulunan 6666 sayısı söylem olarak yaygınlık kazanmıştır. Ancak asırlardan beri yazılan Mushaflardaki hâliyle toplam âyet sayısı, 6236'dır. Görüldüğü gibi âyet sayılarının farklı tespiti, yukarıdaki gerekçelerden kaynaklanmakta olup Kur'ân metninde fazlalık veya eksiklik olduğu anlamına gelmemektedir.

816. Kur'ân'da yer alan âyet ve sûrelerin tertibi nasıl yapılmıştır?

Hz. Peygamber (s.a.s.) inen âyetlerin, hangi sûrenin neresine konulacağını vahiy kâtiplerine bildirdiğinden dolayı (Ebû Dâvûd, Salât, 124 [786]; Tirmizî, Tefsîru'l Kur'ân, 10 [3086]) Kur'ân'daki âyetlerin tertibinin vahye dayalı (tevkîfî) olduğu hususunda ittifak edilmiştir. (Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/353; Süyûtî,

el-İtkân, 2/394; Zürkânî, *Menâhilü'l-'İrfân*, 1/412) Âyetler, Medine döneminin son yıllarında Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Cebrail (a.s.) arasında Kur'ân'ın baştan sona karşılıklı olarak tilavetinde (mukâbele/arza) ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kıldırdığı namazlarda bu tertip ile okunmuş ve sahabe tarafından da aynı şekilde ezberlenmiştir. Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm bu tertip ile Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında bir araya getirilmiş ve Hz. Osman döneminde de çoğaltılmıştır. (Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/331)

Sûrelerin tertibi konusunda genel kabul, sûre tertibinin de tevkîfî olduğu şeklindedir. Hz. Peygamber'in Ramazan ayında Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrail ile karşılıklı tilavette bulunduğu (mukâbele/arza), son ramazanda da bu mukâbelenin iki defa tekrar edildiği (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 7 [4998]), bu karşılıklı okumalara Zeyd b. Sabit'in şahit olduğu rivâyet edilmektedir. (Beğâvî, *Şerhü's-sünne,* 4/525) Kur'ân'ın, Hz. Ebû Bekir döneminde toplanması (cem'i) ve Hz. Osman zamanında çoğaltılması (istinsah) ile görevli komisyonların başkanlığına Zeyd b. Sâbit'in getirilmesinde onun bu yetkinliğinin etkili olduğu söylenebilir. Sahabe döneminde yapılan bu cem' ve istinsah faaliyetlerinde Kur'ân, elimizdeki mevcut tertibi üzere yazılmış ve çoğaltılmıştır. Bu iki faaliyet neticesinde ortaya çıkan mushafın tertibine sahabe döneminde hiçbir itiraz vaki olmamış ve sahabe bu tertip üzerinde icma etmiştir. Sahabe döneminden günümüze kadar Kur'ân hep aynı tertip üzere yazılmış olup farklı tertipler görülmemiştir.

817. Kur'ân-ı Kerîm'e abdestsiz dokunmak caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm'in, ezberden abdestsiz okunabileceği konusunda bir ihtilaf yoktur. Bununla beraber, Allah kelamı olduğundan, ezberden okunduğunda da abdestli olunması, bazı âlimler tarafından tavsiye edilmiştir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/69) Ancak Kur'ân'a abdestsiz olarak dokunulamayacağı ve Kur'ân'ın abdestsiz taşınamayacağı konusunda mezhepler ittifak etmiştir. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/33; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/65; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/59) İbn Kudâme bu konuda Dâvûd ez-Zâhirî'den başka muhalif olanın bilinmediğini ifade etmektedir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/59) Bu görüşün delili *"Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir."* (el-Vâkı'a, 65/79) âyetiyle beraber, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Amr b. Hazm'a gönderdiği mektupta yer alan *"Kur'ân'a ancak temiz olan dokunsun."* (Muvatta', Kur'ân, 1) hadis-i şerifidir.

Yukarıda verilen deliller çerçevesinde ilk dönemden itibaren Kur'ân'a abdestsiz olarak dokunulamayacağı konusunda ümmet arasında ortak bir kanaat ve bir nevi amelî sünnet oluşmuştur. Kur'ân'ın Allah kelamı olmasından hareketle, abdestsiz dokunulmaması ona gösterilmesi gereken saygının bir gereği olarak görülmüştür. Bundan dolayı, Kur'ân'ın abdestsiz olarak ele alınmasını ve taşınmasını, eğitim ve öğretim durumunda olduğu gibi ancak mazeret durumlarına hasretmek gerekir.

818. Abdestsiz olan bir kimse ezberden Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'in, ezberden abdestsiz okunabileceği konusunda âlimler arasında ihtilaf yoktur. Bununla birlikte Kur'ân, Allah'ın kelamı olduğu için ezberden okunduğunda abdestli olunması tavsiye olunur. (Nevevî, *el-Mecmu'*, 2/69)

819. Sabah namazı vakti çıktıktan sonra işrak vaktine kadar Kur'ân-ı Kerîm okumak, zikir ve dua gibi ibadetlerle meşgul olmak mekruh mudur?

Kur'ân okumak bir ibadettir. İbadetlerle ilgili hükümler; tevkîfî olduğundan, yani gerek farz oluş gerekçeleri gerekse uygulamalarının her yönüyle akılla bilinmesi mümkün olmadığından, Kur'ân ve Sünnet'te haber verilen hükümlere tâbidir. Kur'ân okumanın yasaklandığı bir vakit, âyet ve hadislerde geçmediğinden dolayı, mutlak olarak bir vakitte Kur'ân okumanın yasak olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak kaynaklarda Kur'ân okumanın mekruh olduğu bazı özel durumlardan bahsedilmiştir. Bunlar;

a) Namaz kılarken kıyamın dışındaki durumlarda,
b) Cemaatle kılınan namazlarda imama uyulması hâlinde,
c) Minberde okunan hutbeyi dinlerken,
d) Uykulu olup, Kur'ân okumakta zorlanılması durumunda (bk. Müslim, Salât, 207 [479]; Salâtü'l-müsâfirîn, 223 [787]; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/56)

Hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar oturduğu yerden kalkmadığı (Müslim, Mesâcid, 286-287 [670]) bazı rivâyetlerde bu oturuş esnasında Allah'ı zikrettiği rivâyet edilmiştir. (Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 2/293 [1189]) Buna binaen sabah namazından sonra Kur'ân okumak da dâhil olmak üzere zikir ile meşgul olmak mekruh değil, aksine müstehaptır.

820. Kur'ân-ı Kerîm'i yavaş veya hızlı okumanın ölçüsü ne olmalıdır?

Kur'ân-ı Kerîm'in tilâveti başlı başına bir ibadettir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in tertîl üzere okunmasını istemiştir. (el-Furkân, 25/32; el-Müzzemmil, 73/4) Tertîl ise Kur'ân'ı, anlamını düşünerek, yavaş yavaş, harflerin mahreçlerine ve tecvid kurallarına dikkat ederek okumak anlamına gelir. Bu bağlamda Kırâat âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'in, tilavetteki hız bakımından üç şekilde okunabileceğini ifade etmişlerdir. Okuyuştaki hızı ilgilendiren bu üç şekil ve özellikleri şunlardır:

a) Tahkîk: Kur'ân tilâvetinde her harfin hakkını vermek, medleri gereği kadar (mertebelerine uygun bir şekilde) uzatmak, tutulması gereken yerleri tutarak; hareke, ihfâ, iklâb, ğunne vb. tecvid kurallarına riâyet ederek Kur'ân'ı okumaktır. Kıraatın en yavaş icra edildiği okuyuş şekli olan bu tarzda; medd-i tabiî bir elif, medd-i lîn üç elif, diğer medler ise dört elif uzatılarak okunur. Namazlardan sonra okunan aşr-ı şerifler genellikle bu usûlle okunur.

b) Hadr: Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid kurallarına uymak şartıyla en hızlı okuyuştur. Bu okuyuşta; medd-i tabiî, medd-i munfasıl, medd-i ârız ve medd-i lîn bir elif (medd-i lînde sükûnü lâzım olan yerler iki elif), medd-i muttasıl iki elif ve medd-i lâzım iki-üç elif uzatılarak okunur. Teravih namazlarında genellikle bu usûl uygulanır.

c) Tedvîr: Bu usûl, tahkîk ile hadr arasında orta yollu bir okuyuş şeklidir. Tedvîr ile okuyuşta; medd-i tabiî bir elif, medd-i lîn iki elif, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i ârız üç elif; medd-i lâzım ise dört elif miktarı uzatılarak okunur. (bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 176-178; Gülle, *Tecvid*, 451-454) Hatim ve mukâbelede genellikle bu usûl uygulanır.

Bütün okuyuş usûllerinde ihfa, iklab ve ğunneli idğamlar, bir harfin okunuşundan çok, iki harfin okunuşundan az yani bir elif miktarına yakın tutularak okunur. (bk. Gülle, *Tecvid*, 318, 327, 336, 343-344)

Bu üç tilavet tarzının dışında bir de caiz olmayan okuma şekli vardır ki buna "hezreme" veya "tahlît" denir. Hadr'dan daha hızlı olan bu okuyuşta, harfler mahrecinden kayar, sıfatlarını kaybeder, harfler ve heceler birbirine karışır. (Çetin, "Tilavet" *DİA,* 41/157; Pakdil, *Ta'lim,* 35-36)

Sonuç olarak okuyucu, sahih olan bu üç tarzdan herhangi birine göre okuyabilir; hatta bir usûlle okurken diğer okuyuş usûlüne de geçebilir.

821. Arapçada ötreli harfin ü veya u seslerinden hangisiyle okunması gerekir?

Kur'ân-ı Kerîm Arapça indirilmiş olup Arap alfabesiyle yazılmıştır. Arap alfabesinin hepsi sessiz harflerden oluşmaktadır. Harfin seslendirilmesini ise altına veya üstüne konan harekeler/işaretler göstermektedir. Bunlar; üstün (fetha), esre (kesra) ve ötredir (damme). Ötre; kalın okunan harfleri "u" sesiyle, ince okunan harfleri ise "u" ile "ü" arası bir sesle okutur. (Pakdil, *Ta'lim*, 108; Kaya, *Elif-bâ*, 19)

Burada önemli olan, özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in kırâatinde hangi harfin nasıl telaffuz edileceğini Kur'ân okumayı iyi bilen (fem-i muhsin) birinin ağzından dinleyerek öğrenmektir.

822. Kur'ân-ı Kerîm'i latin harfleriyle okumak doğru mudur ve bu şekilde hatim yapılabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından Arapça olarak indirilmiş ilahi kitaptır. (bk. Yûsuf, 12/2; Tâ-Hâ, 20/113) Her dilde olduğu gibi Arapçada da harflerin kendine özgü mahreçleri (çıkış yerleri) ve sıfatları (fonetik özellikleri) vardır. Ayrıca Arapçada yer alan bazı harflerin, Latin alfabesinde ses karşılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ın hatasız okunması ve harflerinin doğru telaffuz edilmesi için Arapça alfabe ile yazılmış olan Mushaf'tan okunması gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin ve kelimelerinin, Latin harfleri üzerinden okunmasına yönelik transkripsiyon işaretleri ("ẕ= ذ", "ż = ض", "ḫ = خ", "ṭ = ط" gibi) kullanılsa bile bu durum hem okumayı güçleştirecek hem de harflerin yanlış telaffuz edilmesini tamamen engelleyemeyecektir. Harflerin yanlış telaffuz edilmesi ise mananın bozulmasına yol açabilir. Bu nedenle Kur'ân'ı, Latin harfleriyle okumak doğru olmayacağı gibi bu şekilde hatim yapılmış da olmaz.

Bir Müslüman'ın, namazı sahih olacak kadar Kur'ân'dan ezberinin olması gereklidir. Ayrıca namazın dışında da Kur'ân-ı Kerîm tilaveti bir ibadet olduğu için orijinal diliyle okunması esastır. Bu sebeple Kur'ân'ı Arapça lafzından okuyamayan kişilerin, Kur'ân tilavetinde uzman olan hocalardan eğitim almaya gayret etmeleri önemlidir.

823. Kur'ân'ı makamlı okumanın hükmü nedir?

Kur'ân okumak âyet ve hadislerde üzerinde hassasiyetle durulan ibadetlerdendir. Kur'ân'ı okumak (el-Kehf, 18/27), âyetleri üzerinde düşünmek (Sâd, 38/29) ve öğütlerine sımsıkı tutunmak (Âl-i İmrân, 3/103) yine Kur'ân'ın emridir. Âyet-i kerîmelerde Kur'ân'ın "tertîl" üzere okunması istenmiştir. (el- Furkân, 25/32; el-Müzzemmil, 73/4) Bu nedenle İslâm âlimleri Kur'ân'ın tecvide riâyet ederek tane tane okunmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu okuyuş, Kur'ân'ı anlama amacı için en uygun okuma biçimidir. (Suyûtî, *el-İtkân*, 2/638, 674) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde Kur'ân'ı güzel sesle ve teğanni boyutuna ulaşmayan nağmelerle, ilahi kelamın vakarına uygun şekilde okumak teşvik edilmiştir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 19 [5023-5024]; Tevhîd, 32, 52 [7482, 7544]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 232-234 [792-793]) Nitekim bir hadis-i şerifte, *"Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz."* (Ebû Dâvûd, Tefrî'u evbâbi'l-vitr, 20 [1468]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 176 [1342]) buyrulmuştur. Dolayısıyla tilâvet esnasında tevcid kurallarına riâyet edilerek makam yapılmasında dinen bir mahzur yoktur.

824. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlemek kişiye sevap kazandırır mı?

Radyo, televizyon, internet ve diğer teknolojik araç ve platformlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlemek kişiye sevap kazandırır.

825. Televizyon, radyo veya başka bir cihazdan mukâbele dinlemekle hatim yapılmış olur mu?

Kur'ân hatmi, Kur'ân'ın başından sonuna kadar Arapça olarak okunmasıdır. Dolayısıyla bir kimsenin hatim yapmış olması için Kur'ân'ı bizzat tilavet etmesi gerekir. Televizyon, radyo veya başka bir cihazdan okunan mukâbeleyi takip etmek veya dinlemek de sevaptır.

826. Meal okumak hatim yerine geçer mi?

Kur'ân-ı Kerîm, Allah katından hem lafız hem de mana olarak indirilmiş olan ilahi kelâmın adıdır. Bu itibarla Arapça olarak indirilmiş olan Kur'ân'ın (Yûsuf 12/2; Taha 20/113) manasını aktarmak üzere herhangi bir dilde yazılmış olan hiçbir meal, bizatihi Kur'ân hükmünde değildir. Çünkü tilaveti de ibadet olan, Kur'ân-ı Kerîm'in bizatihi kendisidir.

Bu doğrultuda hatim, Kur'ân'ın mealinden okunması değil, Kur'ân'ın tamamının, Arapça metni üzerinden Fâtiha sûresinden başlanarak Nâs sûresine kadar okunmasıdır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in meal ve tefsirlerinin okunması suretiyle hatim yapılmış olmaz. Bununla birlikte bir Müslüman'ın, Yüce Allah'ın öğütleri ve buyruklarını öğrenmek maksadıyla Kur'ân-ı Kerîm'in mealini ve tefsirlerini okuması, Kur'ân'ın inzal sebebine muvafık (en-Nisâ, 4/82; Muhammed, 47/24) ve sevaba vesile olacak bir durumdur. Bu vesileyle Kur'ân'ın hem Arapça lafzını hem de manasını aktaran meal ve tefsir türü eserleri okumaya gayret etmek de önemlidir.

827. Cüz dağıtılarak hatim yapılması mümkün müdür? Dağıtılan cüzlerin bir kısmının hatim duasından sonra okunmuş olması hâlinde hatim geçerli midir?

Kur'ân'ın okunması/tilaveti, sevap kazanılan bir ibadettir. Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'ân okuyup onunla amel edenlerin gıpta edilecek kimseler olduğunu, okunan Kur'ân'ın her harfine karşılık on sevap verileceğini, okuyanlar için Kur'ân'ın dünyada huzur kaynağı, ahirette de şefaatçi olacağını bildirmiştir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 17 [5020], 20 [5025]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 243, 266, 268; Tirmizî, Kıraat, 12 [2945]; Fezâilü'l-Kur'ân, 16 [2910]; Ebû Dâvûd, Fezâilü'l-Kur'ân, 1 [1452-1456]) Bu ve benzeri tavsiyeleri ve teşvikleri sebebiyle sahabe-i kiram, Kur'ân okuma ve onunla meşgul olmaya son derece önem vermiştir. Ayrıca Peygamber Efendimizin, Kur'ân'ı başından sonuna kadar tertip üzerine okuyarak hatim indirmeyi Allah'ın (c.c.) en çok sevdiği işlerden biri olarak nitelendirmesi, (Darimî, Fezâilü'l-Kur'ân, 33; Tirmizî, Kıraat, 13 [2948]) her yıl ramazan ayında kendisinin Cebrail (a.s.) ile karşılıklı olarak hatim yapması (arza) (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 7 [4997-4998]) ve normal zamanlarda da ferdi olarak hatim yapması (Münavî, *Feyzü'l-kadîr*, 5/188) sahabenin hatim geleneği oluşturmasına dayanak olmuştur. (Ebû Dâvûd, Salât, 347) Böylece hatim, asırlar boyunca ümmetin önem verdiği bir gelenek hâlini almıştır.

Hatim, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça metninin başından sonuna kadar yüzünden veya ezbere okunmasıdır. Aslolan, Kur'ân hatmini her ferdin kendisinin yapmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabe de böyle yapmıştır. Sonraki dönemlerde hem daha kolay hem de teşvik edici olması nedeniyle, birden çok kişi arasında cüz dağıtılarak gerçekleştirilen hatim

uygulaması ortaya çıkmış, caiz olup olmadığı tartışılmıştır. Cüz dağıtma usûlü ile yapılan hatimde herkes tek başına hatim yapmış olmayıp (Şeyhü'l-İslâm Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 571) okuyanlardan her biri okuduğu kadar sevap alır. Yapılan hatmin sonunda üç defa İhlas sûresinin okunması ve toplu hatim duası yapılması caiz görüldüğü gibi (*Fetâvâ-yı Kâdîhân*, 1/147) herkesin okuduğu kısmın sevabını diğerlerine ve vefat etmiş olan müminlere bağışlaması da caizdir. Dağıtılan cüzler hatim duasından önce okunmaya gayret edilmelidir. Herhangi bir nedenle okunamamışsa cüzler hatim duasından sonra da okunabilir.

828. Şifa niyetiyle Kur'ân okumak ve okutmak caiz midir?

Kişinin bedensel ve ruhsal rahatsızlıklardan ya da manevî sıkıntılardan kurtulması için tıbbi tedavi yöntemlerine başvurması esastır. Bunun yanında kişinin şifa niyetiyle Allah Teâlâ'ya dua etmesi de uygun olur. Bir âyet-i kerîmede Kur'ân'ın müminler için şifa ve rahmet olduğu ifade edilmektedir. (el-İsrâ, 17/82) Dolayısıyla âyet-i kerîmeler ve hadis-i şeriflerde yer alan dualar şifa niyetiyle okunabilir. Rivâyetlerde sahâbenin şifa için Fâtiha sûresini okuduğu ve Resûlullah'ın da bunu onayladığı yer almaktadır. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 9 [5007]; Müslim, Selâm, 65-66 [2201])

Aslolan, Kur'ân'ı ve diğer duaları kişinin kendisinin okumasıdır. Bunun yanında kişi mümin kardeşinden de şifa için kendisine okumasını isteyebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı şifa vesilesidir. Bunu belli âyetlerle sınırlamak doğru değildir.

829. Allah'ın izniyle şifa bulmak veya kötülüklerden korunmak amacıyla yapılan "rukye" caiz midir?

Rukye, hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla Kur'ân veya dua okuyup üfleme anlamında bir terimdir. (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 2/254.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "rky" md.)

Bazı İslâm âlimleri rukyenin caiz olmadığı görüşünde ise de mezhep imamlarının da içinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğu, konu ile ilgili bazı hadisleri delil göstererek, şirke ve istismara götürmemek şartıyla fayda ve zararın rukyeden değil de Allah'tan olduğuna inanılarak yapılan rukyede bir sakınca bulunmadığını belirtmişlerdir. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/206-208 [5741, 5743]; İbnü'l-Kayyım, *et-Tıbbü'n-nebevî*, 136-144; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/356)

Şöyle ki Hz. Peygamber (s.a.s.), hem kendisine hem ziyaret ettiği bazı hastalara okuyup üflemiş, bazen de Hz. Âişe (r.a.) ona okuyup üflemiş ve eliyle mesh etmiştir. (Buhârî, Merdâ, 20 [5675]; Tıb, 32, 39 [5735, 5748]; Müslim, Selâm, 46-51 [2191-2192]) Hz. Peygamber (s.a.s.), torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şeytandan, zehirli haşerattan, kem gözlerden korunmaları için dua etmiş (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371]), nazara, yılan ve akrep sokmasına karşı rukye yapılmasına izin vermiştir. (Buhârî, Tıb, 33-37 [5736-5741]; Müslim, Selâm, 55-60 [2195-2198]) Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hastalar için,

اَللّٰهُمَّ رَبَّ النَّاسِ مُذْهِبَ البَأْسِ اِشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لاَ شَافِيَ إِلَّا أَنْتَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا.

"*Ey İnsanların Rabbi olan ve sıkıntıları gideren Allah'ım! Şifa ver, şifa veren Sensin. Senden başka şifa veren yoktur. (Bu hastaya) öyle bir şifa ver ki, (hasta üzerinde) hiçbir hastalık (izi) bırakmasın*." (Buhârî, Tıb, 38 [5742-5743]) diye dua ettiği bilinmektedir. Konuyla ilgili rivâyetler değerlendirildiğinde, Allah'ın izniyle şifa bulmak veya kötülüklerden korunmak amacıyla yapılan rukyelerin caiz, bunun dışında kalanların haram olduğu anlaşılmaktadır. (Elmalılı, *Hak Dini*, 9/6388)

830. Kur'ân okuma karşılığında ücret almak caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm okumak bir ibadettir. İbadet, dünyevî bir menfaat için değil, sadece Allah rızası için yapılır. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerîm'in para karşılığında okunması ve okunan Kur'ân karşılığında para verilmesi dinen caiz değildir. Böyle bir okumadan dolayı sevap da yoktur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/60; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/56) Bu sebeple bir kimsenin geçmişlerinin ruhuna bağışlamak üzere ücretle Kur'ân-ı Kerîm okutması, hatim indirtmesi yerine, bizzat kendisinin bildiği sûreleri okuması doğru olur.

Şu kadar var ki pazarlık yapılmadan ve paradan söz edilmeden, Allah rızası için Kur'ân okumuş veya hatim indirmiş olan bir kimseye hediye olarak münasip bir bağışta (teberru) bulunmakta dinen sakınca yoktur. Ancak bir yörede okunan Kur'ân-ı Kerîm için para verilmesi örf hâline gelmiş ve her iki taraf da bu durumu biliyorsa, verilen para hediye değil ücrettir. Bu nedenle bu parayı almak helal olmaz.

831. Muska, dinî kitap ve üzerinde Allah yazısı olan takılarla tuvalete vb. yerlere girmek caiz midir?

Tuvalete girerken kişinin üzerinde Allah adının yazılı olduğu kâğıt, kitap veya Mushaf bulunması mekruhtur. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 27) Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), yüzüğünün üzerinde "Muhammedün Resûlullah" ibaresi yazılı olduğu için tuvalete girmeden önce yüzüğünü çıkarırdı. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 10 [19]; Tirmizî, Libâs, 17 [1746])

Ancak bu yazılar açıkta değilse, örneğin cepte bulunuyorsa veya bir şeye sarılı ise bunlarla tuvalete girmek mekruh olmamakla birlikte imkân dâhilinde bundan da sakınmak daha uygun olur. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 54)

832. Secde âyetlerinin mealini okuyan kişinin tilavet secdesi yapması gerekir mi?

Secde âyetlerinin Arapça lafzını okuyan veya dinleyen kimsenin, tilavet secdesi yapması Hanefî mezhebine göre vâcip, diğer mezheplere göre ise sünnettir. Kur'ân-ı Kerîm'in meal ve tefsirleri, bizatihi Kur'ân hükmünde olmamakla birlikte secde âyetinin mealini okuyan kimsenin de ihtiyaten tilavet secdesi yapması gerekir. (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/5; Bilmen, *İlmihal*, Secde-i Tilavete Müteallik Meseleler, md. 375)

833. Cep telefonu ve bilgisayar gibi cihazlardan Kur'ân okurken abdestli olmak gerekir mi?

Bilgisayar, tablet ve cep telefonu gibi elektronik cihazlarda yer alan Kur'ân metinleri ve kayıtları, bizatihi Mushaf hükmünde değildir. Bu nedenle içinde Kur'ân yüklü olan bu tür cihazlara abdestsiz olarak dokunulabilir ve bu şekilde Kur'ân-ı Kerîm okunabilir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'i abdestli olarak okumak daha faziletli olduğu için elektronik cihazlardan Kur'ân okurken de abdestli olunması tavsiye edilir.

834. Yatarak Kur'ân okuma ve dinlemede sakınca var mıdır?

Allah'ın (c.c.) kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i okurken veya dinlerken saygılı olmak gerekir. Bu nedenle edebe riâyet ederek ve saygısızlık olmayacak şekilde ayakta, otururak, yan üstü yatarak veya uzanarak Kur'ân-ı Kerîm okunmasında ve dinlenmesinde bir sakınca yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de *"Onlar ayakta iken, otururken ve yanları*

üzerine yatarken Allah'ı anarlar" (Âl-i İmrân, 3/191) buyrulmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yan üstü uzanmış hâlde Kur'ân okuduğu, Hz. Âişe (r.a.) validemizden rivâyet edilmiştir. (Buhârî, Hayz, 3 [297]; Ebû Dâvûd, Tahâret, 100 [260]; İbn Mâce Tahâret, 120 [634])

835. Kur'ân-ı Kerîm tilavetini, telefon zil sesi olarak ayarlamak caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm, hidâyet rehberi olarak insanlara doğru yolu göstermek üzere indirilmiş ilahi bir kitaptır. (bk. el-Bakara, 2/2; el-İsrâ, 17/9) Bu itibarla Yüce Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ı okumak, anlamaya çalışmak ve ona karşı saygılı olmak gerekir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda cep telefonu vb. elektronik cihazlarda Kur'ân metninin ve tilavetinin yüklü olmasında dinen bir sakınca yoktur. Kur'ân tilavetinin, telefon zil sesi olarak kullanılması ise her ne kadar dinî duygular sebebiyle olduğu düşünülse de Kur'ân'a gösterilmesi gereken saygıyla bağdaşmadığından uygun değildir.

836. Okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemenin hükmü nedir? İnsanların başka işlerle meşgul olduğu bir ortamda açıktan Kur'ân-ı Kerîm okunabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'i okumak ibadet olduğu gibi onu dinlemek de farz-ı kifâye olarak nitelenen bir ibadettir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/545) Çünkü Yüce Allah, *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nail olasınız."* (el-A'râf, 7/204) buyurmaktadır. Kur'ân okuyacak kişinin, gönlünü ve zihnini ilahi kelâma verebilmesi için uygun bir ortamı seçmesi doğru olur.

İnsanların başka işlerle meşgul olduğu bir ortamda onları işlerinden alıkoymaksızın Kur'ân-ı Kerîm'in açıktan okunması mümkündür. Herhangi bir mazeret sebebiyle dinleyemeyenler de sorumlu olmazlar. İnsanların işine engel olma ihtimali olan veya Kur'ân-ı Kerîm'in saygınlığıyla bağdaşmayacak ortamlarda ise kişinin, Kur'ân'ı kendisinin duyabileceği şekilde okuması gerekir.

837. Eski ve yıpranmış olan Mushaf, meal ve tefsir kitapları ne yapılmalıdır?

Kur'ân-ı Kerîm, ilahi kelâm olduğu için ona karşı hürmetsizlik anlamına gelecek her türlü tutum ve davranıştan kaçınılması gerekir. Bu itibarla eski ve yıpranmış olan Mushafların, lafza-ı celâlin (Allah lafzının) veya âyetlerin yazılı olduğu kitapların ve sayfaların imhasında da saygısızlık olarak değerlendirilebilecek davranışlardan uzak durulmalıdır.

Hanefî ve Hanbelî âlimler eskimiş, yıpranmış veya okunamayacak hâlde olan Mushafları ya da Allah lafzının ve Kur'ân âyetlerinin yazılı olduğu kâğıtları ve kitapları toprağa gömmek gerektiğini belirtmişlerdir. (Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 30; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 12/599; Buhûtî, *Keşşâf*, 1/137) Diğer bazı âlimler ise istifade imkânı kalmamış olan Mushafların, Hz. Osman'ın uygulamalarından hareketle Kur'ân'ın hürmetine uygun bir şekilde yakılabileceği görüşündedirler. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 3; Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân,* 3/154; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/106; Süyûtî, *el-İtkân*, 2258)

Bu yöntemlerin yanı sıra günümüzde Mushaflar, Kur'ân-ı Kerîm'in saygınlığına halel gelmeyecek şekilde geri dönüşüme gönderilebilir. Bu itibarla Diyanet İşleri Başkanlığının uygun göreceği bir usûlle geri dönüşümde değerlendirilmek üzere Mushaflar, cami görevlilerine veya müftülüklere teslim edilebilir.

838. Satır arası/satır altı yöntemle Kur'ân-ı Kerîm meali yazımı ve basımı caiz midir?

Satır arası Kur'ân tercümesi, her bir Arapça kelimeyi, altına veya üstüne farklı ya da aynı renklerle başka dilde yazılmış bir kelimeyle karşılama (kelimesi kelimesine) şeklinde oluşturulmuş meal yazım türüdür. Bu meal yazımında her bir kelimenin anlamı, kelimenin hemen altına/üstüne verildiğinden, türü gereği hedef dilin söz dizim (sentaks) kurallarına uygun cümle yapısı ortaya çıkmamaktadır.

Satır arası meal yazımı ilk defa X. Yüzyılda Sâmânoğulları döneminde gerçekleşmiştir. Bundan yaklaşık bir asır sonra yazılan Türkçe tercüme de bu tarzda yapılmıştır. Beylikler döneminden itibaren satır arası meal yazımı artarak devam etmiştir.

Bu tür meal yazımının caiz olup olmama durumu, Mushaf'ın içerisine Mushaf'tan olmayan bir şeyin yazılıp yazılamayacağının cevâzı

çerçevesinde ele alınmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra Kur'ân-ı Kerîm'e nokta ve hareke konulması hakkında âlimler tarafından farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda İmam Mâlik'e dayandırılan bir görüşte onun, eğitim amacıyla Mushaf'a hareke ve nokta gibi bazı işaretlerin konulmasına cevaz verdiği nakledilmiştir. (Ebû Amr ed-Dânî, *el-Beyân fî ʿaddi âyi'l-Kur'ân*, 129-130) İmam Gazzâlî de Mushaf'ta nokta ya da yazıların üzerine işaret koymayı veya bazı işaretler ilave etmeyi, Mushaf'ı güzelleştireceği, daha açık hale getireceği, okuyucuları hata ve yanlışlardan koruyabileceği gibi gerekçelerle caiz görmüştür. (Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 1/276) Arapçaya tam anlamıyla vâkıf olamayan Müslümanların, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru ve rahat okuyabilmeleri için Mushaf'ta harfleri noktalama ve harekeleme işlemi yapılmıştır. Bu noktalama ve harekelemelerin, Mushaf'a ilave olmadığı kanaati hâkim olmuş ve Mushaflar bu şekilde basılmıştır. Satır arası meal yazımında Arapça metnin altına veya üstüne çevirisinin konulması da Arapça metnin orijinaline bir halel getirmediği gibi Mushaf'a yapılan bir ilave de sayılmayacaktır.

Tarihi gelişim sürecinde satır arası meallerdeki temel amaç, Kur'ân Arapçasını öğrenmek ve öğretmek ya da kelime ve terkiplerin manasının anlaşılmasını sağlamak olmuştur. Bu sebeple söz konusu mealler, âyetleri mana bütünlüğü içerisinde değil de kelime kelime tercüme ettiğinden Türkçe söz dizimine uygun cümleler kurulamamakta dolayısıyla bu tarz meallerde Türkçenin ifade gücü tam olarak yansıtılamamaktadır. Bu da âyetin anlamının bütüncül olarak kavranması açısından bir anlama sorunu oluşturabilmektedir. Kur'ân'ı anlama noktasında bu tür meallerden istifade etmek isteyen bir okuyucunun, toplu manayı anlayacak şekilde bir kaynaktan da istifade etmesi uygun olur.

Sonuç olarak yetkin kişiler tarafından yapılan satır arası mealin basımında ve Kur'ân Arapçasına vukûfiyet kazanmak için bu tür mealden istifade edilmesinde bir sakınca yoktur. Bununla birlikte bu tarz meal çalışmalarında, sadece kelime meali vermekle yetinilmeyip sayfa kenarında ya da satır altında Türkçe söz dizimine uygun cümlelerle toplu mealin verilmesi daha faydalı olacaktır.

839. Latin harfleriyle yazılan Mushafların basımı caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm okumak bir ibadet olduğu için orijinal diliyle yazılması ve okunması gerektiğinden gerek tek başına Latin harfleriyle gerekse Arap alfabesinin yanına Latin harfleriyle yazılan Mushafların basım ve yayımı uygun değildir.

840. İçinde Kur'ân yüklü olan elektronik cihazlarla tuvalete girilebilir mi?

Bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi elektronik cihazlarda yüklü bulunan Kur'ân kayıtları ve Kur'ân programları, bizatihi Mushaf hükmünde değildir. Dolayısıyla bu tür cihazlara Kur'ân-ı Kerîm programlarının yüklenmesinde ve bu cihazların çanta veya cepte taşınmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ayrıca söz konusu programların kapalı olması şartıyla bu tür cihazlarla tuvalet vb. yerlere girilmesinde de herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

AİLE HAYATI

AİLE HAYATI

EVLİLİK ÖNCESİ

841. Evlenme teklifi yapılan bir kadına bir başkasının teklifte bulunması caiz midir?

Kendisine evlenme teklifi yapılan bir kadına henüz karar aşamasında iken bir başkasının teklifte bulunması mekruh kabul edilmektedir. Nitekim konu ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.) ***"Sizden biri sakın Müslüman kardeşinin dünür gittiği birine talip olmasın"*** (Müslim, Nikâh, 50 [1412]; bk. Buhârî, Nikâh, 45 [5142]) buyurmuştur. Aksi yönde bir davranış taraflar arasında husumete sebep olabileceğinden istenmeyen neticelere yol açabilir. Kadının teklife olumsuz cevap vermesi hâlinde ise bir başkası ona evlilik teklifinde bulunabilir. (bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 5/42; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/143-147; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/533-534)

842. Nişanlıların rahat görüşebilmek için dinî nikâh kıymaları uygun mudur?

Evlenmeyi diğer akitlerden ayıran özelliklerden biri bu akitten önce genellikle bir nişanlanma döneminin geçirilmesidir. Taraflar bu süreç içinde birbirlerini daha iyi tanımakta, karşılıklı hediyeler alınıp verilmektedir.

Bu dönemde nişanlıların mahremiyet ölçülerini gözetmek kaydıyla birbirlerini daha yakından tanımak amacıyla görüşüp konuşmalarında bir sakınca yoktur. Fakat nişanlıların dost hayatı yaşamaları, dedikoduya mahal verecek şekilde baş başa kalmaları ve benzeri İslâm'ın onaylamadığı davranışlardan uzak durmaları gerekir. (Tirmizî, Fiten, 7 [2165])

Günümüzde gençler, gerek velilerinden izinsiz olarak gerekse velilerin bilgisi dâhilinde nişanlılık döneminde güya dinî hassasiyetleri gözetmek amacıyla halk arasında "dinî nikâh" olarak bilinen merasimi yapmakta ve sonuçta hiç de arzu edilmeyen üzücü hadiseler meydana gelmektedir. Bu tür olayların yaşanmaması için yapılan nikâh akitlerinin mutlaka kayıt altına alınıp hukukî güvenceye kavuşturulması, yani resmî olması gerekir. Çünkü dindar olduğunu söyleyen gençler veya aileleri, resmî tescilin olmadığı durumlarda çok kere, aralarında akdedildiği ifade edilen akitlerin gereğini yerine getirmemekte, taraflardan biri ve genellikle kız tarafı mağdur duruma düşmektedir. Böylece, dinimizin nikâh akdinden gözettiği ulvi gaye gerçekleşmek şöyle dursun, insanlar din adına birbirlerine zulmeder hâle gelmektedirler.

Nikâh kıyıldığında dinen evlilik hayatı başlar ve karı-koca arasında mehir, nafaka, miras gibi birtakım haklar ve sorumluluklar tahakkuk eder. Günümüzde bu haklar, evlilik resmen tescil ettirilmeksizin korunamadığından, evlenecek kişilerin "resmî nikâh" kıyılmadan halk arasında "dinî nikâh" ya da "imam nikâhı" olarak bilinen geleneksel merasimi yapmaları uygun değildir.

843. Nişan sırasında kıyılan nikâh, nişanın bozulmasıyla sona erer mi?

Evlilik ciddi bir müessesedir. Evlenmek isteyen kimselerin öncelikle resmî muamele yaptırmaları, sonra halk arasında "dinî nikâh" olarak bilinen merasimi yapmaları uygun olur. Bununla birlikte, evlenmek üzere nişanlanan kimselerin şartlarına uygun olarak yaptıkları nikâh akdi de dinen geçerlidir. Bu durumdaki bir kadın, nikâhlandığı kimsenin dinen eşi olduğundan, kocası kendisini boşamadıkça bir başka erkekle evlenemez.

Daha sonra kız fiilen bir araya gelmekten vazgeçer; fakat erkek onu boşamazsa, dinen nikâh devam eder. Bu durumda yapılacak şey, bir şekilde erkeğin boşamasını sağlamak, bu yapılamadığı takdirde, hakemler aracılığıyla aralarını tefrik etmektir. Böyle bir durumda erkeğin, sırf kadına zarar vermek amacıyla kadını boşamamakta ısrar etmesi dinen doğru değildir. (el-Bakara, 2/231)

Dolayısıyla söz konusu olayda öncelikle sözü dinlenir, ilim ve fazilet sahibi bir kişi, karı-koca arasını ıslaha çalışmalı; bu mümkün olmazsa boşamamakta direnen kocaya bu tutumunun hiçbir yarar sağlamadığını,

böyle bir nikâha son vermesi gerektiğini, nikâhın karşı tarafa zarar vermek amacıyla kullanılamayacağını, bunun İslâm'ın ruhuna aykırı olduğunu anlatarak erkeğin boşamasını sağlamaya çalışmalıdır.

Buna rağmen erkek boşamamakta ısrar ederse, kadın ve erkeğin aileleri bu konuda bir sonuca varmak üzere birer hakem seçerler. Ailelerden biri direnir, hakem seçmezse karşı taraf onun yerine âdil ve tarafsız bir hakem seçebilir.

Seçilen hakemler öncelikle arabuluculuk yaparlar. Lüzum ve zaruret bulunduğunda kocanın rızası olmasa bile ayrılmalarına karar verebilirler. Böylece taraflar arasında nikâh bağı sona ermiş olur.

EVLİLİK (NİKÂH)

844. Evlenmenin dinî hükmü nedir?

İslâm, evliliği ve evlilik yoluyla neslin devamını emretmiştir. Nitekim âlimlerimiz neslin devamını, İslâm'ın gerçekleştirmeyi hedeflediği beş temel zarurî esastan biri olarak görmüşlerdir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de evli olmayanların evlendirilmesi emredilmiş, fakir olsalar bile Allah'ın onları kendi lütfundan rızıklandıracağı bildirilmiş; (en-Nûr 24/32) evlilik hükümleri detaylı bir şekilde anlatılmış (en-Nisâ 4/3, 23) ve insana kendi türünden huzur bulacağı eşlerin yaratılması da Allah'ın varlığının ve hikmet sahibi oluşunun delili olarak gösterilmiştir. (er-Rûm 30/21)

Hz. Peygamber (s.a.s.) Müslümanları evlenmeye teşvik ederek; "*Ey gençler! Sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin.*" (Buhârî, Nikâh, 2-3 [5065-5066]; Müslim, Nikâh, 1 [1400]) ve "*Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. Evleniniz. Çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim.*" (İbn Mâce, Nikâh, 1 [1846]; bk. Buhârî, Nikâh, 1 [5063]; Müslim, Nikâh, 5 [1401]; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/173 [10391]) buyurmaktadır.

Bu itibarla evlilik, meşru bir mazeret olmadıkça terk edilmemesi gereken bir sünnet olarak görülmüştür. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/7) Bununla birlikte evlenmediği takdirde günaha girme ihtimali yüksek olan kimsenin evlenmesi vâciptir. Bir kimsenin davranışlarına yansıyan kişilik bozuklukları sebebiyle evleneceği eşine zulmetmesinden endişe edilmesi hâlinde ise evlenmesi mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/82)

845. Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar kimlerdir?

İslâm dininde evlenilmesi haram olan kadınlar âyet ve hadislerde belirtilmiş ve bunların dışındakilerle evlenmenin helal olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, kendisiyle evlenilmesi haram olan kadınlardan bahsederken öncelikle Câhiliye döneminde bir nikâh türü olan üvey anneyle evlenme âdetine şu âyetiyle yasak getirmiştir: *"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur."* (en-Nisâ, 4/22) Bir sonraki âyette nesep ve süt hısımlığıyla sıhrî hısımlıktan dolayı evlenilmesi haram olan kadınlar sıralanmıştır: *"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın eşleri, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."* (en-Nisâ, 4/23) Daha sonra evli kadınlarla evlenmenin de haram olduğu ifade edilmiştir: *"…Evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır."* (en-Nisâ, 4/24) Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de iddet bekleyen kadının başka biriyle evlenemeyeceği, (el-Bakara, 2/235) tek kadınla evlilik esas olmakla birlikte şartlarına uyarak birden fazla kadınla evlenmek isteyen erkek için bu sayının dörtle sınırlı olduğu ve aynı anda dörtten fazla kadınla evli olunamayacağı bildirilmiştir. (en-Nisâ, 4/3) Bunun yanında kadın olsun erkek olsun müşriklerle evlenmek yasaklanmış; (el-Mümtehine, 60/10) ancak Müslüman erkeklerin, Ehl-i kitaptan iffetli kadınlarla evlenmelerine izin verilmiştir. (el-Mâide, 5/5)

Nisâ sûresi 23. âyette geçen *"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz de size haram kılındı."* ifadesi, *"Bir kadın, halası veya teyzesi ile aynı anda (bir erkeğin nikâhı altında) bulunamaz"* (Buhârî, Nikâh, 27 [5109-5110]; Müslim, Nikâh, 37-38 [1408]) hadisiyle; aynı âyette geçen *"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz size haram kılındı"* ifadesi de *"Nesep sebebiyle haram olanlar süt emme sebebiyle de haram olur."*

(Buhârî, Nikâh, 117 [5239]; Müslim, Radâ', 2 [1444]) hadisiyle açıklanmış ve böylece âyetin delâlet ettiği hükümlerin kapsamı genişletilmiştir.

846. Kişi hangi akrabaları ile evlenemez?

İslâm dininde evlenilmesi caiz olmayan hısımlar âyet ve hadislerde sayılmış ve bunların dışında kalanlarla evlenmenin helal olduğu açıkça ifade edilmiştir. Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar şunlardır: Anne, anne veya baba tarafından olan büyük anneler, kız, oğlan ve kızın çocukları yani torunlar, kız kardeş, kız ve erkek kardeşin kızları, hala, teyze, eşin annesi, kendisiyle birleşilen eşin başka kocasından olan kızı, oğlun eşi, evlilikleri devam ettiği sürece eşin kız kardeşi ile teyzesi ve halası (eşinden ayrılmadan bunlarla evlenemez), puta, ateşe, yıldıza tapanlar, sütanne, sütkız kardeş, süt hala, süt teyze ve başkalarının nikâhında bulunan kadınlar. (en-Nisâ, 4/23-24; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/84-86) Bunların dışında kalanlarla, başka bir evlenme engeli de yoksa evlenilmesi caizdir. Nisâ sûresinde evlenilmesi yasak olanlar sayıldıktan sonra; ***"Bunların dışında kalanlarla ise evlenmek size helal kılınmıştır."*** (en-Nisâ, 4/24) buyrulmuştur.

Yukarıda sayılanların dışındaki akrabalarla evliliği yasaklayan bir delil bulunmamaktadır. Bazı kitaplarda nakledilen ***"Yakın akrabalarla evlenmeyin; çünkü çocuk zayıf doğar."*** (İbn Hacer, *et-Telhîsü'l-habîr*, 3/308-309 [1481]) şeklindeki hadis güvenilir kaynaklarda yer almamaktadır. Bu konuda zikredilen ***"Zayıf çocuklar dünyaya getirmektesiniz. Bu yüzden yabancı kadınlarla evlenin."*** sözü Hz. Peygamber'e (s.a.s.) değil Hz. Ömer'e aittir. (İbn Hacer, *et-Telhîsü'l-habîr*, 3/308-309 [1481]) Hz. Peygamber (s.a.s.) halasının kızı Zeynep binti Cahş ile evlendiği gibi (el-Ahzâb, 33/36-38), kendi kızı Hz. Fâtıma'yı da amcasının oğlu Hz. Ali ile evlendirmiştir.

847. Müslüman erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir mi?

Dinî değer ve hayatın muhafazası, geliştirilip devam ettirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması gibi önemli sosyal fonksiyonlar icra eden aile kurumuna hukukî meşruiyet kazandıran evlenme akdinin sınır ve şartları Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnet'te tafsilatlı bir şekilde yer almış, kimlerle evlenilip kimlerle evlenilemeyeceği detaylı olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda dinimizde Müslüman bir erkeğin Ehl-i kitap (Yahudi ve Hristiyan) kadınlarla evlenebileceği; Ehl-i kitap dışındaki gayrimüslim (ateist, deist, budist

vb.) kadınlarla ise evlenemeyeceği belirtilmiştir. (el-Bakara, 2/221; el-Mâide, 5/5) Şu kadar var ki, eş seçiminde Müslüman hanımların tercih edilmesi aile huzuru, neslin korunması ve toplumsal uyum açısından daha uygundur.

848. Müslüman kadın gayrimüslim bir erkekle evlenebilir mi?

Müslüman bir kadının müşrik ve dinsiz erkeklerle evlenemeyeceği Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir şekilde vurgulanmıştır: *"... İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür bir erkek hoşunuza gitse de iman eden bir köle ondan daha hayırlıdır."* (el-Bakara, 2/221)

Müslüman kadınların Ehl-i kitap erkeklerle evlenmesi konusunda ise; İslâm âlimleri, Mekke'den Medine'ye hicret edip gelen kadınlar hakkında nazil olan Mümtehine sûresinin 10. âyetinden hareketle, Müslüman bir kadının, gayrimüslim bir erkekle evlenemeyeceğini ifade etmişlerdir. (Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, 5/328-331; Kurtubî, *el-Câmi'*, 18/63-64)

Günümüze kadar İslâm bilginleri arasında Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenemeyecekleri konusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamış, aksine bu konuda icmâ oluşmuştur.

849. Nikâhın tescili şart mıdır?

Dinî kurallara uygun olarak yapılan bir nikâh akdi geçerlidir. Ancak evliliğin bir düzene sokulması ve evlenecek olanların gerekli şartları taşıyıp taşımadığının denetlenmesi bakımından, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden bu yana nikâhlarda aile büyüklerinin hazır olması, bir hutbe irâd edilmesi/dua yapılması ve bu arada bir düğün yemeği (velîme) verilmesi müstehap görülmüştür.

Tescil gibi bir şekil şartı, ilgili naslarda yoksa da; vadeli borç ve hakların yazıyla tespitini ve şahit bulundurulmasını bildiren âyetin (el-Bakara, 2/282) delâleti, bir akit olması hasebiyle nikâhın da tescil edilmesinin uygun olacağını göstermektedir. Bu tescil, kadının haklarının korunması açısından önemli olduğu için ihmal edilmemelidir.

850. Resmî nikâh kıydıran kimse ayrıca dinî nikâh kıydırmalı mıdır?

İslâm'a göre nikâh, evlenme ehliyetine sahip ve aralarında evlenmelerine dinî açıdan bir engel bulunmayan kadın ile erkeğin (veya

vekillerinin) şahitler huzurunda "seni nikâhladım, seninle nikâhlandım, seni eş olarak kabul ettim, seninle evlendim." gibi yoruma ve inkâra imkân vermeyecek sözlerle, birbirleriyle evlenmeleri konusunda karşılıklı rızalarını ifade etmelerinden (îcap ve kabul) ibarettir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/82-83) Bu nikâh akdinin gizli değil, evlenecek olanların kendi aileleri ve yakın çevrelerinin bilgisi dâhilinde icra edilmesi gerekir. Bütün şartların yerine getirilmesi neticesinde icra edilen bu şekildeki bir resmî nikâh, dinen de muteberdir. Nikâh dairelerinde kıyılan resmî nikâhlarda nikâh memurunun "evlenmeyi kabul ediyor musun?" şeklindeki sözün tarafların "evet" veya "kabul ediyorum" şeklinde verdikleri cevaplar bu akdin dinen geçersiz olmasını gerektirmez. Çünkü yapılan nikâh akdinin kesin olduğu hem resmî tescille hem de ortam karinesi ile sabittir.

Evlenecek kişiler resmî nikâhtan sonra, isterlerse evlerinde veya münasip bir yerde istedikleri kişilere Kur'ân-ı Kerîm'den bir bölüm okutup dua ettirip nikâh kıydırabilirler. Kurulan yuvanın mutluluklar getirmesi, sâlih ve sağlıklı nesillere vesile olması için dua edilmesi elbette iyidir. Bu aynı zamanda örfümüze de uygundur. Ancak günümüzde resmî nikâh olmadan dinî nikâh yapılması kadının ve çocukların haklarının korunması açısından uygun değildir. Nitekim Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesinde de şehrin kadısına kayıt yaptırılması şart koşulmuş ve nikâhın tescili üzerinde ısrarla durulmuştur.

851. Nikâhta şahitliğin hükmü nedir?

Nikâh akdinin geçerli olmasının şartlarından biri de nikâhın şahitler huzurunda akdedilmesidir. En az iki şahit bulunmadan kıyılan nikâh akdi geçerli değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.); "*…iki âdil şahit olmadıkça kıyılan nikâh (geçerli) olmaz.*" (İbn Hibbân, *es-Sahih*, 9/386 [4075]; bk. Tirmizî, Nikâh, 15 [1104]) buyurarak nikâhtaki en önemli şartlardan birinin şahitlik olduğunu belirtmiştir. Nikâh akdinde şahitlerin; erkeğin şahidi ve kadının şahidi şeklinde bir ayrıma tâbi tutulması şart değildir.

Hanefî âlimleri dışındaki müctehidler, şahitlerin ikisinin de erkek olmasını şart koşmuş, Hanefîler ise bir erkek ve iki kadının şahitliğini yeterli görmüşlerdir. Nikâhta şahitliğin şart koşulması aleniliği sağlamak ve yapılan evliliğe şaibe karışmasını önlemek içindir. Ayrıca şahitlerin Müslüman ve tam ehliyetli (temyiz gücüne sahip, âkil baliğ) olması

gerekir. Şu kadar var ki evlenilecek kadın Ehl-i kitaptan biri ise şahitler de Ehl-i kitaptan olabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/185-186)

852. Gizli nikâhın hükmü nedir?

Tarafların şahitler huzurunda irâde beyanında bulunmalarına rağmen ailelerinden ve yakın çevrelerinden gizleyerek yaptıkları akit, gizli nikâh olarak adlandırılır. Böyle bir akit, nikâhta bulunması gereken aleniyet niteliğini taşımadığından dinin nikâh ile ilgili genel ilkelerine aykırıdır. Sadece iki şahidin bildiği bir nikâh akdinin alenî olduğu söylenemeyeceğinden tarafların ailelerinin ve yakın akrabalarının muttali olmadığı bir akit gizli nikâh olmaktan çıkmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) ***"Bu nikâhı ilan edip duyurun..."*** (Tirmizî, Nikâh, 6 [1089]; İbn Mâce, Nikâh, 20 [1895]); ***"Haram olan (ilişki) ile helal olanı (evlilik) ayıran şey, def çalmak ve duyurmaktır."*** (Tirmizî, Nikâh, 6 [1088]; Nesâî, Nikâh, 72 [3369-3370]) buyurarak alenîliğin gerekliliğine işaret etmektedir. Hz. Ebû Bekir de gizlenmesi şartıyla yapılan nikâh akdini geçersiz saymıştır. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/129)

853. Tehdit altında yapılan nikâh geçerli midir?

Nikâh, evlenmelerinde dinî açıdan bir engel bulunmayan kadın ile erkeğin veya vekillerinin şahitler huzurunda, birbirleriyle evlenmeleri konusunda karşılıklı rızalarını ifade etmeleriyle (icap ve kabulle) meydana gelen bir akittir. Bu sebeple tarafların ömür boyu birlikte yaşamaya ve hayatın iyi-kötü yanlarını birlikte omuzlamaya hür irâdeleri ile karar vermeleri gerekir. Dolayısıyla evlenecek kişilerin rızalarının bulunması zorunludur. Nitekim fıkha istinaden hazırlanmış olan Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi zorla ve tehdit altında yapılan nikâhı geçersiz saymıştır. (HAK, Md. 57) Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

854. Mehir ne demektir? Çeşitleri nelerdir?

Evlilik akdinin doğurduğu bir yükümlülük olarak erkeğin eşine vermesi gereken para ya da mala mehir denir. Kur'ân-ı Kerîm'de, evlenen erkeğin kadına mehir vermek zorunda olduğu ve bunu zorla geri almasının caiz olmadığı konusunda âyetler bulunmaktadır. (el-Bakara, 2/237; en-Nisâ, 4/4, 20, 24, 25; el-Mâide, 5/5) Hanefîlere göre mehir, nikâhın sonuçlarından biridir. Bu nedenle nikâh esnasında belirlenmemiş olsa, hatta

nikâh esnasında verilmeyeceği şart koşulsa bile evlenen kadın mehre hak kazanır.

Mehir nikâh anında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılır. Mehrin miktarı nikâh anında belirlenmişse buna "mehr-i müsemmâ/belirlenmiş mehir" denir. Nikâh esnasında mehrin miktarının belirlenmemesi veya belirlenen mehrin bir sebeple geçersiz sayılması hâlinde, evlenen kadın "mehr-i misil/emsal mehir" hak eder. Bu durumda mehrin miktarı akrabaları arasında her bakımdan kendi konumuna denk olan kadınların aldığı mehrin miktarıdır.

Mehir, ödenme zamanına göre, "peşin mehir/mehr-i muaccel" ve "vadeli mehir/mehr-i müeccel" olmak üzere ikiye ayrılır: Mehr-i muaccel, peşin olarak ödenen mehirdir. Kadın mehr-i muacceli almadan kocanın evine gitmeme hakkına sahiptir. Mehr-i müeccel ise ödenmesi sonraya bırakılan mehirdir. Bu mehrin ödenmesi için herhangi bir zaman belirlenmişse, bu tarih geldiğinde belirlenen mehrin kadına ödenmesi gerekir. Şayet bir vakit belirlenmemişse, nikâhın sona ermesiyle mehir muacceliyet kazanır ve ödenmesi gerekir. Başka bir deyişle, boşanma hâlinde kocanın bu mehri ödemesi gerekir; ölüm hâlinde de bırakmış olduğu mirastan ödenir.

Mehir olarak maddî veya malî değeri olan her türlü menfaat tespit edilebilir. Mehrin en az miktarı Hanefîlere göre 10 dirhem (o dönemlerde yaklaşık iki koyun bedeli), Mâlikîlere göre ise 3 dirhem gümüştür.

Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre ise mehrin alt veya üst sınırı yoktur. Mehrin üst sınırının olmadığı konusunda Hanefî ve Mâlikîler de diğer iki mezhep gibi düşünmektedir. Hz. Ömer kendi halifeliği döneminde evlilikleri kolaylaştırmak için mehre üst sınır getirmek istemiş, fakat bir kadının *"…Onlara kantarla vermiş olsanız da hiçbir şeyi geri almayın..."* (en-Nisâ, 4/20) âyetini delil getirmesi karşısında bu düşüncesinden vazgeçmiştir.

855. Kadın hangi durumlarda mehir alamaz?

Nikâh akdi yapıldıktan sonra eşler arasında cinsel birleşme veya sahih halvet (cinsel ilişkide bulunmalarına herhangi bir engel olmayan bir ortamda baş başa kalmaları) gerçekleşirse; erkek, kadına mehrinin tamamını vermekle yükümlüdür. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/331)

Evlenme akdi sahih olur, fakat ilişki veya sahih halvetten önce kadının sebep olmasıyla ayrılık vaki olur veya kadın mehri karşılığında eşinden ayrılma yoluna giderse (muhâlea) mehir hakkı düşer. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/188-189; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/388; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/303-304)

856. Mehrini eşine bağışlayan kadın daha sonra bu bağışından dönebilir mi?

Mehrini aldıktan sonra eşine bağışlayan kadın bunu teslim etmeden önce bağışından dönebilir; zira teslim gerçekleşmediği için hibe akdi tamamlanmamış; yani bağış gerçekleşmemiştir. Ancak hibe edilen mehrin teslimi gerçekleşirse kadının bu hibeden vazgeçme hakkı yoktur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48, 52) Şayet kadın mehrini almamış ve kocasının zimmetinde borç olarak bulunuyorsa bu mehrini bağışlar ve koca da kabul ederse artık geri dönemez. Çünkü borç kocanın zimmetinde olduğu için hibe akdiyle kabz (teslim alma) tamamlanmış olur.

Şu da bilinmelidir ki, mehrin veya başka bir malın hibesinden maksat, eşler arasında bağlılığı ve kaynaşmayı güçlendirmektir. Hibeden dönmek ise bu bağlılığı ve kaynaşmayı koparmak anlamına gelir; eşler arasında sevgisizliğe ve soğukluğa sebep olur.

857. Mehri ödenmeden ölen kadının mehrinin hükmü nedir?

Mehir kadının nikâh ile kazandığı bir haktır. (en-Nisâ, 4/4, 24) Kadın hayatta iken kocası bu hakkını vermemişse ölümünden sonra mirasçılarına vermek zorundadır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/102) Dolayısıyla kadın ölünce henüz almadığı mehri de dâhil olmak üzere kendisine ait mal varlığı, teçhiz ve tekfin işlemi yapılıp, borçları ödendikten ve vasiyeti şartlarına uygun olarak yerine getirildikten sonra, mirasçılarına intikal eder. Koca da diğer mirasçılar gibi hissesi oranında karısının mirasından pay alır.

858. Kadın mehir olarak mal olmayan bir şey isteyebilir mi?

İslâm'da satışı veya kullanılması mübah olan her şey mehir olarak verilebilir. Taşınır ve taşınmaz mallar, zinet eşyası, standart (mislî) olan şeyler ve hatta taşınır veya taşınmaz bir maldan yararlanma hakkı da bunlar arasındadır. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 2/279)

Mal olarak ekonomik karşılığı olmayan ve sadece dinen taat olan (sevap kazanmaya vesile olan amel) bir şeyin mehir olarak verilip verilemeyeceği, Kur'ân-ı Kerîm'i veya dinî hükümleri öğretmenin mehir sayılıp sayılmayacağı fakihler arasında tartışılmıştır. Hanefîler mehrin maddî değeri olması ilkesinden hareketle bunu caiz görmezken; (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/339) diğer bazı mezhepler Kur'ân ve fıkıh öğretimi gibi işlerin mehir olabileceğini söylemişlerdir. (Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, 2/277; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 9/6767-6768)

Kadının evleneceği erkekten mehir olarak kendisini hacca götürmesini istemesi konusunda da aynı ihtilaflar geçerlidir. Ancak hacca götürme maddî bir külfet gerektirdiği ve burada amaç erkeğin kadına hizmeti değil, hac masraflarını karşılaması olduğu için bunun caiz olduğu görüşü tercih edilmelidir.

Diğer taraftan evlenecek kadının mehir olarak muhatabının "namaz kılmasını, oruç tutmasını, sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıkları terk etmesini istemesi" -ki, bunlar zaten kişinin yerine getirmesi gerekli görevler olduğu için- mehir olmaz.

859. İki bayram arasında evlenmek caiz midir?

Ülkemizin bazı yörelerinde, Ramazan ile Kurban Bayramları kast edilerek "İki bayram arasında düğün yapılmaz ve nikâh kıyılmaz." denilmektedir. Bu sözün dinî yönden hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Hz. Âişe (r.a.) iki bayram arasında yer alan Şevval ayında evlenmişlerdir. (Müslim, Nikâh, 73 [1423]) Şartlar ve imkânlar müsait olduğu zaman senenin bütün günlerinde ve günün her saatinde düğün yapılabilir, nikâh kıyılabilir. Yani nikâh için belli bir zaman ve vakit yoktur. Bu sebeple iki bayram arasında düğün yapmakta ve nikâh kıydırmakta dinimiz açısından hiçbir sakınca bulunmamaktadır.

860. Kayıp olup da hayatta olup olmadığı bilinmeyen bir kişinin eşi başkasıyla evlenebilir mi?

Kaybolup da kendisinden haber alınamayan, yeri ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişiye "mefkûd" denilir.

Fakihler, mefkûdün eşinin boşanma hakkı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefîler "hükmen ölüm kararı" için "akranlarının

vefatına kadar veya ortalama olarak yaşayabileceği azami süre beklemek gerekeceği" görüşünü benimsemişler; ayrıca bu durumu, eşinin müracaatı üzerine mahkeme tarafından "evlilik bağına son verilebilmesine imkân sağlayan bir gerekçe" saymamışlardır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 11/35-36) Hanbelî mezhebinde, "mefkûd/kayıp" kişinin ortalama olarak yaşayabileceği süre dolunca; (Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 4/149-151) Şâfiî mezhebindeki yaygın görüşe göre de "daha fazla yaşamayacağına kanaat getirildiğinde" ölü sayılmasına karar verilebilecektir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 5/255-256; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/48)

Mâlikîlere göre ise eşinin müracaatı üzerine hâkim gerekli araştırmayı yapar. Bilgi edinilmesinden ümit kesilmesi hâlinde "dört yıl" beklenir; bu süre bitince hâkim ayırma kararı verir ve kadın vefat iddetini bekledikten sonra başkasıyla evlenebilir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/29; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 6/4873) 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde de konu bu görüşe göre düzenlenmiştir. Bu ictihad maslahata daha uygundur. Buna göre kocasından dört yıl veya daha fazla haber alamayan kadın, bu son görüşe göre boşanmak üzere mahkemeye başvurabilir. Mahkemenin boşaması hâlinde vefat iddeti bekledikten sonra başka biriyle evlenebilir. (HAK, md. 126, 127)

861. Baba çocuğunu evlendirmekle yükümlü müdür?

İslâm âlimleri erkek çocukların nafakalarının, çalışıp kendi rızıklarını kazanacakları zamana kadar babalarına ait olduğunda görüş birliğine varmışlar, ancak babanın evladını evlendirmek zorunda olup olmadığı konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. Hanefî ve Şâfiî âlimleri babanın, çocuğunu evlendirmesinin vâcip olmadığını söylerken, Hanbelî âlimleri, 'çocuğun nafakası babasına aitse, babası onu evlendirmek zorundadır' demişlerdir. (Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/183-184; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/217)

Meseleye dinen vâcip olup olmama noktasından bakınca durum böyle olmakla beraber, maddî imkânı iyi olan bir babanın kendi parası ile evlenme imkânı bulamayan evladını evlendirmesinin güzel bir davranış olacağında şüphe yoktur. Nitekim bazı rivâyetlerde bir evladın baba üzerindeki hakkı; kendisine güzel bir isim koyması, evlenme zamanı geldiğinde evlendirmesi ve okuma-yazma öğretmesidir, şeklinde

zikredilmiştir. (bk. Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 150, 228 [2489, 3743]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/137 [8299]; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 2/538 [4815/2489]; 3/394 [6480/3743]) Yüce Allah; *"Ey İman edenler, kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun."* (et-Tahrîm, 66/6) buyurmaktadır. Buna göre, imkânı olan bir babanın, evlenmeye ihtiyaç duyan evladını evlendirerek onun günaha girmesine mâni olması, yukarıdaki âyetin babaya yüklediği sorumluluklar arasında sayılmalıdır.

862. Otuz iki farzı bilmeyen bir kişinin nikâhı geçersiz olur mu?

İslâm'a göre nikâh, evlenme ehliyetine sahip ve evlenmelerinde dinî açıdan bir engel bulunmayan kadın ile erkeğin (veya vekillerinin) şahitlerin huzurunda, birbirleriyle evlenmeleri konusunda karşılıklı rızalarını ortaya koymalarından ibaret bir akittir. İslâm'ın belirlediği rükün ve şartlar gözetilerek akdedilen nikâh geçerlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/82)

32 farz tabiri, imanın ve İslâm'ın şartları ile guslün, abdestin, namazın ve teyemmümün farzlarını ifade etmektedir. Dinin temel emirlerine ait detayların öğretimini kolaylaştırmak için formüle edilmiştir. Her Müslüman'ın dinini doğru bir şekilde yaşayabilmesi için kendisine lazım olan bilgileri öğrenmesi gerekir. Bununla birlikte 32 farzı bilmek, nikâhın sahih olması için gerekli olan şartlardan olmadığından bunları bilemeyenlerin de nikâhı geçerlidir.

863. Âdetli iken nikâh kıydırılabilir mi?

Nikâh akdi esnasında hükmî kirlilik sayılan; hayız, cünüplük ve abdestsizlikten temiz olmak nikâhın geçerli olması için şart değildir. Bu nedenle âdetliyken kıyılan nikâh geçerlidir.

864. Ehl-i kitaptan olan kadının nikâhı nasıl kıyılır? Şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları caiz midir?

Ehl-i kitaptan olan bir kadınla yapılan nikâh akdi, şekil, hüküm ve icra itibarıyla aynen Müslüman kadınla yapılan nikâh akdi gibidir. İki tarafın da Müslüman olduğu nikâhtan farklı olarak bu akitte şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları Hanefî mezhebine göre caizdir. Ehl-i kitaptan olan kadına nikâh kıyılırken, evlenme hükümleri açısından başka bir farklılık söz konusu değildir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/33)

865. Cuma geceleri bazı camilerde yapılan nikâh tazelemenin hükmü nedir?

Dinî hükümlere göre bir kadının boş olması veya nikâhının düşmesi için; fesih, boşama yetkisi kendisinde bulunan kocanın veya mahkemenin onu boşaması, karşılıklı rıza ile boşanma, "liân", "îlâ" veya eşlerden birinin dinden çıkmayı gerektiren bir sözü söylemesi gibi evlilik birliğini sona erdiren durumlardan birinin meydana gelmesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/121-172) Böyle bir durum olmadığı sürece, şartlarına uygun yapılan nikâh, ömür boyu geçerli olduğundan nikâh tazelemek gerekli olmayıp cuma gecelerinde bazı camilerde topluca yapılan bu tür uygulamaların dinî bir dayanağı da yoktur.

866. Mazeretsiz olarak cuma namazına üst üste üç defa gitmeyenin nikâhı düşer mi?

Cuma namazı, akıllı, ergenlik çağına erişmiş, sağlıklı, hür ve misafir olmayan Müslüman erkeklere farz kılınmıştır. Kadınlar, hürriyeti kısıtlı olanlar, yolcular ve cemaate gelemeyecek kadar mazereti olanlar cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler.

Cuma namazını terk edenlere yönelik tehditkâr ifadeler taşıyan hadisler, cumanın önemini vurgulamak ve mazeretsiz terk edenlerin cezayı hak edeceklerini bildirmek amacını taşırlar. Bu hadislerden bir kısmında Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Birtakım insanlar ya cuma namazını terk etmeyi bırakırlar yahut da Allah onların kalplerini mühürler, artık gafillerden olurlar*." (Müslim, Cum'a, 40 [865]); "*Her kim önemsemediği için üç cumayı terk ederse, Allah onun kalbini mühürler*." (Ebû Dâvûd, Salât, 209 [1052]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 93 [1125])

Buna göre, özürsüz olarak cuma namazını terk eden bir Müslüman büyük günah işlemiş olur. Fakat farziyetini inkâr etmedikçe ve hafife almadıkça; cumayı üç kez terk etmekle nikâhı düşmez.

867. Hz. Peygamber'in çok evliliği nasıl izah edilmektedir?

Çok evlilik konusunda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) özel bir durumu olduğu şüphesizdir. O'nun hayatının sonlarına doğru dokuz hanımını bir nikâh altında toplamış olması, bazıları tarafından dünyevî zevklere düşkünlükle yorumlanmak istenmiştir. Oysa onun evliliklerine bakıldığında

durumun böyle olmadığı görülür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) 25 yaşında iken ilk evliliğini, kendisinden yaşça hayli büyük ve dul bir kadın olan Hz. Hatice (r.a.) ile yapmış ve bu evlilik yaklaşık 25 yıl sürmüştür. Kendisine yapılan onca teklife rağmen hayatının bu zinde döneminde başka bir kadınla evlenmemiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çok evlenmesinin başlıca sebepleri şunlardır:

a) Onun getirdiği din şüphesiz erkekler kadar kadınları da ilgilendiriyordu. Kadınlara yönelik tebliğlerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımları da eğitim ve öğretim görevini îfâ ediyorlardı. Hz. Hatice'nin Peygamberliğin ilk döneminde, Hz. Peygamber'e yardım ve destek konusunda göstermiş olduğu büyük fedakârlıklar herkesçe bilinmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra uzun seneler yaşamış olan Hz. Âişe de hadis rivâyetinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ahlakı ve özel hayatı konusunda ve kadınlara ait özel durumlara ilişkin hükümlerde Müslümanlara adeta öğretmenlik yapmıştır. Diğer eşlerinden her biri de kendi çevrelerinde ve değişik şekillerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinin öğretilmesine katkıda bulunmuşlardır.

b) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinin hemen her biriyle ilgili özel evlenme sebepleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında Hz. Sevde, Zeynep ve Hind ile evlenmesinde olduğu gibi kocasının ölümü üzerine dul ve desteksiz kalan ve İslâm'a bağlılıkta sebat eden mümin kadınları himayesine alma, onları ödüllendirme; önceden evlatlığı olan Hz. Zeyd'in boşadığı Hz. Zeynep ile evlenmesinde olduğu gibi evlatlığı öz evlat olarak görme şeklindeki yanlış anlayışları değiştirmede fiilen öncülük etme; Hz. Hafsa, Ümmü Habibe ve Safiye ile evlenmesinde olduğu gibi ashâbın ileri gelenleriyle, köklü Arap kabileleriyle ve komşu halklarla akrabalık kurarak İslâm toplumunun bütünleşmesini sağlama gibi amaç ve sebepler sayılabilir.

868. "Müt'a nikâhı" ne demektir, hükmü nedir?

Aralarında dinî açıdan evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının, erkeğin vereceği bir bedel karşılığında belirli bir süre karı-koca hayatı yaşamak üzere anlaşmalarına "müt'a nikâhı" denmektedir.

İslâm öncesi dönemde müt'a, zaman zaman başvurulan bir uygulama olarak mevcuttu. Hz. Peygamber de tedrîcîlik (belli bir sürece yayarak hukukî düzenleme yapma) ilkesi gereği ilk dönemlerde bu uygulamaya

engel olmamıştı. Ancak aile ve toplumun dokusuna zarar verebilecek olan bu uygulama biçimi bilahare yasaklanmıştır. (Tirmizî, Nikâh, 29 [1121-1122])

Abdullah b. Abbas, Mü'minûn sûresinin 5-7. âyetlerinin nazil olmasıyla müt'anın yasaklandığını ifade etmiştir. (Tirmizî, Nikâh, 29 [1122]) Hz. Ali de (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hayber gazvesi sırasında, müt'ayı yasakladığını bildirmiştir. (Buhârî, Megâzî, 38 [4216]; Nikâh, 32 [5115]; Müslim, Nikâh, 29-32 [1407])

Söz konusu âyete ve ilgili rivâyetlere dayanarak, tarih boyunca Ehl-i sünnet âlimleri müt'a nikâhı uygulamasının haram kılındığı konusunda ittifak etmişler ve bu konuda görüş birliği (icmâ) hâsıl olmuştur. (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/173)

Esas itibarıyla İslâm dininde nikâhın ve ailenin fert ve toplum açısından ifade ettiği amaç ve anlam dikkate alındığında, Ehl-i sünnet bilginleri tarafından benimsenen bu görüşün çağımız değerleri açısından da gayet tutarlı ve isabetli olduğu görülür.

869. Düğünde eğlenmenin hükmü nedir?

İslâm dini, gerek inanç ve ibadet esasları, gerekse sosyal hayat ve ahlak ilkeleri itibarıyla, fert ve toplum olarak insanın yaratılışına uygundur. Fıtrat dini olan İslâm'ın, insanın fıtrat gereği olan ihtiyaç ve arzularının karşılanmasına önem vereceği açıktır. Bu itibarla, insanın maddî/bedensel ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmasını mübah gördüğü gibi ruhi-manevî, bedîî- estetik ihtiyaç ve arzularının karşılanmasını da aynı şekilde mübah görmüştür.

Burada düğünlerde müzikli eğlence yapmanın sakıncalı olup olmadığı akla gelmektedir. Kur'ân ve Sünnet'te müzik dinlemenin haram olduğunu ve müzik dinleyenlerin günahkâr olacağını ispata yetecek yeterli açık delil bulunmadığı görülmektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), nikâhın duyurulması için def çalınmasını öğütlemiştir. (Tirmizî, Nikâh, 6 [1089]; İbn Mâce, Nikâh, 20 [1895]) Yine bir bayram günü Hz. Âişe'nin yanında def çalıp türkü söyleyen iki kız çocuğunu yadırgayanları "***Bırakın bugün bayramdır***." diyerek uyarmıştır. (Buhârî, 'Îdeyn, 25 [987]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 17 [892])

Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Benim yanımda iki kız çocuğu, Buas savaşı ile ilgili hamâsî ezgiler söylerken Resûlullah (s.a.s.) çıkageldi. Gidip yatağın üzerine yan üstü uzandı ve yüzünü de aksi istikamete çevirdi, derken babam

Ebû Bekir (r.a.) içeri girdi. Beni azarladı ve 'Resûlullah'ın hane-i saadetlerinde şeytan çalgısı ha!' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), ona yönelip *'Bırak onları (söylesinler!)'* buyurdu. Onlar sohbete dalıp, bizden dikkatlerini çekince, ben çocuklara göz işareti yaptım, kalkıp gittiler." (Buhârî, 'Îdeyn, 2 [949]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 19 [892]) Diğer bir rivâyette Hz. Âişe (r.a.) der ki: "Bir bayram günüydü. Habeşliler, mescitte kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Ben mi Resûlullah'tan (s.a.s.) talep etmiştim yoksa o mu dedi, bilemiyorum;

- *Seyretmek ister misin?* Buyurdular. Ben de;

- Tabii! Dedim. Kalktı, beni arkasına aldı, yanağım yanağına yakın hâlde durduk.

- *Ey Erfideoğulları göreyim sizi (oynayın)!* Diyordu. Ben usanıncaya kadar böyle devam ettik. (Usandığımı fark edince),

- *Yeter mi?* buyurdular. Ben,

- Evet! Dedim. Bunun üzerine;

- *Öyleyse git!* dediler." (Buhârî, 'Îdeyn, 2 [950]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 19 [892])

Âmir b. Sa'd (r.a.) anlatıyor: "Bir düğün sırasında Karaza İbn Ka'b ve Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin yanına girdim, bazı kız çocukları şarkı söylüyorlardı. Ben dayanamayıp, 'Sizler, Resûlullah'ın (s.a.s.) Bedir ashâbından olun da yanınızda şu iş yapılsın, olacak şey değil!' dedim. Bunun üzerine onlar, 'Otur, dilersen bizimle dinle, dilersen git, Bize düğünde eğlenme ruhsatı verildi!' dediler." (Nesâî, Nikâh, 80 [3383])

Bütün bunları göz önünde bulunduran âlimler, düğünlerde ve bayramlarda insanların haram sözler söylemeden ve haram işler işlemeden def çalıp, türkü söyleyip oynayabileceklerini ve eğlenebileceklerini söylemişlerdir. (bk. Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, 2/79-80) Ancak haram olan bir şeyi tasvir etmek, haramları güzel göstermek, cinsel duyguları tahrik etmek ve mahremiyet kurallarına riâyet etmemek gibi davranışlar caiz değildir.

SÜT EMZİRME (RADÂ')

870. Süt haramlığının delili nedir? Süt akrabalığının oluşma şartları nelerdir?

Kur'ân-ı Kerîm'de, sütanneler ve sütkardeşlerle evlenmek yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/23) Hz. Peygamber de (s.a.s.) *"Nesep yoluyla evlenilmeleri*

haram olanlar, süt yoluyla da haramdır." (Buhârî, Şehâdât, 7 [2645]; Müslim, Radâ', 12 [1447]) buyurmuştur.

Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt, az olsun çok olsun süt hısımlığının meydana gelmesi için yeterlidir. Buna göre; iki yaş içerisinde aynı kadından bir defa da olsa süt emen kız ve erkeğin birbirleriyle evlenmeleri caiz değildir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/137; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 4/8)

Şâfiî ve Hanbelîler ise süt hısımlığının oluşabilmesi için ilk iki yaş içinde ve bebeğin doyup da kendiliğinden bırakması sûreti ile ayrı ayrı beş kez emmesinin şart olduğunu söylemektedir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/309; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/546)

871. Çocuğun süt gelmeyen memeyi emmesiyle süt akrabalığı oluşur mu?

Süt akrabalığının oluşması için emziren kadının sütünün bebeğin midesine ulaşması gerekir. Dolayısıyla süt gelmeyen memeyi emmekle süt akrabalığı oluşmaz. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/138; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 11/309)

872. Bir kadının kendi çocukları dışında farklı doğumlarda emzirdikleri arasında sütkardeşliği olur mu?

İster aynı doğumda ister başka doğumlarda olsun, bir kadından süt emen bütün çocuklar birbirleriyle sütkardeşi olurlar. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343) Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden süt emilen kadınlar "sütanne", aynı kadından süt emen çocuklar da "sütkardeş" olarak isimlendirilmiş ve bunlar arasında süt akrabalığının meydana geleceği bildirilmiştir. (en-Nisâ, 4/23; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/65-66)

873. "Süt bankası"ndan alınan sütle süt hısımlığı oluşur mu? Süt bankasındaki sütlerin karışmış olması hükmü etkiler mi?

Süt akrabalığı, bebeğin memeden sütü emmesiyle oluştuğu gibi kadından alınan sütün içirilmesiyle de oluşur. Dolayısıyla süt bankasından temin edilen sütün emme yaşındaki çocuklara verilmesiyle süt akrabalığı oluşur. Bu nedenle süt akrabalığında herhangi bir karışıklığa meydan vermemek ve dinen haram sayılan bir evliliğe sebep olmamak için süt verenlerle süt emenlerin kimliklerinin kayda alınması ve bu konuda

titizlik gösterilmesi şarttır. Süt bankasına farklı kadınlar tarafından verilen sütlerin karıştırılmış olması bu hükmü değiştirmez. Bu durumda süt veren kadınların tamamıyla bu sütleri içen çocuklar arasında süt hısımlığı oluşmuş olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343-344)

874. Bir kadının sütünün inek, koyun veya keçi sütü ile karıştırılıp bir çocuğa içirilmesiyle süt hısımlığı gerçekleşmiş olur mu?

İnek sütü vb. bir sıvı ile karıştırılan insan sütü ile süt hısımlığının oluşabilmesi için insan sütünün diğer sıvıdan daha fazla olması gerekir. Buna bağlı olarak inek sütü ile karıştırılmış insan sütüne bakılır; şayet insan sütü daha fazla ise bu sütü içirmekle süt hısımlığı meydana gelmiş olur ve evlilik mahremiyeti oluşur, aksi hâlde mahremiyet oluşmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/145)

875. Göze veya kulağa damlatılan sütten dolayı süt akrabalığı meydana gelir mi?

Süt hısımlığının oluşması için sütün bebeğin midesine ulaşması gerekir. Bunun sebebi, emilen sütün çocuğun beslenmesi ve büyümesindeki katkısıdır. Göze veya kulağa damlatılan sütün beslenme ve büyümede etkisi yoktur. Dolayısıyla bu organlara damlatılan süt sebebiyle süt akrabalığı meydana gelmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/245; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/313; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344)

876. Süt sebebiyle oluşan mahremiyette ölçü nedir?

Aralarında süt hısımlığı bulunan kimseler birbirlerinin mahremidirler yani bunların birbirleriyle evlenmeleri ebediyen haramdır. Süt akrabalığı ile nesep akrabalığı arasında mahremiyet açısından bir fark yoktur. Dolayısıyla bakma, dokunma, bir arada bulunma, beraber seyahat etme vb. konularda nesep akrabası için söz konusu olan kurallar süt akrabası için de aynen geçerlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/113)

877. Bir kimse sütbabasının diğer hanımından olan çocuğuyla evlenebilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de, sütanneler ve sütkardeşlerle evlenmek yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/23) Hz. Peygamber de (s.a.s.) *"Nesep bakımından haram*

olan süt bakımından da haramdır." (Buhârî, Şehâdât, 7 [2645]; Müslim, Radâ', 12 [1447]) buyurmuştur. Bu yüzden kişi, kendi baba bir kardeşiyle evlenemeyeceği gibi sütbabasının diğer hanımından olan çocuğu da baba bir sütkardeşi olduğundan, onunla da evlenemez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/242)

878. Bir kimse kardeşinin sütkardeşiyle evlenebilir mi?

Süt akrabalığı, sadece emziren ve emen arasındaki süt emme fiilinden doğduğu için sütanne ve bazı akrabaları ile; süt emenin kendisi ve öz çocukları ile sınırlı kalmakta, bunların dışındaki akrabalar arasında evlenme engeli meydana gelmemektedir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/130) Bu yüzden kişi, kardeşinin sütkardeşiyle evlenebilir.

879. Sütkardeş oldukları evlendikten sonra anlaşılan çiftlerin durumu ne olacaktır?

Süt emme ve emzirmenin evlilik engeli sayılabilmesi için emme olayının kesin olarak sabit olması gerekir. Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt, az olsun çok olsun süt hısımlığının meydana gelmesi için yeterlidir. Buna göre; iki yaş içerisinde aynı kadından bir defa da olsa süt emen kız ve erkeğin birbirleriyle evlenmeleri caiz değildir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/137; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 4/8) Şâfiî ve Hanbelîler ise süt hısımlığının oluşabilmesi için ilk iki yaş içinde ve bebeğin doyup da kendiliğinden bırakması sûreti ile ayrı ayrı beş kez emmesinin şart olduğunu söylemektedir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/309; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/546)

Kocanın, eşiyle sütkardeş olduğunu ikrar edip, ikrarında ısrar etmesi ya da âdil iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şahitliği ile sütkardeş oldukları sabit olan evli çiftlerin araları ayrılır. Bu durumda, çiftler arasında cinsel yakınlık olmuş ise kadın, belirlenen mehir ile mehr-i misilden en az olanı hak eder. Cinsel yakınlaşma olmamış ise kadın, mehir olarak bir şey alamaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/380-381)

Şâfiî mezhebine göre süt akrabalığının varlığı, erişkin iki erkek, bir erkek iki kadın veya dört kadının şahitliğiyle ispat edilebilir. Yine bu mezhebin kuvvetli görüşüne göre, süt emmeye şahitlik etmek, mahremiyetin sabit olması için yeterli değildir. Şahitlerin; süt emme vaktini,

emme sayısını ve sütün, emen çocuğun midesine ulaştığını söylemeleri gerekir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 6/94; Nevevî, *el-Mecmû'*, 20/260)

Buna göre, evlendikten sonra sütkardeş oldukları ihtimali beliren çiftler, Şâfiî mezhebinde ileri sürülen şartlar gerçekleşmemişse bu mezhebin görüşü doğrultusunda evlilik hayatına devam edebilirler.

880. Ücretle sütanne tutmak caiz midir?

Çocuğun bakım ve büyümesinde emzirmenin önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan emzirme, İslâm hukukunda çocuğa karşı yerine getirilmesi gereken önemli bir hak olarak görülmüştür. Allah Teâlâ *"Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da babanın borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün"* (el-Bakara 2/233) buyurmuş ve emzirmeyi bir vazife olarak annelere yüklemiştir. Ancak aile isterse çocuğu sütanneye de verebilir. Annenin çocuğu bizzat emzirmesinin sağladığı yararlar dikkate alındığında meşru mazeret olmadıkça annelerin emzirmeden kaçınmamaları gerekir. Çocuğun sütanneye verilmesi durumunda emzirme karşılığında bir ücret talep edilirse, bu ücret baba tarafından ödenir. (el-Bakara, 2/233; et-Talâk, 65/6)

881. Bir kimsenin sütannesine karşı ne gibi görevleri vardır?

İslâm ahlakının temel prensiplerinden biri de vefadır. Bir Müslüman'ın anne ve babasından sonra vefa göstermesi gereken şahıslardan biri de sütannesidir.

Kendisi de sütanneler tarafından emzirilmiş olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu şahıslara karşı sergilediği tavır, Müslümanlar için örnek bir duruş arz etmektedir. Hz. Peygamber, ilk sütannesi olan amcası Ebû Leheb'in kölesi Süveybe'ye karşı hep vefalı olmuş, kendisini emzirdiğini her fırsatta söylemiştir. (Buhârî, Nikâh, 20 [5101]; Müslim, Radâ', 15-16 [1449]) Peygamberimiz (s.a.s.), yanında çocukluğunun yaklaşık üç yılını geçirdiği sütannesi Halime'yi de hayırla yâd etmiş, ona ve ailesine karşı hep vefa duygusu içinde olmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 128 [5144-5145])

882. Gayrimüslim kadının, bir Müslümanın çocuğunu emzirmesinde sakınca var mıdır?

Kur'ân'da kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlar zikredilirken "sütanneler" mutlak olarak gelmiş, emziren için herhangi bir din kaydı konulmamıştır. Bununla beraber bazı âlimler, süt emzirdikleri çocuklara haram gıdalardan yedirip içirecekleri endişesiyle gayrimüslim sütanne edinmeyi hoş görmemişlerdir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/303)

BOŞANMA (TALÂK)

883. Boşama yetkisinin eşe veya başkasına devredilmesi mümkün müdür?

İslâm'da boşama yetkisi prensip olarak kocaya verilmiştir. Boşama yetkisini elinde bulunduran kocanın, bu yetkisini, nikâh akdi sırasında veya evlilik süresi içinde karısına veya bir başkasına devretmesi mümkündür. Buna "tefvîz-i talâk" denir. Tefvîz, nikâh akdi esnasında yapılabileceği gibi evliliğin devam ettiği bir zamanda da yapılabilir. Nikâh akdi esnasında tefvîz yapılacaksa bu, kadının o sırada bu hakka kendisinin de sahip olmasını şart koşmasıyla olur. Kadın bu hakka nikâh kıyılırken mesela "boşama yetkisi elimde bulunup, dilediğim zaman kendimi boşayabilme şartıyla evleniyorum" demesi ve erkeğin de bunu kabul etmesiyle sahip olur. Bu şekliyle boşama yetkisini alan kadın dilediği zaman boşanabilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/387-390; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/242, 314-324, 329)

Tefvîz-i talâk, evlilik devam ederken de olabilir. Erkek, eşine, "Sen muhayyersin. Beni veya boşanmayı tercih edebilirsin. İstersen kendini boşayabilirsin, evliliğe devam konusunda karar senin." gibi sözler ile boşama hakkını verebilir. Kadın bu tür sözlerle kendisine verilen boşama yetkisini aynı mecliste kullanmazsa hakkını kaybeder. Ancak boşama yetkisi "kendini her ne zaman istersen boşayabilirsin" gibi umumi bir ifade ile verilirse, kadın bu hakkı sözün söylendiği meclisle sınırlı olmadan istediği zaman kullanabilir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/76-79) Kadın, ister nikâh esnasında isterse evlilik devam ederken elde ettiği boşanma yetkisini kullanmak zorunda değildir. Kadın kocasının verdiği bu yetkiyi

baştan kabul etmeyeceği gibi sonradan kendi rızasıyla da iade edebilir. Bu yetkiyi kocasına iade eden kadın tefvîz yoluyla elde etmiş olduğu boşanma hakkını yitirmiş olur. (Bilmen, *Kâmus*, 2/259)

884. Boşanma esnasında şahit bulundurmak gerekir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar."* (et-Talâk, 65/2) buyrulmaktadır.

Bu âyetteki şahit tutma emrinin boşamaya mı yoksa ric'î talâkla boşadıktan sonra dönmeye mi yönelik olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Hanefîlere göre her ikisinde de şahit bulundurmak menduptur. Dolayısıyla boşama esnasında şahit tutma, boşama işleminin geçerlilik şartı değildir. Bununla birlikte fakihler bu buyruğun, hakların zayi olmaması ve ihtilafların önlenmesi gibi amaçlar taşıdığı noktasında birleşmektedirler.

885. 'Boşarım' demekle boşanma meydana gelir mi?

Boşama, yetkili kişi veya kurumun kesin kararı ve bu kararın yoruma yer bırakmayacak şekilde açık sözlerle ifade edilmesiyle olur.

Türkçede geniş zaman için kullanılan "Boşarım" sözü bu nitelikte olmayıp boşama tehdidi anlamına gelir. Dolayısıyla bu sözle boşama meydana gelmez.

Boşama, kişinin eşine söylediği "Boşsun", "Boş ol", "Boşadım" veya "Karım boştur" gibi boşama irâdesini ortaya koyan "şimdiki veya geçmiş zamanlı" ifadelerle ya da mahkemenin kararıyla gerçekleşir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/225-228; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/385-387, 397)

886. Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir?

İslâm'a göre evli çiftler arasında üç bağ vardır. Buna göre koca, eşini en fazla iki defa boşamışsa onunla evliliğini sürdürebilir. Üçüncü kez boşamakla aralarındaki evlilik bağı tamamıyla ortadan kalkmış olur.

İçlerinde Hanefî ve Şâfiîlerin de bulunduğu fukahâ çoğunluğuna göre aynı anda verilen "üç boşama", "üç talâk" olarak geçerli olup, bu

takdirde koca, eşini tamamen boşamış olur. (Şâfiî, *el-Ümm*, 6/473; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/3; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 3/37-38; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/61)

Ashap ve tâbiînden bu boşamayı üç sayanlar olduğu gibi tek sayanlar da vardır. Böyle bir boşamanın tek talâk olacağı görüşünü savunanlar, İbn Abbas'ın rivâyet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.s.) devrinde, Hz. Ebû Bekir'in devrinde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde üç talâk bir talâk sayılırdı" haberini (Müslim, Talâk, 15 [1472]) ve yine İbn Abbas'ın rivâyet ettiği, "Rükâne, karısını bir mecliste üç talâk ile boşamıştı ve bunun için çok üzülüyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, *"Onu nasıl boşadın?"* diye sordu. Rükâne *"üç talâk ile boşadım"* dedi. Resûlullah (s.a.s.) ona, *"Tek mecliste mi?"* dedi. O da *"evet"* cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) *"O bir talâktır. İstersen ona dönebilirsin"* buyurdu anlamındaki hadisini delil getirmişlerdir. (bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/265 [2387]; Ebû Dâvûd, Talâk, 9-10, 13-14 [2196, 2206, 2208]; Tirmizî, Talâk, 2 [1177])

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun benimsediği görüşe göre, aynı anda veya ric'at olmadıkça yapılan boşamalar tek boşama sayılır. Bu durumda boşama ric'î *(yeni bir nikâh akdi yapmaya gerek kalmaksızın kocaya tek taraflı olarak evliliği sürdürme hakkı veren boşama)* ise taraflar, iddet içinde yeni bir nikâha gerek olmaksızın, boşama bâin *(geri dönüşü ancak yeni bir nikâh akdi yapmakla mümkün olan boşama)* ise veya iddet bitmiş ise tarafların rızaları ile yeni bir nikâh kıyarak evliliklerini sürdürebilirler.

887. Boşama anlamına gelebilecek kinayeli sözlerle boşanma meydana gelir mi?

İslâm hukukuna göre boşama için kullanılan sözler iki türlüdür. Bunlardan birisi boşamadan başka bir anlama gelmesi mümkün olmayan, sadece boşama için kullanılan "Seni boşadım, boşsun, boş ol." gibi sözlerdir. Bunlara sarih/açık sözler denir. Diğeri de boşama anlamına gelebileceği gibi başka anlamlara da gelebilen sözlerdir. Bu tür ifadelere de kinayeli sözler denir.

"Git babanın evine.", "Defol git.", "Sen benim karım değilsin.", "Ben senin kocan değilim." gibi ifadeler, boşamada kullanılan kinayeli sözlerdendir. Bu tür sözlerin boşanmada etkili olabilmesi için erkeğin bu sözleri boşama kastıyla söylemiş olması gerekir. Bu vb. kinayeli sözlerle boşamaya niyet edildiği takdirde bir bâin (kocaya tek taraflı olarak

evliliği sürdürme hakkı vermeyip yeni bir nikâh akdi gerektiren) talâk meydana gelir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/225) Şâfiîlere göre ise böyle kinayeli sözlerle yapılan boşamalar ric'î (kocaya tek taraflı olarak evliliği sürdürme hakkı veren boşama) sayılır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/455-462)

888. Kadının, "ben ayrılmak istiyorum." deyip, erkeğin de "peki" demesiyle boşama meydana gelir mi?

Boşama kişinin kesin kararına ve bu kararın yoruma açık olmayacak şekilde ifadesiyle gerçekleşir. "Boşanalım, ayrılalım, ben ayrılmak istiyorum" gibi sözler temenniden ibarettir. Kadının bu tür temennilerine erkek "peki" diyerek olumlu mukâbelede bulunsa bu sözlerle boşama meydana gelmez. Şu kadar var ki, olur olmaz şeylerden dolayı boşama konusunun gündeme getirilmesi doğru bir davranış değildir.

889. Boşamada kullanılan sözler dille söylenmeden zihinden geçirilmekle boşama gerçekleşir mi?

Boşama, bu yetkiye sahip olan kişinin boşama için kullanılan sözlerden birisini kullanmasıyla gerçekleşir. Boşamanın meydana gelmesi için içteki niyetin söz olarak dışarıya vurulması lazımdır. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen bir hadiste, "*Allah, söze ve tasarrufa dökmedikçe ümmetimi içinden geçirdiklerinden dolayı sorumlu tutmayacaktır*." (Buhârî, 'Itk, 6 [2528]; Eymân, 15 [6664]; Müslim, Îmân, 201-202 [127]) buyurulmuştur. Buna göre sadece içten geçirilerek veya söylemeksizin sadece talâka niyet etmekle boşama meydana gelmez.

890. Boşamadığı hâlde yalan beyanda bulunarak eşini boşadığını söylemenin hükmü nedir?

Gerçekte eşini boşamadığı hâlde kendisine sorulduğunda yalan beyanda bulunarak eşini boşadığını söyleyen kimse eşini boşamış olmaz. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/238) Bu kişi yalan beyanı nedeniyle günahkâr olur, tövbe ve istiğfarda bulunması gerekir.

Nikâh ve boşama gibi konularda, söz söylerken oldukça dikkatli olunmalı ve Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen; "*Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir; nikâh, talâk (boşama) ve talâktan sonra eşine dönme*" (Ebû Dâvûd, Talâk, 9 [2194]; Tirmizî, Talâk, 9 [1184]) hadisi unutulmamalıdır.

891. Niyeti boşama olmadığı hâlde eşe karşı tehdit unsuru olarak boşama sözlerini kullanma hâlinde boşanma gerçekleşir mi?

Boşama konusunun yerli yersiz gündeme getirilmesi doğru değildir. Bu durum ciddi sonuçlar doğuracağından Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda dikkatli davranmayı tavsiye etmektedir. (Ebû Dâvûd, Talâk, 9 [2194]; Tirmizî, Talâk, 9 [1184]) Kişinin tehdit için karısına "seni boşarım", "seni boşayacağım" gibi ifadeleri söylemesiyle boşama meydana gelmez. Zira bu tür sözler geleceğe dönük tehditten ibarettir. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 3/101)

892. Bir erkek hanımına "Sen benim anam bacımsın" derse, bu boşama olur mu?

Hanımına, "sen benim anam bacımsın" diyen kişi bu ifadesiyle boşamayı kastetmişse eşi kendisinden bir bâin talâkla boş olur. Ancak aralarında daha önce iki kez boşanma gerçekleşmemiş ise -eşler isterlerse- yeni bir nikâhla bir araya gelebilirler. Bu durumda evlilikleri, daha önce bir ayrılık vuku bulmamış ise iki nikâh bağı ile devam eder. Eğer kişi bu sözleriyle zıhâr yapmayı kastetmiş ise bu durumda zıhâr keffâreti ödemesi gerekir.

Diğer taraftan kişi hanımına, sevgi ve saygısını göstermek maksadıyla "anamsın, bacımsın" derse, mekruh olmakla birlikte, bundan dolayı herhangi bir keffâret gerekmez. Herhangi bir kastı olmaksızın sırf ağız alışkanlığıyla böyle şeyler söylenmesi durumunda ise bir şey gerekmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/162-163; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, 4/438)

893. Zifaf olmadan boşamanın hükmü nedir?

Nikâh kıyıldıktan sonra henüz zifafa girilmeden yapılan boşama geçerlidir. Bu durumda bir bâin talâk meydana gelir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/233) Boşayan erkek, boşadığı eşine tekrar dönmek isterse, ancak yeni bir nikâhla dönebilir. Bu şekilde boşanan çiftler, nikâhlı iken yanlarına kimsenin izinsiz giremeyeceği bir yerde baş başa kalmışlarsa (halvet-i sahîha) erkeğin kadına tam mehir vermesi lazımdır. (en-Nisâ, 4/20-21) Kadının da yeni bir evlilik için iddet beklemesi gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/148-149) Ancak halvet-i sahîha olmadan önce boşama söz konusu olduğunda mehir belirlenmemişse kocanın mehir konusunda sorumluluğu yoksa da bütçesine ve toplumun örfüne uygun bir şekilde kadına müt'a denilen

bir hediye vermelidir. Daha önce bir mehir miktarı belirlenmişse koca, bunun yarısını ödemekle yükümlüdür. (el-Bakara, 2/236-237; el-Ahzâb, 33/49; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/63)

894. Bir kimse henüz zifafa girmeden önce karısına peş peşe üç kere "seni boşadım/boş ol" veya tek seferde "üç talakla boşsun/boşadım" derse bu durumda kaç boşama meydana gelir?

Bir kimse henüz zifafa girmediği karısına peş peşe üç kere "seni boşadım/boş ol" veya "üç talâkla boşsun/boşadım" derse bu durumda, Din İşleri Yüksek Kurulunun benimsediği ictihada göre, eşini bir bâin talâkla yani geri dönüşü ancak yeni bir nikâh akdi yapmakla mümkün olacak şekilde boşamış olur. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/284; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/84)

Söz konusu boşama üçüncü boşama değilse, eşler istemeleri durumunda iddet bitimini beklemeleri gerekmeksizin yeni bir nikâhla evliliklerini sürdürebilirler.

895. Öfkeli iken yapılan boşama geçerli midir?

Aile, İslâm'ın önem verdiği toplumsal kurumların başında gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in evlenmeyi teşvik eden âyetlerinin yanında (en-Nûr, 24/32; el-Bakara 2/187; er-Rûm 30/21) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kurulmuş bir aile yuvasının meşru bir gerekçe olmaksızın bozulmasını yeren hadis-i şerifleri de (Müslim, Radâ', 65 [1468]; Ebû Dâvûd, Talâk, 1 [2175], 3 [2177, 2178]; İbn Mâce, Talâk, 1 [2017, 2018]) dikkate alındığında ailenin oluşturulması kadar devamının sağlanmasının da dinimizce önemsendiği açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda aile içinde meydana gelen tartışmalar büyütülmemeli ve aile yuvası öfkeye kurban edilmemelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) öfkeli kimsenin kendisine hâkim olmasını; olumsuz sonuç doğuracak tasarruflardan kaçınmasını, abdest alma ve bulunduğu ortamdan ayrılma gibi sakinleştirici yöntemleri uyguladıktan sonra akl-ı selim ile karar vermesini tavsiye etmiştir. (Buhârî, Edeb, 76 [6114], "Aḥkâm", 13 [7158]; Müslim "Birr", 107, 108 [2609], Aḳżıye, 16 [1717]; Nesâî, Ḳuḍât, 18 [5406]; Müsned, 4/226 [18014]; 5/152 [21386])

Öfke hâlinde yapılan boşama konusunda fakihler öfkenin derecesine göre üç farklı görüş beyan etmişlerdir. Buna göre:

a) Eda ehliyetine sahip, aklı ve şuuru yerinde, ne söylediğinin farkında olan kişinin öfkeyle söylediği talâk sözü ittifakla geçerlidir.

b) Öfke hâlinde akıl ve şuurunu tamamen kaybeden, ne dediğini bilmeyen cinnet halindeki kişinin talâkı ittifakla geçersizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/244)

c) Ne dediğini bilse bile itidâlini kaybedecek ve sağlıklı düşünemeyecek şekilde öfkelenen kişinin yaptığı boşama da geçersizdir. (İbn Kayyim, *İ'lâm,* 5/455-456; *Zâdü'l-meâd*, 5/195-196) Din İşleri Yüksek Kurulu, bazı âlimlerin benimsediği bu görüşü tercih etmektedir.

896. Sarhoş iken yapılan boşama geçerli midir?

Evlilik, sorumluluğu gerektiren ciddi bir müessesedir. Evlilikle ilgili hususların ve özellikle boşanma konusunun hafife alınmaması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *"Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir; nikâh, talâk (boşama) ve talâktan dönme."* (Ebû Dâvûd, Talâk, 9 [2194]; Tirmizî, Talâk, 9 [1184])

Hanefî ve Şâfiîlere göre, helal bir maddeyi kullanmaktan dolayı sarhoş olan kimsenin boşaması geçerli değilken haram maddeler ile sarhoş olanın boşaması muteberdir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 6/641-642; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/163; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/346-347) Buna karşılık içlerinde Hanefîlerden Tahâvî ve Kerhî, Şâfiîlerden Müzenî'nin de bulunduğu diğer bir grup müctehide göre ise ne konuştuğunu ve ne yaptığını bilemeyecek, faydalıyı zararlıdan ayıramayacak derecede sarhoş olan bir kimsenin söz ve tasarrufları hukuken geçerli değildir. Dolayısıyla bu durumdaki bir kişinin hanımını boşaması da geçersizdir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/102; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/489; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/379-380; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 6/280-281 [2864])

1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de sarhoşun talâkının geçerli olmayacağı görüşünü kanunlaştırmıştır. (HAK, md. 104) Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

897. Baskı ve tehdit (ikrah) altında boşama geçerli midir?

Baskı ve tehdit (ikrah) altında boşama Hanefî mezhebine göre geçerli (Serahsî, *el-Mebsût*, 6/176) diğer mezheplere göre ise geçersizdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/382, Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/227) Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesinde de baskı ve tehdit altında kalan kimsenin boşamasının geçerli olmadığı

görüşü benimsenmiştir. (HAK, md. 57, 105) Günümüzde de fetva bu görüşe göre verilmektedir.

898. Âdet döneminde olan kadını boşamak geçerli midir?

Âdet döneminde olan kadını boşamak Kur'ân ve Sünnet'in öngördüğü boşama usûlüne aykırıdır. Bu tür boşamalar bid'î talak olarak isimlendirilir. Bu nedenle bazı âlimler bu tür boşamanın geçersiz olacağını söylemişlerdir. (İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 33/81 vd.)

İçerisinde dört fıkıh mezhebinin de bulunduğu İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre ise âdet döneminde eşini boşayan kimse usûlüne uygun davranmadığı için günahkâr olmakla birlikte bu şekildeki boşamalar geçerlidir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 6/16, 57; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/366; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* 3/87) Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

899. Şizofreni hastasının boşaması geçerli midir? Kadın böyle bir eşten boşanabilir mi?

Boşama, aklı başında bulunan bir kişinin kesin kararıyla ve bu kararın yoruma açık olmayacak şekilde ifadesiyle gerçekleşir. Bu durumda olmayan boşamalar geçerli değildir. Olayları tam olarak algılayamayan, kendi hayal dünyasında yaşayan, tasarruflarının ne anlama geldiği ve ne tür sonuçlar doğuracağının bilincinde olmayan şizofreni hastasının boşaması geçerli değildir. Böyle bir hastanın eşi mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Mahkeme yoluyla boşanan, dinen de boşanmış sayılır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/97; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/305-306; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/184-185, 190)

900. Resmî nikâhı bulunmayan evli bir kadın nasıl boşanabilir?

Tarafların hukukunu korumak için nikâhın tescili önemlidir. Bununla birlikte halk arasında dinî nikâh olarak bilinen bir merasimle de bazen evlilikler söz konusu olabilmektedir. Bu şekilde kurulan aile birliğinin herhangi bir sebeple sürdürülememesi hâlinde ayrılmak da gündeme gelebilmektedir. Böyle bir durumda en doğrusu tarafların ortak irâdeleriyle sonuca gitmeleridir. Bu bağlamda erkeğin, sırf kadına zarar vermek amacıyla kadını boşamamakta ısrar etmesi dinen doğru değildir. (el-Bakara, 2/231) Evliliğin sonlandırılması hususunda eşlerin

ortak karar verememesi ve erkeğin boşamamakta ısrar etmesi hâlinde resmî nikâh bulunmadığı için mahkemeye de başvurulamayacağına göre, kadın ve erkeğin aileleri bu konuda bir sonuca varmak üzere birer hakem seçerler. (en-Nisâ, 4/35)

Ailelerden biri hakem seçmeye yanaşmazsa sorumluluk sahibi yakınları âdil ve tarafsız bir hakem seçebilirler. Hakemlerin yetkisi konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre hakemlerin görevi arabuluculuk olup tarafların irâdesi dışında bir çözüme gidemezler. (Şâfiî, *el-Ümm*, 5/124-125; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, 3/154; bk. Şirbînî, *Muğni'l-muḥtâc*, 4/429)

İmam Mâlik'in görüşüne göre ise hakemler duruma göre evliliğin devamına ya da sona erdirilmesine hükmedebilirler. (Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, 3/152; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/117) Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de bu ictihadı kanunlaştırmıştır. (HAK, md. 130)

Buna göre söz konusu durumda erkek boşamaya yanaşmazsa kadının ayrılması hakemler aracılığıyla gerçekleşebilir.

901. Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?

İslâm dini, aile kurumuna ve onun korunmasına büyük önem verir. Ancak eşler arası geçimsizlik, ileri dereceye ulaşır ve evlilik çekilmez hâle gelirse, boşanma bir çıkar yol olmakla birlikte en son başvurulması gereken bir çaredir. Kur'ân-ı Kerîm'de de boşanmadan önce evliliğin devam ettirilmesi için fedakârlıkta bulunulması, hoşnutsuzluk veya soğukluk hâlinde bile tarafların meselelerini konuşarak halletmeleri öğütlenmiş; aralarındaki anlaşmazlık daha ileri safhaya gittiğinde, kadının ve erkeğin ailelerinden seçilen hakemler vasıtasıyla eşler arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi yolu tavsiye edilmiştir. (en-Nisâ, 4/34-35) Bununla birlikte bütün anlaşma yolları kapanmış ve evlilik hayatının sürdürülmesi imkânsız hâle gelmişse, boşanma en makul yol olarak meşrû görülmüştür.

Evli bir kadın, eşinin evlilikten doğan görev ve yükümlülükleri yerine getirmemesi veya kendisine karşı kötü muamelede bulunması hâlinde, mahkemeye başvurarak evliliğin sona erdirilmesini isteyebilir. Mahkeme, tarafları dinledikten sonra eşlerin ayrılmaları yönünde karar verecek

olursa, mahkemenin bu kararıyla dinî hükümlere göre, bir bâin talâk meydana gelmiş olur.

902. Geçimsizlik, kadın için bir boşanma sebebi sayılır mı?

Eşlerin birbirinden nefret etmesi, haksız davranışları, evliliğin gereği olan hukuka riâyet etmemeleri, kocanın hanımına şiddet uygulaması veya onu haram bir fiili işlemeye zorlaması gibi kötü muamele ve geçimsizlik (nüşûz ve şikâk) hâllerinde ilk aşamada ne yapılması gerektiğini Kur'ân-ı Kerîm şöyle açıklamaktadır: *"... Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından endişelenirseniz o zaman kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah, aralarındaki dargınlık yerine uyuşma lütfeder..."* (en-Nisâ, 4/35)

Âyet-i kerîme, eşler arasında baş gösteren geçimsizlik hâllerinde hakemler aracılığıyla arayı bulmayı emrederek evliliğin devamından yana gayret sarf edilmesini önermektedir. Buna rağmen ara bulunamaz, kötü muamele ve geçimsizlik devam edecek olursa Mâlikîler, hem zarar gören kadının hâkime müracaatla tefrîk talebinde bulunabileceğini hem de ıslah için görev alan hakemlerin, karı-kocanın vekâlet vermesine gerek kalmadan bedelli ya da bedelsiz tefrîk haklarının bulunduğunu söylemişlerdir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/117) Hanefî ve Şâfiîler ise hakemlerin boşama yetkisinin ancak koca tarafından kendilerine boşama vekâleti verilmesi hâlinde söz konusu olabileceğini belirtmişlerdir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 5/124-125; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/154; bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/429)

1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, Mâlikî mezhebinin ictihadını benimsemiş ve konuyla ilgili olarak şu düzenlemeyi yapmıştır: *"Eşler arasında geçimsizlik çıkıp da mahkemeye müracaat edildiğinde mahkeme, her iki taraftan birer hakem tayin eder. Hakemler eşlerin arasını düzeltemezse ve kusur da kocada bulunursa hâkim, karı-kocayı ayırır. Kusur kadında ise mehir miktarı üzerinden bedelli boşamaya (muhâlea) hükmeder. Hakemler kararda birleşemeyecek olursa yeni bir hakem heyeti seçilir. Hakemlerin vereceği kararlar kesindir ve onların değerlendirmelerine göre hâkimin vereceği tefrîk hükmü bir bâin talâk sayılır."* (HAK, md. 130)

903. Bir kimsenin, çocuğu olmayacağını bildiği hâlde bunu evleneceği kimseden gizlemesi diğer eş için boşanma sebebi sayılır mı?

Bir kadın veya erkeğin yapılan tetkikler sonucu çocuğunun olmayacağı ortaya çıkmışsa bu gerçeği evleneceği kişiden gizlemesi doğru olmaz. Evliliğin esas amaçlarından biri nesil sahibi olmak olduğundan, eşlerin bu gerekçeyle mahkemeye boşanma davası açması caizdir.

904. Çocuk sahibi olamamak boşanma sebebi sayılır mı?

Dinimiz insan ve toplumun huzurlu bir hayat yaşamasına vesile olan aileye ve ailenin devamına önem vermiştir. Evlilikteki amaçlardan biri de nesli devam ettirmektir. Mümkün olan her yol denendikten sonra çocuk sahibi olunamıyorsa, Allah'a teslim olmak gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir şeyin Allah'ın hükümranlığından bağımsız olmadığı belirtilmekte, çocuk sahibi olmanın veya olamamanın bir övgü veya yergi konusu olmaması gerektiğine işaret edilmektedir. (eş-Şûrâ, 42/49-50) İnsan nihai olarak kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğunu bilemeyeceğinden, istediği şeyi kendi hayatı ve mutluluğu için vazgeçilmez görmemesi, ilahi takdire rıza göstermesi gerekir. (el-Bakara, 2/216) Kişinin gücü ve irâdesi dışındaki bir isteğinin gerçekleşmemesi uğruna hayatını karartmak yerine sahip olduğu nimet ve imkânları başkalarıyla paylaşarak çeşitli yollarla bu mutluluğu yaşamayı ve bunun ecrini Allah'tan beklemeyi tercih etmesi, hem daha makul hem dünya hem ahiret saadeti için daha elverişli bir yoldur. Nikâhın bir amacı da neslin devamını sağlamak olduğundan, İslâm bilginleri bu maksada erişmeye mâni olan böyle bir durumda, kadın ve erkek için boşanmayı caiz görmüşlerse de (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/95-96) mümin insanların ahlaken bunu rıza ile karşılayıp boşanma sebebi yapmamaları eşe karşı vicdani bir gerekliliktir.

905. Mahkeme kararıyla boşanan eşler, dinen de boşanmış olurlar mı?

Mahkeme yoluyla boşanan eşler, dinî hükümlere göre bir bâin talâkla boşanmış olurlar. Zira hâkimin boşaması bâin talâk kabul edilmektedir. (es-Saîdî, *Hâşiyetü'l-adevî*, 2/41) Buna göre, mahkeme yoluyla boşanan bir kadının –eğer başka bir erkekle evlenmek niyeti varsa– önce iddetini tamamlaması gerekir. (Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 1/464)

İddetini tamamlayan bu kadın dilerse bir başkası ile evlenebilir. Eski eşinin istemesi durumunda ise iddetini tamamlamasa dahi yeniden nikâh kıyılması suretiyle boşandığı eşiyle aile kurabilir. Bu evlilik tarafların en fazla iki defa boşanması durumunda gerçekleşebilir.

906. Dinen gerçekleşen boşamadan sonra mahkemede verilen boşanma kararı yeni bir talâk sayılır mı?

Dinen gerçekleşen bir boşamadan sonra bunun hukuken de tescili için başvurulan mahkemenin verdiği karar, önceki boşamanın teyit ve tescilidir; ayrı bir boşama sayılmaz. Fakat başka bir nedenle yapılan müracaat sonucunda mahkemece verilen boşanma kararı yeni ve ayrı bir boşama anlamına gelir. Dinen geçerli bir talâka bağlı olan iddet bittikten sonra mahkemenin vereceği boşanma kararı ise o sırada eşler arasında evliliğe ilişkin herhangi bir bağ kalmamış olduğundan, önceki boşamanın tescilinden ibarettir.

907. Kişinin eşini boşadığını değişik zaman ve mekânlarda başkalarına söylemesi ayrı bir boşama sayılır mı?

Kişinin eşini boşadığını başkalarına ifade etmesi ayrı bir boşama anlamına gelmez. Bu, önceki boşamayı haber vermek demektir.

908. Dinden çıkmayı gerektiren sözleri (elfaz-ı küfrü) söylemenin nikâha etkisi nedir?

İnançsızlık ya da dini değerlere hakaret etmek amacıyla değil de sırf ağız alışkanlığıyla, dinden çıkmayı gerektiren sözlerin söylenmesi büyük günah olmakla birlikte tercih edilen görüşe göre bilgisizce söylenen bu sözlerle dinden çıkılmayacağı için nikâh da bozulmaz. Çünkü burada maksat dinî değerlere hakaret etmek veya bu değerleri hafife almak değildir. Şu kadar var ki bu tür söz ve davranışlarda bulunan kişinin tövbe ve istiğfarda bulunması ve tekrar böyle bir hataya düşmemeye gayret etmesi gerekir.

Dinin kesin esaslarından birisinin bilerek inkâr edilmesi veya hafife ya da alaya alınması ise kişinin dinden çıkmasına sebep olur. Mesela Allah'a, Peygambere ve dinen mukaddes olan değerlere küfreden, namazı ve orucu inkâr eden kişi İslâm dininden çıkmış olur. Hanefî mezhebine

göre, eşlerden birinin dinden çıkmasıyla, evlilik kendiliğinden sona erer. Tövbe ederek İslâm'a dönse bile yeni bir nikâh akdi olmaksızın evlilik hayatını devam ettiremez. Şâfiî mezhebine göre, dinden çıkan kimse tövbe eder de iddet müddeti içinde İslâm'a dönerse yeni bir nikâh akdine gerek kalmaksızın evlilik hayatını devam ettirebilir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 1/297; Şeyhîzâde, *Mecme'u'-l enhur*, 1/546)

909. Dil alışkanlığıyla Allah, Kur'ân ve din gibi kutsal değerlere küfretmek nikâha zarar verir mi?

İnançsızlık sebebiyle ya da dinî değerlere hakaret etmek amacıyla olmasa bile sırf ağız alışkanlığıyla dinden çıkmayı gerektiren sözleri söylemek büyük bir günahtır. Bununla birlikte bilinçli olmadan söylenen bu sözlerle dinden çıkılmayacağı için nikâh da bozulmaz. Çünkü burada maksat dinî değerlere hakaret etmek veya bu değerleri hafife almak değildir. Şu kadar var ki bu tür söz ve davranışlarda bulunan kişinin tevbe ve istiğfarda bulunması ve tekrar böyle bir hataya düşmemeye gayret etmesi gerekir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/230)

910. Birbirleriyle uzun süre görüşmeyen eşlerin nikâhları zarar görür mü?

Nikâh, ya boşanmak ya akdin feshi veya ölümle sona erer. Bunlardan biri olmadıkça eşlerin uzun süre ayrı kalmaları nikâhlarına herhangi bir zarar vermez. Bununla birlikte eşlerin aile hukukunun gerekliliklerine riâyet etmeleri ve yuvanın yıkılmaması için ellerinden gelen gayreti göstermeleri gerekir.

911. Maddî çıkar elde etmek için boşanmak caiz midir?

Aile ve evlilik ciddi bir müessesedir. Bir kimsenin dünyevî bazı kazançlar elde etmek için nikâhı suistimal etmesi doğru bir davranış değildir. Mesela bir kişinin, yurt dışında çalışabilmek için oturum izni almak maksadıyla bulunduğu yerin vatandaşlarından birisi ile formalite evliliği yapması veya vefat eden babasının emekli maaşından yararlanmak üzere eşinden mahkeme kararıyla boşanması nikâhın suistimal edilmesinin örneklerindendir.

Yanlış ve yalan beyanlarla elde edilen kazanç, haksız bir kazançtır. Haksız yollarla elde edilen kazanç ise haramdır.

Bu gibi durumlarda mahkeme yoluyla boşanan eşler, dinî hükümlere göre bir bâin talâkla boşanmış olurlar. (es-Saîdî, *Hâşiyetü'l-adevî*, 2/41) Evliliklerini devam ettirmek istemeleri hâlinde, daha önce aralarında boşama olmamış ise yeni bir nikâh kıymak suretiyle aile hayatlarına iki nikâh bağıyla devam edebilirler.

912. Mahkeme sonuçlanmadan önce boşanma davasından vazgeçilirse evliliği sürdürmenin bir sakıncası olur mu?

Boşanmanın meydana gelmesi için erkeğin şartlarına uygun olarak boşanmayı ifade edecek bir sözü telaffuz etmiş olması gerekir. Bir kimse karısını boşadığına dair bir söz sarf etmeden, boşama niyeti ile mahkemeye başvursa ve mahkeme sürerken yine boşanmayı ifade edecek bir söz kullanmadan boşanmaktan vazgeçerse ve bunu mahkemeye bildirirse dinî açıdan boşanma meydana gelmez. Buna göre, bu durumda olan eşlerin evlilik hayatlarına devam etmelerinde bir sakınca bulunmamaktadır. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*', 3/98)

913. İddet ne demektir? İddet süreleri ne kadardır?

"Saymak, miktar, adet" anlamlarına gelen iddet, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi hâlinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder. İddetin, kadının hamile olup olmadığının anlaşılarak nesebin karışmasını önleme, taraflara düşünme ve tekrar bir araya gelme fırsatı verme, kadın için yeni hayata ruhen hazırlanma, evlilik bağını bir anda yok etmeme gibi hikmetleri bulunmaktadır.

Evlilik, boşanma veya fesih yoluyla sona ermişse ve kadın da hamile değil ise âdet gören kadın üç hayız süresi iddet bekler. *"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."* (el-Bakara, 2/228)

Herhangi bir sebeple âdet görmeyenler ise üç ay süreyle iddet beklerler. *"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."* (et-Talâk, 65/4)

Evlilik erkeğin ölümü ile sona ermiş ve kadın da hamile değilse, iddet süresi dört ay on gündür. *"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."* (el-Bakara, 2/234)

Evlilik ne şekilde sona ererse ersin, hamile olan kadının iddeti, doğum yapıncaya kadardır; doğum yapmasıyla iddeti sona erer. *"Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer."* (et-Talâk, 65/4)

İddet beklemenin başlangıcı, tarafların fiilen birbirlerinden ayrı kaldıkları an değil, boşamanın veya ölümün gerçekleştiği andır.

İddet beklemekte olan bir kadının başka biri ile nikâhlanmasının haram olmasının hikmeti, kendisinde hâlâ eski evliliğinin etkilerinin bulunabilmesi, eski kocasının haklarının korunması ve neslin birbirine karışma ihtimalinin bulunmasıdır.

914. Bâin talakla boşanıp iddet beklemekte olan bir kadını yeniden boşamak geçerli midir?

Hanefîlere göre bâin talakla boşanmış bir kadına iddeti içerisinde koca tarafından başka boşama lafızları kullanılırsa ikinci ve üçüncü boşamalar da meydana gelir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 2/219) Çünkü iddet içinde bulundukça kadının başka bir erkekle evlenmesinin helal olmaması, nafaka ve mesken gibi aralarındaki bağların devam etmesi nedeniyle kadının boşamaya konu olması devam eder. (Bilmen, *Kâmus*, 2/201)

Cumhûra göre ise bu durumdaki eşe kullanılan 'boşama' lafzının bir geçerliliği yoktur. 'Bâin talak' ile aralarındaki zevciyet bağı sona erdiği için kadın boşamaya mahal/konu olmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/331; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 6/6889) Din İşleri Yüksek Kurulu'nca benimsenen görüş de budur.

915. Bir veya iki talakla boşanmış olan bir kadın iddet süresinin sona ermesinden sonra başka bir erkekle evlenebilir mi?

Boşanmış bir kadın, iddetini tamamladıktan sonra bir başkasıyla evlenebilir. Bu durumdaki kadının başka bir erkekle evlenebilmesi için eski kocasının talak haklarının tamamını bitirmiş olması zorunlu değildir.

916. Boşanan eşler birbirleriyle yeniden evlenebilir mi?

Eşler arasında boşa(n)ma dinen üç kere ile sınırlandırılmıştır. Birinci ve ikinci boşa(n)ma sonrasında eşlerin yeniden bir araya gelme imkânı

vardır. (el-Bakara, 2/229) Kişi ric'i talak ile boşadığı eşine, iddet süresi içinde nikâha gerek kalmadan, iddet süresi bitmiş ise yeni bir nikâh akdi ile dönebilir. Bâin talakta ise iddet içinde bile olsa yeni bir akitle aile tekrar kurulabilir. Üçüncü boşa(n)madan sonra ise kesin ayrılık gerçekleşir. Bu ayrılıktan sonra kadın, başka bir erkek ile hileli olmayan bir evlilik yapmadıkça ve bu evlilik boşama ya da ölüm ile sona ermedikçe ilk eşi ile tekrar bir araya gelmesi mümkün değildir. (el-Bakara, 2/230)

917. Bâin talâkla boşanan kadın başka bir erkekle evlenebilir mi?

Bâin talâkla yani kocaya tek taraflı olarak evliliği sürdürme hakkı vermeyen boşama şekliyle boşanan bir kadın, bu, üçüncü ve son boşama değilse ister iddet içinde ister iddet bittikten sonra olsun yeni bir nikâhla boşayan eşi ile evlenebileceği gibi (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/106, 107) iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle de evlenebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/266; Aynî, *el-Binâye*, 5/574-575)

918. Düğünlerde verilen hediyeler boşanma durumunda kime kalır?

Düğünlerde, evlenen erkek ve kadının birbirlerine ve bunların anne, baba, nine, kardeş, amca, dayı, hala, teyze gibi mahrem akrabalarının kendilerine vermiş oldukları hediyeler hibe hükmünde olup tek taraflı olarak bunlardan dönmeleri caiz değildir. Ancak bunların dışındakiler, tahrîmen mekruh olmakla birlikte verdikleri hediyeyi geri isteyebilirler.

Hediyeler ise eşlerden hangisine verilmiş ise ona ait olur. Kimin adına getirildiği bilinmemesi hâlinde, mümkünse getirenlerden sorulur ve onların sözüne göre hareket edilir. Bunun mümkün olmaması hâlinde bulunulan yerin örf ve âdetine göre hareket edilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 4/382-383) Damadın veya ana babasının geline taktıkları takılar örfen mehirden sayılıyorsa mehirdir; asla geri alınamaz.

919. Şarta bağlı boşamanın hükmü nedir?

Boşamanın meydana gelmesini "şayet, ise zaman" gibi şart edatlarından birini kullanarak bir işin olup olmamasına bağlamaya ta'liku't-talâk denir. Bu şart kocanın kendi fiiline bağlanabileceği gibi eşinin veya bir başka şahsın fiiline ya da bir olayın vukuuna da bağlanabilir. Mesela "Şunu yaparsam/yapmazsam eşim boş olsun", "Şunu yaparsan/

yapmazsan boş ol", "Falanca şöyle yaparsa/yapmazsa boşsun" yahut "Şöyle yaparsan/yapmazsan eşim boş olsun" gibi boşamanın eşlerden birinin veya üçüncü bir kişinin fiiline bağlandığı hâllerin tamamı ta'liku't-talâk olarak değerlendirilir.

Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre şarta bağlanmış olan boşama, bu şartın yerine gelmesiyle gerçekleşir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/244; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/504, 514-515; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/451, 461-462) Bazı âlimlere göre ise bu şartlı ifadeler, kullanan kişinin maksadına göre farklı sonuçlar doğurur. Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

Buna göre şarta bağlanan ifade;

a) Eşi ile arasındaki nikâh bağını sona erdirmek niyeti ile söylenirse boşama olarak değerlendirilir.

b) Boşama kastı ve niyeti olmaksızın söze kuvvet kazandırmak, bir işi teşvik etmek ya da bir işe engel olmak amacı ile söylenirse yemin olarak değerlendirilir. Bu durumda şart gerçekleştiğinde erkeğin yemin keffâreti vermesi gerekir. (İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 33/46, 127-128)

Ayrıca tehdit ve baskı (ikrah) altında kişinin rızası olmadan yapılan şartlı boşamalar ile "filan işi yaparsam/yapmazsam evleneceğim bütün kadınlar boş olsun" cümlesinde olduğu gibi ileride yapılabilecek nikâh akitlerinin başlar başlamaz boşanma ile sonuçlanmasını ileri süren şartlar hiçbir hüküm ifade etmez.

NAFAKA VE TAZMİNAT

920. Boşanan kadının malî hakları nelerdir?

Boşanan kadın, eğer halvet-i sahiha veya zifaf gerçekleşmişse hakkı olan mehrin tamamını alır. Ayrıca erkek eşini, onun talebi olmaksızın boşamışsa, müt'a adı verilen gönül alıcı bir hediyenin verilmesi, Şâfiî mezhebine göre vâcip, Hanefî mezhebine göre müstehap görülmüştür. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/111; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/219-220)

Şayet nikâh esnasında veya sonrasında belirlenmiş bir mehir yoksa kadın, başta kız kardeşleri olmak üzere kendisine babası tarafından olan akrabalarından eğitim, güzellik, sosyal statü itibarıyla denk sayılacak bir kadının aldığı kadar bir mehri hak eder. Buna mehr-i misil denir. Ayrıca

erkeğin, boşadığı kadının bekleyeceği iddet süresince, ona nafaka ve mesken temin etmesi gerekir. (et-Talâk, 65/1, 6)

Şayet bir kadın henüz kocası ile cinsel birliktelik yaşamadan veya halvet-i sahîha meydana gelmeden boşanmışsa, belirlenen mehrin yarısını; (el-Bakara, 2/237) mehir belirlenmemişse fıkıh ıstılahında "müt'a" denilen hediyeyi hak eder. (el-Bakara, 2/236) Kur'ân ve Sünnet'te müt'anın ne kadar olduğu belirlenmemiş, bu konuda erkeğin sahip olduğu maddî imkânlar ve örf esas alınmıştır. (el-Bakara, 2/236; Muvatta', Talâk, 46) Ancak fakihler, ilgili naslardan ve uygulamalardan yola çıkarak, müt'anın mehr-i mislin yarısını geçmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 3/112) Bu sebeple mahkemenin mehr-i mislin yarısını aşan veya fahiş kabul edilebilecek bir tazminatı belirlemesi hâlinde kadının mezkûr miktardan fazlasını alması haksız kazanç sayılacağından fazla miktarı tekrar eski eşine iade etmesi gerekir. Ancak taraflar kendi aralarında anlaşarak, muayyen bir miktar belirlemişlerse, bu durumda müt'anın mehr-i mislin yarısından fazla olmasında bir sakınca olmadığı da söylenmiştir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/110, 111; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/365)

921. Boşanma davası uzun süre sonuçlanmayan kadının aldığı nafaka helal midir?

İslâm'a göre evlilik devam ettikçe ve boşama hâlinde iddet süresince erkek, eşinin nafakasını temin etmekle sorumludur. (el-Bakara, 2/233; en-Nisâ, 4/34; et-Talâk, 65/7; Buhârî, Nafakât, 1-3 [5351-5358]; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 4/15-16) Dinen boşama olmadan mahkemeye boşanma davası açılmış ve kadın da evi terk etmemişse mahkeme devam ettiği sürece eşler evli hükmünde olduğundan, dava süresince de kadının nafakasını temin etme yükümlülüğü kocasına aittir. Bu yükümlülük mahkeme boşadıktan sonra başlayan iddet süresi bitinceye kadar devam eder. Ancak dinen boşanma gerçekleşmişse süreç devam etse bile İslâm hukukuna göre kocanın eşine yönelik nafaka borcu iddetin bitimiyle sona erer.

922. Boşanmadan sonra çocukların bakım hakkı kime aittir?

Çocuğun doğumdan itibaren beslenmesini, bakım ve temizliğini belli bir süreye kadar en iyi bir biçimde annesi yerine getireceğinden bakım hakkı öncelikle anneye tanınmıştır. Annenin şefkat, merhamet ve bu

işlere dönük fıtrî becerisinin bulunması da bunu gerektirmektedir. (İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/143; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/283; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/237; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/192-193)

Bir kadın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek, *"Ey Allah'ın Elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor."* diye şikâyette bulununca Resûl-i Ekrem; "***Başkası ile evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin***." (Ebû Dâvûd, Talâk, 35 [2276]) buyurmuştur.

Hz. Ebû Bekir de (r.a.) eşinden ayrılan bir babaya; *"Annesinin okşaması, kucağına alması ve kokusu, çocuk açısından senin yanında kalmasından daha hayırlıdır. Sonra çocuk büyüyünce seçimini yapar."* (Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/154 [12601]) demiştir.

Çocuğun bakım ve terbiyesi sorumluluğu kendisine verilen kişinin akıllı, ergin, bu işi yapabilecek güçte ve çocuğu hayat, sağlık ve ahlakî bakımlarından koruma konusunda güvenilir olması gerekir.

Hem kadın hem erkekte aranan bu ortak nitelikler yanında sadece kadında ve sadece erkekte aranan başka şartlar da vardır. Erkeğin Müslüman olması, bakacağı çocuk kız ise ona mahrem olması; kadının çocuğa yabancı yani mahrem olmayan biriyle evli olmaması bu tür özel şartlardandır. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/258 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/192-193; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 6/388-393 vd.; Bilmen, *Kâmus*, 2/432)

Çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinin süresi (hidâne) çocuğun buna olan ihtiyacı ile orantılıdır. Hukukçular bu süreyi çocuğun kendi başına yemek yiyip giyinebileceği yaşa ulaşmasını ölçü alarak belirlemişlerdir. Dolayısıyla bu süre erkek çocukta yedi-dokuz; kız çocukta dokuz-on bir yaşlarında sona erer.

Mâlikîlere göre bu müddet, erkek çocukta ergenlik çağına, kız çocukta ise evlenmesine kadar uzamaktadır. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/258-259)

Süre sona erince çocuğun sorumluluğu, hukukçuların çoğunluğuna göre babaya intikal ederken; Şâfiî ve Hanbelîler kararın çocuk tarafından verileceğini, anne-babasından hangisini seçerse onun yanında kalacağını söylemişlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/239; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/198) Hz. Peygamber'in (s.a.s.), anne-babası boşanmış bir erkek çocuğu, onlardan hangisini seçeceği konusunda muhayyer bırakması (Ebû Dâvûd,

Talâk, 35 [2276-2277]; Tirmizî, Ahkâm, 21 [1357]) ve Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) yukarıda naklettiğimiz sözü, bu son görüşü teyit etmektedir.

923. Boşanmadan sonra çocukların nafakası kime aittir?

Çocukların ve annelerinin nafakalarını/temel ihtiyaçlarını karşılama görevi, babaya aittir. (el-Bakara, 2/233; et-Talâk, 65/6) Nafaka borcu, yükümlünün ekonomik gücüne göre tespit edilir. (et-Talâk, 65/7) Baba, çocuğun nafakasını temin edemeyecek kadar fakirse babanın kardeşi veya anne bunu temin edebilecek maddî güce sahipse baba, gücü yettiğinde ödemek üzere, onlara borçlanarak nafakayı karşılar. Kız çocuklar büyük de olsa küçük çocuklar gibi olup evleninceye kadar nafakaları babaya, evlendikten sonra kocaya aittir. Erkek çocuklar ise çalışıp kazanır hâle gelinceye kadar baba nafakalarını temin eder, çalışıp kazanabilecek hâle gelince nafaka sorumluluğu sona erer. Ancak çocuk büyük de olsa nafakasını kazanamayacak bir özre sahip olduğunda, nafakası yine babaya aittir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/208)

924. Bir erkek evli olmayan kız kardeşine bakmakla yükümlü müdür?

Yüce Allah, akrabaya yardım ve iyiliği emretmektedir. Kur'ân'da, *"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver."* (el-İsrâ, 17/26); *"Ana babaya, akrabaya iyilik edin."* (en-Nisâ, 4/36) buyrulmuştur. Allah Resûlü de (s.a.s.) hadislerinde Müslüman'ın yakından uzağa doğru akrabasına karşı olan sorumluluğunu ifade etmiştir: *"Ey Allah'ın Resûlü! Kime iyilik edeyim?"* diye soran sahabiye Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "*Annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine ve sözü geçen bu kimselerden sonra gelen yakınlarına iyilik et. Bu yapılması gereken bir vazifedir. Bunlar ilişkileri devam ettirilmesi gereken yakınlardır."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 128 [5140]) buyurmuştur. Bu sebeple kişi, kan bağıyla bağlı olup kendileri ile evlenmesinin caiz olmadığı hısımlarına, yakınlık sırasına göre muhtaç olduklarında nafaka ödemekle yükümlüdür. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/208) Buna göre erkeğin muhtaç durumda olan kız kardeşine bakması gerekir.

EVLAT EDİNME

925. Koruyucu aile olmanın hükmü nedir?

İslâm'ın ilk yıllarında eski geleneğin devamı olarak bir süre muhafaza edilen evlatlık kurumu, Medine döneminde nazil olan *"Allah, evlatlıklarınızı öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır."* (el-Ahzâb, 33/4) mealindeki âyetle kaldırılmış, ardından gelen âyette de evlatlıkların evlat edinenlere değil asıl babalarına nispet edilmesi emredilmiştir. Buna göre dinimizde kimsesiz çocukların bakım ve gözetilmesi tavsiye edilmiş olmakla birlikte 'hukukî sonuçlar doğuran bir evlatlık müessesesi' kabul edilmiş değildir. Bunun tabiî bir sonucu olarak evlatlığın nesebi, evlat edinene bağlanmaz, aralarında mahremiyet meydana gelmez ve mirasçılık ilişkisi doğmaz. Bununla birlikte evlatlık kurumu zaman zaman 'koruyucu aile' tarzında varlığını sürdürmüştür.

İslâm'ın evlatlık müessesesini kaldırması, yetim, öksüz ve kimsesiz çocuklarla ilgilenilmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü İslâm'a göre himayeye muhtaç çocuklara bakmak, onları beslemek, büyütmek büyük sevaptır ve bir insanlık ödevidir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), işaret ve orta parmağını göstererek "*Ben ve yetimi himaye eden kimse cennette şöylece beraber bulunacağız*." (Buhârî, Edeb, 24 [6005]; Müslim, Zühd, 42 [2983]) buyurmuştur.

Bu itibarla, sevgiye, şefkate ve korumaya muhtaç kimsesiz çocuklar, kendilerine yardım eli uzatılarak, ailelerin yanında veya çocuk yuvalarında himaye edilmeli; eğitilip, sanat ve meslek sahibi yapılarak topluma kazandırılmalıdır. Fakat bunu yapmak için hiçbir kimsenin, çocuğun kendi soy kütüğü ile ilişkisini kesmeye, ona öz ana babasını unutturmaya hakkı olmadığı gibi onu kanuni mirasçıları arasına katması ve aile içi tesettür ve mahremiyet bakımından kendisine öz evlat gibi davranması da doğru değildir. Bunun yerine İslâm'ın tavsiyesi; onu koruma altına almak, bakmak, büyütmek, maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak, hukuk ve helal-haram kuralları bakımından ona öz çocuk gibi değil, bir din kardeşi gibi muamele etmektir.

926. Koruyucu aile kapsamında himayeye alınan çocuklar için devletin ödediği paranın alınmasında dinen bir sakınca var mıdır?

Koruyucu aile programı uygulaması kapsamında himayeye alınan çocuklar için devletin ödeyeceği paranın çocuğa harcanması veya onun adına saklanması hâlinde koruyucu aile tarafından alınmasında dinî açıdan bir sakınca yoktur. Bununla birlikte, himaye eden ailenin fakir olması durumunda çocuk için verilen paradan makul şekilde istifade etmesi de caizdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (bulâğa) erdiklerinde, eğer reşîd olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter."* (en-Nisâ, 4/6) buyrulmuştur.

Öte yandan dinimizde çocuğun anne-baba ile olan nesep bağının koparılması onun duygu dünyasını yıkmak ve onu ruhen öldürmek sayılabileceğinden dolayı doğru bulunmamıştır. (bk. el-Ahzâb, 33/4-5; Buhârî, Megâzî, 57 [4326]; Müslim, Îmân, 114-115 [63]) Bu yüzden çocuk, Allah'ın emaneti olarak görülmeli, bu emanete hakkıyla riâyet için çaba ve gayret gösterilmeli, maddî sıkıntılar sebebiyle evlatlık verilip gerçek anne-baba şefkatinden mahrum bırakılmamalıdır.

VASİYET MİRAS VE VAKIF

FETVA

VASİYET, MİRAS VE VAKIF

VASİYET

927. Vasiyet ve hükmü nedir?

Vasiyet; ölümden sonraya bağlı olmak üzere bağış (teberru) yoluyla bir malı bir şahsa temlik etmek, bırakmaktır. Bir kişi, mal ve haklarının en fazla üçte biri üzerinde ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir, geriye kalan üçte iki vârisler namına korunmuş hissedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), malının yarısını vasiyet etmek isteyen bir sahabiye üçte birini vasiyet etmesini söylemiş, hatta bunun bile çok olacağını beyan etmiştir. (Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629]) Malın üçte birinden azının vasiyet edilmesi müstehaptır. Vârisler fakir ise vasiyet etmemek daha faziletlidir. Terekenin üçte birinden daha fazla olan veya vârislerden herhangi biri lehine yapılacak vasiyet ise diğer vârislerin iznine bağlı olarak geçerlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/63) Zira vârise vasiyet caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde; "***Allah Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu sebeple, vârise (vârislerden biri lehine) vasiyet yoktur***." (Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6 [2870]; Tirmizî, Vesâyâ, 5 [2120]) buyurmuşlardır. Bu genel hükümlere bağlı olarak:

Kul hakkı olan borçların ve Allah hakkı kapsamında ele alınan oruç fidyesi, zekât, keffâret gibi malî yükümlülüklerin ödenmesini vasiyet etmek vâciptir. Mirastan pay alamayan fakir akrabalara vasiyette bulunmak müstehaptır. Yabancılardan ve akrabalardan zengin olanlara vasiyette bulunmak mubahtır.

Mâsiyet ve günah ile meşgul olan kişiye vasiyet ise mekruhtur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/648)

928. İnsanın hayatta iken, çocukları arasında ayrım yaparak birine veya bazılarına mal varlığının tamamını veya bir kısmını bağışlaması caiz midir?

Esasen kişinin sağlığında kendi malında istediği şekilde tasarruf etme hakkı vardır. Fıkhî açıdan kişi, malının bir kısmını veya tamamını yabancı birisine verebileceği gibi çocuklarından birisine veya bazılarına da verebilir. Bu tasarrufu fıkhen geçerlidir. Ancak bu tasarrufun ahlakî boyutu konusunda İslâm âlimleri arasında farklı görüşler vardır. Konu hakkındaki tartışmalar ilgili hadisin farklı anlaşılmasına ve farklı yorumlanmasına dayanır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), malının bir bölümünü bir oğluna vermek isteyip, kendisini şahit tutmak isteyen Beşîr b. Sa'd'a (Nu'mân b. Beşîr'in babasına), diğer çocuklarına da mal verip vermediğini sormuş, vermediğini öğrenince, ona şahit olmamış, başkasını şahit tutmasını istemiş (Müslim, Hibât, 17 [1623]), hadisin farklı rivâyetlerine göre *"onu geri al"* (Buhârî, Hibe, 12 [2586]; Müslim, Hibât, 9 [1623]); *"çocuklarınız arasında âdil davranın"* (Buhârî, Hibe, 13 [2587]; Müslim, Hibât, 13 [1623]); *"zulmüne beni şahit tutma"* (Buhârî, Şehâdât, 9 [2650]; Müslim, Hibât, 16 [1623]) gibi ifadelerle Beşîr'in bu tutumunu onaylamadığını göstermiştir.

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerdeki güçlü görüşe göre, babanın hayatında iken çocuklarına mal vermesi durumunda eşit davranması müstehap, ayrım yapması mekruhtur. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/127; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 7/288; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 7/82; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 2/483) Ahmet b. Hanbel'e, bazı Mâlikîlere ve Hanefîlerden İmam Ebû Yûsuf'tan gelen bir rivâyete göre ise babanın mal verirken evlatları arasında eşit davranması vâcip, ayrım yapması haramdır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/51-52; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 241)

Babanın bütün çocuklarına mal vermesi durumunda; kız erkek ayrımı yapmadan hepsine eşit mi vereceği yoksa mirasta olduğu gibi erkek çocuğuna iki, kız çocuğuna bir pay mı vereceği konusu da tartışmalıdır. Bu konuda da çoğunluğun görüşü, hepsine eşit vermesidir. (Kâsânî, *Bedâi-u's-sanâi'*, 6/127; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/53)

İster farz olsun ister müstehap, babanın mal verirken çocukları arasında eşit davranması, dinin ruhuna daha uygundur. Ayrıca çocuklar arasında ayırım yapmak, onların hem ana babalarına hem de birbirlerine

karşı buğzetmelerine, aralarına soğukluk hatta düşmanlık girmesine sebep olabilir. Bu yüzden babalar meşru bir gerekçe yoksa mal verirken çocukları arasında eşit davranmalı, aralarında ayrım yapmamalıdırlar.

Bununla birlikte, çocuklardan biri veya bir kısmının, tedavisi imkânsız bir hastalığa yakalanması, engelli olması, büyük bir borç yükü altında bulunması, ailesinin kalabalık olup geçim sıkıntısı çekmesi, ilmî faaliyetlerde bulunup da ihtiyaç içinde olması gibi sebeplerle bazılarının daha muhtaç durumda olmaları hâlinde, kendilerine ihtiyaçları oranında fazla mal verilebilir. (Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 2/610) Şu kadar var ki, mümkün olduğu takdirde bu konuda diğer çocukların da rızalarının alınması daha uygun olur.

929. Baba, diğerlerini mahrum edip sadece bir oğluna bağışta bulunmuşsa, oğul bundan sorumlu olur mu, ne yapması gerekir?

Kişi, mülkiyetinde bulunan mal üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkına sahip olduğundan, çocuklarından birine bağışta bulunurken diğerlerinin onayını almak zorunda değildir. Bununla birlikte, anne babanın çocuklarına karşı başlıca görevlerinden biri de aralarında herhangi bir ayrım yapmaksızın onlara eşit muamelede bulunmaktır. Böyle bir davranış, onların görevi olduğu kadar çocuğun da hakkıdır. Çocukların kız-erkek, büyük-küçük olması sonucu değiştirmez.

Bir babanın mallarının tamamını veya bir kısmını, diğerlerinin rızası olmadan, kız olsun erkek olsun çocuklarından bazılarına vererek aralarında ayrım yapması dinen uygun değildir. Ama her hâlükârda baba, evlatlar arasında ayrım yaparak hayatta iken mallarını bir oğluna devredip diğerlerini mahrum bırakırsa, bunda kendisine mal devredilen oğlunun bir sorumluluğu söz konusu olmaz. Bu oğlun, kendisine devredilen malları mecbur olmamakla birlikte mahrum bırakılan kardeşlerine mirastaki payları miktarınca vermesi uygun olur.

930. Çocukları olan bir kişi, malını torunlarına vasiyet edebilir mi?

Bir kimsenin çocukları varsa torunları ona mirasçı olamaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/94-95) Kişi, malının üçte bire kadar olan miktarını mirasçısı olmayan herkese vasiyet edebilir. (Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629]) Bu bağlamda kişinin kendisine vâris olma ihtimali bulunmayan

torunlarına vasiyette bulunmasına engel bir durum yoktur. Hatta bu torunların dedeyle bağlantısı olan anne veya babası daha önce ölmüşse, dedenin onlara vasiyette bulunması bazı âlimlere göre vâcip bazılarına göre müstehaptır. (bk. İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 7/353-354; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/138) Günümüzde bu durumdaki vasiyetin vâcip olduğu görüşü daha çok benimsenmektedir. (Ebû Zehre, *Şerhu Kânûni'l-vasıyye*, 198-200)

931. Akrabalık ilişkilerini kesecek bir vasiyet uygulanabilir mi?

Dinimiz, yakınları arayıp sormayı, uzakta olanları imkân nispetinde ziyaret etmeyi, muhtaç olanlara yardımda bulunmayı emreder. (Buhârî, Edeb, 10-11 [5982-5984]; Müslim, Îmân, 12-14 [13]) Bu itibarla mesela "Ben öldükten sonra amcanı ziyaret etmeyeceksin" gibi akrabalık ilişkilerini kesecek bir vasiyet geçersiz olup bu tür vasiyetlere uymak caiz değildir.

932. Eşinin kabrine defnedilmeyi vasiyet eden kişinin bu vasiyetini yerine getirmek gerekir mi?

Normal şartlarda bir kabre, yalnız bir cenaze defnedilir. Önce defnedilmiş olan cenaze, tamamen çürüyüp toprak hâline gelmedikçe, bir zaruret olmaksızın kabrin açılması ve bu kabre ikinci bir cenazenin defni caiz değildir. Cenaze çürüyüp toprak hâline geldikten sonra ise aynı kabre başka bir cenaze defnedilebilir. Bu cenazelerin karı-koca veya akraba olup olmaması şart değildir. Daha önce konulan cesedin çürüdüğü zannıyla açılan kabirde eğer çürümemiş bazı kemikler vb. şeyler bulunuyorsa bu takdirde bunlar bir kenara çekilip araya topraktan bir set yapmak suretiyle ikinci cenaze defnedilebilir. (Mevsılî, *el-İḫtiyâr*, 1/96-97)

Ayrıca herhangi bir yere gömülmesini vasiyet eden bir kimsenin vasiyetine uyulması gerekmez. Fakat uyulmasında da bir sakınca yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 2/222; 6/666)

933. Ruhuna hatim okunması için vasiyette bulunan bir kimsenin vasiyetini yerine getirmek zorunlu mudur?

Kur'ân okumak bir ibadettir. Allah'a yakınlık için yapılan ibadetin sevabı yapan kişiye ait olur. Bunun için başkasından ücret almak caiz olmaz. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde, *"Kur'ân okuyun; fakat*

Kur'ân'ı menfaat aracı yapmayın." (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 3/428 [15574, 15568]) buyurmuştur.

Ruhuna hatim okunması için vasiyet eden bir kimsenin, vasiyetini yerine getirmek için ücretle hatim okutmak caiz olmadığı gibi; ücretsiz olsa bile yerine getirme mecburiyeti olmadığı için böyle bir vasiyet bağlayıcı değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/690)

934. Bir kimse, yerine haccedilmesini vasiyet ederse ne yapılır?

Yerine hac yapılmasını vasiyet eden kişinin, cenaze masrafı ve varsa borçları çıkarıldıktan sonra kalan malının üçte biri hacca bedel göndermeye yeterli ise vasiyetin yerine getirilmesi gerekir. Eğer vasiyetin yerine getirilmesi kalan malın üçte birini aşıyorsa aşan kısım vârislerin rızasına bağlıdır. Vârislerin tamamının rızası var ise vasiyet yerine getirilir. Vârislerin tamamının rızası yok ise eksik kısım dileyen vârisler tarafından tamamlanarak vasiyet yerine getirilebilir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/605-610)

Kalan malın üçte biri vasiyet eden kişinin bulunduğu yerden bedel göndermeye yetmiyorsa ve eksik vârisler tarafından da tamamlanmıyorsa bu miktarın yettiği yerden bedel gönderilir.

Vasiyet, bedel gönderilerek yerine getirilemiyorsa vasiyet edilen mal mirasçılara paylaştırılmayıp ölen kişi adına tasadduk edilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 27/146, 4/157; *Fetevâ-i Hindiye*, 1/260; İbn Âbidîn, *Reddü'l -muhtâr*, 6/666)

935. Belli bir hayra harcanmak üzere vasiyet edilen paranın/malın başka bir yere kullanılması caiz midir?

Hac, oruç fidyesi, zekât, sadaka-i fıtır, keffâret gibi Allah'a ait borçlar hakkında yapılan vasiyetlerin vârisler tarafından yerine getirilmesi gerekir. Bu amaçla bırakılmış mal başka bir yere harcanamaz.

Vasiyet, dinen meşrû olmayan şeyler için yapılmışsa bu vasiyet geçerli olmaz. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/341; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/68) Gayri meşrû işler için vasiyet edilmiş mallar diğer mallarla birlikte mirasçılara dağıtılır veya mirasçılar isterlerse, bu malı hayır yollarına sarf ederler.

Muayyen bir hayır için vasiyet edilen mal, vasiyet edilen yere harcanmalıdır. Ancak malı belirlenen yere harcamak mümkün olmazsa söz konusu mal vasiyete en uygun yere sarf edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l -muhtâr*, 6/666; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 10/7499)

936. Kişinin, bütün mallarını eşine vasiyet etmesi caiz midir?

Vasiyet, ölümden sonraya bağlı olmak üzere bağış (teberru) yoluyla bir malı bir şahsa temlik etmek, bırakmaktır. Tanımından da anlaşılacağı üzere, vasiyet ölüme bağlı bir tasarruftur. Bir kişi, mal ve haklarının üçte biri üzerinde ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir, geriye kalan üçte ikisi vârisler namına korunmuş hissedir. (Buhârî, Vesâyâ, 3) Bir kişi, malının üçte birden fazlasını vasiyet etmiş olursa, bu vasiyetin geçerli olması vârislerin kabulüne bağlıdır. Kabul ederlerse vasiyet yerine getirilir, etmezlerse terekenin üçte birine tekabül eden kısmı ifa edilir, üçte birden fazlası vârislerin hakkı olarak kalır. Aynı şekilde ölen kişinin, vârislerden herhangi birine yapacağı mal vasiyeti, diğer vârislerin izni olmadıkça geçerli değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Allah Teâlâ, her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu sebeple, vârise (vârislerden biri lehine) vasiyet yoktur."*** (Tirmizî, Vesâyâ, 5; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6) buyurmuştur.

Buna göre kişinin eşine yaptığı vasiyet bağlamında iki durum söz konusudur:

a) Başka mirasçısı olan eşlerin birbirleri lehine yaptıkları vasiyet, diğer vârislerin iznine bağlıdır.

b) Başka mirasçısı olmayan eşlerin birbirleri lehine yaptıkları vasiyet geçerlidir. Bu durumda erkek, yarı hisseyi miras hakkıyla, kalanı vasiyetle; kadın ise dörtte birini mirasla, kalanı da vasiyetle elde eder. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 6/117; Bilmen, *Kâmus*, 5/127, Bilmen, *İlmihal*, 444)

937. Kişi, bakımını üstlendiği (evlat edindiği) çocuğa bütün malını bağışlayabilir mi?

İslâm dininde hukukî anlamda evlat edinme yoktur. (el-Ahzâb, 33/4-5) Ancak bir kimse korunmaya muhtaç çocukları himayesine alıp onlara bakabilir, bu dinimizin teşvik ettiği bir durumdur. Bu çocukların nesepleri belli ise çocuklar babalarına nispet edilirler. Bir çocuğu himayesine alan kişi, dilediği takdirde malını himayesine aldığı çocuklar da dâhil olmak üzere dilediği kişilere bağışlayabilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48) Ancak bu gibi durumlarda vârisleri mirastan mahrum etmek suretiyle onların husumetine sebep olmaktan kaçınılması tavsiye edilir.

938. Kişinin malı üzerindeki tasarruflarına ailesinin karışma hakkı var mıdır?

Tasarruf ehliyetine sahip olan bir kimse hayatta iken sahip olduğu malları üzerinde sefâhet derecesine varmadıkça istediği gibi tasarrufta bulunabilir; satabilir, hibe edebilir, üçte birini geçmeyecek şekilde vasiyet edebilir. Eşi ve çocuklarının buna müdahalede bulunma hakkı yoktur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48) Bununla birlikte çocuklarının muhtaç duruma düşmemesi için tasarruflarında tedbirli olması da Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tavsiye edilmiştir: "*Vârislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçları için el açan fakirler olarak bırakmandan, daha hayırlıdır.*" (Buhârî, Vesâyâ, 2 [2742]; Ferâiz, 6 [6733]; Müslim, Vasıyyet, 5 [1628])

MİRAS

939. İslâm miras hükümlerine uymamanın sorumluluğu var mıdır?

Müslüman'ın, Yüce Allah'ın koymuş olduğu hükümlere uyması gerekir; aksi takdirde manen sorumlu olur. Mirasla ilgili hükümler de bunlardan biridir. Dolayısıyla, vârislerin haklarına düşene rıza göstermeleri ve diğerlerinin haklarına tecavüz etmemeleri gerekir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de mirasla ilgili hükümler bildirildikten sonra devamla şöyle buyrulur: *"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere koyar."* (en-Nisâ, 4/13) Şu kadar var ki vârisler, miras ile ilgili âyetleri inkâr etmemek ve miras hükümlerini adaletsiz bulmamak kaydıyla mirası kendi aralarında rızaya dayalı olarak diledikleri gibi paylaşma hakkına da sahiptirler. Bu durumda, Allah'ın mirasla ilgili olarak koymuş olduğu hükümlere muhalif davranmış olmazlar.

940. Ölenin geride bıraktığı mallar (tereke) hangi işlemlerden sonra mirasçılarına intikal eder?

Ölenin geride bıraktığı mallar (tereke) ile ilgili yapılacak işlemler sırası ile şöyledir:

a) Techiz ve tekfin masrafları karşılanır.

b) Borçları ödenir.

c) Terekenin üçte birini aşmamak kaydıyla vasiyeti yerine getirilir.
d) Yukarıdaki işlemler tamamlandıktan sonra kalan mallar mirasçılara taksim edilir. (Buhârî, "Kefâlet", 5 [2298]; "Vesâyâ", 2 [2742]; "Ferâiz", 6 [6733]; Müslim, "Vasıyyet", 5 [1628]; "Ferâiz", 14 [1619]; Ayrıca bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/85)

941. Mirası paylaşmayı geciktirmek sakıncalı mıdır?

Ölenin geride bıraktığı mal ve haklar, gerekli işlemlerden sonra derhâl mirasçılarına intikal edeceğinden (en-Nisâ, 4/11-12; Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629]), mirasın mirasçılar arasında hemen bölüşülmesi veya bölüşünceye kadar gelirlerinin hak sahipleri arasında hisselerine göre taksim edilmesi gerekir. Aksi takdirde diğer hak sahiplerinin haklarına tecavüz edilmiş olur. Çünkü hisse sahiplerinin, mirasın kendi hisselerine düşen kısmında her türlü tasarrufta bulunma ve gelirini alma hakları vardır.

942. Ölen kimsenin anne-babasının mirastaki payı nedir?

Anne, ölen çocuğuna her durumda mirasçı olur. (en-Nisâ, 4/11; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/94) Ancak ne kadar miras alacağı diğer mirasçıların paylarıyla birlikte hesaplandığında ortaya çıkar. Nitekim âyette; *"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona vâris oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."* (en-Nisâ, 4/11) buyrulmuştur.

İslâm miras hukukuna göre annenin mirasta üç hâli vardır:

a) Anne, ölenin oğlu, kızı, bunların oğlu ve kızı; hangi taraftan olursa olsun ölenin birden fazla kardeşiyle bulunursa altıda bir alır.
b) Bunlar bulunmazsa anne, üçte bir alır.
c) Bir tarafta baba, öbür tarafta koca veya karı ile beraber bulunursa karı ya da koca, hisselerini aldıktan sonra kalanın üçte birini alır.

Babanın da üç durumu vardır:

a) Baba, ölenin oğlu veya oğlunun oğlu ile birlikte bulunduğunda altıda bir alır.
b) Ölenin kızı veya oğlunun kızı yahut oğlunun... oğlunun kızı ile birlikte bulunduğunda altıda bir ve ilave olarak payları Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilenlerden (ashâb-ı ferâiz) artanı alır.

c) Bu iki grup mirasçı bulunmadığında asabe olur. Başka mirasçı yoksa terekenin tamamını, varsa bunlardan artanı alır.

943. Kadının mirastaki durumu nedir?

İslâm, koyduğu malî hükümlerde genel olarak külfet-nimet dengesini gözetmiştir. Miras hukuku da buna dâhildir. Evlilik esnasında erkeğe, evleneceği kadına mehir vermesi emredilmiş, evlilikten önce kadının nafakası baba ve kardeşlerine, evlilik süresince de kocasına yüklenmiştir. Bu ve benzeri yönlerden bakılınca kadınların miras konusunda haksızlığa uğratılmadıkları anlaşılır. Kadının mirastan alacağı pay, vefat eden kimseye olan akrabalık derecesine göre değişir:

a) Vefat eden kimsenin kızı olarak kadın: Erkek kardeşleri ile beraber bulunduğunda kardeşinin aldığı payın yarısını, erkek kardeşi yoksa ve kız tek ise mirasın yarısını alır. Kızlar birden fazla olduklarında ise mirasın üçte ikisini alırlar. (en-Nisâ, 4/11) Üçte ikisini aralarında eşit olarak paylaşırlar.

b) Vefat edenin oğlundan torunu olarak kadın: Vefat edenin çocukları yoksa tek olması hâlinde oğlundan olan kız torun mirasın yarısını alır. Birden fazla olmaları hâlinde ise mirasın üçte ikisini alırlar. Erkek kardeşleri ile beraber bulunduğunda mirası ikili birli paylaşırlar. Vefat edenin bir öz kızı ile bulunduğunda mirasın altıda birini alan kız torun, vefat edenin oğlu ile bulunduğunda ise mirastan pay alamaz.

c) Vefat edenin anne-baba bir kız kardeşi olarak kadın: İlk üç hâli vefat edenin kızı gibidir. Vefat edenin kızı veya kızlarıyla beraber olunca kız/kızlar hissesini aldıktan sonra kız kardeş kalanı alır. (Buhârî, Ferâiz, 12 [6741-6742]) Vefat edenin babası veya oğlu ile bir arada olunca bunlar mirastan bir şey alamazlar. (en-Nisâ, 4/176)

d) Vefat edenin baba bir kız kardeşi olarak kadın: Baba bir kız kardeşler anne baba bir kız kardeşler bulunmadığında mirasta onların aldıklarını alırlar.

e) Vefat edenin anne bir kız kardeşi olarak kadın: Bu durumda anne bir kız kardeş bir tane olunca altıda bir, erkek veya kız birden fazla olunca üçte birde ortak olur (en-Nisâ, 4/12); vefat edenin, çocukları, babası ve dedesi ile bulununca mirastan pay alamazlar.

f) Vefat edenin annesi olarak kadın: Vefat eden kimsenin çocukları veya birden fazla kardeşi varsa altıda bir, vefat edenin çocukları veya birden fazla kardeşi yoksa üçte bir; eşlerden birisi ve vefat edenin babası ile bulunduğunda eşin hissesi verildikten sonra kalanın üçte birini alır. (en-Nisâ, 4/11) Eğer ölenin eşi ve dedesi ile birlikte bulunursa mirasın tamamının üçte birini alır.

g) Vefat edenin ninesi olarak kadın: Vefat edenin annesi bulunmadığı zaman altıda bir alır. (Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/160-161 [4134-4135]; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/273 [19079]) Ölenin babası olduğunda babaanne, annesinin bulunması hâlinde hiçbir nine mirastan pay alamaz.

h) Eş olarak kadın: Vefat eden kimsenin çocukları varsa sekizde bir, çocukları yoksa dörtte bir pay alır. (en-Nisâ, 4/12; Cürcânî, *Şerhu's-sirâciyye*, 34)

944. Ölen kimsenin çocukları ve karısı varsa kardeşine miras düşer mi?

Ölenin birinci derecedeki yakınları varken ikinci derecedeki yakınları mirasçı olamazlar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/96) Şöyle ki; *"Allah'ın kitabına göre, yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmaya) daha uygundur."* (el-Enfâl, 8/75) mealindeki âyet, usûl veya fürû olma bakımından aynı çizgi üzerindeki yakın akrabanın, uzağını mirastan mahrum edeceğini göstermektedir. Ancak ölenin erkek evladı, oğlunun oğlu veya babası yoksa erkek kardeşi asabe olarak mirasta pay sahibi olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/93)

945. Dede yetimi (babası dedesinden önce vefat eden çocuk) dedesinin ölümü üzerine ona mirasçı olur mu?

Halk arasında kullanılan "dede yetimi" terimi, İslâm miras hukukuna göre; ölenin erkek çocuklarıyla birlikte kendisinden önce ölmüş diğer çocuklarının oğlu veya kızını yani ölenin torununu ifade için kullanılır. İslâm miras hukukunda *"yakın olan akrabanın uzak akrabayı hacbetmesi (engellemesi)"* kaidesine dayalı olarak ölenin çocukları varken torunları mirasçı olamazlar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/94-95; Cürcânî, *Şerhu's-sirâciyye*, 85-86)

Ancak bazı İslâm hukukçuları dedeleri hayatta iken babaları vefat etmiş çocukların mağdur edilmemesi gerektiği üzerinde durarak bu durumdaki toruna dedenin vasiyetini gerekli görmüşlerdir. Buna göre dede, vefat etmiş evladının mirastaki payı kadar miktarı veya tüm malın üçte birini geçmeyecek bir miktarı torunları için vasiyet etmelidir. Dâvûd

ez-Zâhirî, Mesrûk, Katâde, Tâvûs ve Taberî'den nakledildiğine göre, mirasçı olmayan yakın akrabaya vasiyet vâciptir. (İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 8/353-354; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/137-138)

Son dönem âlimlerinden bazıları, miras âyetlerinden önce gelen ve fakihlerin büyük bir kısmı tarafından mensuh kabul edilen, *"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşrû bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı."* (el-Bakara, 2/180) âyetinden yola çıkarak bu vasiyeti vâcip bir vasiyet olarak kabul etmişlerdir. Bu âlimler, dedenin böyle bir vasiyet yapmadan ölmesi hâlinde, vasiyet etmiş gibi kabul edileceğini söylemişlerdir. (Ebû Zehre, *Şerhu Kânûni'l-vasıyye*, 198-200) Kur'ân-ı Kerîm vârislere, miras dağıtılırken vâris olmayan kimselere bile miras malından bir şeyler vermelerini tavsiye etmektedir. (en-Nisâ, 4/8) Bu sebeple dede yetimlerinin miras dağıtılırken gözetilmesi Kur'ân'ın bu tavsiyesine uygun düşmektedir.

946. Taşınmaz mallar miras kaldığında kız ve erkek evlat bunları eşit olarak mı paylaşırlar?

İslâm miras hukukunda mülkiyeti, mûrise (miras bırakan kişiye) ait malların tamamında, erkek ile kız evlatlar mirası ikili birli paylaşırlar. (en-Nisâ, 4/11) Bu konuda miras olarak kalan malın taşınır olması ile taşınmaz olması arasında fark yoktur. Mülkiyeti mûrise ait olmayıp devlete ait olan topraklarda devletin, kamunun maslahatına uygun bir şekilde tasarruf etme yetkisi vardır. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde çıkartılan "Arazi ve İntikal Kanunu"nda mülkiyeti devlete ait olan (mirî) arazilerde tasarruf hakkının vefat edenin erkek ve kız çocukları arasında eşit olarak paylaştırılması kanunlaştırılmıştır. (Bilmen, *Kâmus*, 5/399) Cumhuriyetten sonra vatandaşın elindeki topraklar özel mülke dönüştüğünden artık bu topraklar kişinin kendi mülkü olmuştur. Dolayısıyla bunlarda da İslâm miras hukuku hükümleri geçerli olur.

947. Vârislerden biri diğeri lehine mirastan feragat edebilir mi?

Kişi dilerse diğer vârislerin tamamı ya da herhangi biri lehine kendi miras payından feragat edebilir. Ancak mirasçılardan belirli bir kısmı lehine feragat edecekse, önce feragat edenin payının ayrılıp bu payın,

lehine feragat ettiği mirasçılara verilmesi gerekir. Fakat mirasçıların tamamı lehine feragatta bulunacaksa böyle bir işleme gerek yoktur. Bunu sözlü olarak bildirebileceği gibi yazılı olarak beyan etmesi de isabetli olur.

948. Kişi kendi miras payını başkasına verebilir mi?

Bir kimse kendisine miras olarak intikal eden hakkını kısmen ya da tamamen diğer mirasçılardan birine veya bir yabancıya hibe edebilir. Çünkü bu mal onun hakkıdır. Ayrıca mirasçılar, karşılıklı rıza ile malı diledikleri şekilde taksim edebilirler. Maddî veya manevî herhangi bir baskı olmaksızın, haklarından kısmen veya tamamen diğer mirasçılar lehine feragat edebilirler. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/126)

949. Mirasçılar mirastan mahrum edilebilir mi?

Kişi, mirasçısını mirasından mahrum etme hak ve yetkisine sahip değildir. Ancak vârisin mûrisini öldürmesi, farklı dinlerden olmaları gibi mirasçılığa engel hâller bulunması durumunda mirasçı mirastan mahrum kalır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/115-116)

Çocuklar anne-babanın gönlünü incitecek, sevgi ve gönül bağını koparacak davranışlarda bulunmuşlar veya görevlerini yapmamışlarsa, dinen sorumlu olurlar. Onların bu hataları mirastan mahrum bırakılmalarına dinen sebep teşkil etmez. Bu itibarla, anne-babanın hangi sebeple olursa olsun çocuklarını mirastan mahrum etmek için evlatlıktan reddetme yetkisi bulunmadığı gibi mirastan mahrum bırakmak için vasiyette bulunması da caiz değildir. Ailede anne-baba kendi sorumluluklarını, çocuklar da kendi sorumluluklarını bilerek ailevî yaşantılarını bir Müslüman'a yakışır şekilde düzenleyip sürdürmek mecburiyetindedirler.

950. Başkasına evlatlık olarak verilen kişinin öz babasından miras hakkı var mıdır?

Dinimizde, başkasının nesebine kaydedilip aslî nesebinin zayi edildiği ve bu bağlamda birtakım hukukî sonuçlar doğuran evlatlık müessesesi kabul edilmemiştir. (el-Ahzâb, 33/4-5; Buhârî, Megâzî, 57 [4326]; Müslim, Îmân, 114-115 [63]) Bununla beraber kimsesiz çocukların evlatlık adı altında ve hiçbir hukukî sonuç doğurmaksızın hayırsever kimseler tarafından bakılıp

büyütülmesi de mümkündür. Evlat edinenle evlatlık arasında tek veya çift taraflı bir mirasçılık ilişkisi yoktur. Aralarında mirasçılık söz konusu olmadığından, evlat edinenler hayatta iken diledikleri kadar malı evlatlık olarak büyütülen çocuğa hibe edebilecekleri gibi mallarının üçte birini vasiyet yoluyla da bırakabilirler. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48)

Başkası tarafından evlat edinilen kişi, gerçek babasının nesebinden çıkmış olmadığından ona mirasçı olur.

951. Haram kazançlarla alınan mallar kişinin ölümünden sonra mirasçılara helal olur mu?

Bir kimsenin geriye bıraktığı mirasın tamamı; gasp, hırsızlık gibi meşrû olmayan yollarla elde edilen mallardan oluşuyorsa, sahiplerinin bilinmesi hâlinde kendilerine, kendileri sağ değilse mirasçılarına, sahiplerinin bilinmemesi hâlinde ise fakirlere veya hayır kurumlarına verilmelidir. Çünkü İslâm'a göre haram yolla elde edilen malın sahibine verilmesi, bu mümkün değilse yoksullara verilmesi gerekir.

Haram yollarla kazanılan para ve mallara gelince; mirasçıların fakir olmaları durumunda söz konusu mirastan yararlanmaları caiz ise de fakir olmayan mirasçıların yararlanmaları caiz değildir. Bu tür para ve malların, fakirlere veya hayır kurumlarına verilmesi gerekir.

Bir kimsenin geriye bıraktığı miras; tümüyle haram kazanca dayanmayıp helal ile haram karışık vaziyette bulunur ve bunların birbirlerinden ayırt edilmeleri de mümkün olmazsa, mirasçıların bu tür malları paylaşmaları caizdir.

Şu kadar var ki, maddî durumu elverişli olanların bu tür para ve malları almak yerine, fakirlere veya hayır kurumlarına vermeleri takvaya uygun bir davranış olur. (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâ'iyye*, 207)

952. Emekli maaşı miras malı sayılır mı?

Tereke, ölünün geride bıraktığı ve üzerinde başkasının hakkı bulunmayan mallardır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/759) Dolayısıyla mal kapsamında olmayan hak ve menfaatler tereke dışı kabul edilmiştir. Kişinin görevi ile ilgili şahsa bağlı hakkı olan maaşı miras kapsamında değerlendirilmez. Emekli maaşı alma hakkı kanunen kime tanınmışsa bu onun hakkıdır. Bu konuda yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre hareket etmek gerekir.

953. Baba hayatta iken malını mirasçıları arasında bölüştürse, vefat ettikten sonra vârisler bu taksime uymak zorunda mıdır?

Kişi hayattayken malı üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir; malının bir kısmını satabilir, çocuklarına veya başkalarına bağışlayabilir, vakfedebilir ya da tasaddukta bulunabilir. Bu itibarla, bir kişi ölmeden önce bütün mallarını veya bir kısmını kime hibe etmiş ve hibe edilen kişi bunu kabul edip teslim almış ise bu mallar, bağışlanan kişinin olur. Artık bu mallarda miras hükümleri uygulanmaz. Şayet baba taksim yapmış fakat malları ilgililere teslim etmeden kendi yaptığı taksime göre bölüşülmesini vasiyet etmişse, bu vasiyete uyma zorunluluğu yoktur. (Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6 [2870]; Tirmizî, Vesâyâ, 5 [2120])

Mirasçılar isterlerse malları bu vasiyete göre, isterlerse miras hükümlerine göre bölüşürler. Bu durumda bir tek mirasçının bile itirazı dikkate alınır.

954. Yeğenini evlat edinen ve resmiyette tek vâris olarak onu bırakan kimsenin vefatından sonra ölenin kardeşleri dinen bu maldan hak alabilirler mi?

Dinimizde hukukî birtakım sonuçlar doğuran bir evlatlık müessesesi yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'e göre evlatlıklar öz çocuk gibi olmayıp (el-Ahzâb, 33/4) evlatlık olarak büyütülen çocukla, evlat edinenler arasında birbirlerine mirasçı olma hakkı da söz konusu değildir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/119) Dolayısıyla bu durumdaki bir kimse öldüğünde onun dinen gerçek mirasçıları kardeşleridir. Ancak taraflar birbirlerine hibe ve mal varlığının üçte birinden fazla olmamak şartıyla vasiyet yolu ile mal bırakabilirler. (Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629])

955. Nikâhlandıktan sonra zifaf gerçekleşmeden ölen kişiye eşi mirasçı olur mu?

Nikâh, mirasa hak kazanma sebeplerinden biridir. (en-Nisâ, 4/12; bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/86) Bu itibarla eşlerden birisinin ölümü hâlinde diğeri ona mirasçı olur. Zifafın ya da halvetin bunda bir etkisi yoktur.

956. Trafik kazasıyla mûrisinin ölümüne sebep olan kimse ona vâris olabilir mi?

Bir an önce mirasa konabilmek için mûrisin öldürülmesi ihtimalini ortadan kaldırmak maksadıyla kâtil mirastan mahrum edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Katil mirasçı olmaz.*" (Ebû Dâvûd, Diyât, 19 [4564]; Tirmizî, Ferâiz, 17 [2109]; İbn Mâce, Ferâiz, 8 [2735])

Ancak öldürmenin hangi çeşidinin mirastan mahrum kılacağı hususunda ictihad farklılıkları vardır. Hanefîlere göre, kısas veya keffâret lazım gelen -kasten veya kasta benzer öldürme, hataen ve hata hükmünde öldürmeler- mirasçı olmaya engeldir; ölüme sebebiyet vermek bu kapsamda değerlendirilmemiştir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/116) Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, doğrudan doğruya öldürme veya ölüme sebebiyet verme mirasa engeldir. Mâlikî mezhebine göre ise öldürme kasten olursa mirasçı olmaya engeldir. Ancak kasıtsız (hataen) öldürme mirasçı olmaya engel değildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/364 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/45; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 10/7715-7717)

Dolayısıyla Mâlikî mezhebine göre; herhangi bir kasıt olmaksızın, trafik kazası ve benzeri yollarla hataen ölüme sebep olan kişi mirastan mahrum edilmez. Günümüz şartlarında bu görüş tercih edilebilir.

957. Müslüman gayrimüslime mirasçı olabilir mi? Din ayrılığı mirasa engel midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Müslüman bir kimse kâfire, kâfir de Müslüman'a mirasçı olamaz.*" (Buhârî, Ferâiz, 26 [6764]; Müslim, Ferâiz, 1 [1614]) ve "*Farklı din mensupları birbirlerine mirasçı olamazlar.*" (Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10 [2911]; Tirmizî, Ferâiz, 16 [2108]) şeklindeki hadislerine dayanan fakihlerin çoğunluğu, din farkının mirasa engel olacağını söylemiştir. Bu hadisleri başka bilgilerle birlikte değerlendiren Muaz b. Cebel, Muâviye b. Ebî Süfyân gibi sahabilerle sonraki bazı müctehidler, gayrimüslimin Müslüman akrabasına mirasçı olamayacağını ama Müslüman'ın gayrimüslim birisine mirasçı olabileceğini kabul etmişlerdir. Günümüzde de tercih edilen bu görüşe göre; Müslüman, gayrimüslim anne-babasından kalan mirası alabilir. (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 12/50 [6763]; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 8/87-88 [2911-2913]; Mardînî, *er-Rehâbiyye*, 34)

958. Evli bir kadın, kendisine ailesinden kalan mirası kocasına danışmadan istediği gibi kullanabilir mi?

Kadın kendi mal varlığında istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Bu itibarla, evli bile olsa bir kadın malını/parasını dilediği gibi harcayabilir, hayır hizmetlerinde kullanabilir veya eşine hibe edebilir. Kadının malî durumu iyi olsa bile ailenin giderlerinin karşılanmasında eşine yardımcı olma zorunluluğu yoktur. Şu kadar var ki, aile içi huzursuzluğa sebebiyet vermemek için eşlerin her konuda birbirlerine danışmaları uygun olur.

959. Küçük yaşta iken babası vefat eden çocuğa mirastaki payı ne zaman teslim edilir?

Vefat eden kimsenin vârisleri hangi yaşta olurlarsa olsunlar İslâm miras hukukunda öngörülen miktarda payları verilir. Küçük yaşta olanlar reşîd oluncaya kadar mallarını velileri-vasîleri (kanunî temsilcileri) koruma altına alırlar.

Kur'ân-ı Kerîm bu konuda; *"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helali haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahtır."* (en-Nisâ, 4/2) ve *"Yetimleri deneyin. Ergenlik çağına erdiklerinde, eğer reşîd olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin..."* (en-Nisâ, 4/6) buyrulmaktadır.

960. Kişinin mal varlığında ölümünden sonra meydana gelen artış mirasa dâhil midir?

Kişinin ölümünden sonra mal varlığında meydana gelen tüm artışlar mirasa dâhildir. Bu artışın sağlanmasına mirasçılardan biri veya birkaçı fiilen çalışarak katkı sağlamışlarsa, karşılığında kendilerine ayrıca ecr-i misil/emsal ücret ödenir.

961. Eşi ölüp tekrar evlenen bir kimse, önceki eşi zamanında elde ettiği mallardan sonraki eşini mahrum edebilir mi?

Nikâhlı eşlerin birbirlerinin evlilikten önce veya sonra kazanılan tüm mallarına mirasçı olma hakkı vardır. İslâm hukukuna göre hiç kimse

mirasçısını mirasından mahrum etme yetkisine sahip değildir. Ancak kişi hayattayken malı üzerinde istediği gibi tasarruf hakkına sahiptir: Satabilir, çocuklarına veya başkalarına bağışlayabilir, vakfedebilir. Ancak çocuklarını başkalarına muhtaç bırakacak tasarrufta bulunması uygun olmaz.

Bu itibarla eşlerin önceki evliliklerinden miras olarak kalan mallarını ölümlerinden sonra birbirlerine mahrum etme hakları yoktur. Ölmeden önce ise diledikleri gibi tasarruf yetkileri bulunmaktadır.

962. Baba çocuklarının bir kısmını evlendirdikten sonra vefat ederse bekâr kalan çocukları, mirastaki hisselerine ek olarak terekeden evlenme masraflarını karşılama hakkına sahip olurlar mı?

İslâm âlimleri babanın evladını evlendirmek zorunda olup olmadığı konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. Hanefî ve Şâfiî âlimleri babanın, çocuğunu evlendirmesinin vâcip olmadığını söylerken, Hanbelî âlimleri, çocuğun nafakası babasına aitse babası onu evlendirmek zorundadır, demişlerdir. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/184; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/216)

Bununla birlikte maddî imkânı iyi olan bir babanın kendi parası ile evlenme imkânı bulamayan evladını evlendirmesinin güzel bir davranış olacağında şüphe yoktur. Nitekim bazı rivâyetlerde bir evladın baba üzerindeki hakkı; kendisine güzel bir isim koyması, evlenme zamanı geldiğinde evlendirmesi ve okuma-yazma öğretmesidir, şeklinde zikredilmiştir. (bk. Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 150, 228 [2489, 3743]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/137 [8299]; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 2/538 [4815/2489]; 3/394 [6480/3743])

Babanın bıraktığı mirasta kardeşler ortaktır. Bekâr kardeşlerin düğün masraflarının mirastan karşılanması dinen zorunlu değilse de miras paylaşılmadan önce bekârların evlenme masraflarının ayrılması, daha sonra da kalan miktarın miras hukukuna göre taksimi, ahlaken daha uygundur.

963. Üvey annelerinin nüfusuna kayıtlı çocuklar ona mirasçı olabilirler mi?

Üvey evlatlar, resmiyette nüfus kütüğüne kayıtlı oldukları üvey annelerinin çocuğu görünmelerine rağmen gerçekte onun çocuğu değildirler. Bu durumda, İslâm miras hukukuna göre onun bıraktığı mala mirasçı

olamazlar. Ancak asıl vârisler isterlerse başkalarına olduğu gibi üvey kardeşlerine de kendi haklarından bir şeyler verebilirler. Nitekim Nisâ sûresinde; *"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."* (en-Nisâ, 4/8) buyrulmaktadır.

964. Bir kadın, "Vefatımdan sonra kocam evlenirse malıma vâris olmasın" diye vasiyette bulunabilir mi?

Eşler, birbirlerinin vârisleridir. (en-Nisâ, 4/12) Din ayrılığı, öldürme gibi mirasçılığa engel bir durum olmadıkça hiç kimse vârislerini bundan mahrum edemez. Dolayısıyla bir kadının, vefatından sonra kocasının evlenmesi durumunda malına mirasçı olmamasını vasiyet etmesi geçerli değildir. Böyle bir vasiyete de uyulmaz.

965. Babadan kalan mal taksim edilirken bu malın kazanılmasında ya da korunmasında emeği olan evlada taksimde ayrıcalık tanınabilir mi?

Aile içinde malların kazanılması sırasında, daha sonra ortaya çıkabilecek tartışmaların önünü almak açısından, kişilerin katkı ve çalışmalarının açık ve somut bir biçimde belirlenmesine özen gösterilmelidir. Bu tedbirin alınmaması ya da katkıların birbirinden ayrıştırılamayacak nitelikte olması hâlinde, aile içinde müşterek çabayla kazanılan mallar, yapılabiliyorsa kişilerin harcadıkları mesai, aldıkları risk ve kullandıkları temsil yetkisine dayanarak hakkaniyetli bir biçimde ayrılır. Bu konuda resmî vesika ve kayıtlar yanında aileyi yakından tanıyanların bilgi ve tanıklıklarına müracaat edilir.

Tarafların katkılarının somut bir biçimde ayrıştırılmaması veya daha sonra ayrıştırılamaması hâlinde anne-baba ve çocukların beraber yaşadığı geniş ailelerde elde edilen kazanç ve sahip olunan mallar aile reisi olan babaya aittir. Bu kazançta çocuklardan bazılarının katkısının bulunup bazılarının bulunmaması sonucu değiştirmez. Dolayısıyla babanın vefatı hâlinde miras olarak bıraktığı malları, mirasçının bu kazançta payının olup olmadığına bakılmaksızın aralarında mirastaki haklarına göre bölüştürülür.

Hukukî hüküm bu olmakla birlikte malların kazanılması veya korunmasında katkısı olan kardeşlerin gayretlerinin diğer mirasçılar tarafından dikkate alınması ve buna göre bir davranış sergilenmesi uygun olur.

966. Ölen kişi mallarını eşiyle beraber çalışıp kazanmış ise bu durumda hayatta kalan eşin hakkı nedir?

Aile içinde malların kazanılması sırasında, daha sonra ortaya çıkabilecek tartışmaların önünü almak açısından, kişilerin katkı ve çalışmalarının açık ve somut bir biçimde belirlenmesine özen gösterilmelidir. Bu tedbirin alınmaması ya da katkıların birbirinden ayrıştırılamayacak nitelikte olması hâlinde, nikâhtan sonra müşterek çabayla kazanılan mallar, yapılabiliyorsa kişilerin harcadıkları mesai, aldıkları risk ve kullandıkları temsil yetkisine dayanarak hakkaniyetli bir biçimde ayrılır. Bu konuda resmî vesika ve kayıtlar yanında aileyi yakından tanıyanların bilgi ve tanıklıklarına müracaat edilir. Bu yapılamıyor ve kazançtaki emek ve risk eşit oranlarda gözüküyorsa, mallar eşit olarak ayrılabilir. Yapılan işin asıl sorumlusunun koca olduğu durumlarda ise ailede elde edilen kazanç ve sahip olunan mallar, aile reisi olan kocaya ait sayılır. Kadının emek ve katkısı, aile birlikteliğinin bir gereği olarak destek ve bağış (teberru) kapsamında değerlendirilir.

Kul hakkını ilgilendiren diğer alanlarda olduğu gibi burada da takva bilinci, ahiret kaygısı, adalet ve hakkaniyetten ayrılmama, diğerkâmlık ve doğruluk gibi dinî umdeler her zaman hatırlanmalı ve buna göre davranmaya gayret edilmelidir.

967. Borçlu olarak ölen kimsenin borcu nasıl ödenir?

Borçlar, Allah'a karşı ve kullara karşı olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir kimse zekât, oruç, hac, adak, keffâret gibi ibadetlerden doğan ve Allah hakkına taalluk eden borçlarını hayattayken ödemekle mükelleftir. Bu mükellefiyeti yerine getiremeyen kişinin vefat etmeden söz konusu borçların ödenmesi için vasiyette bulunması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâni'*, 3/103, 123, 221) Mezkûr borçların ödenmesi için vasiyette bulunulması durumunda Hanefî mezhebine göre vârislerin bu vasiyeti terekenin üçte birinden yerine getirmeleri zorunludur. Vasiyet edilmemesi hâlinde ise zorunlu olmamakla birlikte vârislerin bu borçları

mirastan ödemeleri tavsiye edilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 8/153; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakîk*, 6/230)

Hz. Peygamber (s.a.s.) kullara ait borçların ödenmesinin önemi üzerinde de durmuştur. (Nesâî, Büyûʿ, 98 [4684-4685]) Allah Resulü (s.a.s.), kişinin borçlu olarak Allah'ın karşısına çıkmasını günah olarak nitelemiş (Ebû Dâvûd, Büyûʿ, 9 [3341]); ölen kişinin ruhunun, zimmetindeki borç ödeninceye kadar bağlı kalacağını bildirmiş (Tirmizî, Cenâiz, 76 [1078-1079]; İbn Mâce, Sadakât, 12 [2413]); ölenin borçlarının mümkünse cenaze namazından önce; değilse daha sonra malından ödenmesini emretmiştir. (Buhârî, Kefâlet, 5 [2298]; Müslim, Ferâiz, 14 [1619]; bk. Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'id Müslim*, 5/339-341) Zira dinimizde kul haklarına riâyet edilmesi emredilmiş; hak ihlalinde bulunan kişinin, hak sahibi affetmedikçe hiç kimse tarafından affedilemeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla üzerinde kullara ait borçlarla ölen kişinin, teçhiz ve tekfinden sonra bıraktığı maldan borçları ödenir. Kur'ân'da borçların vârislerin payına olan önceliği *"Bu (paylaştırma ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."* (en-Nisâ, 4/11) âyetiyle belirtilmiştir. Tereke, borçların tamamını ödemeye yetmiyorsa, borçlar oranında alacaklılara bölüştürülür. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/85)

VAKIF

968. Bir vakfa ait olup resmî tescili bulunmayan gayrimenkuller hakkında dinen ne yapılması gerekir?

Bir malın vakıf olduğuna dair vakfiyenin bulunması veya resmî kayıt şart değildir. Güvenilir kişilerden müteşekkil şahitlerin şehâdeti ile de bir yerin vakıf olduğu dinen sabit olur. Ancak vakıf malının başkasının eline geçip zayi olmaması için ilgili mercilerce kayıt altına alınması ihmal edilmemelidir. Vakıf olduğu sabit olan bir yerin vakıf amacı dışında kullanılması, hibe edilmesi veya usûlüne uygun bir istibdâl işlemi (vakıf taşınmazın, aynı değerde veya daha değerli bir başka taşınmazla takası) dışında başkalarına satılması caiz değildir. Vakıf malını bedelsiz olarak zimmete geçirme konusunda vebal açısından şahıs veya kamu kuruluşu arasında dinen herhangi bir fark yoktur. Buna göre vakıf malını vakıf olmaktan çıkaran kişiler veya kurum ve kuruluş yetkilileri, bu konuda

taksir ve ihmali olanlar veya buna göz yumanlar dinî yönden sorumludurlar. Kaldı ki, istibdâl şartlarına uymayan tasarruflar sonucunda herhangi bir vakıf malının vakıf olma özelliğini yitirmesi söz konusu değildir.

Bu bağlamda camilere veya halkın hizmetine tahsisli olarak vakfedilen fakat zamanında resmî tescili yapılmadığından dolayı, sonradan çıkarılan yasalarla kamu/belediye mülkiyetine geçirilen taşınmazların vakıf niteliği sona ermez. Bu sebeple söz konusu taşınmazlar, vakfedildikleri cihete tekrar tahsis edilmelidir. Bunun için gerekli işlemleri yapmak hem kamunun hem de ilgili taşınmazın vakıf olduğunu bilen kimselerin görevidir.

Girişimlere rağmen vakıf niteliği tekrar kazanılamaz ve o gayrimenkul, çeşitli yollarla özel ya da tüzel kişilerin mülkiyetine geçerse bu durumda o taşınmazı vakıf olmaktan çıkaran kişiler dinen sorumlu olurlar. Bu durumda vakıf malına, satın alma veya miras yoluyla sahip olan kişiler, imkânları nispetinde o malı aslî kimliğine kavuşturmaya çalışmalıdırlar.

969. Kişinin mallarını tümüyle vakfetmesi caiz midir?

Kişi, sağlığında malları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Mallarını yoksullara veya hayır kurumlarına bağışlayabilir. Vakfın sahih olması için vakfeden kişinin akıllı ve ergenlik çağına erişmiş olması ve vakfın ebedî olması gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Fedek ve Hayber arazilerindeki hisselerini Müslümanların yararına vakfetmiştir. (Buhârî, Vesâyâ, 1 [2739]; Ferâiz, 3 [6725]; Müslim, Cihâd, 52-54 [1759])

İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Ömer'in payına Hayber'den bir arazi isabet etmiş, Hz. Ömer de (r.a.) Hz. Peygamber'e (s.a.s.), *"Ya Resûlallah, Hayber'den elime öyle bir toprak parçası geçti ki şimdiye kadar bundan daha değerli bir mala sahip olmamıştım. Bana neyi tavsiye buyurursunuz?"* demişti. Hz. Peygamber de (s.a.s.); "*İstersen aslını (kendine) bırakır, menfaatini tasadduk edersin*." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer, satılmamak, hibe edilmemek, mirasçılara intikal etmemek üzere; fakirler, akraba, köleler, misafirler ve yolcular için tasadduk etti. Onu idare edenin mülküne bir şey geçirmeksizin, normal ölçüler içinde

yemesi ve yedirmesinin serbest olduğunu belirtti. (Buhârî, Şurût, 19 [2737]; Vesâyâ, 22, 28-29 [2764, 2772-2773]; Müslim, Vasıyyet, 15 [1632]) Hz. Osman da Medine'deki Rûme kuyusunu satın alıp bütün Müslümanların yararına tahsis etmiştir. (Tirmizî, Menâkıb, 19 [3699, 3703]; Nesâî, Cihâd, 44 [3182]) Ancak kişi malını vakfederken, mirasçıların mağdur olmamasına dikkat etmesi uygun olur.

970. Bir kimse hayatta iken mülkünü bir hayır kurumuna bağışlasa, ölümünden sonra çocukları bu bağışı iptal ettirebilirler mi?

Karşılık şart koşulmaksızın bir malın hayatta iken başkasına temlik edilmesine "hibe" denir. Hibe iki taraflı bir akit olup, tarafların irâde beyanı ile kurulur; hibe edilen malın teslim-tesellümü ile tamamlanır.

Hibenin geçerli olması için bağışlama anında akit konusu malın mevcut olması, malum ve belirli bulunması, bağışlayana ait olması ve tarafların rızalarının bulunması şarttır. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/112; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/222)

Usûlüne uygun olarak yapılan ve teslimi tamamlanan hibe akdinden dönmek kural olarak caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunu kınamıştır. (Buhârî, Hibe, 14 [2589]; Müslim, Hibât, 5-8 [1622]) Ancak Hanefîler hibeyi kabul eden kişinin rızası veya hâkim kararı ile hibeden dönülebileceğini kabul etmişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/227)

Buna göre bir kimse hayatta iken yapmış olduğu hibeden geri dönme hakkına sahiptir. Ama onun ölümünden sonra çocuklarının bu hibeyi iptal etme hakları yoktur.

971. Önceden mezarlık olan bir alana cami veya başka bina yapılabilir mi?

Mezarlık olarak vakfedilen bir yerin, bu hizmette kullanılması mümkün olduğu sürece başka bir hizmete tahsisi uygun değildir. Uzun müddet cenaze defnedilmese bile, bu yerin kabristan olarak muhafaza edilmesi münasip olur. Zorunlu bir durum olmadıkça böyle bir kabristanı satmak, üzerine bina yapmak ya da benzer tasarruflarda bulunmak için ölü kemiklerini başka bir mezarlığa nakletmek doğru bir davranış değildir. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/448-450) Ancak başka bir alternatifin olmadığı

ya da kamu menfaatinin gerektirdiği durumlarda, mezarlık başka bir yere nakledilerek yeri, cami vb. amaçlar için kullanılabilir.

972. Camideki eski halıları veya diğer kullanılmayan eşyayı satarak caminin ihtiyaçları için kullanmak caiz midir?

Amacına hizmet etme imkânı kalmayan bir vakfın aynı amaca hizmet etmek üzere değiştirilmesi veya satılması caizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/376) Camilere ait olup da kullanılmayan halı, kilim vb. eşyanın çürümeye terk edilmesi uygun olmaz. Dolayısıyla antika değeri olmayanlarının, usûlüne uygun bir şekilde ihtiyacı olan başka bir cami veya mescide verilmesi; ihtiyacı olan başka bir cami veya mescidin bulunmaması hâlinde ise ilgili mevzuat çerçevesinde satılıp parasının demirbaş olacak şekilde caminin diğer ihtiyaçlarına harcanmasında dinen bir sakınca yoktur.

HELALLER ve HARAMLAR

HELALLER VE HARAMLAR

SOSYAL HAYAT

973. Selâmlaşmanın İslâm dinindeki yeri ve hükmü nedir?

Selâmlaşma, Müslümanlardan birinin diğerine "Selâm sizin üzerinize olsun, Allah sizi her türlü kaza ve beladan korusun" anlamına gelen "selâmün aleyküm/es-selâmü aleyküm" diyerek hayır duada bulunması; diğerinin de "ve aleyküm selâm/aleykümü's-selâm" diyerek aynı duayla karşılık vermesidir. Nitekim Allah Teâlâ, ***"Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile ya da dengi ile karşılık verin"*** (en-Nisâ, 4/86) buyurarak verilen selâma güzel şekilde karşılık vermeyi emretmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.s.) selâma güzel lafızlar eklemenin sevabı artırdığına dikkat çekmiş, "es-Selâmü aleyküm" sözüne, "ve rahmetullâh ve berekâtüh" (Allah'ın rahmeti ve bereketi) gibi sözcükler eklemek suretiyle ayrıca sevap kazanılacağını bildirmiştir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 143, [5195-5196])

Dinimiz Müslümanları kardeş ilan etmiş, kardeşlik bilincinin yerleşip devam etmesi için de onlara bazı görevler yüklemiştir. Bu görevlerden biri de selâmlaşmaktır. Nitekim Resûlullah (s.a.s.) selâmlaşmayı Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakları arasında saymıştır. (Müslim, Selâm, 5, [2162])

İslâm âlimleri selâm vermenin sünnet, almanın farz olduğunu ve selâm verenin alana göre daha fazla sevap kazanacağını belirtmiştir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/164) Allah Resûlü (s.a.s.) iki Müslüman'ın karşılaştığında söze önce selâmla başlamalarını öğütlemiş; küçüğün büyüğe, bir vasıta üzerinde gidenin yürüyene, yürüyenin veya ayakta olanın oturana, sayı bakımından az olan topluluğun çok olana selâm vermesinin uygun

olacağını bildirerek selâmlaşma âdâbını öğretmiştir. Bunun yanında topluluk içerisinden bir kişinin selâm vermesini ya da verilen selâmı bir kişinin almasını yeterli görmüş ve bir topluluktan ayrılırken de selâmla ayrılmanın güzel olduğunu ifade etmiştir. (Buhârî, İsti'zân, 4, [6231]; Müslim, Selâm, 1, [2160]; Ebû Dâvûd, Edeb, 150, [5208], 152, [5210]) Şayet topluluktan hiç kimse verilen selâmı almazsa bu durumda toplulukta bulunan herkes günahkâr olur. (İbn Âbidînzâde, *el-Hediyyetü'l-'Alâ'iyye*, 232; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/594)

974. Kul hakkının önemi nedir ve ihlali durumunda nasıl ödenir?

İslâm'ın üzerinde hassasiyetle durduğu temel kavramlardan birisi hak kavramıdır. İslâm, bütün canlılara ait hakları ayrıntılı bir şekilde tespit ve tarif edip sınırlarını belirledikten sonra her bir hak sahibine hakkının verilmesini emretmiş; hak ihlali anlamına gelecek her türlü davranışı da yasaklamıştır. Bu hakların başında kul hakkı gelmektedir. Nitekim Allah Teâlâ insanoğlunu en güzel biçimde yaratmış ve mükerrem kılmıştır. (el-İsrâ 17/70; et-Tîn 95/4) Bundan dolayı İslâm'da ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, konumu ne olursa olsun insanların hakları dikkate alınmış ve gözetilmiştir. Resûlullah (s.a.s.) veda hutbesinde; *"Ey insanlar! Sizin canlarınız, mallarınız ırz ve namuslarınız, Rabbinize kavuşuncaya kadar dokunulmazdır."* (Buharî, Hac, 132 [1739, 1741]) buyurmuş; kul haklarını ihlal eden kişinin ahirette hüsrana uğrayacağını haber vermiştir. (bk. Müslim, Birr, 59 [2581]) Dolayısıyla İslâm'da kul haklarına riâyet, İslâm'ı anlama ve özümseme göstergelerinden olup dünya ve ahiret saadetine ulaştıran temel vesilelerden birisidir.

Kul hakkı ihlali durumunda; haksızlığın gecikmeden giderilmesi, hak sahibi ile helalleşilmesi ve bu günahtan tövbe istiğfar edilmesi gerekir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Kim din kardeşinin şeref, onur ve haysiyetine veya malına yönelik bir haksızlık yapmışsa altın ve gümüşün fayda vermeyeceği kıyamet günü gelmeden önce o kimseyle helalleşsin. Aksi takdirde yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınarak hak sahibine verilir. Şayet sevabı yoksa hakkına girdiği kişinin günahlarından alınarak kendisine yüklenir."* (Buhârî, Mezâlim, 10 [2449])

Mallarla ilgili kul hakkı ihlali durumunda; mevcutsa söz konusu malın kendisi, yoksa bedeli hak sahibine verilmelidir. Hak sahibinin hayatta

olmaması hâlinde ise mirasçılarına teslim edilmelidir. Malın sahibi bilinmiyor veya kendisine ulaşmak mümkün olmuyorsa söz konusu mal veya bedeli hak sahibi adına fakirlere ya da hayır kurumlarına verilmelidir. Ayrıca yapılan bu hatadan dolayı samimi bir şekilde tövbe edip Allah'tan af ve mağfiret dilenmelidir.

Hak ihlali; hakaret etme, küfür, yalan, gıybet, iftira, alay, istihza, rencide etme gibi insanın onur ve haysiyetine yönelikse bu durumda yapılması gereken, ortaya çıkan zarar ve mağduriyeti gidermek ve hak sahibiyle helalleşmektir. Buna imkân bulunmadığı durumlarda ise samimi bir tövbeden sonra hak sahibine hayır dua edilmeli, onun namına hayır hasenat yapılarak bu vebalden kurtulmaya çalışılmalıdır. Bu şekilde bir yol izlemenin manevî içerikli kul haklarına keffâret olabileceği bazı âlimler tarafından dile getirilmiştir. (İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, 1/113)

975. Kadın şahsi ihtiyacını karşılamak için kocasının parasını rızası olmadan alabilir mi?

İslâm dini, kocaya vermiş olduğu hak ve yetkilerin yanında, birtakım görev ve sorumluluklar da yüklemiştir. Bunlardan birisi de kocanın eşinin temel ihtiyaçlarını makul ve normal ölçülerde karşılama ve giderme görevidir. (el-Bakara, 2/233; en-Nisâ, 4/34; et-Talâk, 65/6) Bu, evlilik akdinden doğan bir sorumluluk olup, kadının zengin veya fakir olması, Müslüman veya gayrimüslim olması sonucu değiştirmez.

Ebû Süfyan'ın karısı Hind, Resûlullah'ın (s.a.s.) huzuruna gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Süfyân cimri bir adamdır, ne bana ne de çocuklarına yeterli harcamada bulunuyor. O görmeden malından alabilir miyim?" diye sorduğunda Allah Resûlü (s.a.s.); "***Maruf ölçüler içerisinde kendine ve çocuklarına yetecek kadarını alabilirsin.***" (Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 31 [5420]; bk. Buhârî, Büyû', 95 [2211]; Müslim, Akzıye, 7-9 [1714]) buyurmuştur. Buna göre koca, eşinin normal şahsi ihtiyaçlarını karşılamayı ihmal ederse, kadın onun malından ihtiyacı kadarını alabilir.

976. Ölen yakınının maaşını alabilmek için resmen boşanan ama evliliğini dinî nikâhla devam ettirenlerin aldıkları bu maaşlar helal midir?

Nikâh, aile birliği oluşturacak kimselerin Allah'ın emri gereği gerçekleştirdikleri bir sözleşmedir. Böylesine önemli bir sözleşmenin birtakım

maddî kaygılarla sona erdirilmesi her şeyden önce ahlaken doğru değildir. Kaldı ki sevgili Peygamberimiz normal şartlar altında gerçekleşen boşama için bile *"Allah'ın en hoşlanmadığı helal şey evliliği sona erdirmektir"* (Ebû Dâvûd, Talâk, 3 [2178]; İbn Mâce, Talâk, 1 [2018]) buyurmuştur.

Bir yakını dolayısıyla kanun gereği dul hanımlara ödenen parayı almak üzere resmen boşanıp gerçekte birlikte yaşamaya devam etmek, hile niteliğinde olduğundan haramdır. Bu tür hileli yollarla elde edilecek gelirler kamu malını zimmetine geçirmek anlamına gelir. Bu nedenle hileli boşanma yolu ile alınan maaş helal olmaz.

977. Sakal bırakmanın ve kesmenin dinî hükmü nedir?

Hz. Peygamber (s.a.s.) sakal bırakmayı fıtrata uygun davranışlar arasında saymıştır. (Müslim, Tahâret, 56 [261]; bk. Buhârî, Libâs, 64-65 [5892-5893]) Nitekim kendisi de sakal bırakıp güzelce bakımını yapmış (Tirmizî, *eş-Şemâil*, 50 [33]), sakalını eninden ve boyundan kısaltmış (Tirmizî, Edeb, 17 [2762]), ashâbına da gerekli bakımı yapmalarını tavsiye etmiştir. (Muvatta', Şa'r, 7) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine tâbi olma hususundaki titizliğiyle bilinen sahâbeden Abdullah b. Ömer de sakalının bir tutamdan fazlasını kesmiştir. (Buhârî, Libâs, 64 [5892]) Bu ve benzeri rivâyetlerden hareketle bazı âlimlerimiz, sakalın bir tutamdan fazlasını kesmenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/417-418, 550; 6/407; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/358; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/350) Ayrıca Hz. Ömer'in (r.a.) de sakalını uzatanlara bir tutamdan fazlasını kesmelerini tavsiye ettiği rivâyet edilmektedir. (Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 22/46-47)

Konu hakkındaki hadisler ile sahabe uygulamalarını dikkate alan İslâm âlimleri sakal bırakmanın, yerine getirilmesi istenen doğal (fıtrî) bir fiil ve yapılması tavsiye edilen bir sünnet olduğunda ittifak ederken sakalı tamamen kesmenin hükmü konusunda ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı âlimler bunun haram olduğunu söylerken (Desûkî, *Hâşiye*, 1/90, 422-423) bazıları tahrîmen mekruh, diğer bazıları ise tenzîhen mekruh olduğunu söylemişlerdir. (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/350; Dimyâtî, *İ'ânetü't-tâlibîn*, 2/386; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 1/462)

Genel olarak benimsenen *"bir şeyin haram olması için onunla ilgili yasaklayıcı delilin sübût ve delâlet açılarından kati yani ihtimale kapalı olması gerektiği"* yönündeki usûl kuralı, sakalı tamamen kesmenin

mekruh olduğunu söyleyen görüşün daha isabetli olduğu sonucunu vermektedir.

Buna göre Hz. Peygamber'e (s.a.s.) uymak maksadıyla sakal bırakan ve sakalının sünnete uygun bir şekilde bakımını yapan kişinin bu amelinden dolayı sevap alacağını, ancak herhangi bir sebeple buna imkân bulamadıkları için sakalını tıraş edenlerin ise sünnete aykırı düşmekle birlikte bundan dolayı günaha girmeyeceğini söylemek mümkündür.

978. Yetkili makamlarda bulunanların hediye kabul etmeleri caiz midir?

Karşılıklı olarak hediyeleşmek insanlar arasında sevgi ve saygının oluşmasına katkı sağlar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Hediyeleşin ki aranızdaki sevgi artsın."* (Muvatta', Hüsnü'l-huluk, 16) buyurmuştur. Ancak yetkili makamlarda bulunan kişilerin, bu göreve gelmeden önce aralarında hediyeleşme âdeti olmayan kişilerden her ne ad altında olursa olsun; hediye ve bağış kabul etmeleri caiz değildir. Zira bu durum, rüşvet olarak değerlendirilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/103; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/86)

Hz. Peygamber (s.a.s.), idari makamlarda bulunanlara verilen hediyelerle ilgili olarak; "*Yetkililerin aldığı hediyeler, ganimetten aşırmak (kamu malını zimmetine geçirmek) gibidir*." (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/233 [20474]) buyurmuştur. Yine Resûlullah (s.a.s.), zekât toplamakla görevlendirdiği memurunun hediye aldığını işittiğinde; "*Benim gönderdiğim bir görevliye ne oluyor ki: 'Bu zekât malıdır; bu da bana hediye edilmiştir.' demektedir! Bu kişi babasının (yahut anasının) evinde oturup kalsa, acaba kendisine hediye verilir miydi? Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz o zekât malından bir şey alırsa kıyamet gününe o malı boynunda taşıyarak gelecektir*." (Müslim, İmâre, 26 [1832]; bk. Buhârî, Eymân, 3 [6636]) buyurarak, kişinin yetkili bir makamda bulunmasından dolayı hediye almasının caiz olmadığını ifade etmiştir.

979. Kadınların ve erkeklerin saçlarını boyamaları caiz midir?

Kişinin temiz, bakımlı ve düzgün görünümlü olması, dinimizin tavsiye ettiği hususlardandır. Saç, sakal ve bıyık bakımı bu bağlamda değerlendirilmelidir. Saçı temizlemek, yıkamak, koku sürmek, taramak ve boyamak, Hz. Peygamber'in teşvik ettiği hususlardandır. (Buhârî,

Ehâdîsü'l-enbiyâ, 50 [3462]; Libâs, 67 [5899]; Müslim, Libâs, 80 [2103]) Buna göre, başkalarını yanıltma kastı olmaksızın saç, sakal ve bıyık boyanabilir. (Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 5/353-361 [1752-1753])

Erkeğin saçını, siyah dışındaki kına rengi gibi renklere boyaması caiz ise de siyah renge boyaması mekruh görülmüştür. Mekke'nin fethi günü, Hz. Ebû Bekir'in yaşlı babası Ebû Kuhâfe'nin saçlarının beyazlaştığını gören Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "***Bu beyaz saçın rengini değiştiriniz ve siyahtan sakınınız.***" (Müslim, Libâs, 79 [2102])

Ancak saçı beyazlaşan kimse genç olursa, siyaha boyamasında da bir sakınca görülmemiştir. Çünkü bu durumda siyaha boyanan saç tabiî hâline dönüşmüş olacaktır. Nitekim Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ukbe b. Âmir, Hasan, Hüseyin ve Cerîr gibi sahabilerin bunu uyguladıkları nakledilmektedir. (Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 1/154-155 [143])

Kadınlar için ise bir sınırlama yoktur. Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, kadının saçını ve vücudunun diğer mahrem yerlerini yabancı erkeklere göstermemesidir.

Boya, saç üzerinde kimyasal bir tabaka oluşturup suyun temasına engel olmadıkça guslü ve namaz abdestini engelleyici bir unsur değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154)

980. Define aramak ve bulunduğunda sahiplenmek caiz midir?

Günümüzde define arama işlemleri "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ile diğer ilgili mevzuata göre yürütülmektedir. Bu mevzuata aykırı şekilde define aramak kamusal ve bireysel haklara tecavüz anlamına geldiğinden caiz değildir.

981. Buluntu eşya (lukata) ile ilgili hükümler nelerdir?

Başkalarının rızası olmadan mallarını ellerinden almak caiz olmadığı gibi kaybettikleri mal ya da eşyayı alıp sahiplenmek de caiz değildir.

Bir kimse bir yerde bir miktar para veya eşya bulsa onu sahibine vermek üzere alabilir. Ancak kendine mal edinmek üzere alması başkasının malını gasp etmek hükmündedir.

Bulunduğu yerde bırakıldığı takdirde telef olmasından korkulan bir şeyi sahibine vermek üzere almak vâcip; telef olmayacak şeyleri almak ise mubahtır. Bir kimse bulduğu bir şeyi alırken, onu sahibine teslim

etmek üzere aldığına çevresindekileri şahit tutar. Bulunan eşyanın sahibi çıkar ve onun kendisine ait olduğunu ispat ederse eşyayı ona teslim eder. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/200-201)

Buluntu eşya, onu sahibine vermek üzere alanın yanında emanet durumundadır. Bir kusuru olmaksızın bu mal kaybolsa veya telef olsa, sahibi çıktığında bedelini ona ödemekle yükümlü olmaz. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 5/162, 163)

Buluntu eşyayı elinde bulunduran kimse bunu malın değerine göre uygun görülen bir süre ilan eder ve bekler. Sahibi çıkmazsa o malı yoksul kimselere sahibi adına tasadduk eder; kendisi muhtaç ise ondan istifade edebilir. Ancak daha sonra sahibinin çıkması hâlinde bedelini öder. Sahibinin aramayacağı düşük değerli şeyler ise beklemeye gerek kalmaksızın ihtiyaç sahiplerine verilebilir; bulanın ihtiyacı varsa o da kullanabilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 11/2-3)

982. Spor müsabakaları üzerinden bahis oynamak caiz midir?

Nasıl sonuçlanacağı önceden belli olmayan bir işin öngörülen sonucu üzerinde bahse girmek ve isabet edilip edilememesine göre bahsi kazanmak ya da kaybetmek kumardır. Bu iş hangi yöntemle ve hangi ad ile yapılırsa yapılsın kumar olarak değerlendirilir. Kumar, haksız kazanç yöntemlerinden biri olup İslâm'da kesinlikle yasaklanmıştır.

Bu itibarla, spor müsabakaları üzerinden taraflardan birine menfaat sağlayan bahis oynamak, Kur'ân-ı Kerîm'in yasakladığı kumar kapsamına girmektedir ve caiz değildir.

983. Piyango, toto, loto, iddia vb. şans oyunları oynamanın dinî hükmü nedir?

Taraflardan birisinin kazanıp diğerinin kaybetmesi esasına dayalı olan bütün şans oyunları kumar olduğundan haramdır. Zira bu tür oyunlarda bir taraf kaybederken diğer taraf haksız kazanç elde etmektedir. (İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 8/554-555; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/194) Buna göre şans faktörüne dayalı olan piyango, toto, loto, iddia, müşterek bahis, ganyan gibi tertip ve oyunlar da kumardır ve haramdır.

Bu tür oyunların hasılatından bazı kuruluş ve hayır kurumlarının yararlanması, onları meşru hâle getirmez ve haramlık hükmünü

değiştirmez. Müslümanların bu tür meşru olmayan kazanç yollarından uzak durması gerekir. Bu yollardan birisiyle kazanç elde edilmesi hâlinde bir an önce tövbe edilmeli ve elde edilen kazanç, sevap beklenmeyerek yoksullara verilmelidir.

984. Yarışmalarda elde edilecek ödülleri almak caiz midir?

İki veya daha fazla kişinin aralarında doğrudan veya dolaylı olarak anlaşma suretiyle bir tarafın kazanacağı, diğer tarafın kaybedeceği şansa dayalı her türlü oyun, kumar kapsamında olup haramdır.

Kendi aralarında yarışacak kimselerden kazananın, üçüncü kişi tarafından vaat edilen ödülü alması ile kaybedenin bir zarara girmemesi esasına dayalı meşrû içerikli yarışmalara katılmak ve buradan kazanılacak ödülleri almak ise caizdir. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/206; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/324)

Ancak bu nitelikleri taşıyan bir yarışmaya katılabilmek için normal ulaşım ücreti dışında kontör göndermek vb. ilave ücret ödemek ya da bir ödeme taahhüdünde bulunmak, çekilişe katılmak için piyango bileti satın almak niteliğinde olduğundan yarışma bir tür kumara dönüşür.

985. Market ve mağazalarda alışveriş karşılığında verilen çekiliş kuponlarına çıkan hediyeler helal midir?

Taraflardan birinin kazanıp diğerinin kaybettiği bütün şans oyunları kumardır. Sadece kazananın kârlı çıktığı, kaybedenin ise zarara uğramadığı uygulamalar ise kumar niteliğinde değildir. Buna göre; marketlerde ve mağazalarda iş yeri sahiplerinin alışveriş yapan müşterilerine verdikleri çekiliş kuponuna hediye çıkması durumunda, müşterilerin çıkan hediyeleri almalarında bir sakınca yoktur. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/206) Çünkü müşterilerden birinin kazanması hâlinde diğerleri bir şey kaybetmemektedir.

Ancak çekilişe katılmak için ayrıca bir ücret ödenmesi hâlinde yatırılan para üzerinden şans yolu ile kazanç elde etme durumu söz konusu olacağından yapılan çekiliş işlemi kumar olur.

986. İslâm'ın müziğe bakışı nasıldır?

İslâm dini, müzik konusunda ayrıntılı ve özel hüküm koymak yerine genel ilke ve amaçları belirlemekle yetinmiştir. Buna göre İslâm'ın ilke ve esaslarına aykırı, günaha sevk eden, haramı teşvik eden müzikleri

yapmak ve dinlemek günahtır. Dinimizin temel inanç, amel ve ahlak ilkelerine aykırı olmayan, haramların işlenmesine sebep olmayan müzik türlerini dinlemekte ise dinen bir sakınca yoktur.

Kur'ân ve Sünnet'te müzikle meşgul olmanın, müzik dinlemenin mutlak anlamda günah olduğunu gösteren deliller bulunmamaktadır. Aksine, Resûlullah'ın (s.a.s.), ilke olarak müziğin caiz olduğuna işaret sayılabilecek nitelikte ifadelerinin bulunduğu bilinmektedir. Nitekim o, nikâhın duyurulması için def çalınmasını öğütlemiştir. (Tirmizî, Nikâh, 6 [1089]; İbn Mâce, Nikâh, 20 [1895]) Yine bir bayram günü Hz. Âişe'nin yanında def çalıp türkü söyleyen iki câriyeye çıkışmak isteyenlere *"Bırakın bugün bayramdır."* diye uyarıda bulunmuştur. (Buhârî, 'Îdeyn, 25 [987]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 17 [892])

Müzik yapmanın ve dinlemenin hükmünün ne olduğu konusu İslâm bilginleri tarafından çokça tartışılmış, lehte ve aleyhte çok şey söylenmiştir. Tarafların ileri sürülen görüşleri, gerekçeleri ile birlikte değerlendirildiğinde müziğin mutlak anlamda yasaklanmadığı, aksine ilke olarak mübah kılındığı sonucuna ulaşılır. (bk. Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/222)

987. Erkeğin bakımını yapan kadının bu erkeğin mahrem yerlerine bakmasının hükmü nedir?

Bir kişi, zaruret bulunmadıkça, kendisine namahrem olan kişilerin avret sayılan yerlerine bakamaz. (en-Nûr, 24/30-31) Buna göre bakıma muhtaç durumdaki bir erkeğin bakımının, öncelikle mahrem olan yakınları tarafından, yoksa erkek bakıcılar tarafından yapılması gerekir. Tüm bu kişiler arasında bakıcı bulunamadığı takdirde, bir kadın tarafından bakılması zaruret hâline gelmiş olur. Böyle bir durumda söz konusu kadının temizlik ve bakım için ve zaruret miktarınca, bakıma muhtaç erkeğin avret yerine bakmasında dinen bir sakınca yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/369)

988. Hayvanların kısırlaştırılması caiz midir?

İnsanlar gibi tüm hayvanların da üreme ve çoğalma hakları vardır. Hayvanların yeme içme ihtiyaçlarının teminini engellemek uygun olmadığı gibi üreme özelliklerini ortadan kaldırmak da uygun değildir. Gerekli ve meşrû bir sebep bulunmadıkça hayvanların kısırlaştırılması da caiz değildir.

Ancak gerekli ve meşrû sebeplerle; toplum menfaati gereği evde beslenen hayvanların gebe kalmalarını engelleyici ilaç ve benzeri şeylerin kullanılmasında ve ekolojik dengeyi bozmamak şartıyla kedi, köpek vb. başıboş hayvanların kısırlaştırılarak çoğalmalarının kontrol altına alınmasında dinen bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/357)

İş gücünden, nesil ıslahından ve et verimliliğinden ziyadesiyle istifade edilebilmesini temin etmek amacıyla dana ve teke gibi bazı hayvanların kısırlaştırılması da caiz görülmüştür. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/380; İbn Mâze, *el-Muhît*, 5/375, 376)

989. Herhangi bir sebeple kovandaki fazla ana arıların veya bunların larvalarının itlaf edilmesi caiz midir?

Yüce Allah, şifa kaynağı olarak balı insanların istifadesine sunmuştur. Bu hususa Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle işaret edilmektedir: *"Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.' Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır."* (en-Nahl, 16/68-69)

Ekolojik dengeyi bozmamak kaydıyla, arıların istenmeyen ölçüde oğul vermemesi, verilen oğulların zayıf olmaması, fazla bal almak ve ana arıların birbirlerine zarar vermemesi için fazla ana arıların veya larvalarının itlafında bir sakınca yoktur.

990. Hasta olan ve tedavisi yapılamayan kedi, köpek gibi hayvanların veteriner tarafından uyutulması caiz midir?

Yüce Allah, diğer yeryüzü nimetleri gibi hayvanları da insanların hizmetine vermiş ve onlardan çeşitli şekillerde faydalanmayı helal kılmıştır. (en-Nahl, 16/5, 6, 80) Bununla birlikte dinimiz bir canlı olarak hayvanlara karşı da şefkatli ve merhametli olmayı emretmiştir. (Buhârî, Müsâkât, 10 [2365]; Müslim, Selâm, 151 [2242]) İnsanın, hizmetine verilen canlılara karşı merhamet ölçüleri ile muamele etmesi yanında onların sağlık ve temizliklerine de azami özen göstermesi gerekir. Bu sebeple hastalanan hayvanların imkân ölçüsünde tedavi edilmeleri gerekmektedir. Zira bu hem

merhametin hem de sağlıkla ilgili tedbirlerin zorunlu bir sonucudur. Ancak ölümcül bir hastalığa yakalanmış, tedavi ederek iyileşme imkânı da olmayan ve şiddetli acılarla baş başa kalmış bir hayvanın veteriner gözetiminde uyutulmasında bir sakınca yoktur.

991. Sol elle yemek yemekte bir sakınca var mıdır?

Yeme-içmeyle ilgili genel ilkeleri belirleyen Hz. Peygamber (s.a.s.), sol elle yeme-içmeyi hoş karşılamamıştır. Nitekim o, bu konu üzerinde önemle durmuş; şeytanların sol elle yiyip içtiklerini haber vererek ümmetini uyarmış ve çocuklara sağ elle yemek yemeyi öğretmiştir. (Buhârî, Et'ime, 2 [5376]; Müslim, Eşribe, 105-109 [2020-2022])

Hz. Peygamber'in sağ elle yeme ve içme konusundaki tavsiye ve irşadlarına uymak her Müslüman'ın vazifesidir. Bu nedenle anne ve babaların çocuklarına diğer yemek âdâbıyla birlikte sağ elle yeme ve içmeyi de öğretmeleri gerekir. Fizikî bir engel sebebiyle sağ eliyle yiyemeyen kimselerin sol elle yeme içmesinde ise bir sakınca yoktur. (Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 8/183)

992. Mezarlıktaki ağaç, ot vb. bitkileri kesmek caiz midir?

Mezarlıkta bulunan yaş ot ve ağaçları, bakım amaçlı olmadıkça yolmak ve kesmek mekruhtur. Zira buradaki yaş bitkiler kendilerine has bir şekilde Allah'ı zikretmektedirler. Bu zikir sebebiyle orada yatan müminlere, Allah Teâlâ'nın rahmet edip azaplarını hafifletmesi umulur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), bir kabristanda bulunan iki kabir sahibinin azap içinde olduğunu anlamış, yanında bulunanlardan taze bir hurma dalı isteyerek, ikiye bölmüş ve her birini bir kabrin başına dikmiştir. *"Ey Allah'ın Resûlü, niçin böyle yaptın?"* diye sorulunca, "*Umulur ki bunlar yaş kaldıkları sürece (azapları) hafifler.*" (Buhârî, Vudû', 56 [218]; Müslim, Tahâret, 111 [292]) buyurmuştur.

Mezarlıkta zayi olacağından endişe edilen kuru ot ve ağaçların kesilip satılmasında bir sakınca yoktur. Bu satıştan elde edilen paranın kamu yararına kullanılması gerekir. Ayrıca mezarlıkta bulunan ağaçların meyveleri de yenilebilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye* 1/166-167; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/245)

HELAL ÜRÜN VE HİZMET

993. Eti yenilip yenilmeyen hayvanların tespiti neye göre yapılmıştır?

İslâm, insanı maddî ve manevî her türlü zarardan korumak için birtakım kurallar koymuş ve insana zarar verebilecek pis ve iğrenç olan her şeyi (habâis) yasaklamış; temiz, güzel ve faydalı olanı da (tayyibât) helal kılmıştır. (el-Bakara, 2/168; el-A'râf, 7/157)

Kur'ân ve Sünnet'te etleri yenilmeyen hayvanlarla ilgili bir liste verme yönüne gidilmemiş, domuz gibi ismi belirtilenler yanında bazı hayvanlar için de belli ilke ve ölçüler konulmakla yetinilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti, Kur'ân-ı Kerîm'deki yasaklamaları teyit eden ifadelerin yanı sıra, "necis ve iğrenç" yiyeceklerin özelliklerine ilişkin detaylı açıklamaları da içermektedir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.s.), yırtıcı hayvanların (parçalayıcı uzun ve sivri dişleri olan hayvanlar) ve yırtıcı kuşların (pençesi ile avını parçalayan kuşlar) etlerinin yenmeyeceğini özellikle belirtmiştir. Bununla birlikte Resûlullah'tan (s.a.s.), bazı hayvanların etlerinin yenilmesine dair hükümleri ihtiva eden başka hadisler de rivâyet edilmiştir. (Müslim, Sayd, 15,16 [1933-1934] ; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32 [3802]) Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin tüketilmemesi, İslâm'ın genel ilkelerinden kabul edilmiştir.

İslâm âlimleri, belirtilen amaç ve ilkeler ışığında ictihad ederek hangi hayvanların etinin helal veya haram olduğunu tek tek ya da gruplandırarak belirlemeye çalışmışlardır. Bu belirlemelerde, bazı hadislerin sıhhati konusundaki farklı değerlendirmelerin ve yorumların yanı sıra insan tabiatının, örfün, mahallî alışkanlıkların ve söz konusu ilkeleri somut olaylara uygulamadaki değerlendirme farklılıklarının etkili olduğu bir gerçektir.

994. Kara hayvanlarından eti yenilip yenilmeyenler hangileridir?

Etlerinin yenmesinin helal olduğu hususunda görüş birliği bulunan hayvanlar şunlardır:

a) Sığır, manda, koyun, keçi, deve, tavşan, tavuk, kaz, ördek, hindi türünden evcil hayvanlar,

b) Geyik, ceylan, dağ keçisi, yabanî sığır ve zebra gibi yabani hayvanlar,

c) Güvercin, serçe, bıldırcın, sığırcık, balıkçıl gibi kuşlar. Bu hayvanların etlerinin helal olduğunda fakihler görüş birliğindedir. Bu

sayılanların bir kısmının helalliği Kur'ân'da tasrih edilmiş, diğerleri de Kur'ân'ın "yiyiniz" dediği iyi ve temiz şeyler (el-Mâide, 5/1; el-Hac, 22/28, 30) (mübah) kapsamında görülmüştür.

Etlerinin yenmesinin haram olduğunda görüş birliği bulunan hayvanlar ise şunlardır:

a) Domuzun haram olduğu, Kur'ân'ın açık hükmüyle sabittir. (el-Mâide, 5/3) Kur'ân'da ismi anılarak yasaklanan tek hayvan domuzdur. Kur'ân'da sadece domuzun etinin haramlığından söz edilse de İslâm âlimleri, En'âm sûresinin 145. âyetinde geçen *"rics"* ifadesi ile el-A'râf sûresi 157. âyetindeki *"... onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar."* ifadelerini birlikte değerlendirmişler ve domuzun her şeyinin haram olduğunu belirtmişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/133)

b) Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etlerinin haram olduğu da yine Kur'ân'ın hükmüne dayanır: *"(Kesim sırasında) üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanların etlerini yemeyin."* (el-En'âm, 6/121) Bu ilke, İslâm'ın tevhid akidesine verdiği önemin ve şirke karşı aldığı kesin tavrın bir göstergesidir.

c) Dinî usûllere uygun olarak kesilmemiş veya kendiliğinden ölmüş olan hayvanın etinin haram olduğu da yine Kur'ân'ın açık hükmüne dayanır: *"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı."* (el-Bakara, 2/173); *"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan; (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç olmak üzere boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile (tazim amacı ile) dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar size haram kılındı."* (el-Mâide, 5/3)

Yukarıda zikri geçenler dışında kurt, aslan, kaplan gibi köpek dişleriyle; doğan, şahin, kartal gibi pençesiyle avlanan hayvanlar ile sinek, örümcek, akrep gibi haşeratın yenilmesi İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre caiz görülmemiştir.

995. At eti helal midir?

Kur'ân ve Sünnet'te at eti yemenin hükmü hakkında açık bir delil bulunmamaktadır. Hanefî mezhebinde İmam Ebû Hanîfe'den rivâyet edilip tercih edilen görüş ile Mâlikîlerden gelen bir görüşe göre at etinin

yenilmesi tenzihen (helale yakın) mekruhtur. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle Mâlikîlerden gelen diğer bir rivâyete göre ise at etinin yenilmesi mübahtır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 11/233; Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/4; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/22)

At eti yemenin mekruh, hatta haram olduğunu söyleyen âlimler de olmuştur. (Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/101) Şüphesiz mekruh ya da haram olduğu görüşünde, o dönemlerde atın gerek askeri gerekse sivil hizmetlerde yoğun bir şekilde kullanılan bir hayvan olması etkili olmuştur. Günümüzde atın etkinlik alanı eski dönemlere göre çok daralmış olsa da at etinin yenilmesi konusundaki mesafeli tutum özellikle Anadolu coğrafyasında devam etmektedir.

996. Yengeç, ıstakoz, karides, kalamar ve midye gibi deniz ürünleri yenir mi?

İslâm dini ilke olarak insana maddî veya manevî yönden zararlı olan şeyleri yasaklamış, faydalı olanları da helal kılmıştır. Bu bağlamda, yiyecek ve içeceklerin prensip olarak helal olduğu belirtilirken az bir kısmının yasaklanması, genel olarak insanın beden ve ruh sağlığının korunması amacına matuftur. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de, genel hükmü ifade edecek şekilde insanlar şöyle uyarılmaktadır: *"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan helal ve temiz olan şeylerden yiyin ve şeytanın işlerini/adımlarını takip etmeyin…"* (el-Bakara, 2/168), *"Ey iman edenler! Gerçekten sadece Allah'a kulluk ediyorsanız size verdiğimiz temiz [ve helal] rızklardan yiyin için ve Allah'a şükredin."* (el-Bakara, 2/172), *"Sana kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: temiz olanlar (tayyibat) size helal kılınmıştır..."* (el-Mâide, 5/4) Bu âyet-i kerîmeler, insanın yiyeceklerinin kendi nezahet ve mükerrem bir varlık olma durumuna uygun olarak temiz ve nezih yiyecekler olabileceğini bildirmektedir.

Yeryüzündeki nimetleri insanoğlunun istifadesine sunan Yüce Allah, yiyecek olarak haram kılınan hayvanlar ile ilgili şöyle buyurmuştur: *"Allah size murdar eti (leş), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı…"* (el-Bakara, 2/173) Bunun yanında En'âm sûresinin 145. âyet-i kerîmesinde de aynı şeyler, niteliklerine atıfta bulunularak sayılmıştır. Bunların yanında Kur'ân-ı Kerîm'de deniz avlarının

helal kılındığı ayrıca ifade edilmiştir: *"Size ve yolculara geçimlik olmak üzere deniz avı ve yiyeceği helal kılındı…"* (el-Mâide, 5/96)

Yukarıdaki açıklamalarının yanında Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) helal ve haramları açıklama/bildirme hususundaki görevi ile ilgili olarak şöyle bir ifade kullanmıştır: *"…Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten sakındırır; yine onlara temiz olan şeyleri helal, pis olan şeyleri de haram kılar…"* (el-A'râf, 7/157) Nitekim Hz. Peygamber, yenmesi helal ve haram olan hayvanlar ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Bir rivâyette şunlar ifade edilmektedir: *"Resûlullah (s.a.s.) azı dişi bulunan yırtıcı hayvanların ve pençesiyle avlanan yırtıcı kuşların etlerinin yenmesini yasaklamıştır."* (Müslim, Sayd, 15-16 [1933-1934]; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32 [3803]) Bunun yanında Hz. Peygamber'in, pis ve iğrenç olmaları nedeniyle bazı hayvanların yenmesini yasakladığı da bilinmektedir. (Ebû Dâvûd, Et'ime, 33 [3808]) Deniz ürünleri ile ilgili olarak ise Hz. Peygamber; *"Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir."* Buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 39 [83])

İslâm âlimleri, Kur'ân ve hadislerde belirtilen hüküm ve ilkeler ışığında hangi hayvanların etinin helal veya haram olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Kara ve deniz hayvanları hakkında gerek Kur'ân-ı Kerîm gerekse hadis-i şeriflerde -bazıları dışında- bütün türler isim olarak zikredilmediğinden, bu hususta farklı hükümler ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda, bütün âlimlere göre balık türleri helaldir. Balık dışındaki ürünler, Hanefî âlimler tarafından helal kabul edilmemiştir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/35) Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimleri ise el-Mâide sûresinin 96. âyetindeki "deniz avı" ifadesinin kapsamlı oluşu ve Hz. Peygamber'in, *"Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir."* ifadesine dayanarak, deniz ürünlerinin yenilmesi hususunda oldukça geniş bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Mâlikî ve Hanbelî âlimlere göre, deniz hayvanları prensip olarak helaldir. Ancak timsah gibi yırtıcı hayvanlar helal değildir. (Karâfî, *ez-Zahire*, 4/96) Şâfiî mezhebinde ise aslen suda yaşadığı hâlde karada da yaşayabilen kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve su yılanı gibi hayvanlar habis ve zararlı oldukları için helal değildir. Bunların dışında kalan midye, kalamar, ıstakoz, karides gibi deniz ürünlerinin yenmesi ise helaldir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc,* 8/113,150-152)

Görüldüğü gibi Kur'ân ve Sünnet'te yenilmeyecek olan hayvanlar ile ilgili bir liste verilme yönüne gidilmemiş, domuz gibi ismi belirtilerek

yasaklananların yanında diğer hayvanlar için ilke ve ölçüler konulmakla yetinilmiştir. Bu nedenle yenmesinin haram olduğu hususunda ittifak edilen hayvanlar oldukça sınırlıdır. Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin tüketilmemesi İslâm'ın genel ilkelerinden kabul edilmiştir. Bunun dışında, hakkında açık hüküm bulunmayan ürünlerin hükmü hususunda âlimler, yukarıda da belirtildiği gibi ihtilaf etmişlerdir. Aslında bu tür ihtilaflar meselelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunduğu gibi mükellefler için uygulamada kolaylık da sağlamaktadır. Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde yengeç, ıstakoz, karides, kalamar ve midye gibi ürünlerin üretimi ve tüketiminin helal olduğu söylenebilir.

997. Kesilen tavukların içleri temizlenmeden sıcak suya sokularak yolum yapılması hâlinde etlerinin yenilmesi caiz midir?

Usûlüne göre kesilmiş olan tavukların kanı süzüldükten ve varsa üzerlerine bulaşabilen diğer pislikler iyice temizlendikten sonra kaynama derecesine ulaşmayan sıcak suda bir süre bekletilip müteakiben tüylerinin yolunmasında dinî açıdan bir sakınca bulunmamaktadır. (İbnü'l- Hümâm, *Feth*, 1/210-211) Ancak bağırsakları çıkarılmadan kaynar suya atılmış olan tavuk ve emsali hayvanların içindeki pislikler ete sirâyet ederse temiz olmaktan çıkar.

Günümüzdeki kesim fabrikalarında uygulandığı gibi banttan geçen kesilmiş hayvanlara temiz sıcak su püskürtülerek sulu yolum yapılması durumunda söz konusu sakınca ortadan kalktığı için yenmesinde bir mahzur bulunmamaktadır.

998. Bir hayvanın etinin helal olabilmesi için kesim nasıl olmalıdır?

Eti yenen kara hayvanlarının etlerinin helal olması için usûlüne uygun olarak kesilmesi gerekir. Usûlüne uygun kesim, Hanefîlere göre besmele çekilerek, hayvanın nefes ve yemek boruları ile iki şah damarının veya bu damarlardan birisinin kesilmesi şeklinde yapılır. Besmelenin kasten terk edilmesi hâlinde kesilen hayvanın eti Hanefîlere göre haram olur. Ama unutarak terk edilirse helaldir. Şâfiîler besmelenin kasten terk edilmesi hâlinde de etin yenilebileceği görüşündedirler. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/410)

Sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar yatırılıp çenelerinin hemen altından boğazlanmak suretiyle (zebh), deve ise göğsünün hemen üzerinden kesilir (nahr) ve hayvanın kanının iyice akması için bir süre beklenilir. Kesimden önce bıçak ve benzeri kesici aletlerin hayvanın gözünden uzak bir yerde bilenmeleri sünnettir. Hayvanlardan biri, diğerinin gözü önünde kesilmemelidir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/41)

Kesilecek hayvanları kıbleye döndürerek kesmek sünnettir. Hayvanın canı çıkmadan boynunu kırmak, derisini yüzmek, bir uzvunu koparmak veya tüyünü yolmak gibi hayvanın acısını arttıracak işlerden kaçınılmalıdır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/194)

Hayvanın, kesim esnasında canlı olması kaydıyla, acıyı azaltmak maksadı ile düşük voltajlı elektrik şokuna tâbi tutulması, ayrıca tavuk ve hindi kesimlerinde kullanılan otomatik kesim makinesini çalıştıran kişinin, düğmeye basarken besmele çekmesi hâlinde o seride kesilecek bütün hayvanlar besmele ile kesilmiş sayılmasına bazı ilim adamlarınca cevaz verilse de söz konusu uygulamalarda hayvanların kesim öncesi ölüm riski bulunduğundan el ile kesim tavsiye edilir.

999. Hayvan kesecek kimselerde bulunması gereken şartlar nelerdir?

Hayvanı kesecek kimsenin, akıl ve temyiz gücüne sahip, Müslüman veya Ehl-i kitap olması gerekir. Putperest, ateşperest, ateist ve mürtedlerin kestikleri hayvanların eti yenmez.

Ehl-i kitap olduğu bilinen kimse kesim yaparken Allah'tan başkasının adını anmamalıdır. Zira âyette Allah'tan başkası adına kesilmemesi şartı getirilmiştir. (el-Bakara, 2/173)

Kesim yapan kimsenin ergenlik çağına gelmiş olması şart değildir. Mümeyyiz olan kişinin kestiği de helaldir.

Hayvanı kesen kimsenin kadın veya erkek olması fark etmediği gibi temiz, cünüp veya hayızlı olması arasında da bir fark yoktur; hepsinin kestiği yenir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 5/287; Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/77; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/404)

1000. Ehl-i kitabın yemeklerini ve kestiği hayvanların etini yemek caiz midir?

Ehl-i kitabın (Yahudi ve Hristiyan'ın), usûlüne uygun olarak kestiği hayvanın eti ve pişirdiği yemek yenilir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de

şöyle buyrulur: *"Bugün size temiz ve hoş şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir."* (el-Mâide, 5/5)

Usûlüne uygun olarak kesim, hayvanın yemek ve nefes boruları ile iki şah damarının veya bu damarlardan birisinin kesilmesi şeklinde yapılır. Ehl-i kitaptan olan kimsenin, hayvanı keserken Hz. Mesîh'in veya Hz. Üzeyir'in adını andığı kesin olarak bilinirse o takdirde kestikleri helal olmaz. Çünkü Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar yenilmez. (el-Mâide, 5/3)

TIP VE SAĞLIK

TIP VE SAĞLIK

1001. Organ nakli ve bağışı caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde, organ ve doku nakli konusunda sarih bir hüküm bulunmamaktadır. İlk müctehid ve fakihler de kendi devirlerinde böyle bir mesele söz konusu olmadığı için bu bağışın hükmüne temas etmemişlerdir. Ancak dinimizde, Kitap ve Sünnet'in delâletlerinden çıkarılmış genel hükümler ve kaideler de vardır. Kitap ve Sünnet'te açık hükmü bulunmayan ve her devirde karşılaşılan yeni meselelerin hükümleri, fakihler tarafından bu genel kaideler ile hükmü bilinen benzer meselelere kıyas edilerek (tahriç yoluyla) çıkarılmıştır. Organ ve doku nakli konusundaki hükmün tayininde de aynı yola başvurulması uygun olacaktır.

Bilindiği üzere, insan mükerrem bir varlıktır. Yaratıklar içinde Allah onu mümtaz kılmıştır. Bu itibarla, normal durumlarda ölü ve diri kimselerden alınan parça ve organlardan faydalanılması, insanın saygınlık ve kerâmetine aykırı olduğu için caiz görülmemiştir. (Buhârî, Libâs, 83-87 [5935-5947]; Müslim, Libâs, 115-116 [2122]; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/125; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ'*, 1/57; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/105-106, 113; 6/87-88) Ancak zaruret durumunda, zaruretin mahiyet ve miktarına göre bu hüküm değişmektedir. (*Mecelle*, md. 22) Nitekim İslâm âlimleri, karnında canlı hâlde bulunan çocuğun kurtarılması için ölü annenin karnının yarılmasını, başka yoldan tedavileri mümkün olmayan kimselerin kırılmış kemiklerinin yerine başka kemiklerin naklini caiz görmüşlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/130; Mâverdî, *el-Hâvî*, 2/255; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/138; 5/302; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/360)

Aynı şekilde açlık ve susuzluk gibi hastalığı da haramı mübah kılan bir zaruret saymışlar, başka yoldan tedavileri mümkün olmayan hastaların haram ilaç ve maddelerle tedavilerini caiz görmüşlerdir. Günümüzde

kan, doku ve organ nakli, tedavi yolları arasına girmiş bulunmaktadır. O hâlde, bazı şartlara uyulmak kaydıyla, hayatı veya hayati bir uzvu kurtarmak için başka çare olmadığında kan, doku ve organ nakli yolu ile de tedavinin caiz olması gerekir. *"Her kim bir hayatı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur."* (el-Mâide, 5/32) âyeti de buna ışık tutmaktadır.

Bu bağlamda, aşağıdaki hususlara dikkat edilmek kaydıyla organ nakli caiz olur. Nitekim İslâm İşbirliği Teşkilatına bağlı, uluslararası bir fetva kuruluşu olan Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî de bu istikamette karar almıştır. Buna göre:

a) Zaruret hâlinin bulunması, yani hastanın hayatını veya hayati bir uzvunu kurtarmak için bundan başka çaresi olmadığının, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen uzman doktorlar tarafından tespit edilmesi,

b) Hastalığın bu yoldan tedavi edilebileceğine zann-ı galibinin bulunması,

c) Organ veya dokusu alınan kişinin, bu işlemin yapıldığı esnada ölmüş olması; eğer organ canlı bir insandan alınacaksa, bu organın, alınan kişide (donör) temel bir hayati fonksiyonu devre dışı bırakmaması,

d) Toplumun huzur ve düzeninin bozulmaması bakımından, organ veya dokusu alınacak kişinin sağlığında (ölmeden önce) buna izin vermiş olması veya hayatta iken aksine bir beyanı olmamak şartıyla yakınlarının rızasının sağlanması,

e) Alınacak organ veya doku karşılığında hiçbir şekilde ücret alınmaması,

f) Tedavisi yapılacak hastanın bu nakle razı olması,

g) Devlet kontrolü altında yapılması gerekir.

1002. Ötanazi caiz midir?

Tıbbi verilere göre yaşama ümidi kalmamış veya şiddetli acılar hisseden bir insanın, hayatına bir başkası eliyle son verdirmesi demek olan ötanazi, talepte bulunan kişi açısından intihar, bunu uygulayan açısından cinâyettir. İslâm dinine göre, kişinin kendi canına kıyması (intihar) haramdır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Ey iman edenler!... Kendinizi öldürmeyin Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe atacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır."* (en-Nisâ, 4/29-30), *"…Allah'ın haram kıldığı cana*

haksız yere kıymayın. Allah, bunları size düşünesiniz diye söylemektedir." (el-En'âm, 6/151) buyurulmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.), acı ve sıkıntılardan dolayı ölümün temenni edilmemesini istemiştir. (Buhârî, Merdâ, 19 [5671]; Müslim, Zikir, 10 [2680]) Temennisi bile yasak olan bir işi gerçekleştirmek elbette büyük bir cürüm olur. Bu deliller de gösteriyor ki Allah'ın emanet ettiği cana kıymak caiz değildir. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 602-603) Çünkü bu, hem Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemek hem de O'nun takdirine karşı isyan anlamına gelir.

Çekilen dertler ve acılar, müminin günahları için keffârettir. Üstelik bugün, yaşamından ümit kesilen hasta için hızla gelişen tıpta yeni bir tedavi imkânının ortaya çıkması, ihtimal dışı değildir.

1003. Kullanılması veya yenilmesi haram bir maddenin ya da bunlardan imal edilen ilaçların tedavide kullanılması caiz midir?

Bir hastalığın tedavisi için helal olan başka maddelerden elde edilmiş bir ilaç henüz üretilmemiş ya da üretilen bu ilaca ulaşma imkânı yok ise haram olan bir maddenin veya bundan üretilen bir ilacın, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen uzman bir doktor tarafından tavsiye edilmesi hâlinde, kullanılmasında dinen bir sakınca yoktur. Çünkü *"Zaruretler yasakları mübah kılar."* (*Mecelle,* md. 21) Zaruret ortadan kalkar ve başka helal maddelerden yapılan ilaçlar bulunursa, o zaman helal olanları kullanmak gerekir. Çünkü *"Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur."* (*Mecelle,* md. 22)

1004. Domuz kalp kapağının insan kalbine takılması caiz midir?

Hayati öneme sahip bir tedavinin helal olan nesnelerle yapılabilme imkânı bulunmadığı hâllerde (zaruret gereği), tedavide haram olan nesnelerden de yararlanılabilir.

Bu itibarla, kalp kapakçığının değişmesi zorunlu olan bir hastanın tedavisinde, helal yollarla bir alternatif bulunmaması ya da bulunan diğer çözümlerin verimli ve sağlıklı olmaması hâlinde domuzdan elde edilen kalp kapakçığının kullanılması da caiz olur.

1005. Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmak caiz midir?

İster kadın, ister erkekteki bir kusur sebebiyle, tabiî ilişkiyle gebeliğin gerçekleşmesi mümkün olmadığı takdirde, Din İşleri Yüksek Kurulunun 20.05.1992 tarihli kararına göre:

a) Döllendirilecek yumurta ve spermin her ikisinin de nikâhlı eşlere ait olması, yani bunlardan herhangi birisinin yabancıya ait olmaması;

b) Döllenmiş olan yumurtanın, başka bir kadının rahminde değil de yumurtanın sahibi olan eşin rahminde gelişmesi;

c) Bu işlemin, gerek anne-babanın gerek doğacak çocuğun maddî, ruhî ve aklî sağlığı üzerinde olumsuz bir etkisinin olmayacağı tıbben sabit olmak şartıyla tüp bebek yöntemine başvurmakta bir sakınca yoktur.

Başka bir kadının yumurtasının alınması veya kocası dışında yabancı bir erkeğin sperminin kullanılması ile bir kadının gebeliğinin sağlanması ise caiz değildir.

1006. Doğal gebelikte yumurta çatlatma iğnesi yaptırmak caiz midir?

Uzmanlardan alınan bilgiye göre, yetişkinlik çağından menopoz sürecine kadar bir kadının yumurtalıklarından her ay genellikle bir yumurta hücresi büyür, gelişir ve döllenmeye elverişli hâle gelince fallop tüplerine salınarak rahme doğru hareket eder. Bu işleme yumurtlama (ovülasyon) adı verilir. Tabiî süreç bu şekilde olmakla beraber yumurtanın olgunlaşmaması durumunda tedavi amaçlı olarak veya çoğul gebelik elde etme maksadıyla yumurta çatlatma iğnesi uygulanabilmektedir.

Yumurtalıklarda yumurta hücrelerinin kendiliğinden yeterli büyüklüğe ve olgunluğa erişemediği durumlarda doğal düzeyde yumurta üretmek ve olgunlaştırmak için çeşitli tedavi yollarına müracaat edilebilir. Dolayısıyla bu doğrultuda yumurta çatlatma iğnesi yapılması caizdir. Ancak yumurta hücresinin kendiliğinden oluştuğu, olgunlaştığı ve doğal yollarla gebe kalma imkânı olan kişilerde çoğul gebeliğin oluşabilmesi için daha fazla yumurta hücresi elde etmek maksadıyla yumurta çatlatma iğnesi yaptırmak tedavi olarak değerlendirilemeyeceğinden ve fıtrata müdahale olacağından caiz değildir.

1007. Doğum kontrolünün dinî hükmü nedir?

Sağlığa zararlı olmamak şartıyla deri altına hormon düzenleyici yerleştirmek (implant), kondom kullanmak, azil (geri çekilmek) gibi yöntemlerle hamileliğin önlenmesinde dinen bir sakınca yoktur. Bununla birlikte annenin hayatı söz konusu olmadıkça hamilelik gerçekleştikten sonra, hangi aşamada olursa olsun, kürtaj ve benzeri yöntemlerle

çocuğun alınması caiz değildir. Çünkü hamileliğin başlaması ile doğacak çocuğun hayat hakkı gerçekleşmiş olur. Maddî ya da sosyal endişelerle ceninin hayatiyetini bir şekilde sona erdirmek hayat hakkına tecavüzdür. Allah Teâlâ, *"Fakirlik endişesi ile çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız."* (el-En'âm, 6/151) buyurmuştur.

1008. Gebeliği engellemek için vazektomi, kordon bağlatma vb. yöntemlerin uygulanması caiz midir?

Çocuk doğurma, çocuk sayısının sınırlandırılması, iki gebelik arasındaki sürenin ayarlanması gibi konularda, karı-kocanın ortak isteğine göre, meşru çarelere başvurulması caizdir. Devamlı kısırlığa yol açan vazektomi, kordon bağlatma gibi yöntemlere başvurulması yani kadın veya erkeğin geri dönüşü olmayacak şekilde kısırlaştırılması ise fıtrata müdahale olarak değerlendirildiğinden sağlık açısından kesin bir zorunluluk olmadığı müddetçe caiz değildir.

1009. Kürtaj yaptırmak caiz midir?

İnsan hayatının korunması, İslâm dininin beş temel ilke ve amacından biridir. Zira en şerefli varlık olan insanoğlu saygındır ve dokunulmazdır. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmenin başladığı andan itibaren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Buna göre, annenin hayatının korunması gibi haklı ve kesin bir zaruret olmaksızın gebeliğe son vermek caiz değildir.

1010. Çoğul gebeliklerde ceninlerden bir ya da birkaçının hayatının sonlandırılması caiz midir?

Hayatın korunması, İslâm'ın korunmasını emrettiği beş temel değerden biridir. Yaşama hakkı, yumurta ve sperm hücrelerinin döllenmesiyle başlar. Bu aşamadan itibaren, annenin hayatının korunması dışında bir gerekçeyle gebeliğe son vermek caiz değildir. Ancak çoğul gebeliklerde ceninlerden yaşama perspektifi bulunmayana müdahale edilmediği takdirde diğerlerinin de kesin olarak öleceği durumlarda hasta olan cenine müdahale ile sağlıklı olanların hayatı korunabilir. Ceninlerden hepsinin

sağlıklı olup birini diğerine tercih imkânı olmayan durumlarda ise bir canın yaşatılması için bir başka canın öldürülmesi dinen kabul edilemez.

1011. Henüz sütten kesilmemiş bebeği olan bir kadın yeniden hamile olursa bebeği emzirmeye devam edebilir mi?

Bebek emziren bir kadının hamile kalması durumunda emzirmeye devam edip etmemesine dair dinî bir emir veya yasak bulunmamaktadır. Dolayısıyla konunun hükmünde, annenin sağlığı ve bebeğin anne sütüne olan ihtiyacı belirleyicidir. Buna göre tıbben bir sakınca olmadıkça hamile bir kadının çocuğunu emzirmeye devam etmesinde dinen bir mahzur yoktur.

1012. Dövme yaptırmak caiz midir?

Vücuda iğneler batırılıp, açılan deliklere boyalı maddeler konularak yapılan dövme, eski çağlardan beri yapılan bir câhiliye âdeti olup sağlık açısından zararlı olduğu gibi dinen de yasaklanmıştır. Nitekim dikkat çekmek, daha güzel görünmek amacıyla yaratılıştan gelen özelliklerin değiştirilmesi İslâm dininde, fıtratı bozma kabul edilerek yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/119)

Hz. Peygamber (s.a.s.), vücuda dövme yapmak, dişleri incelterek seyrekleştirmek gibi ameliyeleri; yaratılışı değiştirmek, fıtratı bozmak kapsamında değerlendirmiş ve bunu yapanların ve yaptıranların Allah'ın rahmetinden uzak olacağını bildirmiştir. (Buhârî, Libâs, 83-87 [5935-5948]; Müslim, Libâs, 120 [2125]) Dolayısıyla dövme yaptırmak caiz değildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/70)

1013. Botoks yaptırmak caiz midir?

İslâm'da, yaratılıştan getirilen özellikleri (fıtrat) değiştirmeye yönelik tasarruf ve müdahaleler yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/119; er-Rûm, 30/30) Hz. Peygamber (s.a.s.), güzelleşmek maksadıyla vücuda dövme yapmak, dişleri incelterek seyrekleştirmek gibi işlemleri, yaratılışı değiştirmek kapsamında değerlendirmiş ve bunu yapanların Allah'ın rahmetinden uzak olacağını ifade etmiştir. (Buhârî, Libâs, 83-87 [5935-5948]; Müslim, Libâs, 115-120 [2122-2125]) Bununla birlikte vücudun herhangi bir organında, diğer insanlar tarafından yadırganan, insanın psikolojik olarak etkilenmesine

sebep olabilecek bir anormallik veya fazlalık bulunması durumunda bunun ameliyatla düzeltilmesi, fıtratı bozmak değil, bir tedavi işlemi olarak değerlendirilir. (Ebû Dâvûd, Hâtem, 7 [4232]; Tirmizî, Libâs, 31 [1770])

Yüzdeki kırışıklıkları gidermek için botulinum denilen zehirli (toksin) bir maddeden elde edilen sıvının, kırışıklıkların bulunduğu yere iğne ile az miktarda zerk edilmesini ifade eden "botoks" da genel amacı itibarı ile estetik müdahale niteliğindedir. Bu sebeple beden ya da ruh sağlığı açısından gerekli olmadıkça uygulanması caiz değildir.

1014. Saç ektirmek ve peruk kullanmak caiz midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) saç eklemeyi ve ekletmeyi yasakladığı yönündeki rivâyetler sahih kaynaklarımızda yer almaktadır. (Buhârî, Libâs, 83-85 [5935-5942]; Müslim, Libâs, 115-119 [2122-2124]) Konuyla ilgili hadisleri değerlendiren İslâm âlimleri, bir kimsenin, saçına başkasının saçını eklemesini veya başkasının saçından imal edilen peruğu takmasını caiz görmemişlerdir. Çünkü bu gibi işlemlerde saygın olan insanın bir parçası kullanılmaktadır ki; bu, zorunlu hâller dışında caiz değildir. Ancak insan saçı dışında ipek, iplik, yün ve benzeri maddelerden yapılmış peruğun takılmasını, fakihlerin çoğunluğu caiz görmektedir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/125-126; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/70; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6/88)

Günümüzde cerrahi bir operasyon olarak yapılan saç ekimi uygulaması ise kişinin kendi saçının alınıp saç kaybına uğrayan bölgeye nakledilmesi şeklinde olduğundan söz konusu yasak kapsamında değildir.

1015. Diş tedavisinde altın kullanmak caiz midir?

Ağız sağlığı vücut sağlığının bir parçasıdır. Vücut sağlığı gibi diş sağlığına da dikkat etmek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de diş temizliği ve sağlığına son derece önem vermiş; *"Ümmetime -veya insanlara- zor gelmeyeceğini bilseydim her namazdan önce misvâk kullanmalarını emrederdim."* (Buhârî, Cum'a, 8 [887]; Müslim, Tahâret, 42 [252]); *"Misvâk ağzı temizler, Rabbi razı eder."* (Buhârî, Savm, 27 [Bab Başlığı]); Nesâî, Tahâret, 5 [5]);*"…Cebrail misvâk üzerinde o kadar çok durdu ki farz olacak diye korktum…"* (İbn Mâce, Tahâret, 7 [289]) buyurmuştur.

Diş kaplama, doldurma ve protez, tedavi amaçlı başvurulan tıbbi yöntemlerdir. Bu işlemler yapılırken, tedavi neyi gerektiriyorsa onun

uygulanması dinen sakıncalı değildir. Ancak dinin yasak kılmadığı bir madde ile tedavisi mümkünse yasak kıldığı bir maddenin kullanılması caiz değildir. Dinimiz, zaruret olmadıkça altının erkekler tarafından kullanılmasını yasaklamıştır. Buna bağlı olarak, İmam Ebû Hanîfe, çıkan dişlerin tekrar yerine bağlanması durumunda kullanılacak telde gümüşü yeterli bulup, altın kullanmayı caiz görmemiştir. Diğer Hanefî imamları İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf ise zaruretten dolayı diş tedavisinde altının da kullanılabileceğini belirtmişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/362) Bu müctehidler bir savaşta burnunu kaybeden Arfece'nin (r.a.) gümüşten bir burun taktığını, bunun koku yapması üzerine Hz. Peygamber'e (s.a.s.) müracaatla altından burun yaptırmak istediğini ve kendisine bu hususta izin verildiğini (Ebû Dâvûd, Hâtem, 7 [4232]; Tirmizî, Libâs, 31 [1770]) delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bundan anlaşılıyor ki, tıbbi bir zaruret varsa diş kaplamada altının kullanılmasında sakınca yoktur. Zaruret yoksa başka madde kullanılması dinî kurallara daha uygundur.

1016. Tedavi olan bir hastanın avret mahallini açmasında bir sakınca var mıdır?

Tedavi ihtiyacı gibi zaruri durumlarda, -gerektiğinde- hastanın bedeninin mahrem yerlerine, tedavi işlemini yapan kimselerin bakması ve dokunması caizdir.

Mahrem yerlerini açmak durumunda olan hastaların, imkânlar ölçüsünde öncelikle hemcinsi olan sağlık personelini tercih etmeleri gerekir. Buna imkân bulunmaması hâlinde ise bu konuda cinsiyet farkı dikkate alınmaz. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/124; Zeylaî, *Tebyîn*, 6/17) Çünkü *"Zaruretler, yasakları mübah kılar."* (*Mecelle,* md. 21) Bununla birlikte, tedavi eden doktorun da harama bakma izninin zarurete mebni olduğunu unutmaması gerekir. Bunun için de teşhis ve tedavi amacıyla bakılması gereken sınır aşılmamalıdır. Zira *"Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunurlar."* (*Mecelle,* md. 22)

1017. Erkek doktora jinekolojik muayene olmak caiz midir?

Asıl olan, kadın hastaları kadın doktorların, erkek hastaları da erkek doktorların muayene etmesidir. Ancak bu ilkenin gözetilmesinin mümkün olmaması ve aynı cinsiyetten alanında uzman doktor bulunmaması

durumunda karşı cinsiyetten bir doktora muayene olunabilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/124; Zeylaî, *Tebyîn*, 6/17)

1018. Toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamak kul ve kamu hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir mi?

Dinimiz, insan hayatının korunmasını esas almış ve buna zarar verecek unsurların ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Sağlığın korunması için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalandıktan sonra tedavi olunmasının gerekliliği de bu esas üzerine bina edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Tedavi olun ey Allah'ın kulları!"* buyurarak (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/278 [18478]; Tirmîzi, Tıb, 2 [2038]; İbn Mâce, Tıb, 1 [3436]) tedavinin önemine dikkat çekmiştir. Sağlıklı yaşamak ve hastalıklara zemin hazırlamamak için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalanınca tedavi olunması da bu kapsamdadır.

Dolayısıyla hastalık risklerine karşı dikkatli olunması ve özellikle bulaşıcı hastalıklara karşı gereken tedbirlerin alınması dinimizin bir emridir. Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.), bu bağlamda *"Bir yerde salgın hastalık çıktığını duyarsanız oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde salgın hastalık varsa o bölgeden de ayrılmayın."* buyurarak (Buhârî, Tıb, 30 [5728]; Müslim, Selâm, 92-96 [2218]) karantina uygulamasına dikkat çekmiştir. Bir diğer hadis-i şerifinde de *"Bulaşıcı hastalık taşıyanın taşımayanla aynı ortamda bulunmasını engelleyiniz."* (Buhârî, Tıb, 53 [5771]) buyurarak salgın hastalığa karşı tedbirli ve ihtiyatlı bir yol takip edilmesini vurgulamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), bulaşıcı hastalığı olan bir kişinin biatını ona dokunmadan alarak bu konudaki hassasiyetini fiilen de göstermiştir. (Müslim, Selâm, 126 [2231])

Bu itibarla bilimsel usûllere uygun olarak üretilen, alanında uzman hekimlerce salgın hastalıklara karşı koruyucu olduğu belirtilen aşıların kullanımı dinen de uygundur. Buna göre toplum sağlığını tehlikeye atacağı konusunda galip zan bulunan durumlarda gerekli tedbirlere uymamak, kul ve kamu hakkı ihlali olur.

1019. Erkek çocukları sünnet ettirmenin hükmü nedir?

Erkeklerin sünnet olması (hıtân), İslâm'ın şiarlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.) sünnet olmayı fıtrat gereği yapılan işler arasında

zikretmiştir. (Buhârî, Libâs, 63, 64 [5889, 5891]; İsti'zân, 51 [6297]; Müslim, Tahâre, 49 [257]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/229 [7139]) İslâm âlimlerinin çoğunluğu, sünnet olmanın vâcip olduğunu söylerken Hanefîler bunun meşru bir mazeret olmadıkça terk edilmemesi gereken bir sünnet-i müekkede olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle erkek çocukları sünnet ettirmek terk edilmemelidir. (Kudûrî, *Tecrîd*, 12/6120 vd.; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/156; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/430-432; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/115; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 4/394)

1020. Küçük yaşta sünnet olamayan veya sonradan Müslüman olan yetişkin erkeklerin sünnet olması gerekli midir?

Erkeklerin sünnet olması (hıtân), İslâm'ın şiarlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), sünnet olmayı fıtrat gereği yapılan işler arasında zikretmiştir. (Buhârî, Libâs, 63, 64 [5889, 5891]; İsti'zân, 51 [6297]; Müslim, Tahâre, 49 [257]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/229 [7139]) İslâm âlimlerinin çoğunluğu, sünnet olmanın vâcip olduğunu söylerken Hanefîler bunun meşru bir mazeret olmadıkça terk edilmemesi gereken bir sünnet-i müekkede olduğunu vurgulamışlardır.

Bu itibarla sonradan Müslüman olan ya da küçükken sünnet olamamış bir kimsenin sünnet olması gereklidir. Ancak sünnet olmak İslâm'ın şiarı olmakla birlikte, İslâm'a girmek için bir ön şart değildir. Bu sebeple geç yaşta sünnet olmak kişiye bedensel ve ruhsal açıdan sıkıntı verecekse ya da sağlık açısından sakıncalar doğuracaksa kişi sünnet olmayabilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 10/156; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/430-432; Karâfî, *ez-Zahîre*, 13/280; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/115; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/751)

1021. Yeni doğan bebeğin sünnet ettirilmesinde dinen bir sakınca var mıdır?

Erkeklerin sünnet olması (hıtân), İslâm'ın şiarlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.) sünnet olmayı fıtrat gereği yapılan işler arasında zikretmiştir. (Buhârî, Libâs, 63, 64 [5889, 5891]; İsti'zân, 51 [6297]; Müslim, Tahâre, 49 [257]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/229 [7139]) Veli, çocuğunu doğumdan itibaren büluğ çağına erişene kadar herhangi bir zaman diliminde sünnet ettirmelidir. Dolayısıyla çocuğa özel tıbbi bir engel bulunmadığı sürece yeni doğan bebeğin sünnet ettirilmesinde dinen bir sakınca bulunmamaktadır. (Kudûrî, *Tecrîd*, 12/6120; Aynî, *Binâye*, 9/157-158; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/152)

TİCARİ HAYAT

TİCARİ HAYAT

ALIŞVERİŞ

1022. Ticarette kâr haddi var mıdır?

İslâm'da, prensip olarak, alışverişler için kesin bir kâr haddi konulmamış olup kâr oranları piyasa şartlarına bırakılmıştır. Konuyla ilgili olarak Allah Resûlü (s.a.s.), fiyatların artması dolayısıyla kendisinden bu duruma müdahale etmesi istendiğinde bunu yapmamış ve fiyatların doğal piyasa şartları içerisinde arz ve talebe göre oluştuğuna dikkat çekmiştir. (Ebû Dâvûd, Büyû', 51 [3450]; Tirmizî, Büyû', 73 [1314])

Fakihler de bundan hareketle kâr haddinin eşyadan eşyaya farklılık gösterebileceğini, bu sebeple de kesin bir takdir yapılamayacağını söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/129) Bununla birlikte onlar, piyasada suistimaller olduğu, karaborsacıların devreye girerek halkı mağdur ettikleri, özellikle halkın zaruri ihtiyaçları sayılabilecek mallarda aşırı bir şekilde sunî fiyat artışları yaşandığı durumlarda, kamu otoritesinin fiyatlara müdahale (narh) yetkisini kabul etmişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/378) Aşırı fiyatın tespitinde bilirkişilerin günün piyasa şartları içerisindeki belirlemeleri esas alınır.

1023. İslâm'ın haram kıldığı şeylerin gayrimüslimlere satışı caiz midir?

Dinimizce yenilmesi, içilmesi ve kullanılması haram kılınan içki, domuz eti, akıtılmış kan, leş ve putların (el-Mâide, 5/3, 90; el-En'âm, 6/145) satışı da yasaktır. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/326 [14535]) Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) genel bir ilke olarak şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ bir topluma bir şeyin yenilmesini haram kılmışsa, ondan elde edilecek kazancı da*

haram kılmıştır." (Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 66 [3488]) Buradan hareketle fukaha; Müslüman bir kimsenin haram kılınan şeyleri Müslüman veya gayrimüslim bir kişiye satmasının caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Zira alışveriş iki taraflı hukukî bir işlemdir. Buna göre taraflardan birisi için caiz olmayan hususun karşı taraf açısından caiz olmasıyla hüküm değişmez. Müslüman açısından ise bir alışverişin caiz olması, alışverişe konu olan şeyden yararlanmanın helal olmasına bağlıdır. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 6/349)

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.s.), ashâbına, ellerinde bulunan haram olan şeylerden faydalanmak için bunları gayrimüslimlere satma gibi bir yol göstermemiş, onların itlaf edilmesini talep etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz Yüce Allah ve O'nun Resulü; şarap (içki), leş, domuz ve putların satışını haram kıldı."* Kendisine, *"Ya Rasulullah, ölmüş hayvanların iç yağları(nın satılması) konusunda ne dersiniz? Onlarla gemiler boyanıyor, deriler yağlanıyor, (kandillerde yakılmasıyla) insanlar aydınlanıyor"*, dediler. Resûlullah (s.a.s.), *"Hayır, haramdır."* buyurdular. (Buhârî, Büyû', 112 [2236]; Müslim, Müsâkât, 71 [1581]) Başka bir rivâyette de şöyle bir olay geçmiştir: "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir tulum şarap hediye etmiş, Hz. Peygamber, *"Allah'ın bunu haram kıldığını biliyor musun?"* diye sorunca adam *"hayır"* cevabını vermiştir. Adam da yanındaki birine bir şeyler fısıldamış, Hz. Peygamber, *"Ona ne fısıldadın?"* diye sorunca adam, *"Şarabı satmasını emrettim"* demiştir. Bunu duyan Allah Resûlü (s.a.s.) *"Onun içilmesini haram kılan (Allah), satılmasını da haram kılmıştır."* buyurmuştur. Bunun üzerine adam, şarap tamamen akıp bitinceye kadar tulumun ağzını açmıştır." (Müslim, Müsâkât, 68 [1579])

Sonuç olarak dinimizce haramlığı kesin hükümlerle sabit olan şeylerin gayrimüslimlere de olsa satışı caiz değildir. Böyle bir şey caiz olsaydı Allah Resûlü (s.a.s.) Müslümanlara haram olan şeylerin kendilerince iktisadî değeri olan gayrimüslimlere satılmasına ve böylece değerlendirilmesine izin verirdi.

1024. Yapılan akitlerin kayda geçirilmesi zorunlu mudur?

Dinimiz yapılan akitlerin, hiçbir şekilde tartışmaya meydan vermeyecek şekilde net ve belirli yapılmasına itina gösterdiği gibi çıkması muhtemel anlaşmazlıkların çözümünde de elde net kanıtların bulunmasına

önem vermiştir. Tarafların akit sırasında bu işlem için dinen gerekli olan şartlara riâyet etmemeleri ve öne sürdükleri şartları belgelememeleri, günümüz ticarî hayatında karşılaşılan olumsuzlukların en önemli nedenlerindendir. İslâm, alışveriş ve borçlanma işlemlerinin yazılmasını tavsiye etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili olarak; *"Ey inananlar, belli bir süreye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın... Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir."* (el-Bakara, 2/282) buyrulması, ticarî işlemlerin kayıt altına alınmasının önemine işaret etmektedir. Bir sonraki âyette ise *"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Allah'tan sakınsın."* (el-Bakara, 2/283) buyrularak diğer alanlarda olduğu gibi ticarî alanda da güven duygusunun çok önemli bir unsur olduğu ve bunun kötüye kullanılmaması gerektiği mesajı verilmektedir.

Bakara sûresinin 282. âyetindeki borçlanma durumunda senet yapılması emri, ilim adamlarının büyük çoğunluğu tarafından zorunluluk değil tavsiye olarak değerlendirilmektedir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/383) Ancak güven duygusunun, doğruluk ve dürüstlüğün olabildiğince zedelendiği günümüzde, ticarî işlem ve akitlerin kayıt altına alınması, karşılaşılabilecek anlaşmazlıklarda hukukî açıdan belge niteliği taşıyabilecek vasıtaların kullanılması önem arz etmektedir. Bu bakımdan yapılan akitlerin yazılı hâle getirilmesi, dinî bir zorunluluk olmamakla beraber; tarafların Kur'ân'ın tavsiyesine uyarak ticarî iş ve işlemlerini kayıt altına almaları daha uygun olur.

1025. Bir malın taksitli olarak birden fazla fiyatla satışa sunulması caiz midir?

Bir malın taksit sayısına göre, farklı fiyatlarla satışa sunulması caizdir. Mesela bir mal, peşin fiyatı bin liradan, altı ay vadeli fiyatı bin beş yüz liradan, bir yıl vadeli fiyatı da iki bin liradan olmak üzere değişik fiyat seçenekleriyle satışa sunulsa müşteri de bu seçeneklerden birini tercih edip kabul etse yapılan bu alışveriş caiz olur. Zira bu uygulamada satıcı, pazarlık sırasında peşin ya da farklı vadelere göre değişik ödeme seçenekleri ile malın fiyatını belirlemekte, alıcı da bunlardan birisini tercih edip kabul etmektedir. Böylece akit esnasında malın fiyatı taraflarca

kesin olarak belirlenmiş olmaktadır. Ancak alıcı seçeneklerden birisini seçip kabul etmeden, "tamam aldım" der ve bu şekilde birbirlerinden ayrılırlarsa akitte fiyat belirlenmediği için bu satış fasit olur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 13/7-8; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/526)

1026. Yapılan bir alım-satım akdi hiçbir sebep olmaksızın tarafların karşılıklı rızası ile feshedilebilir mi?

Dinimize göre Müslüman'ın verdiği sözü tutması, ahdine ve akdine sadakat göstermesi en önemli görevlerinden birisidir. Yapılan alım-satım işi sözleşme ile birlikte kesinlik kazanır ve aşağıdaki durumlar dışında tek taraflı olarak feshedilemez:

a) Taraflar, karşılıklı rızalarıyla kurdukları akdi sebepli veya sebepsiz olarak feshedebilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/55) Hz. Peygamber (s.a.s.), alışverişini bozmak isteyen bir Müslüman'ın bu talebini kabul eden kişinin, Yüce Allah tarafından hatasının affedileceğini ve kıyamet günü sıkıntısının giderileceğini (Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 54 [3460]; İbn Mâce, Ticârât, 26 [2199]) ifade etmiştir. Akdi karşılıklı rızayla sona erdirmenin bu şekilde gerçekleştirilebilmesi için malın akit esnasındaki şekliyle duruyor olması gerekir.

b) Alıcı veya satıcıdan birisinin ya da her ikisinin muhayyerlik (belirlenen süre içinde akdi devam ettirme veya feshetme) hakkı bulunursa, bu hakka sahip olan taraf süresi içerisinde akdi feshedebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/29)

c) Malda, piyasada değerini düşmesini gerektirecek bir kusur bulunması hâlinde, müşteri bu kusur nedeniyle akdi feshedebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/36 vd.)

d) Bir malı görmeden satın alan kişi malı gördüğünde, görme muhayyerliği hakkını kullanarak akdi feshedebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/34)

e) Malın tağrîr (aldatma) kasdıyla fahiş fiyatla satılması hâlinde müşteri akdi feshedebilir. (*Mecelle,* md. 357)

Aşırı fiyatın ölçüsü İslâm âlimleri arasında tartışılmıştır. Kimileri, bilirkişinin tespit ettiği tahmini meblağların üst sınırını aşan bir fiyata satma ya da satın alma durumunu gabn-i fahiş (aşırı aldanma) sayarken (Kâsânî, *Bedâi'*, 6/30; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/171) kimileri insanların çokça alıp sattıkları mallarda (urûzda) %5, hayvanda %10, taşınmaz mallarda %20

'lik ve daha üstü farkı gabn-i fâhiş olarak kabul etmişlerdir. Mecelle bu görüşe göre düzenlenmiştir. (*Mecelle,* md. 165) Günümüzde bilirkişilerin günün piyasa şartları içerisindeki belirlemeleri esas alınmalıdır.

1027. Para peşin, mal vadeli olarak yapılan satım akdi (selem) caiz midir?

Alım-satım akitlerinde malın peşin olması asıldır. Bedeli ise tarafların anlaşmasına göre peşin de vadeli de olabilir. Ancak örfe ve ihtiyaca binaen, Hz. Peygamber (s.a.s.) bazı durumlarda paranın peşin alınarak malın vadeli olarak satılmasına izin vermiştir. Bu şekilde yapılan alım-satım akdine selem veya selef denilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde; *"Bir şeyde selem yapan kişi, belirli ölçekle, belirli tartı ile ve belirli süreye kadar selem yapsın."* (Buhârî, Selem, 2; Müslim, Müsâkât, 128) buyurmuştur.

Selem akdi aynı türden olup biri diğerine göre farklılık arz etmeyen mislî mallarda ve taraflar arasında anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde cins, renk, yaş ve cinsiyet gibi özelliklerinin belirlenmesi kaydıyla mislî mal gibi değerlendirilebilen kıyemî mallarda yapılabilir. Bu akdin caiz olması için; paranın peşin, malın cinsinin, miktarının, niteliklerinin belli olması, malın teslim tarihinin ve teslimi masraf gerektiriyorsa teslim yerinin belirtilmesi gerekir.

1028. Müşterinin, görmeden satın aldığı bir malı daha sonra gördüğünde, alışveriş akdini feshetme hakkı var mıdır?

Müşterinin, görmeden satın aldığı bir malı, daha sonra gördüğünde, alışveriş akdini feshetme hakkı vardır. Bu hakka görme muhayyerliği denilir. Peygamberimiz (s.a.s.), *"Görmediği bir şeyi satın alan kimse, onu gördüğü zaman muhayyerdir."* (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/439 [10425]; Darekutnî, *es-Sünen,* 3/382 [2803]) buyurmuştur.

Ancak görme muhayyerliğinin sabit olması için akde konu olan malın, fesih işlemine elverişli durumda olması gerekir. Malın, buğday-arpa gibi tahıl ürünleri ve hiç kullanılmamış otomobilde olduğu gibi mislî (standart/sabit nitelikte) olması durumunda tek bir örneğinin görülmesi yeterlidir. Hayvan veya ikinci el otomobillerde olduğu gibi kıyemî (standart olmayan, değişken) mallarda ise her bir mal ya da ürün için ayrı ayrı görme muhayyerliği vardır. Görme muhayyerliği sadece alıcı

için söz konusudur. Satıcı görmediği bir malını satarsa onun için görme muhayyerliği olmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/34) Çünkü malı satmadan önce onu görebilirdi. Dolayısıyla bu hakkını kaybetmiş sayılır.

1029. Taraflar belli bir süre içerisinde alım-satım akdini bozmayı şart koşabilirler mi?

Taraflardan biri veya her ikisi belli süre içinde akdi bozabilme yetkisine sahip olmayı şart koşabilir. Buna "hıyâru'ş-şart" yani şart muhayyerliği denilir. Ancak bu durum alım-satım akdi gibi karşılıklı rıza ile feshi mümkün olan lazım/bağlayıcı akitlerde söz konusu olabilir.

Alım-satımdan vazgeçmek için şart koşulabilecek süreyi, İmam Ebû Hanîfe, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir hadisinde muhayyerlik süresi üç gün olarak zikredildiği için (Buhârî, Büyûʿ, 64 [2148]; Müslim, Büyûʿ, 24-25 [1524]) en çok üç gün olarak kabul etmektedir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ise tarafların bu süreyi serbestçe belirleyebileceklerini, bu sürenin belirli olmak kaydıyla sınırlı olmadığını ifade etmişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/29) Mecelle'de insanlar arasındaki muameleler için ikinci görüş daha uygun bulunarak şöylece düzenlenmiştir: *"Satıcı veya müşteri yahut her ikisi birden belirli süre içerisinde satışı feshetmek yahut yürürlük kazandırmak konusunda muhayyer olmak üzere satım akdinde şart kılmak caizdir."* (*Mecelle,* md. 300)

1030. Satıcı malın niteliklerini gizler veya yanlış beyanda bulunursa, alışveriş akdi gerçekleştikten sonra bunun farkına varan müşteri ne yapabilir?

Alım-satım akdinde akde konu olan malın bütün niteliklerinin ve satış bedelinin alıcı ve satıcı tarafından bilinmesi ve açıklanması gerekir. Satıcının yanlış beyanı üzerine kurulan alım-satım akdinde, malda satın alış amacını ihlal eden ya da fiyatını düşüren bir eksiklik veya kusur bulunur yahut da mal normalden daha pahalı olursa müşteri dilerse satın aldığı malı konuşulan fiyat üzerinden kabul eder, dilerse malı geri vererek akdi bozar. Müşterinin malı iade etmeyip ondaki kusura karşılık fiyattan indirim talebinde bulunma hakkı yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/36-37) Ancak böyle bir durumda akdi feshederek malı geri verip yeni bir akit yaparak söz konusu malı daha düşük bir fiyattan satın alması da mümkündür.

1031. Satın alınan bir malda müşterinin yanında (mülkünde) bir kusur meydana gelir ayrıca önceden bir kusurunun da olduğu anlaşılırsa müşteri bu malı geri verebilir mi?

Satın alınan bir malda önceden mevcut olan bir kusura ilaveten müşterinin yanında (mülkünde) ikinci bir kusur oluşursa, müşteri bu satış akdini bozarak kusurlu malı satıcıya iade edemez. Ancak müşteri önceki kusurdan dolayı meydana gelen zararı satıcıya tazmin ettirir. Fakat satıcı malı, sonradan meydana gelen ayıplı hâliyle kabul ederse müşteri malı geri verir ve ödediği parayı alır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/38)

1032. Müşteri, aralarından birini satın almak amacıyla götürdüğü birkaç maldan birini seçme hakkına sahip midir?

Müşteri, alışveriş akdinde satış bedeli ve niteliği belirtilen birkaç çeşit eşyadan birisini seçme hakkına sahiptir. Bu hakka fıkıh literatüründe ta'yin/belirleme muhayyerliği denir. Buna göre müşteri, bakmak için götürmüş olduğu bu eşyalardan birini seçince, alışveriş o mal üzerinden gerçekleşmiş olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/32)

1033. Akit yapanlardan birisi tarafından fark verilmesi kaydıyla aynı cinsten iki malın takas edilmesi caiz midir?

Tartı veya ölçü ile alınıp satılan aynı cins mallar (ribevî mallar); karşılıklı olarak mübadele edilirken, bunların eşit miktarda ve peşin olarak alınıp satılması gerekir. Aksi hâlde yapılan takas faizli işlem olur. Faiz ise dinimizde haram kılınmıştır. (el-Bakara, 2/275)

Tartı veya ölçü ile alınıp satılmayan ve taneleri arasında farklılıklar bulunan diğer malların takasında ise eşitlik şartı aranmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/61) Bu nedenle farklı model ya da değerlerdeki mal ve ürünler değiştirilirken, değer farkından dolayı ödenen fazlalık faize girmez. Diğer bir ifadeyle aynı cins olan kıyemî malların, aradaki fiyat farkı ödenerek peşin olması şartıyla değiştirilmeleri dinen caizdir.

1034. Satıcı, belirli bir müddet ücretsiz kullanmak şartıyla evini veya aracını satabilir mi?

Hanefî fakihler, satıcı tarafından belirli bir süre ücretsiz kullanmak şartıyla ev veya araç gibi malların satımını, konuya dair örf ve teamül

bulunması hâlinde istihsanen caiz görmüşlerdir. (Ka'sânî, *Bedâi*, 5/169-171; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/48-49; *Mecelle*, Md. 188; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/159) Hanbelîler böyle bir satım akdine herhangi bir kayıt koymaksızın, (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 4/73-74) Mâlikîler ise birkaç günle sınırlı olması şartıyla cevaz vermişlerdir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 3/267)

Buna göre satıcının belirli bir müddet ücretsiz kullanmak şartıyla evini veya aracını satması örf ve teamül bulunması hâlinde caizdir.

1035. Henüz olgunlaşmamış sebze ve meyvenin satışı caiz midir?

İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) meyvesi olgunlaşıncaya kadar hurmanın ve aynı zamanda dânesi beyazlaşıp afetten emin oluncaya kadar da ekinin satışını yasaklamasını (Buhârî, Zekât, 58 [1486]; Büyû', 85 [2194]; Müslim, Büyû', 49-50 [1534-1535]) gerekçe göstererek henüz olgunlaşmamış, kendisinden insan yiyeceği veya yem olarak yararlanılacak durumda olmayan sebze ve meyvelerin satışını caiz görmemişlerdir.

İnsanlar için yiyecek, hayvanlar için de yem olarak kullanılabilecek durumda olan sebze ve meyvelere gelince; bunların henüz olgunlaşmadan satışı caizdir. Zira bu durumdaki sebze ve meyveler, kendilerinden yararlanılan ve değer taşıyan bir mal olarak kabul edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/6-7)

1036. Henüz hasat edilmemiş ziraî ürünlerin bir kısmının istisna edilerek satılması caiz midir?

Olgunlaştığı hâlde henüz hasat edilmemiş ziraî ürünlerin üçte bir, yüzde yirmi gibi oransal bir kısmının istisna edilerek satılması ittifakla geçerlidir. Konuyla ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte bu ürünlerin, 100 kg. veya müşahhas bir alan/bölüm gibi maktu bir kısmının istisna edilerek satılması da sahih kabul edilmiştir. Zira tek başına satışı caiz olan bir şeyin alışverişten istisna edilmesi de caizdir. (Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur,* 2/19-20; *Mecelle*, md. 219)

Bu itibarla tarladaki biçilmemiş ekin, bahçedeki hasat edilmemiş sebze, ağaçtaki toplanmamış meyve gibi ziraî ürünlerin oransal veya maktu bir kısmının istisna edilerek satılması caizdir.

1037. Yaş çayın işlenmiş kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında satılması caiz midir?

İslâm hukukuna göre malların karşılıklı değişiminde satıma konu olan malların aynı cinsten olmaları hâlinde miktarlarının eşit ve mübadelenin de peşin olması gerekir. Malların farklı cinslerden olması hâlinde ise taraflar, karşılıklı rıza ile diledikleri şekilde alım-satım yapabilirler. (Müslim, Müsâkât, 80-81 [1587])

Buna göre yaş çay ile kuru çay, domates ile salça ve zeytin ile zeytinyağı incelendiğinde bunların kullanım şekilleri bakımından aralarında farklılıklar olduğu açıktır.

Öte yandan yaş çay, domates ve zeytin, belli bir başkalaşım neticesinde ve nitelikleri değişerek kuru çay, salça ve zeytinyağına dönüşmektedir.

Günümüzde yaş çayın kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında satılması, insanlar arasında yaygınlaşmış ve umûmü'l-belvâ (kaçınılması güç olan durum) hâlini almıştır. Bu gibi durumlarda insanlar arasındaki ticarî muamelelerde kolaylık sağlanması İslâm hukukunun genel kaidelerindendir. (*Mecelle,* md. 17-18) Kaldı ki hakkında nass bulunmayan konularda açık nassa aykırı olmamak kaydıyla insanların genel uygulaması (örfü) göz ardı edilemez. (*Mecelle,* md. 36-37)

Bu itibarla bedellerin karşılıklı rıza ile belirlenmesi ve malların peşin olarak alınıp verilmesi hâlinde yaş çayın kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında değiştirilmesinde/satılmasında dinen herhangi bir sakınca yoktur. Bununla birlikte söz konusu ürünlerin birbirleriyle değiştirilmesi yerine doğrudan para karşılığında alınıp satılması ihtiyat bakımından daha uygundur.

1038. Domates, patlıcan, incir gibi bir kısmı oluşmuş diğer bir kısmı ise peyderpey oluşacak olan zirai ürünlerin tarlada toptan satışı caiz midir?

Bir kısmı oluşmuş diğer kısımları ise peyderpey oluşacak olan domates, patlıcan, incir gibi zirai ürünlerin tarlada toptan satışı, bazı fakihler tarafından örf ve teâmül sebebiyle mevcut olmayanı mevcut olana tâbi kılınarak caiz görülmüş, Mecelle'de de bu görüş esas alınmıştır. (*Mecelle,* md. 207; bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 2/7; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/555; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/175)

1039. Anason, haşhaş, kenevir vb. bitkileri yetiştirmenin veya ticaretini yapmanın dinî hükmü nedir?

Anason, haşhaş, kenevir vb. bitkilerin uyuşturucu imalat etmek amacıyla yetiştirilmesi ve satılması caiz değildir. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 5/277; el-Büceyrimî, *Tuhfetü'l-Habîb*, 1I/103; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/454; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 7/5517-5519) Fakat bu tür bitkilerin ilaç imalatı vb. mübah alanlarda kullanılmak üzere yetiştirilip satılmalarında sakınca yoktur. Söz konusu bitkilerin yetiştirilmesinde devlet tarafından getirilen sınırlayıcı düzenlemelere de riâyet etmek gerekir.

1040. Ticarî amaçla domuz yetiştirip satmak caiz midir?

Dinimiz, insanı maddî ve manevî zararlardan korumak için birtakım kurallar koymuş; bu amaçla necis, kötü ve zararlı olan şeyleri yasaklamış; temiz, güzel ve faydalı olanları da helal kılmıştır. (el-Bakara, 2/168, 173; el-A'râf, 7/157) Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı…"* (el-Bakara, 2/173; el-Mâide, 5/3; el-En'âm, 6/145; en-Nahl, 16/115) buyrularak domuzun necis olduğu ve etinin de haram kılındığı açıkça ifade edilmiştir. Her ne kadar bu âyet-i kerîmelerde, domuzun etinin haram kılındığından söz edilmiş ise de En'âm sûresinin 145. âyetinde geçen "rics" kelimesi ile el-A'râf sûresinin 157. âyetinde yer alan *"(Allah) onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar."* ifadelerini birlikte değerlendiren İslâm âlimleri, domuzun sadece etinin değil bütün cüzlerinin necis olduğunu ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/142, 305)

Hz. Peygamber (s.a.s.), içki, leş, put ve domuzun satımının Allah ve Resûlü tarafından kesinlikle yasaklandığını bildirmiştir. (Buhârî, Büyû', 112 [2236]; Müslim, Müsâkât, 71 [1581])

Konuyla ilgili bu âyet ve hadislere dayanan İslâm âlimleri; domuzun Müslümanlar açısından mütekavvim (dinin mal kabul edip haram kılmadığı) bir mal olmadığını, mal olmayan bir şeyin Müslüman'ın mülkü olamayacağı gibi akde de konu olamayacağını, bu sebeple satışının geçersiz, ticaretinin haram olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/142, 305; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/23; İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 2/675; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/146) Buna göre domuzun yetiştirilmesi de satılması da haramdır. Dolayısıyla domuz üretimi veya ticaretinden elde edilen kazanç da haramdır.

1041. Sucuk ve sosis gibi ürünlerin imalatında kullanılmak üzere domuz bağırsağının alım-satımını yapmak caiz midir?

Domuzdan elde edilen her türlü ürünün yenilmesi, içilmesi, giyilmesi ve kullanılması haram olduğu gibi Müslümanlara ve gayrimüslimlere satışı da caiz değildir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 5/142, 305; Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 2/52; İbn Abdilber, *el-Kâfi,* 2/675; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/146) Bunların satışından elde edilen kazanç da haramdır. Dolayısıyla gayrimüslimlere yönelik de olsa sucuk, sosis vb. ürünlerin imalatında kullanılmak üzere domuz bağırsağının alım-satımını yapmak caiz değildir.

1042. İcra yolu ile satışa sunulan malların satın alınması caiz midir?

Alacaklının hakkının korunması açısından borçlunun mallarının satılması gerekebilir. Peygamberimiz (s.a.s.), borcunu ödeyemeyen Muaz b. Cebel'in malını borcu karşılığında satmıştır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/80 [11260]; Dârekutnî, *es-Sünen,* 5/413 [4551]) Halife Hz. Ömer de hac yolunda ticaret yaparken iflas eden bir kimsenin kalan mallarının, alacaklıları arasında taksim edilmesine hükmetmiştir. (Muvatta', Vasıyyet, 8)

Piyasa değerinde veya ona yakın bir fiyatla satılan hacizli malları satın almakta bir sakınca yoktur. Ancak haczedilen mal, değerinin çok altında satılır ise; Hanefîlerden İbn Âbidîn akdin fasit olacağını (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/59), Şâfiî âlimlerden Nevevî ise geçerli olmakla birlikte bu malın satın alınmasının mekruh olacağını söylemişlerdir. (Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/420) Zira icradaki malların değerinin çok altında satılması, borçlunun mağduriyetinden yararlanmak anlamına gelir. Bu sebeple hacizli malı satın almak isteyen kimsenin fiyatlandırmayı mümkün mertebe borçlunun mağduriyetini azaltacak şekilde gerçekleştirmesi hakkaniyete uygun olur.

1043. Alışverişte karaborsacılığın (ihtikâr) hükmü nedir ve hangi tür mallar ihtikâr kapsamına girer?

Karaborsacılık, halkın ihtiyaç duyduğu malları pahalanması gayesiyle stoklayarak piyasadan çekip piyasaya arzını geciktirmek demektir. Karaborsacılık yapan kişi, ihtiyaç duyulan mala talebi artırmak suretiyle fiyatların yapay bir şekilde yükselmesine ve malın değerinin normal piyasa seviyesinin üzerine çıkmasına sebep olur. Karaborsacılık, hem

İslâm'da hem de diğer dinlerde ve hukuk sistemlerinde yasaklanmıştır. Zira bu kimse bir taraftan stokladığı malların fiyatlarının anormal yükselmesi üzerine malı satarak haksız kazanç elde etmekte, diğer taraftan halkı ihtiyaç duyduğu maddelerden mahrum bırakarak toplumun zarar görmesine neden olmaktadır.

İslâm'a göre karaborsacılık yapan kimse Allah katında sorumludur. Resûlullah (s.a.s.), *"Kim karaborsacılık yaparsa o günahkârdır."* (Müslim, Müsâkât, 129 [1605]) buyurmuştur. Bir başka rivâyette ise karaborsacılık yapanın lanetlendiği ifade edilmiştir. (İbn Mâce, Ticârât, 6 [2153])

Genel olarak karaborsacılık yasağı, insan ve hayvanların ihtiyaç duyduğu temel gıda maddeleri üzerinden değerlendirilmiş olsa da söz konusu hükmün kapsamına ihtiyaç duyulan diğer malları da dâhil eden fakihler bulunmaktadır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/377-378; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/166-167; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/392) Günümüzde toplumun ihtiyaç duyduğu bütün mal ve hizmetlerin de bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür.

Diğer taraftan üretim veya arz fazlası malların gelecekteki talepleri karşılamak için ihtiyaten depolanması karaborsacılık kapsamında değildir. Zira fakihlerin büyük çoğunluğu, bolluk ve ucuzluk zamanında halkın zarar görmeyeceği bir depolamayı caiz görmüşlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/377; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/167; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/392)

Netice itibarıyla, bolluk ve ucuzluk zamanında mal depolayıp ihtiyaç hâlinde makul ve rayiç fiyattan satışa sunmak caizdir. Ancak bu ürünleri stoklamak suretiyle piyasa fiyatlarının yükselmesine sebep olmak ve bu şekilde aşırı kâr elde ederek topluma zarar vermek, karaborsacılık sayılacağından caiz değildir.

1044. Demir, çimento, mazot ve un gibi mislî (standart) bir malın fiyatı belirlenmeden sadece miktarı kaydedilerek veresiye satışı (isticrâr) caiz midir?

Alım-satım sözleşmelerinde esas olan, akit esnasında malın fiyatının taraflarca açık ve net bir şekilde belirlenmiş olmasıdır. Bununla birlikte çok eski zamanlardan beri insanların, örfen belirlenmiş olan ödeme zamanındaki piyasa fiyatı üzerinden ödenmek üzere, fiyat belirlenmeden

alışveriş yaptıkları da bilinmektedir. Bu durumda fiyatın belirlenmemiş olmasının alışverişe etkisi İslâm âlimlerince tartışılmıştır.

Hanefî kaynaklarda zorluğu (harac) gidermek amacıyla örfe dayalı olarak kişinin bir iş yerinden fiyat belirlenmeden ve bedeli ürün tüketildikten sonra ödenmek üzere peyderpey bir mal almasının (isticrâr akdi) istihsanen caiz olduğu yönünde görüşler mevcuttur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 4/516) Hanbelî eserlerde de günlük alınıp tüketilen belli bir malın bedelinin, aybaşı veya yılbaşı gibi ödeme zamanlarındaki piyasa fiyatı esas alınarak toptan ödenebileceği belirtilmektedir. (İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkıîn*, 5/401-402; Merdâvî, *el-İnsâf*, 4/310)

Bu hususta gerek bazı Hanefîler gerekse Hanbelîlerin ictihadları halkın bu yöndeki ihtiyacına, bu ihtiyaca binaen öteden beri oluşmuş bulunan örfe ve uygulamanın taraflar arasında nizaa/anlaşmazlığa götürmemesine ve bütün bunlara dayanan istihsan gibi gerekçe ve delillere dayanmaktadır.

Günümüzde de özellikle fiyatların istikrarsız olduğu dönemlerde toplumda bu yönde bir örf oluşması durumunda insanların maslahatı dikkate alınarak demir, çimento, mazot veya un gibi mislî (standart) malların fiyatları baştan belirlenmeden sadece miktarının kaydedilmesiyle yapılacak bir işlem caizdir. Bu durumda fiyatı belirlenmeden alınan malın bedeli, tarafların karşılıklı rızası ile nizaa sebep olmayacak bir şekilde, örfen aralarında belirlenen ödeme günündeki rayiç fiyat üzerinden ödenir.

KİRA

1045. Kira akdi tek taraflı olarak feshedilebilir mi?

Kira akdi her iki taraf için de bağlayıcı olduğundan, yapıldıktan sonra taraflardan biri, geçerli bir mazereti veya diğerinin rızası olmadan tek taraflı olarak akdi feshedemez. Akdi feshedebilmek için kiracının iflas etmesi, başka bir şehre tayin edilmesi, işi bırakması iş değişikliği yapması veya kiralanan şeyin kiralama maksadına hizmet edemez hâle gelmesi gibi geçerli bir mazeretinin bulunması (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/247-248) ya da her iki tarafın da rıza ve onayı gereklidir. Şu kadar var ki, mazeret

belirgin olmaz ya da tartışmaya götürebilecek bir nitelik arz ederse o takdirde akit, ancak mahkeme kararı ile feshedilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/62) Bu durumda, mahkeme kararından sonra söz konusu akdi fesheden taraf, mâli bakımdan yükümlü olmaz.

1046. Bir kimse kiraladığı taşınır veya taşınmaz bir malı sahibinin izni olmadan üçüncü bir şahsa kiralayabilir veya kullandırabilir mi?

Taraflar, kira sözleşmesinde yer alan şartlara uymak zorundadırlar. Buna göre kiraya veren kişi; malını kiraya verirken hangi amaçla kullanılacağını belirlemiş ve üçüncü şahıslara kiraya vermemesini şart koşmuşsa kiracının bu şarta uyması gerekir. Ancak kira sözleşmesinde ev, dükkân, depo, nakil aracı gibi taşınır veya taşınmaz malın hangi amaçla kullanılacağı açık bir şekilde belirtilmemişse, kira akdi geçerli olur ve o beldenin örfü esas alınır. Şayet örf, kiracının bunu başka birisine kiraya vermesine ve dilediği gibi kullanmasına imkân tanıyorsa; kiracı, kiraladığı malı bir başkasına kiraya verebileceği gibi herhangi bir ek ücret ödemeden dilediği gibi kullanmasına da izin verebilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/51-52)

Günümüzde malın sadece kiracı tarafından kullanılması şeklinde bir örf oluşmuştur. Kiralanan malın başkasına devri için mal sahibinden izin alınması gerekir.

1047. Kira akdinde süre veya ücret belirlenmemişse taraflar neye göre hareket ederler?

Kira sözleşmelerinde süre ve ücretin anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde net olarak belirlenmesi gerekir. Tarafların kira süresi ve ücretini belirlememesi hâlinde konuyla ilgili yasal mevzuat ve/veya örf dikkate alınır.

Söz konusu süre ve ücretin herhangi bir şekilde tespit edilemediği durumlarda ise kira konusu maldan faydalanılan süre kadar emsal kira ücreti terettüp eder. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/57; *Mecelle,* md. 462)

1048. Kiralanan bir mal karşılığında depozito vermek caiz midir?

Hanefîlere göre; herhangi bir kusuru olmadığı ve mal sahibinin ileri sürdüğü şartlara aykırı davranmadığı müddetçe, kiracının kiraladığı malda meydana gelecek zararı tazmin etme yükümlülüğü yoktur. Bu sebeple

mal sahibinin kiracıdan rehin manasına gelebilecek bir şeyi depozit adı altında rehin olarak alması caiz değildir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/53-54; *Mecelle*, md. 710) Mâlikîlere göre ise kira sözleşmesinde rehin almak caizdir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/273)

Günümüzde menkul veya gayrimenkul malların kiralanmasının büyük bir sektör hâline gelmesi, konunun suistimale açık olması ve güven duygusunun zedelenmesi gibi sebeplerden dolayı Mâlikî mezhebinin görüşü istikametinde mal sahibinin depozit alması caiz görülmüştür.

1049. Bir evi belli bir süre için peşin parayla kiralayıp süresi dolmadan evden çıkan kişi, oturmadığı günlerin kirasını geri alabilir mi?

Kira akdi, her iki taraf için de bağlayıcıdır. Kira süresi dolmadan taraflardan birisinin akdi tek taraflı olarak feshetmesi caiz değildir. Dolayısıyla bir evi belli bir süre için peşin parayla kiralayan, ancak süresi dolmadan çıkan kişi, evi teslim aldıktan sonra bir süre oturmayıp boş bırakması durumunda kiranın tamamını ödemek zorunda olduğu gibi (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/231) erken çıkması durumunda da geriye kalan günlerin ödenmiş kirasını geri alamaz. Şayet kira bedeli peşin ödenmemişse, kiracı anlaşılan süre içeresinde oturmadığı günlerin kirasını da ödemek zorundadır. Ancak mal sahibi burayı bir müddet sonra başkasına kiraya verirse sadece boş kaldığı sürenin ücretini önceki kiracıdan alabilir. Geri kalan kısmın kira bedeli önceki kiracı tarafından peşin ödendiyse kendisine iade edilir.

1050. Kiralanan bir tarladan kuraklık, dolu, sel vb. nedenlerle ürün alınamadığı durumlarda, tarla sahibine yine de kira ödenmesi gerekir mi?

Kiralanan bir araziden kuraklık, dolu, sel baskını, çekirge istilası gibi bir afet sebebiyle ürün alınamazsa Şâfiî mezhebine göre kira feshedilemeyeceği gibi ücretten indirim de yapılmaz. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/484) Hanefî mezhebinde ise suyun kesilmesi nedeniyle sulanan araziden veya değirmenden faydalanılamaması örneklerinde olduğu gibi kiralanan maldan ürün alınmasına engel tabiî bir afet olması durumunda kiracı ücret ödemez. Çünkü yararlanma imkânı olmamıştır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/247) Arazi ekildikten sonra ekini çekirge yerse veya başka bir afet arız olursa; afet anına kadarki sürenin kirası ödenir. Afet anından sonra ise

eğer araziyi tekrar ekerek başka bir ürün alma imkânı bulunursa kalan sürenin kirası da ödenir. Tekrar ekilip ürün alma imkânı bulunmazsa kalan sürenin kirası ödenmez. (İbn Âbidîn, *el-Ukûdü'd-dürriyye,* 2/120)

1051. Dinen haram olan işlemler için bir gayrimenkulün kiraya verilmesi caiz midir?

Bir Müslüman, haram olan iş, mal veya hizmet üretimini kendisi yapamayacağı gibi bunları yapacak kişiye de gayrimenkulünü kiraya veremez. (bk. Şeybanî, *el-Asl,* 3/465; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38-39; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik*,8/230; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 5/407)

Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."* (el-Mâide, 5/2) *"Kim iyi bir işe aracılık yaparsa, onun da o işten nasibi/sevabı vardır. Kim de kötü bir işe aracılık yaparsa onun da o günahtan bir nasibi/sorumluluğu vardır."* (en-Nisâ, 4/85)

Ayrıca hadislerde de haram olan bir şeyin kullanımı, üretimi ve bu konuda başkasına yardımcı/destek olunması kesin olarak yasaklanmıştır. Resûlullah (s.a.s.) faizi yiyene, yedirene, (sözleşmesini) yazana ve şahitlik edene lanet etmiş, *'Onlar (bu günahta) eşittirler.'* buyurmuştur. (Müslim, Müsâkât, 106 [1598]) Resûlullah (s.a.s.) aynı şekilde içki konusunda da sekiz kişiye Allah tarafından lanet edildiğini belirtmiş; bunlardan birinin de taşıyıcısı olduğunu ifade etmiştir. (Ebû Dâvûd, Eşribe, 2 [3674]; bk. İbn Mâce, Eşribe, 6 [3380-3381]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 1/316 [2899]; 2/25 [4787])

Sonuç olarak, bir Müslüman'ın ücret mukabilinde haram iş yapması veya yaptırması caiz olmadığı gibi içinde haram iş yapacağı kesin olarak bilinen kişi ya da kurumlara gayrimenkulünü kiraya vermesi de zaruret olmadıkça caiz değildir.

BORÇ (KARZ)

1052. Standart nitelikli olmayan (kıyemî) mallar borç olarak alınıp verilebilir mi?

Mislî mal, "aynı türden olup biri diğerine göre farklılık arz etmeyen malları", kıyemî mal ise "biri diğerine göre farklılık arz eden değişik özellikteki malları" ifade eder.

Mislî (standart, nitelikli) mallar, tüketildikten sonra misliyle iade edilmesi mümkün olduğundan, borç (karz) olarak alınıp verilebilir. Kıyemi malların borç verilmesi ise kıymetlerinin takdiri kişilere göre farklılık arz edeceğinden ve nizaa sebep olacağından Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîler tarafından ilke olarak caiz görülmemiştir. Ancak yine Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler, kıyemi olmakla birlikte özellikleri birbirine yakın olan hayvan vb. kıyemî malların, özelliklerinin belirtilmesi şartıyla selem ve karz gibi borç akitlerine konu olmasını kabul etmektedirler. (Serahsî, *el-Mebsût*, 12/163; Kâsânî, *Bedâi'*, 7/395; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/238; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl*, 6/528; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/17-18, 33; Desûkî, *Hâşiye*, 3/222)

Buna göre örfen ihtiyaç oluşması, taraflar arasında anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde cins, renk, yaş ve cinsiyet gibi özelliklerinin belirlenmesi kaydıyla, mislî mal gibi değerlendirilebilen mallar borç olarak verilebilir. Ancak yukarıdaki şekilde özellikleri belirlenemeyen kıyemî malları borç olarak vermek caiz olmaz.

1053. Borç ilişkilerinde takas (mahsuplaşma) caiz midir?

Takas, zimmette sabit olan borçların karşılıklı mahsuplaşma suretiyle düşürülmesini ifade eder. Karşılıklı borçlarda cins, vasıf, vade vb. niteliklerde eşitlik olması, tarafların veya üçüncü şahısların hakkının ihlâl edilmemesi ve faiz yasağı gibi şer'î bir kuralın çiğnenmemesi kaydıyla, borç miktarınca takas işlemi yapmak caizdir. Buna karşılık borçlar arasında cins ve vasıf farklılığı var ise takas ancak karşılıklı rızâ ile gerçekleşebilir. (bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 6/19; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/840; 4/250; 5/266) Örneğin aynı miktar Türk Lirası borçlarında mahsuplaşma, tarafların irâdesine bağlı olmaksızın kendiliğinden gerçekleşirken altın borcu Türk Lirası ile ancak karşılıklı rızayla takas edilebilir. Bununla birlikte ilerde meydana gelebilecek tartışmaların önüne geçilmesi açısından, kendiliğinden gerçekleşen mahsuplaşmadan tarafların haberdar olması uygun olur.

1054. Altının karz/borç verilmesi caiz midir?

Altın, mislî mallardandır. Dolayısıyla altının, cumhuriyet altını gibi tane ile alınıp satılanlarının sayı ile; 22 ayar bilezik gibi tartı ile alınıp satılanlarının ise tartı ile borç (karz) verilmesi caizdir. Fakat geri ödenirken ne eksik ne fazla, alınanın tam olarak mislî verilmelidir. Bunun

yanında tarafların kabul etmesi hâlinde, alınan altın borcu, para olarak da ödenebilir. (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2-3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/37-38; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/215)

1055. Paranın değerinde artma veya azalma olması hâlinde karz (ödünç) veya alışveriş sonucu oluşan borçlar nasıl ödenir?

Fakihlerin çoğunluğu, altına veya gümüşe endeksli olmayan kâğıt, madeni vb. itibari para borçlarının misliyle ödenmesi gerektiğini belirtmiş ve bu paraların değerindeki artma veya azalmayı dikkate almamıştır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 14/30; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 3/52, 4/152-153; Suyûtî, *el-Hâvî*, 1/116, 117; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/244) Ancak Hanefî fakihlerinden İmam Ebû Yûsuf'a, Mâlikî âlimlerinden Rahûnî'ye ve Hanbelî mezhebinde aktarılan bir görüşe göre ise itibari paraların değerinde artma veya azalma meydana gelmesi durumunda, borcun sabit olduğu tarihteki kıymet esas alınarak ödeme yapılır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6/219; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 4/533-534; Rahûnî, *Hâşiye*, 5/121; Merdâvî, *el-İnsâf*, 5/127) Ebû Yûsuf'un bu ictihadı, Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş hâline gelmiştir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6/219; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 4/533-534)

Borca konu olan itibari paralarda bir değer kaybı meydana gelmesi durumunda borcun sabit olduğu tarihteki değerin esas alınması hakkaniyete daha uygundur. Söz konusu değerin belirlenmesinde öncelikle tarafların karşılıklı rıza ile anlaşmaları tavsiye edilir. Bunun yanında yetkili kurumlarca açıklanan enflasyon oranları da dikkate alınabilir.

1056. Yardımlaşma sandığından borç olarak alınan para geri ödenirken bir fazlalık ödenmesi caiz midir?

Kişilerin, ihtiyaçlarını karşılamak için faizsiz olarak kısa vadeli borç (karz) alıp bunu düzenli vadelerde ödemek üzere "yardımlaşma sandığı" kurmaları caizdir. Bu sandığa üye olanların, ihtiyaç hâlinde biriken primlerinin birkaç katına kadar borç (karz) almaları ve bunu belirlenen vade içerisinde geri ödemelerinde sakınca yoktur. Ancak ödemede bulunurken, alınan borç (karz) karşılığında önceden ileri sürülen her türlü fazlalık veya getiri sağlayan menfaat, faiz olacağı için caiz olmaz. (Kâsânî, *Bedâi'*, 7/395)

1057. Vadeli satış veya borçlanma (istikraz) akdinde borçlanılan para birimi yerine başka bir para biriminin ödenmesi caiz midir?

Fakihlerin çoğunluğu, vadeli satışlar ile borç akdinde, bedel olarak belirlenen para birimi yerine, ödeme tarihindeki kuru esas alarak farklı bir para biriminin -mesela borç olarak alınan altın paranın yerine gümüş paranın- ödenmesini caiz görmüşlerdir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2-3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/37-38; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/215) Buna göre mesela, vadeli bir satış veya borç (karz) akdine konu olan 1000 TL, baştan şart koşulmamak kaydıyla tarafların razı olması hâlinde ödeme günündeki kur üzerinden bir başka para birimi ile de ödenebilir.

1058. Kadınların kendi aralarında yaptıkları "gün" adı verilen toplantılarda topladıkları paraları dönüşümlü olarak almaları caiz midir?

Borç verme İslâm'da teşvik edilen bir husustur. İnsanların muhtaç olan kişilere borç vermeleri sadaka sevabı olan bir davranıştır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/161, 166)

Borç vermede önemli olan, borç karşılığında herhangi bir fazlalığın şart koşulmaması, borç verenin ya da alanın zarara uğratılmamasıdır. (Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/394-396)

Kadınlar arasında tertip edilen toplantılarda her bir katılımcının toplanan meblağı dönüşümlü olarak her ay içlerinden birine vermeleri şeklindeki uygulamada bir sakınca yoktur. Çünkü bu, sonuçta bir borç verme işlemidir.

1059. Kişinin bir borca kefil olması karşılığında ücret alması caiz midir?

Kefâlet, bağış (teberru) niteliğindedir. Dolayısıyla kefilin, kefâlet akdine karşılık ücret almayı şart koşması caiz değildir. Zira ücret almak teberru kavramına aykırıdır.

Gerektiğinde asıl borçlunun borcunu ödeyeceği için kefil aynı zamanda borç veren konumundadır. Kefâlete karşılık ücret alması hâlinde faizli işlemde bulunmuş olur. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/186; Desûkî, *Hâşiye*, 3/77) Ancak günümüzdeki bazı ilim adamları ücretsiz kefil bulunmaması hâlinde, ihtiyaç sebebiyle maslahata binaen borçlunun teminat

mektubunda olduğu gibi ücret karşılığı kefâlet akdi yapmasının caiz olacağı kanaatindedirler. (bk. Apaydın, "Kefâlet", *DİA,* 25/177)

1060. Bir borcun EFT ve havâle gibi yollarla gönderilmesi karşılığında ücret ödenmesi caiz midir?

Bir borç EFT veya havâle gibi para transfer yollarıyla ödenir ve bu işlemden dolayı masraf oluşursa verilen hizmetin karşılığı olarak makul bir ücretin alınması caizdir. Zira havâle işlemi esnasında verilen hizmet, vekâlet akdi kapsamında değerlendirilebileceği gibi hizmet alım akdi olarak da değerlendirilebilir. Her iki akitte de ücret almak caiz görülmüştür. (bk. İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 216; Bilmen, *Kâmus*, 6/328)

1061. Kişinin borcunu ikinci bir şahsa devretmesi caiz midir?

Kişinin ödemekle yükümlü olduğu bir borcu, ikinci bir şahsa devretmesi caizdir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), "***Sizden birinize bir borç havâle edilirse bunu kabul etsin***." (Buhârî, Havâlât, 1 [2287]; Müslim, Müsâkât, 33 [1564]) buyurmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) diğer bazı hadislerinde de insanların sıkıntılarını gidermeyi teşvik etmiştir. (Buhârî, Mezâlim, 3 [2442]; Müslim, Bir, 58 [2580])

Borcun ikinci bir şahsa devredilmesi hâlinde borçlu, alacaklıya karşı sorumluluktan kurtulur. Alacaklı, alacağını havâle edilen kişiden ister. Ancak borç kendisine havâle edilen kişi iflas eder ve bu durum mahkeme kararıyla tespit edilirse yahut kişi borcun kendisine havâle edildiğini inkâr eder, alacaklı da bunu ispat edemezse veya söz konusu kişi iflas ettikten sonra ölürse bu gibi durumlarda havâle edilen kişi, borcu ödeme yükümlülüğünden kurtulur ve borç kendisinden değil asıl borçludan talep edilir. (Kâsânî, *Bedâi'*, 6/18; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/4)

Bununla birlikte bir borcun başkasına havâle edilmesi karşılığında ücret almak caiz değildir. Zira yardımlaşma amacı taşıyan akitler karşılığında, ücret almak caiz görülmemiştir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 15/116; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/186; Desûkî, *Hâşiye*, 3/77)

FAİZ, KREDİ, KREDİ KARTI, BORSA VE SİGORTA

1062. Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde bankanın yaptığı hizmet karşılığında iş yeri sahiplerinden komisyon alması faiz olur mu?

Bir iş veya bir hizmet ya da mal karşılığında alınan bedel helaldir. Bankalar verdikleri kredi kartlarıyla bir hizmet sunmaktadırlar. Dolayısıyla kredi kartı ile yapılan alışverişlerde, bankanın verdiği hizmet karşılığında anlaşma gereği iş yeri sahiplerinden komisyon adı altında almış olduğu ücret, faiz olarak değerlendirilemez.

1063. Ön ödemeli banka kartlarının kullanılması caiz midir?

Ön ödemeli kartlar, bankacılık/finans sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar tarafından sunulan bir hizmettir. Bu hizmet gereğince müşteri, ön ödemeli kartına önceden yüklediği belli oranlardaki meblağı dilediği zaman harcamalarında kullanabilmekte, karta herhangi bir ön yükleme yapmadığı takdirde ise kart kullanılamamaktadır.

Faizli işlem barındırmayan veya faizli işlemlere aracı kılınmayan ön ödemeli kartların kullanılmasında ise herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Ön ödemeli kartların belli bir mevzuat çerçevesinde çıkarılıp işleme konduğu ve her kuruluşun kendi koyduğu şartlar muvacehesinde bu hizmeti sunduğu anlaşılmaktadır. Mesela (x) kuruluşu para yüklemede herhangi bir bedel istemezken (y) kuruluşu bedel isteyebilmekte veya (x) kuruluşu ilgili kartı 5 TL'ye verirken (y) kuruluşu bu kartı 10 TL'ye verebilmektedir.

Kartın ilk olarak müşteriye satımında, kullanımında ve yükleme yapıldığında kartı çıkaran kuruluş tarafından alınan bedeller, hizmet bedeli kapsamında değerlendirilmiş ücretlerdir.

1064. Kredi kartı ile altın satışı caiz midir?

Altın, gümüş, döviz, TL vb. para cinsinden olan şeylerin birbirleriyle değiştirilmesine sarf denir. Sarf akdinde bedellerin peşin olması gerekir. Aksi takdirde yani, bedellerden birinin veresiye olması hâlinde yapılan işlem faize (nesîe ribasına) dönüşür. Buna göre altının, vade farkı uygulanmasa bile veresiye olarak satılması faiz olacağından caiz değildir. Konuyla

ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz; cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların sınıfları değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın."* (Müslim, Müsâkât, 81 [1587]; bk. Buhârî, Büyû', 74-82 [2170-2187])

Altının kredi kartıyla satışı konusunda farklı görüşler ileri sürülebilir. Kart sahibi olan kurumun (bankanın), kredi kartı ile yapılan satışın bedelini, anında satıcının hesabına yatırması hâlinde, yapılan alışverişin sahih olacağı, dolayısıyla burada nesîe (veresiye) ribasının söz konusu olmayacağı söylenebilir. Altın bedelinin anında satıcının hesabına geçirilmeyip daha sonra ödenmesi durumunda yukarda belirtilen, sarf akdi şartına riâyet edilmediği ve altının para ile veresiye satışı söz konusu olduğu için caiz olmaz. Her hâlükarda altının peşin ödeme ile alım-satımının yapılmasının daha doğru olduğu Müslüman olarak şüpheli şeylerden kaçınılması ve peşin para ile altın veya dövizin alınmasının daha isabetli ve ihtiyatlı olacağı kesindir.

1065. Kredi kartı ile yapılan taksitli alışverişlerde peşin fiyata göre bir miktar fazla ücret ödenmesi caiz midir?

Bir malı peşin olarak satmak caiz olduğu gibi vadeli ya da taksitle satmak da caizdir. Peşin veya çeşitli vadelere göre taksitlendirilerek satışa sunulan bir malın, değişik alternatifleri gözden geçirdikten sonra bunların birini tercih edip, akdi onun üzerine kurmak suretiyle vadeli veya taksitli olarak satımında dinen bir sakınca yoktur.

Alışverişte önemli olan, pazarlığın bittiği sırada satış bedelinin belirlenip akdin bu bedel üzerinden kesinlik kazanmış olmasıdır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 13/7-8) Bu şartlara uymak kaydı ile veresiye alışveriş fiyatının peşine göre daha fazla olmasında bir sakınca yoktur. Ancak akit bittikten sonra banka ya da finans kuruluşları gibi üçüncü şahıslar tarafından zimmetteki peşin borcun vadeli olarak yeniden yapılandırılması faizli işlem sayılacağından caiz değildir.

1066. Banka kredisi almaya aracılık eden kişinin komisyon alması helal olur mu?

Kişi veya firmanın bankadan alacağı faizli krediye aracılık edilmesi karşılığında komisyon adı altında ücret alınması helal olmaz. Çünkü

Hz. Peygamber (s.a.s.), faiz alan ve verenin yanı sıra yazmak, şahit olmak ve vekil olmak suretiyle faiz işlemine yardımcı olan herkesi sorumlu tutmuştur. (Müslim, Müsâkât, 106 [1598])

Eğer kredi faizsizse ve aracı olan kişi, bu işlemleri takip edip sonuçlandırmak için ücretle tutulmuşsa verdiği emeğin ve yaptığı hizmetin karşılığı olarak vekâlet/rehberlik ücreti alabilir.

1067. Bireysel emeklilik sistemi caiz midir?

Bireysel emeklilik sistemi; aylık ödemelerle belli bir zamana kadar bir kurum veya kuruluşa yatırılan paranın, daha sonra meydana gelen artışla birlikte, toplu veya aylık maaş olarak geri alınması şeklinde oluşturulmuş bir uygulamadır.

Bireysel emeklilik sisteminde dinî açıdan dikkat edilmesi gereken husus birikimlerin nerede ve nasıl değerlendirildiğidir. Zira bu sistemden elde edilecek kazancın helal olması gerekir. Kazancın helal olması, bunun kaynağının ve yönteminin dinen meşru olmasına bağlıdır. Dolayısıyla bu fonda toplanan birikimler değerlendirilirken İslâm'ın haram saydığı alan ve işlemlerden uzak durulması gerekir.

Çalışanların, birikimlerinin kendi inanç ve değerlerine göre işletilmesini beklemeleri doğal haklarıdır. Bu bağlamda dinî duyarlılığa sahip çalışanlar, birikimlerinin meşru alanda değerlendirilmesini talep etmelidirler.

İsteğe bağlı olsun veya olmasın bireysel emeklilik sistemine dâhil olanlara devletin yapmış olduğu katkı alınabilir.

Şu hâlde bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi, birikimlerin dinen helal olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz aksi hâlde caiz değildir.

1068. Banka promosyonu caiz midir?

Bankaların, kamu veya özel sektörde çalışanlara, çalıştığı kurumlar tarafından maaşlarını kendilerinden almayı tercih etmeleri karşılığında vermiş oldukları promosyonlar, işleyiş bakımından faize tam olarak benzememekle birlikte faiz şüphesinden de tümüyle uzak değildir.

Bu itibarla, temel ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olanların bu parayı kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları yakınları için kullanmamaları; bilakis ihtiyaç sahibi fakirlere vermeleri uygun olur.

1069. Hac ve umre ibadetlerini yerine getirirken mal ve hizmet satın alımlarını kredi kartı ile peşin yahut taksitli olarak yapmanın dinî hükmü nedir?

Hac ve umre organizasyonunda, konaklama, rehberlik, sağlık, iaşe vb. hizmetler, Diyanet İşleri Başkanlığı ve belirli şartlara sahip acenteler tarafından sunulmakta ve bunlar karşılığında bir bedel talep edilmektedir. Mal ve hizmet satın alımlarında bedel, nakden veya kredi kartı yoluyla peşin veya vadeli olarak ödenebilir. Ödemenin kredi kartıyla taksitli yapılması hâlinde müşterinin taksitlerini zamanında ödeyerek faizli işleme düşmemesi gerekir. Bunun yanında, mal veya hizmet satan tarafın, yapılan taksitlendirmeye uygun olarak alacağını zamanında ve tam olarak almak yerine, erken alma karşılığında bankadan eksik tahsil etmesi caiz değildir.

GÜNCEL TİCARİ MESELELER

1070. Çek, senet vb. kıymetli evrakın bedelinde indirim yapma karşılığında, gününden önce üçüncü şahıslara kırdırarak tahsili caiz midir?

Alacaklının, elindeki çek veya senedi, karşılığını erken tahsil etmek amacıyla vadesinden önce üçüncü şahıslara daha düşük bir bedelle satıp elden çıkarması (çek ve senet kırdırmak) caiz değildir. Zira bu işlemde, aynı cins kaydî paranın daha düşük nakdi parayla mübadelesi söz konusudur. Bu muamele "ribe'l-fadl" (fazlalık faizi) olarak değerlendirilmektedir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 3I/61)

1071. Kapora caiz midir? Alışverişten vazgeçilmesi hâlinde kaporanın geri verilmesi gerekir mi?

Kapora; satım veya kiralama akdinde müşterinin, sözleşmeyi tamamlaması hâlinde toplam fiyattan düşülmesi; caymaması durumunda ise mal sahibinde kalması şartıyla yapılan ön ödemedir.

Müşterinin sözleşmeden cayması hâlinde kaporanın kendisine iade edilmesi şartıyla yapılan akdin cevazında bir ihtilaf yoktur. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 171) Alıcının akitten cayması durumunda verdiği kaporanın yanması, yani satıcının mülkiyetine geçmesi şartıyla yapılan akdi fakihlerin çoğu caiz görmemişlerdir. Hanefîler böyle bir akdi fasit, Şâfiîler ve Mâlikîler ise batıl saymışlardır. Çünkü onlara göre bu tür bir akit fasit bir şart ve belirsizlik içermekte ayrıca haksız kazanca sebep olmaktadır. Bu sebeple akdin sona ermesi hâlinde satıcı kaporayı müşteriye iade etmelidir. (Senhûrî, *Mesâdirü'l-hak*, 2/93-94) Öte yandan bu görüşü savunan İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kaporalı satışı yasakladığına dair bir rivâyetini (Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 69 [3502]; İbn Mâce, Ticârât, 22 [2193]) zikrederler. (Suğdî, en-Nütef, 1/472-473; Derdîr, eş-Şerhu'l-kebîr, 3/63; Zekeriyyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib, 2/31; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, 4/3061-3062)

Buna karşılık Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Eslem, Mücahid ve Hasen-i Basrî gibi sahâbe ve tabiîn âlimleriyle Hanbelîlerin çoğunluğu kaporalı alışverişi caiz görmüşlerdir. Bu görüş sahipleri kaporalı alışverişi yasaklayan rivâyetin zayıf olduğunu ve akitlerde mubahlığın asıl olup imkân ölçüsünde şartlara riâyetin gerektiğini, Hz. Ömer zamanında Mekke valisi Nafi' b. Abdulhâris'in, halife adına kaporalı bir işlem yapmış olduğunu (Buhârî, Husûmât, 8 [Bab Başlığı]) delil getirmişlerdir. Bazı Hanbelîler, kaporalı akitlerin kesinleşeceği belli sürenin belirlenmesini şart koşmuşlardır; bu süre içinde müşterinin cayması hâlinde kapora satıcının mülkiyetine girer, demişlerdir. (Mustafa Suyutî, *Metâlib*, 3/77-78)

İslâm İşbirliği Teşkilatı bünyesindeki Fıkıh Akademisi (Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî) de bedellerden birinin veya ikisinin birden peşin olarak tesliminin gerektiği selem ve sarf gibi işlemler dışındaki kaporalı işlemler konusunda aynı görüşü benimsemiştir. (*Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 8/1 [1993], 540; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 4/3061-3062)

Müslümanların nasslara muhalif olmayan örf ve uygulamaları genel olarak caiz görülmüştür. Günümüzde kaporalı alışverişler özellikle bazı sektörlerde ticarî hayatın gereği ve esnafın örfü hâline gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) helali haram, haramı da helal kılmadığı müddetçe Müslümanların şartlarına bağlı kalmalarını öğütlemiştir. (Tirmizî, Ahkâm, 17 [1352]; İbn Mâce, Ahkâm, 23 [2353]) Hanefî mezhebi de nasslara muhalif olmamak

kaydıyla toplumun örf ve uygulamalarında geçerliliği olan şartlara bağlanarak yapılan satım akitlerini geçerli saymıştır. (*Mecelle,* md. 188)

Akdin belirlenen sürede kesinleşmemesi hâlinde kaporanın satıcıda kalabileceği yönündeki görüşün bu ilkelere aykırı olmadığı görünmekte, aksine kaporanın müşteriye iadesini şart koşmak kapora uygulamasını anlamsız hâle getirmektedir. Bu sebeple akdin kesinleştirileceği sürenin baştan tespit edilmesi, tarafların her ikisinin de kapora uygulamasına rıza göstermesi ve işlemin selem ve sarf gibi bedellerden en az birinin peşin olması gereken bir akit olmaması şartlarıyla yapılacak kaporalı alışveriş akdi caiz olur.

1072. İnternetten program, yazılım, kitap, müzik vb. indirmek ve bunları kullanmak helal midir?

Başkasının emeğini gasp anlamına gelecek her iş, tutum ve davranış, kul hakkı sorumluluğunu gerektirir. Bu sorumluluk ise söz konusu hak sahibine iade edilmedikçe veya helallik alınmadıkça ortadan kalkmaz.

İslâm emeğe büyük değer verir, haksız kazanca karşı çıkar. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İnsan için ancak çalıştığı vardır."* (en-Necm, 53/39) buyrulur. Hz. Peygamber de (s.a.s.) emeğin hakkının verilmesi gerektiğini değişik hadisleriyle ifade etmişlerdir. Bunlardan birinde "*Hiçbir kimse, elinin emeği ile kazandığını yemekten daha hayırlı bir kazanç yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvûd (a.s.) da kendi elinin emeğini yerdi*." (Buhârî, Büyû', 15 [2072]) buyurmuşlardır.

Teknolojinin geliştiği, insan emeğinin çok değişik şekil ve ortamlarda tezahür ettiği günümüzde aynı ölçüde hak ve emek ihlalleri söz konusu olmaktadır. Bu hak ihlalleri dijital dünyada da yaşanmaktadır. Bu tür haksız davranışlar sadece bireylerin hakkını gasp etmiş olmamakta, aynı zamanda, o alanlarda emek harcayan insanların yeni ürünler üretme konusundaki şevkini kırmakta, bu da geniş anlamda kamu hakkı ihlaline dönüşmektedir.

Bu sebeple birer emek mahsulü olarak internet ortamına geçirilmiş olan her türlü program, yazılım, kitap, müzik vb. ürünleri ilgililerin izni olmadan elde edip kullanmak caiz değildir.

1073. Başkasına ait bir markayı izinsiz kullanmak, bunun ticaretini yapmak, para kazanmak dinen caiz olur mu?

Başkasının emeğini gasp anlamına gelecek her iş, tutum ve davranış, kul hakkı sorumluluğunu gerektirir. Bu sorumluluk ise söz konusu hak sahibine iade edilmedikçe veya helallik alınmadıkça ortadan kalkmaz.

İslâm emeğe büyük önem verir, haksız kazanca karşı çıkar. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İnsan için ancak çalıştığı vardır."* (en-Necm, 53/39) buyrulur. Hz. Peygamber de (s.a.s.) emeğin hakkının verilmesini değişik hadisleriyle ifade etmişlerdir. Bunlardan birinde, "*Hiçbir kimse, elinin emeği ile kazandığını yemekten daha hayırlı bir kazanç yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd (a.s.) da kendi elinin emeğini yerdi*." (Buhârî, Büyû', 15 [2072]) buyurmuşlardır.

Bu itibarla emek ve gayret sarf ederek toplum nezdinde itibar gören bir firmanın kendi markasının izinsiz olarak başkaları tarafından kullanılması kul hakkı ihlaline ve müşterilerinin aldatılmasına sebep olacağından İslâm ahlakıyla bağdaşmamaktadır. Ayrıca bu yolla haksız kazanç sağlamak da dinen caiz değildir.

1074. Leasing (Finansal kiralama) sistemi ile alışveriş caiz midir?

Leasing (finansal kiralama); makine, teçhizat, taşıt aracı ve benzeri menkul veya gayrimenkul malların; bu mallara ihtiyaç duyan müteşebbislere bir kira sözleşmesi çerçevesinde kiralanmasını, kira süresi bitiminde de önceden belirlenen fiyat karşılığında satışını esas alan orta vadeli bir finansman yöntemidir. Esasında burada yapılan işlem; malın taksitle satılıp, mülkiyetinin taksitin bitimine kadar ertelenmesi ve daha sonra devredilmesinden ibarettir. Nitekim bazı muasır âlimlere göre de bu uygulama, satış ile kiranın birleşmesinden doğan yeni bir akittir. Buna göre günümüz ticaret örfünde önemli bir yeri olan ve taraflar arasında aldatma ve anlaşmazlığa neden olmayan leasing işlemi fıkhen yapılabilir.

1075. Sosyal medya platformlarından kazanç elde etmek caiz midir?

Sosyal medya platformları, bilgi ve belge paylaşımı yapma, toplantı, sohbet ve yazışma üzerinden iletişim kurma imkânı sağlamanın yanı sıra günümüzde bir kazanç unsuru hâline de gelmiş bulunmaktadır.

Bir kazancın helal olabilmesi, kazanç unsuru olan mal veya hizmetlerin dinen meşru olmasına bağlıdır. Buna göre:

a) Bu platformlardaki yazı, belge, fotoğraf, müzik, video, reklam vb. yayınlar, dinen meşru olmayan unsurlar içermemelidir. Bu kapsamda İslâm inanç esaslarını ve değerlerini inkâr eden veya alaya alan, Allah'a ortak koşma, batıl dinleri övme ve onaylama, bu dinlere ait sembolleri şirin gösterme gibi tevhit inancına aykırı olan, İslâm'ın haram kıldığı faiz, içki, domuz ürünleri, kumar, yalan, zina, müstehcenlik ve cinsel sapkınlık gibi unsurlara teşvik eden her türlü içeriğin yüklenmesi, paylaşılması, tıklanması, beğenilmesi, takip edilmesi ve reklamının yapılması meşru olmadığından bu tür yöntemler üzerinden kazanç elde etmek caiz değildir.

b) Bu platformlara yüklenen içerikler dinen meşru olsa bile bunların izlenmesi veya tıklanması esnasında çıkan reklamların da dinen meşru olması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

c) Abone ve izlenme sayılarını yüksek göstermek için sahte hesaplar açmak veya satın almak, insanların aldatılmasına sebep olacağından, bu tür usûller kullanılarak kazanç elde edilmesi caiz değildir.

d) Sosyal medya platformlarında çekilişe katılmak amacıyla bağışta bulunulması ve bu yolla toplanan paradan bağışçıların bir kısmına hediye verilmesi, kumar niteliğinde olup caiz değildir.

e) Sosyal medya platformlarında içerik üretenlerin; suç unsuru barındıran, kul ve kamu haklarını ihlal eden, özel hâlleri ve mahrem bilgileri ortaya koyan yayınlar üzerinden kazanç elde etmesi caiz değildir.

Yukarıda zikredilen hususlara dikkat edilerek sosyal medya platformlarından kazanç elde etmek caizdir.

1076. Elektronik ürün senedi (ELÜS) alıp-satmak caiz midir?

Elektronik Ürün Senedi (ELÜS); lisanslı depolara teslim edilen saklanabilir tarım ürünleri karşılığında düzenlenen ve ürünün cins, sınıf ve kalitesi gibi detaylarını gösteren mülkiyet belgeleridir. İlgili kurum nezdinde elektronik olarak kaydı tutulan ELÜS, ticaret borsalarında alım-satıma konu olabilmektedir.

Buna göre ELÜS; dinen meşru, fiziken mevcut ve aynı vasıfta teslim edilebilir bir ürünü temsil etmesi hâlinde bu senetlerin alım-satımını

yapmak caizdir. Ancak bu senetlerin organize teverruk işlemlerine konu edilmesi caiz değildir. Ayrıca iki ürünü temsil eden senetlerin birbiriyle mübadele edilmesi durumunda; aynı cins mallarda peşinlik ve eşitlik, farklı cins mallarda peşinlik şartına riâyet edilmelidir. İşlemin vadeli olması hâlinde ise bedellerden en az birinin peşin olması gerekir.

ELÜS'ün, faizli işlemler dışında rehin vb. şekillerde teminat gösterilmesinde ve temsil ettiği ürünün sigortalanmasında da fıkhen bir sakınca bulunmamaktadır.

DİĞER SÖZLEŞMELER

1077. Ödünç alınan malın iade masrafları kime aittir?

Ödünç alınan malın iade masrafları ödünç alan kişiye aittir. Ödünç alınan malın ne şekilde geri verileceği hususunda, yaygın olan örfün hükümleri geçerlidir. Bu kurallara uyulmazsa malda meydana gelecek zararın tazmini gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/220-221; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/58) Zira örfün belirlediği hüküm, baştan şart koşulmuş gibi geçerlidir. (*Mecelle,* md. 43-45)

1078. Yanında emanet mal bulunan kişi o maldan yararlanabilir mi?

Emanet olarak bırakılan maldan emanetçinin yanında iken doğacak menfaat mal sahibine aittir. Mesela, emanet bırakılan hayvandan elde edilen süt, yün vb. şeyler mal sahibine ait olur. Emanet alan bunlardan yararlanamaz. (*Mecelle,* md. 798) Bu nedenle emanet alan kişi, kendi kusuru ile emanet mala zarar verdiğinde bunu tazminle yükümlü olduğu gibi bu maldan elde edilen menfaate zarar verdiğinde de zararı tazmin etmekle yükümlü olur.

1079. Kendisine bir şey emanet edilen kişi emanet malı koruması karşılığında ücret talep edebilir mi?

Kendisine bir şey emanet edilen kişi, emanet malı koruması karşılığında ücret alamaz. Şayet malı koruma işini ücretle yaparsa, bu akit emanet akdi olmaktan çıkar, hizmet akdine dönüşür. Bu durumda da emanet malın sahibine iade masraflarını, emanet edilen kişinin

karşılaması gerekir. Mala gelebilecek zararlardan o sorumludur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/215)

1080. Emanet bırakılan bir şey, sahibinin izni olmadan başka birisine emanet edilebilir mi?

Emanetin, bizzat kendisine emanet edilen kişi veya onun aile fertlerinden biri tarafından korunması gerekir. Dolayısıyla sahibinin izni olmadan korunması için başkalarına emanet olarak bırakılması caiz değildir. Şayet emanet edilen kişi, emaneti bir başkasına bırakır ve bu emanette de zarar meydana gelirse zararın tazmin edilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/213)

Bu durumda emanet veren, zararını dilerse emanet verdiği ilk şahsa dilerse de emaneti kabul eden ikinci şahsa tazmin ettirir. İlk şahsa tazmin ettirirse bu şahıs ikinciden tazmin talebinde bulunamaz. İkinci şahsa tazmin ettirirse bu ikinci kişi birinciden tazmin talebinde bulunabilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/27) Ancak zarar, ikinci şahsın kasıt ve kusuru sebebiyle meydana gelmiş ve mal sahibi bu zararı ilk şahsa tazmin ettirmiş ise bu kişi ikinci şahıstan tazmin talebinde bulunabilir. (*Mecelle,* md. 790)

1081. Bir mal ya da ürünü belli bir fiyattan satmak üzere vekil kılınan kişi, bu malı daha yüksek bir fiyata satabilir mi?

Bir mal ya da ürünü belli bir fiyattan satmak üzere vekil kılınan kişi bu malı müvekkilinin hayrına olacak şekilde daha yüksek bir fiyata satıp bedeli de bütünü ile müvekkiline teslim ederse yaptığı bu işlem caiz olur. (Kâsânî, *Bedâi'*, 6/27) Fakat müvekkilin belirttiği fiyatın üstündeki miktarı kendisi alamaz. Ancak müvekkil *"Şu kadara sat; üzerinde satarsan fazlası senindir."* derse bu fazlalığı alması caiz olur. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/108)

1082. Ortaklardan birinin şirket malından (hibe ve sadaka gibi) teberruda bulunması, ödünç veya zekât vermesi caiz midir?

Ortaklar ticarî faaliyetlerde birbirlerinin vekilidirler. Bu vekâlet, ticarî faaliyet dışındaki alanları kapsamadığı için her birinin diğeri adına bağış (teberru) yetkisi yoktur. Dolayısıyla diğer ortakların izni olmadıkça şirket malından bağış yapmaları, sadaka, ödünç (karz) ve diğer ortakların

zekâtını vermeleri caiz değildir. Zira ortaklıktan maksat, ticarî faaliyette bulunarak şirkete gelir sağlamaktır. Söz konusu tasarruflar ise ticarî ortaklıkta aranan bu amacı gerçekleştirmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/14; Kâsânî, *Bedâi'*, 6/71-72)

1083. Alkol ve diğer haram ürünlerin satıldığı bir iş yerinde çalışmak caiz midir?

Dinimizde yasak olan şeyleri yapmak günah/haram olduğu gibi böyle şeylerin yapılmasına rıza göstermek ve yardımcı olmak da günah/haramdır. Hz. Peygamber, haram bir maddeyi kullanan ile birlikte onu imal eden, taşıyan, aracılığını ve sunumunu yapan kişilerin de aynı günaha girdiğini bildirmiştir. (bk. Ebû Dâvûd, Eşribe, 2 [3674]; İbn Mâce, Eşribe, 6 [3380]) Bu itibarla, bir kimsenin helalinden kazanma konusunda alternatif imkânları bulunduğu sürece dinen yasaklanan şeylerin yapıldığı iş yerlerinde çalışması caiz olmaz.

Ancak bütün çabalarına rağmen geçimini sağlayacak başka iş bulamadığı durumlarda zaruret sebebiyle bu tür iş yerlerinde çalışabilir. Zaruret durumunun ortadan kalkması yani yapılması helal olan uygun bir iş veya iş yeri bulması hâlinde ise mevcut iş yerini terk etmesi gerekir.

1084. Mahkemenin hükmettiği tazminatı almak caiz midir?

İslâm'ın kesin kurallarıyla çelişmeyen ve yürürlükteki hukukî mevzuata bağlı olarak yapılan iş akdinde, taraflardan birinin haksız uygulaması üzerine açılan davada mahkemenin, kendisine sunulan gerçek delil ve doğru beyanlara dayanarak hükmettiği tazminatı almak dinen caizdir.

1085. Mahkemenin hükme bağladığı kan bedelini almak caiz midir?

Tedbirsizlik ve dikkatsizlik gibi bir hata sonucu herhangi bir kişinin ölümüne sebep olan kişi, ölenin yakınlarının talep etmesi hâlinde, diyet (kan parası/tazminat) ödemekle yükümlü olur. (Ebû Dâvûd, Diyât, 16-24 [4541-4588]; Tirmizî, Diyât, 1-4 [1386-1392]); Ayrıca bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 10/298-299) Dolayısıyla böyle bir olaydan dolayı mahkemenin takdir ettiği tazminatın tam diyet miktarını (yaklaşık 4250 gr altın karşılığı aşmayacak kadar kısmını), ölenin yakınlarının alması caiz ve alınan para helaldir.

1086. Kıdem tazminatı almak caiz midir?

İslâm hukukuna göre işçi ve işveren arasında sözleşme serbestisi ilkesi vardır. Dolayısıyla Taraflar, hakkaniyet ve adalet başta olmak üzere dinî değerlere ve yasal mevzuata aykırı olmamak kaydıyla serbestçe bir iş sözleşmesi yapabilirler. İşçi ve işveren arasında kendi özgür irâdeleriyle yapılan sözleşmeye devlet, bazı yararları hesaba katarak ilave maddeler veya çerçeve hükümler koyabilir. Sözleşmede açık bir hüküm bulunmayan hususlarda ilgili hukukî mevzuat ve genel örf esas alınır.

Buna göre günümüzdeki iş sözleşmelerinde, işçinin bir kusuru olmadan işten çıkarılması durumunda ya da emeklilik hâlinde işveren tarafından yasal bir zorunluluk olarak "kıdem tazminatı" adıyla bir ödemenin yapılacağı açıkça yazılmakta veya herkesçe bilinmektedir.

Şu hâlde ahlak ve iyi niyet kurallarına aykırı davranışları nedeniyle değil de haksız yere işten çıkarılan işçinin, hakkaniyet sınırları içinde kıdem tazminatı alması hem sözleşmenin, hem kanunun hem de hâkim örfün onayına medâr olduğu için caizdir. Emekli olan işçinin bu adla alacağı tazminat ise yukarıdaki üç gerekçeye ek olarak aynı zamanda uzun süre çalıştığı için kendisine ödenen bir yıpranma payı olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî (ö. 211/826), *el-Musannef*, thk.: Habîbürrahman el-A’zamî, 11 Cilt, Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 2. Basım, 1403, (Abdürrezzâk, *el-Musannef*).

Alâüddîn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1306/1888), *el-Hediyyetü’l-Âlâiyye li Telâmîzi’l-mekâtibi’l-ibtidâiyye*, yy., ts., (Alâüddîn, *el-Hediyyetü’l-Alâiyye*).

Aliyyü’l-Kârî, Nureddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed el- Herevî (ö. 1014/1606), *Fethu Bâbi’l-inâye bi Şerhi’n-nükâye*, 7 Cilt, yy., ts., (Aliyyü’l-Kârî, *Fethu bâbi’l-‘inâye*).

Aliyyü’l-Kârî, Nureddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed el- Herevî (ö. 1014/1606), *Mirkâtü’l-mefâtîh Şerhu Mişkâti’l-Mesâbîh*, 9 Cilt, Beyrut: Dârü’l-Fikr, 2002/1422, (Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*).

Atar, Fahrettin, *“Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri”, Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 1997, (Atar, *Seferîlik ve Hükümleri*).

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *el-Binâye fî Şerhi’l-Hidâye*, 13 Cilt, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000, (Aynî, *el-Binâye*).

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü’l-Kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî,* 25 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, t.y., (Aynî, *‘Umde*).

Azîmâbâdî, Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak (ö. 1329/1911), *Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 14 Cilt, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 1415, (Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*).

Babanzade Ahmed Naim (ö. 1934) - Kâmil Miras (1957), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975, (*Tecrîd Tercemesi*).

Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed (ö. 1277/1860), *Hâşiye ʿalâ Şerhi İbn Kâsım el-Ğazzî*, (*Hâşiyetüş-Şeyh İbrâhîm el-Beycûrî ʿalâ Şerhi'l-ʿAllâme İbni'l-Kâsım el-Ğazzî*), 3 Cilt, yy., ts., (Bâcûrî, *Hâşiye*).

Beğavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesʿûd b. Muhammed el-Ferrâʾ (ö. 516/1122), *Meʾâlimü't-tenzîl*, 8 Cilt, yy.: Dârü Taybe, 4. Baskı, 1417, (Beğavî, *Meʾâlimü't-tenzîl*).

Beğavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesʿûd b. Muhammed el-Ferrâʾ (ö. 516/1122), *Şerhü's-Sünne*, thk.: Şuayb Arnavut – Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, 15 Cilt, Dimeşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983, (Beğâvî, *Şerhü's-sünne*).

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), *el-Câmî li Şuabi'l-Îmân*, thk.: Abdu'l-alî Abdu'l-Hamîd Hâmid, 14 Cilt, Riyad :Mektebetü'r-rüşd, 2003, (Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*).

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk.: Muhammed Abdulkadir Ata, 11 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003, (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*).

Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986, (Bilmen, *İlmihal*).

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûkı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, 8 Cilt, İstanbul :Bilmen Yayınevi, ts., (Bilmen, *Kâmus*).

Buhâri, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed (ö. 730/1330), *Keşfü'l-esrâr ʿan usûli fahri'l İslâm el Pezdevî*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Küttâbi'l-İslâmî, ts., (Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*).

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahih*, thk.: Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 9 Cilt, Beyrut: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001, (Buhârî).

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö. 1051/1642), *er-Ravdu'l-murbiʾ Şerhu Zadi'l-Müstakniʾ*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts., (Buhûtî, *er-Ravd*).

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö. 1051/1642), *Keşşâfü'l-Kınâʾ an Metni'l-İknaʾ*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Buhûtî, *Keşşâf*).

Büceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer (ö. 1221/1806), *el-Büceyrimî ʿalâ'l-Hatîb*, (*Tuhfetü'l-Habîb ʿalâ Şerhî'l-Hatîb*), 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1415/1995, (Büceyrimî, *Tuhfe*).

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/980), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Sâdık Kamhâvî, 5 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1405, (Cessâs, *Ahkâmü'l- Kur'ân*).

Cezîrî, Abdurrahman (ö. 1360/1941), *el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erbe'a*, 5 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003, (Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*).

Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali (ö. 816/1413), *Şerhü'l-Feraizi's-Sirâciyye*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mısır, 1944, (Cürcânî, *Şerhu's-sirâciyye*).

Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî (ö. 816), *et-Ta'rîfât*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403, (Cürcânî, *Ta'rîfât*).

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân (ö. 444), *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*, thk.: Gânim Kudûrî el-Hamd, Kuveyt: Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Turâs, 1994/1414, (Ebû Amr ed-Dânî, *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*).

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk.: Şuayb Arnavut vd., 5 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004, (Dârekutnî, *es-Sünen*).

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (ö. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî,1407, (Dârimî, *es-Sünen*).

Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed, (ö. 1201/1786), *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasarı Halîl*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*).

Dimyâtî, Ebû Bekr Osmân b. Muhammed Şattâ el-Bekrî (ö. 1310), *Hâşiyetü İ'âneti't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'în*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1418/1997, (Dimyâtî, *Hâşiyetü i'âneti't-tâlibîn*).

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları, (DİYK).

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.

Desûkî, Şemsuddin Muhammed Arafe (ö. 1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî 'aleş-Şerhi'l-Kebir*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Desûkî, *Hâşiye*).

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk.: Şuayb Arnavut, 7 Cilt, yy.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009 (*Ebû Dâvûd*).

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *el-Merâsîl*, thk.: Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408, (Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*).

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî (ö. 307/919), *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsılî*, thk.: Hüseyin Selim Esed, 13 Cilt, Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, 1984, (Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*).

Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim el-Ensârî (ö. 182/798), *Kitâbü'l-Âsâr*, thk.: Ebü'l-Vefâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*).

Ebû Zehra, Muhammed, (ö. 1974), *Şerhu Kânûni'l-Vasiyye*, Mektebetü'l-Enclu'l-Mısriyye, Kahire 1950, (Ebû Zehra, *Şerhu Kânûni'l-Vasiyye*).

Ebüssuûd b. Muhammed el-'Imâdî (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, 9 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts., (Ebüssuûd, *İrşâd*).

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin (ö.1999), *Daîfü'l-Câmii's-sağîr ve ziyâdâtühü*, yy.: el-Mektebü'l-İslâmî, ts., (Elbânî, *Daîfü'l-Câmi*).

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin (ö.1999), *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-daîfe ve'l-mevdûat*, 14 Cilt, Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 1992, (Elbânî, *ed-Da'îfe*).

el-Fetâva'l-Hindiyye, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1310, (*el-Fetâva'l-Hindiyye*).

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979, (Elmalılı, *Hak Dini*).

el-Mecma'u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî, *Karârât*, Mekke: Rabıtatu'l-Âlemî el-İslâmî, ts., (Râbıta, *Karârât*).

el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye, 45 Cilt, Kuveyt: Tibâ'atü Zâti's-Selâsil, 1990, (el- Mevsûatü'l-Fıkhiyye).

Erdebîlî, Cemâlüddîn (İzzüddîn) Yûsuf b. İbrâhîm (ö. 779/1377), *el-Envâr li-a'mâli'l-ebrâr*, thk.: Halef b. Müfdî el-Mutlak-Hüseyin Abdullah el-Ali, 3 Cilt, Dârü'z-Ziya, 1427/2006, (Erdebîlî, *el-Envâr*).

Eş'arî, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâîl b. İshâk b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî (ö. 324), *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, thk.: Hüseyin Mahmûd, Kâhire: Dârü'l-Ensâr, 1397, (Eş'arî- *el-İbâne*).

Ezherî, Sâlih Abdussemi' (ö.1335/1917), *Cevâhiru'l-iklîl Şerhu Muhtasarı Halil*, 2 Cilt, Beyrut: el-Mektebetü's-Sekâfiyye, ts. (Ezherî, *Cevâhir*).

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *el-Vasît fi'l-Mezheb*, thk.: Ahmed Mahmûd İbrâhîm, 7 Cilt, Kâhire: Dârü's-Selâm, 1417, (Gazzâlî, *el-Vasît*).

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505), *İhyâu Ulumid'd-Dîn*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., (Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*).

Gülle, Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, İstanbul, 2005, (Gülle, *Tecvîd*).

Haddâd, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd (ö. 800/1397), *el-Cevheratü'n-neyyira ala Muhtasari'l-Kudurî,* 2 Cilt, yy.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322, (Haddâd, *el-Cevhera*).

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk.: Mustafa Abdulkadir Ata, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990, (Hâkim, *el-Müstedrek*).

Halebî, İbrahîm b. Muhammed b. İbrahîm (ö. 956/1549), *Halebî Sağîr*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1323/1905, (Halebî, *es-Sağîr*).

Halîl, İbn İshâk (ö. 776/1375), *Muhtasar-ı Halîl*, thk.: Ahmed Câd, Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1426/2005, (Halîl, *Muhtasar*).

Hanbelî, İbn Receb Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hasan (ö. 795), *Fethu'l-Bârî*, Medine: Mektebetu'l-Gurebâi'l-Eseriyye, 1417/1996, (İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî*).

Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 1101/1690), *Şerhu Muhtasari Halîl*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., (Haraşî, *Şerhu muhtasar*).

Hasen Şâh, Muhammed (ö. 1346/19270), *Gunyetu'n-nâsik fî Buğyeti'l-menâsik*, Dehli, 1344/1925, (Hasen Şâh, *Gunyetu'n-nâsik*).

Haskefî, Muhammed Alauddin (1088/1687), *ed-Dürrü'l-muhtâr* (Reddü'l-Muhtâr ile beraber), thk.: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz, 12 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, (Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*).

Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 954/1547), *Mevâhibü'l-celîl li Şerhi Muhtasarı Halîl*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 3. Basım, 1992, (Hattâb, *Mevâhib*).

Hocaeminefendizâde, Ali Haydar Efendi (ö. 1935), *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4 Cilt, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 3. Basım, 2018, (Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*).

Hukuk-ı Aile Kararnamesi (1917), (HAK).

Isfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed (ö. 502), *el-Müfredât*, thk.: Muhammed Seyyid el-Geylânî, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., (Râğıb, *Müfredât*).

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *Kitâbü'l-kâfî fî fıkhi ehli'l-Medineti'l-Mâlikî*, thk.: Muhammed Muhammed Uheyd el-Moritânî, Mektebetü'r-Riyâd, 2. Baskı, Riyad 1980, (İbn Abdilber, *el-Kâfî*).

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *el-İstizkâr*,thk.: Sâlim Muhammed Atâ – Muhammed Ali Muavvaz, 9 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, (İbn Abdilber, *el-İstizkâr*).

İbn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed b. Emin b. Ömer (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerhu Tenviri'l-ebsâr*, 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1992, (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*).

İbn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed b. Emin b. Ömer (ö. 1252/1836), *Minhatü'l-Hâlik ale'l-Bahri'r-râik*, (el-Bahru'r-râik Şerhu Kenzi'd-dekâik ile birlikte), 8 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübü'l-İslâmî, ts., (İbn Âbidîn, *Minha*).

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer (ö. 1252/1836), *el-Ukûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-fetâva'l-hâmidiyye*, 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Ma'rife, ts., (İbn Âbidîn, *el-Ukûdü'd-dürriyye*).

İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (ö. 741/1341), *el-Kavânînu'l-fıkhiyye fî telhis-i mezhebi'l-Mâlikiyye*, yy., ts., (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*).

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 235/849), *el-Musannef*, thk.: Kemal Yusuf el-Hût, 7 Cilt, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409, (İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*).

İbn Ebü'l-'İz, Ali b. Muhammed ed-Dimaşkî (ö. 792/1390), *Şerhu'l-'akîdeti't-Tahâviyye*, thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî - Şuayb Arnavût, 2 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 10. Basım, 1997, (İbn Ebü'l-'İz, *Şerhu'l-'akîdeti't-Tahâviyye*).

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö.852/1449), *et-Telhîsü'l-habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfiî'l-Kebîr*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989, (İbn Hacer, *et-Telhîsü'l-Habîr*).

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk.: Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 13 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379, (İbn Hacer, *Feth*).

İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 6 Cilt, Kâhire: Müessesetü Kurtuba, ts., (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*).

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (ö. 456/1063), *el-Muhallâ*, 12 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., (İbn Hazm, *el-Muhallâ*).

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965, *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertîbi İbn Balabân*, thk.: Şuayb Arnavut, 18 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988, (İbn Hibbân, Sahîh).

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* thk.: Mustafa es-Sekkâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdulazîz Şelebî, 2 Cilt, Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa El-Bâbî el-Halebî, 1955, (İbn Hişâm, *es-Sîre*).

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk.: Muhammed Mustafa el-A'zamî, 4 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts., (İbn Huzeyme, *Sahîh*).

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 751/1350), *İ'lâmü'l-muvakkıîn 'an Rabbi'l-'âlemîn*, 7 Cilt, yy.: Dârü İbni'l-Cevzî, 1423, (İbnü'l-Kayyım, *İ'lâm*).

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 751/1350), *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 5 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 27. Basım, 1994, (İbnü'l-Kayyım, *Zâdü'l-me'âd*).

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 751/1350), *et-Tıbbü'n-Nebevî*, thk.: Abdulgânî Abdulhalık, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., (İbnü'l-Kayyım, *et-Tıbbü'n-Nebevî*).

İbn Kudâme Muvaffakuddîn el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, 10. Cilt, yy.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968 (İbn Kudâme, *el-Muğnî*).

İbn Kudâme Muvaffakuddîn el-Makdisî, Ebû Muhamme d Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Kâfî fî fikhi'l-İmam Ahmed*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, (İbn Kudâme, *el-Kâfî*).

İbn Kudâme, Şemsüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman (ö. 682/1283), *eş-Şerhu'l-kebîr ala metni'l-mukni'*, (el-Muğnî içinde), 13 Cilt, rim, ts., (Şemsuddin İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*).

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünen*, thk.: Şuayb Arnavut – Âdil Mürşid, yy.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009, (İbn Mâce).

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem b. Ali Ebü'l-Fadl Cemaluddin (ö. 711/1311), *Lisanü'l-Arab*, 15 Cilt, Beyrut: Dârü Sâdır, 3. Basım, 1414, (İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*).

İbn Mâze, Burhâneddîn Ebü'l-Meâlî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî (ö. 616/1219), *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, 9 Cilt, thk.: Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, (İbn Mâze, *el-Muhît*).

İbn Nüceym, Zeynü'd-Din b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563), *el-Bahru'r-râik Şerh-u Kenzi'd-dekâik* (İbn Âbidin, Minhatü'l-Hâlik şerhi ile beraber), 8 Cilt, Dârü'l-Kütübü'l-İslâmî, 2. Basım, ts., (İbn Nüceym, *el-Bahr*).

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (ö. 520/1126), *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk.: Muhammed Haccî, 20 Cilt,Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988, (İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*).

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesıd*, 4 Cilt, Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004, (İbn Rüşd, *Bidâye*).

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (ö. 728/1328), *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 37 Cilt, thk.: Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, 35 Cilt, Medine: Mecmeu'l-melik Fahd, 1995, (İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*).

İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiyye (ö. 728), *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1987, (İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*).

İbnü'l-Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Hüseyn b. Hasan (ö. 378/988), *et-Tefrî'*, 2 Cilt, thk.: Seyyid Kisrevî Hasan, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007, (İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*).

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk.: Mahmud Muhammed et-Tanâhî - Tâhir Ahmed ez-Zâvî, 5 Cilt, Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979, (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*).

İbnü'l-Hümâm, Kemâlü'd-din Muhammed b. Abdu'l-Vâhid es-Sivâsî (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l Kadîr ale'l-Hidaye Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 10 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (İbnü'l-Hümâm, *Feth*).

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî (ö. 318/930), *el-İcmâ*, thk.: Fuat Abdulmun'im Ahmet, Dârü'l-Müslim, 2004, (İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*).

İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mısrî (ö. 1299-1882), *Minehu'l-celîl Şerhu Muhtasarı Halîl*, 9 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989/1409, (İlîş, *Minehu'l-celîl*).

İncil, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2000.

İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, ed. Mehmet Bayyiğit, Konya: Kombad, 1997.

Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdı'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî (ö. 415/1025), *el-Muġnî*, y.y., ts., (Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muġnî*).

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musâ b. İyâz (544), *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâidi Müslim*, thk.: Yahyâ İsmâîl, 8 Cilt, Mısır: Dârü'l-Vefâ', 1419/1998, (Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'id Müslim*).

Kâdîhân, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196*), Fetâvâ Kâdîhân fî Mezhebi İmâmi'l-A'zâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân,* 3 Cilt, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2009, *(Fetâvâ Kâdîhân)*.

Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İstanbul, 2007, (Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*).

Kalyûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Selâme (ö. 1069), *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415, (Kalyûbî, *Hâşiye*).

Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-zekât*, Müessesetü'r-Risale, 2 Cilt, Beyrut, 1393/1973, (Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*).

Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs (ö. 684/1285), *ez-Zahîre*, 14 Cilt, thk.: Muhammed Haccî, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, (Karâfî, *ez-Zahîre*).

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fî Tertîbi'ş-şerâi'*, 7 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1986, (Kâsânî, *Bedâi'*).

Kaya, Davut, *Tecvidli Kur'an Okuma Rehberi*, Ankara, 2010, (Kaya, *ElifBâ*).

Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer (ö. 1927), *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, thk.: Şeref Hicâzî, Mısır: Dârü'l-Kütübi's-Selefiyye, 2. Basım, ts., (Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*).

Kettânî, Muhammed Abdulhayy, (ö. 1962), *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye el-müsemmâ et-terâtîbu'l-idâriyye*, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Erkam, 2. Basım, ts., (el-Kettânî, *et-Terâtîbu'l-idâriyye*).

Kirmânî, Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Saîd (ö. 786), *el-Kevâkibü'd-Derârî*, 25 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1401, (Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî*).

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân (ö. 428), *et-Tecrîd*, thk.: Muhammed Ahmed Sirâc – Ali Cum'a Muhammed, 12 Cilt, Kâhire: Dârü's-Selâm, 2. Basım, 2006, (Kudûrî, *Tecrîd*).

Kur'an Yolu; Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, (*Kur'an Yolu*).

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273), *el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'an ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Kur'an*; thk.: Ahmet el-Berdûnî, Kâhire: Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964, (Kurtubî, *el-Câmi'*).

Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik (ö. 179/795), *Muvattaü'l-İmâm Mâlik* (Yahyâ Rivâyeti), thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985, (Mâlik).

Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik (ö. 179/795), *Muvattaü'l-İmâm Mâlik* (Şeybânî Rivâyeti), thk.: Abdülvehhab Abdüllatif, yy.: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 2. Basım, ts., (Mâlik, Şeybânî Rivâyeti).

Mardînî, Cemalüddin Abdullah b. Halil, *er-Rehâbiyye fî İlmi'l-ferâiz*, Dımaşk, 1998, (Mardînî, *Rehabiyye*).

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr*, thk.: Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 19 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999, (Mâverdî, *el-Hâvî*).

Merdâvî, Alâüddin Ebü'l-Hasen Ali b. Süleyman (885/1480), *el-İnsâf*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkh, 12 Cilt, Kahire, 1955/1374, (Merdâvî, *el-İnsâf*).

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, yayına haz.: Ali Himmet Berki, İstanbul: Hikmet Yay., 1982, (Mecelle).

Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Devlî, *Karârât ve Tevsıyât*, el-Münbesik an Munazzameti't-Teâvuni'l-İslâmî, yy., 2011, (Mecma'u'l-Fıkh, *Karârât ve Tevsıyât*).

Mehmed Zihni Efendi (ö 1914), *Ni'met-i İslâm*, sad.: M. Rahmi, İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, ts., (Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslâm*).

Mekkî, Hüseyin b. Muhammed Said b. Abdülğanî el-Mekkî (ö.1366/1947), *İrşâdü's-sârî ilâ menâsiki'l-Molla Aliyyi'l-Kârî*, thk. Muhammed Talhâ Bilâl. Mekke: *el-Mektebetü'l-İmdâdiyye*, 1. Basım, 2009, (Mekkî, *İrşâdü's-sârî*).

Merğînânî, Burhaneddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir (ö. 593/1197), *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî,* 4 Cilt, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts., (Merğînânî, *el-Hidâye*).

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud (ö. 683/1240), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, 5 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1937/1356, (Mevsılî, *el-İhtiyâr*).

Mevvâk, Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf (ö. 897/1492), *et-Tâc ve'liklîl li Muhtasarı Halîl*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, (Mevvâk, *et-Tâc*).

Meydânî, eş-Şeyh Abdu'l-Ğaniyyi'l-Ğanîmî (ö. 1298/1881), *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, thk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, 4 Cilt, Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts., (Meydânî, *el-Lübâb*).

Mübârekfûrî, Ebü'l-Alî Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim (ö. 1935*), Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmii't-Tirmizî*, 10 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Mübârekfûrî, *Tuhfe*).

Münâvî, Zeynuddin Muhammed Abdurraûf (ö. 1031), *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sağîr*, 6 Cilt, Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356, (Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*).

Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/874), *Sahîh-i Müslim, el-Kütübü's-Sitt*e (Mevsûatü'l-Hadîsi'ş-Şerîf içinde), thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, 5 Cilt, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts., (Müslim).

Müttakî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdîhân el-Hindî (ö. 975/1567), *Kenzü'l-ummâl fî Süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk.: Bekrî Hayyânî - Safvet Sekkâ, 18 Cilt, yy.: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1981, (Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*).

Nefrâvî, Ahmed b. Ganîm b. Sâlim b. Mühennâ (ö. 1126/1714), *el-Fevâkihü'd-devânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî,* 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1995, (Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî*).

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915), *Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ*, thk.: Abdulfettah Ebû Ğudde, 9 Cilt, Halep: Mektebetu'l-Matbûâti'l-İslâmiyyeti, 3. Basım, 1986, (Nesâî).

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Kitâbü'l-mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî*, 20 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Nevevî, *el-Mecmû'*).

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Ezkâr*, Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1425/2004, (Nevevî, *el-Ezkâr*).

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Ravzatü't-tâlibîn*, thk.: Züheyr eş-Şâvîş, 12 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1412, (Nevevî, *Ravza*).

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, 18 Cilt, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392, (Nevevî, *Şerhu Müslim*).

Nureddin Itr, *el-Hac ve'l-umre fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984, (Nureddin Itr, *el-Hac ve'l-umra*).

Pakdil, Ramazan, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, İstanbul: İFAV, 2013, (Pakdil, *Ta'lim*).

Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm (ö. 623/1226), *el-Âzîz fî Şerhi'l-Vecîz* (*eş-Şerhu'l-kebîr*), nşr.: Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz, 13 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/ 1997, (Râfiî, *el-'Azîz*).

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (ö.606/1210), *Mefâtîhu'l-ğayb*, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420, (Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*).

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed (ö. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr,1404, (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*).

Remlî, Şihabuddin Ahmed b. Hamza el-Ensârî (ö. 957), *Fetâvâ'r-Remlî*, 4 Cilt, yy.: el-Mektebetu'l-İslâmiyyeti, ts., (Remlî, *Fetâvâ*).

Rifâî, Seyyid Ahmed b. Ali el-Mekkî b. Yahy(ö. 578/1182), *el-Burhânü'l-Müeyyed*, çev. Kudsi-Zâde Kadri, İstanbul, 1313. (Rifâî, *el-Burhânü'l-Müeyyed*).

Rufâî, Sâlih b. Hâmid, *el-Ehâdîsü'l-vâride fî Fezâili'l-Medine*, Medine: Dârü'l-Hudayrî, 1413, (Rufâî, *el-Ehâdîs*).

Ruhûnî, Ebû Abdullah Mehemmed (ö. 1230 h.), *Hâşiyetü el-İmâm er-Ruhûnî alâ Şerhi'z-Zerkânî li Muhtesari Halîl*, 8 Cilt, Mısır: el-Matbaatü'l-Emiriyye Bûlâk,1306 h., (Ruhûnî, *Hâşiye*).

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 5 Cilt, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (Sahnûn, *el-Müdevvene*).

Saîdî, Ali el-Adevî (ö. 1189/1775), *Hâşiyetü'l-adevî ala Şerhi Kifâyeti't-Talibi'r-Rabbânî*, thk. Yusuf el-Bikâî, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1994, (es-Saîdî, *Hâşiyetü'l-adevî*).

San'ânî, Muammed b. İsmail el-Emir (ö. 1182/1768), *Sübülü's-selâm el-mûsiletü ilâ Bulûgi'l-Merâm*, 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Hadîs, ts., (San'ânî, *Sübülü's-selâm*).

Sâvî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Halvetî (ö. 1241), *Bulğatu's-Sâlik Li-Akrabi'l-Mesâlik*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Maârif, ts., (Sâvî, *Bulğatü's-sâlik*).

Semerkandî, Ebû Bekr Alâuddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed (ö. 539/1145), *Tuhfetü'l-fukaha*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994, (Semerkandî, *Tuhfe*).

Senhûrî, Abdurrezzâk (ö. 1390/1971), *Mesâdirü'l-hak* fi'l-fıkh'il-İslâmî, 2 Cilt, Beyrut: Dâru İhyâ Türas'il-Arabî, ts., (Senhûrî, *Mesâdirü'l-hak*).

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, 30 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993, (Serahsî, *el-Mebsût*).

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), *Şerhu Kitâbi's-Siyeri'l-kebîr*, 5 Cilt, yy., 1971, (Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebîr*).

Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekir (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk.: Merkezü'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye, 7 Cilt, Medîne, ts., (Suyûtî, *el-İtkân*).

Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebûbekir (ö. 911), el-Hâvî li'l-Fetâvâ, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2004/1424, (Suyûtî, el-Hâvî).

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *el-Ümm*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410/1990, (Şâfiî, *el-Ümm*).

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât*, thk.: Ebû Ubeyde, 6 Cilt, yy.: Dârü İbni Affan, 1997, (Şâtıbî, *el-Muvâfakât*).

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî (ö. 1250/1834), *Neylü'l-evtâr Şerhu Münteka'l-ahbâr*, 8 Cilt, Mısır: Dârü'l-Hadîs, 1413/1993, (Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*).

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî (ö. 1250/1834), *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik alâ hadâiki'l-Ezhâr*, yy.:Dârü İbn Hazm, ts., (Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*).

Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan (ö. 189/804), *el-Câmiu's-sağîr* (en-Nâfiu'l-kebîr şerhiyle beraber: Abdulhay el-Leknevî), Pakistan: İdâratü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, ts., (Şeybânî, *el-Câmi'u's-sağîr*).

Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan (ö. 189/804), *Kitâbü'l-Âsâr*, thk.: Ebü'l-Vefâ el-Afgânî, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., (Şeybânî, *Âsâr*).

Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (Dâmad Efendi) (ö. 1078/1677), *Mecme'u'l-enhur*, 2 Cilt, yy.: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts. (Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*).

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fi fikhi'l-İmami'ş-Şâfiî*, 3 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*).

Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb (ö. 977/1569), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994, (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*).

Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlas Hasen b. Ammâr b. Alî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659), *Merâkı'l-felâh bi imdâdi'l-Fettâh*, yy.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005, (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk.: Hamdî b. Abdülmecid es-Silefî, 25 Cilt, Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, ts., (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-evsât*, thk.: Târık b. Ivazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, 10 Cilt, Kâhire: Dârü'l-Harameyn, ts., (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *er-Ravdu'd-dânî (el-Mu'cemu's-Sağîr)*, thk.: Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr, 2 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985, (Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *Kitâbü'd-Du'â*, thk.: Mustafa Abdulkâdir Ata, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1413, (Taberânî, *ed-Du'â*).

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923*), Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, yy: Dârü'l-Hicr, ts., (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*).

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (ö. 321/933), *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk.: Sadettin Önal, 2 Cilt, İstanbul: İSAM, 1998, (Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*).

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (ö. 321/933), *Şerhu Me'âni'l-'âsâr*, thk.: Muhammed Zührî en-Neccâr,, 5 Cilt, Beyrut, 1994, (Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*).

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî (ö. 1231/1816), *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkı'l-felâh Şerhu Nûri'l-îzâh*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, (Tahtâvî, *Hâşiye*).

Tecrîd Tercemesi, bk. Babanzâde.

Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tehânevî (ö. 1974), *İ'lâü's-Sünen*, 20 Cilt, Dârü'l-fikir, Beyrut 2001, (Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*).

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *es-Sünen* (el-Câmiu's-Sahih), thk.: Beşşar Avvâd Ma'rûf, 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998, (Tirmizî).

Topaloğlu, Bekir (ö. 2016), *Emâlî Şerhi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008, (Topaloğlu, *Emâlî Şerhi*).

Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, (*Yaşayan Dünya Dinleri*).

Yenişehirli, Abdullah Efendi (ö. 1156), *Behcetü'l-Fetâvâ maa'n-Nukûl*, İstanbul, 1289, (*Behcetü'l-fetâvâ*).

Zebîdî, Murtezâ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî (ö. 1205), *Tâcu'l-Arûs*, thk.: Alî Şîrî, 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1424, (Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*).

Zekeriyyâ el-Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed (ö. 926/1520), *Esne'l-metâlib fi Şerhi Ravdi't-talib*, 4 Cilt, yy: Dârü'l-Kitabi'l-İslâmî, ts., (Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*).

Zekeriyyâ el-Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed (ö. 926/1520), *el-Ğureru'l-behiyye fi Şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye*, yy: Matbaatü'l-Meymeniyye, 5 Cilt, ts.

Zerkeşî, Bedruddin Ebû Abdullah Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah (794), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk.: Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî – Cemâl Hamdi ez-Zehebî – İbrâhîm Abdurrahman el-Kürdî, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Ma'rife, 1410, (Zerkeşî, *el-Burhân*).

Zerkeşî, Şemsuddin Muhammed b. Abdullah el-Mısrî (ö. 772), *Şerhu'z-Zerkeşî Alâ Muhtasarı Hirâkî*, thk.: Abdulmun'im Halîl İbrâhîm, 3 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1423, (Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasarı'l-Hirakî*).

Zeydân, Abdulkerim (ö. 2013), *el-Medhal li Dirâseti'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999, (Zeydân, *el-Medhal*).

Zeylaî, Cemâluddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf (ö. 762/1361), *Nasbu'r-râye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân,1997, (Zeylaî, *Nasbu'r-râye*).

Zeylaî, Fahreddîn Osmân b. Alî b. Mihcen (ö. 743/1343), *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik*, 6 Cilt, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmî, 1313, (Zeylaî, *Tebyîn*).

Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, 10 Cilt, Dımeşk: Dârü'l-Fikr, 4. Basım, (Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*).

Zürkânî, Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî (ö. 1367), *Menâhilu'l-irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2 Cilt, yy.: Matbaatu Îsâ el-Bâyi el-Halebî, 3. Basım, ts., (Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*).